

Vizyoner

Dergisi

CİLT:11 SAYI:26 YIL:2020 ISSN: 1308-9552

Süleyman Demirel University

Visionary

VOLUME:11 ISSUE:26 YIL:2020 Journal

Derginin Sahibi / Owner of the Journal

Prof. Dr. İlker Hüseyin ÇARIKÇI
(Süleyman Demirel Üniversitesi Adına / On Behalf of Süleyman Demirel University)

Editör / Managing Editor

Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Gökhan ÖZKUL

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Aykut SEZGİN
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Erdal EKE

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Onur DEMİREL

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. İlker Hüseyin ÇARIKÇI Süleyman Demirel Üniversitesi	Prof. Dr. Adem KORKMAZ Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Durmuş ACAR Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Prof. Dr. Hasan Hüseyin YILDIRIM Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Attila ACAR İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	Prof. Dr. Metin TOPCUOĞLU Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Ali DULUPÇU Süleyman Demirel Üniversitesi	Prof. Dr. Reşad Şahbazoğlu MURADOV Azerbaijan State University of Economics
Prof. Dr. Şeref KALAYCI Karadeniz Teknik Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Aykut SEZGİN Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Erdal EKE Süleyman Demirel Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Gökhan ÖZKUL Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Seil S. NAZHIMUDINOVA Kyrgyz-Turkish Manas University	Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Tiago André LOPES Oporto Global University

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah Mesud KÜÇÜKKALAY Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Hayrettin USUL İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Levent AYTEMİZ Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet Emin ERÇAKAR Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Metin DURGUT Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi	Prof. Dr. Murat BASKICI Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Murat KAYALAR Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Prof. Dr. Mustafa SAKAL Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Neşe KUMRAL Ege Üniversitesi	Prof. Dr. Yalçın KARATEPE Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Aygun ALASGAROVA Azerbaijan State University of Economics	Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Mustafa LAMBA Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ömer Kürşad TÜFEKÇİ Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Saadet GANDILOVA Azerbaijan State University of Economics
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Şenol BABUŞCU Başkent Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Habeebullah ZAKARIYAH International Islamic University

Amaç / Aim

Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi ISSN 1308-9552, Süleyman Demirel Üniversitesi bünyesinde 2009 yılında yayın hayatına başlayan uluslararası hakemli bir e-dergidir. Derginin amacı, İktisadi ve idari programları kapsayan tüm alanlarla ilgili bilimsel çabalara öncülük etmek için bilim insanlarının bilgi, görüş ve önerilerini paylaştıkları, özgür bilimsel düşünce gücünü destekleyen uluslararası bilimsel bir platform oluşturmaktır. Bu anlamda Vizyoner Dergisi'nin en temel vizyonu evrensel ölçekte bilgi üretmek toplumun ihtiyaç ve beklentilerine göre sosyal, ekonomik ve politik gelişmelere ilham ve yön veren uluslararası bir dergi olmaktır.

Süleyman Demirel University Visionary Journal (ISSN 1308-9552) is an international refereed e-journal that begun to be issued in 2009 within the body of Süleyman Demirel University. In order to pioneer scientific endeavours related to all the fields of economic and administrative sciences the aim of the journal is to form an international scientific platform where the knowledge, opinion and proposals of the scientists are shared, and that supports free scientific thoughts. In this context, the major vision of Visionary Journal is to be an international journal that would inspire and direct social, economic and political developments according to the needs and expectations of the society by producing universal knowledge creation.

Kapsam / Scope

Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, iktisadi ve idari bilimler ile ilgili tüm konularda Türkçe veya İngilizce hazırlanmış araştırma makaleleri, derleme makaleler ve olgu sunumlarını kabul etmektedir. Dergi Ocak, Mayıs ve Eylül aylarında olmak üzere yılda üç sayı olarak yayımlanmaktadır. Dergiye gönderilen makalelerden değerlendirme ücreti ve başvuru ücreti alınmamaktadır. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmış olmalıdır. Vizyoner Dergisi yayın etiği konusunda COPE (Committee on Publication Ethics) ve ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) tarafından belirlenen yayın etiği ilke, standart ve tavsiyelerini gözetmektedir. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler iThenticate veya Turnitin intihal programından geçirilmektedir. Vizyoner dergisi açık erişim politikası benimsemiş bir dergidir. Dergide yayımlanan tüm eserler Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY) ile lisanslanmaktadır. Dergide yayımlanan yazılardaki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarlarına aittir. Yazarlara nakit olarak telif ücreti ödenmemektedir.

Süleyman Demirel University Visionary Journal accepts research articles, review articles and case reports on all the subjects of the fields of economics and administrative sciences that are written in Turkish or English. The journal is published three times in a year, namely in January, May and September. Evaluation fee and application fee are not charged from the articles sent to the journal. The articles submitted for publication in the Journal should be prepared in accordance with the rules of research and publication ethics. In terms of publication ethics Visionary Journal pursues the principles, standards and recommendations of the publication ethics determined by COPE (Committee on Publication Ethics) and ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors). The articles that are sent to the Journal are going to be scanned through the iThenticate or the Turnitin plagiarism program. Visionary Journal is a journal that adopts open access policy. All the papers published in the Journal are licensed by Creative Commons Attribution 4.0 International license (CC BY 4.0). The opinions in articles published in the journal are not the views of the journal. All responsibility belongs to the authors. The journal does not pay any royalties to authors.

Dizgi / Type Setting

Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Gökhan ÖZKUL

Kapak Tasarım / Cover Design

Grafiker / Graphic Designer Durmuş Ali GÜRTOKLU

İletişim Adresi / Contact Info

Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi
Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doğu Kampüsü, 32260, Çünür, Isparta / TURKEY
<https://dergipark.org.tr/pub/vizyoner>
vizyoner@sdu.edu.tr
+90 246 2110548

İndeksler / Indexes

Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi aşağıdaki veri tabanları/bibliyografya/indeksler tarafından taranmaktadır:

Süleyman Demirel University Visionary Journal are indexed in the following data bases/bibliographies/indices:

EBSCOHOST (2011)

Academic Resource Index
(ResearchBib) (2016)

MIAR (2016)

Scientific Indexing Services
(SIS) (2016)

Arastirmax (2017)

Eurasian Scientific Journal
Index (2019)

TR Dizin (2019)

Asos Index (2014)

Directory of Research Journals
Indexing (2016)

Journal Factor (2016)

Sosyal Bilimler Atf Dizini
(SOBIAD) (2017)

CiteFactor (2017)

Directory of Open Access
Journals (DOAJ) (2019)

Hakem Kurulu / Referee Board

- Prof. Dr. Ahmet Nesimi KİŞİOĞLU
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Prof. Dr. Celaleddin SERİNKAN
Pamukkale Üniversitesi
- Prof. Dr. Enver BOZKURT
Hasan Kalyoncu Üniversitesi
- Prof. Dr. Lütfiye ÖZDEMİR
İnönü Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Prof. Dr. Şükrü BALCI
Selçuk Üniversitesi
- Prof. Dr. Türkan YILDIRIM
Sağlık Bilimleri Üniversitesi
- Prof. Dr. Yelda Hatice ONGUN
Başkent Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Aşkın ÖZDAĞOĞLU
Dokuz Eylül Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Aygen OKSAY
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Dilek MEMİŞOĞLU
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Gülay BULGAN
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Mustafa LAMBA
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Osman Kürşat ONAT
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Sedat BOSTAN
Ordu Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Ahmet Buğra HAMŞIOĞLU
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Ahmet Sait ÖZKUL
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Arzu YIĞIT
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Canan ÇAKIR
Gümüşhane Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Dilara AYLA
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Eylem BAYRAKÇI
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Gamze GÖÇMEN YAĞCILAR
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Hasan Hüseyin UZUNBACAK
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. İsa GÜL
Afyon Kocatepe Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Kenan KARAGÜL
Pamukkale Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Mehmet ÖZMEN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
- Prof. Dr. Bekir GÖVDERE
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Prof. Dr. Cihan TANRIÖVEN
Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. İbrahim Halil CANKUL
İstanbul Arel Üniversitesi
- Prof. Dr. Murat KAYALAR
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
- Prof. Dr. Ramazan ERDEM
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Prof. Dr. Tolga ULUSOY
Kastamonu Üniversitesi
- Prof. Dr. Veysel YILMAZ
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ali APALI
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ayça ÇEKİÇ AKYOL
İnönü Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ayşe DURGUN KAYGUSUZ
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Fındık Özlem ALPER
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Hakan KİRACI
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Nezihe TÜFEKÇİ
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Saffet OCAK
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Uğur YÜZGEÇ
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Ahmet Oğuz AKGÜNEŞ
Kırklareli Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Alptekin ULUTAŞ
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Aykut SEZGİN
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Ceyda ŞATAF
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Emine ŞENER
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Faruk DAYI
Kastamonu Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Hasan Giray ANKARA
Sağlık Bilimleri Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. İbrahim Yaşar GÖK
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. İzzet ERDEM
Aksaray Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Levent ŞAHİN
Çankırı Karatekin Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Murat BAYRAM
Pamukkale Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Murat BELKE
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Necla YILMAZ
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Ozan ÖZDEMİR
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Özgür DAVRAS
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Sezai ÖZTOP
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Uğur ÇIÇEK
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Murat ERDOĞAN
Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Nil Esra DAL
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Özen AKÇAKANAT
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Selim KANAT
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Sümeyye ÖZMEN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Vedat BAYDAR
Muş Alparslan Üniversitesi

Hakem kurulu listesi, dergimizin bu sayısında yayınlanan ve yayınlanması uygun bulunmayan makaleleri değerlendiren hakemlerden oluşmaktadır. Hakemlerimize dergimize yapmış oldukları katkıdan dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

This list of Reviewer Board constitutes of the referees that evaluate the articles that are published in this volume of our Journal and the articles that are found to be insufficient to be published. We thank all the referees for their priceless contributions to our Journal.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makalesi / Research Article

Prof. Dr. Ümit ARKLAN

Fadimana TANACI

Seçim Kampanyalarına Beyannameler Bağlamında Bir Bakış: 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme

An Outlook on Election Campaigns in the Context of Declarations: A Comparative Analysis on the Local Elections of March 31, 2019

1-29

Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Öğr. Üyesi Aydın ÜNAL

Öğr. Gör. Onur ÇELEN

Destinasyon Pazarlama Araçlarından Web Sitelerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma: Akdeniz Destinasyonları Örneği

A Qualitative Research on the Evaluation of Web Sites from the Destination Marketing Tools: Mediterranean Destinations Example

30-44

Araştırma Makalesi / Research Article

Assist. Prof. Dr. Çiğdem KURT CİHANGİR

Volatility Spillover Effects from Global and National Variables to Sovereign CDS Spreads: Evidence from Turkey

Küresel ve Ulusal Değişkenlerden Ülke CDS Primine Volatilite Yayılma Etkileri: Türkiye Örneği

45-61

Araştırma Makalesi / Research Article

Assist. Prof. Dr. Faruk DAYI

The Effect of Inflation on Firm Profitability: An Application in Retail Sector of Borsa İstanbul

Enflasyonun Firma Kârlılığına Etkisi: Borsa İstanbul Perakende Sektöründe Bir Uygulama

62-72

Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Öğr. Üyesi Hakan ÖZÇELİK

Zehra KILINÇ

Muhasebe Bilgi Sisteminin KOBİ'lerde Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma: Isparta İli Örneği

A Research on SME-Awareness of Accounting Information System: The Case of Isparta

73-88

Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Yaşar GÖK
Handan GÖKŞEN

Bankaların Sürdürülebilirlik Endeksine Dahil Edilmelerinin Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisi
The Impact of the Banks' Inclusion in the Sustainability Index on Equity Returns

89-106

Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Öğr. Üyesi Müge ARSLAN

Lise Öğrencilerinin Beden Algısı ve Yeme Tutumunun İncelenmesi ve Bunların BKİ (Beden Kitle İndeksi) İle İlişkisinin Değerlendirilmesi

Examination of Body Perception and Eating Attitudes of High School Students and Evaluation of Their Relationship with BMI (Body Mass Index)

107-117

Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Öğr. Üyesi Ozan ÖZDEMİR
Mehmet YILDIRIM

Muhasebe Meslek Mensuplarının Nüfus ve Mükellef Yoğunluğunun Tespitine Yönelik Bir Araştırma
A Research on the Determination of the Population and Taxpayer Density of Accountants

118-135

Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Öğr. Üyesi R. Dilek KOÇAK
Gizem Asena ELÇİÇEK BOYALI

Sağlık Çalışanlarında Psikolojik Sermaye, İş Tatmini ve Örgütsel Sinizm İlişkisi
The Relationship between Psychological Capital, Job Satisfaction and Organizational Cynicism of Healthcare Employees

136-153

Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Öğr. Üyesi Şerif CANBAY
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KIRCA

Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İşsizlik Üzerine Etkileri: 1991-2016 Dönemi
The Impact of Foreign Direct Investment on Unemployment in Turkey: 1991-2016 Period

154-163

Araştırma Makalesi / Research Article

Öğr. Gör. Esen DABLAN

Dr. Öğr. Üyesi Eda YILMAZ ALARÇIN

Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Çevreye Duyarlı Tüketim Davranışı Üzerine Etkisinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma

A Research on Measuring the Effects of Gender Roles on Environmentally Sensitive Consumption Behaviour

164-181

Araştırma Makalesi / Research Article

Arş. Gör. Yaprak KARADAĞ

Doç. Dr. Elif Ayşe ŞAHİN İPEK

Seçilmiş Büyükşehir Belediyelerinin Sosyal Harcamaların Düzeyini Etkileyen Faktörler Bağlamında Değerlendirmesi

Evaluation of Selected Metropolitan Municipalities in the Context of Factors Affecting the Level of Social Expenditures

182-202

Araştırma Makalesi / Research Article

Gülen PARLAR

Dr. Öğr. Üyesi Osman PALANCI

Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Dünya Üniversitelerinin Performanslarının Değerlendirilmesi
The Evaluation of the Performances of World Universities Based on Multi-Criteria Decision Making Methods

203-227

Araştırma Makalesi / Research Article

İskender ÇETİNTÜRK

Prof. Dr. Mehmet GENÇTÜRK

OECD Ülkelerinin Sağlık Harcama Göstergelerinin Kümeleme Analizi İle Sınıflandırılması
The Classification of the Health Expenditure Indicators of OECD Countries through Clustering Analysis

228-244

Araştırma Makalesi / Research Article

Muhammet ATİLA

Dr. Öğr. Üyesi Süha ÇELİKKAYA

Ekonomik Krizlerin Toplumsal İzdüşümü: Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin İşsizlik, Suç ve İntihara Yansımaları

Social Projection of Economic Crises: Reflections of Economic Crises on Unemployment, Crime and Suicide in Turkey

245-258

Araştırma Makalesi / Research Article

Mürüvvet TUĞLACI YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Sezai ÖZTOP

Sağlık Çalışanlarının Örgütsel Değişim Sürecindeki Algıları

The Perceptions of Healthcare Professionals in the Organizational Change Process

259-278

Derleme Makalesi / Review Article

Doç. Dr. Murat GÜL

Emrah KARAPINAR

İran Nükleer Krizi ve Zorlayıcı Diplomasi

Iran Nuclear Crisis and Coercive Diplomacy

279-290

Derleme Makalesi / Review Article

Dr. Öğr. Üyesi Mecbure ASLAN

Prof. Dr. Selen DOĞAN

Dışsal Motivasyon, İçsel Motivasyon ve Performans Etkileşimine Kuramsal Bir Bakış

A Theoretical View of Extrinsic Motivation, Intrinsic Motivation and Performance Interaction

291-301

Derleme Makalesi / Review Article

Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÇARIKÇI

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YILDIRIM

Risk Odaklı İç Denetimin Stratejik Yönetim Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation of Risk Based Internal Audit in Terms of Strategic Management

302-313

Derleme Makalesi / Review Article

Turgay OYMAN

Dr. Gör. Üyesi Nurcan YÜCEL

Doç. Dr. Ömer Kürşad TÜFEKÇİ

Sinir Bilimin Pazarlama Dünyasına Armağanı: Nöropazarlama Deneysel Araştırmaları

The Gift of Neuroscience to the World of Marketing: The Experimental Researches on Neuromarketing

314-327

YAYIN İLKELERİ

1. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi Ocak, Mayıs ve Eylül aylarında olmak üzere yılda üç kez yayımlanan uluslararası hakemli bir e-dergidir.
2. Dergiye iktisadi ve idari bilimler ile ilgili tüm konularda hazırlanmış araştırma makaleleri, derleme makaleler ve olgu sunumları gönderilebilir. Dergide yayımlanan derleme makaleler ve olgu sunumları sayısı toplam makale sayısının % 25'ini geçemez.
3. Dergiye gönderilen makalelerden değerlendirme ücreti ve başvuru ücreti alınmamaktadır.
4. Dergiye makale gönderen bir yazarın üst üste iki sayıda ve aynı yıl içerisinde birden fazla sayıda makalesi yayımlanamaz. Dolayısıyla dergide yayımlanması için birden fazla makale gönderen yazarlar bu kuralı kabul etmiş sayılmaktadır.
5. Makaleler Türkçe veya İngilizce dillerinde yazılmış olmalıdır.
6. Makaleler web sayfamızdan elde edilebilecek dergi makale şablonu kullanılarak hazırlanmalıdır.
7. Makaleler yazım kurallarımıza uygun bir şekilde hazırlanarak DergiPark sistemi üzerinden gönderilmelidir. Makaleler ile birlikte tüm yazarlar tarafından imzalanarak hazırlanmış Makale Başvuru Formunun da sisteme yüklenmesi gerekmektedir. Yazarlar; unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, iletişim bilgilerini ve Orcid ID bilgilerini sisteme eksiksiz bir şekilde eklemelidir. DergiPark sistemi üzerinden makale gönderemeyen yazarlar vizyoner@sdu.edu.tr adresine mail atarak teknik destek alabilirler.
8. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmış olmalıdır. Yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir. Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalandığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir. Dolayısıyla etik kurul izin belgesi gerektirdiği halde bu belgeyi göndermeyen makaleler değerlendirmeye alınmayacak ve reddedilecektir.
9. Dergiye gönderilen bir makale ön kontrol, değerlendirme ve düzenleme şeklinde üç aşamadan geçmektedir. Yazarlar makaleyi gönderdikten sonra sadece ön kontrol aşamasında DergiPark sistemi üzerinden makaleyi geri çekebilirler. Diğer aşamalarda makalenin yazarlar tarafından geri çekilmesi mümkün değildir. Süreç makalenin kabul edilmesi veya reddedilmesi şeklinde tamamlanmak suretiyle sona erecektir.
10. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler ilk olarak ön kontrol aşamasından geçirilmektedir. Bu aşama, makale gönderildiği tarihten itibaren en geç 20 gün içerisinde tamamlanmaktadır. Bu aşamada makalenin yayın ilkelerimize, yazım kurallarımıza, yayın etiği kurallarına ve bilimsellik şartlarına uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığı kontrol edilmektedir. Yapılan değerlendirme çerçevesinde makalenin hakem değerlendirme sürecine geçebileceği, hakem değerlendirme sürecine geçebilmesi için belirtilen eksikliklerin giderilmesi gerektiği veya hakem değerlendirme sürecine alınması ve yayınlanmasının uygun olmadığı kararı verilebilmektedir. Makaleye ilişkin hakem değerlendirme sürecine geçebilmesi için belirtilen eksikliklerin giderilmesi gerektiği kararı verilirse yazarlar tarafından en geç 20 gün içerisinde bu eksikliklerin tamamlanması gerekmektedir. Aksi durumda makalenin değerlendirme süreci sonlandırılacak ve makale reddedilecektir.
11. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler ön kontrol aşamasında iThenticate veya Turnitin intihal programlarından geçirilmektedir. Benzerlik indeksi oranı % 20'den yüksek olan makaleler değerlendirme sürecine alınmadan reddedilmektedir. Makaleye ilişkin intihal değerlendirmesi dergi tarafından yapılacak olup, yazarların herhangi bir intihal raporu göndermesine gerek bulunmamaktadır. Çalışmalarını gönderen yazarlar; makalede hiçbir şekilde intihal yapmadığını, intihalden doğan tüm sorumlulukların kendilerine ait olduğunu, bu konuda derginin hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmiş olmaktadır.
12. Ön kontrol aşamasından sonra makaleler değerlendirme aşamasına geçmektedir. Değerlendirme aşamasının başında makaleler editör kurulu veya yayın kurulu tarafından kalitesi, özgünlüğü ve bilime katkısı açısından incelenmekte ve en geç 10 gün içerisinde makalenin hakem değerlendirme sürecinin başlamasına veya hakem değerlendirme sürecine alınmadan reddedilmesine karar verilmektedir.

13. Makalenin hakem değerlendirme süreci başlayabilir kararından sonra ise makale içerik ve biçim açısından incelenmek üzere en az iki hakeme (çift kör hakeme) gönderilmektedir. Makaleyi değerlendiren hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmemektedir. Makale, hakemlerine gönderildikten sonra makaleleri değerlendirip değerlendiremeyeceği kararını en geç 10 gün içerisinde vermeleri, değerlendirmeyi kabul ettikleri takdirde 30 günlük süre içerisinde değerlendirme raporlarını göndermeleri istenmektedir. Verilen sürede geri dönüş yapmayan hakemlere uyarıda bulunularak en fazla iki defa olmak üzere 10'ar günlük ek süre verilmektedir. Hakemin verilen ek sürelerde de geri dönüş yapmaması durumunda makaleye yeni bir hakem atanmaktadır. Hakemler ilk tur değerlendirmesini tamamladıktan sonra ikinci ve üçüncü tur değerlendirmelere ihtiyaç duyarsa yukarıda belirtilen süreler tekrar baştan işlemektedir.
14. Hakemlerden gelen değerlendirme raporları doğrultusunda makalenin yayınlanmasına, yazardan düzeltme istenmesine ya da makalenin reddedilmesine karar verilecektir. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 2 ay içerisinde yapılarak dergimize ulaştırılması gerekmektedir. Aksi durumda makalenin değerlendirme süreci sonlandırılacak ve makale reddedilecektir.
15. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, editör kurulu makaleyi üçüncü bir hakeme gönderebilir veya hakem raporları çerçevesinde makalenin reddedilmesine karar verebilir. Dolayısıyla dergiye gönderilen bir makalenin yayımlanabilmesi için en az iki ayrı hakemden olumlu görüş alması gerekmektedir.
16. Değerlendirme aşamasından başarıyla geçen makaleler kabul edilerek düzenleme aşamasına geçmektedir. Düzenleme aşamasında makaleler, geliş tarihleri dikkate alınarak editör kurulu kararına göre yayın sürecine alınmaktadır. Bu aşamada her ne sebeple olursa olsun makalelerin yayım sürecini öne çekmeye ilişkin yazarların istekleri dikkate alınmamaktadır. Bu anlamda Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi belli bir sayıda yayımlanmak için makale kabul etmemekte, yazarlar istedikleri zaman dergiye makale gönderebilmektedir.
17. Düzenleme aşamasında, makalenin yayınlanma sırası geldiğinde dizgi ve mizanpaj işlemleri başlamaktadır. Dizgi ve mizanpaj işlemleri bittikten sonra makale kontrol amaçlı son bir kez yazarlarına gönderilmektedir. Yazardan gelecek geri dönüşten sonra makaleler mizanpaj editörümüzün son kontrolünden geçecek ve makaleye DOI numarası verilerek yayım süreci başlayacaktır. Yazarlar kontrollere ilişkin belirtilen süre içinde geri dönüş yapmadıkları takdirde editör kurulu kararıyla makale bir sonraki sayıya kaydırılacak veya mevcut haliyle yayımlanacaktır.
18. Dergide yayınlanması uygun bulunmayan makaleler yazarına geri gönderilmeyecektir.
19. Dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler derginin görüşleri değildir ve tüm sorumluluk yazarlarına aittir. Dergide yayımlanan makalelerin yazarlarına nakit olarak telif ücreti ödenmemektedir.
20. Yayın ilkelerine uygun olmayan makalelerin başvuruları kabul edilmeyecektir. Eksiklikleri sonradan tespit edilen makalelerin ise hangi aşamada olduğuna bakılmaksızın değerlendirme süreci sonlandırılacak ve makale reddedilecektir.

YAYIN ETİĞİ

Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi yayın etiği konusunda COPE (Committee on Publication Ethics) ve ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) tarafından belirlenen yayın etiği ilke, standart ve tavsiyelerini gözetmektedir. Buna göre kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de buna dahildir. Yayın etiği kapsamında tüm paydaşların özetle aşağıdaki etik sorumlulukları taşıması beklenmekte olup, her türlü etik vakası COPE kuralları gereğince değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Yazarların Etik Sorumlulukları:

- Yazarlar dergiye gönderdikleri makaleleri başka bir yerde yayınlamamış ya da yayınlanmak üzere göndermemiş olmalıdır.
- Yazarlar makalelerinde kullandıkları tüm alıntılara kaynak göstermiş olmalıdır.
- Yazarlar makalenin kendi çalışmaları olduğunu, hiçbir şekilde intihal yapmadıklarını, intihalden doğan tüm sorumlulukların kendilerine ait olduğunu, bu konuda derginin hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmiş olmalıdır.
- Yazarlar makaleye bilimsel katkı verdiklerini garanti etmeli ve tüm yazarların makale üzerinde eşit sorumluluğa sahip olduğu bilinmelidir.
- Sorumlu yazar makalede adı geçen tüm ortak yazarların yayına ve ortak yazar olarak adlandırılmaya razı olduğunu garanti etmelidir. Çalışmaya önemli katkılar sağlayan tüm kişiler ortak yazar olarak adlandırılmalıdır. Bunun dışındaki kişilere teşekkür kısmında yer verilmelidir.
- Yazarlar gönderdikleri çalışmaları destekleyen kuruluşları, finansal kaynakları veya çıkar çatışmasını beyan etmekle yükümlüdür.
- Yazarlar gerekli görülmesi halinde makalede yer alan veri setlerine ulaşım imkanı sağlamalıdır.
- Yazarlar dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleleri araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlamış olmalıdır. Yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.

Hakemlerin Etik Sorumlulukları:

- Araştırmayı incelemek için yeterli nitelikte olmayan veya makaleyi hızlı bir şekilde değerlendirmesinin imkansız olacağını bilen seçilmiş herhangi bir hakem, editöre bu durumu bildirmeli ve inceleme sürecinden mazurunu istemelidir.
- Hakemler kendilerine ulaşan makaleleri gizli tutmak ve hakemlik sürecinden elde ettikleri bilgileri kişisel menfaatleri için kullanmamakla yükümlüdürler.
- Hakemler raporlarını veya makale hakkındaki bilgileri başkalarıyla paylaşmamalıdır ve editörün izni olmadan yazarlarla doğrudan iletişim kurmamalıdır.
- Hakemler makaledeki potansiyel etik meseleler konusunda özenli olmalı ve bunları editörün dikkatine sunmalıdır. Buna, değerlendirmedeki makale ile hakemin kişisel bilgi sahibi olduğu herhangi başka bir yayınlanmış çalışma arasındaki özlü benzerlik ve örtüşme dâhildir.
- Hakemlik nesnel bir şekilde yapılmalıdır. Yazarlara dair kişisel eleştirilerde bulunulmamalı, değerlendirmeler yapıcı, dürüst ve kibar olmalıdır.
- Hakemler yazarlarından herhangi biriyle rekabetçi, işbirlikçi veya başka türlü bir ilişki veya bağlantıdan kaynaklanabilecek potansiyel bir çıkar çatışmasına sahip olduğu bir makaleyi değerlendirmeyi kabul etmeden önce editöre danışmalıdır.

Editör Kurulunun Etik Sorumlulukları:

- Dergide hangi makalelerin yayınlanacağına karar vermek editör kurulunun sorumluluğundadır. Yazarların makalelerini değerlendiren editör kurulu; ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, dini inanç, etnik köken, vatandaşlık ya da politik felsefelerinden bağımsız olarak değerlendirme yapmalıdır. Alınacak karar, makalenin doğruluğu, geçerliliği ve önemi ile derginin kapsamının uygunluğuna dayanmalıdır. İftira, telif hakkı ihlali ve intihal ile ilgili mevcut yasal gereklilikler de dikkate alınmalıdır.
- Editör veya herhangi bir editör kurulu üyesi, ilgili yazar, hakemler, potansiyel hakemler, diğer editör danışmanları ve yayıncılardan başka kimseye bir makale hakkında bilgi ifşa etmemelidir.
- Sunulan bir makalede açıklanan yayınlanmamış malzemeler, yazarın açık yazılı izni olmaksızın editörün veya editör kurulunun kendi araştırmalarında kullanılmamalıdır.

YAZIM KURALLARI

1. Makaleler dergi makale şablonu kullanılarak “MS Office Word 2010” veya üzeri bir versiyonda, A4 boyutlarında hazırlanmalıdır. Uzunluğu ise dergi formatında 30 sayfayı geçmemelidir.
2. Sayfa düzeni; Üst: 5 cm, Alt: 2,5 cm, Sol: 2,5 cm ve Sağ: 2,5 cm olmalıdır.
3. Makaleler 10 punto ve “Times New Roman” karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak yazılmalıdır. Yazımda, virgül ve noktalardan sonra bir karakter ara verilmelidir. Paragraflarda başlangıç girintisi kullanılmamalı, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraflar arasında ilave boş satır bırakılmamalıdır.
4. Makalenin ilk sayfasında 12 punto olarak Türkçe ve İngilizce başlık, 10 punto olarak en az 120 en fazla 200 kelimeden oluşan tek paragraf halinde Türkçe ve İngilizce öz ile en az 3 en fazla 5 tane olmak üzere Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler bulunmalıdır. Dili İngilizce olan makalelerde başlık, öz ve anahtar kelimeler, önce İngilizce sonra Türkçe olarak verilmelidir.
5. Makalelerde yazarların en fazla 5 tane olmak üzere JEL (Journal of Economic Literature) sınıflandırma kodlarını belirtmesi gerekmektedir.
6. Makalede ana başlıklar ve alt başlıklar kalın (bold) ve sola yaslı (girintisiz) olarak **1.**, **1.1.**, **1.1.1.**, **1.1.2.**, **1.1.2.1.** gibi ondalıklı şekilde numaralandırılmalıdır. Numaralandırmaya “Giriş” başlığından başlanmalı ve “Sonuç” başlığına kadar devam etmelidir. Makalede ana başlıkların bütün harfleri büyük yazılmalı, alt başlıkların ise sadece baş harfleri büyük yazılmalıdır. Ana başlıklardan önce 1 satır boşluk bırakılmalı, başlık sonrasında boşluk bırakılmamalıdır. Alt başlıkların ise hem öncesinde hem de sonrasında herhangi bir satır boşluğu bırakılmamalıdır.
7. Makale içindeki tüm tablo ve şekiller metnin uygun yerlerinde sayfaya ortalı olarak gösterilmelidir. Her tablo ve şekle kalın yazı tipinde bir sıra numarası (**Tablo 1.**, **Şekil 2.** vb. gibi) ve normal yazı tipinde bir başlık verilmelidir. Başlık; tablolarda üstte, şekillerde altta, sayfaya ortalı, yalnızca kelimelerin baş harfleri büyük olacak şekilde, 10 punto olarak, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır. Tablo ve şekil içindeki metin Times New Roman karakteri ile 8-10 punto aralığında ve tek satır olmalıdır. Grafik, çizelge, harita, çizim ve fotoğraf gibi tüm görseller şekil olarak nitelendirilmelidir. Tüm tablo ve şekiller yukarıda verilen sayfa düzenine uygun ve kolaylıkla okunacak biçimde olmalıdır. Tablo ve şekillerde açıklama ve kaynaklar tablo ve şeklin altında 8 punto olarak, paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk bırakılarak verilmelidir. Tablo ve şekilden önce ve sonra satır boşluğu bırakılmamalıdır.
8. Makalede denklem, model ve formüller sola yaslı yazılmalı, her biri sıralı bir şekilde numaralandırılmalı ve numaralar parantez içerisinde sağa yaslı yazılmalıdır. Denklem, model ve formüller öncesi ve sonrasında satır boşluğu bırakılmamalıdır.
9. Makalede madde işaretli metinler sola yaslı olarak paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk bırakılarak verilmelidir.
10. Makalede bir kaynaktan doğrudan alınan kelime sayısı 40 kelimenin altında ise alıntı yapılacak ifadeler tırnak içerisine alınarak ve kaynak gösterilerek metin içerisinde kullanılmalıdır. Alıntı 40 kelimeyi aştığında ise alıntılar normal metinde değil; yeni bir satırda, sol ve sağdan içe 1,25 cm girintili şekilde, italik olarak, paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk bırakılarak ve kaynak gösterilerek yapılmalıdır.
11. Makalede “ek” yapılacaksa eklere, ek başlığı (**Ek 1.**, **Ek 2.**, vb. gibi) verilmek suretiyle kaynakçadan sonra yer verilmelidir.
12. Dergiye gönderilen makaleler; referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA 6) stilinde hazırlanmalıdır. Bu bağlamda atıflar metin içerisinde bağlaç yöntemi kullanılarak yapılmalıdır. Açıklama notları ise sayfa altında dipnot şeklinde, iki yana yaslı, 8 punto ve Times New Roman karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak ve paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk bırakılarak yazılmalıdır.
13. Metin içerisinde atıflar yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Yazar adı yoksa kurum adı yazar yerine kullanılmalıdır.
 - **Tek yazarlı yayınlarda atıf:** (Dulupçu, 2001: 28).

- **İki yazarlı yayınlarda atıf (Türkçe makalelerde):** (Acar ve Tetik, 2013: 60).
 - **İki yazarlı yayınlarda atıf (İngilizce makalelerde):** (Acar and Tetik, 2013: 60).
 - **Birden fazla kaynağa atıf:** (Schumpeter, 1934: 66; Wood, 2005: 36; Acar ve Tetik, 2013: 60).
 - **Kaynağın tamamı için atıf:** (Drucker, 1995).
 - **Yazar adı olmayan kaynaklar için atıf:** (DPT, 2003: 45).
14. Üç, dört ve beş yazarlı çalışmalarda metin içindeki ilk atıfta tüm yazarların soyadları verilir. Diğer atıflarda ise ilk yazarın soyadının yanına vd. ifadesi eklenmelidir. İngilizce yazılan makalelerde vd. yerine et al. ifadesi kullanılmalıdır.
- **Metin içindeki ilk atıf (Türkçe makalelerde):** (Çarıkçı, Kalaycı ve Gök, 2009: 55).
 - **Metin içindeki diğer atıflar (Türkçe makalelerde):** (Çarıkçı vd., 2009: 55).
 - **Metin içindeki ilk atıf (İngilizce makalelerde):** (Çarıkçı, Kalaycı and Gök, 2009: 55).
 - **Metin içindeki diğer atıflar (İngilizce makalelerde):** (Çarıkçı et al., 2009: 55).
15. Altı ve daha fazla yazarı olan çalışmalarda atıf yapılırken sadece ilk yazarın soyadı belirtilir.
- **Metin içindeki atıf (Türkçe makalelerde):** (Dougherty vd., 2010: 10).
 - **Metin içindeki atıf (İngilizce makalelerde):** (Doughert et al., 2010: 10).
16. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belirli ise süreli yayınlardakine benzer şekilde atıf yapılmalıdır. İnternette indirilen kaynak için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi kaynağın yılı olarak kullanılmalıdır. Eğer atfın yazarı belli değilse parantez içerisinde internet sitesinin kurumu ve erişim yılı yazılmalıdır.
- **Yazar adı ve yayın yılı belli olan atıf:** (Bebington ve Song, 2004).
 - **Yazar adı ve yayın yılı belli olmayan atıf:** (Rekabet Kurumu, 2008).
17. Bir yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, eserler yılın yanına a, b, c, şeklinde harf verilerek gösterilmelidir.
- (Kirzner, 1973a: 30).
 - (Kirzner, 1973b: 45).
18. Yazarın adı cümle içinde geçiyorsa aşağıdaki gibi atıf yapılmalıdır.
- Moran'a (1994: 36) göre,
19. Makalede kullanılan her türlü kaynak kaynakça bölümünde yer almalıdır. Kullanılan kaynaklar nitelik (tez, kitap, makale, rapor vb.) ayrımı yapılmaksızın yazar soyadına göre alfabetik olarak sıraya konulmalıdır. Aynı yazarın eserleri "en eski tarihli" olandan başlanarak kaynakçaya yerleştirilmelidir. Kaynaklar ilk satır sola yaslı, sonraki satırlar 1,25 cm sol içeriden başlatılmalıdır. Bunun için paragraf seçeneğindeki "ilk satır" kısmı "asılı" olarak değiştirilmeli ve değer olarak 1,25 girilmelidir. Kaynakçada dergi adı hariç tüm yayınlarda (makale adı, kitap adı, bölüm adı, tez adı, vb) başlığın ilk harfi büyük, diğerleri ise özel isim veya kısaltma değilse küçük harfle yazılmalıdır. Dergi adında ise her kelimenin ilk harfi büyük olarak yazılmalıdır. Kaynakça aşağıda belirtilen örneklere uygun olarak hazırlanmalıdır.

Kitaplar:

Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı*. Basım yeri: Yayınevi.

Erol, E. (2008). *Stratejik yönetim ve işletme politikası*. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Acar, D. ve Tetik, N. (2013). *Genel muhasebe*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Korkmaz, A., Dulupçu, M. A., Gövdere, B. ve Songur, H. (2013). *İnsani ücret*. İstanbul: İGİAD Yayınları.

Çeviri Kitaplar:

Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı*. Çevirmenin adının baş harfi. Çevirmenin soyadı (Çev.), Basım yeri: Yayınevi.

Drucker, P. (1994). *Kapitalist ötesi toplum*. B. Çorakçı (Çev.), İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Editörlü Kitaplar:

Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Bölümün adı. Editörün adının baş harfi. Editörün soyadı (Ed.), *Kitabın adı* içinde (Bölümün sayfa aralığı), Basım yeri: Yayınevi.

Okçu, M., Aktel, M. ve Kerman, U. (2007). İki süreci anlamak: Kamu yönetiminde küreselleşme ve Avrupalılaşma. A. Yılmaz ve Y. Bozkurt (Ed.), *Küresel esintiler ve yerel etkiler sarmalında Türk kamu yönetimi* içinde (43-67), Ankara: Gazi Kitabevi.

Makaleler:

Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Makalenin adı. *Derginin adı*, Cilt(Sayı), Sayfa aralığı.

Özkul, G. (2007). Kapitalist sistemin sürükleyici aktörleri: Ekonomik teoride girişimciler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 343-366.

Çelikkaya, S. ve Sezgin, A. (2014). Kamu harcamalarının kalkınmaya olan etkileri: Türkiye örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 40-59.

Akçakanat, T., Çarıkçı, İ. H. ve Dulupçu, M. A. (2011). Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencilerinin Isparta'daki yaşam kalitesi ve Isparta halkına ilişkin tutumlarının değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3(4), 1-18.

Oruç, K. O. ve Çolak, M. (2019). Bulanık analitik hiyerarşi prosesi yöntemi ile yem seçimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 10(25), 495-510. doi:10.21076/vizyoner.611033

Tezler:

Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Tez başlığı*. Yüksek Lisans Tezi / Doktora Tezi, Kurum Adı, Yayın yeri.

Eke, E. (2014). *Neoliberal devlet döneminde sağlıkta dönüşüm programı uygulamalarına yönelik sektördeki paydaşların algısı*. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Sempozyum/Konferanslar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Bildirinin adı., *Sempozyum/Konferans Adı*, Düzenleyen Kurum, Düzenlenme Tarihi, Düzenlenme Yeri, Sayfa Aralığı.

Karaatlı, M., Demirci, N., Aksoy, E. ve Ömürbek, N. (2014). Borsa performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri ile karşılaştırılması. *15. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu*, Süleyman Demirel Üniversitesi, 22-25 Mayıs 2014, Isparta, 673-689.

Araştırma Raporları:

Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Çalışmanın başlığı* (Rapor No. xxx). Yayın yeri: Yayıncı.

Pamuk, Ş. (2007). *Economic change in twentieth century Turkey: Is the glass more than half full?* (Working Paper No.41). Paris: The American University of Paris.

İnternet Kaynakları:

Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yayınlanma tarihi / Erişim tarihi). *Başlık*. Erişim adresi: İnternet Adresi, (Erişim Tarihi).

Bebbington, J. ve Song, E. (2004). *The adoption of IFRS in the EU and New Zealand*. Erişim adresi: <http://www.europe.canterbury.ac.nz/>, (14 Temmuz 2008).

Rekabet Kurumu. (2010). *Rekabet hukukunun esasları*. Erişim adresi: <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icId=53>, (17 Mart 2010).

Süleyman Demirel Üniversitesi. (2020). *Misyon & vizyon*. Erişim adresi: <https://w3.sdu.edu.tr/sayfa/5528/misyon-vizyon>, (10 Ocak 2020).

Gökçe, D. (2019, 19 Temmuz). *Çin'de 1992'den bu yana en düşük büyüme*. Erişim adresi: <https://www.aksam.com.tr/yazarlar/deniz-gokce/cinde-1992den-bu-c2yana-en-dusuk-buyume/haber-990522>, (15 Ocak 2020).

20. Yazım konusunda belirtilmeyen durumlarda bilimsel yazımlarda benimsenen hususlar dikkate alınmalıdır.

PUBLICATION PRINCIPLES

1. Süleyman Demirel University Visionary Journal is an international peer reviewed e-journal and published three times a year in January, May and September.
2. All scientific and original articles on any subject related to economics and administrative sciences could be submitted to the Journal. The number of review articles and case reports to be published could not pass 25% of the total number of articles.
3. No fee is charged from the articles sent to the journal for evaluation or for application.
4. A single author cannot publish two articles in succeeding two volumes or in one year. Therefore those authors who send more than one article to the Journal are accepted to approve the rule.
5. The articles should be written either in Turkish or in English.
6. The articles should be prepared by using the article template to be attained form the web site of the Journal.
7. The articles should be prepared in accordance with the spelling rules and should be uploaded to the DergiPark system. Together with the article(s) the Article Application Form that is signed by all the authors should be uploaded to the system. The authors should add their titles, institutions where they work/study, contact information and Orcid ID information to the system. Those authors who cannot upload their papers through the system may take technical support by e-mailing to vizyoner@sdu.edu.tr.
8. The articles sent to the Journal in order to be published should be prepared by the author(s) in accordance with research and publication ethics. For the research made in the article and for clinical and experimental studies on human and animal that necessitate ethics committee approval separate ethics committee approvals should be taken and these approvals should be mentioned in the article and should be documented. In those articles necessitating ethics approval, approval-related information (name of the committee, date and number) should be given in the method part and also in the first/last page of the article. In the case reports the information that the volunteer signed the informed consent form/consent form should be given in the article. Therefore in the cases that necessitate ethics committee approval, those articles that do not send these documents would not be evaluated and would be rejected.
9. An article sent to the Journal follows three stages: pre-control, evaluation and editing. After author(s) send(s) the article, the article may be withdrawn through DergiPark system only during the pre-control stage. In other stages, it is impossible for the author(s) to withdraw the article. The process ends with the approval or rejection of the article.
10. The articles sent to the Journal for publication are initially checked in the pre-control stage. The stage is completed at the latest in 20 days following the submission date of the article. In this stage, the article is checked for it compliance with our publication principles, spelling rules, the rules of publication ethics and being scientific. Within the scope of the pre-control three decision may be made: send to the reviewer (evaluation) process, for the article to be sent to the reviewer some alterations should be made, and insufficient for sending to the reviewer and for publishing. If the second decision – for the article to be sent to the reviewer some alterations should be made – is taken, the author(s) has/have 20 days for making the alterations and resend the article. Otherwise, the evaluation process of the article would be terminated and the article would be rejected.
11. The articles sent to the Journal for publication are checked with iThenticate or Turnitin plagiarism software in the pre-control stage. Those articles having a similarity index of more than 20% are rejected without taking to the evaluation process. The plagiarism evaluation of the articles are going to be made by the Journal, hence the author(s) do(es) not need to attach plagiarism report. The authors who submit their papers are accepted to have declared that they do not plagiarize; they accept any sanction caused by any plagiarism; and they admit that the Journal have no responsibility on such situations.

12. Following the pre-control stage, the articles pass to the evaluation stage. In the beginning of the evaluation stage, the articles are inspected by the editorial board or publication board for the quality, originality and scientific contribution and within 10 days at most, the article is sent to the reviewers or is rejected without sending to the reviewers.
13. After the decision that the article may be sent to the reviewers for the evaluation stage, the article is sent at least two reviewers (double blind reviewers) for a control in terms of content and format. No information is given to the authors about the identities of the reviewers or to the reviewers about the owner(s) of the article. The reviewers are requested to make a decision whether they are going to evaluate the article or not within 10 days and if they accept to evaluate the article to finish their evaluation within 30 days and send their evaluation reports. Those reviewers who do not send the reports within the duration are warned and additional time of 10 days may be given for twice at most. In case of not sending the reports event within the additional duration, the article is sent to another new reviewer. If the reviewers need a second or third time evaluation following the first one, the aforementioned durations are initiated from the beginning.
14. In accordance with the evaluation reports from the reviewers, the paper may be published, may be re-sent to the author(s) for correction, or may be rejected. In case of a correction all correction(s) should be made within at the latest 2 months and sent to the Journal. Otherwise, the evaluation process of the article would be terminated and the article would be rejected.
15. If one of the reviews is positive while the other is negative, the editorial board may send the article to the third reviewer or may reject the article in accordance with the reviewer report. Therefore, in order for an article to be published, it should take positive decisions from at least two separate reviewers.
16. Those articles that are found to be sufficient in the evaluation stage are sent to the editing stage. In the editing stage, with the decision of the editorial board, the articles are taken to the publication phase by taking the submission dates into account. In this stage, the requests of the authors for their articles to be published earlier are refused whatever the reason of the authors. In this respect, Süleyman Demirel University Visionary Journal do not accept any article for publishing it in a particular volume and the authors may submit articles to the Journal at any time they desire.
17. In the editing stage, when the publication turn comes, the typesetting and layout processes are initiated. After the completion of typesetting and layout processes, the article is sent to the author(s) once more for a last-check. After the return of the author, the articles are checked by the editor for the last time and the publication process of the article is initiated after giving a DOI number to the article. If the author(s) do(es) not return in the determined time duration, the article may be shifted to the following volume or may be published with its last format.
18. Those studies that are found to be insufficient would not be send back to the author(s).
19. The opinions in the articles published in the Journal are not the opinions of the Journal and all the responsibility belongs to the authors. The Journal does not pay any royalties to the author(s) of the articles published.
20. The applications of those articles that are not improper in terms of publication principles would not be accepted. The evaluation process of those articles whose deficiencies are noticed later on, would be terminated and the article would be rejected regardless of the stage of the evaluation process.

PUBLICATION ETHICS

In terms of publication ethics Visionary Journal pursues the principles, standards and recommendations of the publication ethics determined by COPE (Committee on Publication Ethics) and ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors). Accordingly, all the articles that do not comply with the accepted standards of ethics are rejected. The rule also applies for those articles that contains discrepancies which are detected after the publication. In the context of publication ethics, all the shareholders are expected to bear the following ethical responsibilities in brief and all the ethical incidences are going to be evaluated in compliance with COPE rules.

Ethical Responsibilities of Authors:

- Authors should send those articles which have not been published elsewhere or which have not been sent anywhere.
- Authors should give references to all the citations in their articles.
- Authors are accepted to declare that the article belongs to themselves, they do not plagiarise, all the responsibilities due to plagiarism belong to themselves and the journal does not have any responsibility in such cases.
- Authors should guarantee that they give scientific contribution to the article and it should be accepted that all the authors of the article have equal responsibility.
- Corresponding author should guarantee that all the co-authors mentioned in the article have an agreement on the publication of the article and on being named as co-authors. All the writers who give crucial contributions to the article should be named as co-authors. Others should be given place in the acknowledgement.
- Authors are responsible for declaring the supporting institutions, financial sources or conflicts of interest.
- In case of necessity authors should give access to the data sets utilised in the articles.
- The authors should prepare the articles to be published in the Journal in accordance with research and publication ethics. For the research made in the article and for clinical and experimental studies on human and animal that necessitate ethics committee approval separate ethics committee approvals should be taken and these approvals should be mentioned in the article and should be documented.

Ethical Responsibilities of Reviewers:

- Any reviewer who is selected for reviewing the article but whose qualifications do not match with the subject of the article and/or to whom the time limitation of the review process is not appropriate should inform the editor and ask for her/his removal from the review process.
- Reviewers are responsible for the concealment of the articles they received and for not using the information attained from the reviewing process for personal interests.
- Reviewers should not share their evaluations reports or information about the article with others and should not directly communicate with the authors without the permission of the editor.
- Reviewers should be intente about potential ethical incidences in the article and should present them to the editor. This includes similarities and overlappings with the studies of the reviewer published elsewhere.
- Reviewing should be done objectively. Personal criticisms should be avoided and the evaluations should be constructive, honest and polite.
- Reviewers who may have potential conflict of interest with (at least) one of the authors due to a competitive, collaborative of other types of relationships or connections should inform the editor before accepting the reviewing process.

Ethical Responsibilities of Editorial Board:

- The decision of the selection of articles to be published in the Journal is under the responsibility of the editorial board. The editorial board should carry out the evaluation independent of race, gender, sexual orientation, religious belief, ethnic origin, citizenship or political philosophy. The decision to be made should be based on the accuracy, validity and importance of the article, and its relevance with the scope of the Journal. Legal necessities should also be consulted in cases of slander, copyright infringement and plagiarism.
- The editor or any member of the editorial board should not reveal any information about the article except for the related authors, reviewers, potential reviewers, other editorial consultants and publishers.
- The information in any article presented but not published should not be used in any research of the editor or of the member of the editorial board without express written permission of the authors.

SPELLING RULES

1. The papers should be prepared in A4 paper size with “MS Office - Word 2010” or with a higher version and by utilising the article template of the Journal. The articles must be less than 30 pages with the template.
2. Page margins should be as follows: Top: 5 cm, Bottom: 2.5 cm, Left: 2.5 cm and Right: 2.5 cm.
3. The articles should be written with 10 font size in “Times New Roman” and with "single" line spacing. There should be one space after points and commas. No indents should be used for the paragraphs and 6 pt spaces should be left before and after the paragraphs. Between the paragraphs no extra blank lines should be used.
4. In the first page of the article; there should be the Title, written in Turkish and English with 12 font size; the Abstract, written in Turkish and English with 10 font size; and at least 3 and at most 5 Keywords, written in Turkish and English. The abstract must have at least 120 and at most 200 words and must be written in one paragraph. In those articles whose language is English, the Title, Abstract and Keywords must be given first in English and then in Turkish.
5. In the article, the author(s) must specify at most 5 JEL (Journal of Economic Literature) classification codes.
6. The headings and subheadings should be appeared in 10 font size, bold and left justified and also numbered decimally such as **1., 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1.** The numbering should be initiated from the “Introduction” part and should be continued till the “Conclusion” part. In the article, the headings should be written in capital letters and in the subheadings only the initial words should be capitalized. There should be one blank line before the headings; no blank line should be given after the headings. There should be no blank line before and after the subheadings.
7. All the tables and figures in the article should be given centered and in their proper places. All the tables and figures should be numbered in bold (**Table 1., Figure 2.,** etc.) and given titles in normal fonts. For the Tables, the titles should be given above while it should be given under the Figures. The titles should be centered, should be written in 10 font size, only the initial letters should be capitalized, and 6 pt distance must be set before and after the paragraph. The text inside the Tables and Figures should be written in Times New Roman with 8-10 font sizes and with single spacing. All the visuals such as graphs, charts, maps, drawings and photographs should be specified as Figures. All the Tables and Figures should fit the aforementioned rules and should be legible. The sources in Tables and Figures should be given under the Table and Figure with 8 font size and 3 pt distance must be set before and after the paragraph. No blank line should be given before and after the Tables and Figures.
8. The equations, models and formulas in the article should be left justified, all of them should be numbered and the numbers should be written in parentheses and right justified. No blank line should be given before and after the equations, models and formulas.
9. The bulleted texts in the article, should be left justified and 3 pt distance must be set before and after the paragraph.
10. If the quotation from a source is less than 40 words, the expressions should be in quotation marks and the study quoted should be cited intext. If the quotation is more than 40 words, the quotation should be given italic and in a new line; 1.25 cm tabbed from left and right, 3 pt distance must be set before and after the paragraph and the study quoted should be cited.
11. If the article include any “appendix”, titles (**Appendix 1., Appendix 2.,** etc.) should be given to them and they should be given after the References part.
12. Intext citations, footnotes and reference lists in the papers should be prepared according to American Psychological Association (APA 6) style. The intext references should be given with author-date-page method. The explanations should be given at the button of the page as a footnote, as justified, with 8 font size and Times New Roman, single line spacing and 3 pt distance must be set before and after the paragraph.
13. Intext citations should include the surname of the author(s), year of the source, and page number, respectively. If the papers do not have an author then the name of the institution should be given instead of author’s name.
 - **Works by a single author:** (Dulupçu, 2001: 28).

- **Works by two authors (in Turkish articles):** (Acar ve Tetik, 2013: 60).
 - **Works by two authors (in English articles):** (Acar and Tetik, 2013: 60).
 - **Citing more than one source:** (Schumpeter, 1934: 66; Wood, 2005: 36; Acar ve Tetik, 2013: 60).
 - **Citing whole source:** (Drucker, 1995).
 - **Citing publications without the name of the author:** (DPT, 2003: 45).
14. For those papers having three, four or five authors, the surnames of all authors should be mentioned in the first citation. In the following citations for the same paper, only the surname of the first author should be mentioned. For the papers in English, instead of “vd.”, “et al.” should be used.
- **The first citation intext (in Turkish articles):** (Çarıkçı, Kalaycı ve Gök, 2009: 55).
 - **Other citations intext (in Turkish articles):** (Çarıkçı vd., 2009: 55).
 - **The first citation intext (in English articles):** (Çarıkçı, Kalaycı and Gök, 2009: 55).
 - **Other citations intext (in English articles):** (Çarıkçı et al., 2009: 55).
15. For those papers having six or more authors, only the surname of the first author should be mentioned.
- **Intext citations (in Turkish articles):** (Dougherty vd., 2010: 10).
 - **Intext citations (in English articles):** (Dougherty et al., 2010: 10).
16. If the reference is taken from a web site and the author is known, reference should be made like periodic publications. If the date of the downloaded source is not given, access date should be used. If the date of the downloaded source is not given, date of access should be used. Also if no publisher name is available, use the name of website and data of Access.
- **If the author’s name and publication year is known:** (Bebbington and Song, 2004).
 - **If the author’s name and publication year is not known:** (Rekabet Kurumu, 2008).
17. If you are citing more than one work by the same author in the same year, put the letters a, b, c next to the year.
- (Kırzner, 1973a: 30).
 - (Kırzner, 1973b: 45).
18. If the name of the author is used in the text, the reference should be given as follows:
- According to Moran (1994: 36),
19. In the articles, all kind of sources should be included in the References part. All the sources, without discriminating according to the type (thesis, book, article, report etc.), should be sorted alphabetically according to the surname of the authors. The studies of a particular author should be sorted in the References part from the oldest to the newest. Sources should be left justified in the first line, and 1.25 cm tabbed from left in the following lines. For that purpose, in the paragraph preferences “first line” should be adjusted to “hanging” and the value should be adjusted to 1.25 cm. In the References part, the first letter of the name of all publications (article title, book title, chapter title, thesis title etc.) except Journal title should be capital, and the rest of the title should be lower case, if they are not proper name or abbreviation. For the title of a journal, the first letters of all words should be capital. The reference page should be prepared according to example shown below.

Books:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). *Name of the book*. Place of publication: Publisher.

Erol, E. (2008). *Stratejik yönetim ve işletme politikası*. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Acar, D. and Tetik, N. (2013). *Genel muhasebe*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Korkmaz, A., Dulupçu, M. A., Gövdere, B. and Songur, H. (2013). *İnsani ücret*. İstanbul: İGİAD Yayınları.

Translated Books:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). *Name of the book*. First letter of the translator. Surname of the translator (Çev.), Place of publication: Publisher.

Drucker, P. (1994). *Kapitalist ötesi toplum*. B. Çorakçı (Çev.), İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Edited Books:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). Section title. First letter of the editor. Surname of the editor (Ed.), *Title of the book* in (Pages of the section), Place of publication: Publisher.

Okçu, M., Aktel, M. ve Kerman, U. (2007). İki süreci anlamak: Kamu yönetiminde küreselleşme ve Avrupalılaşma. A. Yılmaz ve Y. Bozkurt (Ed.), *Küresel esintiler ve yerel etkiler sarmalında Türk kamu yönetimi* içinde (43-67), Ankara: Gazi Kitabevi.

Articles:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). Title of the article. *Journal title*, Vol(No), Pages.

Özkul, G. (2007). Kapitalist sistemin sürükleyici aktörleri: Ekonomik teoride girişimciler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 343-366.

Çelikkaya, S. ve Sezgin, A. (2014). Kamu harcamalarının kalkınmaya olan etkileri: Türkiye örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 40-59.

Akçakanat, T., Çarıkçı, İ. H. ve Dulupçu, M. A. (2011). Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencilerinin Isparta'daki yaşam kalitesi ve Isparta halkına ilişkin tutumlarının değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3(4), 1-18.

Oruç, K. O. ve Çolak, M. (2019). Bulanık analitik hiyerarşi prosesi yöntemi ile yem seçimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 10(25), 495-510. doi:10.21076/vizyoner.611033

Thesis:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). *Thesis title*. Master's Thesis/ Ph.D. Dissertation, Name of Institution, Place of publication.

Eke, E. (2014). *Neoliberal devlet döneminde sağlıkta dönüşüm programı uygulamalarına yönelik sektördeki paydaşların algısı*. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Symposiums/Congresses:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). Title of the paper. *Symposiums/Congresses Name*, Organizing institute, Date of organization, Place of organization, Pages.

Karaatlı, M., Demirci, N., Aksoy, E. ve Ömürbek, N. (2014). Borsa performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri ile karşılaştırılması. *15. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu*, Süleyman Demirel Üniversitesi, 22-25 Mayıs 2014, Isparta, 673-689.

Research Reports:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). *Title of the paper* (Report No. xxx). Place of publication: Publisher.

Pamuk, Ş. (2007). *Economic change in twentieth century Turkey: Is the glass more than half full?* (Working Paper No.41). Paris: The American University of Paris.

Internet Sources:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Date of publication / Date of access). *Title*. Access address: Internet address, (Date of access).

Bebbington, J. ve Song, E. (2004). *The adoption of IFRS in the EU and New Zealand*. Erişim adresi: <http://www.europe.canterbury.ac.nz/>, (14 Temmuz 2008).

Rekabet Kurumu. (2010). *Rekabet hukukunun esasları*. Erişim adresi: <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icId=53>, (17 Mart 2010).

Süleyman Demirel Üniversitesi. (2020). *Misyon & vizyon*. Erişim adresi: <https://w3.sdu.edu.tr/sayfa/5528/misyon-vizyon>, (10 Ocak 2020).

Gökçe, D. (2019, 19 Temmuz). *Çin'de 1992'den bu yana en düşük büyüme*. Erişim adresi: <https://www.aksam.com.tr/yazarlar/deniz-gokce/cinde-1992den-bu-c2yana-en-dusuk-buyume/haber-990522>, (15 Ocak 2020).

20. For the cases not mentioned in spelling, scientific publication rules will be taken into consideration.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

SEÇİM KAMPANYALARINA BEYANNAMELER BAĞLAMINDA BİR BAKIŞ: 31 MART 2019 YEREL SEÇİMLERİ ÖRNEĞİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

AN OUTLOOK ON ELECTION CAMPAIGNS IN THE CONTEXT OF DECLARATIONS: A COMPARATIVE ANALYSIS ON THE LOCAL ELECTIONS OF MARCH 31, 2019

Prof. Dr. Ümit ARKLAN¹

Fadimana TANACI²

ÖZ

Seçim dönemlerinde siyasi partiler ve adaylar yoğun olarak çeşitli siyasal kampanyalar yürütmektedir. Odak noktayı ulaşılmak istenen hedef kitlenin oluşturduğu bu kampanyalar belirli aşamalardan geçerek hazırlanmakta ve amaca hizmet edebilecek farklı enstrümanlardan yararlanmaktadır. Söz konusu enstrümanlardan biri olan seçim beyannameleri; kampanya süreçlerinde seçmeni bilgilendirme, ikna etme, parti ve adayı tanıtmaya, vaatler hakkında farkındalık oluşturma gibi çeşitli roller üstlenmektedir. Bu nedenle, partilere ve seçim dönemlerine göre yayınlanan beyannamelerin özellikleri farklılık göstermekte, hatta kimi zaman partiler herhangi bir beyanname yayınlamamayı tercih etmektedir. Tüm bunlardan hareketle, seçim kampanyalarına beyannameler özelinde odaklanan çalışmada, nitel içerik analizi kullanılmakta, beyannamelerin içeriksel ve şekilsel özelliklerine göre analiz edilmesi ve partilerin vaatlerinin karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Örneklem olarak da 31 Mart 2019 yerel seçimlerinde en yüksek oy oranına sahip ve beyanname yayınlamış olan Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Halkların Demokratik Partisi, İYİ Parti ve Saadet Partisi yer almaktadır. Yapılan değerlendirmeler neticesinde; beyannamelerin şekilsel ve içeriksel özelliklerinde net bir ayırım olduğu saptanmıştır. Kullanılan söylem, fotoğraf, seçmene hitap şekli bunu açıkça ortaya çıkarmıştır. Partilerin belediyeçilik anlayışı noktasında ve sundukları vaatler konusunda ise bir benzerlik söz konusudur. Partiler her ne kadar ideolojik olarak ayrıysa da; yerel yönetim konusunda aralarında önemli fark olmadığı; sunulan vaatlerde ortak kavramlara yer verildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Seçim Kampanyaları, Seçim Beyannameleri, 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri, Yerel Seçim Vaatleri.

JEL Sınıflandırma Kodları: D83, H75, L82.

ABSTRACT

During election periods, political parties and candidates intensively conduct a variety of political campaigns. These campaigns, where the focus is on the target audience, are prepared through certain stages and use different instruments that may serve the purpose. Election declarations, one of the instruments in question, play various roles in campaign processes such as informing and persuading the voters, introducing the party and the candidate

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, umitarklan@sdu.edu.tr

² Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, fadtnc@gmail.com

to the voters, and raising voters' awareness regarding election promises. For this reason, the characteristics of the declarations issued differ from one another depending on the political party and the election period, and even in some cases parties prefer not to issue any declarations. From this point of view, with the study focusing on election campaigns in terms of declarations, it is intended to analyze the declarations according to their content and shape and to compare the election promises of political parties by using qualitative content analysis. The sample used in the study is composed of Justice and Development Party, Republican People's Party, Peoples' Democratic Party, Good Party and Felicity Party which have issued a declaration and had the highest proportion of votes in the March 31, 2019 local elections. As a result of the survey, it is determined that there is a clear distinction between the formal and contextual characteristics of the declarations. The rhetoric used, the photograph, and the manner the electorates are addressed clearly reveal this distinction. There is a similarity between the approaches to municipalism and the election promises of the political parties. Although the parties are ideologically divided, it is observed that there is no significant difference between the parties on the issues of local governance and that common concepts are included in the promises made.

Keywords: Election Campaigns, Election Declarations, Local Elections of 31 March 2019, Local Election Promises.

JEL Classification Codes: D83, H75, L82.

1. GİRİŞ

Demokrasiler için yegâne emniyet subaplarından biri olarak nitelendirilen seçimler (Arklan, 2016: 112), demokratik toplumlarda gelecek umudu ve fırsatı olarak görülmekte, bu kapsamda da, seçim öncesi dönemlerde birey ve gruplarda beklentiler yükselmektedir. Geleceğe ilişkin beklentilerin somut hale bürünmesinde ilk akla gelen araçlar ise siyasi partiler ve bu partilerin yapmayı taahhüt ettiklerini gösteren yazılı, sözlü, görsel belgeler ve söylemler olmaktadır. Seçmenin umut ve beklentilerine yanıt verme amacıyla çeşitli vaatler ve projeler ileri süren (Polat, Akkaya ve Binici, 2015: 296-297) siyasi parti ve adaylar, siyasal rekabetin gözler önüne serildiği seçim zamanlarında; seçmene kendini anlatma gayretine ve ikna etmeye yönelik çalışmalara yön vermek üzere (Arklan, 2016: 112) yoğun olarak kampanyalar yürüterek; seçmeni etkilemeyi, ikna etmeyi ve sonucunda da oy kazanmayı hedeflemektedir. Seçim kampanyaları planlanırken adayların tek amacı seçilmek olmayabilmekte; kendisinin veya partisinin düşünce ve görüşlerini seçmene iletme, seçim kazanılamasa bile iyi bir oranda oy toplayıp gücünü kanıtlama ya da yarıştığı adaylarla pazarlık yapabilecek duruma gelme amaçları da söz konusu olmaktadır (Topuz, 1991: 179).

Gündemle uyuşan ve bilgi akışı noktasında birbiriyle örtüşür nitelik taşıyan mesajlar içermesini sağlamak üzere (Devran, 2004: 2) belirli aşamalardan geçerek hazırlanan kampanyalarda farklı mecralar tercih edilmektedir. Birbirini bütünlenecek şekilde kullanılan mecralardan birisi de seçim beyannameleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Seçim kampanyalarının önemli bileşenlerinden olan seçim beyannameleri, parti ve adayın tanıtımında rol oynamanın yanı sıra; iktidar olma konusu göz önünde bulundurularak geleceğe yönelik çeşitli vaatler içermektedir. Söz konusu vaatler sunulurken, seçim dönemindeki genel atmosfer, toplumsal olaylar dikkate alınmakta, partilere ve seçim dönemlerine göre yayınlanan beyannamelerin özellikleri değişmektedir. Hatta kimi zaman partiler herhangi bir beyanname yayınlamamayı dahi tercih edebilmektedir. Beyannameler, partiye özgü nitelik taşıdığından içeriksel ve şekilsel olarak birtakım farklar içermekte, ortak noktayı ise partilerin ve adayların iktidar olma ihtimallerini göz önünde bulundurularak seçmene seslenmeleri oluşturmaktadır.

Beyannameler arasında bulunan farklılardan yola çıkılarak hazırlanan bu çalışmada, 31 Mart 2019 yerel seçim beyannamelerini içeriksel ve şekilsel özelliklerine göre analiz etme ve partilerin vaatlerini karşılaştırma amaçlanmaktadır. İki ana bölümden meydana gelen çalışmanın ilk bölümünü oluşturan literatür taramasında seçim kampanyalarına ve seçim beyannamelerine ilişkin kavramsal çerçeve ve konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar ortaya konulmaktadır. Nitel içerik analiziyle sağlanan verilerin ele alındığı ikinci bölümde Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Halkların Demokratik Partisi (HDP), İYİ Parti ve Saadet Partisi (SP) seçim beyannameleri şekilsel ve içeriksel özellikleri ve seçim vaatleri bağlamında analiz edilmekte, elde edilen veriler karşılaştırmalı olarak tartışılmaktadır. Beyannamelerin şekilsel ve içeriksel özelliklerine ilişkin analizlerin yapıldığı kategori; beyannamenin genel özellikleri, kapak sayfası, sunuş bölümü ve partinin belediyeçilik anlayışı olmak üzere 4 alt kategoriden meydana gelmektedir. Partilerin seçim vaatlerine

dair analizlerin gerçekleştirildiği kategori; altyapı / ulaşım, çevre, sosyal belediyeçilik, ekonomi / kalkınma ve katılımcı belediyeçilik başlıkları altında irdelenmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

İlgili başlık altında, siyasal iletişim aracı olarak seçim kampanyalarına ve bu kampanyalarda beyannamelerin kullanımına ilişkin kavramsal çerçeve ortaya konulmakta, ardından da konuyla ilgili çalışmalara değinilerek yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlara dair bilgiler verilmektedir.

2.1. Kavramsal Çerçeve

Kitle toplumlarının oluşması ve kitle iletişim araçlarının gelişip, yaygınlık kazanmasıyla birlikte kapsamlı bir uygulama alanı olarak karşımıza çıkan siyasal iletişim (Çankaya, 2015: 42), çeşitli olgu ve olayları bünyesinde barındıran, farklı açılardan incelenen, seçim dönemlerinde yoğun olarak ön plana çıkmakla birlikte ilgili dönemlerle sınırlanmayacak bir kavramdır. Hal böyle olunca, ‘siyaset bilimciler, iletişim bilimciler, siyasetçiler, devlet adamları, gazeteciler, reklamcılar siyasal iletişimi kendileri açısından tanımlamakta, bu durum beraberinde kavramın zor tanımlanmasını getirmektedir’ (Tokgöz, 2014: 76). Bu zorluğa rağmen kapsayıcı bir tanım vermek gerekirse, siyasal iletişimi; siyasal aktörlerin belirli ideolojik amaçlarını, belirli gruplara, kitlelere, ülkelere ya da bloklara benimsetmek ve gerekmesi halinde eyleme geçirmek üzere birtakım iletişim tür ve tekniklerini kullanması şeklinde ifade etmek mümkündür (Aziz, 2007: 3-4).

Politikacılar, haber medyası ve halk arasında bilgilerin iletilmesine ilişkin etkileşimli bir süreç olan siyasal iletişimde; bilgi, politikacılardan seçmenlere ve seçmenlerden politikacılara olmak üzere iki şekilde iletilmektedir (Norris, 2004a: 1). Söz konusu süreçte seçmenle kurulan etkileşimlerde; halkla ilişkiler, reklam ya da propagandadan yararlanılmaktadır. Sıralanan araçların her birinde farklı iletişim türleri kullanılmakta, buna bağlı olarak yöntem ve teknikler de değişmektedir (Damlapınar ve Balcı, 2014: 71-72). Hangi yöntem ve teknik kullanılırsa kullanılsın, medya bahsi geçen süreçte temel iletişim mecralarından biri olarak işlev görmektedir. Medya, bültenler veya kampanya tanıtım materyalleri yoluyla belirli küçük grupları hedef almakta, internetteki iletişimin kitleleşmesi göz önüne alındığında kamusal alanın temsili için büyük önem kazanmaktadır. Adalet, doğruluk, çoğulculuk, gündem belirleme, bütünlük, ideolojik eğilimler, hitap biçimleri vb. siyasal iletişim için medya çıktısı olarak kabul edilmektedir (Dahlgren, 2005: 149). Bununla birlikte siyasal iletişim süreçlerinde üç alt kategori görülmektedir. Bunları; “üretim, uygulama ve etkiler” şeklinde sıralamak mümkündür (Norris, 2004a: 1). Söz konusu alt kategoriler incelendiğinde siyasal iletişimde kullanılacak materyaller ilk olarak bir üretim sürecinden geçmekte, uygulama ve etkiler noktasında, başarılı bir sonuç elde etmek isteyen siyasi partiler uygulama aşamasında iletilmek istenen mesajı, uygun zaman ve yerde sunmaya dikkat etmektedir.

Siyasal iletişim sürecinde seçmene iletilmek istenen mesajlar ve bu bağlamda gerçekleştirilen tüm etkinlikler yürütülen kampanyalar dâhilinde vücut bulmaktadır. Siyasal kampanyaları, hedefleri tanımlanmış ve söz konusu tanımlanan hedeflere ulaşma amacıyla hangi araçların kullanılacağı belirlenmiş, belirli bir zaman dilimi içindeki süreç yönetimi olarak tanımlamak mümkündür (Yaşın, 2006: 645). İlgili kampanyalar; partilerin sahip oldukları ideolojilerini, programlarını ya da adaylarını seçmene tanıtmak, bilgi vermek için yürütülmekte (Tan, 2002: 101); parlamentoyu oluşturacak milletvekillerini ya da yerel yöneticileri seçmene tanıtmak amacıyla taşıyan bir ikna edici iletişim yöntemi olarak işlev görmektedir (Balcı, 2003: 146). Seçmenlerin gösterdiği oy verme davranışında belirli bir parti ya da aday lehine değişim göstermeyi sağlayacak planlı strateji ve taktiklerden oluşan bu süreçte, seçmenin oyunu kazanma adına siyasi parti ya da adaylar; neden kendilerine oy vermeleri gerektiği ve diğer parti ya da adayların neden desteklenmemesi gerektiği konusunda seçmeni ikna etmeye çalışmaktadır (Balcı, 2006: 1). Burada seçim kampanyalarının iki temel hedefi ortaya çıkmaktadır. İlki partiye bağlı olanlar arasında destek sağlamak, ikincisi ise daha önce diğer partilere destek veren, çekimser olan ya da oy kullanmayanların desteğini almaktır (Johnston and Pattie, 1997: 169). Bahsi geçen hedeflere ulaşabilmek için sistemli ve bilinçli bir şekilde iletişimsel faaliyetleri yürütebilecek şekilde seçim kampanyaları dönemin koşulları doğrultusunda organize edilmektedir.

Seçimi kazanmak ve iktidara gelmek amacıyla (Zeybek, 2016: 39) siyasi partilerin belli bir dönem kendi içlerinde organize ettiği seçim kampanyaları, gelişen iletişim teknolojileri ile birlikte değişime uğramış; profesyonel bir çalışma gerektiren önemli siyasal iletişim çalışmalarından biri haline gelmiş bulunmaktadır (Aktaş, 2004: 105). Özellikle parti bağlılığı düşük veya kararsız seçmenlerde etkili olan (Zeybek, 2016: 39) bu kampanyaları yürütmek büyük bir örgütlenmeyi gerekli kılmaktadır (Topuz, 1991: 195). Profesyonellik ve iletişim biçimleri olmak üzere

iki önemli kavramın bileşiminden oluşan siyasal kampanyalarda (Uztuğ, 2007: 27) günümüzde profesyonellerin katkısı olmaksızın etkili bir kampanya çalışması ortaya konulamamaktadır (Devran ve Seçkin, 2011: 207-208). Yapılan çalışmalarda seçmenlere; parti, aday, uygulanan ve uygulanacak politikalar, gündemde yer alan konularla ilgili aday ve partilerin mevcut konumları, muhalefet partilerinin yürüttükleri olumlu ve olumsuz faaliyetlerle ilgili bilgi verilmekte, seçmenin tercih yapmasına yardımcı olunmaya çalışılmaktadır (Kalender, 2014: 77-78). Ancak, bir seçimin sonuçlarında sadece siyasal pazarlama tekniklerinin ve seçim kampanyalarının etkisi bulunmamaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, siyasal ve sosyal durum, kamuoyunun sosyo-kültürel eğilimleri, aday ve partilerin seçimden önceki zamanlarda yapmış oldukları eylemler (Topuz, 1991: 191), parti adına yapılan konuşmalar gibi etkenler de seçim sonuçlarında belirleyici olmaktadır. Yürütülen kampanya çalışmalarında rakip partinin ya da adayının daha önce yaptığı bir eylem, söylediği bir söz kaynak olarak kullanılmakta, onlar üzerinden strateji yürütülerek seçmenle etkileşim içerisine girilebilmektedir.

Seçimlerde yer alacak siyasi partilerin kendilerini seçmene tanıtmaya ve sonraki süreçte seçmenin doğru karar vermesi açısından önemli rol üstlenen seçim kampanyalarında (Tokgöz, 2010: 37), parti ya da aday ile ilgili bilgi verilirken araç olarak farklı mesaj stratejileri, sloganlar ve vaatler kullanılmaktadır. Neticede seçmeni belirli adaylara oy vermeye yönlendirmeye amacı taşınarak (Balci, 2003: 146), siyasi partileri gerek demokratik ortamda siyaset içindeki rol ve işlevlerine ilişkin hedeflerine, gerekse iktidardaki hedeflerine (İslamoğlu, 2002: 43) ulaştırmak istenmektedir. Partiler her iki hedefine ulaşmak adına geçmişten bugüne çeşitli faaliyetler yürütmekte, seçim kampanyaları doğrultusunda medyadan yararlanmakta bunu yaparken de hedef kitlenin özelliklerini göz önünde bulundurmaktadır. Medyayı yoğun olarak kullanan siyasi partiler konvansiyonelden yeni iletişim ortamlarına kadar çok çeşitli iletişim araç ve yöntemlerini aynı amaç etrafında birbirlerini destekleyecek şekilde bir araya getirmektedir.

Bu minvalde, önceleri parti teşkilatlarının kendi imkânlarıyla afiş, bayrak ve slogan ağırlıklı kampanyalar gerçekleştirilirken, 1991 seçimleri ile birlikte siyasal parti ve adaylar afiş, bayrak ve slogan üzerine kurulan kampanyalarla seçim kazanamayacaklarını anlamışlar; söz konusu seçim dönemiyle beraber seçim kampanyalarının yürütülmesinde profesyonel reklamcılara başvurmuşlardır (Balci, 2008:220). Modern kampanyalarla birlikte reklam, pazarlama konusu ön plana çıkmış, uzmanlar tarafından hazırlanan ulusal ve bölgesel kampanyalar geliştirilmeye başlanmıştır (Norris, 2004b: 5-6). Profesyonelleştirilmiş kampanyalarda parti kaynakları, içyapı ve ideolojik görünüm önem kazanmış (Gibson and Römmele, 2001: 37), bilimsel bilgiyi iktidarın rasyonelleştirilmesi amacıyla kullanmanın artışıyla birlikte; kampanya süreçlerinde düşünce ve inanç tarzlarının politik dile aktarılmasında bilimselliğin gücü kullanılmıştır (Köker, 2007: 25). Medya ve diğer teknolojilerden yaygın olarak yararlanılmasıyla, seçim kampanyalarının bazı seçmenlerin tercihleri üzerindeki etkisi artmış, bu noktada özellikle televizyonun çoğu seçmen tarafından kullanılması bireylerin seçim kampanyalarından olumlu anlamda etkilenmesini sağlamıştır (Kalender, 2014: 85). Kampanya dönemlerinde yoğun olarak kullanılan televizyon sayesinde, siyasi parti ya da adayların iletmek istediği mesajlar geniş bir kitleye ulaşmış, kısa sürede gündem oluşturma ve değiştirme konusunda avantaj elde edilmiştir (Polat, 2015: 508).

Günümüzde ise, konvansiyonel medyanın yanına eklenen yeni iletişim ortamları sayesinde gerek ulaşılan kitle, gerekse gündem oluşturma ve değiştirme noktasında çok daha büyük ve çeşitli imkânlar kavuşulmuştur. Artık elde edilen imkânların da etkisiyle medya, işlevleri arasında bulunan kamuoyu oluşturarak kamuyu aydınlatma rolünün gereği olarak, genel ya da yerel seçimler öncesi kamunun bilgi sahibi olmasını temin etmektedir (Yegen, 2014: 105). Ayrıca medyanın siyasal alanda etkili olması, politikacı-seçmen ve iktidar-halk arasında köprü vazifesinin güçlenmesinden kaynaklanmakta, seçim kampanyaları döneminde görünür olan siyasi parti veya liderin medyada ne kadar yer aldığı, onlar tarafından ne kadar desteklendiği önem kazanmaktadır (Güneş, 2006: 147). Ulaştırdığı mesajlar ile bireyin sahip olduğu bilgi düzeyini, duygu, görüş, tutum ve davranışlarını etkileyen medyanın (Tamer Gencer, 2013: 194) siyasal ve toplumsal süreçlerdeki rolünün artmasıyla birlikte, siyasi katılım noktasında önemli olan haberler dikkat çekmekte; hükümetler, partiler ve çıkar grupları haberleri sayesinde güç kazanıp, etki oluşturmaya hedeflemektedir (McQuail ve Windahl, 1997: 101).

İçerisinde pek çok öğenin yer aldığı siyasal kampanyalarda, söz konusu öğeler gündelik hayatın içine karışabildiği ve onunla bütünleşerek yürüyebildiği sürece kalıcı olmakta; aynı zamanda hem söyleyeni hem de söylenen zamanı aşarak tarihe geçmektedir (Özkır, 2015: 8). Bu noktada seçim kampanyalarının gerek medya gerekse seçmenler nazarında en dikkat çeken unsurlarından biri olarak, parti programları ve hazırlanan seçim beyannameleri karşımıza çıkmakta, 'seçmenlerle kurulan ilişkide bu programların ve beyannamelerin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Her iki belgeyi de taraflar arasındaki bir sözleşme şeklinde değerlendirmek mümkündür' (Terkan, 2010: 123).

Parti programları ile eşgüdüm içerisinde olan seçim beyannamelerini; seçim sürecinde hedef kitlenin oy verme davranışına etkide bulunmak üzere, partilerin ülke yönetimiyle ilgili siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik plan ve programlarının farklı iletişim araçları kullanılarak kamuoyuyla paylaşıldığı yazılı metinler olarak tanımlamak olanaklıdır. İletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerle beraber yazılı beyanlar şeklinde kalmayıp aynı zamanda farklı iletişim araçlarında da yer alan (Ertürk ve Şeşen, 2017: 64) ve demokrasi kültüründe siyasal partileri belirli açılardan bağlayıcı bir yüzü olan seçim beyannameleri, özellikle bir sonraki seçim döneminde, seçmen karşısında verilecek sınavın cevap anahtarıdır. Seçmenlerin iktidarda bulunan partinin en başta kendisine vaat ettiği siyasi, toplumsal ve ekonomik hedeflere ne ölçüde ulaşabildiğini ilgili metinler aracılığıyla ölçebileceği ve performansına not verebileceği varsayılmaktadır (Beriş, 2011: 109).

Seçim beyannameleri siyasi partilerin ülkenin mevcut durumuna ilişkin sorunlar ve çözüm önerilerine dair farkındalıklarının yanı sıra, beklentilerin karşılanması noktasında seçmenle ne düzeyde uyuşabildiklerini göstermesi bakımından da oldukça önemlidir. Hazırlanan metinler bir sonraki seçim döneminde başarı ya da başarısızlığın değerlendirilmesi noktasında da kaynak niteliğindedir (Polat vd., 2015: 297). Partilerin seçmene hitaben kimi zaman lider ağzından kimi zamansa partiye ilişkin genel ifadelerle kaleme alınabilen bu metinlerde; ilgili parti, öncelikleri, hassasiyetleri, vaatleri, ekonomik, siyasi ve toplumsal duruşu ve hedefleri gibi birçok konuda muhataplarına beyanatlarda bulunmaktadır. Hedef kitlesini önce bilgilendirip ardından ikna etmek üzere parti kimliği ve yürütmekte olduğu kampanya bütünlüğü doğrultusunda sözler sarf etmektedir. Yazılı olması hasebiyle bir yönüyle de tarihe not düşülen ilgili metinler, seçmen için etki potansiyelleri bulunan materyallerdir. Sahip olduğu teknik özelliklerden dolayı arşiv olanağı sağlayarak, seçmene; partilerin geçmişten bugüne hazırlanmış olduğu beyannameleri hem kendi içerisinde hem de diğer partilerin beyannameleriyle karşılaştırma fırsatı sunmakta ve bu sayede seçmenin fikirlerini netleştirmesini kolaylaştırmaktadır.

Seçim beyannameleri partinin iktidara geleceğini varsayarak izlenecek olan hedefleri ve söz konusu hedeflere ulaşmak için kullanılacak araçları içermektedir (Tok, 2012: 284). Beyannamelerde yalnızca seçmene yönelik vaat veya taahhütlerin bulunması yeterli olmayıp; bunlar belirli bir sistematik ve düzenlilik içerisinde ifade edilmelidir. Ayrıca beyanname partinin ideolojik konumuyla ve kendi içerisinde tutarlılık göstermelidir (Beriş, 2011: 109). İyi bir seçim beyanamesi, içerisinde bulunulan dönemin ürünü olmalı, mevcut dönemin koşulları, ihtiyaç ve beklentileri göz önünde tutularak hazırlanmalıdır. Konulara seçmen gözünden yaklaşım sergileyerek onların önemsendiği konuları, anlayacakları şekilde ifade edebilmelidir. Partinin dünya görüşünün, temel iddialarının, güçlü yönlerinin ve ulaşılması hedeflenen seçmen profilinin uyumlaştırıldığı bir dizgeye sahip olmalıdır. Kısa dönemli düşünülerek yerine getirilemeyecek vaatlerden ziyade, toplumun farklı kesimlerini ilgilendiren konular, kapsayıcı ve gerçek hayatta karşılığı olacak şekilde ele alınmalıdır. Nihayetinde seçmenlerin güvenini kazanmaya, onları ikna edilmeye mümkün olduğunca katkı sağlamalıdır.

2.2. İlgili Çalışmalar

Siyasal iletişim literatürü incelendiğinde seçim beyannamelerine ilişkin yapılan çalışmaların farklı konuları ele aldığı görülmektedir. Yapılan çalışmalar şu şekilde özetlenebilir:

Terkan (2010), “Siyasi partilerin kadına ilişkin söylem ve politikaları (AKP ve CHP örneği)” isimli çalışmasında 2007 genel seçimleri sonucunda Türkiye’nin iktidar partisi olan AK Parti ile ana muhalefet partisi olan CHP’nin kadın söylemi ve politikalarını değerlendirmiştir. AK Parti ve CHP’nin parti programları, seçim bildirgeleri ve gazete siyasal reklamları gibi parti politikalarını ortaya koyan temel yayınlar ve uygulamalardan veriler toplanmıştır. Çalışmada, siyaset ve kadın konusunda üretilen politikaların her iki parti açısından yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Seçim beyannamelerinde kadın seçmeni yakalamak amacıyla sloganvari cümleler ve popülist söylemler içeren yaklaşımlar olduğu da çalışmada ulaşılan bir diğer sonuçtur.

Tok (2012), siyasi partilerin eğitim söylemleri ve siyasalarına ilişkin görüşlerini ortaya çıkarmayı amaçladığı çalışmasında, parti programlarını ve seçim bildirgelerini analiz etmiştir. Çalışma sonucunda, partilerin eğitim yaklaşımlarında savundukları siyasal ideolojilerinin ve kimliği belirleyen unsurların ön plana çıktığı; vaatlerde çözüm odaklı olmaktan ziyade, genel ve soyut ifadelerin bulunduğu ulaşılmıştır.

Aymankuy, Güdü Demirbulut ve Aymankuy (2016), 2015 genel seçimlerine katılan ve en çok oyu alan on siyasi partinin seçim beyannamelerini inceleyerek, söz konusu siyasi partilerin seçim beyannamelerinde yer alan hedef ve politikalarının, Onuncu Kalkınma Planı ile uyumlu olup olmadıklarını irdelemiştir. Çalışmada partilerin turizm sektörüne yönelik yaklaşımları ve turizm sektörünün geliştirilmesi yönündeki stratejileri tartışılmıştır. Ayrıca Onuncu Kalkınma Planı’nda yer alan turizme yönelik amaç ve politikalara, seçim beyannamelerinde yer verilip

verilmediği incelenmiştir. Çalışmada turizm ile ilgili hedef ve politikalara yer veren siyasi partilerin genel olarak sektör için kalıplaşan hedef ve politikalara yer verdikleri sonucu elde edilmiştir.

Sayın ve Gümüş (2016), 7 Haziran 2015 milletvekilliği genel seçimlerinde seçim barajını aşan AK Parti, CHP, HDP ve MHP'nin seçim beyannamelerini engelli ifadeleri odağında analiz etmiştir. Çalışma sonucunda, AK Parti'nin engelli bireylerle ilişkili vaatler konusunda, diğer partilere göre daha yetersiz kaldığına ulaşılmıştır. CHP ve MHP'nin seçim beyannamelerinde engelli bireylere detaylı olarak değinildiği ise ortaya konulan bir diğer sonuçtur.

Tiryaki (2016), 7 Haziran 2015 ve 1 Kasım 2015 genel seçimlerinde AK Parti ve CHP'nin hazırlamış olduğu Haziran ve Kasım dönemlerini kapsayan dört seçim beyannamesini ele almıştır. İncelenen 2 parti açısından vatandaşlara hitap noktasında farklılık olduğu, tekrar seçime gidilmesi ile ilgili olarak her iki partinin birbirini suçlayıcı ifadeler kullandığı, AK Parti'nin ekonomi konusunda, CHP'nin ise sosyal ve beşeri konularda daha duyarlı olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Şeşen ve Ertürk (2017), siyasi partilerin seçim beyannamelerindeki çevre bölümlerinin genel bir portresini ortaya koymayı amaçlayan çalışmalarında; 1990 yılı sonrasında gerçekleştirilen genel ve yerel seçimlerde siyasi partilerin seçim beyannamelerini çevre konularına verdikleri önem bakımından incelemiştir. Çalışma sonucunda partilerin beyannamelerinde çevre bölümlerine gittikçe daha fazla ve daha ayrıntılı şekilde yer verdikleri bilgisine ulaşılmıştır. Çevre konusunun, beyannamelerde konu başlığı sıralamasında zamanla daha üst sıralara taşınması da varılan bir diğer sonuçtur.

Aytaç'ın (2017) çalışmasında, Türkiye'deki başlıca siyasi partilerin 2002-2015 dönemindeki seçim kampanyalarında hangi politika alanlarını vurguladıkları ortaya çıkarma amaç edinilmiştir. Çalışma sonucunda AK Parti ve MHP'nin beyannamelerinde vurguladıkları politika kategorilerinin benzer olduğuna kanaat getirilmiştir. AK Parti ve MHP'nin seçim beyannamelerinde hem ekonomik büyümeyi desteklemeye, hem de vatandaşların yaşadığı ekonomik zorlukları ele almaya yönelik çabaların söz konusu olduğu belirtilmiştir.

Ertürk ve Şeşen (2017), 2002-2016 yılları arasında Türkiye'de gerçekleştirilen genel seçimler sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nde temsil edilen partilerin seçim beyannamelerini incelemiştir. Çalışma kapsamında 4 partinin parti tüzükleri ve programları ile AK Parti ve CHP'nin 5, MHP'nin 4 ve HDP'nin 2 olmak üzere toplam 16 seçim beyannamesi değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda partilerin seçim beyannamelerini, hedef kitlelerini bilgilendirerek ikna etme yönünde etkin bir biçimde kullandığına ulaşılmıştır. 2002-2015 yılları arasında gerçekleştirilen genel seçimler sonrasında TBMM'de temsil edilen partilerin seçim beyannamelerinin; parti politikaları, hedef kitlenin beklentileri ve ülkedeki konjonktüre bağlı olarak değişkenlik gösterdiği ve şekillendiği sonucuna varılmıştır.

Ceylan ve Uslu (2019), 7 Haziran 2015 seçimlerinde TBMM'de temsil kabiliyeti kazanan siyasal partilerin seçim beyannamelerinde yer alan Türkiye'deki Suriyeliler ve uluslararası göç politikalarını incelemiştir. 7 Haziran 2015 genel seçimlerinin, Türkiye'deki Suriyelilerin ve yurt dışına göç etmiş Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının önemli gündem maddeleri arasında yer alan bir siyasal süreç olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada AK Parti'nin Türkiye'deki Suriyeliler meselesini "insani ve vicdani" bağlamda ele aldığı, CHP'nin yurt dışındaki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ve Türkiye'deki Suriyeliler olmak üzere iki temel başlıkta konuya yaklaşım sergilediği, MHP'nin yurtdışındaki seçmene yönelik vaatlerde sosyal, ekonomik ve eğitim haklarına ilişkin temel yaklaşımları ön plana çıkardığı, HDP'nin Suriyelilere dönme özgürlüğü veya vatandaşlık verebileceği sonuçlarına ulaşılmıştır.

3. YÖNTEM

Bu başlık altında araştırmanın amacı, önemi, uygulanması ve örnekleme, veri toplama araçları ve elde edilen verilerin analizleri ile araştırmanın cevap bulmayı amaçladığı sorular yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırma 31 Mart 2019 yerel seçim beyannamelerini içeriksel ve şekilsel özelliklerine göre analiz etmeyi ve partilerin vaatlerini karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Partilerin yayınladığı beyannameler genel özellikleri, kapak sayfası, sunuş bölümü, partilerin belediyeçilik anlayışları ve vaatleri noktasında değerlendirilmekte; karşılaştırmalı bir analiz sunulmaktadır.

3.2. Araştırmanın Önemi

Seçim beyannamelerine yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde konuların belirli temalara (örneğin; engelli bireylere, çevreye, spora ve göç politikalarına vb.) göre sınırlandırıldığı görülmektedir. Yapılan araştırma, genel bir değerlendirme sunması, 2019 seçim dönemindeki beyannameleri karşılaştırması ve metinleri farklı açılardan incelemesi yönleriyle önem taşımaktadır.

3.3. Araştırmanın Uygulanması ve Örneklemi

31 Mart 2019 yerel seçimlerinde yayınlanan beyannameler esas alınmıştır. Amaçlı örneklemin kullanıldığı bu çalışmada partilerin 31 Mart 2019 yerel seçimlerindeki oy oranları göz önünde bulundurulmuştur. En fazla oy oranına sahip partiler sırasıyla; AK Parti, CHP, İYİ Parti, MHP, HDP ve SP şeklindedir. Araştırmada AK Parti, CHP, HDP, İYİ Parti ve SP'nin beyannameleri incelenmiştir. MHP genel seçimler için beyanname yayınlarken; yerel seçimler için herhangi bir beyanname yayınlamamıştır. Bundan dolayı örnekleme dâhil edilmemiştir.

3.4. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

Araştırmada nitel içerik analizi kullanılmıştır. Metin içeriği toplama ve analiz etme yöntemi olan içerik analizi, “içerik iletebilen sözcükler, anlamlar, resimler, semboller, düşünceler, temalar veya herhangi bir iletiye gönderme yapar.” (Neuman, 2017: 466). Nitel ve nicel içerik analizinde yapılan kodlamalar arasında farklar söz konusudur. Niceliksel araştırmalarda; temsili kodlama yapılmakta ve ele alınan kişinin, olayın, içeriğin belirli nitelikleri kodlarla temsil edilmektedir. Birbirlerinden ayırt edilebilen kategoriler oluşturulmakta ve sonucunda niceliksel değerlere ulaşılmaktadır. Niteliksel araştırmalarda “genellikle alt kümeler, tematik (anlamsal / konusal) ve yapısal olarak ilişkilendirilmiş veri dizileri oluşturulur. Bunlardan bazıları ayrıntılı ve kimi zaman karşılaştırmalı çözümlenmeler için ele alınır.” Kavramlara, başlıklara ve temalara göre sınıflandırma yapılan tematik kodlama, iletişim araştırmalarında da yaygın olarak kullanılan bir yaklaşımdır (Geray, 2014: 162-163). Bu bağlamda 5 metin ele alınmıştır. Analizler beyannamelerin şekilsel ve içeriksel özelliklerine ve partilerin seçim vaatlerine yönelik olmak üzere iki ana kategoride gerçekleştirilmiştir.

Beyannamelerin şekilsel ve içeriksel özelliklerine yönelik analizlerin yapıldığı kategori, beyannamenin genel özellikleri, kapak sayfası, sunuş bölümü ve partinin belediyeçilik anlayışı olmak üzere 4 alt kategoriden meydana gelmektedir. Beyannamelerin genel özellikleri başlığı altında; metnin sayfa sayısı, içindekiler kısmı ve beyanname içerisinde hangi konuların ele alındığı incelenmektedir. Beyannamelerin kapak sayfası analizinde, kullanılan zemin rengi, slogan, başlık ve lider fotoğrafına bakılmaktadır. Sunuş bölümünde seçmene hitap şekli, hangi konuların ön plana çıkarıldığı değerlendirilmekte, partinin belediyeçilik anlayışı noktasında ise, nasıl bir belediyeçilik anlayışı ortaya koyduğu ve belediyeçiliği daha çok hangi konularla ilişkilendirdiği irdelenmektedir. Araştırma kapsamında incelenen metinlerin tamamı aynı konu başlıkları altında ele alınmaktadır.

Partilerin seçim vaatlerine yönelik analizlerin gerçekleştirildiği kategori, altyapı / ulaşım, çevre, sosyal belediyeçilik, ekonomi / kalkınma ve katılımcı belediyeçilik başlıkları altında tasnif edilmektedir. Söz konusu başlıkların ele alınma nedeni incelenen vaatlerde bütün partilerin üzerinde durdukları, taahhütlerde buldukları ortak konular olması ve Belediye Kanunu'nun 14. maddesi ile örtüşmesidir.

3.5. Araştırma Soruları

Araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

Araştırma Sorusu 1: Partilerin yayınladıkları beyannamelerde şekilsel ve içeriksel olarak benzerlik ve farklılık gösteren özellikler nelerdir?

Araştırma Sorusu 2: Araştırmada ele alınan seçim beyannamelerinin sunuş bölümlerinde ön plana çıkarılan konular nelerdir?

Araştırma Sorusu 3: Partilerin belediyeçilik anlayışları hangi konularla ilişkilendirilmektedir?

Araştırma Sorusu 4: Partilerin altyapı / ulaşım, çevre, sosyal belediyeçilik, ekonomi / kalkınma ve katılımcı belediyeçilik konularında ne gibi vaatleri bulunmaktadır?

Araştırma Sorusu 5: Partilerin vaatlerinde ortak olan ve ayrışan noktalar nelerdir?

4. BULGULAR VE YORUM

Nitel içerik analizinden elde edilen verilerin değerlendirildiği bu bölüm temel olarak 3 başlıktan meydana gelmektedir. Bu bağlamda, ilk olarak seçim döneminin genel bir betimlemesine yer verilmekte, devamında beyannamelerin şekilsel ve içeriksel özelliklerine yönelik yapılan değerlendirmelerden ulaşılan sonuçların, karşılaştırmalı bir analizi sunulmaktadır. Vaatlerin incelendiği son başlıkta ise, partiler arasında gerçekleştirilen karşılaştırmalı analizler takdim edilmektedir.

4.1. 31 Mart 2019 Yerel Seçimlerinin Genel Bir Betimlemesi

Yüksek Seçim Kurulu, 31 Mart 2019 seçimlerine; Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), İYİ Parti, Vatan Partisi, Saadet Partisi (SP), Türkiye Komünist Partisi (TKP), Büyük Birlik Partisi (BBP), Hür Dava Partisi (HÜDAPAR), Demokrat Parti (DP), Halkların Demokratik Partisi (HDP), Bağımsız Türkiye Partisi (BTP) ve Demokratik Sol Parti (DSP)'nin katılabileceğini açıklamıştır. HÜDAPAR seçime katılmama kararı almıştır. Toplam seçmen sayısı 57 milyon 58 bin 636'dır. Bu sayının %50,7'sini kadın seçmenler, %49,3'ünü erkek seçmenler oluşturmaktadır. Türkiye geneli toplam sandık sayısı ise 194 bin 390'dır (Yüksek Seçim Kurulu, 2019).

Seçimlerde; AK Parti ve MHP Cumhuriyet İttifakı'nda; CHP ve İYİ Parti Millet İttifakı'nda yer almıştır. Söz konusu ittifakların büyükşehirlerdeki adaylarına bakıldığında; İstanbul'da Cumhuriyet İttifakı Binali Yıldırım'ı aday gösterirken; Millet İttifakı Ekrem İmamoğlu'nu aday göstermiştir. Ankara'da ise Cumhuriyet İttifakı Mehmet Özhasseki'yi, Millet İttifakı Mansur Yavaş'ı aday olarak açıklamıştır. İzmir'de Cumhuriyet İttifakı Nihat Zeybekci, Millet İttifakı Tunç Soyer ile seçime girmiştir.

Seçim sonuçlarına göre Mansur Yavaş Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı, Tunç Soyer İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı olmuştur. Seçimlerden sonra AK Parti İstanbul'daki bütün ilçelerde tüm oyların ve geçersiz oyların yeniden sayılması için il ve ilçe seçim kurullarına başvurmuştur. Yüksek Seçim Kurulu, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçiminin 23 Haziran 2019 Pazar günü yeniden yapılmasına karar vermiştir. Seçim sonuçlarına göre İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu olmuştur.

4.2. Beyannamelerin³ Şekilsel ve İçeriksel Özelliklerine Yönelik Analiz

Çalışmanın amacı bağlamında beyannamelere yönelik yapılan şekilsel ve içeriksel analiz minvalinde; beyannamelerin genel özellikleri, kapak sayfası, sunuş bölümü incelenmekte; partilerin belediyeçilik anlayışının nasıl sunulduğu ele alınmaktadır. Yukarıda yer alan kategoriler bağlamında her parti ilgili kategorinin altında sırasıyla analiz edilmektedir. Analizi yapılan kategorinin, partiler arasındaki karşılaştırmasına da yer verilmektedir.

4.2.1. Beyannamelerin Genel Özelliklerinin Analizi

Beyannamelerin genel özelliklerine yönelik yapılan analizde sayfa sayısı, slogan, lider fotoğrafı, hitap şekli ve içindekiler bölümü dikkate alınmaktadır.

4.2.1.1. Partilerin Özsel Analizi

31 Mart 2019 yerel seçimleri kapsamında, AK Parti manifesto yayınlamıştır. 20 sayfadan oluşan manifestonun ana başlığında "Memleket İşi Gönül İşi" sloganı kullanılmaktadır. İkinci sayfada Recep Tayyip Erdoğan'ın fotoğrafına yer verilmektedir. İçindekiler kısmı bulunmamaktadır.

"Aziz Milletim" hitabıyla başlayan konuşma metninin yer aldığı manifestoda, AK Parti'nin söz konusu dönem için belediyeçilik anlayışları 11 başlık şeklinde sunulmaktadır. Başlıklar şu şekildedir: "Şehir Planları, Altyapı ve Ulaşım, Kentsel Dönüşüm, Benzersiz Şehirler, Akıllı Şehirler, Çevreye Saygılı Şehirler, Sosyal Belediyeçilik, Yatay Şehirleşme, Halkla Birlikte Yönetim, Tasarruf ve Şeffaflık, Değer Üreten Şehirler." Manifesto bu başlıkların neleri kapsadığının açıklanmasıyla devam etmektedir. Manifestonun son bölümünde "Aziz Milletim" hitabıyla seçmene seslenen bir bölüm yer almaktadır.

³ Partiler yayınladıkları metinler için bildirge, manifesto, beyanname gibi farklı isimler kullanmışlardır. Çalışmada kapsayıcı olması adına beyanname ifadesi tercih edilmiştir.

31 Mart 2019 seçimleri için CHP seçim bildirgesi hazırlamıştır. 32 sayfadan oluşan bildirmede kapak sayfasının ardından, CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun fotoğrafına yer verilmektedir. "Belediyeçilik Halkın Durdurucu Derman Olmaktır" sloganı da fotoğrafın yanında yer almaktadır. Daha sonraki sayfada "Huzurlu Kentlerde Yaşamak İçin Halkçı Belediyeçilik" sloganı kullanılmaktadır. Burada herhangi bir görsel bulunmamaktadır. Bildirgenin içindekiler kısmı şu şekildedir: "Yerel Yönetimlerde Temel ilkeler; Giriş: Halkçı Belediyeçiliğin Esasları; Demokratik ve Etkin Yönetimin, Bir Arada Huzurlu Yaşamın Güvencesi Olacağız; Hayat Pahalılığına Son Vereceğiz, Çokça Üreteceğiz ve Hakça Bölüşeceğiz; Sürdürülebilir Kentler Oluşturalım, Ortak Zenginliklerimizi Geliştireceğiz."

Başlıklar kendi içinde de alt başlıklara ayrılarak, ayrıntılı şekilde bilgi verilmektedir. İçindekiler kısmından sonra "Martın Sonu Bahar" sloganının yer aldığı sayfa bulunmaktadır. Devamında sunuş bölümünün olduğu bildirmede, seçmene "Değerli Yurttaşlarımız" şeklinde seslenilmektedir. Bildirge yukarıda sıralanan başlıkların açıklanmasıyla devam etmektedir.

31 Mart 2019 yerel seçimleri için 64 sayfalık seçim bildirgesi yayımlayan HDP, lider fotoğrafı sunmamaktadır. Kapak sayfasında "Daha Çok Özgürlük, Daha Çok Hak, Daha Çok Hayat" sloganı bulunmaktadır. Kapak sayfasının ardından "Bu Bir Demokrasi Referandumudur" başlığının kullanıldığı bir metin söz konusudur. Bu bölüm sunuş bölümü olarak değerlendirilmektedir. Sunuş bölümü lider tarafından yazılmamakla birlikte; bildirmede lider fotoğrafı ve içindekiler kısmı da yer almamaktadır. Partinin belediyeçilik anlayışının verilmesinin ardından, bildirge partinin vaatlerinin açıklandığı metinler ile devam etmektedir.

İYİ Parti, 31 Mart 2019 yerel seçimleri için manifesto yayımlamıştır. "İyi Belediyeçilik İyi Gelecek" sloganının kullanıldığı manifesto, 120 sayfadan oluşmaktadır. İçindekiler kısmı bulunmamaktadır. Kapak sayfasının ardından Meral Akşener'in fotoğrafına yer verilmektedir. Manifesto sunuş bölümü ile devam etmekte, ilgili bölüm lider tarafından kaleme alınmakta ve "Aziz Milletim" hitabı kullanılmaktadır. Manifestoda yemin metni ve iyi belediyeçilik andı yer almaktadır. İyi belediyeçilik ilkeleri, iyi belediyeçilik bileşenleri şeklinde başlıklarlandırmaya gidilmektedir. İyi belediyeçilik bileşenleri; "Bilim Ve Teknolojiyi Esas Alan Belediyeçilik, İnsan Odaklı Sosyal Belediyeçilik, Katılımcı Belediyeçilik, Ekonomik Kalkınmada Etkin Belediyeçilik, Ulaşımında Akılcı Belediyeçilik ve Çevre Dostu Belediyeçilik" alt başlıklarıyla açıklanmaktadır. Manifesto son söz bölümüyle bitirilmektedir.

SP, yayınladığı beyannamede slogan olarak "Dürüst Belediyeçilik" ifadesini tercih etmiştir. Beyanname 48 sayfadan oluşmaktadır. Kapak sayfasının ardından künye bilgilerinin olduğu sayfa gelmektedir. "Dürüst Başkan Dürüst Yönetim" sloganının kullanıldığı sayfanın devamında sunuş metni yer almaktadır. İçindekiler kısmı ve lider fotoğrafı bulunmamaktadır. Sunuş kısmının devamında "Dürüst Belediyeçilik Anlayışımız ve Temel Prensiplerimiz" başlıklı metin gelmektedir. Beyanname on başlık altında toplanan vaatlerin açıklanmasıyla devam etmektedir.

4.2.1.2. Partilerin Karşılaştırmalı Analizi

31 Mart 2019 yerel seçimleri için AK Parti ve İYİ Parti manifesto, CHP ve HDP bildirge yayımlamıştır. AK Parti'nin manifestosu 20 sayfadan, İYİ Parti'nin ise 120 sayfadan oluşmaktadır. CHP'nin hazırladığı bildirge 32 sayfa, HDP'ninki ise 64 sayfa olarak sunulmaktadır. SP, 48 sayfalık bir beyanname yayınlamıştır.

Yayımlanan beyannamelerin kapak sayfalarında partilerin sloganları bulunmaktadır. AK Parti "Memleket İşi Gönül İşi", CHP "Huzurlu Kentlerde Yaşamak İçin Halkçı Belediyeçilik", HDP "Daha Çok Özgürlük, Daha Çok Hak, Daha Çok Hayat", İYİ Parti "İyi Belediyeçilik, İyi Gelecek", SP "Dürüst Belediyeçilik" ifadelerini kullanmaktadır. Lider fotoğrafına AK Parti, CHP ve İYİ Parti yer verirken; HDP ve SP yer vermemektedir. İncelenen beyannamelerde içindekiler kısmını sadece CHP sunmaktadır.

Partiler ya da liderler seçmene farklı şekillerde hitap etmektedir. AK Parti ve İYİ Parti "Aziz Milletim", CHP "Değerli Yurttaşlarımız" şeklinde seçmene seslenmektedir. HDP ve SP belirli bir hitap ifadesi ve sahiplenici söylemler yeğlememektedir. Kapsayıcı ve genel söylemler tercih edilmektedir.

4.2.2. Beyannamelerin Kapak Görsellerinin Analizi

Partilerin 31 Mart 2019 yerel seçimleri için yayınladığı beyannamelerin kapak görselleri bu başlık altında değerlendirilmektedir. Lider fotoğrafı, parti amblemi ile slogan kullanımına ve şekilsel birtakım özelliklere bakılmaktadır.

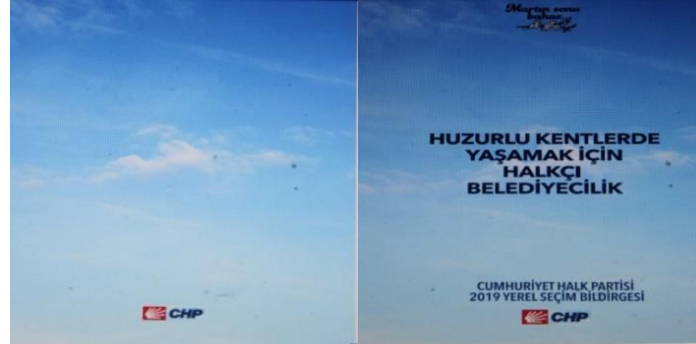
4.2.2.1. Partilerin Özsel Analizi

31 Mart 2019 seçim manifestonun ön kapağına bakıldığında lider fotoğrafı kullanıldığı görülmektedir. Manifestonun başlığı “AK Parti Gönül Belediyeciliği Manifestosu” şeklindedir. Zeminde, beyaz rengin kullanıldığı görülmektedir. Arka kapakta “Memleket İşi Gönül İşi” sloganına yer verilmektedir. Yine burada da zemin rengi beyazdır. Parti amblemi kullanılmaktadır.

Şekil 1. AK Parti 31 Mart 2019 Seçim Manifestosu Kapak Görseli

CHP'nin 31 Mart 2019 seçim bildirgesinin ön kapağı incelendiğinde, başlık olarak “Cumhuriyet Halk Partisi 2019 Yerel Seçim Bildirgesi”, slogan olarak ise “Huzurlu Kentlerde Yaşamak İçin Halkçı Belediyecilik” ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir. Zemin rengi olarak mavi tercih edilmiştir. Arka kapağında yazı ve görsel kullanılmamaktadır. Parti amblemine yer verilmektedir.

Şekil 2: CHP 31 Mart 2019 Seçim Bildirgesi Kapak Görseli

HDP'nin yayınladığı seçim bildirgesinin ön kapağında, “2019 Yerel Yönetimler Seçim Bildirgesi” başlığı ve “Daha Çok Özgürlük Daha Çok Hak Daha Çok Hayat” sloganı kullanılmaktadır. Zemin rengi beyazdır. “Birlikte Demokrasiye” sloganı parti amblemi ile birlikte verilmektedir. Bunun dışında yazı ve görsel yer verilmemektedir. Beyanname arka kapağında, mor renk zemini oluşturmaktadır. Yine arka kapakta parti amblemiyle birlikte “Birlikte Demokrasiye” sloganı yer almaktadır. Parti amblemi bulunmaktadır.

Şekil 3. HDP 31 Mart 2019 Seçim Bildirgesi Kapak Görseli

İYİ Parti 31 Mart 2019 seçim manifestosu ön kapağında “2019 Yerel Seçim Manifestosu” başlığı bulunmaktadır. Seçim kampanyasında yer alan “İyi Belediyecilik İyi Gelecek” sloganı kullanılmaktadır. Slogan parti amblemiyle birlikte verilmektedir. Zemin sarı renkte sunulmaktadır. Arka kapağında mavi renk yeğlenmekte; herhangi bir yazı ve görsel yer verilmemektedir.

Şekil 4. İYİ Parti 31 Mart 2019 Seçim Manifestosu Kapak Görseli

SP seçim beyannamesi ön kapağında, “31 Mart 2019 Seçim Beyannamesi” başlığı ve “Dürüst Belediyecilik” sloganı yer almaktadır. Herhangi bir görsel yer verilmemektedir. Arka kapakta “Dürüst Başkan Dürüst Yönetim” sloganı bulunmaktadır. Parti amblemi bulunmaktadır. Hem ön hem arka kapakta zemin rengi olarak kırmızı yeğlenmektedir.

Şekil 5. SP 31 Mart 2019 Seçim Beyannamesi Kapak Görseli

4.2.2.2. Partilerin Karşılaştırmalı Analizi

Beyannamelerin kapak görselleri genel olarak değerlendirildiğinde, AK Parti dışında diğer partiler lider fotoğrafına yer vermemektedir. Ayrıca AK Parti metnin ikinci sayfasında da lider fotoğrafı kullanılmaktadır. CHP ve İYİ Parti yayınladığı metinlerin ikinci sayfalarında lider fotoğrafı sunmaktadır. HDP ve SP lider fotoğrafına hiç yer vermemektedir. İncelenen beyannamelerin tamamında parti amblemi ve sloganın yer aldığı görülmektedir.

4.2.3. Beyannamelerin Sunuş Bölümlerinin Analizi

Bu başlık altında partilerin yayınladıkları beyannamelerde sunuş bölümünde hangi konulara değindikleri incelenmektedir. Söz konusu bölümün lider ağzından yazılmış hitapları içerecek şekilde mi oluşturulduğu yoksa genel ifadelerle mi kaleme alındığı da göz önünde bulundurulmaktadır.

4.2.3.1. Partilerin Özsel Analizi

AK Parti'nin hazırladığı manifesto, Recep Tayyip Erdoğan'ın ağzından yazılmıştır. Sunuş bölümü “Aziz Milletim” hitabıyla başlamaktadır. Genel bir başlığın yer aldığı sunuş bölümünde, “AK Parti 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri Manifestosu” ifadeleri kullanılmaktadır. AK Partili ve Cumhuriyet İttifakı mensubu olan adaylara başarı dileklerinde bulunmaktadır. Yapılacak olan söz konusu seçimlerde milletin tercihini yine hizmet

siyasetinden yana kullanacağı, AK Parti'yi sandıktan açık ara birinci parti çıkaracağına inanıldığı ifadeleri ile partinin halka hizmet ettiği vurgusu yapılmaktadır. Partinin, milli iradenin üstünlüğüne yürekten bağlı olduğu belirtilerek, sonuçların ülkeye ve millete hayırlı olması temenni edilmekte ve manifesto metnine geçilmektedir. Manifestoda sunuş bölümüne geniş yer ayrılmamaktadır.

CHP, sunuş bölümünde “Yerel Yönetimlerde Temel İlkeler” başlığını kullanmaktadır. Metin CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun ağzından yazılmıştır. Kılıçdaroğlu “Değerli Yurttaşlarım” hitabıyla metne başlamaktadır. Seçimde yirmi birinci yüzyıl Türkiye'sinde vizyoner, dürüst ve çalışkan bir belediyeçilik amacıyla tercihte bulunulacağı söylenmektedir. Sunuş bölümünde iki soru sorulmaktadır. Sorular şu şekildedir: “Peki bizler, belediyelerimizden ve belediye başkanlarımızdan neler bekliyoruz? Nasıl kentlerde ve beldelerde yaşamak istiyoruz?” İlgili sorular, sunuş bölümünde 12 madde ile cevaplanmakta ve şu şekilde sıralanmaktadır: “Hoşgörülü ve Saygılı Kentler, Hakça Paylaşan Kentler, Hesap Veren ve Şeffaf Yönetilen Kentler, Yoksulluğu Yenen Kentler, Üreten ve İstihdam Yaratan Kentler, Yenilikçi Akıllı Kentler, Ulaşım ve Altyapı Sorunları Çözülmüş Kentler, Nefes Alan Kentler, Sosyal Adaleti Sağlayan Kentler, Kültür ve Sanatı Geliştiren Kentler, Doğa Dostu Yeşil Kentler, Mutlu ve Gülümseyen Kentler.”

Bu ifadelerin ardından “Özetle biz halkçı belediyeçilik istiyoruz” cevabı verilmektedir. Sunuş bölümünün sonunda yine “Değerli Yurttaşlarım” hitabı kullanılmaktadır. Sorulara yönelik verilen yanıtlar dikkate alınarak seçmene şu cümlelerle seslenilmektedir: “Siz de böyle kentlerde yaşamak istiyorsanız; bizim belediye başkan adaylarımıza destek verin. Hep birlikte kardeşçe, geleceğe umutla ve güzellikle bakalım.”

HDP, seçim bildirgesinin sunuş bölümünde “Bu Bir Demokrasi Referandumudur” başlığını kullanmaktadır. Gerçekleştirilecek olan yerel seçimin demokrasi ve yerinden yönetim mücadelesi için büyük bir dönüşümü başlatacağı ifade edilmektedir. Seçimin tekçi anlayışa, kayyuma, otoriter rejime karşı da bir demokrasi referandumu olduğu belirtilmektedir. Seçimi “beka” sorunu kapsamında ele almanın yanlış olduğu, ülkenin ve toplumun bir beka sorunu olmadığı, AK Parti-MHP ittifak ve iktidarının beka sorunu olduğu vurgulanmaktadır. AK Parti'nin yıkıcı olduğunu belirten bir ara başlığa yer verilerek birtakım eleştiriler sıralanmaktadır. Eleştiriler şu şekildedir; “Bu iktidar toplumsal barışı yıktı, bu iktidar ekonomiyi yıktı, bu iktidar kentleri yıktı, bu iktidar ekolojik dengeyi yıktı, bu iktidar belediyeleri yıktı.”

“Kayyum Gaspıdır”, “Demokratik Yerel Yönetimlerle Demokratik Topluma”, “Demokrasi Yerelden Başlar” şeklinde ara başlıklara yer verilmektedir. HDP sunuş bölümünün sonunda, 31 Mart'ta yapılacak olan seçimlerde; başarıyla çıkacağını, deneyimlerini geliştirerek yerel demokrasiyi güçlendireceklerini belirtmektedir. Sunuş bölümü; gasp edilen belediyelerde kayyumlarca verilen devasa zararların hızla telafi edileceği, halkın yeniden kendi iradesiyle buluşturulacağı ifadeleriyle son bulmaktadır. Sunuş bölümü lider ağzından yazılmamakta, ilgili bölümde genel ifadelere yer verilmektedir.

İYİ Parti, seçim manifestosu sunuş bölümüne “Aziz Milletim” hitabıyla başlamaktadır. Bu bölüm için herhangi bir başlık kullanılmamaktadır. Metinde yer alan “İYİ” ifadeleri büyük harfle ve sarı renkte yazılarak dikkat çekme amaçlanmıştır. İYİ Parti'nin “kardeşlik sözleşmesi” olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir. Parti olarak ülkeyi “iyi belediyeçilik” le tanıştıracakları dile getirilmektedir. Çeyrek asır yönetimde bulunup, daha sonra “şehirlere ihanet ettik” anlayışını öne süren anlayışa karşı oldukları; şehirlere ve hayatlara verilen hasarın onarılacağı vurgulanmaktadır. Parti olarak ranta, eşitsizliğe yer vermeyeceklerine dikkat çekilmekte; bu konularla ilgili manifestonun ilerleyen sayfalarında yer alan yemin metninin dikkatle okunması gerektiği önerisine yer verilmektedir. Bu kapsamda şehirleri, insanı merkeze alarak yönetecekleri ifade edilmektedir. Ele alınan bölüm; milletin, sorunlardan ve kavgalardan bunaldığının bilindiği, bu noktada müsterih olunması gerektiği, İYİ Parti'nin yönetime gelme vaktinin geldiği ifadeleriyle son bulmaktadır. Sunuş bölümü, İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener'in ağzından kaleme alınmıştır.

SP seçim beyanamesi sunuş bölümü lider ağzından yazılmamıştır. İlgili bölümde birlikte yaşama kültürünün sağlanmasında hak ve adalete dayanan bir yönetim anlayışının olduğu vurgulanmaktadır. Şehirlerde yaşam kalitesinin yükseltilmesinde ve ideal noktaya ulaşmada yerel yönetimler itici güç olarak görülmektedir. İyi yönetilen bir şehirde kültürel, sosyal ve ekonomik tüm dinamiklerin harekete geçirilmesinin önemli olduğu dile getirilmektedir. Bu noktada ülkenin coğrafi konumunun avantaj sağladığı, bu avantajın kullanılabilmesi için liyakatli, emanet bilincine sahip, hakkaniyetli ve erdemli yöneticilerin iş başına geçmesi gerektiği ifade edilmektedir. 31 Mart 2019 yerel seçimlerinin şehirlerin kaderini etkileyeceği ve söz konusu seçimlerde SP'nin yeni bir yönetim anlayışı teklif ettiği belirtilmektedir. Sunuş bölümü teklif edilen yeni yönetim anlayışının

özellikleri ile bitirilmektedir. Özellikler şu şekildedir; “Şehrin bütün potansiyelini harekete geçiren, yıkmadan yapan, adil bölüşümden yana olan, kardeşliği temel ilke edinen, ötekileştirmeyen, yaparken farklı fikirlere açık olan bir yönetim anlayışı, rant ekonomisinin yerine yerel kalkınma dinamiklerini harekete geçirecek bir anlayış, şeffaf ve hesap verilebilir bir belediye için birlikte yönetim, toplumun tüm üyeleri ile mahalle kültürünün yeniden hayatın merkezinde olduğu bir belediyeçilik, şehri bütüncül bir yaklaşımla ele alan yeni bir hizmet belediyeçiliği.”

4.2.3.2. Partilerin Karşılaştırmalı Analizi

AK Parti, CHP ve İYİ Parti'nin sunuş bölümleri lider ağzından kaleme alınmıştır. İlgili bölümlerde kullanılan ifadeler bunu göstermektedir. HDP ve SP'nin sunuş bölümlerinde daha genel ifadeler bulunmakla birlikte lider ağzından yazılmamıştır. Bir önceki kategori analizinde her iki partinin de lider fotoğrafı kullanmadığı görülmektedir. Hem lider fotoğrafına yer vermemeleri, hem sunuş bölümünün lider ağzından yazılmamış olması kendi içinde tutarlılık göstermektedir. Yine sunuş bölümünün lider ağzından kaleme alındığı partiler de lider fotoğrafı kullanarak kendi içerisinde bir tutarlılık oluşturmaktadır.

Sunuş bölümlerine partiler şu şekilde başlamıştır: AK Parti “Aziz Milletim, CHP “Değerli Yurttaşlarım”, İYİ Parti “Aziz Milletim”. HDP ve SP herhangi bir hitap ifadesine yer vermemekte; genel ifadelerle sunuş bölümüne başlangıç yapmaktadır. HDP, “31 Mart'ta yapılacak yerel seçimler demokrasi ve yerinden yönetim mücadelesi için büyük bir dönüşümü başlatacağı gibi, aynı zamanda kayyuma, tekçi anlayışa, otoriter rejime karşı da bir demokrasi referandumudur” şeklinde ilgili bölüme başlamaktadır. SP ise; “Şehir hiç kuşkusuz bir arada yaşama erdeminin en yüksek olduğu bir olgudur” ifadesiyle söz konusu bölüme başlangıç yapmaktadır.

Sunuş bölümlerinin yer aldığı sayfalarda partiler çeşitli başlıklar kullanmaktadır. Başlıklar şu şekilde sıralanabilir: AK Parti “31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri Manifestosu”, CHP “Yerel Yönetimlerde Temel İlkeler”, HDP “Bu Bir Demokrasi Referandumudur”. İYİ Parti ve SP herhangi bir başlığa yer vermemektedir. Ayrıca ilgili bölümün içeriğinde sadece HDP rakip parti ismi vererek, eleştiride bulunmaktadır.

AK Parti ve İYİ Parti sunuş bölümünü, seçimlerin ülkeye ve millete hayırlı olmasını temenni ederek bitirirken; CHP seçmenden destek beklediklerini, HDP seçimden başarıyla çıkıp halkı yeniden kendi iradesiyle buluşturacaklarını, SP ise hizmet belediyeçiliği hususunda şehre bütüncül bir yaklaşım sergileyen yeni bir anlayış önerdiklerini belirterek tamamlamaktadır.

4.2.4. Partilerin Belediyeçilik Anlayışlarının Analizi

Beyannamelerin şekilsel ve içeriksel analizine yönelik son alt kategoride, partilerin belediyeçilik anlayışı ele alınmaktadır. Partilerin belediyeçiliği hangi ifadelerle özdeşleştirdiği ortaya konulmakta; hangi partilerin belediyeçilik anlayışında ortak söylemde bulunduğu veya farklılaştığı genel değerlendirme şeklinde verilmektedir.

4.2.4.1. Partilerin Özsel Analizi

AK Parti, seçim manifestosunda belediyeçilik anlayışını 11 başlık altında sunmaktadır. Başlıklar şu şekildedir: “Şehir Planları, Altyapı ve Ulaşım, Kentsel Dönüşüm, Benzersiz Şehirler, Akıllı Şehirler, Çevreye Saygılı Şehirler, Sosyal Belediyeçilik, Yatay Şehirleşme, Halkla Birlikte Yönetim, Tasarruf ve Şeffaflık, Değer Üreten Şehirler.”

Söz konusu başlıkların hangi konuları içerdiği kısaca şu şekildedir:

- Şehir planları ile ilgili projelerin uzun vadeli, ihtiyaçları karşılayan ve hakkaniyete uygun olmasına önem verilecektir. Yapılacak çalışmalarla ilgili; kamu, özel sektör ve sivil toplum temsilcilerinin düşünceleri dikkate alınacaktır. Şehirlere olumlu anlamda katkı sağlayacak projelere öncelik sağlanacaktır.
- Altyapı ve ulaşım konusu çözülmeyen şehirler gerçek anlamda şehir haline gelmeyecektir. Hiçbir şehirde altyapı sorununun kalmamasına özen gösterilecektir. Otopark konusu hem şehir planlarında, hem de imar uygulamalarında öncelikli hale gelecektir.
- Kentsel dönüşüm projeleri, şehirleri hem deprem riskinden, hem de çarpık yapılaşmadan kurtarmaya dönük olacaktır. Çalışmalar bölgelerin özelliklerine ve vatandaşların ihtiyaçlarına göre yürütülecektir.
- Benzersiz şehirler amacı doğrultusunda; her şehrin kendi coğrafyasına, iklimine, tabiatına, tarih ve insan dokusuna, büyüme alanlarına uygun gelişme modelleri hazırlanacaktır. Şehirler kendi hikâyelerine uygun şekilde geliştirilecektir. Tarihi yapılar ve mekânlar günlük hayatın bir parçası haline getirilmeye çalışılacaktır.

- Akıllı şehirler ile şehircilikte yeni ufuklar açılması hedeflenmektedir. Teknolojinin tüm imkânları insanların ve şehirlerin emrine sunulacaktır.
- Çevreye saygılı şehirler ile tabiatla uyum içinde bir hayat sürdürülmesi sağlanacaktır. Yeşil alanların korunmasına dikkat edilip, atıkların çevreyi kirletmesine izin verilmeyecektir.
- Sosyal belediyeçilik anlayışı; daha geniş bir kitleye hizmet verecek şekilde genişletilecektir. Doğrudan insana dokunan hizmetler ve projeler üzerinde çalışılacaktır.
- Yatay şehirleşme, yeni dönemdeki şehircilik vizyonunda önemli rol üstlenecektir. Mahalle kültürü ve komşuluk ilişkilerini dikkate alan bir anlayış geliştirilecektir.
- Halkla birlikte yönetim ilkesiyle; belediye faaliyetleriyle ilgili kararlara, şehir sakinlerinin, muhtarların ve sivil toplum kuruluşlarının katılımının sağlanmasına önem verilecektir. Şehirle ilgili tüm önemli kararlarda orada yaşayanların görüşlerine değer verilecektir.
- Tasarruf ve şeffaflık yeni dönemde önemli bir ilke haline gelecektir. Bu ilke doğrultusunda belediyelerin kaynaklarının doğru ve açık bir şekilde kullanımı sağlanmış olacaktır.
- Değer üreten şehirlerin, AK Parti belediyeçiliğine önemli katkısı olacaktır. Her alanda hayat kalitesini yükseltecek yaklaşımlar geliştirilecektir.

CHP, belediyeçilik anlayışını halkçı belediyeçilik şeklinde ifade etmektedir. Halkçı belediyeçiliğin esaslarını ise üç başlık etrafında şekillendirmektedir: “Yerel Yönetim Anlayışı, Yerel Ekonomik Kalkınma Politikası, Kent ve Çevre Politikası.” Yerel yönetim anlayışı, çoğulcu demokrasiyi ve katılımcılığı esas almaktadır. Yerel kalkınma politikası; hayat pahalılığına son vermeyi, çokça üretmeyi ve hakça bölüşmeyi hedeflemektedir. Kent ve çevre politikası; sürdürülebilirliği, adaleti ve ortak zenginliklerin geliştirilmesini hedef edinmektedir. CHP, metinde yer vermiş olduğu 12 madde ile de şehirlerin nasıl yönetilmesi gerektiğini sıralamaktadır.

Maddelerin içeriklerine bakıldığında genel olarak aşağıda sıralanan konularla ilişkilendirilmektedir:

- Hoşgörülü ve saygılı kentler: Vatandaşların yaşam tarzlarına, sahip oldukları değerlere saygılı olunacaktır. Ötekileştirmeye izin vermeyen bir anlayış benimsenecek, hoşgörülü bir belediyeçilik esas alınacaktır.
- Hakça paylaşan kentler: Zenginliğin bir grup siyasetçinin ya da yandaşın elinde toplanmasına izin verilmeyecek, hakça dağıtımına dikkat edilecektir.
- Hesap veren ve şeffaf yönetilen kentler: Vatandaşların ödedikleri vergilerin hesabının verilmesine ve tüm harcamaların denetlenip şeffaflığa dikkat eden bir belediyeçilik anlayışı geliştirilecektir.
- Yoksulluğu yenen kentler: Yoksulluğun, açlığın ve işsizliğin olmadığı bir şehir için çalışılacaktır.
- Üreten ve istihdam yaratan kentler: Tüketen ve israf eden değil, her alanda üretimi sağlayacak ve nitelikli istihdam alanları oluşturacak belediyeçilik anlayışı geliştirilecektir.
- Yenilikçi akıllı kentler: Yeniliklerin ve akıllı teknolojilerin, doğaya ve kültürel mirasa zarar vermemesine özen gösteren belediyeler için çalışılacaktır.
- Ulaşım ve altyapı sorunları çözülmüş kentler: Kent sakinlerinin trafikte harcadığı süreyi azaltan ve ulaşım maliyetlerini düşüren yenilikçi ve alternatif ulaşım modelleri sunulacaktır.
- Nefes alan kentler: Yüksek binalardan oluşan kentler değil, çocukların parklarda ve yeşil alanlarda oynadığı; planlı, temiz ve nefes alan kentler oluşturulacaktır.
- Sosyal adaleti sağlayan kentler: Yoksul, engelli ve yaşlılar başta olmak üzere tüm dezavantajlı vatandaşlarımıza onurlarını zedelemeyen sosyal yardım ve pozitif ayrımcılığa yer verilecektir.
- Kültür ve sanatı geliştiren kentler: Kültür-sanat ve spor faaliyetlerine kolayca erişim sağlanacaktır.
- Doğa dostu yeşil kentler: Sadece insanların değil, tüm canlıların haklarının gözetilmesine dikkat edilecektir.
- Mutlu ve gülümseyen kentler: Bireylerin hep birlikte mutlu ve huzurlu yaşadığı belediyeler hizmet verecektir.

HDP, seçim bildirgesinde belediyeçilik anlayışını 8 madde ile sıralamaktadır. Belediyeçilik anlayışı şu şekildedir:

- Eşit hizmet ilkesi esas alınacaktır. Halkın iradesi ve her farklılık karşısında saygı esas alınacaktır. Kent yönetimi konusunda bütün farklılıklar geride bırakılarak bir katılım sağlanacaktır.

- Halkın yönetime katılımı hedeflenmektedir. Bu amaçla kent meclisleri, kent forumları, mahalle meclisleri, köy meclisleri, kadın meclisleri, gençlik meclisleri yaygınlaştırılacaktır.
- Her konuda muhtarlar ve azalarla, sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte çalışılacak, beraber karar almaya ve yönetmeye dikkat edilecektir.
- Kent forumlarının katkısıyla çeşitli konularda stratejik planlar düzenlenecektir.
- Açıklık / şeffaflık ilkesi dikkate alınarak, meclis toplantıları halka açık yapılacaktır. Toplantı sonuçları web sayfaları ile panolarda yayınlanacak, bu sayede halkın bilgilere erişimi kolaylaştırılacaktır.
- İletişim ve enformasyon sistemi kurulacaktır. Halkla ilişkiler masaları, e-belediyeçilik ve akıllı belediyeçilik uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.
- Yaşam alanları veya yerleşim birimlerinde önemli değişikliklere yol açacak büyük ölçekli projelere ve stratejik planlara karar verme noktasında referandum ile halkın onayına başvurulacaktır.
- Kadın özgürlüğü anlayış esas alınacaktır. Kadımların her kademede eşit temsil edilmesi sağlanacaktır. Cinsiyetçi uygulamaların önüne geçilecektir.

İYİ Parti, belediyeçilik anlayışında temel olarak eşit hizmet ilkesini benimsemektedir. Partinin yer verdiği ilkelerin genel olarak içerikleri şu şekildedir:

- Eşit hizmet: Hukuk ve idare karşısında bütün bireylerin eşitliği sağlanacaktır. Irk, din, dil, cinsiyet, etnik köken, farklı düşünce ve kanaatlerinden dolayı herhangi bir ayrıma izin verilmeyecektir.
- Milli duruş: Milli değerlere hizmet edilecektir. Dil, kültür ve manevi değerlerin korunmasına özen gösterilecektir.
- Ortak akıl: Her fikre, ifade ve kanaate saygılı olunacaktır. Tek seslilik desteklenmeyecek, akıl ve istişare desteklenecektir. Herkesi ilgilendiren konularda halkoyu esas alınacak, kararlara halkın katılımı sağlanacaktır.
- Şeffaf, etkin, kaliteli ve iyi hizmet: Yönetimde açıklık, şeffaflık, etkinlik ve kalite olacaktır. Kamu kaynaklarının kullanımı ile ilgili gerçekleştirilecek harcama dökümlerinin bilgisi kamuoyu ile düzenli olarak paylaşılacaktır.
- Sanat ve estetik: Kültür-sanat kurumları ve sanatçılar desteklenecektir. Şehrin mimari ve estetik yapısı; milli, tarihi ve kültürel değerler çerçevesinde belirlenecektir.
- Hızlı, üretken ve ehil: Hızlı ve planlı hareket edilecektir. Personel alımlarında; yakınlık ya da siyasi tercihler değil liyakat ve ehliyet önemli olacaktır. Belediyelere yatırım, üretim ve istihdam teşvik edilecektir.
- Kimsesizin kimsesi: İhtiyaç sahibi olanların yanında olunacaktır. İnsanların hayat kalitesini yükseltmek amacıyla çalışılacak ve projeler üretilirken bu amaç dikkate alınacaktır.

Ayrıca, iyi belediyeçiliği oluşturan bileşenler olarak; bilim ve teknolojiyi esas alan belediyeçilik, insan odaklı sosyal belediyeçilik, katılımcı belediyeçilik, ekonomik kalkınmada etkin belediyeçilik, ulaşımda akılcı belediyeçilik ve çevre dostu belediyeçilik anlayışları sıralanmakta; bunlar geniş şekilde ele alınmaktadır.

SP, belediyeçilik anlayışını “Dürüst Belediyeçilik Anlayışımız ve Temel Prensiplerimiz” başlığı altında sunmaktadır. Partinin belediyeçilik anlayışının kapsamı şu şekilde açıklanmaktadır:

- Planlı ve programlı çalışacağız: Şehirlere hizmet yapılırken reklam amacıyla yapılmayacaktır. Hizmetlerin vaktinde, eksiksiz, ihtiyaçlara göre ve sistematik bir şekilde olması sağlanacaktır.
- İş ehline vereceğiz: Ehil ellerle yapılan iş kaliteli, hızlı ve düşük maliyetle yapılacaktır. İşe alım noktasında akrabalık bağı tarihe karışacaktır. İşin gerektirdiği nitelik dikkate alınacak, hiçbir ayırım gözetilmeyecektir.
- Yolsuzluk ve israfı geçit vermeyeceğiz: Kaynaklar, vatandaşın huzurunu ve refahını artırma amacıyla kullanılacaktır. İhalelerin, kayırmacılık yapılarak yandaşlara dağıtılmasının önüne geçilecektir. Gösteriş, lüks ve şatafat için harcama yapılmayacaktır.
- Bize emanet edilen mali imkânlarla ve belediye mülküne, yetim malına sahip çıkar gibi sahip çıkacağız: Herhangi bir devlet dairesinde kullanılan bir kâğıtta dahi herkesin hakkı ve emeği olduğu anlayışıyla hareket edilecektir.

- Hizmette ve atamada partizanlık ve ayrımcılık yapmayacağız: Dil, din, ırk, mezhep ve hiçbir grup / parti ayrımı kabul edilmeyecektir.
- Kapımız, her zaman ve herkese açık olacak: Vatandaşlar için kapılar sonuna kadar açık olacaktır.
- Her hizmette halkın kültür değerlerini göz önüne alarak, yerel ve kültürel değerleri koruyup, zenginleştireceğiz: Kültürel ve tarihsel mirasın emanetçisi olunacak ve söz konusu emanetler en güzel şekilde yaşatılacaktır.
- Hizmetlerimizde; her işi hızlı, doğru ve estetik biçimde yapacağız: Hizmetlerin tamamı tekrar gözden geçirilecek, şehrin öncelikli ihtiyacına göre planlama yapılacaktır. Estetik de dikkate alınacaktır. Halka sunulan bütün hizmetlerin güzel, çabuk ve düşük maliyetli olmasına dikkat edilecektir.
- Hesap verebilir ve şeffaf olacağız: Bütün hizmetlerin, halkın gözü önünde açık ve şeffaf bir biçimde yapılması sağlanacaktır. Şehrin yönetiminde o şehirde yaşayanlar söz sahibi olacaktır.
- Herkesin derdi ile dertlenecek, halkımız ile bütünleşeceğiz: Vatandaşlar dertleri konusunda “Bu bizim görevimiz değil” demeden dinlenecek ve çözüm üretmek için çaba gösterilecektir.
- İmar uygulamalarında hiç kimseye haksız rant sağlamayacağız: Şehrin planlaması sırasında ranttan sağlanan haksız zenginleşmeye izin verilmeyecektir.
- Merhametli ve adil olacağız: İnsana, topluma, şehre ve şehre ait olanlara yaklaşım konusunda, merhamet ve adalet esas alınacaktır.

Ayrıca sunuş bölümünde de belediyeçilik anlayışına değinilmektedir. Bu kapsamda şehirlerin bütün potansiyellerinin harekete geçirileceği, adil bölüşümün esas alınacağı, kardeşliğin temel ilke edinileceği, ayrımcılığa karşı, çeşitli fikirleri değerlendiren bir yönetim anlayışının esas alınacağı iddia edilmektedir. Rant ekonomisinden ziyade yerel kalkınmayı harekete geçirecek bir anlayışın benimseneceği belirtilmektedir. Aile değerinin ve mahalle kültürünün yeniden hayatın merkezinde yer alan bir belediyeçilik anlayışı olacağı ifade edilmektedir. Son olarak, yeni bir hizmet belediyeçiliği anlayışı olarak şehirlerin bütüncül bir yaklaşımla ele alınacağı teklif edilmektedir.

4.2.4.2. Partilerin Karşılaştırmalı Analizi

AK Parti belediyeçilik anlayışını şu şekilde açıklamaktadır: “Şehir Planları, Altyapı ve Ulaşım, Kentsel Dönüşüm, Benzersiz Şehirler, Akıllı Şehirler, Çevreye Saygılı Şehirler, Sosyal Belediyeçilik, Yatay Şehirleşme, Halkla Birlikte Yönetim, Tasarruf ve Şeffaflık, Değer Üreten Şehirler.” Sıralanan başlıkların içerikleri incelendiğinde ihtiyaç kavramının ön planda olduğu görülmekte ve yapılacak çalışmaların ihtiyaç kapsamında olmasına dikkat edileceğinin altı çizilmektedir.

CHP halkçı belediyeçilik ilkesiyle yola çıkmakta ve esaslarını 3 madde ile belirtmektedir. İlgili maddeler şu şekildedir: “Yerel Yönetim Anlayışı, Yerel Ekonomik Kalkınma Politikası, Kent ve Çevre Politikası.” CHP bunun dışında 12 madde ile şehirlerin nasıl yönetilmesi gerektiğini sıralamaktadır. İlgili maddelere şu şekilde yer verilmektedir: “Hoşgörülü ve Saygılı Kentler, Hakça Paylaşan Kentler, Hesap Veren ve Şeffaf Yönetilen Kentler, Yoksulluğu Yenen Kentler, Üreten ve İstihdam Yaratan Kentler, Yenilikçi Akıllı Kentler, Ulaşım ve Altyapı Sorunları Çözülmüş Kentler, Nefes Alan Kentler, Sosyal Adaleti Sağlayan Kentler, Kültür ve Sanatı Geliştiren Kentler, Doğa Dostu Kentler, Mutlu ve Gülümseyen Kentler.”

HDP belediyeçilik anlayışını 8 madde ile sıralamaktadır. Maddelerin içeriklerine bakıldığında eşit hizmet vurgusu göze çarpmaktadır. Ayrımcılık yapılmayacağı, halkın iradesine her türlü saygı gösterileceği, kimsenin dışlanmayacağı belirtilmektedir. Halkın yönetime katılacağı, beraber karar alınıp, beraber yönetileceği ifade edilmektedir. Açıklık / şeffaflık, etkin bir iletişim ve enformasyon sistemi, kadın özgürlükçü yaklaşım HDP'nin belediyeçilik anlayışının içerisinde yer almaktadır. Ayrıca eşitsizlik ve yoksullukla mücadele, kadın, gençlik, çocuk, ekoloji, kültür ve sanat, yerel ekonomiyi güçlendirme, imar ve şehircilik, ulaşım, halk sağlığı, engelliler, yaşlılar, inançlar ve azınlıklar gibi konularla ilgili düzenlenecek kent forumlarının katkısıyla stratejik planlar yapılacağı da belediyeçilik anlayışı noktasında yer bulmaktadır.

İYİ Parti belediyeçilik anlayışında eşit hizmet ilkesini benimsediğini belirtmektedir. İyi belediyeçilik ilkeleri; “Eşit Hizmet, Milli Duruş, Ortak Akıl, Şeffaf / Etkin / Kaliteli / İyi Hizmet, Sanat ve Estetik, Hızlı / Üretken / Ehil, Kimsesizlerin Kimsesi” olarak sıralanmaktadır. Bunun dışında İYİ Parti; bilim ve teknolojiyi esas alan, insan odaklı sosyal, katılımcı, ekonomik kalkınmada etkin, ulaşımında akılcı ve çevre dostu belediyeçilik anlayışını iyi belediyeçilik bileşenleri olarak adlandırmaktadır.

SP, “Dürüst Belediyecilik Anlayışımız ve Temel Prensiplerimiz” başlığı altında 12 madde ile belediyecilik anlayışını özetlemektedir. Söz konusu maddeler şu şekildedir: “Planlı ve programlı çalışacağız, işi ehline vereceğiz, yolsuzluk ve israfa geçit vermeyeceğiz, bize emanet edilen mali imkânlarla ve belediye mülküne yetim malına sahip çıkar gibi sahip çıkacağız, hizmette ve atamada partizanlık ve ayrımcılık yapmayacağız, kapımız her zaman ve herkese açık olacak, her hizmette halkın kültür değerlerini göz önüne alarak yerel ve kültürel değerleri koruyup zenginleştireceğiz.”

Partilerin belediyecilik anlayışlarına bakıldığında birbirlerinin farklı noktalarından ziyade ortak yönlerinin ön plana çıktığı görülmekte, ortak temalar etrafında birleşme göze çarpmaktadır. Dolayısıyla yerel yönetim anlayışı noktasında bir benzerlik söz konusudur. Özellikle altyapı ve ulaşım, çevre, tasarruf ve şeffaflık, ekonomi ve kalkınma, sosyal belediyecilik, katılımcı belediyecilik, eşitlik ve adalet konuları ön plana çıkmaktadır. Vaatlere yönelik yapılan analizlerde oluşturulan alt kategorilerde bu benzerlik dikkate alınmakta ve bir sonraki başlık altında değerlendirilmektedir.

4.3. Partilerin Seçim Vaatlerine Yönelik Analiz

Partilerin seçim vaatleri değerlendirilirken 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun on dördüncü maddesinde belirtilen belediyelerin görev, yetki ve sorumlulukları dikkate alınmaktadır (Resmi Gazete, 2005). Buradan hareketle vaatler; altyapı / ulaşım, çevre, sosyal belediyecilik, ekonomi / kalkınma ve katılımcı belediyecilik başlıkları altında incelenmektedir. Söz konusu kategorilerin, belediyelerin sorumlulukları içerisinde yer aldığı görülmektedir. Vaatler sırasıyla partilere göre karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmektedir.

4.3.1. Partilerin Altyapı ve Ulaşım Yönelik Vaatlerinin Analizi

Partilerin altyapı ve ulaşım anlayışlarına yönelik olarak yapılan analizde konuya nasıl bir yaklaşım sergiledikleri dikkate alınmaktadır. Konu bağlamında partilerin neleri sorun olarak gördükleri, çözüm önerisi olarak ne sundukları aşağıda derinlemesine tartışılmaktadır.

4.3.1.1. Partilerin Özsel Analizi

AK Parti, şehirlerin gerçek bir şehir olması noktasında alt yapı ve ulaşım konularının çözüme kavuşturulması gerektiğine dikkat çekmektedir. Alt yapı sorunlarından olan içme suyu, yağmur suyu, kanalizasyon, doğalgaz, enerji ve iletişim hatlarının her şehirde çözüme kavuşturulacağı, AK Partili olmayan belediyelerde de altyapı eksikliklerinin giderilmesi çalışmalarının özenli bir şekilde takip edileceği belirtilmektedir. Ulaşım noktasında toplu taşımaya değinilmekte; toplu taşıma projelerinin hızlandırılıp yaygınlaştırılması, şehirlerin trafik yoğunluğundan kurtarılması ulaşım noktasında çözüm olarak sunulmaktadır. Ulaşım vaatleri kapsamında otopark konusu ele alınarak; şehir planlarında ve imar uygulamalarında öncelik haline getirileceği vurgulanmaktadır. Bu durumda sokaklardaki araç stilasına son verilip, kaldırımların sadece yayaların hizmetinde olacağına dikkat çekilmektedir. Şehir planlarının uzun vadeye yayılacağı, gereksinimleri dikkate alacağı ve adil bir şekilde takip edileceği; planların, altyapı ve üst yapı projelerinin şehirlerin asli karakterlerini güçlendirecek şekilde tasarlanacağı; buradaki amacın koruyarak yaşatma olduğu dile getirilmektedir. Her bir şehrin kendi hikâyesinin olduğu belirtilerek; “Şehirlerimizin silüetini bozan, estetik değeri olmayan, kültür varlığımıza katkıda bulunmayan projelere kesinlikle izin vermeyeceğiz” ifadeleri de eklenmektedir.

CHP'nin altyapı konusundaki vaatleri incelendiğinde, doğal afetleri dikkate aldığı görülmektedir. Bu kapsamda; afet risklerinin azaltılıp herkes için güvenli yerleşimler oluşturulacağı; doğal afet riskinin yüksek olduğu yerleşim yerlerinde, afetlere karşı alınacak önlemlerin ve afetten sonraki süreçte müdahalelerin tüm katılımcıların olması ile planlanacağı ileri sürülmektedir. Parti altyapı noktasındaki söylemlerini sınırlı tutarken; ulaşım konusunu daha kapsamlı şekilde ele almaktadır. Ulaşımında amaçlarının “ucuz, kaliteli ve doğayı kirletmeyen toplu taşıma” olduğunu belirten CHP; şehir içi ulaşımın rahat, ucuz, gürültüsüz hale geleceği; bireylerin hava kirliliği ve stres yaşamayacağı ifadelerine yer vermektedir. Parti ulaşım politikasının güvenli olacağını, rahatlığı sağlayacağını, ucuz ve doğayı kirletmeyen bir anlayışa sahip olacağını ve hareketliliği kolaylaştıracağını dile getirmektedir. Toplu taşımanın ucuzlatılarak, ücretsiz toplu taşıma olanaklarının yaygınlaştırılacağı ve kaliteli hizmetin düşük fiyat ile sunulacağına yer verilmektedir. Şehirlerdeki en değerli arazilerin otopark olarak ayrılmasına izin verilmeyeceğini ifade eden CHP; toplu taşıma sorununun çözülerek, otopark olarak kullanılan alanların bazılarının park olarak şehirlere kazandırılacağına yer vermektedir. Elverişli olan yerlerde bisiklet kullanımının yaygınlaştırılacağına dikkat çekilmekte; bu amaçla güvenli ve sürekliliği olan bisiklet yolları yapılacağına dair vaatte bulunmaktadır. Şehir içi ulaşımın yenilenebilir enerji kaynakları ile karşılanması partinin amaçları arasında yer almakta ve buradan

hareketle ulaşım sisteminin; “doğayı kirletmeyen akıllı otomobillerden, elektrikli otobüslerden, raylı sistemlerden, yoğunlaştırılmış yaya ve bisikletli hareketliliğinden” oluşturulacağı sıralanmaktadır. Parti; cadde, sokak, kaldırım, metro ve demiryolu ağları, otobüs durakları ve aktarma merkezlerinin; yaya öncelikli ve engelsiz mekânlar olarak tasarlanmasını amaçlamaktadır. Engelli ve yaşlıların özel gereksinimlerinin dikkate alınacağı belirtilmekte, bu kapsamda; köprülülük kavşak, üst geçit ve aktarma merkezlerinin, engelli ve yaşlı bireyler düşünülerek söz konusu bireylerin rahat biçimde kullanabilmesine olanak sağlayacak şekilde tasarlanacağı bilgisi verilmektedir. Şehirlerde ulaşım noktasında tek bir araç çeşidine bağımlı olmasına izin verilmeyeceğine dikkat çeken CHP; otobüs, raylı sistem ve deniz yolu gibi çeşitli seçeneklerin teşvik edileceğini ve sıralanan ulaşım çeşitleri arasında bağlantının güçlendirileceğini belirtmektedir. Parti, raylı sistemin gelişiminin ilerlemesi noktasında gerekli tüm yatırımların yapılacağı açıklamaktadır. Özel araçların şehirler ve doğal çevre üzerinde oluşturduğu olumsuz etki ve baskıya yönelik önlemler geliştirileceği; öncelik tanıma noktasında toplu taşımanın, bisikletlerin ve yayaların dikkate alınacağı; gerekli görüldüğü takdirde büyükşehirlerde özel araç trafiğini kısıtlama adına önlemler alınacağı ulaşım noktasında sıralanan diğer vaatlerdir.

İnsana, doğaya ve toprağa yabancılaştıran imar politikalarının olmayacağını belirten HDP; “Şehirleri rant uğruna talan eden zihniyete karşı bireylerle birlikte inşadan ve korumadan yana olacağız” ifadelerine yer vermektedir. Ekolojik yapıların, sokakların, teknik altyapı, üstyapı ve yeşil alanların; kendine yetebilirlik, özgünlük, yerel kimlik anlayışıyla tasarlanacağı vaadinde bulunulmakta; sosyal projelerle desteklenen, insan odaklı dönüşümün savunulacağına dikkat çekilmektedir. Parti, altyapı konusunda içme suyu ve doğal afetlere yönelik birtakım vaatlerde bulunmaktadır. İçme suyunun kent-köy ayrımı yapmadan herkes için erişilebilir kılınacağına dair bilgi verilmektedir. Yerel yönetimlerin en önemli görevinin; şehirlerin ve köylerin doğal ve beşeri afetlere hazırlıklı hale getirilmesi olduğu belirtilmektedir. Sel afetlerini önlemek adına yağış alanlarının ve yağış yoğunluklarının tespitinde etkili erken uyarı birimleri kurulacağına yer verilmektedir. Meskûn mahalden geçen dere yatakları ve drenaj kanalları ile hali hazırda bulunan yağmursuyu kanallarının, iklim koşullarına ve yağış yoğunluğuna uygun duruma getirilip bakımlarının düzenli olarak yapılacağı bilgisi verilmektedir. Toplu ulaşım odaklı projeler savunulacağı ileri sürülmektedir. Bireysel ulaşımın; trafik yoğunluğuna sebebiyet vererek şehirleri kilitletiğine, gürültüye ve hava kirliliğine neden olduğuna bundan dolayı da sınırlandırılacağına dikkat çeken HDP; doğada olumsuz etkiye yol açan ulaşım projelerine karşı, ulaşımı doğayla barışık hale geliştirmenin yollarının aranacağına ve bunun mücadelesinin verileceğine dair söz vermektedir. Ayrıca kara, demir, deniz, göl ulaşımı arasında entegrasyonun sağlanacağı, kara ulaşımına bağımlılığın azaltılıp seçeneklerinin çoğaltılacağına da dikkat çekilmektedir.

Altyapı konusunda doğal afetleri dikkate alan İYİ Parti; coğrafi bilgi sistemlerinin afet öncesi ve sonrasında kullanılacağını, afetler için erken uyarı sistemleri kurulacağını, afet risk yönetimi hazırlık ve görülen zarar azaltma birimi oluşturulacağını, şehirlerin afetlerle mücadele noktasında hazır hale getirileceğini belirtmektedir. Şehirlerde, altyapı veya atıklara bağlı olarak oluşan kokuya, hava kirliliğine ve gürültüye bağlı tüm sağlık sorunlarının önlenmesine dair çeşitli söylemlere yer verilmektedir. Coğrafi Bilgi Sistemi tabanlı hizmet uygulaması geliştirileceği, bu sayede Teknolojik Altyapı Envanteri hazırlanacağı, elde edilen bilimsel verilerle yapısal eksikliklerin giderileceği bilgisi verilmektedir. Ulaşım, su kaynakları, atık su, atık yönetimi ve enerji üretimi konularında; akıllı kent modeli ile bilişim teknolojilerinin kullanılarak maksimum tasarruf sağlanacağına dikkat çeken İYİ Parti; hızlı, ucuz ve iyi ulaşımın akıllı ulaşım sistemi ile temin edileceğini bildirmektedir. Şehirlerde raylı sistemler yapılması, kesintisiz ulaşım bütünlüğü sağlanması partinin ulaşım vaatleri arasında bulunmaktadır. Ulaşım konusunda çeşitli konulara değinen İYİ parti, birtakım vaatlerini şu şekilde sıralamaktadır: “Toplu taşımada elektrikli araç kullanımına geçilecektir. Ucuz ve indirimli ulaşım, teknolojik kolaylıklarla sağlanacaktır. Öğrencilere okul gidiş-geliş saatlerinde ücretsiz ulaşım imkânı tanınacak, mobil bilet uygulaması başlatılacaktır. Şehir içi ulaşımında bisiklet ve yürüyüş yolları kullanıma açılacaktır. Akıllı ulaşım ile sinyalizasyon, kavşak ve trafik akışı kontrol edilecek, park sorununa çözüm bulunacaktır.”

Doğru bir imar kapsamında, doğru bir planlama faaliyeti ile altyapısı sağlıklı şehirler kurulacağını belirten SP; doğal afetlere dayanıklı bir şehir planlanırken aynı zamanda güçlü bir bilişim altyapısının da sağlanacağını ileri sürmektedir. Altyapı anlayışlarının; su, kanalizasyon, yol, kaldırım vb. kentsel gereksinimlerin tümünü sağlıklı bir biçimde karşılayan; yeni teknolojilere açık bir şehir formu oluşturulacağı açıklanmaktadır. Şehirlerin kaldırım, yol, kanalizasyon, elektrik vb. altyapı çalışmalarını uzun dönemli bir yaklaşımla ele alacak olan parti; bu kapsamda ilgili kurumlarla koordinasyon halinde çalışılacağına dikkat çekmektedir. Şehirlerdeki imar faaliyetlerinin planlanması sürecinde akademisyenler ve diğer kentsel aktörlerden oluşan bir danışma kurulu oluşturulacağını ifade eden SP; çalışmalarında uzun vadeli gereksinimlere göre şekil alan, tarihi ve coğrafi dokuya özen gösteren

ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarını dikkate alan bir yaklaşım öne sürmektedir. Tarihi mirasın, şehirlerin imar planlarında ve altyapı çalışmalarında mutlaka dikkate alınacağı ve eski yapıların şehir hayatına tekrar kazandırılacağı partinin söylemleri arasındadır. Deprem kuşağında yer alan şehirlerin birçok afet türünün tehdidine açık olduğunun altı çizilmektedir. Buradan hareketle de, şehirlerin altyapısı planlanırken bütün risk türlerine dirençli şehirler inşa edileceğine dikkat çekilmektedir. Ulaşım konusunda çeşitli noktalara değinen SP, yerel yönetimlerde ulaşım sorununa bütüncül ve sürdürülebilir çözümler üretileceğini; öncelikli olarak ulaşımın toplu taşıma perspektifi içinde metro ve raylı sistemler merkeze alınarak çözüme kavuşturulacağını; hem bireysel hem de toplumsal çıktısı ve maliyeti yüksek olan bireysel ulaşımın azaltılması için toplu ulaşım türlerinin zenginleştirilip ulaşım akslarının yeniden yapılandırılacağını sıralamaktadır.

4.3.1.2. Partilerin Karşılaştırmalı Analizi

AK Parti; içme suyu, yağmur suyu, kanalizasyon, doğalgaz, enerji ve iletişim hatları gibi altyapı sorunlarının çözüleceğini belirtmektedir. AK Partili olmayan belediyelerde de altyapı eksiklerinin tamamlanması amacıyla yapılan çalışmaların yakından izleneceği bilgisi verilmektedir. Ulaşım konusunda toplu taşıma, otopark konuları ele alınmaktadır. Şehir planlarında ve imar uygulamalarında otopark konusunun öncelik haline getirileceği vurgulanmaktadır. CHP, altyapı noktasında güvenli yerleşim konusuna değinmekte bu bağlamda doğal afetlere karşı çeşitli önlemlerin alınacağına yer vermektedir. Toplu taşıma noktasında; ucuz, kaliteli ve tabiatı kirletmeyen toplu taşıma vurgusu yapan CHP, yayınladığı bildirmede ulaşım konusuna geniş yer ayırmaktadır. HDP; imar politikalarında insanı, doğayı ve toprağı dikkate alacaklarını, insan odaklı dönüşümü savunduklarını bildirmektedir. İçme suyu, doğal afetler ve kentsel dönüşümle ilgili vaatlerde bulunmaktadır. HDP, toplu ulaşım odaklı projeler amaçladığını dile getirmektedir. Bireysel ulaşımın sınırlandırılacağı iddia edilerek, doğa yıkımına neden olan ulaşım projelerine karşı oldukları ifade edilmektedir. Ulaşım konusunda sadece kara ulaşımına bağımlı olunmayacağı; demir, deniz ve göl ulaşım türleri ile kara ulaşımı arasında entegrasyon sağlanacağı da belirtilmektedir. İYİ Parti, doğal afetlerin öncesinde ve sonrasında coğrafi bilgi sistemleri kullanılacağını, afetlere karşı erken uyarı sistemi kurulacağını ileri sürmektedir. Akıllı ulaşım sistemiyle hızlı, ucuz ve iyi ulaşımın sağlanacağına yer verilmekte; şehirlerde raylı sistemlerin kurulacağı bu sayede kesintisiz ulaşım bütünlüğüne ulaşılacağı iddia edilmektedir. Ayrıca, toplu ulaşımında elektrikli araç kullanımına geçileceği bilgisi verilmektedir. Ucuz ve indirimli ulaşım, öğrencilere ücretsiz ulaşım, bisiklet ve yürüyüş yolları, park sorunu İYİ Parti tarafından ulaşım konusu kapsamında ele alınan diğer konulardır. SP, sağlıklı şehirler kurmanın doğru bir imar ve planlamasıyla olacağı vurgusu yapmaktadır. Şehirlerin doğal afetlere dayanıklı olacağı, aynı zamanda şehirlerde güçlü bir bilişim altyapısı sağlanacağı vaat edilmektedir. Kentsel ihtiyaçlardan olan; su, kanalizasyon, yol, kaldırım vb. konusunda sağlıklı bir altyapı anlayışıyla beraber yeni teknolojilere açık bir şehir planladıkları dile getirilmektedir. SP de ulaşım noktasında toplu ulaşım konusunu ele almaktadır. Sürdürülebilir çözümler üretileceği, metro ve raylı sistemlerin merkeze alınarak sorunların çözüme kavuşturulacağı ifade edilmektedir.

Partilerin altyapı ve ulaşım konusundaki vaatleri genel olarak değerlendirildiğinde; toplu taşıma, otopark sorunu, doğal afet konularında ortaklık yakalandığı görülmektedir. İlgili konulardan farklı olarak AK Parti şehirlerin estetik değeri olmasına, CHP ve İYİ Parti bisiklet başta olmak üzere çevreyi kirletmeyecek diğer ulaşım çeşitlerinin kullanılmasının yaygınlaştırılmasına, HDP şehirleri inşa ederken rantın değil korumanın esas alınmasına, SP toplu ulaşım türlerinin zenginleştirilmesine yer vermektedir.

4.3.2. Partilerin Çevreye Yönelik Vaatlerinin Analizi

Partilerin seçmene sundukları çevre ile ilgili vaatlerde hangi konulara yer verdiklerinin tartışıldığı bu bölümde, geleceğin korunması adına yapılacak faaliyetlere yer vermeye özen gösteren partilerin üzerinde yoğunlaştıkları projeler irdelenmektedir. Sorunların çözümüne yönelik izlenecek olan yol ve planlanan projelere ilişkin tartışma aşağıda sunulmaktadır.

4.3.2.1. Partilerin Özsel Analizi

Şehirlerde yaşayan insan sayısının artışıyla birlikte küresel ölçekte gelir dağılımının giderek bozulduğunu belirten AK Parti; yapay zekâ gibi yeni teknolojilerin önemli fırsatlar sağladığını ancak kimi belirsiz durumları da beraberinde getirdiği konusunda eleştiride bulunmaktadır. Ekolojik tahribatın, dünyanın geleceği açısından her geçen gün daha çok tehdit içerdiğine dikkat çekilmektedir. Son iki yüzyılda, çarpık kentleşmeden çevre kirliliğine, sosyal bunalımlardan terör olaylarına ve savaşımlara dek çok sayıda sorunla karşı karşıya gelen dünyanın artık tarihi bir yol ayrımına girdiği belirtilerek; parti olarak bu tablonun üzerinde daha fazla düşünmeye ittiği ifade edilmektedir. AK Parti, çevre konusundaki vaatlerinde tüm varlıklarla uyum içinde bir hayatın sürdürülmesini

amaçlamakta, millet bahçelerinin her şehirde yaygınlaştırılarak; halkın ailesiyle huzur içerisinde vakit geçireceği, dinleneceği, sosyal ve kültürel etkinliklere katılım gösterebileceği bir ortam oluşturacaklarına dair söz vermektedir. Çevre kirliliği noktasında da çeşitli konuları ele alan AK Parti; tabiat kaynaklarının sonsuz olmadığı bilinciyle, şehirleri yeşil alanlar ile güzelleştirmeyi, kitlesel tüketimden oluşan atıkların çevreyi kirlletmesini engellenmeyi misyon edinmektedir. Katı atık konusundan kanalizasyona, hava ve gürültü kirliliğine dek, doğaya zararı dokunan bütün unsurların olumsuz etkilerini gidermeye dönük yatırımların tüm şehirlerde yaygınlaştırılacağı vaat edilerek; bu bağlamda sıfır atık projesinin her kurumda ve evde hayata geçirileceği ifade edilmektedir. İnsan-şehir-tabiat konularında dengenin gözetilerek, şehirlerin yeşil ve sürdürülebilir büyüme ilkesiyle inşa edileceği işaret edilmektedir.

Sürdürülebilir şehirlerin, çevre dostu yerel yönetim politikalarıyla mümkün olduğunu öne süren CHP; bu amaçla doğayı koruyacak ve enerji verimliliğini sağlayacak politikaların hâkim kılınacağını altını çizmektedir. Partinin çevre konusundaki hedefleri arasında; sağlıklı şehirler oluşturulması, atık üretiminin azaltılması ve hayvan haklarının korunması olduğu ortaya konulmaktadır. “Belediyelerin sanayi kuruluşlarına vereceği çalışma ruhsatı vb. izin belgelerinde tesisin çevre mevzuatı kapsamında yerine getirmesi gereken yükümlülükleri sağlayıp sağlamadığı sıkı bir şekilde denetlenecektir” ifadelerine yer verilmektedir. Var olan atık su arıtma tesislerinin verimliliğinin artırılacağına değinen CHP, su tüketimini düşürecek tedbirler alınacağını açıklamaktadır. Belediyelerin hizmet alanı içerisinde bulunan sanayi bölgelerinde endüstriyel atık su hatlarıyla, yağmur suyu hatlarının ayrılması hususunda faaliyetler yürütüleceği ileri sürülmektedir. Sonucunda ise, atık su arıtma tesislerindeki işletme maliyetlerinin düşürülmesi ve enerji tüketiminin azaltılmasının amaçlandığı dile getirilmektedir. Organik atıklardan elektrik enerjisi elde edilmesi amacıyla uygun yerlerde biyogaz enerji tesisleri kurulmasına önderlik edileceği ifadelerine yer verilmektedir.

HDP çevre konusunda, doğa ve gelecek dostu bir anlayış benimseneceğini; bu kapsamda da “insanı ve doğayı esas alan, bütün canlıları koruyan, şehirleri bir arada yaşama ve dayanışma mekânlarına dönüştüren bir bütçe” yapılacağını bildirmektedir. Doğal yaşam alanlarına, ekolojik sistemlere, suya ve biyoçeşitliliğe sahip çıkılacağı bilgisi verilmektedir. Şehirlerin ekolojik sınırlarını dikkate alan düzenlemelerin hayata geçirileceği ifade edilmektedir. Küresel iklim değişikliği ile ilgili programların çıkarılacağına değinen HDP; fosil yakıtların kullanımının sınırlandırılacağını; petrol, kömür, asfalt ve betona bağımlılıktan kurtaran politikalar geliştirilip uygulanacağını öne sürmektedir.

İYİ Parti'nin çevre konusundaki vaatleri incelendiğinde; her çeşit bitki ve hayvanın, serbestçe yaşam sürebileceği kent parkları ve ormanları geliştirileceği, şehirlerde aç ve sahipsiz hayvan bırakılmayacağı belirtilmektedir. Parklarda kuş evleri, kedi ve köpek barınaklarının yer alacağı dile getirilmektedir. İnsansız hava araçları ile şehirlerdeki kaçak yapıların tespit edileceğini iddia eden İYİ Parti; yeşil alanları ve doğayı olumsuz etkileyen her tür yapıya anında müdahale edileceğini de eklemektedir. Sertifikalı ekolojik yeşil bina uygulamalarının başlayacağına işaret eden İYİ Parti; eko-kent ve eko-köyler oluşturulacağını bildirmektedir. Su rezervlerinin tamamının korumaya alınacağı, gelecek kuşakların su yönetiminin planlanacağı ifade edilmektedir. Yağmur sularının toplanıp, tarım ve şehir içi sulama alanlarında kullanılacağı ileri sürülmektedir. Su şebeke sistemlerindeki kaçakların önlenerek, tasarruf sağlanacağı bilgisini veren parti; enerjisini kendi üreten şehirler inşa edeceklerini de eklemektedir. Yenilenebilir, ucuz, çevre dostu enerji üretileceğine işaret eden İYİ Parti, bu kapsamdaki vaatleri şu şekilde sıralamaktadır: “Belediye binalarına güneş panelleri yerleştirilecek, akıllı kamu binaları ile enerji tasarrufu sağlanacak, katı atıktan enerji üreten sistemler kullanılacaktır.”

İnsanların varoluşuna uygun kentsel çevrelerde yaşamasına imkân sağlayacak bir belediye ve şehir yönetimi kurulacağını ifade eden SP, insanın yeşil alana olan ihtiyacının hem ruh sağlığı hem beden sağlığı açısından zaruri olduğu bilgisini vermektedir. Bu ihtiyacın karşılanması için ulusal ve uluslararası tecrübelerin dikkate alınarak, yeni bir strateji geliştirilip bireyin yeşil alanla olan irtibatının yeniden sağlanacağı açıklaması yapılmaktadır. Parti; belediyeçilik anlayışlarının, Anayasa ile güvence altına alınan “sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşam hakkı” ilkesi doğrultusunda iklim dostu belediyeçilik ve yeşil şehirler odağında hayata geçirileceğini ileri sürmektedir. Şehir ekosisteminin korunması için kamuoyunun her platformda bilgilendirileceğini ileri süren SP, doğal yaşam projesi ile kent ormanlarının artırılmasını ve halkın doğal yaşama katılmasını amaçlamaktadır.

4.3.2.2. Partilerin Karşılaştırmalı Analizi

AK Parti, şehirlerde yaşayan insan sayısının artmasıyla dünya üzerinde pek çok konuda sorun yaşandığını, bunlardan birinin de ekolojik tahribat olduğunu ifade etmektedir. Çevrenin korunması noktasında, tüm varlıklarla

uyum içinde bir hayatın sürdürülmesinin sağlanacağı, millet bahçelerinin her şehirde yaygınlaştırılacağı, şehirlerin yeşil alanlarla güzelleştirileceği, kitlesel tüketimden kaynaklı oluşan atıkların çevreyi kirletmesine engel olunacağı vaat edilmektedir. Sıfır atık projesinin yaygınlaştırılacağı, şehirlerin yeşil ve sürdürülebilir büyüme ilkesinden yola çıkılarak inşa edileceği belirtilmektedir. CHP, sürdürülebilir şehirlerin çevre dostu yerel yönetim politikalarıyla mümkün olduğuna değinmektedir. Partinin çevre konusundaki hedefleri sağlıklı kentlerin oluşturulması, atık üretiminin azaltılması ve hayvan haklarının korunması olarak sıralanmaktadır. Su tüketimini de ele alan CHP; su arıtma tesislerinin verimliliğinin arttırılacağını, su tüketimini düşürecek tedbirler alınacağını ileri sürmektedir. HDP, doğa ve gelecek dostu bir anlayış benimseyeceğini iddia etmektedir. Küresel iklim değişikliği konusunda da vaatlerde bulunan HDP; fosil yakıtlarının kullanımının sınırlandırılacağını, kömür, petrol, asfalt ve betona bağımlılıktan kurtaran politikaların geliştirilip uygulanacağını vurgulamaktadır. Ekolojik sistemlere, doğal yaşam alanlarına, su kaynaklarına ve biyoçeşitliliğe sahip çıkma çevre konusunda ele alınan diğer konulardır. İYİ Parti, şehirlerde sahipsiz ve aç hayvan bırakılmayacağını, yeşil alanlara ve doğayı olumsuz etkileyen her çeşit yapıya anında müdahale edileceğinin altını çizmektedir. Sertifikalı ekolojik yeşil bina uygulamalarının başlayacağı, bu kapsamda da eko-kent ve eko-köylerin oluşturulacağı vaat edilmektedir. Su konusuna da değinen İYİ Parti, su rezervlerinin tamamının korumaya alınacağını, gelecek kuşakların su yönetiminin planlanacağını, yağmur sularının toplanıp, tarım ve şehir içi sulama alanlarında kullanılacağını belirtmektedir. Ayrıca yenilenebilir enerji konusunda ucuz ve çevreye dost enerji üretileceğine, belediye binalarında güneş panelleri yer alacağına, akıllı kamu binaları sayesinde enerji tasarrufu sağlanacağına, katı atık ile enerji üreten sistemlerin kullanılacağına işaret edilmektedir. SP, insanların kentsel çevrelerde yaşamasına imkân sağlayacak bir belediye ve şehir yönetimi kurulacağını dile getirmektedir. İnsanın yeşil alana olan ihtiyacının hem ruh sağlığı hem beden sağlığı açısından zaruri olduğu; bundan dolayı da ulusal ve uluslararası tecrübelerin dikkate alınarak yeni bir strateji geliştirileceği iddia edilmektedir. Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşam hakkı ilkesi doğrultusunda iklim dostu belediyeçilik ve yeşil şehirler odağında hayata geçirilecek bir belediyeçilik anlayışının benimseneceğinin altı çizilmektedir.

Çalışma kapsamında ele alınan partiler, çevreye yönelik vaatlerde ekolojik tahribatın önlenmesi, çevrenin / yeşilin korunması, atık üretiminin azaltılması, hayvanların korunması, su tüketiminin bilinçli bir şekilde olması gerektiği ve yenilenebilir enerji kaynakları ile ilgili vaatlerde bir bütünlük yakalamaktadır. Partilerin ayrıştıkları vaatler genel olarak ön plana çıkmamaktadır.

4.3.3. Partilerin Sosyal Belediyeçiliğe Yönelik Vaatlerinin Analizi

Partilerin sosyal belediyeçilik konusunda temel olarak hangi temalara değindiklerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu bölümde; her partinin ilgili belediyeçilik yaklaşımı değerlendirilmekte ve ideal sosyal belediyeçiliği nasıl ele aldıkları ortaya konulmaktadır.

4.3.3.1. Partilerin Özsel Analizi

AK Parti; sosyal belediyeçilik anlayışının, bütün mağdur ve mazlumlarla beraber ailelere, çocuklara, gençlere, kadınlara, yaşlılara ve engelli bireylere hizmet sağlayacak biçimde genişleteceğini ileri sürmektedir. Aile kurumunu güçlendirmek için gerekli çalışmaların yürütüleceğine, insana hizmet üreten belediyeçilik yapılacağına, sporu her kesime ulaştırmak için altyapı faaliyetlerinin arttırılacağına yer verilmektedir. Sosyal belediyeçilik çalışmalarında kalite standartları oluşturularak, her yerde belirli bir seviyenin üzerinde hizmet verilmesinin amaçlandığı bildirilmektedir.

Sosyal yardımların, siyasi amaçlarla gerçekleştirilemeyeceği eleştirinde bulunan CHP; sosyal yardımların yapılmasında, yardım alan bireylerin onurunu zedelememesi gerektiğini belirtmektedir. Yoksullukla mücadele amacıyla sağlanan desteklerin arttırılarak sürdürüleceği bilgisi verilmektedir. Sosyal yardımlarda, saptanan muhtaçlık ölçütleri bağlamında, bütün bireylere objektif olunacağı açıklanmaktadır. “Yoksul ve dar gelirli ailelerin yaşadığı bölgeler başta olmak üzere imkân dâhilindeki tüm bölgelerde çalışan ebeveynleri rahatlatacak ve çocuğun sağlıklı gelişimine hizmet edecek, çocuk yuvaları ve kreşler açılacaktır” ifadeleri yer almaktadır. CHP belediyelerince çocuk sahibi ailelere yönelik olarak yürütülen; çocuk bezi, mama, ilaç ve beslenme yardımlarının geliştirilerek devam edeceği sözü verilmektedir.

HDP; bir arada yaşamayı, dayanışmayı ve paylaşmayı dikkate alacaklarını dile getirmektedir. Halkın su, ısınma, eğitim, barınma, gıda, ulaşım, internet ihtiyaçlarıyla ilgili gereken desteğin verileceği belirtilmektedir. Şehir içindeki eşit olmayan gelişmeyi engellemek için yoksul olan bölgelere daha çok pay ayrılıp, rantçılığa asla izin verilmeyeceği ileri sürülmektedir. Herkesin hayat kalitesinin yükseleceğine değinen HDP; çocukların, gençlerin, engellilerin, yaşlıların ve dezavantajlı grupların gözetilerek özgün ihtiyaçlarını gideren öncelikli politikalar

geliştirileceğine işaret etmektedir. Sağlık, eğitim, ulaşım ve barınma gibi hizmetlerin toplumun dezavantajlı grupları için ulaşılabilir hale getirileceği açıklanmaktadır.

İYİ Parti, zor koşullarda yaşamlarını devam ettiren grupların “sosyal doku haritası” ile Coğrafi Bilgi Sistemi veri tabanında toplanacağı bilgisini vermektedir. Gerekli analizlerin yapılarak, toplanan veriler sayesinde hizmetlerin, gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaştırılacağı ifade edilmektedir. Söz konusu kesimlere; sosyal belediyeçilik anlayışıyla örtüşen, insan onuruna yakışır destekler verileceğinin altı çizilmektedir. Sosyal yardım yapılacak olan bireylere nakdi yardımların, iyi kartlara yüklenerek ve iyi belediyelerin anlaşmalı olduğu indirimli market, bakkal ve kooperatiflerde kullanılabilceğine yer verilmektedir.

SP, sosyal belediyeçilik ilkesi gereğince şehirlerde yaşayan dar gelirli ailelerin sosyal ve kültürel hizmetlere erişimini kolaylaştıracaklarını duyurmaktadır. Sokakta kalan çocukların ve kimsesizlerin barınmaları, rehabilitasyonları, üretici duruma getirilmeleri ve toplumla yeniden bütünleşmelerinin sağlanacağı açıklanmaktadır. Çocukların ve gençlerin zararlı akımlardan ve alışkanlıklardan korunmaları için “belediye-aile-okul işbirliği” ni esas alan ve sağlıklı bir şehir, sağlıklı bir toplum ve sağlıklı bir ülke hedefleyen nesillerin yetişmesi için etkili ve sürdürülebilir çalışmalar yapılacağına yer verilmektedir.

4.3.3.2. Partilerin Karşılaştırmalı Analizi

AK Parti, sosyal belediyeçilik anlayışlarını mağdur ve mazlumlarla beraber ailelere, çocuklara, gençlere, kadınlara, yaşlılara, engelli bireylere hizmet sağlayacak biçimde genişleteceklerini belirtmektedir. Aile kurumunu güçlendirmek amacıyla gerekli çalışmaların yapılacağı, insana hizmet üreten belediyeçilik yürütüleceği, sporu her kesime ulaştırmak için altyapı faaliyetlerinin arttırılacağı vurgulanmaktadır. Sosyal belediyeçilik çalışmalarında kalite standardının oluşturulacağı, her yerde belirli bir seviyenin üzerinde hizmet verilmesinin amaçlandığı ifade edilmektedir. CHP, sosyal belediyeçilik konusunda sosyal yardımlara değinmektedir. Sosyal yardımların siyasi amaçlarla gerçekleştirilmemesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Sosyal yardımların ortaya konulan muhtaçlık ölçütleri doğrultusunda tüm bireylere eşit şekilde sağlanacağına yer verilmektedir. Sosyal belediyeçilik kapsamında ebeveynlere, çocuklu ailelere yönelik çeşitli vaatler de söz konusudur. Bu noktada çocuk bezi, ilaç, mama ve beslenme yardımlarının geliştirilerek sürdürüleceğine dikkat çekilmektedir. HDP; bir arada yaşama, dayanışma ve paylaşma vurgusu yapmaktadır. Toplumun dezavantajlı kesimleri vurgusu ön plana çıkarılmakta, eşitsiz gelişmenin önüne geçileceği iddia edilmektedir. Çocuklar, gençler, engelliler, yaşlılar ve dezavantajlı grupların gözetilerek; özgün ihtiyaçlarını giderecek öncelikli politikalar geliştirileceğine dikkat çekilmektedir. Sağlık, eğitim, ulaşım ve barınma gibi hizmetlerin toplumun ihtiyaç sahibi kesimleri için ulaşılabilir hale getirileceği belirtilmektedir. İYİ Parti, zor koşullarda yaşayan bireylerin ihtiyaç analizinin yapılacağını bu sayede hizmetlerin gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşacağını vurgulamaktadır. Sosyal yardıma muhtaç bireylere yapılacak nakdi yardımların, belediyenin anlaşmalı olduğu indirimli market, bakkal ve kooperatiflerde kullanılacağı ileri sürülmektedir. SP, şehirlerde yaşayan dar gelirli ailelerin sosyal ve kültürel hizmetlere erişimlerinin kolaylaşacağını dile getirmektedir. Sokakta kalan çocukların ve kimsesizlerin toplumla bütünleştirilmesi amaçlanmaktadır. Çocukların ve gençlerin zararlı akımlardan ve alışkanlıklardan korunmaları için “belediye-aile-okul işbirliği” ni esas alan ve sağlıklı bir şehir, sağlıklı bir toplum ve sağlıklı bir ülke hedefleyen nesillerin yetişmesi için etkili ve sürdürülebilir çalışmalar yapılacağı bildirilmektedir.

Elde edilen verilerin değerlendirilmesiyle partilerin sosyal belediyeçilikle ilgili olarak; hizmette eşitlik vurgusu yaptıkları, huzurlu ve sağlıklı bir toplum tasavvuru hedefledikleri, sosyal yardımlara ilişkin birtakım önerilerde buldukları görülmektedir. Bir önceki kategoride olduğu gibi burada da sosyal belediyeçilikle ilgili, partilerin farklarını ortaya koyan belirli vaatler söz konusu değildir.

4.3.4. Partilerin Ekonomi ve Kalkınmaya Yönelik Vaatlerinin Analizi

Bu bölümde, partilerin aynı temaları çeşitli şekillerde ele almalarından kaynaklanan farklılığın ekonomi ve kalkınma vaatlerine ne şekilde yansıtıldığı incelenmektedir.

4.3.4.1. Partilerin Özsel Analizi

AK Parti; şehirlerin gayrimenkul esaslı zenginleşme aracı olmaktan çıkartılıp, insanın ekonomik ve kültürel üretkenliğinden kaynaklanan katma değer ile güçlenen mekânlar haline getirileceğini ileri sürmektedir. Parti geçmiş yıllarda, ekonomik kalkınmanın ve refah artışının ana lokomotifini olan Kent Ekonomileri Forumu'nun, 81 ili kapsayan şekilde gerçekleştirildiğini hatırlatmaktadır. 2018 yılında 30 büyükşehri kapsayan Şehir 2023 Projesi hazırlandığı bilgisi verilmektedir. Şehirlerin ekonomiden kültüre tüm yönlerinin analiz edildiği, olumlu ve

olumsuz taraflarının belirlendiği söz konusu çalışmalar ışığında, yeni dönemde belediyelerin değer üreten şehirler anlayışıyla yönetileceği açıklanmaktadır. Parti, ekonomi ve kalkınmaya yönelik vaatler kapsamında; yatırımların ve hizmetlerin yapılırken kullanılan kaynağın gerekliliği, verimliliği, önceliği ve kalitesinin titiz bir şekilde değerlendirildikten sonra adım atılacağını anlatmaktadır. Parti; şehirlerin gayrimenkul amaçlı zenginleşme aracı olmaktan ziyade; kültürel ve ekonomik üretkenliği ile katma değer sayesinde güçlenen mekânlar haline getirileceğine işaret etmektedir.

CHP yerel yönetimlerin, ekonomik krizin oluşturduğu olumsuz durumlarla mücadele edeceği; üretim, yatırım ve iş olanaklarının arttırılacağı ifadelerine yer vermektedir. Parti ekonomi ve kalkınma noktasında, kaynakların adaletli şekilde bölüşülmesini amaçlamaktadır. Yerel ekonomik kalkınma projeleri neticesinde şehir ile kırsalın eşit bir şekilde gelişmesinin sağlanacağı ileri sürülmektedir. Yerel yönetim kaynaklarının, eşit ve katılımcı bütçe ilkesi doğrultusunda kullanılacağı açıklanmaktadır. Yoksullukla mücadele amacıyla gerekli bütün tedbirlerin alınacağını belirten CHP, hayat pahalılığına son verileceğinin altını çizmektedir. Halkın ihtiyaçlarını sağlamak için yerel kalkınmanın amaçlandığı; tarımsal üretim ile kırsalın yeniden canlanacağı dile getirilmektedir.

Yerel ekonominin topluma hizmet eden güçlü bir yapı olmasını amaçlayan HDP; ekonomik krizlere, eşitsizliğe, yoksulluğa ve sömürüye karşı koruma ve geleceğe sağlam bakmanın bu amaçla sağlanacağını belirtmektedir. İnsanları yardıma muhtaç hale getiren iktidar anlayışına karşı oldukları açıklanmaktadır. Yoksullukla mücadelenin belediyelerin temel kamu görevlerinden birisi olarak görüleceği duyurulmaktadır. Yerel ekonomik gelişmede payı bulunan ticaret ve sanayi odaları, kent konseyleri, kooperatifler, birlikler, sivil toplum kuruluşları gibi bütün yapılarla birlikte işsizliğin azaltılması ve istihdamın geliştirilmesi amacıyla çaba gösterileceği bildirilmektedir.

İYİ Parti genel merkezinde “Mahalli Yönetim Akademisi”, şehirlerde de “Kentsel Kalkınma Strateji Merkezi” kurulacağı bilgisine yer verilmektedir. Söz konusu merkezlerde bölgesel kalkınma stratejileri geliştirme, kentlin geri kalan ve desteklenmesi gereken alanlarının belirlenerek kalkınmanın sağlanacağı ileri sürülmektedir. Kamusal ve özel sanayi bölgeleri ile küçük sanayi sitelerinin kuruluşlarının teşvik edileceği ifade edilmektedir. Bunun için gerekli sosyal ve teknik altyapıların tesis edileceğini belirten İYİ Parti, yerli ve dış yatırımcının kente gelmesinin sağlanacağını dile getirmektedir. Her bölgenin ihtiyaçları dikkate alınarak yatırım envanteri oluşturulup, savurganlığa son verileceği açıklanmaktadır. Akıllı ve bilgiye dayalı yönetim modeli sayesinde sınırlı sayıdaki kamu kaynaklarından tasarruf yapılarak, belediye gelirlerinin arttırılacağı ileri sürülmektedir. Tarımsal üretimin, sanayi ürününe dönüşmesini sağlayan politikalar uygulanacağı bilgisini veren İYİ Parti, küçükbaş hayvan dağıtımını ve arıcılığın destekleneceğini de eklemektedir.

Yerel kalkınmanın bütün aşamalarının “yöreye özgü ekonomi” modeliyle gerçekleştirileceği bilgisini veren SP, bu çerçevede her şehre kalıcı üretim tesisleri kazandırılacağını ifade etmektedir. Yöreye özgü üretimi teşvik için belediyelerde bütün imkânların seferber edileceği bildirilmektedir. Yerel kalkınmanın dinamikleri içinde kamu, özel sektör ve üniversite üçlüsünün bir araya getirilerek belediyelerin şehir bazında kalkınmaya öncülük yapmasını sağlanacağı açıklanmaktadır. Yerel kalkınma yaklaşımını zenginleştirerek şekilde meslek edindirme kursları düzenlenerek hem bireylerin meslek sahibi olmalarının kolaylaştırılacağı hem de çeşitli sektörlerle nitelikli istihdam imkânları tanınacağı ileri sürülmektedir. Kırsal kalkınmanın, yerel kalkınmanın bir parçası haline getirilerek; bütüncül bir yönetim anlayışının hayata geçirileceği dile getirilmektedir.

4.3.4.2. Partilerin Karşılaştırmalı Analizi

AK Parti; şehirleri gayrimenkul amaçlı zenginleşme vasıtası olmaktan ziyade, insanın ekonomik ve kültürel üretkenliğinden kaynaklanan katma değerle güçlenen mekânlar haline getirileceğini vurgulamaktadır. Yatırımların ve hizmetlerin yapılırken kullanılan kaynağın verimliliği, önceliği, gerekliliği ve kalitesi özenli bir şekilde değerlendirildikten sonra adım atılacağı belirtilmektedir. CHP, ekonomik kriz konusuna değinmiş olup; yerel yönetimlerin, ekonomik krizin oluşturduğu olumsuzluklarla mücadele edeceğini ileri sürmektedir. Yerel ekonomik kalkınma projeleri, yerel yönetim kaynakları, hayat pahalılığı, tarımsal üretim noktasında da birtakım vaatlerde bulunmaktadır. Halkın ihtiyaçlarını sağlamak için yerel kalkınmanın hedeflendiğinin, tarımsal üretim ile kırsal bölgenin canlandırılacağını altı çizilmektedir. HDP, yerel ekonominin topluma hizmet sunan, güçlü bir yapıya sahip olmasının amaçlandığını öne sürmektedir. Bu amacın ekonomik krizlere, yoksulluğa, eşitsizliğe ve sömürüye karşı korunmaya ve geleceğe sağlam bakmaya hizmet edeceği iddia edilmektedir. İnsanları yoksullaştırıp daha sonra yardıma muhtaç eden iktidar anlayışına karşı olduğu, yoksullukla mücadelenin belediyelerin temel kamu görevlerinden biri olarak görüleceği açıklanmaktadır. İstihdam konusunda da çeşitli vaatlere yer verilmekte; ticaret ve sanayi odaları, kent konseyleri, kooperatifler, birlikler, sivil toplum kuruluşları gibi bütün yapılarla birlikte

işsizlik noktasında mücadele edileceğine yer verilmektedir. İYİ Parti, kuracağı çeşitli merkezlerle bölgesel kalkınma stratejilerinin geliştirileceğini, geri kalmış ve desteklenmesi gereken alanların belirlenip, kalkındırılacağını dillendirmektedir. Tarımsal üretim ve hayvancılık noktasında da vaatler bulunmaktadır. Tarımsal üretimin, sanayi ürününe dönüşmesini temin edecek politikalar uygulanacağına, küçükbaş hayvan dağıtımı ile arıcılığın destekleneceğine yer verilmektedir. SP, “yöreye özgü ekonomi” modeline yer vermektedir. Bu modele göre her şehre kalıcı üretim tesisleri kazandırılacağı, yöreye özgü üretimi teşvik için belediyelerde bütün imkânların seferber edileceği aktarılmaktadır. Yerel kalkınmanın sağlanması noktasında kamu, özel sektör ve üniversite üçlüsünün bir araya getirileceği, meslek edindirme kursları ile istihdam imkânlarının artacağı iddiasında bulunmaktadır. Kırsal kalkınmanın, yerel kalkınmanın bir parçası haline getirilerek, bütüncül bir yönetim anlayışının hayata geçirileceği konu kapsamında yer alan bir diğer vaattir.

Partiler, ekonomi ve kalkınma vaatleri bağlamında genel olarak; kaynakların kullanımının nasıl olması gerektiğine, ekonomik krize yönelik çeşitli önlemlere, yerel kalkınma projelerine, yoksullukla mücadele kapsamında neler yapılacağına ve istihdamın nasıl sağlanacağına yönelik konulara yer vermektedir. Bu alt kategori kapsamında da farklılıktan ziyade benzerlik ön plana çıkmaktadır.

4.3.5. Partilerin Katılımcı Belediyeciliğe Yönelik Vaatlerinin Analizi

Katılımcı belediyecilik anlayışının; katılımcı ve demokratik olması gerektiğine beyannamelelerinde yer veren partilerin söz konusu belediyecilik anlayışına ilişkin bir değerlendirme sunulmaktadır. İlgili anlayışı ortaya koymak amacıyla partilerin proje içerikleri irdelenmektedir.

4.3.5.1. Partilerin Özsel Analizi

AK Parti katılımcı belediyecilik kapsamında; belediye faaliyetleriyle ilgili alınan kararlar konusunda şehirlerde yaşayan bireylerin, özellikle de muhtarlar ile sivil toplum kuruluşlarının yüksek oranda katılımının sağlanacağı ifadelerine yer vermektedir. Vatandaşlar için “şehirli hakları bildirgesi” hazırlanacağı bilgisi sunulmaktadır. Belediye sınırları kapsamında yaşayanların katılımıyla toplanacak olan şehir meclislerinde, önemli kararların ortak akılla alınacağı bildirilmektedir. Belediye meclisi toplantıları ile belediye ihalelerinin herkese açık olarak yapılması için tüm imkânların kullanılmasının temin edileceği açıklanmaktadır.

CHP yerel yönetimlerinin; herkese eşit, taraf tutmayan bir şekilde ve etkin hizmet sunma anlayışı ile yürütüleceği hatırlatılmaktadır. Katılımcı ve demokratik bir şehir yönetimi oluşturma, vatandaşların ihtiyaçlarını hızlı bir şekilde karşılayan etkin yönetimler tesis etme partinin öncelikleri olarak sıralanmaktadır. Şehirlerde bir arada huzurlu yaşama güvencesinin, adalet ve demokrasi olduğuna dikkat çekilmektedir. CHP belediyelerinde her insana görüş gözetmeksizin söz hakkı sağlandığı, uzlaşmaya dayalı kararlar alındığı bilgisi verilmektedir. Bireylerin katılımıyla şehirlerin sorunlarına çözüm aranacağına işaret edilmektedir. CHP'nin temel yerel yönetim anlayışının katılım, uzlaşma ve işbirliği olduğu açıklanmaktadır. Katılımcı belediyecilik noktasında; tüm yerel yönetim organları ve halk arasında şeffaf ve sağlam iletişim kanalları kurulacağı ifadelerine yer verilmektedir.

Birlikte karar vereceğiz, birlikte yöneteceğiz başlığı altında katılımcı belediyeciliğe vurgu yapan HDP; amaçlarının daha çok belediyede “doğrudan demokrasi”yi uygulamak olduğunu belirtmektedir. Doğrudan demokraside; il, ilçe, belde, köy, her yaşanan yerin gereksinimlerini orada yaşayanların belirleyeceği ileri sürülmektedir. Kaynakların ne şekilde kullanılacağına kadın, erkek, genç ve yaşlılarla beraber karar verileceğini bildiren HDP; tüm farklılıkların gözetilerek bireylerin kent yönetimine katılım göstermelerinin sağlanacağını açıklamaktadır. Halkın yönetime bizzat ve bilfiil katılacağı ifade edilmektedir. Muhtarlar ve azalarla, sivil toplum kuruluşlarıyla planlama da dâhil olmak üzere her konuda birlikte çalışılacağı, kalıcı ve düzenli platformlar oluşturulacağı ifadelerine yer verilerek; beraber karar almanın ve beraber yönetmenin altı çizilmektedir.

Katılımcı belediyecilik kapsamında kent meclislerinin aktif hale getirileceğini belirten İYİ Parti, şehrin bütün kesimlerinden temsilcilerin karar mekanizmasına katılacağı bilgisini vermektedir. Yerel dijital oylama ekranları ve mobil uygulamalar sayesinde belediye faaliyetlerinin bölge halkının ulaşımına açılacağı belirtilmektedir. Apartman yöneticileri, muhtarlar, sivil toplum kuruluşu temsilcileri, okul müdürleri, din görevlileri, okul aile birliği başkanlarının komşuluk birliklerinde buluşacağı; sosyal, çevresel ve mekânsal kararlarda görüş sahibi olacakları açıklanmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarına ücretsiz bina ve salonlar tahsis edileceği bildirilmekte; muhtarların karar mekanizmalarına dâhil edilerek, belediye bütçesinden ödenek verileceği dile getirilmektedir.

SP katılımcı belediyecilik noktasında; belediye meclisinin daha aktif bir şekilde yönetimin bir parçası olmasının sağlanacağı, şehrin geleceğini şekillendiren uygulamalara karar verilmeden önce yasalarla çerçevesi çizilmiş oda

ve birliklerin karar alma süreçlerine aktif katılımlarının temin edileceği ifadelerine yer vermektedir. Şehirlerin geleceği için faaliyet gösteren her kademedeki sivil toplum kuruluşunun görüş ve önerileri dikkate alınarak, çok yönlü bir katılım mekanizması oluşturulacağı bilgisi verilmektedir. Kentsel sorunların çözümünde ve daha yaşanabilir şehirlerin oluşturulmasında muhtarların katkı ve görüşlerinin mutlaka dikkate alınacağı ileri sürülmektedir. SP, her belediyede en küçük birimden şehrin idari sınırlarına kadar bir kademelenme sistemi ile haneden mahalleye, mahalleden semte, semtten ilçeye, ilçeden ile, ilden büyükşehir uzanan bir katılım ve yönetim modelinin uygulanacağı bilgisini vermektedir.

4.3.5.2. Partilerin Karşılaştırmalı Analizi

AK Parti, belediye faaliyetlerine ilişkin kararlar noktasında şehirde yaşayanların bilhassa da muhtarların ve sivil toplum kuruluşlarının yüksek düzeyde katılımının sağlanacağını belirtmektedir. Belediye sınırları dâhilinde yaşayanların katılımıyla toplanacak olan şehir meclislerinde, önemli kararların oybirliği sağlanacak şekilde alınacağı ifade edilmektedir. Belediye meclisi toplantıları, belediye ihaleleri, şehirli haklar bildirgesi noktasında da çeşitli vaatlere yer verilmektedir. CHP, şehir yönetimi konusunda katılımcı ve demokratik olmaya dikkat edileceğini, bireylerin ihtiyaçlarını hızlı bir şekilde gideren, etkin olan yönetimler tesis edileceğini vurgulamaktadır. Her görüşten insana söz hakkı sağlanması, bireylerin katılımıyla şehirlerin sorunlarına çözüm aranmasına da değinilmektedir. HDP, doğrudan demokrasi vurgusu yapmaktadır. Doğrudan demokraside, her yerin ihtiyaçlarını orada yaşayanların belirleyeceği dile getirilmektedir. Kaynakların nasıl kullanılacağına birlikte karar verileceği, halkın yönetime bizzat ve bilfiil katılacağı noktasında da vaatler açıklanmaktadır. İYİ Parti, kent meclislerinin aktif hale getirileceğine yer vermektedir. Bütün kesimlerden temsilcilerin karar mekanizmasına katılacakları, çeşitli uygulamalar ile belediye faaliyetlerinin bölge halkının görüşüne açılacağı ifade edilmektedir. Sivil toplum kuruluşlarına ve muhtarlara yönelik de çeşitli vaatlerde bulunmaktadır. SP; belediye meclisinin daha aktif olacağını, sivil toplum kuruluşlarının görüş ve önerilerinin, muhtarların fikirlerinin dikkate alınacağını öne sürmektedir. Her belediyede, en küçük birimden şehrin sınırlarına kadar bir kademelenme sistemi oluşturulacağı bildirilmektedir.

Katılımcı belediyecilik kategorisi kapsamında da benzer konuların yer aldığı; burada katılımcı ve demokratik bir anlayışı benimseme, eşit söz hakkı sağlama vurgusu görünmektedir. Ayrıca karar almada belediye meclisi, sivil toplum kuruluşları ve muhtarlar, şehir meclisi ve halk katılımının sağlanması gerektiğiyle ilgili fikir birliği vardır. İncelenen vaatlerin genelinde olduğu gibi bu alt kategoride de konuya yaklaşımda bir farklılık belirgin değildir.

5. SONUÇ

Siyasi parti ve adaylar özellikle seçim dönemlerinde yoğun olarak kampanyalar yürütmekte; planlanan süreçte seçmeni etkilemeyi, ikna etmeyi ve sonucunda da oy kazanmayı hedeflemektedir. Belirli aşamalardan geçerek hazırlanan kampanyalarda farklı mecralar tercih edilmekte bu noktada ulaşılmak istenen hedef kitle dikkate alınmaktadır. Seçim kampanyaları bağlamında değerlendirilen seçim beyannameleri, parti ve adayın tanıtımında önemli rol oynamakla birlikte; partiler iktidar olmayı göz önünde bulundurarak beyannamelerde geleceğe yönelik çeşitli vaatlere yer vermektedir. Vaatler sunulurken seçim dönemindeki genel atmosfer, toplumsal olaylar dikkate alınmaktadır. Partilere ve seçim dönemlerine göre yayınlanan beyannamelerin özellikleri farklılık göstermektedir. Kimi zaman ise partiler herhangi bir beyanname yayınlamayı tercih etmemektedir. Örneğin; MHP genel seçimlerde beyanname yayınlarken yerel seçimlerde yayınlamamıştır. Partiler yayınladıkları yazılı metinler için beyanname, bildiri ve manifesto gibi ifadeler tercih edebilmektedir. Çalışmada beyanname ifadesi, yayınlanan metinlerin hepsini kapsamaya adına üst çatı olarak tercih edilmiştir. Bu çalışmada da yürütülen seçim kampanyalarından yola çıkılarak; 31 Mart 2019 yerel seçim döneminde yayınlanan beyannameleri içeriksel ve şekilsel özelliklerine göre analiz etme ve partilerin vaatlerini karşılaştırma amaç edinilmiştir. Bu amaca yönelik olarak AK Parti, CHP, HDP, İYİ Parti ve SP'nin söz konusu seçim döneminde yayınladıkları beyannameler çalışma kapsamında analiz edilerek; beyannameler genel özellikleri, kapak sayfası, sunuş bölümü, partilerin belediyecilik anlayışları ve vaatleri noktasında değerlendirilmiştir. Karşılaştırmalı bir analizin sunulduğu çalışmada, elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmektedir.

AK Parti ve İYİ Parti manifesto yayınlamayı tercih etmiştir. AK Parti'nin yayınladığı manifesto 20 sayfadan, İYİ Parti'nin ise 120 sayfadan oluşmaktadır. CHP ve HDP bildirge yayınlamayı yeğlemiştir. CHP'nin hazırladığı bildirge 32 sayfa, HDP'nin hazırladığı bildirge ise 64 sayfadır. SP, 48 sayfalık bir beyanname sunmuştur. Yukarıda

bahsi geçen, partilerin yayınladıkları metinler için farklı isimlendirmeler yapması burada görünür durumdadır. Sayfa sayısı açısından; İYİ Parti ilk sıradayken, AK Parti son sıradadır.

Beyannameler incelendiğinde partilerin seçim döneminde kullandıkları sloganlara yer verdikleri görülmektedir. AK Parti “Memleket İşi Gönül İşi”, CHP “Huzurlu Kentlerde Yaşamak İçin Halkçı Belediyecilik”, HDP “Daha Çok Özgürlük, Daha Çok Hak, Daha Çok Hayat”, İYİ Parti “İyi Belediyecilik, İyi Gelecek”, SP “Dürüst Belediyecilik” şeklinde sloganlar kullanmıştır. Lider fotoğrafına AK Parti, CHP ve İYİ Parti yer verirken; HDP ve SP yer vermemiştir. İçindekiler kısmı ise sadece CHP’nin yayınladığı beyannamede bulunmaktadır.

Partiler ya da liderler seçmene farklı şekillerde hitap etmektedir. AK Parti ve İYİ Parti “Aziz Milletim”, CHP “Değerli Yurttaşlarım” şeklinde seçmene seslenmektedir. HDP ve SP belirli bir hitap şekli tercih etmemektedir. Kullanılan ifadeler kapsayıcı ve genel söylemler olup; sahiplenici söylemler yeğlenmemiştir.

Beyannamelerin kapak görsellerinde sadece AK Parti lider fotoğrafı kullanmıştır. Ayrıca söz konusu parti, metnin ikinci sayfasında da lider fotoğrafına yer vermektedir. CHP ve İYİ Parti yayınladığı metinlerin ikinci sayfalarında lider fotoğrafını sunmaktadır. HDP ve SP ise lider fotoğrafı tercih etmemektedir. İncelenen bütün partiler beyannamelerinde, amblem ve slogana yer vermiştir.

AK Parti, CHP ve İYİ Parti’nin sunuş bölümleri lider tarafından kaleme alınarak, o şekilde seçmene seslenilmiştir. İlgili bölümlerde kullanılan ifadeler bunu göstermektedir. HDP ve SP’nin sunuş bölümlerinde daha genel ifadeler kullanılmış ve ilgili bölümler lider ağzından yazılmamıştır. Bir önceki kategori analizinde her iki partinin de lider fotoğrafı kullanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Hem lider fotoğrafına yer vermemeleri, hem sunuş bölümünün lider ağzından yazılmaması kendi içinde tutarlılık göstermektedir. Yine sunuş bölümü lider tarafından kaleme alınan partiler de lider fotoğrafı kullanarak kendi içerisinde bir tutarlılık oluşturmaktadır.

Sunuş bölümlerine; AK Parti “Aziz Milletim, CHP “Değerli Yurttaşlarım”, İYİ Parti “Aziz Milletim” şeklinde başlamaktadır. HDP ve SP herhangi bir hitap ifadesine yer vermemekte; genel ifadelerle sunuş bölümüne başlangıç yapmaktadır. Sunuş bölümlerinin yer aldığı sayfalarda partiler çeşitli başlıklar kullanmaktadır. İYİ Parti ve SP herhangi bir başlık kullanmayı tercih etmemiştir. Ayrıca ilgili bölümün içeriğinde sadece HDP rakip parti ismi vererek, eleştiride bulunmuştur.

HDP ve SP hem beyannamenin kapak görselinde ve genelinde lider fotoğrafı kullanmama, hem sunuş bölümünü lider ağzından yazmama ve ilgili bölüme genel ifadelerle giriş yapma hususunda hem de seçmene seslenmede net bir şekilde hitap ifadesine yer vermeme konusunda benzerlik göstermektedir.

Partilerin belediyecilik anlayışlarında birbirlerinin farklı noktalarından ziyade ortak yönlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Yerel yönetim anlayışı açısından da benzerlik söz konusudur. Ayrıca partilerin belediyecilik anlayışları 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 14. maddesinde belirtilen belediyelerin görev, yetki ve sorumlulukları ile örtüşmektedir.

Partilerin vaatlerinin analizinde; altyapı / ulaşım, çevre, sosyal belediyecilik, ekonomi / kalkınma ve katılımcı belediyecilik kategorileri kullanılmıştır. Vaatlerin ilgili kategoriler altında değerlendirilmesi sonucunda, beyannamelerde genel olarak bütünlüğü yakalayan ve benzer ifadeler içeren konular aşağıda sıralanmaktadır:

- 1) Altyapı ve ulaşım: doğal afet, toplu taşıma, otopark sorunu.
- 2) Çevre: ekolojik tahribatın önlenmesi, çevrenin / yeşilin korunması, atık üretiminin azaltılması, hayvanların korunması, su tüketimi, yenilenebilir enerji kaynakları.
- 3) Sosyal belediyecilik: hizmette eşitlik, huzurlu / sağlıklı bir toplum, sosyal yardımlar.
- 4) Ekonomi ve kalkınma: kaynakların kullanımı, ekonomik kriz, yerel kalkınma projeleri, yoksullukla mücadele, istihdam.
- 5) Katılımcı belediyecilik: katılımcı ve demokratik bir anlayış, eşit söz hakkı, belediye meclisi, sivil toplum kuruluşlarının ve muhtarların katılımı, şehir meclisi, halkın karar alma noktasında katılım göstermesi.

Yukarıda sıralanan maddeler kapsamında ortak vaatlerin içerikleri ele alındığında; doğal afetlere ilişkin verilen vaatlerde güvenli yerleşim esas alınmaktadır. Doğal afetlerin öncesinde ve sonrasında coğrafi bilgi sistemleri kullanılacağı, afetlere karşı erken uyarı sistemi kurulacağı bilgilerine yer verilmektedir. Şehirlerin doğal afetlere karşı dayanıklı hale getirileceğine dikkat çekilmektedir. Toplu taşıma konusunda ucuz, kaliteli ve tabiatı kirliletmeyen bir toplu taşıma vurgusu yapılmaktadır. Toplu taşıma odaklı projeler partilerin amaçları arasında yer

bulmaktadır. Otopark sorunuyla ilgili çeşitli çözüm önerileri sunan partiler; şehir planlarında ve imar uygulamalarında otopark konusunun öncelikli hale getirileceğini vaat etmektedir.

Çevre konusunda partilerin genel olarak üzerinde durduğu konulardan biri olan ekolojik tahribatın önlenmesinde; çevrenin / yeşilin korunması, atık üretiminin azaltılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması gerektiği belirtilmektedir. Bu konulara ilişkin benzer çözüm önerileri getirilmektedir. Hayvanların korunması ile ilgili hayvan haklarına değinilmekte, sahihsiz ve aç hayvan bırakılmayacağına yer verilmektedir. Su tüketiminde bilinçli kullanımın esas alınacağı ifade edilmektedir.

Sosyal belediyecilik açısından hizmette eşitlik ilkesinin esas alınacağı vurgusu yapılmaktadır. Huzurlu ve sağlıklı bir toplum amaçladıklarını belirten partiler; bu yönde faaliyetler düzenleyeceklerine işaret etmektedir. Sosyal yardımların nasıl olması ve olmaması gerektiğiyle ilgili eleştirilere yer verilerek, burada insanları kırmamaya dikkat edilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir.

Ekonomi ve kalkınma kategorisi altında incelenen vaatlerde; kaynakların kullanımına dikkat edileceği, israftan kaçınılacağı vurgulanmaktadır. Yerel kalkınma projeleri ile kırsal alanların destekleneceği açıklaması yapılmaktadır. Ekonomik krize yönelik önlemler alınacağına dikkat çekilmektedir. Yoksullukla mücadele edileceği, çeşitli istihdam alanları oluşturulacağı bilgisi verilmektedir.

Vaatlerle ilgili son kategori olan katılımcı belediyecilik konusunda, katılımcı ve demokratik bir anlayışın benimseneceğine değinilmektedir. Eşit söz hakkına hassasiyet gösterileceği, bu kapsamda; belediye meclisinin, sivil toplum kuruluşlarının ve muhtarların, şehir meclislerinin ve halkın katılımının olması gerektiği bildirilmektedir.

Sonuç olarak; beyannamelerin şekilsel ve içeriksel özelliklerinde net bir ayrım görünmektedir. Kullanılan söylem, fotoğraf, hitap şekli bunu açıkça ortaya koymaktadır. Partilerin belediyecilik anlayışı noktasında ve sundukları vaatler konusunda bir benzerlik olduğu göze çarpmaktadır. Ortak olarak kullanılan kavramlar bulunmakta, konunun özü aynı kalarak farklı açılardan konulara yaklaşılmaktadır. Partiler her ne kadar ideolojik olarak ayrışsa da; yerel yönetim anlayışı bakımından aralarında önemli farklar bulunmamaktadır. Gelecekte seçim beyannameleri ile ilgili yapılacak çalışmalarda farklı seçim dönemleri ele alınabilir. Tek bir parti üzerine yoğunlaşıp, yayınlamış olduğu tüm beyannameler incelenerek nasıl bir değişim ve dönüşüm geçirdiği analiz edilebilir. Ya da farklı açılardan beyannamelere yaklaşılarak; örneğin rakip parti veya lider eleştirisinin yapıp yapılmadığı, geçmiş dönemlerde yaşanan toplumsal ve sosyal olaylara göndermelerde bulunulup bulunulmadığı konusunda veriler toplanıp çeşitli çalışmaların yapılması literatüre farklı bakış açıları kazandırabilir.

KAYNAKÇA

- Adalet ve Kalkınma Partisi. (2019). *AK Parti gönül belediyeciliği manifestosu*. Erişim adresi: https://www.akparti.org.tr/media/279203/manifesto_28ocak2019_17-29.pdf, (01 Mayıs 2019).
- Aktaş, H. (2004). *Bir siyasal iletişim aracı olarak internet*. Konya: Tablet Kitabevi.
- Arklan, Ü. (2016). Seçmenlerin seçim kampanyalarından yararlanma amaçları: 7 Haziran 2015 genel seçimleri Sivas araştırması. Ş. Balcı (Ed.), *7 Haziran'dan 1 Kasım'a Türkiye'de siyasal iletişim uygulamaları içinde* (109-156), Konya: Literatürk Academia Yayınları.
- Aymankuy, Y., Gülü Demirbulat, Ö. ve Aymankuy, Ş. (2016). Türkiye'de siyasi partilerin seçim beyannamelerinde turizmin yeri: Haziran 2015 genel seçimleri örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 292-309.
- Aytaç, S. E. (2017). Türkiye'de siyasi partilerin seçim beyannamelerindeki politika öncelikleri 2002–2015. *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 26(2), 7-26.
- Aziz, A. (2007). *Siyasal iletişim*. 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Balcı, Ş. (2003). Politik kampanyalarda imaj yönetimi (Genç Parti örneği). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 143-161.

- Balcı, Ş. (2006). *Negatif siyasal reklamlarda ikna edici mesaj stratejisi olarak korku çekiciliği kullanımı*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Balcı, Ş. (2008). Medya ve siyaset ilişkilerinde siyasal reklam: Güncel örnekler üzerinden bir değerlendirme. Z. Damlapınar (Ed.), *Medya ve siyaset içinde* (209-244), 2. Baskı, Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Beriş, H. E. (2011). AK Parti 2007-2011 seçim beyannameleri: Süreklilik ve değişim. H. Turşucu ve H. E. Beriş (Der.) *Siyaset akademisi 10. dönem (Lider ülke Türkiye) ders notları içinde* (109-141), Ankara: AK Parti AR-GE Başkanlığı Yayınları.
- Ceylan, A. ve Uslu, İ. (2019). 7 Haziran 2015 genel seçimlerinde partilerin uluslararası göç yaklaşımları üzerine karşılaştırmalı inceleme. *Social Sciences Research Journal*, 8(1), 97-114.
- Cumhuriyet Halk Partisi. (2019). *Cumhuriyet Halk Partisi 2019 yerel seçim bildirgesi*. Erişim adresi: <https://chp.azureedge.net/2019-secim-bildirgesi.pdf>, (01 Mayıs 2019).
- Çankaya, E. (2015). *Siyasal iletişim: Dünyada ve Türkiye’de*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Dahlgren, P. (2005). The internet, public spheres, and political communication: Dispersion and deliberation. *Political Communication*, 22(2), 147-162.
- Damlapınar, Z. ve Balcı, Ş. (2014). *Siyasal iletişim sürecinde seçimler, adaylar, imajlar: 2009 yerel seçimleri Ankara araştırması*. Konya: Literatürk Academia Yayınları.
- Devran, Y. (2004). *Siyasal kampanya yönetimi: Mesaj, strateji ve taktikler*. 2. Baskı, İstanbul: Odak İletişim Yayınları.
- Devran, Y. ve Seçkin, G. (2011). 29 Mart mahalli seçimlerinin siyasal kampanya tekniği açısından değerlendirilmesi. Y. Devran (Ed.), *Seçim kampanyalarında geleneksel medya, internet ve sosyal medyanın kullanımı içinde* (167-213), İstanbul: Başlık Yayınları.
- Ertürk, K. Ö. ve Şeşen, E. (2017). Bir halkla ilişkiler aracı olarak seçim beyannameleri: 2000’li yıllar üzerine bir inceleme. *Erciyes İletişim Dergisi “akademia”*, 5(1), 60-80.
- Geray, H. (2014). *İletişim alanından örneklerle toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Gibson, R. ve Römmele, A. (2001). Changing campaign communications: A party-centered theory of professionalized campaigning. *The Harvard International Journal of Press/Politics*, 6(4), 31-43.
- Güneş, S. (2006). *Enformasyon toplumunun putları*. Ankara: Hece Yayınları.
- Halkların Demokratik Partisi. (2019). *2019 yerel yönetimler seçim bildirgesi*. Erişim adresi: <https://www.hdp.org.tr/images/UserFiles/Documents/Editor/YerelBildirge2019-Turkce.pdf>, (01 Mayıs 2019).
- İslamoğlu, A. H. (2002). *Siyaset pazarlaması: Toplam kalite yaklaşımı*. 2. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- İyi Parti. (2019). *2019 yerel seçim manifestosu*. Erişim adresi: <https://iyiparti.org.tr/Assets/KurumsalKimlik/YerelSecim/iyiparti2019manifesto.pdf>, (01 Mayıs 2019).
- Johnston, R. J. ve Pattie, C. J. (1997). Where’s the difference? Decomposing the impact of local election campaigns in Great Britain. *Electoral Studies*, 16(2), 165-174.
- Kalender, A. (2014). *Siyasal iletişim: “Seçmenler ve ikna stratejileri”*. Konya: Tablet Kitabevi.
- Köker, E. (2007). *Politikanın iletişimi iletişimin politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- McQuail, D. ve Windahl, S. (1997). *Kitle iletişim modelleri*. K. Yumlu (Çev.), Ankara: İmge Kitabevi.
- Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar 2. cilt*. S. Özge (Çev.), 9. Basım, Ankara: Yayınodası Yayıncılık.

- Norris, P. (2004a). *Political communications*. Erişim adresi: <https://sites.hks.harvard.edu/fs/pnorris/Acrobat/Political%20Communications%20encyclopedia2.pdf>, (01 Mayıs 2019).
- Norris, P. (2004b). The evolution of election campaigns: Eroding political engagement?. *Conference on Political Communications in the 21st Century*, Otago Üniversitesi, 17 Ocak 2004, Yeni Zelanda, 1-27.
- Özkır, Y. (2015). Giriş. İ. Çağlar ve Y. Özkır (Ed.), *Türkiye’de siyasal iletişim 2007-2015 içinde* (7-10), İstanbul: SETA Yayınları.
- Polat, C. (2015). *Siyasal pazarlama ve iletişim*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Polat, C., Akkaya, M. A. ve Binici, K. (2015). 07 Haziran 2015 Türkiye genel seçimleri parti bildirelerinde bilgi ve belge yönetimi ve kütüphanecilik. *Türk Kütüphaneciliği*, 29 (2), 296-308.
- Resmi Gazete. (2005). *Belediye kanunu*. Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713-6.htm>, (01 Haziran 2019).
- Saadet Partisi. (2019). *31 Mart 2019 seçim beyannamesi*. Erişim adresi: https://saadet.org.tr/wp-content/uploads/2019/05/D%C3%BCr%C3%BCstBelediyecilik_Beyannamesi_2019.pdf, (01 Mayıs 2019).
- Sayın, U. ve Sakallı Gümüş, S. (2016). 07 Haziran 2015 milletvekilliği genel seçimleri parti seçim beyannamelerinin engelli kavramı temelinde içerik olarak incelenmesi. *Toplum ve Demokrasi*, 10(21), 69-89.
- Şeşen, E. ve Ertürk, K. Ö. (2017). Türkiye’de 1990 sonrası çevre politikalarının seçim beyannamelerine yansımaları. *Selçuk İletişim*, 10(1), 188-215.
- Tamer Gencer, Z. (2013). Kitle iletişim araçları ve gündem kurma. Ü. Arklan (Ed.), *İletişim okumaları: Disiplinlerarası bir alanın kuramsal uzamından yansımalar* içinde (191-216), Konya: Literatürk Yayınları.
- Tan, A. (2002). *İlke ve uygulamalarıyla politik pazarlama*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Terkan, B. (2010). Siyasi partilerin kadına ilişkin söylem ve politikaları (AKP ve CHP örneği). *Selçuk İletişim*, 6(2), 115-136.
- Tiryaki, S. (2016). Seçim beyannamelerinde siyasal iletişimin izlerini sürmek: 7 Haziran 2015 ve 1 Kasım 2015 genel seçimleri. Ş. Balcı (Ed.), *7 Haziran’dan 1 Kasım’a Türkiye’de siyasal iletişim uygulamaları* içinde (521-578), Konya: Literatürk Academia Yayınları.
- Tok, N. T. (2012). Türkiye’deki siyasal partilerin eğitim söylemleri ve siyasaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18(2), 273-312.
- Tokgöz, O. (2010). *Seçimler, siyasal reklamlar ve siyasal iletişim*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tokgöz, O. (2014). *Siyasal iletişimi anlamak*. 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Topuz, H. (1991). *Siyasal reklamcılık: Dünyadan ve Türkiye’den örneklerle*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Uztuğ, F. (2007). *Siyasal iletişim yönetimi: Siyasette marka yaratmak*. 3. Baskı, İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Yaşın, C. (2006). Siyasal kampanya yönetiminde bütüncül yaklaşım. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 631-650.
- Yegen, C. (2014). 2014 Yerel seçimleri bağlamında kamuoyu araştırmaları ve medyanın siyasi partilere yaklaşımı: “Milliyet Gazetesi” örneği. S. Kavoğlu (Ed.), *Teoriden uygulamaya siyasal iletişim* içinde (101-121), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yüksek Seçim Kurulu. (2019). *31 Mart 2019 mahalli idareler seçimleri*. Erişim adresi: <http://www.ysk.gov.tr/tr/31-mart-2019-mahalli-i-CC%87dareler-secimi/77916>, (01 Haziran 2019).
- Zeybek, B. (2016). *Siyasal reklam, ikna ve retorik*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DESTİNASYON PAZARLAMA ARAÇLARINDAN WEB SİTELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK NİTEL BİR ARAŞTIRMA: AKDENİZ DESTİNASYONLARI ÖRNEĞİ

A QUALITATIVE RESEARCH ON THE EVALUATION OF WEB SITES FROM THE DESTINATION MARKETING TOOLS: MEDITERRANEAN DESTINATIONS EXAMPLE

Dr. Öğr. Üyesi Aydın ÜNAL¹

Öğr. Gör. Onur ÇELEN²

ÖZ

Modern bilgi çağı ve pazarlama anlayışında meydana gelen gelişmeler insanları, hayatın her alanında bilgi ve iletişim teknolojilerini, akıllı ürünleri, mobil uygulamaları, web sitelerini, sosyal medya, vb. araçları kullanmaya yöneltmektedir. Benzer şekilde turistlerin hızla artan turistik bilgi arayışları ve turizm pazarlarında yaşanan yoğun rekabet, destinasyon pazarlamacılarını, maliyet avantajı sağlamak, güncel ve sürekli bilgi sunulabilmek, geniş kitlelere erişim imkânı sağlamak gibi çeşitli nedenlerden ötürü ilgili araçlardan yararlanmak durumunda bırakmaktadır. Bu araçlardan web siteleri ise sağladıkları avantajlar ile turistlerin ve destinasyon pazarlamacılarının gereksinimlerini karşılamada öne çıkmaktadırlar. Bu çalışmada da Türkiye turizminin önemli bileşenlerinden Akdeniz Bölgesi destinasyonlarının (8 il ve 103 ilçe) web sitelerinin belirli kriterler çerçevesinde değerlendirilmesi ve mevcut durumun ortaya konması amaçlanmaktadır. Web sitesi bileşenlerini ve özelliklerini betimlemek üzere nitel araştırma yöntemlerinden biri olan *içerik analiz tekniğinden* yararlanılmıştır. Yapılan analizler neticesinde; Akdeniz Bölgesi destinasyonlarının %91'inin kendilerine ait bir web sitelerinin olmadığı ve bağlı oldukları valilik, belediye ve il kültür turizm müdürlüklerinde de detaylı bilgilerinin bulunmadığı belirlenmiştir. Web sitesine sahip olan destinasyonların ise web sitelerinin değerlendirildiği bileşenler ve özellikler bağlamında yetersiz oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnternet, Destinasyon, Web Siteleri, Akdeniz Bölgesi.

JEL Sınıflandırma Kodları: L83, Z32.

ABSTRACT

The modern age of information and marketing understanding enable people to use information and communication technologies, smart products, mobile applications, websites, social media, etc. in all areas of life. Similarly, the rapidly increasing touristy information quests of the tourists and the intense competition experienced in the tourism markets promote the destination marketers to use these tools owing to their cost advantage and their ability to provide up-to-date and continuous information and access to large masses. The web sites, one of these tools stand out in meeting the needs of tourists and destination marketers due to their advantages. In the study, it is aimed to evaluate the websites of the Mediterranean Region destinations (8 provinces and 103 districts) within the framework of specific criteria and to reveal the current situation. Content analysis technique, which is one of the

¹ Kırklareli Üniversitesi, Pınarhisar Meslek Yüksekokulu, Turizm ve Seyahat Hizmetleri Programı, aydin.unal@klu.edu.tr

² Bursa Uludağ Üniversitesi, Harmançık Meslek Yüksekokulu, Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı, onurcelen@uludag.edu.tr

qualitative research methods, is used to describe the components and features of websites. As a result of the analysis; it is determined that 91% of the Mediterranean Region destinations do not have their own web sites and the governorates, municipalities and provincial cultural tourism directorates to which these destinations are affiliated do not have detailed information about them. On the other hand, it is concluded that the destinations having websites are insufficient in terms of the components and features in which the websites are evaluated.

Keywords: Internet, Destination, Web Sites, Mediterranean Region.

JEL Classification Codes: L83, Z32.

1. GİRİŞ

Bilgi ve iletişim dünyasında gelişme süreci sürekli ve artarak devam etmektedir. Bilişim teknolojilerinin gelişmesini sağlayan yazılımlar aracılığıyla kullanıcı-kullanıcı ve kullanıcı-bilgi değişkenleri arasında iletişim ve etkileşim ağı sağlanmaktadır (Yıldız ve Yıldız, 2015: 596). İnternetin kapsamlı bir bilgi ağına dönüşmesiyle birlikte işletmeler pazarlama faaliyetlerinde bu aracı aktif bir şekilde kullanmaya başlamışlardır. İnternet sayesinde; bilgi depolanabilmektedir, kategorize edilebilmektedir, bilgiler üzerinde çeşitli değişiklikler gerçekleştirilebilmektedir ve çeşitli yazılımlar ile bilginin dağıtımı gerçekleştirilebilmektedir (Ünal ve Çelen, 2018: 608). İnternetin pazarlama faaliyetlerinde kullanılması ile birlikte turizm işletmelerinin ve destinasyonların görünürlüğünün ve bilinirliğinin artması, soyut olan turistik ürünlere yönelik gerçek zamanlı hizmet olanağı sağlanması, çeşitli özelliklerle işletmelerin ve turistlerin kişiselleştirmesi gibi çeşitli fırsatlar elde edilmektedir (Uluçay, 2017: 197). İnternet, turizm alanında sadece turistlere paket turlar, ulaşım biletleri ve yiyecekler içecekler hakkında bilgileri sunmakta kullanılmamaktadır. İnternet, turizmin soyut oluşu dikkate alındığında turizmi oluşturan en temel unsurlardan birisi olan destinasyonlar hakkında da fikir verebilmektedir (Baggio, 2003: 94).

Bir destinasyonun tanıtımı aracılığıyla destinasyon imajı yaratmak ve yaratılacak imaj sayesinde de destinasyona yeni turistlerin çekilmesi yani turizm talebinin gerçekleşmesi mümkün olabilmektedir (Güllü, 2018: 39). İnternet turistlere destinasyon imajı, fikir sunma ve algı konularında birçok bilgi sunmaktadır (Költringer ve Dickinger, 2015: 1836). Destinasyon web siteleri, turistler için önemli referans kaynaklarıdır ve destinasyon imajı üzerinde olumlu etkilere sahiptirler. Destinasyon imajına olumlu katkı konusunda web sitelerine ek olarak, sosyal medya, yorum siteleri, blogları ve arama motorlarında bulunan bilgiler ve içerikler de katkı sağlamaktadırlar (Bayram, Keleş ve Bayram, 2017: 16). Destinasyon web siteleri, küresel ölçekte bölgelere ve turizm işletmelerine yönelik turistlerin dikkatini çekme ve talebi kendine yönlendirerek, rekabet avantajına sahip olmalarında da etkili olabilmektedir. İnternet kullanımının bu denli hızlı yayılması ve turizm sektörünün internetten yararlanmasıyla turistlerin ilgili bilgilere kolay ulaşabilmesi, gezi planları ve rezervasyonlarını gerçekleştirme yöntemlerinde çeşitlilik sağlanmıştır (Çelik, Yüzbaşıoğlu ve Bayram, 2017: 1071).

Bu araştırmada destinasyonun tanımı, destinasyon yönetimi ve destinasyon web siteleri ile ilgili literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Literatür taramasına ek olarak ise gerçekleştirilen uygulama ile Akdeniz Bölgesinde yer alan illerin ve ilçelerinin web sitelerinin mevcut durumu ve web sitesine sahip olan bölgelerin sitelerinde bulunması gereken kıstasları karşılayıp karşılamadıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Gerçekleştirilen çalışmanın, Akdeniz bölgesindeki illerin ve ilçelerin destinasyon web siteleri incelenmesiyle, güncel uygulamaların ne derecede takip edildiği, rekabet avantaj sağlama da teknolojik uygulamaların etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Önceki çeşitli araştırmalardan yararlanılarak gerçekleştirilen araştırmanın güncel verilerden oluşması ve daha sonra konuyla gerçekleştirilecek araştırmalar için kaynak teşkil etmesi de amaçlanmaktadır. Türkiye'nin en önemli turistik destinasyonlarının Akdeniz Bölgesinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda, destinasyon web sitelerinin içerik analizi yöntemiyle incelenmesi, destinasyon web sitelerinin güçlü ve zayıf yönlerin belirlenmesine katkı sağlayacak olması ve konuyla ilgili yapılması gerekenlerin ortaya konulması da çalışmanın önemini oluşturmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Destinasyon Kavramı

Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüklerine göre en sade tanımıyla destinasyon; “*varılacak olan yer*” anlamına gelmektedir (TDK, 2019). Diğer destinasyon tanımlarına bakıldığında ise Coltman (1989); “*farklı doğal özellikleri*

veya çekicilikleri olan ve ziyaretçilerin ilgisini çeken yer”; “turistik tüketici ile yerel halkın bir arada olduğu coğrafi alan ya da bölge” (Tinsley ve Lynch, 2001: 372); Dredge and Jenkins (2007) “kişinin yerleşik olarak yaşadığı yer dışında seyahat ettiği yer” olarak destinasyonu tanımlamaktadır. Destinasyon; “yarattığı ve sunduğu çekicilikler ile kendi başına talep oluşturan ve temel ziyaret amacı sırasında ortaya çıkan ikincil ihtiyaçların karşılanması için planlamayı gerektiren yerdir” (Usta, 2008: 234). Geniş ve kapsamlı olarak destinasyon kavramı; “ülke bütününden küçük ve ülke içindeki pek çok kentten büyük, insan zihninden belli bir imaja sahip markalaşmış ulusal bir alandır ve önemli turistik çekiciliklere, çekim merkezlerine ve festivaller, karnavallar gibi çeşitli etkinliklere, bölge içinde kurulmuş iyi bir ulaşım ağına, gelişim potansiyeline, iç ulaşım ağıyla bağlantılı bölgeler arası ve ülke düzeyinde ulaşım olanaklarına ve turistik tesislerin gelişimi için yeterli coğrafi alana sahip bir bölge” olarak tanımlanabilir (Çiftçi, 2016: 545-546).

Destinasyonların turistlerin zihninde yer edinmesi ve tercih edilmesi için destinasyon pazarlaması konusuna dikkat çekmek gerekmektedir. Destinasyon pazarlaması; bir yerin öz niteliklerine uygun olarak oluşturulan bir destinasyon kimliğinin seçili hedef kitlelere dönük olarak etkin iletişim çalışmaları ile daha çekici hale getirilmesini amaçlamaktadır. Tek bir turistik bölge için yürütülen destinasyon pazarlaması, turistik ürünün temel ve yardımcı işlevlerinin yanı sıra ürünün özünü turiste aktararak, turistin ilgili bölge hakkında fikir edinmesine ve ilerleyen dönemlerde de tercih etmesinde etkili olabilmektedir. Yine bu sayede belirli bölgelerde yürütülen destinasyon tanıtım faaliyetleri ile yakın ve ülke sınırları içerisindeki diğer turistik bölgeler hakkında çıkabilecek olumsuz fikirlerin ve görüşlerin önüne geçilmesini de sağlanabilmektedir (İlban, 2007: 11).

İlgili perspektiflere göre destinasyon tanıtımı ise tüm ülkeyi (üst destinasyonu) ve bölgelerini (alt destinasyonları) kapsayacak biçimde, reklam, halkla ilişkiler, internet, basılı-yazılı-sözlü ve sanal iletişim araçları ile potansiyel turistlere yönelik gerçekleştirilen her türlü bilgilendirme ve zihinlerinde olumlu imaj yaratmak amacıyla gerçekleştirilecek faaliyetlerin tümü şeklinde açıklanabilir (Yavuz ve Karabağ, 2005: 115-116). Destinasyon tanıtımının, ülkeye ve bölgelerine yarar sağladığı hususlar ve taşınması gereken amaçlar ise şunlardır (Avcıkurt, 2010: 16):

- Bir ülkenin ulusal çıkarlarını ve saygınlığını korumak, geliştirmek ve arttırmak,
- Karşılıklı olarak kültür ve bilgi değişimi sunarak, diğer ülkeler ve destinasyonlar hakkında olumlu sonuçlar sağlayacak iletişim ağının kurulması,
- Karşılıklı hoşgörü ve anlayışı arttırmak,
- Destinasyonlar ve bölgeler hakkında gerçek ve objektif bilgiler sunmak,
- Ülke ve destinasyonlarının dilini, sanatını ve kültürünü yerli ve yabancı potansiyel turistlere öğretmek benimsenmelerine yardımcı olmak,
- Ülkelerin ve destinasyonlarının uluslararası medya ve yayın mecralarında ilerleyen dönemlerde yer almalarını sağlamak,
- Diğer ülkelerin halklarını ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel ve turistik bakımdan etkilemek ve yönlendirebilmek,
- Ülkelere ve destinasyonlara yönelik yürütülen dış politika amaçlarını desteklemektir.

Turizm piyasasında faaliyet gösteren birçok ülke ve destinasyon, sosyal ve ekonomik gelişimi sağlayabilmek için tanıtıma bütçelerinden çeşitli oranlarda pay ayırmaktadırlar. Böylelikle turizm gelirlerinden elde edecekleri kazancı yükseltebilmektedirler. Ayrıca ülkeler ve destinasyonlar açısından “tanınmaya” yönelik duyulan gereksinim arttıkça tanıtım harcamalarının da arttığı bir gerçektir (Avcıkurt, 2010: 14). İnternet ve web tabanlı tanıtım faaliyetleri, maliyet ve zaman bakımından daha uygun bir araçtır. Kişilerin interneti yaygın olarak kullanmasıyla internet üzerinden gerçekleştirilen tanıtım faaliyetlerinin daha çok kişiye ulaşabilmesi mümkün olabilmektedir.

2.2. Destinasyon Yönetimi

İlgili literatürde destinasyon yönetiminin farklı tanımlamaları bulunmaktadır. Genel anlamda tanımlar destinasyon yönetimini devlet ve turist açıdan ele almaktadır. Devlet açısından destinasyon yönetimi; “turistik destinasyona gelecek ziyaretçilerin, destinasyonda hizmet sağlayıcıların ve toplumun çıkarlarını dengeleyerek gözetilen bir destinasyonun ekonomik ve kültürel alanlarda gelişiminde proaktif ve ziyaretçi temelli gerçekleştirilecek faaliyetlerin tamamı” şeklindedir. İfade edilen tanıma ek olarak devletin dikkate alması gereken temel hedef

“ziyaretçiler adına tam anlamıyla unutulmaz bir turizm deneyimi sağlayacak ürün, işletme, hizmet ve programların oluşturulmasını mümkün kılarak, yeterliliğini ve etkinliği değerlendirmek.” olmalıdır. Aynı kavrama turist açısından bakıldığında “ziyaretçilerin özel duyguları, seyahatleri süresince yaşadıkları deneyimleri ve beklentilerinin destinasyonda kalış süresince memnun olmalarını sağlayacak turizm hizmetlerinin tasarlanmasında tüm ifade edilen değişkenleri dikkate alması ve turistik ürünleri tüketiciye sunmasına olanak verecek yönetim faaliyetleri” şeklinde açıklanabilir (Pearce ve Schanzel, 2013: 137). Destinasyon yönetimi konusunda en önemli unsurlardan biri de destinasyon imajıdır. Çünkü imaj kavramı turistlerin destinasyon seçiminde son derece önemli bir değişkendir. Destinasyon imajı; “turistik amaç taşıyan kişilerin, varış noktası olan destinasyona yönelik zihinlerindeki fikirleri, izlenimleri ve ilgili inanışları” şeklinde tanımlanmaktadır (Bastiaansen, Straatman, Driessen, Mitas, Stekelenburg ve Wang, 2018: 76). Destinasyon yönetimi konusunda, destinasyon imajını iyileştirici, mevcut olumlu imajı güçlendirici politikaların planlaması ve uygulanması da son derece önemlidir. Çünkü her destinasyonun temelini oluşturan unsular terim bakımından benzer olsa bile içerik ve imaj oluşturma konusunda farklılıklar göstermesi gerekmektedir. İlgili imajın yaratılması hususunda da internet, web siteleri ve sosyal medya platformlarının kullanılması gerekmektedir (Mariani, Di Felice ve Mura, 2016: 322-323).

Destinasyon yönetimi konusu yönetim bilimi açısından ele alındığında farklı özelliklerinin olduğu anlaşılmaktadır. İfade edilen durum, destinasyon yönetiminin disiplinler arası (interdisipliner) olmasıyla yakından ilişkilidir. Destinasyon yönetiminin; bilim, sosyoloji, çevrebilim, kamu yönetimi, sosyal-psikoloji gibi alanların bilgi birikiminden yararlanılabileceği ve ilgili alanlarda incelenen olguların ve olayların gözlenebileceği bir uygulama alanı olduğu düşünülmektedir. Tüm bu bilgilerin ışığında *destinasyon yönetimini* farklılaştırılan unsurlar aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Türkay, 2014: 17):

- Geleneksel bağlamda yönetim işlevinin yürütücüsü işletmelerdir. Yönetim-biliminin işletme yöneticiliği perspektifinde oluşmuş olduğu ifade edilebilir. Şöyle ki yönetilecek olan bir işletme ve işletmenin gerçekleştirdiği üretim süreçleridir. Bunlara ek olarak kamu yönetimi gibi bir alan, bölge veya ülkenin yasalar temelinde yönetilmesidir. Turizm sektörünün temelini oluşturan destinasyonun yönetimi mantığı ise sözü edilen alanların dışında yönetilmesi gereken işletmeden daha yukarıda fakat kamu yönetimi felsefesinin mümkün kıldığı bütün kamusal iletişimlerin biraz daha altında, bir destinasyonda gerçekleştirilen faaliyetlerin tamamı (veya bölgede turizmin gelişmesini sağlayacak etmenler olarak da ifade edilebilir) şeklinde açıklanmaktadır.
- Destinasyon yönetimi felsefesi, yönetim öznesinin farklı ve revize edilmesi şeklinde açıklanmaktadır. Yönetim aktörü turizm bölgesindeki tüm paydaşları kapsamaktadır. Sözü edilen durumda da gelenekselden farklılık göstermektedir. Yönetici olarak ifade eden aktör; müdür veya valiyi değil tüm paydaşları içermektedir.

Destinasyonlara gelen turistlerin destinasyona yönelik deneyimleri üzerinde; benzer destinasyonlar, destinasyonun sahip olduğu çekicilikler, tesisler ve aldıkları hizmetlerin tamamının etkili olduğu dikkate alındığında, yerel paydaşlar, hükümet ve her düzeydeki işletme arasındaki ilişkinin karmaşık bir yapıda olmasının sonucunda, destinasyonu ziyaret eden kişilerin deneyimleri olumsuz yönde etkilenmektedir (Feng, Morrison ve İsmail, 2015: 45). Destinasyon imajının bu bağlamda olumsuz etkilenmemesi için sağlam ilişki ağının kurulması, planlama, programlama ve uygulama sürecinde her paydaşın menfaatinin gözetilmesi gerekmektedir. Destinasyonu diğer destinasyonlardan farklılaştıracak ve destinasyon yönetiminin ilgili bağlamda üzerine eğilmesinin gerektiği alanlar destinasyona olan ulaşım ağının zenginleştirilmesi, destinasyonun sahip olduğu doğal ve kültürel çekiciliklerin korunması ve hatta mümkünse geliştirilmesi, yerel bölgede istihdamın artırılması, destinasyonun ve ilgili bölgelerde sunulan hizmetin kalitesinin artırılmasını sağlayacak uygulamaların gerçekleştirilmesi olmalıdır. Çünkü ilgili faaliyetlerle tanıtım sürecinde ifade edilen unsurların ve destinasyonun sahip olduğu farklılıkların turistlerin zihinlerindeki görüşlerle paralellik göstermesi destinasyon yönetiminin amaçlarına ulaştırmanın bir kıstası olacaktır (Alkan, 2014: 10-11).

2.3. Destinasyon Web Siteleri

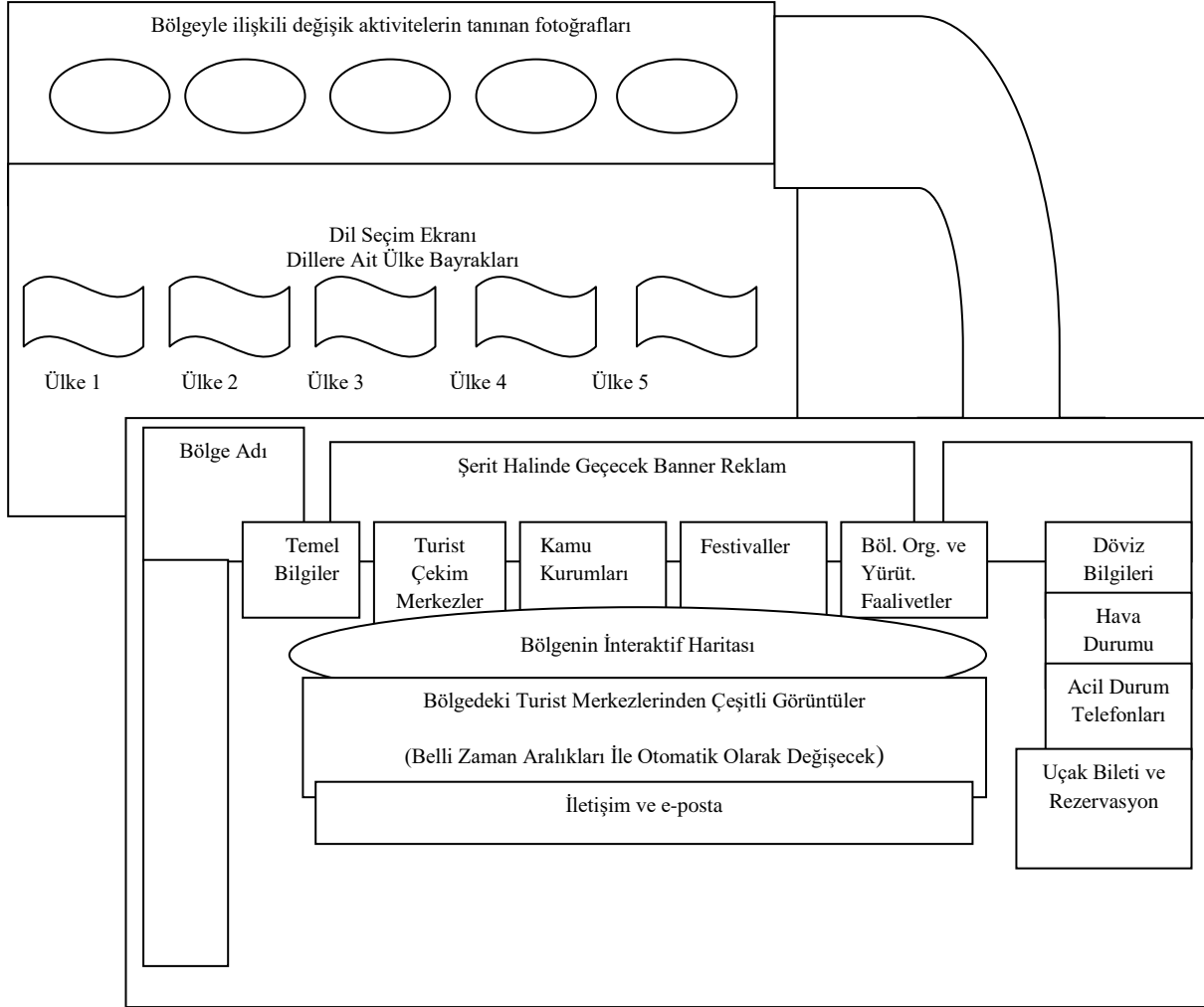
2000’li yıllarla birlikte bilişim teknolojilerinin en etkili araçlarından biri olan internet yaşamın her kesiminde varlığını hissettirmeye başlamıştır ve iş dünyasına da yeni yaklaşımlar ve boyutlar kazandırmıştır. İnternet, dünya genelinde bilgisayarın telefon hatları üzerinden kullanılan iletişim sistemlerinin farklılıklarından etkilenmeyerek kişilerin ve işletmelerin birbirleriyle iletişim halinde olmalarını mümkün kılan, küresel bir ağ sistemidir. Kesintisiz ve karşılıklı etkileşimi sağlayan, coğrafi mesafeleri ortadan kaldıran ve dünyaya seslenebilme imkânı veren

internet pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinde de çeşitli değişimlere neden olmuştur (Ünüsün ve Sezgin, 2007: 186). Her alanda olduğu gibi turizm sektöründe de internetin kullanımı son derece yaygındır. Web siteleri; tüketicilere doğrudan satış faaliyetlerini gerçekleştirme, tüketicilere ürün-hizmet ve bölge hakkında bilgi verme, destinasyon imajına olumlu katkı sağlama ve turistlere destinasyondaki kaynaklar ve gerçekleştirilen etkinliklerle ilgili temel bilgileri sürekli ve güncel bir biçimde verme olanağı sağlamaktadır (Güreş, Arslan ve Yalçın, 2013: 175). Ayrıca turistler ulusal ve uluslararası turistik seyahatlerini, seyahat planlarını ve rezervasyonlarını internet üzerinden ayarlayabilmektedirler ve seyahatleri sonucunda elde ettikleri deneyimlerini internette paylaşabilmektedirler (Fernandez-Cavia, Ravira, Diaz-Luque ve Cavaller, 2014: 5). Destinasyona yönelik gerçekleştirilen pazarlama iletişim eylemleriyle destinasyonlara ait kültürel, doğal ve benzeri çekicilik unsurlarının turistlere aktarılması ve hedef kitleleri etkilemede multimedya özellikleri taşımasına bağlı olarak, etkili iletişim araçları arasında gösterilen internet faaliyetleri web siteleri üzerinden gerçekleştirilmektedir (Fırlar ve Özdem, 2013: 8). Web sitelerinin destinasyonlara, potansiyel turistlere ve turizm işletmelerine sağladığı avantajlar aşağıda sıralanmıştır (Avcıkurt, 2010: 103; Özkul ve Demirel, 2013: 175-176).

- İnternet, telekomünikasyon ve mobil uygulamalar aracılığıyla tasarlanabilecek web siteleri aracılığıyla mevcut ve potansiyel tüketicilerin haftanın yedi günü ve günün 24 saati hizmet alabilmeleri mümkün olabilmektedir.
- Sanal dünya üzerinden gerçekleştirilebilen turistik eylemler ile gerçek dünyada gerçekleştirilen turistik eylemlerin zayıf kaldığı yönler giderilerek küçük ölçekteki bölgesel turistik işletmeler global ölçekte faaliyet gerçekleştirebilir hale gelmektedir.
- Hedef pazara yönelik olarak düzenlenen pazarlama stratejileri ile ürün ve hizmet kampanyaları tasarlamak ve uygulamak kolaylaşmaktadır.
- Destinasyonlarda faaliyet gösteren konaklama işletmeleri ve tüketiciler arasındaki araçlar ekarte edilerek konaklama işletmelerinin kârlılığını artırmada çevrimiçi rezervasyon satışları gerçekleştirilebilmektedir.
- Destinasyonda faaliyetlerini gerçekleştiren turizm işletmelerinin üretim kaynaklarını daha uygun şartlarda elde etmesine olanak sağlamaktadır.
- İleri teknoloji tabanlı rezervasyon ve satış sistemlerinin kullanılmasıyla destinasyonlarda faaliyet gösteren turizm işletmeleri rakiplerine karşı rekabet avantajı sağlarken tüketicilerinin gözünde de olumlu bir imaja sahip olabilmektedir.
- Tüketiciler internet ve web siteleri aracılığıyla bireysel olarak seyahat ve konaklama faaliyetlerini planlama ve değiştirme imkânına kavuşmaktadırlar.
- Web siteleriyle ilgili kullanılabilir istatistikî uygulamalar sayesinde siteye gelen ziyaretçi sayıları ve site üzerinden gerçekleştirilen rezervasyon ve satın alma verilerinin elde edilebilmesi mümkün olabilmektedir.
- Tüketiciler oturdukları yerden internet ağına sahip bir bilgisayar, akıllı telefon veya tablet aracılığıyla destinasyonlar, turistik ürünler, hizmetler ve işletmeler ile alakalı her türlü bilgiye erişebilmektedirler.
- Tüketiciler web siteleri sayesinde bölgesel, ulusal ve uluslararası destinasyonlar hakkında bilgi toplamakla kalmayıp aynı zamanda turistik ürünlerle ve hizmetlerle ilgili ücret ve bilgi mukayesesi yapabilmektedirler.
- Potansiyel turistler destinasyon web siteleri üzerinden seyahat etmeyi düşündüğü ülkeleri ve destinasyonları kapsayan vize uygulamalarıyla ilgili bilgi edinebilmektedirler.
- Web siteleri internet aracılığıyla dünyayı saran geniş bir ağıdır. Bu sayede yer yüzünde bulunan her türlü destinasyon hakkındaki bilgilere dünyanın her yerinden ulaşabilmek mümkündür.
- Destinasyon web sitelerinde tüketicilerle ortak iletişim kanalları oluşturularak tüketicinin katılımı artırılabilir. Böylelikle, tüketicilere yönelik doğrudan tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilerek tüketici ve destinasyon arasındaki iletişim daha etkili boyutlara taşınabilmektedir.
- Web siteleri üzerinden destinasyon, turistik işletmeler, ürünler ve hizmetler hakkında gerçekleştirilen tanıtıcı unsurlara tıklanma sayısı ile yürütülen faaliyetlerin etkinliği ölçülebilmektedir.
- Web sitelerinin kısa sürede değiştirilmesi ve tüketicinin ekranına anında aktarılabilirdiği göz önünde bulundurulduğunda destinasyon ile ilgili gerçekleştirilen tanıtma ve imaj uygulamalarına yeni zaman boyutları kazandırmaktadır.
- Seçkin ve yüksek gelir gruplarına yönelik özel destinasyon web siteleri tasarlanarak destinasyon imajı artırılabilir.

- Destinasyon web sitelerinde yürütülen tanıtma faaliyetleri aracılığıyla kişiye dönük ve bireysel hissiyatı uyandıran reklam faaliyetleri gerçekleştirilebilmektedir.
- Destinasyon web siteleri üzerinden yürütülen tanıtma faaliyetleri ile destinasyonlar açısından reklam ve halkla ilişkiler arasındaki farklılıkları ortaya koymada etkili olabilmektedir.

Yukarıda sayılan hedeflere ulaşılabilmesi için destinasyon web sitesi modelinin başarılı bir şekilde oluşturulması son derece önemlidir. Örnek destinasyon web sitesi modeli Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Destinasyon Web Sitesi Modeli

Kaynak: (Sarı ve Kozak, 2005: 262).

Hedeflenen kitleye ulaşabilmek amacıyla kurulan destinasyon web sitelerinin tanıtımının ilgili yerlerde yapılması son derece önem teşkil etmektedir. Verilen bilgiden hareketle destinasyon web sitesinin daha geniş kitlelerce bilinirliğinin sağlanması adına gerekli kamu ve özel kuruluşların web sayfalarında destinasyon web sitelerinin erişim linki muhakkak verilmelidir. 1963 yılında kurulan Kültür ve Turizm Bakanlığı, ülkesel ve bölgesel anlamda destinasyonların tanıtımını ulusal ve uluslararası ölçekte gerçekleştirmekle görevlidir. İlgili amaçla Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın resmî web sitesi ve gerekli organlarında destinasyon web sitelerinin bilgileri yer almalıdır. Destinasyon web sitelerine kolay erişim sağlayabilmek adına bakanlık resmî web sitesinin çeşitli arama motorlarında ilk on sayfa içerisinde yer alması için gerekli girişimlerin bulunulması da son derece önemlidir. Bu sayede web siteleriyle gerçekleştirilen tanıtma faaliyetleri istenilen etkiyi yaratabilecektir. Verilen bilgilere ek olarak farklı bölgelerden destinasyona gelen kişilerin gördükleri geniş ve büyük alanlardaki billboardlarda ve

ekranlarda web sayfalarının linki mutlaka sergilenmelidir. Gerçekleştirilecek bu faaliyetler sayesinde hem web sitesi hem de destinasyon kişilerin zihinlerinde konumlandırılabilir (Sarı ve Kozak, 2005: 262; Dönmez Polat ve Yazıt, 2018: 583).

2.4. İlgili Araştırmalar

Araştırmanın bu bölümünde turizm alanında web siteleriyle ilgili gerçekleştirilmiş güncel araştırmalara ve önemli sonuçlarına yer verilmiştir.

Hashim, Murphy ve Hashim (2007); Malezya'daki turistik destinasyon web sitelerini, İslam ve imaj açısından değerlendirmişlerdir. Web sitelerinde, Müslüman kişilerle ilgili görüntü, metin ve röportaj olup olmadığı içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Araştırmaya göre, destinasyon web sitelerinde, Müslümanlar ile ilgili çok az bilgi olduğu belirlenmiştir. Destinasyonda faaliyet gösteren ve hem Müslüman hem de Müslüman olmayan kişilere yönelik görüntülerden oluşacak web sitesi modeli önerilmiştir. Ayrıca, konaklama, seyahat ve ulaşırma işletmelerinin de kendi web sitelerinde ilgili önerileri uygulamaları gerektiğine dikkat çekmişlerdir.

Lee ve Gretzel (2012); destinasyon web sitelerindeki zihinsel imgelemenin etkisini araştırmışlardır. Yapısal eşitlik modelinden yararlanılarak 252 katılımcıyla görüntü yapısının, tüketici tutumları ve beklentileri üzerindeki etkileri saptanmaya çalışılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, destinasyon web sitelerinde yer alan fotoğraf ve resimden oluşan görsel öğelerin, kişilerde destinasyona yönelik olumlu bir imaj ve ilgili destinasyona gitme isteği yarattığı ve kişilerin destinasyona yönelik olumlu tutum ve davranış sergileyebileceğini belirlemişlerdir.

Tang, Jang ve Morrison (2012); destinasyon web sitelerinin ikna ediciliğe ve çift yönlü iletişim gibi unsurlara sahip olmadığı değerlendirilmiştir. Gerçekleştirilen analizlerin sonuçlarına göre, kişilerin web sitelerinde yer alan bilgilere odaklandıkları ve özellikle hem destinasyondaki merkezi hem de çevresel rota bilgilerinin olup olmadığına dikkat ettiklerine ulaşılmıştır. Katılımcılar için destinasyon web sitelerinde açık ve destinasyon hakkında bilgi verici unsurların olması gerektiği ve destinasyon web siteleriyle iletişimin önemli olduğu vurgulanmıştır.

Fernandez-Cavia vd. (2014); ülkeler ve bölgeler ile ilgili destinasyon web sitelerinin, turistlerle olan iletişim ve güvenliğin ne ölçüde olduğunu belirlemeye çalışmışlardır. Aradaki ilişkinin belirlenmesi için *web kalite endeksi* oluşturulmuştur. İlgili endeks, 12 parametreden oluşmaktadır ve parametreler arasında analiz gerçekleştirilebilmektedir. Endeksin denenmesinde 10 destinasyon web sitesi incelenmiştir ve destinasyon web sitelerinin tüketici iletişim ve tüketici güvenliği konusunda yetersiz oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Dönmez Polat ve Yazıt (2018) Marmara Bölgesinde bulunan 11 ilin ve bağlı 149 ilçenin destinasyon web sitelerinin mevcut durumunu araştırmışlardır. Gerçekleştirilen araştırmaya göre 149 ilçeden sadece 10 tanesinin destinasyon web sitesine sahip olduğu anlaşılmıştır. İlgili 10 site içerik analizi yönteminden yararlanılarak değerlendirilmiştir ve web sitelerinin sayısının artırılması gerektiği ve mevcut sitelerde de iyileştirilmeler yapılması gereken konular belirlenmiştir.

3. YÖNTEM

Araştırmada Türkiye turizminin lokomotif konumunda bulunan Akdeniz Bölgesi destinasyonlarının web sitelerinin belirli kriterler çerçevesinde değerlendirilmesi ve mevcut durumun ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda ilgili yazındaki çalışmalar incelenmiştir (Murphy, Edward, Wotring ve Brymer, 1996; Rachman ve Buchanan, 1999; Karamustafa, Biçkes ve Ulama, 2002; Doolin, Burgess ve Cooper, 2002; Chiang, 2003; Vrana, Zafirapoulos ve Paschaloudis, 2004; Sarı ve Kozak, 2005; Zafirapoulos ve Vrana, 2005; Law ve Hsu, 2005; Law ve Liang, 2005; Boisvert ve Caron, 2006; Seock ve Norton, 2006; Nusair ve Kandampully, 2008; Bayram ve Yaylı, 2009; Rong, Li ve Law, 2009) ve destinasyon web sitelerinin değerlendirilmesinde kapsayıcı ve daha güncel bileşenlerden oluşmaları sebebiyle Sarı ve Kozak (2005) ve Dönmez Polat ve Yazıt (2018) çalışmalarından yararlanmaya karar verilmiştir.

İlgili çalışmalar bağlamında destinasyon web sitelerini değerlendirme bileşenleri ve web sitelerinde bulunması gereken özellikler olarak; destinasyonun internet ya da web adresi (URL), destinasyon site bilgilerinin güncelliği, destinasyon site içi arama motoru, destinasyon sitesi yardım menüsünün varlığı, destinasyon sitesine giriş/üye ol gibi seçeneklerin varlığı, destinasyonun sitesinde dil seçeneklerinin varlığı, destinasyonun adı ve logosu,

destinasyonla ilgili temel bilgiler, destinasyonda bulunan kamu kurumları ile ilgili bilgiler, destinasyondaki turistik çekiciliklerle ilgili bilgiler, destinasyonda düzenlenen festival, fuar, vb. ile ilgili bilgiler, destinasyon yönetimi organizasyon yapısı ve görevleri ile ilgili bilgiler, döviz kuru ile ilgili bilgiler, destinasyon hava durumu ile ilgili bilgiler, destinasyon deniz suyu sıcaklığı bilgileri, destinasyondaki acil durumlarla ilgili yerlerin iletişim bilgileri, destinasyondaki konaklama işletmeleri ile ilgili bilgiler, destinasyondaki ulaştırma işletmeleri ile ilgili bilgiler, destinasyondaki yiyecek içecek işletmeleri ile ilgili bilgiler, destinasyondaki eğlence işletmeleri ile ilgili bilgiler, destinasyondaki araç kiralama işletmeleri ile ilgili bilgiler, destinasyondaki turistik işletmelere rezervasyon imkânı, destinasyonun etkileşimli (interaktif) haritası, destinasyonla ilgili yerel ve ulusal basında çıkan haberler, destinasyonla ilgili duyurular, destinasyonla ilgili canlı yardım (canlı sohbet, vb.) hizmeti, destinasyonla ilgili iletişim bilgileri (telefon, faks, e-mail, vb.) ve destinasyon sosyal medya hesapları değerlendirilmiştir.

Bileşenleri ve özellikleri betimlemek üzere nitel araştırma yöntemlerinden olan ve metin içerisinde tanımlanan belirli karakterlerden sistematik ve tarafsız sonuçlar çıkarmak için kullanılan *içerik analiz tekniğinden* yararlanılmıştır (Koçak ve Arun, 2006: 22, Altunışık, Çoşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2007: 268) ve destinasyon web sitelerinin değerlendirilmesi için hazırlanan form ikili ölçüm tekniği (1-Evet ve 2-Hayır) esas alınarak taranmıştır.

Sosyal bilimlerde araştırmacıların araştırma sonuçlarını genellemek istediği birimlerin bütünü *ana kütle (evren)* ve belirli bir ana kütle temsil yeterliliğine sahip olduğu kabul edilen, belirli bir evrenden belli kurallara göre seçilmiş ve bir bütünün parçası olan daha küçük kütle ise *örneklem* olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2002: 109-110). Bu çalışmada ana kütle Akdeniz Bölgesi'nde yer alan tüm turizm destinasyonları (8 il ve bu illere bağlı 103 ilçe) (İller İdaresi, 2019), araştırma örneğini ise Akdeniz Bölgesi'nde yer alan turizm destinasyonlarının web sitesine sahip olanları (2 il ve 8 ilçe) oluşturmaktadır. Bu çalışmada örnekleme oluşturan 10 destinasyonun tümü belirlenen *destinasyon web sitelerini değerlendirme bileşenleri ve web sitelerinde bulunması gereken özellikler* çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Araştırmanın değerlendirme ve veri toplama süreci Ağustos-Eylül 2019 döneminde tamamlanmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler bilgisayara kaydedilerek bir veri seti oluşturulmuştur. İlgili veri seti sosyal bilimler çalışmalarında yaygın bir biçimde kullanılan Statistical Package for the Social Science (SPSS) istatistikî veri programında analize tabi tutulmuştur. Araştırmada turizm destinasyonlarının web sitelerine ilişkin elde edilen veriler yüzde ve frekans değerleriyle analiz edilmiştir. SPSS programında frekans analizi; değişkenlerin frekans ve yüzde dağılımlarının ayrı ayrı tablolar ile ifade edilmesinin yanı sıra değişkenlere ilişkin mod, medyan, ortalama ve standart sapma gibi betimsel istatistiklerin hesaplanabilmesine ve bazı grafiklerin çizilebilmesine olanak sağlamaktadır (Ural ve Kılıç, 2005: 151).

4. BULGULAR

Araştırma verileri frekans analizine tabi tutulmuştur ve elde edilen bulgular Tablo 1'de özetlenmiştir. Araştırmaya dâhil edilen turizm destinasyonlarının %91'inin kendilerine ait bir web sitesinin olmadığı ve bağlı bulunduğu valilik, belediye ve il kültür turizm müdürlüğünde de bilgilerinin bulunmadığı belirlenmiştir. İlgili destinasyonların sadece %9'unun kendilerine ait bir web sitesine sahip olduğu ve bağlı bulunduğu valilik, belediye ve il kültür turizm müdürlüğünde de bilgilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1. Destinasyon Hakkında Bilgi (Frekans Analizi Sonuçları)

Destinasyon Hakkında Bilgi İfadeleri	Kriterler	Sıklık (N)	Yüzde (%)
Destinasyonun Web Sitesinin Varlığı	<i>Evet</i>	10	9,0
	<i>Hayır</i>	101	91,0
Valilik Web Sayfasında Bilgisinin Varlığı	<i>Evet</i>	10	9,0
	<i>Hayır</i>	101	91,0
Belediye Web Sayfasında Bilgisinin Varlığı	<i>Evet</i>	10	9,0
	<i>Hayır</i>	101	91,0
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Sayfasında Bilgisinin Varlığı	<i>Evet</i>	10	9,0
	<i>Hayır</i>	101	91,0

Araştırmaya dâhil edilen turizm destinasyonlarının web sitesine sahip olanlarının ise sadece %9'unun destinasyon internet/web adresine sahip olduğu, %6,3'ünün sitelerindeki bilgilerin güncel olduğu, %5,4'ünün sitelerinde site içi arama motorunun bulunduğu, %9'unun sitesinde yardım menüsünün bulunduğu, %3,6'sının sitesinde üye/giriş seçeneğine sahip olduğu, %1,8'inin sitesinde dil seçeneğine sahip olduğu, %3,6'sının destinasyon adını ve logosunu içerdiği, %7,2'sinin destinasyonla ilgili temel bilgilere sahip olduğu, %4,5'inin destinasyon kamu kurumlarıyla ilgili bilgiler içerdiği, %5,4'ünün destinasyon turistik çekicilikleri ile ilgili bilgiler içerdiği, %4,5'inin destinasyonda düzenlenen festival, kutlama, vb. bilgileri içerdiği, %1,8'inin destinasyon yönetimi organizasyon yapısı ve görevleri hakkında bilgiler içerdiği, %1,8'inin döviz kuru ile ilgili bilgiler sunduğu, %1,8'inin destinasyon hava durumu ile ilgili bilgileri içerdiği, %9'unun destinasyondaki deniz suyu sıcaklığı ile ilgili bilgiler içerdiği, %1,8'inin destinasyon acil müdahale birimlerinin iletişim bilgilerini içerdiği, %2,7'sinin destinasyon konaklama işletmeleri, %3,6'sının ulaştırma işletmeleri, %0,9'unun yiyecek ve içecek işletmeleri, %1,8'inin eğlence işletmeleri ve %9'unun araç kiralama işletmeleri ile ilgili bilgileri içerdiği, %1,8'inin destinasyondaki turizm işletmelerine rezervasyon imkânı sağladığı, %1,8'inin destinasyonun interaktif (etkileşimli) haritasını içerdiği, %5,4'ünün destinasyonla ilgili yerel ve ulusal basında çıkan haberleri içerdiği, %6,3'ünün destinasyonla ilgili duyuruları içerdiği, %9'unun destinasyonla ilgili canlı yardım hizmet içerdiği, %6,3'ünün destinasyonla ilgili iletişim bilgilerini içerdiği ve %5,4'ünün destinasyon sosyal medya hesaplarını içerdiği belirlenmiştir.

Tablo 2. Destinasyon Web Sayfalarının Bileşenleri (Frekans Analizi Sonuçları)

Destinasyon Web Sayfasında Bulunması Gereken Bileşenler ve Özellikler	Kriterler	Sayı (N)	Yüzde (%)
Destinasyonun İnternet ya da Web Adresi (URL)	<i>Evet</i>	10	9,0
	Hayır	101	91,0
Destinasyon Site Bilgilerinin Güncelliği	<i>Evet</i>	7	6,3
	Hayır	104	93,7
Destinasyon Site İçi Arama Motoru	<i>Evet</i>	6	5,4
	Hayır	105	94,6
Destinasyon Sitesi Yardım Menüsünün Varlığı	<i>Evet</i>	10	9,0
	Hayır	101	91,0
Destinasyon Sitesine Giriş/Üye Ol Gibi Seçeneklerin Varlığı	<i>Evet</i>	4	3,6
	Hayır	107	96,4
Destinasyonun Sitesinde Dil Seçeneklerinin Varlığı	<i>Evet</i>	2	1,8
	Hayır	109	98,2
Destinasyonun Adı ve Logosu	<i>Evet</i>	4	3,6
	Hayır	107	96,4
Destinasyonla İlgili Temel Bilgiler	<i>Evet</i>	8	7,2
	Hayır	103	92,8
Destinasyonda Bulunan Kamu Kurumları İle İlgili Bilgiler	<i>Evet</i>	5	4,5
	Hayır	106	95,5
Destinasyondaki Turistik Çekiciliklerle İlgili Bilgiler	<i>Evet</i>	6	5,4
	Hayır	105	94,6
Destinasyonda Düzenlenen Festival, Fuar, vb. İle İlgili Bilgiler	<i>Evet</i>	5	4,5
	Hayır	106	95,5
Destinasyon Yönetimi Organizasyon Yapısı ve Görevleri İle İlgili Bilgiler	<i>Evet</i>	2	1,8
	Hayır	109	98,2
Döviz Kuru İle İlgili Bilgiler	<i>Evet</i>	2	1,8
	Hayır	109	98,2
Destinasyon Hava Durumu İle İlgili Bilgiler	<i>Evet</i>	2	1,8
	Hayır	109	98,2
Destinasyon Deniz Suyu Sıcaklığı Bilgileri	<i>Evet</i>	10	9,0
	Hayır	101	91,0

Destinasyon Web Sayfasında Bulunması Gereken Bileşenler ve Özellikler	Kriterler	Sayı (N)	Yüzde (%)
Destinasyondaki Acil Durumlarla İlgili Yerlerin İletişim Bilgileri	<i>Evet</i>	2	1,8
	Hayır	109	98,2
Destinasyondaki Konaklama İşletmeleri İle İlgili Bilgiler	<i>Evet</i>	3	2,7
	Hayır	108	97,3
Destinasyondaki Ulaştırma İşletmeleri İle İlgili Bilgiler	<i>Evet</i>	4	3,6
	Hayır	107	96,4
Destinasyondaki Yiyecek İçecek İşletmeleri İle İlgili Bilgiler	<i>Evet</i>	1	0,9
	Hayır	110	99,1
Destinasyondaki Eğlence İşletmeleri İle İlgili Bilgiler	<i>Evet</i>	2	1,8
	Hayır	109	98,2
Destinasyondaki Araç Kiralama İşletmeleri İle İlgili Bilgiler	<i>Evet</i>	10	9,0
	Hayır	101	91,0
Destinasyondaki Turistik İşletmelere Rezervasyon İmkânı	<i>Evet</i>	2	1,8
	Hayır	109	98,2
Destinasyonun Etkileşimli (İnteraktif) Haritası	<i>Evet</i>	2	1,8
	Hayır	109	98,2
Destinasyonla İlgili Yerel ve Ulusal Basında Çıkan Haberler	<i>Evet</i>	6	5,4
	Hayır	105	94,6
Destinasyonla İlgili Duyurular	<i>Evet</i>	7	6,3
	Hayır	104	93,7
Destinasyonla İlgili Canlı Yardım (Canlı Sohbet, vb.) Hizmeti	<i>Evet</i>	10	9,0
	Hayır	101	91,0
Destinasyonla İlgili İletişim Bilgileri (Telefon, Faks, E-Mail, vb.)	<i>Evet</i>	7	6,3
	Hayır	104	93,7
Destinasyon Sosyal Medya Hesapları	<i>Evet</i>	6	5,4
	Hayır	105	94,6

5. SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye turizminin önemli bileşenlerinden Akdeniz Bölgesi destinasyonlarının web sitelerinin belirli kriterler çerçevesinde değerlendirilmesi ve mevcut durumun ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda ilgili yazındaki çalışmalar incelenmiştir ve *destinasyon web sitelerini değerlendirme bileşenleri ve web sitelerinde bulunması gereken özellikler* ölçeğinden yararlanılarak ilgili destinasyonların web siteleri içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırmanın güncel verilerden oluşması ve daha önce geçerliği kanıtlanmış ölçek kullanılarak gerçekleştirilmiş olmasıyla araştırmanın teoriye önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Gerçekleştirilen analizler sonucunda ortaya konan eksiklerin giderilmesiyle, çalışmanın uygulamaya katkı sağlayacağı ve önemli destinasyon merkezlerinden olan Akdeniz Bölgesinin turistik çekim gücü ve turizm kazancında artış sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın güncel verilerden oluşmasından dolayı literatüre olumlu katkı sağlayacağı da düşünülmektedir. Mevcut web sitelerinin durumunun incelenmesiyle destinasyonların web sitelerinde yapmaları gereken güncellemeler ve web sitesi olmayan destinasyonların web sitelerini tasarlarlarken dikkate alması gereken hususlardan bazıları sıralanmıştır. Bu anlamda çalışmanın incelenen destinasyonlara olumlu destek sağlayabileceği öngörülmektedir. Diğer taraftan sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalar kesin olmayan sonuçlara ve bu sonuçlar üzerinde yapılan tartışmalara dayandırılmaktadır. Bu nedenle araştırmacılar konularını belirli sınırlılıkları esas alarak belirlemelidirler ve bu sınırlılıkları araştırmalarında açıklamalıdır. Bu çalışmada araştırma safhası Türkiye turizm pazarının lokomotif konumunda bulunan Akdeniz Bölgesi destinasyonları ile sınırlandırılmıştır. Yapılan bu araştırmanın ilgili literatüre ve sonraki çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca ölçeğe yapılacak yeni eklemeler ve mevcut örneklemin genişletilmesi ve diğer destinasyonlarında içerik analizlerinin yapılması karşılaştırma ve zaman serisi çalışmaları için de yol gösterici olacaktır. Yapılan analizlerde araştırmanın teorik ve uygulamaya yönelik öne çıkan sonuçlar ise şu şekildedir.

- Araştırmaya dâhil edilen turizm destinasyonlarının nerdeyse tamamına yakınının (%91) kendilerine ait bir web sitesine sahip olmadığı ve bağlı bulunduğu valilik, belediye ve il kültür turizm müdürlüğünde de detaylı bilgilerinin bulunmadığı belirlenmiştir. İlgili destinasyonların çok az bir kısmının (%9) kendisine ait bir web sitesine sahip olduğu ve bağlı bulunduğu valilik, belediye ve il kültür turizm müdürlüğünde de detaylı bilgilerinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçların daha önceki çalışmalarla (Hashim vd., 2007; Fernandez-Cavia vd., 2014; Dönmez Polat ve Yazıt, 2018) benzerlik gösterdiği anlaşılmıştır.
- Araştırmaya dâhil edilen, ilgili araştırma ölçeği kapsamında değerlendirilen ve bir web sitesine sahip olan destinasyonların ise nerdeyse tamamına yakınında (%91-%99 aralığında); destinasyonun internet ya da web adresi (URL), destinasyon site bilgilerinin güncelliği, destinasyon site içi arama motoru, destinasyon sitesi yardım menüsünün varlığı, destinasyon sitesine giriş/üye ol gibi seçeneklerin varlığı, destinasyonun sitesinde dil seçeneklerinin varlığı, destinasyonun adı ve logosu, destinasyonla ilgili temel bilgiler, destinasyonda bulunan kamu kurumları ile ilgili bilgiler, destinasyondaki turistik çekiciliklerle ilgili bilgiler, destinasyonda düzenlenen festival, fuar, vb. ile ilgili bilgiler, destinasyon yönetimi organizasyon yapısı ve görevleri ile ilgili bilgiler, döviz kuru ile ilgili bilgiler, destinasyon hava durumu ile ilgili bilgiler, destinasyon deniz suyu sıcaklığı bilgileri, destinasyondaki acil durumlarla ilgili yerlerin iletişim bilgileri, destinasyondaki konaklama işletmeleri ile ilgili bilgiler, destinasyondaki ulaştırma işletmeleri ile ilgili bilgiler, destinasyondaki yiyecek içecek işletmeleri ile ilgili bilgiler, destinasyondaki eğlence işletmeleri ile ilgili bilgiler, destinasyondaki araç kiralama işletmeleri ile ilgili bilgiler, destinasyondaki turistik işletmelere rezervasyon imkânı, destinasyonun etkileşimli (interaktif) haritası, destinasyonla ilgili yerel ve ulusal basında çıkan haberler, destinasyonla ilgili duyurular, destinasyonla ilgili canlı yardım (canlı sohbet, vb.) hizmeti, destinasyonla ilgili iletişim bilgileri (telefon, faks, e-mail, vb.) ve destinasyon sosyal medya hesapları gibi destinasyon web sitelerinde bulunması gereken bileşenlerin/özelliklerin bulunmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçların daha önce yapılan çalışmalarla (Sarı ve Kozak, 2005; Dönmez Polat ve Yazıt 2018) benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.
- Turistik destinasyon kavramı; *“ülke bütününden küçük ve ülke içindeki pek çok kentten büyük, insan beyninde belli bir imaja sahip markalaşmış ulusal bir alandır ve önemli turistik çekiciliklere, çekim merkezlerine ve festivaller ve karnavallar gibi çeşitli etkinliklere, bölge içinde kurulmuş iyi bir ulaşım ağına, gelişim potansiyeline, dâhili ulaşım ağıyla bağlantılı bölgeler arası ve ülke düzeyinde ulaşım olanaklarına ve turistik tesislerin gelişimi için yeterli coğrafi alana sahip bir bölge”* olarak tanımlanmaktadır (Tosun ve Jenkins, 1996). Ayrıca turizm destinasyonları turistlerin seyahat aralıklarına, güzergâhlarına, kültürel geçmişlerine, seyahat amaçlarına, eğitim seviyelerine ve geçmiş deneyimlerine göre kişiselleştirilebilecek algısal bir kavramdır (Buhalis, 2000: 97; Ann, 2002: 40). Turistlerin destinasyon seçimlerinde çok sayıda motivasyon unsuru (iklim, doğal çekicilikler, eşsiz deneyim sunması, imaj, vb.) belirleyici olmaktadır (Atay, 2003). Yoğun rekabetin yaşandığı turizm pazarlarında ve destinasyonlarında turistik talebi kendine çekmek, turistlere yüksek hizmet kalitesi sunmak, turistlerin memnuniyetini ve tekrar ziyaret niyetlerini sağlamak son derece önemlidir (Ünal, 2018: 9). Özellikle internet ve web siteleri bu amaçların sağlanmasında zaman ve maddi kaynak tasarrufu da sağlamaları açısından önemli araçlardır. Turistler internet ve web sayfaları aracılığı ile değişik destinasyonların satış fiyatlarına, ürün özelliklerine, turistik çekiciliklerine ve turistik ürün karşılaştırmalarına kolaylıkla ulaşabilmektedirler. Ayrıca web siteleri turistlere destinasyon hakkında detaylı ve kapsayıcı bilgi sunma, bilgi edinmede araçlara (tur operatörü, seyahat acentası, vb.) olan bağımlılığı azaltma, kişiye özel ürünlerden yararlanma, doğrudan rezervasyon ve satın alma konularında avantajlar sağlamaktadırlar. Web siteleri destinasyonlara ise diğer destinasyonlarla bilgi paylaşımı konusunda rekabet avantajı, destinasyonu ziyaret eden turist profilinin öğrenilmesi, turist tiplerine özel ürünler geliştirebilme ve sunabilme, turistleri sürekli ve güncel bilgilendirebilme, kurulacak rezervasyon ağları ile araçlara olan bağımlılığı azaltabilme, vb. konularında olumlu katkılar sunmaktadırlar (Sarı ve Kozak, 2005).

Web sitelerinin turist ve destinasyon bazında sağladığı kolaylıklar ve avantajlar dikkate alındığında bu çalışmaya konu edilen ve Türkiye turizm pazarının önemli bileşenlerinden olan Akdeniz Bölgesi destinasyonlarının web sitelerinin niceliksel ve niteliksel bağlamda yetersiz olduğu düşünülmektedir. Çalışma kapsamında ilgili destinasyonlara yönelik olarak hem ülke içerisindeki diğer destinasyonlar hem de dünya turizm pazarlarındaki rakipleri ile olan rekabetlerinde destinasyonların pazar varlıklarını korumaları ve hatta büyütebilmeleri açısından web sitelerini, sosyal medya araçlarını ve diğer çağdaş pazarlama yaklaşımlarını optimum seviyede kullanmaları önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Alkan, C. (2014). Turizm politikası ve planlaması içinde turizm politikası: tanımı ve özellikleri. A. Timur (Ed.), *Turistik ürün politikası içinde* (7-28), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri-SPSS uygulamalı (Geliştirilmiş 5. baskı)*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Ann, H. (2002). *Developing marketing strategies for tourism destinations in peripheral areas of Europe: the case of Bornholm*. Doctor of Philosophy, Bournemouth University, Centre for Regional and Tourism Research, United Kingdom.
- Atay, L. (2003). *Turistik destinasyon pazarlaması ve bir alan uygulaması*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Avcıkurt, C. (2010). *Turizmde tanıtma ve satış geliştirme (3. baskı)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Baggio, R. (2003). A website analysis of european tourism organizations. *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 14(2), 93-106.
- Bastiaansen, M., Straatman S., Driessen, E., Mitas, O., Stekelenburg, J. ve Wang, L. (2018). My destination in your brain: A novel neuromarketing approach for evaluating the effectiveness of destination marketing. *Journal of Destination Marketing & Management*, 7, 76-88.
- Bayram, M., Keleş, Y. ve Bayram, Ü. (2017). Çevrimiçi fotoğraflar üzerinden görsel destinasyon imajının incelenmesi: Erzincan doğa sporları örneği. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 15-26.
- Bayram, M. ve Yaylı, A. (2009). Otel web sitelerinin içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), 347-379.
- Boisvert, H. ve Caron, M. A. (2006). Benchmarking web site functions. *Benchmarking: An International Journal*, 13(1/2), 174-189.
- Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management*, 22(1), 1-9.
- Chiang, L. C. (2003). Effectiveness of the hotel websites in singapore: a perspective from business-to-business (b2b) organisations. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 8(2), 38-47.
- Coltman, M. M. (1989). *Tourism marketing*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Çelik, P., Yüzbaşıoğlu, N. ve Topsakal, Y. (2017). Destinasyon tanıtımı ve pazarlanmasında sosyal medya: Home Turkey örneği. *Journal of Human Sciences*, 1070-1081.
- Çiftçi, H. (2016). Turistik destinasyon ürünlerinin popülerleşmesinde sosyal medyanın rolü. *ASOS Journal The Journal of Academic Social Science*, 4(33), 544-551.
- Doolin, B., Burgess, L. ve Cooper, J. (2002). Evaluating the use of the web for tourism marketing: a case study from New Zealand. *Tourism Management*, 23, 557-561.
- Dönmez Polat, D. ve Yazıt, H. (2018). Destinasyon web sitelerinin analizi: Marmara bölgesi örneği. *International Journal of Academic Value Studies*, 4(20), 577-588.
- Feng, R., Morrison, A. ve Ismail, J. (2015). East versus west: A comparison of online destination marketing in China and the USA. *Journal of Vacation Marketing*, 10(1), 43-56.
- Fernandez-Cavia, J., Rovira, C., Diaz-Luque, P. ve Cavaller, V. (2014). Web quality index (wqi) for official tourist destination websites. proposal for an assessment system. *Tourism Management Perspectives*, 9, 5-13.
- Fırlar, B. ve Özdem, Ö. O. (2013). Web tasarımının önemi: destinasyon web sitelerinin görsel tasarımlarının değerlendirilmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(12), 5-16.
- Hashim, N. H., Murphy, J. ve Hashim, N. M. (2007). Islam and online imagery on Malaysian tourist destination websites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12, 1082-1102.

- Güllü, K. (2018). Destinasyon tanıtımında yerel yönetimlerin rolü: belediyelerin web siteleri üzerine bir araştırma. *Reforma*, 3(79), 38-51.
- Güreş, N., Arslan, S. ve Yalçın, R. (2013). Türk havayolu işletmelerinin web sitelerinin değerlendirilmesine yönelik bir araştırma. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 173-185.
- İlban, M. O. (2007). Destinasyon pazarlamasında marka imajı ve seyahat acentalarında bir araştırma. Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- İller İdaresi Genel Müdürlüğü. (2019). *Türkiye'nin illeri ve ilçeleri*. Erişim Adresi: http://www.illeridaresi.gov.tr/ortak_icerik/illeridaresi/ilveilce/%C4%B0lceler.pdf, (1 Eylül 2019).
- Karamustafa, K., Biçkes, M. ve Ulama, Ş. (2002). Türkiye'deki konaklama işletmelerinin internet web sitelerini değerlendirmeye yönelik bir çalışma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19, 51-92.
- Karasar, N. (2002). *Bilimsel araştırma yöntemleri (11. baskı)*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Koçak, A. ve Arun, Ö. (2006). İçerik analizi çalışmalarında örneklem sorunu. *Selçuk İletişim Dergisi*, 4(3), 21-28.
- Kozak, N., Kozak, A. M. ve Kozak, M. (2015). *Genel turizm ilkeler-kavramlar (yenilenmiş 18. baskı)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Költringer, C. ve Dickinger, A. (2015). Analyzing destination branding and image from online sources: a web content mining approach. *Journal of Business Research*, 68(9), 1836-1843.
- Law, R. ve Hsu, C. H. C. (2005). Customers' perceptions on to importance of hotel web site dimensions and attributes. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 16(6), 493-503.
- Law, R. ve Liang, K. (2005). A multi-criteria decision-making approach to compare and contrast the websites of China-based and U.S.-based hotels. *FIU Hospitality Review*, 23(1), 64-82.
- Lee, W. ve Gretzel, U. (2012). Designing persuasive destination websites: A mental imagery processing perspective. *Tourism Management*, 33, 1270-1280.
- Mariani, M. M., Di Felice, M. ve Mura, M. (2016). Facebook as a destination marketing tool: Evidence from Italian regional destination management organizations. *Tourism Management*, 54, 321-343.
- Murphy, J., Edward J. F., Wotring, C. E. ve Brymer, R. A. (1996). Hotel management and marketing on the internet. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 37(3), 70-82.
- Nusair, K. ve Kandampully, J. (2008). The antecedents of customer satisfaction with online travel services: A conceptual model. *European Business Review*, 20(1), 4-19.
- Özkul, E. ve Demirer, D. (2013). Turizmde E-pazarlama. Ş. A. Tükeltürk ve M. Boz (Ed.), *Turizmde güncel konu ve eğilimler içinde* (165-186), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Pearce, D. G. ve Schanzel, H. A. (2013). Destination management: Tourists' perspective. *Journal of Destination Marketing&Management*, 2(3), 137-145.
- Rachman, Z. M. ve Buchanan, J. (1999). *Effective tourism web sites-part 2-department of management systems research report series*. Survey Text, Hamilton: University of Waikato.
- Rong, J., Li, G. ve Law, R. (2009). A contrast analysis of online hotel web service purchasers and browsers. *International Journal of Hospitality Management*, 28, 466-478.
- Sarı, Y. ve Kozak, M. (2005). Turizm pazarlamasında internetin etkisi: destinasyon web siteleri için bir model önerisi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 9, 248-271.
- Seock, Y. K. ve Norton, M. J. T. (2007). Capturing college students on the web: Analysis of clothing web site attributes. *Journal of Fashion Marketing and Management*, 11(4), 539-552.
- Tang, L., Jang, S. ve Morrison, A. (2012). Dual-route communication of destination websites. *Tourism Management*, 33, 38-49.

- Tosun, C. ve Jenkins, L. C. (1996). Regional planning approaches to tourism development: the case of Turkey”, *Tourism Management*, 17(7), 519-531.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Usta, Ö. (2008). *Turizm genel ve yapısal yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Tinsley, R. ve Lynch, P. (2001). Small tourism business networks and destination development. *International Journal of Hospitality Management*, 20(4), 367-378.
- Türkay, O. (2014). *Destinasyon yönetimi yönetimbilim bakış açısıyla işlevler, yaklaşımlar ve araçlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu. (2019). *Destinasyon*. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/destinasyon>, (27 Eylül 2019).
- Uluçay, D. M. (2017). Gastronomi turizmi işletmelerinin web siteleri üzerine karşılaştırmalı bir değerlendirme. *Erciyes İletişim Dergisi Akademia*, 5(2), 196-208.
- Ünal, A. (2018). Turistik tüketicilerin destinasyon seçimi öncesi beklentileri ve satın alma sonrası değerlendirmeleri: Kapadokya örneği. Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Ünal, A. ve Çelen, O. (2018). Türkiye’deki otel işletmelerinin web sitelerinin değerlendirilmesine yönelik nitel bir araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(40), 607-636.
- Ünüsün, Ç. ve Sezgin, M. (2007). *Turizm pazarlaması*. İstanbul: Literatürk.
- Vrana, V., Zafiroopoulos, C. ve Paschaloudis, D. (2004). Measuring the provision of information services in tourist hotel web sites: The case of Athens-Olympic City 2004. *Tourism and Hospitality Planning&Development*, 1(3), 255-272.
- Yavuz, M. C. ve Karabağ, S. F. (2005). Ulusal turizm tanıtımı ve pazarlama yönetimi örgütlenmesi: Türkiye için bir model önerisi. *İletişim Fakültesi Dergisi*, 36, 113-130.
- Yıldız, S. ve Yıldız, Z. (2015). Bilişim teknolojilerinin turizm pazarlaması, dağıtım sistemi ve seyahat acentelerinin iş modeli değişimine etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırması Dergisi*, 4(3), 595-611.
- Zafiroopoulos, C. ve Vrana, V. (2005). Information services offered through the hotel web sites: a comparative study between Cyprus and Greece. *The Cyprus Journal of Sciences*, 3, 225-247.

Ek 1. Destinasyon Web Sitelerini Değerlendirme Bileşenleri ve Web Sitelerinde Bulunması Gereken Özellikler

Destinasyon Web Sayfası Özellikleri ve Bileşenleri	Evet	Hayır
Destinasyonun İnternet ya da Web Adresi (URL)		
Destinasyon Site Bilgilerinin Güncelliği		
Destinasyon Site İçi Arama Motoru		
Destinasyon Sitesi Yardım Menüsinin Varlığı		
Destinasyon Sitesine Giriş/Üye Ol Gibi Seçeneklerin Varlığı		
Destinasyonun Sitesinde Dil Seçeneklerinin Varlığı		
Destinasyonun Adı ve Logosu		
Destinasyonla İlgili Temel Bilgiler		
Destinasyonda Bulunan Kamu Kurumları İle İlgili Bilgiler		
Destinasyondaki Turist Çekiciliklerle İlgili Bilgiler		
Destinasyonda Düzenlenen Festival, Fuar, vb. İle İlgili Bilgiler		
Destinasyon Yönetimi Organizasyon Yapısı ve Görevleri İle İlgili Bilgiler		
Döviz Kuru İle İlgili Bilgiler		
Destinasyon Hava Durumu İle İlgili Bilgiler		
Destinasyon Deniz Suyu Sıcaklığı Bilgileri		
Destinasyondaki Acil Durumlarla İlgili Yerlerin İletişim Bilgileri		
Destinasyondaki Konaklama İşletmeleri İle İlgili Bilgiler		
Destinasyondaki Ulaştırma İşletmeleri İle İlgili Bilgiler		
Destinasyondaki Yiyecek İçecek İşletmeleri İle İlgili Bilgiler		
Destinasyondaki Eğlence İşletmeleri İle İlgili Bilgiler		
Destinasyondaki Araç Kiralama İşletmeleri İle İlgili Bilgiler		
Destinasyondaki Turistik İşletmelere Rezervasyon İmkânı		
Destinasyonun Etkileşimli (İnteraktif) Haritası		
Destinasyonla İlgili Yerel ve Ulusal Basında Çıkan Haberler		
Destinasyonla İlgili Duyurular		
Destinasyonla İlgili Canlı Yardım (Canlı Sohbet, vb.) Hizmeti		
Destinasyonla İlgili İletişim Bilgileri (Telefon, Faks, E-Mail, vb.)		
Destinasyon Sosyal Medya Hesapları		

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

VOLATILITY SPILLOVER EFFECTS FROM GLOBAL AND NATIONAL VARIABLES TO SOVEREIGN CDS SPREADS: EVIDENCE FROM TURKEY

KÜRESEL VE ULUSAL DEĞİŞKENLERDEN ÜLKE CDS PRİMİNE VOLATİLİTE YAYILMA ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Assist. Prof. Dr. Çiğdem KURT CİHANGİR¹

ABSTRACT

In this study global and national variables that affect the sovereign Credit Default Swaps (CDS) spreads for Turkey are examined. The study utilises monthly time-series data, spanning from August of 2009 to September 2018. Empirical analysis is done in two steps: In the first step, the causality relationships between related variables are investigated by the Granger causality test. In the second step, the effect of symmetric and asymmetric spillover effects on sovereign CDS spread is determined. The findings show that both national and global shocks are relevant for Turkey' sovereign CDS spreads volatility, but national variables tend to have a greater impact. Furthermore, there exist mean asymmetric effects for external fragility, domestic interest rate and the VIX variables. It is tested that sovereign CDS spreads react more sharply to domestic interest rates and VIX bad news than a positive shock of equal size. Generally, both uncertainties in global conditions and the relatively high need for external borrowing of Turkey necessitates a multi-faceted policy-making and management process.

Keywords: Sovereign CDS Spreads, Volatility Spillover, External Fragility, Global Liquidity.

JEL Classification Codes: C32, E44, F34, H63, G30.

ÖZ

Bu çalışmada Türkiye için ülke Kredi Temerrüt Takas (CDS) primini etkileyen küresel ve ulusal değişkenler araştırılmıştır. Çalışmada Ağustos 2009 – Eylül 2018 dönemine ait aylık veriler kullanılmıştır. Analiz iki aşamalı yapılmıştır: İlk aşamada ilgili değişkenler arasındaki nedensel ilişki Granger nedensellik testi ile araştırılmıştır. İkinci aşamada ise belirlenen bağımsız değişkenlerden ülke CDS primine simetrik ve asimetrik yayılma etkisi araştırılmıştır. Yapılan analizlerin sonucunda şu sonuçlara ulaşılmıştır: Birincisi, Türkiye'nin ülke CDS primlerindeki oynaklık hem küresel hem de ulusal değişkenlerdeki şoklardan etkilenmekle birlikte, ulusal değişkenlerin etkisinin daha fazla olduğu belirlenmiştir. İkincisi, dış kırılganlık, ulusal faiz oranı ve VIX değişkenleri için ortalama asimetrik etki olduğu belirlenmiştir. Üçüncüsü, ülke CDS priminin ulusal faiz oranları ve VIX'deki kötü bir habere eşit büyüklükteki pozitif bir şoktan daha fazla tepki verdiği test edilmiştir. Genel olarak, hem küresel koşullardaki belirsizlikler hem de Türkiye'nin dış borç ihtiyacının nispeten yüksek oluşu, çok yönlü bir politika oluşturma ve yönetme sürecini gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ülke CDS Primi, Volatilitte Yayılması, Dış Kırılganlık, Küresel Likidite.

JEL Kodları: C32, E44, F34, H63, G30.

¹ Hitit University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, kurt_cigdem@yahoo.com

1. INTRODUCTION

The international financial structure is shaped by financial crises that the formation of a new crisis is effected by the policies implemented and the measures taken after last crisis. For instance, after the Asian Crisis in 1997, attention increasingly turned to capital account shocks, and vulnerability has come to be assessed on the basis of short-term external debt (Akyüz, 2014). The Global Financial Crisis, which started in the USA in 2008, is a cumulative crisis in previous years and the financial globalization is a peak process and has spread all over the world through the trade channel, the financial channel and the trust channel. Furthermore, this crisis has illustrated that liquidity risk, along with credit risk, matters and should not be underestimated (Brunnermeier, 2009).

Macroeconomic balances and debt structures, which are sustainable within the framework of internal dynamics, can become unsustainable in the face of negative global shocks (Calvo, Izquierdo and Mejia, 2004; Rozada and Levy-Yeyati, 2008). The main factors that determine the dimensions of these global impacts are the current account balance of the country, as well as, the level, structure, and sustainability of its debts. In other words, it impacts the internal fragilities of the country. The fragility that starts with the “basic sin” (Hausmann and Panizza, 2010; Eichengreen, Hausmann and Panizza, 2005; Hausmann and Panizza, 2003) which is defined as the inability particularly of the developing countries to borrow from the international markets in terms of their own currency is deepened by the debt intolerance and currency mismatch. Reinhart, Rogoff and Savastano (2003) describe the debt intolerance as the inability of developing countries to borrow from international markets in the amount borrowed by developed countries. In the event that both debt dollarization is dominant in an economy and these debts are unhedged, the currency mismatch can also be reflected in other economic units by creating a multiplier effect. Accordingly, the exchange rate increases resulting from the realization of global financial risks reduce the sustainability of debt; and thus, are reflected in the country's risk premium.

On the other hand, sudden and high exchange rates, will adversely affect the financial situation, production and investment of the sectors (and the entire economy with links to financial fragility) that owe unhedged a high level of foreign currency, can result in economic contraction and financial instability (Özmen and Yalçın, 2007). According to Minsky (1992), in a capitalist economy, it is inevitable that trustworthy financial structures will eventually turn into fragile financial structures and he stated that the methods employed by economic units to provide financing had an impact on financial vulnerability. Three types of financing behavior can be defined for economic agents: Hedge financing, Speculative financing and Ponzi financing (Minsky, 1992). Which of these is concentrated gives information about the health status of an economy. Hedge financing is a type of financing in which the borrowing can be closed with current income or future income and is a sign that the economy is healthy. Speculative financing is the type of financing in which debts cannot be closed but can be turned, and its intensity is a sign that economic units are on a healthier path than hedge financing. Lastly, Ponzi financing is borrowing from another place to cover a debt, which is the unhealthiest point of economic agents. In other words, the fragility in the economy increases as from hedge financing progresses towards ponzi financing. As a result, a sudden change in exchange rates or a sudden stop/return in capital movements, whether from global or internal factors, adversely affects the sustainability of debts. Therefore, it is a necessity to carefully evaluate the sources of the debt dynamics, the vehicles of response and the consequences.

IMF (1998) states that countries with a high level of short-term debt, floating rate debt or foreign currency debt are more vulnerable to external shocks and have higher financial fragility. Financial fragility is used for countries that become more dependent on foreign capital flows due to their high and rising current account deficits (Morgan Stanley, 2013). According to this definition, financial fragility has increased especially in developing countries. Bloomberg Economics (2018) calculate the vulnerability ranking by taking into account the current account balance, the short-term external debt level, the government's effectiveness, and the inflation rate indicators. In this sense, Turkey is a vulnerable country that is negative decomposing from similar countries. For instance, the average inflation rate for 2018 is realized that 3.2 percent in G20 countries, 2.6 percent in OECD countries, 3.31 percent in fragile countries, while it is 20.35 percent in Turkey.

The reason for this financial fragility is both a sudden stop problem and a debt mechanism problem consisting of maturity and currency mismatch. External creditors may choose not to roll over their short-term debt, indicating a liquidity need for the country that is partially covered with foreign reserves. The liquidity of a country is closely related to its international reserves and short-term external debt (remaining to maturity). The so-called Greenspan-Guidotti (GG) rule (Greenspan, 1999) is a prescription that EMs hold reserves equal to external debt less than one-year in maturity. The size of the GG ratio is considered to be one of the variables that affect the country's risk

premium because it also shows the country's endurance to external shocks and gives information about the country's liquidity. A country's liquidity can be estimated by $((IR-STED)/GDP)$ ratio.

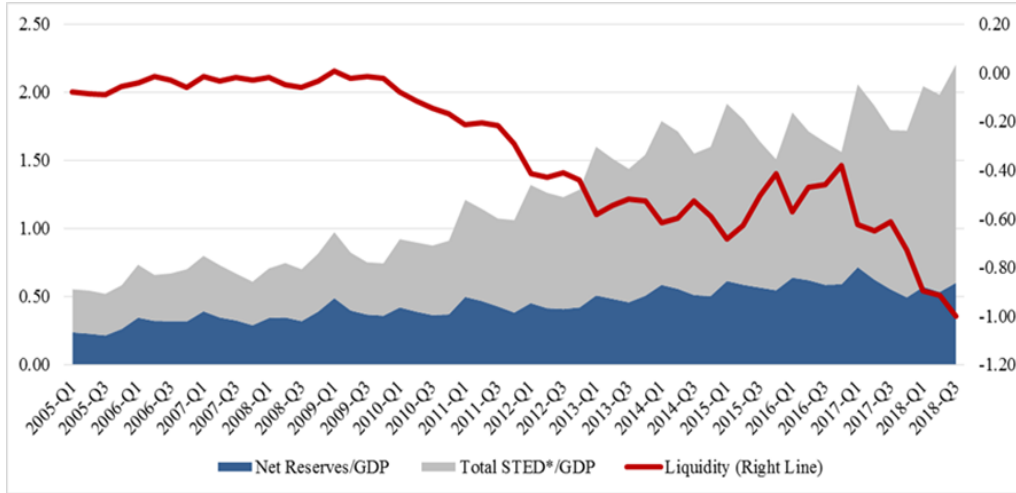

Figure 1. Liquidity Level of Turkey

Figure 1 shows Turkey's liquidity level by years. Accordingly, while the ratio of IR/GDP remained almost the same despite the rapid increase in the rate of STED*/GDP in the post-2008 crisis period, it is observed that the level of liquidity fell sharply. While global liquidity was increasing in the 2009 - 2015 period, Turkey's level of liquidity was decreased by almost half. The downward trend in Turkey's liquidity level also appears to continue in the post-2015 period when global liquidity is declining. Furthermore, Turkey is a country that its reserves cannot cover the country's current account deficit and short-term external debt (Akyüz, 2015). As this situation increases the country's financial fragility and consequently the risk premium, renewal of debts and/or new borrowing becomes costlier.

There are two main components of external borrowing. First, it is the cost of borrowing consisting of the sum of the London Interbank Offer Rate (LIBOR) and the risk premium. The second, it is the level of borrowing. In the 2018 Q3 period, Turkey's external debt liability was realized as about 230 billion dollars. According to IMF (2018) estimates, Turkey's external financing needs will continue to grow until 2023 and will be approximately 300 billion dollars. The debt is impressive to exchange rate fluctuations because over 90 percent of Turkish external debt is denominated in foreign currency (IMF, 2018). The situation in terms of the cost of borrowing is much more complicated, because the country-specific factors that make up the risk premium -as well as the expectations in global interest rates and the risk appetite of investors- are also effective. It is possible to determine the country risk premium with Credit Default Swap (CDS) spreads. Therefore, CDS spreads are a direct indicator of default risk for countries (Chan-Lau, 2003). CDS spreads affect the cost of borrowing from international financial markets because it shows the risk premium of the countries, i.e. the confidence of foreign investors in their ability to pay the debts of this country. Accordingly, CDS spreads increase when the country's risk increases and CDS premiums decrease when its risk decreases (IMF, 2013).

In Figure 2, the banks' borrowings on foreign currency in the national market, deposits in foreign currency and total external debt are included. After the 2008 global crisis, loans to households through foreign currency are prohibited in Turkey. Therefore, the values given in Figure 2 belong to the foreign currency credits used by banks to companies. In September 2018, while the total value of deposits denominated in foreign currency was USD 145 billion, the total value of loans extended to companies denominated in foreign currency was USD 127 billion. Accordingly, Turkish banks have more foreign currency deposits than their foreign currency loans. As a result, the need for funds in banks is for lira, not for dollar (Setser, 2018). Otherwise, banks and most companies face a serious currency risk as they borrow foreign currency and earn lira. Currency risk of banks is higher than companies because they are assumed both the exchange rate risk arising from their own borrowings and the currency risk arising from the default risk of the companies using loans from foreign currency.

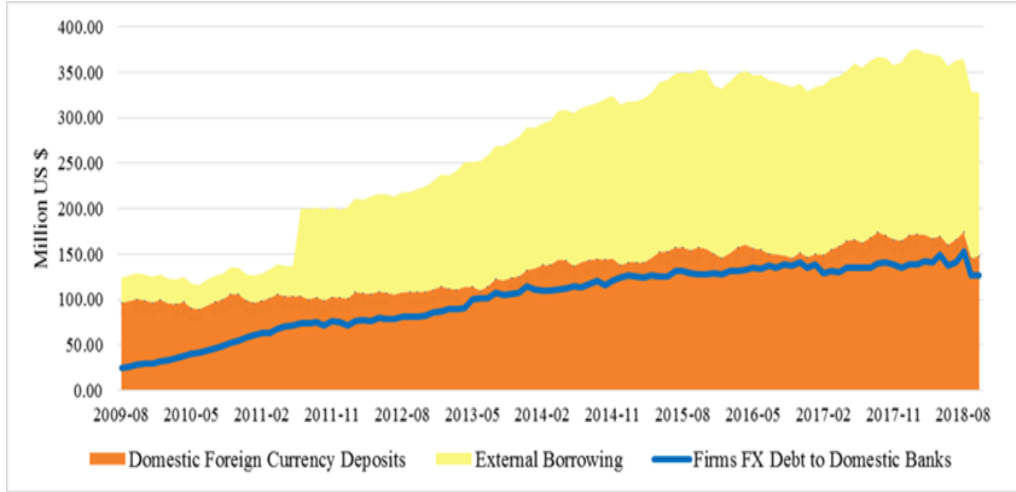

Figure 2. The Relationship between Assets and Liabilities over Foreign Currency for Banks

Especially, when the Ponzi financing method preferred by the companies is preferred together with the economic policies which are not increasing the production capacity, the fragility is inevitable. IMF (2018) indicates that emerging market countries are deemed at high risks when external financing needs are above 15 percent of the GDP benchmark. Gross external financing needs are estimated at 26.3 percent of GDP in 2019 (IMF, 2018). Ultimately, the economy has long been dependent, risky and fragile.

Turkey is in a very difficult period both in terms of global and national conditions. Global problems include volatility in interest rates around the world, the prospect of European region entering recession, slowing China's growth rate and debt problems, uncertainty in trade wars, economic sanctions against Iran, regional risks, etc. global risk is systematic risks that may affect global risk appetite and liquidity levels. On the national side, there are two main problems: first, the country's need for foreign borrowing is high, the second is that it can meet the need for borrowing, creditors the second is that creditors do not have the financial indicators that they can convince to lend. These two problems are reflected in the country's CDS premium, as mentioned above. With this motivation, in this study, the following questions for Turkey's economy are answered. First, is there a causal relationship between the identified national and global variables and the country CDS spreads? If any, what is the direction? Second, is there any effect of volatility and risk spread on sovereign CDS spreads from national - global variables? As national variables; the net international reserves/short-term external debt ratio (IR/STED*-adjusted values according to IMF definition), inflation index (2003=100), and Turkey's treasury bond yield; as global variables (Hilscher and Nosbusch, 2010; Yüksel and Yüksel, 2017); an indicator of international liquidity as global factors, TED spread, investor risk appetite indicator VIX (Pan and Singleton, 2008; Longstaff, Pan, Pedersen and Singleton, 2011; Fender, Hayo and Neuenkirch, 2012; Eyssell, Fung and Zhang, 2013; Eichler, 2014) and global risk-free interest rate are taken. The difference of this study from other studies (Fender et al., 2012, Kim, Salem and Wu, 2015; Varlık and Varlık, 2017) in the literature is the study of the effect of liquidity indicators like IR/STED* ratio and TED spread together with other factors on the volatility of Turkey's sovereign CDS spreads. In the study, the econometric application is done in two parts. In the first part, the causal relationship between global and national variables determined by Turkey's sovereign CDS spreads is investigated with the Granger Causality Test. In the second part, the effect of the same variables on the volatility of the sovereign CDS spreads is investigated by the methodology of symmetric and asymmetric relationship Ng (2000) and Christiansen (2007).

The rest of the paper is organized as follows. The next section presents the related literature. Section 3 provides a description of the data and primary analysis. Section 4 applies an empirical model with symmetric- asymmetric spillover models. Section 5 concludes the analysis.

2. LITERATURE REVIEW

In this study is investigated whether the volatility of sovereign CDS spreads can be explained by global and local factors. The results of the studies in the literature can be divided into three groups. The first group includes studies

that conclude that global factors are dominant in sovereign CDS spreads. The second group focus on the studies that conclude that national factors are dominant in CDS premiums, and the third group sheds light on the studies that claim that the dominant factors in CDS spread will change according to time and macroeconomic conditions of the country concerned.

A number of studies suggest that CDS spreads are mostly influenced by global factors: Pan and Singleton (2008), Dooley and Hutchison (2009), Fontana and Scheicher (2010), Longstaff et al., (2011), Fender et al., (2012), Badaoui, Cathcart and El-Jahel (2013), Wang ve Yao (2014), Heinz ve Sun (2014), Hassan, Ngow, Yu and Hassan. (2013), Yüksel and Yüksel (2017), Izadi and Hassan (2018). Eichengreen and Mody (1998) measure the explanatory power of countries' financial and economic conditions in the pricing of developing countries. In this study, it is concluded that investors made a distinction according to risk in the decision-making process. Accordingly, global risk appetite is fairly effective in the CDS spreads. Pan and Singleton (2008) find a powerful link between sovereign CDS spreads and global risk appetite for Mexico, Turkey, and Korea. Hartelius, Kashiwase and Kodres, (2008) state that expectations of future U.S. interest rates and volatility in those expectations are very important for emerging market spreads. Fontana and Scheicher (2010) argue the high CDS premium during the Eurozone debt crisis may be due to the decline in risk appetite and market liquidity.

Longstaff et al., (2011) investigate the country credit risk and components of this risk by using CDS data from developed and developing countries for the period from October 2000 to January 2010 by used principal component analysis. They find that the sovereign CDS spreads are more associated with global factors (such as US stock, treasury, and high yield markets) than local factors (such as stock return, exchange rate, and foreign reserve). Aizenman, Hutchison and Jinjara (2013a) researches the relationship between CDS premiums and macroeconomic variables for 50 countries in the period of 2005 - 2010 with panel data analysis. They focused on the 5 countries of the European Union, which had a debt crisis in their work and concluded that the risk pricing of these countries was higher than in other countries. Furthermore, it is found that the most significant variables explaining CDS premiums are TED spread, trade openness, external debt and inflation. Yüksel and Yüksel (2017) investigate sovereign CDS data on 19 countries to examine how global risk factors affect both the change and the volatility of CDS spreads during the European sovereign debt crisis period by using the threshold GARCH model. They find that VIX has a significant effect on the change of sovereign CDS spreads for the majority of countries.

Studies that conclude that national factors are dominant in CDS premiums: After the study of Edward' in 1984, there have been increasing studies that the importance of economic fundamentals as determinants of sovereign risk. He found a significant impact on the spreads of indicators of external vulnerability like external debt, debt service or current account. Maier and Vasishtha (2008), Kliber (2014), Aizenman et al., (2013a), Liu ve Morley (2013), Liu ve Morley (2012), Eyssell et al., (2013). Maier and Vasishtha (2008) investigated the effects of macroeconomic factors on spreads. In this study, it is concluded that the decrease in inflation and long-term borrowing rates are effective in decreasing spreads. Besides, it is stated that global economic developments are less effective than other factors mentioned in explaining the decrease in the spreads in the 2000s. Liu ve Morley (2012) provide evidence that the exchange rate and interest rate are an important determinant of sovereign CDS spreads. Eyssell et al., (2013) examine the relationship between China's CDS premiums and the country's local and global economic variables for the period from 2001 to 2010. As a result of the study using the VAR method, both local (such as the China stock market index and the real interest rate) and global (such as the VIX and default spreads, and the global stock market) factors are found to have a significant explanatory power of change in China's CDS premiums.

The studies that claim that the dominant factors in CDS spreads will change according to time and macroeconomic conditions of the country concerned: Uribe and Yue (2006), Hilscher and Nosbusch (2010), Bellas, Papaioannou and Petrova (2010), Beirne and Fratzscher (2012), Aizenman et al., (2013b). Uribe and Yue (2006) find that an increase in the world interest rate causes a decline in emerging market spreads in the short run followed by an overall increase in spreads in the long run. Hilscher and Nosbusch (2010) determine that several significant national variables (volume of trade, debts and reserves relative to GDP, and credit ratings) as well as global variables (VIX, corporate default yield spread, 10-year U.S. Treasury yield, and TED spread) that can be used to determine the spread for 31 emerging markets during 1998 – 2007. They find that in the long-term, the volatility of terms of trade, in particular, has a statistically and economically significant effect on spreads, while in the short-term, global factors are important at high frequencies. Bellas et al., (2010) show that economic fundamentals are significant determinants of emerging market sovereign CDS spreads in the long run; although, financial volatility is a more important factor in the short run.

Beirne and Fratzscher (2012) show that economic fundamentals have a strengthened role in influencing global financial markets during periods of stress than in normal times. Aizenman, Jinjark and Park (2013b) investigate the links between various economic fundamentals and the sovereign CDS spreads of emerging markets during 2004-2012. Inflation, state fragility, external debt, and commodity terms of trade volatility are positively associated, while trade openness and more favourable fiscal balance/GDP ratio are negatively associated with sovereign CDS spreads. The results indicate that global factors were largest in pricing sovereign risk prior to the crisis, but local factors prominence during and after the crisis. The studies investigating the volatility of CDS spreads are as follows: Fender et al., (2012) study that the determinants of daily spreads for emerging markets, including Turkey, sovereign CDSs over the period April 2002 – December 2011 by using GARCH models. , we find, first, that daily CDS spreads for emerging market sovereigns are more related to global and regional risk premia than to country-specific risk factors. They find that international risk premia are more relevant than domestic factors. Varlık and Varlık (2017) examine the volatility of Turkey' CDS spread for the January 2008 – October 2016 period by using GARCH models. They conclude that the variables that reflect external dominance problem, such as the US 10-year Treasury Bond interest rate, significantly increase the volatility of CDS spreads.

3. DATA AND PRELIMINARY ANALYSIS

3.1. Data Description

In order to gauge a set of potential determinants variables that impact the CDS spreads, this study uses monthly time-series data, spanning from August of 2009 to September 2018, with a total of 110 observations for each variable. The national and global explanatory variables used in the econometric analysis are discussed in more detail below. The beginning of the period was taken as 2009M8 to determine the impact of the changing global financial structure after the global crisis on sovereign CDS spreads for Turkey.

- *National Variables*

External Fragility

Vulnerability and fragility are different concepts from each other. Grabel (2003) defines risk as the vulnerability to internal or external shocks that jeopardise their ability of the economy to meet the current obligations of private and public borrowers. Fragility is more specific, such as macroeconomic fragility, external fragility (see, Guillaumont, 2009). In this study, Net International Reserves (NIR) / Short-Term External Debt (STED) ratio used as an indicator of external fragility, also known as GG rule in literature. The rate of NIR / STED can actually be considered as an indicator of liquidity. Reserves are regarded as a measure of liquidity and show the strength of the payment of foreign currency debts (Remolona, Scatigna and Wu, 2008). Since the NIR / STED rate shows how much of the countries' short-term liabilities can be fulfilled in the absence of access to external financing, the high ratio is a factor that reduces the country's risk premium and fragility. Accordingly, in order for countries to give confidence to investors, they must have a reserve level to meet the minimum amount of STED (Bussiere and Mulder, 1999). Otherwise, the reserves held by the central bank in a negative situation will be insufficient to pay the short-term external debt (Irefin and Yaaba, 2011; Lehto, 1994).

Both components of the ratio for a good indicator of fragility must have the following characteristics (IMF, 2000): The definition of official reserve assets should only cover the total amount of immediately available liquid external assets. The short-term external debt should include all debt instruments held by nonresidents (irrespective of the currency in which the debt is denominated) rather than simply all debt instruments issued abroad. Accordingly, the value of STED* is calculated as follows:

Net International Reserves = Gross Foreign Currency Reserves-Gold

STED*= Short-Term External Debt + Debt Instruments Held by Non-residents

Fragility = NIR / STED*

Inflation Index

As the proxies for the domestic macroeconomic fundamentals, the other variable that it is used is inflation (CPI) measured by a consumer price index. Inflation, which causes the national currency to depreciate against foreign currencies, also reduces the real value of local sovereign debt (Izadi and Hassan, 2018). Thus, inflation can be effect sovereign CDS spreads.

Domestic Interest Rate

As a country with a current account deficit has to import overseas savings, domestic interest rates will necessarily increase (Eğilmez ve Kumcu, 2005). The sustainability of debt depends on the persuasion of foreign investors to use their funds when other national factors are considered stable, namely the attractiveness of interest rates. In this study, a 2-year treasury bond interest rate is taken as the benchmark interest rate.

- *Global Variables*

TED Spread

The lending appetite and the funding conditions of banks that play a role in the distribution of global liquidity are one of the primary indicators affecting capital flows. Adrian and Shin (2010), and Bruno and Shin (2015a) propose indicators such as the TED spread, real credit growth rate or the ratio of loans to gross domestic product (GDP), especially for the lending appetites and conditions of banks.

The TED spread is the difference between three months of interbank rate and three months of government bond yield. The banks with larger TED spread, the greater risk in the financial market (or A higher TED spread in the banking sector increases the level of risk in the financial market). For example, right after Lehman Brothers went down, this difference rose to an incredible 450 base points, i.e. 4.5 percent. Low TED spreads, ie LIBOR approach to TBill indicates that the dollar liquidity is exceeded. The fact that TED spread is low, ie LIBOR is close to TBill, shows that the dollar liquidity is abundant; The high spread shows that the liquidity is low. Accordingly, the difference in interest rate between non-risk-accepted Treasury bills and the interbank market plays a role as a mirror of the financial sector's perception of risk. Furthermore, it proxies for changes in global liquidity (see, for example Longstaff et al., 2011; Baldacci, Gupta and Mati, 2011; Levy-Yeyati, 2008).

VIX Index

The VIX has been used in many studies as an indicator of global risk appetite (IMF, 2004; Gonzales-Rozada and Levy-Yeyati, 2008; Pan and Singleton, 2008; Hacıhasanoğlu and Soytaş, 2009; Bellas et al., 2010; Hilscher and Nosbusch, 2010; Longstaff et al., 2011; Beirne and Fratzscher, 2013; Izadi and Hassan, 2018). While the VIX index shows the perception of global risk, TED spread shows the credit risk in the banking system on a global scale, in other words, it shows the funding liquidity.

Global Risk-free Interest Rate

Finally, the US Treasury 10 year bond yield is taken to represent the global risk-free interest rate (see for examples Levy-Yeyati, 2006; Gonzales-Rozada and Levy-Yeyati, 2008).

The sample period extends from 2009M8 to 2018M9, with a total of 110 observations. Descriptions and sources of variables are given in Table 1.

Table 1. Description of Variables

Variable		Source
Short-Term External Debt	STED	Central Bank of Turkey Republic (CBTR) Electronic Data Distribution System (EDDS)
Debt Instruments by Non-resident		CBTR-EDDS
Net International Reserves	NIR	CBRT -EDDS
Credit Default Swap	CDS	Datastream
Consumer Price Index (2003=100)	CPI	CBRT -EDDS
Domestic Interest Rate The 2-year TR Treasury Yield	TRINT	CBRT -EDDS
Global Risk-free Interest Rate The 10-year U.S. Treasury Yield	USINT	FED-FRED
TED Spread (The difference between 3-months LIBOR and the U.S. Treasury bill rate)	TED	Datastream
Volatility Index	VIX	Datastream

3.2. Preliminary Analysis

In this section, a snapshot of the sample statistics series is presented. Table 2 provides the descriptive statistical properties of the variables. The primary goal of this section is to give an overall idea of the statistics and distribution, which are considered a relevant early visual processing of the data structure. The following table provides descriptive statistics for variables. The sample period is from August 2009 to September 2018.

Only a preliminary analysis is performed in this section. Therefore, these tests do not provide information on the spread of volatility.

Table 2. Summary Statistics

	CDS	CPI	FRAGILE	TRINT	USINT	TED	VIX
Mean	211.1101	242.9109	0.565622	9.775818	0.379091	0.288316	17.55709
Median	201.7800	235.8600	0.502216	9.030000	0.150000	0.249750	16.11000
Maximum	469.0000	390.8400	0.981872	24.48000	1.950000	0.591500	42.96000
Minimum	113.1370	163.2900	0.369356	5.140000	0.070000	0.117826	9.510000
Std. Dev.	56.90592	54.52637	0.143264	2.965932	0.492158	0.110788	5.869166
Skewness	1.284514	0.548100	1.378538	2.555982	1.911478	0.887916	1.462517
Kurtosis	6.463941	2.443861	4.256562	11.99735	5.459184	2.950240	5.710410
Jarque-Bera	85.24450	6.925160	42.07690	490.8038	94.70349	14.46526	72.88485
Prob.	0.000000	0.031349	0.000000	0.000000	0.000000	0.000723	0.000000
Sum	23222.11	26720.20	62.21839	1075.340	41.70000	31.71479	1931.280
Sum Sq. Dev.	352972.9	324070.7	2.237193	958.8461	26.40191	1.337865	3754.734
Obs.	110	110	110	110	110	110	110

Stationarity Test

In order to obtain statistically reliable results in time series analysis, the series must be stationary. Stationarity is that as having a constant mean, constant variance and constant auto covariances for each and every given lag (Brooks, 2008). Several methods can be used to identify stationarity or non - stationarity data. In this research paper, the Augmented Dickey-Fuller (ADF) test and Phillips-Perron (PP) test were applied. Results of these tests are presented in Appendix 1. Since the stability of the variables used in the analysis was at different levels, the cointegration relationship was not investigated.

Granger Causality Test

Optimal lag length must be determined to establish the VAR model. According to the lag order selection criterion test, the optimum length is determined as 2 (see Appendix 2) Results of Granger Causality test based on the VAR model (see Appendix 3) are given in Table 3.

There is a mutual causality relationship between sovereign CDS spreads and fragility at the level of 5 percent significance. In addition, national interest rates and VIX are the cause of CDS Granger at a 1 percent significance level.

Table 3. The Results of Granger Causality Test

Causality Decision	Chi-sq (Prob.)
FRAGIL ↔ CDS	6.7688 (0.0339**) 6.2863 (0.0431**)
TRINT → CDS	77.5324 (0.0000***)
VIX → CDS	35.4303 (0.0000***)

p-values are denoted in parentheses. ***, **, * represents the level of significance at 0.01, 0.05, and 0.10 respectively.

4. EMPIRICAL MODELS

4.1. (Unconditional) Symmetric Spillover Model

In this section, it is investigated the nature of return and volatility spillovers from CPI, FRAGIL, TRINT, USINT, TED, and VIX on Turkey's sovereign CDS premium by utilizing unconditional and symmetric spillover models proposed by Ng (2000) and Christiansen (2007). In this study, two-step specifications are used for estimation. In the first step, the univariate AR-GARCH model is estimated for measuring the effect of economic-financial indicators' return. The optimum model is selected by Schwarz Information Criteria (SIC) as GARCH (1,1). The difference of the economic-financial indicators is shown as R_{CDS_i} = CPI, FRAGILE, TRINT, USINT, TED, VIX. In the first step, GARCH (1,1,) model is specified as follows:

$$R_{CDS_{i,t}} = \alpha_{CDS_i} + \sqrt{\sigma_{CDS_{i,t}}^2} Z_{CDS_{i,t}} \quad (1)$$

$$\sigma_{CDS_{i,t}}^2 = w_{CDS_i} + \beta_{CDS_i} R_{CDS_{i,t-1}}^2 + \gamma_{CDS_i} \sigma_{CDS_{i,t-1}}^2 \quad (2)$$

where (1.1) and (1.2) are mean and variance equations, respectively. $Z_{CDS_{i,t}}$ is independently and identically normal distributed with mean 0 and variance 1. Furthermore, there are restrictions as w_{CDS_i}, β_{CDS_i} and $\gamma_{CDS_i} > 0$ and $\beta_{CDS_i} + \gamma_{CDS_i} < 1$. In this step, residuals and volatility series are gathered from estimated model (1.1) and (1.2), namely $Resid_CDS_i$ and Vol_CDS_i , respectively.

In the second step, GARCH (1,1) model is estimated for investigating the spillover effect to dependent variable from each economic-financial indicator. For example, for estimating spillover effect of CDS from each economic-financial indicator, GARCH(1,1) model can be defined as follows,

$$R_{CDS,t} = c_0 + c_1 R_{CDS,t-1} + \sum_{i=CPI}^{VIX} \gamma_i R_{CDS_{i,t-1}} + \sum_{i=CPI}^{VIX} \delta_i Resid_CDS_{i,t} + \varepsilon_{CDS,t} \quad (3)$$

$$\sigma_{CDS,t}^2 = w_{CDS} + \beta_{CDS} R_{CDS,t-1}^2 + \gamma_{CDS} \sigma_{CDS,t-1}^2 \quad (4)$$

where w_{CDS}, β_{CDS} and $\gamma_{CDS} > 0$ and $\beta_{CDS} + \gamma_{CDS} < 1$. In here, the coefficients of γ_i and δ_i the estimated models show the mean and volatility spillover effect, respectively. In order to check whether the mean and volatility spillover effects are statistically significant, the Wald test is used.

According to Table 4 shows significant and same directional mean spillover effect from FRGL, TR_INT, and VIX. Accordingly, a unit increase in TR_INT leads to an increase in CDS of 17.8927 units. Similarly, a unit increase in VIX leads to an increase in CDS of 2.5830 units. The unconditional spillover model shows no significant mean-spillover effect from the CPI, US_INT, and TED to the sovereign CDS.

Table 4. Mean Spillover Effect

	CPI	FRGL	TR_INT	US_INT	TED	VIX
CDS	-1.0979 (0.3261)	1.2227 (0.0429**)	17.8927 (0.0000***)	-0.0377 (0.8041)	49.4363 (0.2651)	2.5830 (0.0000***)

Note: p-values are denoted in parentheses. ***, **, * represents the level of significance at 0.01, 0.05, and 0.10 respectively.

Table 5 shows the results of the volatility spillover effect. The volatility of CDS spreads is affected by the shocks in TR_INT at a 5 percent statistical significance level. The shocks in other variables have no significant effect on CDS volatility.

Table 5. Volatility Spillover Effect

	CPI	FRGL	TR_INT	US_INT	TED	VIX
CDS	0.6483 (0.5926)	0.8357 (0.3427)	4.9182 (0.0397**)	0.0369 (0.8111)	-54.6118 (0.1737)	-0.0018 (0.9964)

Note: p-values are denoted in parentheses. ***, **, * represents the level of significance at 0.01, 0.05, and 0.10 respectively.

Table 6 provides the robust joint Wald test of no spillover effects from independent variables such as H0 Hypothesis: no spillover effects from CPI to CDS. According to the results, the null hypothesis of no spillover effects of TR_INT and VIX have been rejected for CDS under a 1 percent significance level.

Table 6. The Result of Wald Test

	CPI	FRGL	TR_INT	US_INT	TED	VIX
CDS	1.2703 (0.2857)	2.5240 (0.0858*)	26.2046 (0.0000***)	0.0654 (0.9367)	1.6999 (0.1885)	16.4631 (0.0000***)

Note: p-values are denoted in parentheses. ***, **, * represents the level of significance at 0.01, 0.05, and 0.10 respectively.

4.2. Asymmetric Spillover Model

This section covers the analysis of asymmetric spillovers from CPI, FRAGILE, TRINT, USINT, TED, and VIX to CDS. The asymmetric spillover effect is that a negative shock on these independent variables is has a stronger impact on the CDS' difference than a positive shock. γ_{1i} and γ_{2i} are positive and negative mean spillover effects from independent variables; δ_{1i} and δ_{2i} ($i = \text{CPI, FRAGIL, TRINT, USINT, TED, and VIX}$) are positive and negative shocks from independent variables.

Table 7 shows the results of the asymmetric volatility spillover effects. The evidence is found while there is the existence of asymmetric response of positive from FRGL, TR_INT, and VIX, it is the existence of asymmetric response of negative asymmetric only from TR_INT. The CDS spreads reacts more strongly to a decrease in TR_INT than to an increase of the same size in the TR_INT. In terms of the asymmetric volatility spillover effect, the effect caused by the shocks in TR_INT is about 12 times the effect caused by the shocks in VIX.

Table 7. Asymmetric Spillover Effect

	CPI	FRGL	TR_INT	US_INT	TED	VIX	
CDS	γ_{1i}	-0.1503 (0.9423)	2.2976 (0.0503**)	13.3736 (0.0000***)	0.0182 (0.9338)	72.8518 (0.2625)	2.2659 (0.0000***)
	γ_{2i}	-2.1579 (0.0977*)	1.1490 (0.0908*)	21.3141 (0.0002***)	0.1232 (0.5950)	23.1019 (0.7193)	1.0639 (0.1035)
	δ_{1i}	1.8103 (0.3138)	-0.3776 (0.6890)	17.8141 (0.0000***)	-0.0249 (0.9442)	35.5806 (0.5703)	1.3978 (0.0007***)
	δ_{2i}	-0.4857 (0.6249)	0.7453 (0.2991)	-19.1895 (0.0000***)	0.0023 (0.9919)	-78.948 (0.1969)	-1.7205 (0.0093***)

Note: p-values are denoted in parentheses. ***, **, * represents the level of significance at 0.01, 0.05, and 0.10 respectively.

The Wald test gives further evidence of the significance of the information variables included in the conditional spillover model to explain the mean and volatility spillover from national – global variables in the sovereign CDS spreads. Table 8 reports the results of the robust Wald test for the asymmetric spillover model. The robust joint Wald test supports the existence of asymmetries to TR_INT and VIX shocks so the null hypothesis of no asymmetries is strongly rejected. While there is a mean asymmetric spillover effect from FRG to CDS spreads, there is no volatility asymmetric spillover effect.

Table 8. Asymmetric Spillover Model Wald Test

	CPI	FRGL	TR_INT	US_INT	TED	VIX	
CDS	Mean	2.7063	5.8198	28.8834	0.1978	0.9861	17.3532
	Prob	(0.0730*)	(0.0044***)	(0.0000***)	(0.8209)	(0.3776)	(0.0000***)
	Vol	0.6131	0.6088	25.9982	0.0026	0.8349	7.9847
	Prob	(0.5442)	(0.5465)	(0.0000***)	(0.9974)	(0.4377)	(0.0007***)

Note: p-values are denoted in parentheses. ***, **, * represents the level of significance at 0.01, 0.05, and 0.10 respectively.

The evidence is found there interestingly is the existence of symmetric and asymmetric mean spillover effect response of positive from external fragility to sovereign CDS spreads. Whereas, the expected relationship was negative. There is a possible explanation in literature for that: fear of floating. As mentioned above, fear of floating can be expected as the sudden stop or return in capital movements cause high and sudden exchange rate increases in a situation where there are basic sin and debt dollarization in the economy. Fear of floating can be defined as the developing countries to not want excessive volatility in the value of their currencies (Calvo and Reinhart, 2002). Foreign exchange sales interventions aimed at reining the excessive exchange rate increase of central banks can be consistent with the inflation targeting regime and can be effective in preventing the economy from falling into "bad balance" (Calvo, 2006). Accordingly, international reserves can play a shock-absorbing role in the face of the shock-increasing effects of the floating exchange rate regime under financial fragilities (Özmen ve Yalçın, 2007). Foreign exchange sales due to fear of fluctuations cause a decrease in international reserves. As a result of this intervention, domestic interest rates may be expected to increase due to the decrease in the amount of national money in the market. Consequently, the increase in interest rates may also lead to an increase in the country's risk premium (Blanchard, 2004; Başçı, Özel and Sarıkaya, 2007; Özatay, Özmen and Şahinbeyoğlu, 2009; Kadria and Aissa, 2016). The results of the Granger causality test conducted in this study also support this interpretation (national interest rate is the Granger cause of the sovereign CDS spreads).

5. CONCLUSION

This research paper explores the relevance of the spillover and volatility effects from national and global variables to the sovereign CDS spreads for Turkey. It uses external fragility, inflation index, domestic interest rate as a proxy for national variables; TED spread, global risk-free interest rate, VIX as a proxy for global variables. In the study, the econometric analysis is applied in two parts. In the first part, a preliminary analysis is performed to analyze the causal relationships between global and national variables determined by sovereign CDS spreads for Turkey through the Granger Causality Test. In the second part, the effect of the same variables on the volatility of the sovereign CDS spreads is investigated by the methodology of symmetric and asymmetric relationship Ng (2000) and Christiansen (2007).

The result of Granger causality test shows that while there is a bidirectional causality relationship between external fragility and sovereign CDS spreads, there is a unidirectional causality relationship from national interest rates and VIX to sovereign CDS spreads.

The evidence shows that both national and global shocks are relevant for Turkey's sovereign CDS spreads volatility, but, contrary to the results of Varlık and Varlık (2017), and Fender et al., (2012) paper, national factors tend to have a greater impact. Furthermore, the results point out that for there exists strong evidence of domestic interest rate, external fragility, global risk aversion mean and volatility spillover effects, but weak evidence of inflation index, global risk-free interest rate, TED spread mean and volatility spillover effects are found for the sovereign CDS spreads. The results suggest the existence of mean asymmetric effects for the external fragility, domestic interest rate, VIX aforementioned. Furthermore, it is found sovereign CDS spreads to react more sharply to domestic interest rates and VIX bad news than a positive shock of equal size.

External fragility affects the sovereign CDS spreads is compatible with the study of Aizenman et al., (2013b). The evidence is found there is the existence of symmetric and asymmetric mean spillover effect response of positive from external fragility to sovereign CDS spreads. Whereas, the expected relationship was negative. There is a possible explanation for that: fear of floating. As a result of the intervention of the central bank to the market due to the fear of floating, an increase in interest rates is generally perceived as an upsurge in default risk due to a high debt burden, and thus leads to a rise in the risk premium (Blanchard, 2004; Başçı et al., 2007; Özatay et al., 2009; Hilscher and Nosbusch 2010; Kadria and Aissa, 2016).

These findings are important for both government and domestic agents such as financial institutions, households, firms. Generally, both uncertainties in global conditions and the relatively high need for external borrowing of Turkey necessitates a multi-faceted policy-making and management process. Because, a macroeconomic structure, which is faced with a spiral of interest rate and exchange rate and which lost its international competitive power, may lead to a financial crisis. As a short-time solution, policymakers can be stopped the explosion of the debt ratio with temporary capital controls or can be restricted on panicked capital flight. For a sustainable economic system, especially this paper emphasizes that macroeconomic policies should be aimed towards addressing the imbalances,

lowering inflation, and strengthening sources of liquidity such as international reserves. All these factors for economic development should be implemented within a plan, together with comprehensive structural reforms.

REFERENCES

- Adrian, T. and Shin, H. S. (2010). Liquidity and leverage. *Journal of Financial Intermediation*, 19(3), 418-437. doi:10.1016/j.jfi.2008.12.002
- Aizenman, J., Hutchison, M. and Jinjara, Y. (2013a). What is the risk of European sovereign debt defaults?, fiscal space, CDS spreads and market pricing of risk. *Journal of International Money and Finance*, 34, 37-59. doi:10.1016/j.jimonfin.2012.11.011
- Aizenman, J., Jinjara, Y. and Park, D. (2013b). *Fundamentals and sovereign risk of emerging markets*. NBER Working Paper Series, 18963, 1-39.
- Akyüz, Y. (2014). *Internationalization of finance and changing vulnerabilities in emerging and developing economies*. No. 217, November.
- Badaoui, S., Cathcart, L and El-Jahel, L. (2013). Do sovereign credit default swaps represent a clear measure of sovereign default risk? A factor model approach. *Journal of Banking and Finance*, 37, 2392-2407.
- Baldacci, E., Gupta, S. and Mati, A. (2011). Political and fiscal risk determinants of sovereign spreads in emerging markets. *Review of Development Economics*, 15(2), 251-263. doi:10.1111/j.1467-9361.2011.00606.x
- Başçı, E., Özel, Ö. and Sarıkaya, Ç. (2007). *The monetary transmission mechanism in Turkey: New developments*. Central Bank of Turkey Working Paper No: 07/04.
- Beirne, J. and Fratzscher, F. (2012). *The pricing of sovereign risk and contagion during the European sovereign debt crisis*. European Central Bank Working Paper Series, No. 1625.
- Bellas, D., Papaioannou, M. G. and Petrova, I. (2010). *Determinants of emerging market sovereign bond spreads: fundamentals vs financial stress*. IMF Working Paper.
- Blanchard, O. (2004). *Fiscal dominance and inflation targeting: Lessons from Brazil*. NBER Working Paper, No: 02138.
- Bloomberg (2018). <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-11-07/guess-who-is-the-most-the-vulnerable-emerging-market-of-them-all>
- Brooks, C. (2008). *Introductory econometrics for finance*. Second Edition, Cambridge University Press.
- Brunnermeier, M. K. (2009). Deciphering the liquidity and credit crunch 2007– 2008. *Journal of Economic Perspectives*, 23(1), 77-100. doi:10.1257/jep.23.1.77
- Bruno, V. and Shin, H. S. (2015). Cross-border banking and global liquidity. *The Review of Economic Studies*, 82(2), 535-564. doi:10.1093/restud/rdu042
- Bussiere, M. and Mulder, C. (1999). *External vulnerability in emerging market economies: How high liquidity can offset weak fundamentals and the effects of contagion*. IMF Working Papers 88. doi:10.5089/9781451851144.001
- Caceres, C., Guzzo, V. and Segoviano, M. (2010). *Sovereign spreads: Global risk aversion, contagion or fundamentals?*. IMF Working Paper No. 10/120.
- Calvo, A. G. (2006). *Monetary policy challenges in emerging markets: Sudden stop, liability dollarization and lender of last resort*. NBER Working Paper 12788.
- Calvo, G. A. and Reinhart, C. M. (2002). *Fear of floating*. NBER Working Paper No. 7993. doi:10.3386/w7993
- Calvo, G. A., Izquierdo, A. and Mejia, L. (2004). *On the empirics of sudden stops: The relevance of balance-sheet effects*. NBER Working Paper No: 10520.

- Chan-Lau, A.J. (2003). *Anticipating credit events using credit default swaps with on application to sovereign debt crisis*. IMF Working Paper.
- Christiansen, C. (2007). Volatility spillover effects in European bond markets. *European Financial Management*, 13(5), 923-948. doi:10.1111/j.1468-036X.2007.00403.x
- Dooley, M. and Hutchison, M. (2009). Transmission of the U.S. subprime crisis to emerging markets: Evidence on the decoupling–recoupling hypothesis. *Journal of International Money and Finance*, 28(8), 1331-1349. doi:10.1016/j.jimonfin.2009.08.004
- Eğilmez, A. M. and Kumcu, E. (2005). *Ekonomi politikası: Teori ve Türkiye uygulaması*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eichler, S. (2014). The political determinants of sovereign bond yield spreads. *Journal of International Money and Finance*, 46, 82-103. doi:10.1016/j.jimonfin.2014.04.003
- Eichengreen, B. and A. Mody. (1998). *What explains changing spreads on emerging debt: Fundamentals or market sentiment?*, NBER Working Paper 6408.
- Eichengreen, B., Hausmann, R. and Panizza, U. (2005). The mystery of original sin. B. Eichengreen and R. Hausmann (Ed.), *Other People's Money: Debt Denomination and Financial Instability in Emerging Market Economies* in (233–265), Chicago: University of Chicago Press.
- Eyssell, T., Fung, H. G. and Zhang, G. (2013). Determinants and price discovery of China sovereign credit default swaps. *China Economic Review*, 24, 1-15. doi:10.1016/j.chieco.2012.09.003
- Fender, I., Hayo, B. and Neuenkirch, M. (2012). Daily Pricing of Emerging Market Sovereign CDS before and during The Global Financial Crisis. *Journal of Banking and Finance*, 36(10), 2786-2794. doi:10.1016/j.jbankfin.2012.06.017
- Fontana, A. and Scheicher, M. (2010). *An analysis of Euro area sovereign CDS and their relation with government bonds*. European Central Bank (ECB) Working Paper, No.1271.
- González-Rozada, M. and Levy-Yeyati, E. (2008). Global factors and emerging market spreads. *The Economic Journal*, 118(533), 1917-1936. doi:10.1111/j.1468-0297.2008.02196.x
- Gabel, I. (2003). Averting crisis? Assessing measures to manage financial integration in emerging economies. *Cambridge Journal of Economics*, 27(3), 317-336. doi:10.1093/cje/27.3.317
- Greenspan, A. (1999). *Currency reserves and debt*. Federal Reserve System, April 29. Erişim adresi: <https://www.federalreserve.gov/BoardDocs/Speeches/1999/19990429.htm>.
- Guillaumont, P. (2009). *An economic vulnerability index: Its desing and use for international development policy*. CERDI, CNRS and Université d' Auvergne, Etudes et Documents.
- Hacıhasanoğlu, E. and Soytaş, U. (2009). Global risk algılamasının gelişmekte olan piyasalara etkisi: Türkiye örneği, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (1), 39-50.
- Hartelius, K., Kashiwase, K. and Kodres, L. (2008). *Emerging market spread compression: Is it real or is it liquidity?*, IMF Working Paper, 08/10.
- Hassan, M. K., Ngow, T. S., Yu, J. S., and Hassan, A. (2013). Determinants of credit default swaps spreads in European and Asian markets. *Journal of Derivatives and Hedge Funds*, 19(4), 295-310.
- Hausmann, R. and Panizza, U. (2003). On the determinants of original sin: An empirical investigation. *Journal of International Money and Finance*. 22(7), 957-990. doi:10.1016/j.jimonfin.2003.09.006
- Hausmann, R. and Panizza, U. (2010). *Redemption or abstinence? Original sin, currency mismatches and counter cyclical policies in the new millennium*. Harvard University CID Working Paper 194.
- Heinz F. F. and Sun Y. (2014). Sovereign CDS spreads in Europe: The role of global risk aversion, economic fundamentals, liquidity, and spillovers. *International Monetary Fund* (14-17).
- Hilscher, J. and Y. Nosbusch. (2010). Determinants of sovereign risk: Macroeconomic fundamentals and the pricing of sovereign debt. *Review of Finance*, 14(2), 235-262.

- IMF. (1998). *Financial crises: Characteristics and indicators of vulnerability*. World Economic Outlook. doi:10.5089/9781557757401.081
- IMF. (2000). *Debt and reserve - related indicators of external vulnerability*. March 23. Erişim adresi: https://www.imf.org/external/np/pdr/debtres/#III_B.
- IMF. (2013). *Global financial stability report*, April, Washington, DC. www.imf.org (September 9, 2018).
- IMF. (2018). *Staff report for Turkey*, April, Country Report No. 18/110. Erişim adresi: <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/CR/2018/cr18110.ashx>.
- Irefin, D. and Yaaba, B. N. (2011). Determinants of foreign reserves in Nigeria: An autoregressive distributed lag approach. *Journal of Applied Statistics*, 2(2), 63-82.
- Levy-Yeyati, E. (2006). Financial dollarization: Evaluating the consequences. *Economic Policy*, 21(45), 61-118. doi:10.1111/j.1468-0327.2006.00154.x
- Levy-Yeyati, E. (2008). The cost of reserves. *Economics Letters*, 100(1), 39-42. doi:10.1016/j.econlet.2007.10.027
- Maier, P. and Vasishtha G. (2008). *Good policies or good fortune: What drives the compression in emerging market spreads*. Bank of Canada Working Paper no: 25.
- Morgan Stanley. (2013). https://www.morganstanley.com/institutional/research/pdf/FXPulse_20130801.pdf.
- McGuire P. and Schrijvers M.A. (2003). Common factors in emerging market spreads. *BIS Quarterly Review*, 4.
- Izadi, S. and Hassan, M.K. (2018). Impact of international and local conditions on sovereign bond spreads: international evidence. *Borsa Istanbul Review*, 18(1), 41-51. doi:10.1016/j.bir.2017.08.002
- Kadria, M. and Aissa, M. S. B. (2016). Inflation targeting and public deficit in emerging countries: A time varying treatment effect approach. *Economic Modelling*, 52, Part A, 108-114. doi:10.1016/j.econmod.2015.02.022
- Kim, S-J, Salem, L. and Wu, E. (2015). The role of macroeconomic news in sovereign CDS markets: Domestic and spillover news effects from the U.S., the Eurozone and China, *Journal of Financial Stability*, 18. <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2015.04.008>
- Kliber, A. (2014). The dynamics of sovereign credit default swaps and the evolution of the financial crisis in selected central European economies. *Finance a uver-Czech Journal of Economics and Finance*, 64(4), 330-350.
- Lehto, T. (1994). *The level of a central bank's international reserves: Theory and cross-country analysis*. Bank of Finland Discussion Paper, 15/94
- Liu, Y. and Morley, B. (2013). Sovereign credit ratings, the macroeconomy and credit default swap spread. *Brussels Economic Review Cahiers Economiques De Bruxelles*, 56(3/4), 335-348.
- Longstaff, F.A., Pan, J., Pedersen, L.H. and Singleton, K. J. (2011). How sovereign is sovereign credit risk?, *American Economic Journal: Macroeconomics*. 3(2), 75-103.
- Minsky, H. P. (1992). *The financial instability hypothesis*. The Jerome Levy Economic Institute of Bard College, Working Paper, No.74.
- Minsky, H. P. (1996). *Uncertainty and the institutional structure of capitalist economies*. The Jerome Levy Economics Institute of Bard College, Working Paper No.155.
- Ng, A. (2000). Volatility spillover effects from Japan and the US to the Pacific-Basin. *Journal of International Money and Finance*, 19(2), 207-233. doi:10.1016/S0261-5606(00)00006-1
- Özatay, F., Özmen, E. and Şahinbeyoğlu, G. (2009). Emerging market sovereign spreads, global financial conditions and U.S. macroeconomic news. *Economic Modelling*, 26(2), 526-531. doi:10.1016/j.econmod.2008.10.008

- Özmen, E. and Yalçın, C. (2007). *Küresel finansal riskler karşısında Türkiye’de reel sektör finansal yapısı ve borç dolarizasyonu*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Çalışma Tebliği No:07/06. doi:10.3848/iif.2007.258.2780
- Pan, J. and Singleton, K. J. (2008). Default and recovery implicit in the term structure of sovereign CDS spreads. *The Journal of Finance*, 63(5).
- Reinhart, C.M., Rogoff, K. S. and Savastano, M. A. (2003). *Debt intolerance*, NBER Working Paper, No: 9908.
- Remolona, E. M., Scatigna, M. and Wu, E. (2007). *Interpreting sovereign spreads*. Erişim adresi: http://www.bis.org/repoofficepubl/arpresearch_fs_200703.02.pdf, (December 20, 2018).
- Setser, B. W. (2018). *Framing Turkey’s financial vulnerabilities: Some rhymes with the Asian crisis, but not a repeat, council on foreign relations*. Erişim adresi: <https://www.cfr.org/blog/Setser>.
- Uribe, M. and Yue, V. Z. (2006). Country spreads and emerging countries: Who drives whom?, *Journal of International Economics*, 69(1), 6-36. doi:10.1016/j.jinteco.2005.04.003
- Varlık, S. and Varlık, N. (2017). Türkiye’nin CDS priminin oynaklığı. *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 54 (632), 9-17.
- Yüksel, A. and Yüksel, A. (2017). Avrupa borç krizi döneminde global risk faktörleri ve ülke kredi temerrüt takası primi ilişkisi: 19 ülke örneği. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (36), 1-18. doi:10.25294/auibfd.357603
- Wang, A.T. and Yao, C. (2014). Risks of Latin America sovereign debts before and after the financial crisis. *Applied Economics*, 46(14), 1665-1676. doi:10.1080/00036846.2014.881976

Appendix 1. Results of Stationarity Tests

Augmented Dickey-Fuller (ADF) Test						
Variables	Level		First Difference*		Second Difference	
	t-stat	p-value	t-stat	p-value	t-stat	p-value
CDS	0.640537	0.8531	-10.02399	0.0000***		
CPI	0.867599	0.8954	0.579894	0.9886	-7.122248	0.0000***
FRAGILE	-2.735745	0.0713*	-10.30574	0.0000***		
TRINT	1.827544	0.9835	-7.791199	0.0000***		
USINT	7.765876	1.0000	-2.908301	0.0477**		
TED	-1.104109	0.2432	-7.856687	0.0000***		
VIX	-1.355586	0.1617	-12.70329	0.0000***		

*includes intercept

***, **, * represents the level of significance at 0.01, 0.05, and 0.10 respectively.

Phillips - Perron (PP) Test				
Variables	Level		First Difference	
	t-stat	p-value	t-stat	p-value
CDS	0.632602	0.8515	-10.02792	0.0000***
CPI	7.147367	1.0000	-3.085917	0.0306**
FRAGILE	-2.715528	0.0746*	-10.44059	0.0000***
TRINT	1.953017	0.9877	-7.821931	0.0000***
USINT	6.764214	1.0000	-6.856108	0.0000***
TED	-0.989093	0.2875	-7.588202	0.0000***
VIX	-1.281103	0.1836	-22.97153	0.0000***

*includes intercept

***, **, * represents the level of significance at 0.01, 0.05, and 0.10 respectively.

Appendix 2. Lag order selection criteria for VAR Model

VAR Lag Order Selection Criteria

Endogenous variables: DCDS DD_CPI DFRAGIL DTRINT DUSINT DTED DVIX

Exogenous variables: C

Sample: 2009M08 2018M09

Included observations: 104

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1732.245	NA	791655.2	33.44702	33.62500*	33.51912
1	-1649.107	153.4859	411475.7	32.79051	34.21442	33.36738*
2	-1593.073	95.90403*	363773.6*	32.65525*	35.32507	33.73687
3	-1556.177	58.18171	473677.8	32.88802	36.80375	34.47440
4	-1515.933	58.04378	595677.1	33.05641	38.21806	35.14755

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

Appendix 3. Results of VAR Model

Dependent Variable: DCDS

Method: Least Squares (Gauss-Newton / Marquardt steps)

Sample (adjusted): 2009M12 2018M09

Included observations: 106 after adjustments

DCDS = C(1)*DCDS(-1) + C(2)*DCDS(-2) + C(3)*DD_CPI(-1) + C(4)

*DD_CPI(-2) + C(5)*DFRAGIL(-1) + C(6)*DFRAGIL(-2) + C(7)

*DTRINT(-1) + C(8)*DTRINT(-2) + C(9)*DUSINT(-1) + C(10)

*DUSINT(-2) + C(11)*DTED(-1) + C(12)*DTED(-2) + C(13)*DVIX(-1)

+ C(14)*DVIX(-2) + C(15)

	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C(1)	-0.294295	0.100081	-2.940565	0.0042
C(2)	-0.107696	0.076011	-1.416838	0.1599
C(3)	-0.938409	0.887010	-1.057946	0.2929
C(4)	-0.655154	0.941453	-0.695897	0.4883
C(5)	1.148410	0.514339	2.232789	0.0280
C(6)	-0.529614	0.510626	-1.037185	0.3024
C(7)	21.12565	2.592762	8.147932	0.0000
C(8)	8.004282	3.383398	2.365752	0.0201
C(9)	-0.118098	0.147637	-0.799924	0.4258
C(10)	0.063962	0.145092	0.440838	0.6604
C(11)	-0.140656	43.89519	-0.003204	0.9975
C(12)	78.60765	43.55844	1.804648	0.0744
C(13)	2.975303	0.504371	5.899041	0.0000
C(14)	1.302496	0.581599	2.239510	0.0276
C(15)	0.767744	2.157482	0.355852	0.7228
R-squared	0.613218	Mean dependent var		2.643302
Adjusted R-squared	0.553713	S.D. dependent var		29.91595
S.E. of regression	19.98527	Akaike info criterion		8.958307
Sum squared resid	36346.41	Schwarz criterion		9.335209
Log likelihood	-459.7903	Hannan-Quinn criter.		9.111068
F-statistic	10.30532	Durbin-Watson stat		1.950358
Prob(F-statistic)	0.000000			

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

THE EFFECT OF INFLATION ON FIRM PROFITABILITY: AN APPLICATION IN RETAIL SECTOR OF BORSA İSTANBUL

ENFLASYONUN FİRMA KÂRLILIĞINA ETKİSİ: BORSA İSTANBUL PERAKENDE SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA

Assist. Prof. Dr. Faruk DAYI¹

ABSTRACT

The cost of sales increases together with an increase in inflation. The firms that aims to reach a profit target, reflect the cost increases on prices. Increases in prices may be higher than those in costs. Increasing prices lead to inflation. The firms in Turkey experienced a sudden increase in the exchange rates in the period of July-September 2018, and used this depreciation as an excuse for increasing their prices. However, even those firms that were slightly affected by the increase in the exchange rates did so. The aim of the study is to determine the effect of inflation due to the increase in the exchange rates on firm profitability. The study sample consists of ten retail trade firms traded at the Borsa Istanbul equity market. Earnings, cost of sales, gross profit, operating profit and net profit data for Q2-Q3 of 2017 and 2018 are used. A paired sample t-test is conducted to determine the variables' change between 2017 and 2018 periods. The findings indicate that the variables do not change significantly from 2017 to 2018. Variables are also analyzed by using percentage method. The results show that the supermarket firms' profits are higher than the increases in their costs.

Keywords: Inflation, Cost, Profit, Retail Sector, Financial Analysis.

JEL Classification Codes: E31, D20, D24, L81.

ÖZ

Enflasyonun artmasıyla birlikte satışların maliyeti de artmaktadır. Hedeflenen kâra ulaşmak isteyen firmalar maliyetlerindeki artışı, ürünlerin satış fiyatına yansıtmaktadır. Fiyatlardaki artış ürünlerin maliyetlerindeki artıştan daha fazla olabilmektedir. Ürün ve hizmetlerin satış fiyatını olması gerekenden daha fazla artıran firmalar, enflasyonun da daha fazla artmasına neden olmaktadır. Türkiye’de 2018 yılı Temmuz-Eylül döneminde yaşanan döviz kurundaki ani yükselişi gerekçe gösteren bazı firmalar satış fiyatlarını artırmıştır. Döviz kurundaki yükselişten pek etkilenmeyen firmalar da birçok ürün ve hizmetin fiyatını yüksek oranda artırmıştır. Bu çalışmanın amacı döviz kurundaki yükseliş sonucunda artan enflasyonun firmaların kârlılıkları üzerine etkisini değerlendirmektir. Fiyatlardaki artışın tüketicileri yakından ilgilendirdiği Borsa İstanbul’da işlem gören perakende ticaret sektöründeki 10 firma araştırmaya dâhil edilmiştir. Firmaların 2017 ve 2018 2Ç-3Ç dönemlerine ait hasılat, satışların maliyeti, brüt kâr, faaliyet kârı ve net kâr verileri kullanılmıştır. Değişkenlerin 2017 ve 2018 dönemleri arasındaki değişim, bağımlı örneklem t-testinin kullanılmasıyla incelenmiştir. Bulgular, değişkenlerde 2017’den 2018’e anlamlı bir farklılığın yaşanmadığına işaret etmektedir. Ayrıca değişkenler yüzde yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sonucunda süpermarket firmalarının maliyetlerdeki artıştan daha yüksek oranda kâr ettikleri tespit edilmiştir.

¹ Kastamonu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, fdayi@kastamonu.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Maliyet, Kâr, Perakende Sektörü, Finansal Analiz.

JEL Sınıflandırma Kodları: E31, D20, D24, L81.

1. INTRODUCTION

Inflation is a serious problem that deteriorates the macroeconomic stability of Turkey. A continuing rise in prices causes inflation (Ünsal, 2007: 96). Inflation reduces the purchasing power of money, and therefore, fewer goods and services become available for the same amount of money. Uncontrolled inflation reduces the real purchasing power of consumers. When there is a decrease in demand, sellers have difficulty selling their products. Trade is negatively affected when there is no exchange between the buyers and the sellers. For economic growth, factors that cause inflation should be examined and taken into consideration.

There is a strong, and generally, a two-stage relationship between exchange rate and inflation (Özatat, 2011: 131). In the first stage, an increase in the exchange rate leads to an increase in import costs. Producers pass on increasing import costs to prices. Increases in prices affect consumers negatively (Alaçahan, 2011: 50). Menon (1996) defines the effect of exchange rate on prices as the change in import and export prices due to a one-unit change in a national currency.

The rising inflation in 2018 caused by the increased costs due to the increase in the exchange rate in Turkey should be examined. Figure 1 shows the monthly Consumer Price Index (CPI) and Producer Price Index (PPI) values for the 2017-2018 period.

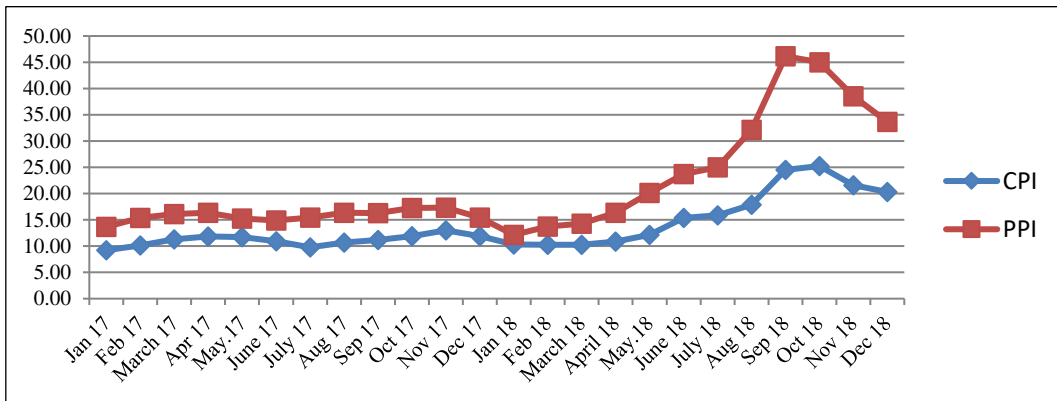

Figure 1. CPI and PPI for 2017-2018 in Turkey

Source: (Central Bank Republic Turkey, 2019).

Figure 2 shows the first and the last day of month United States Dollar and Euro values for the 2017-2018 period.

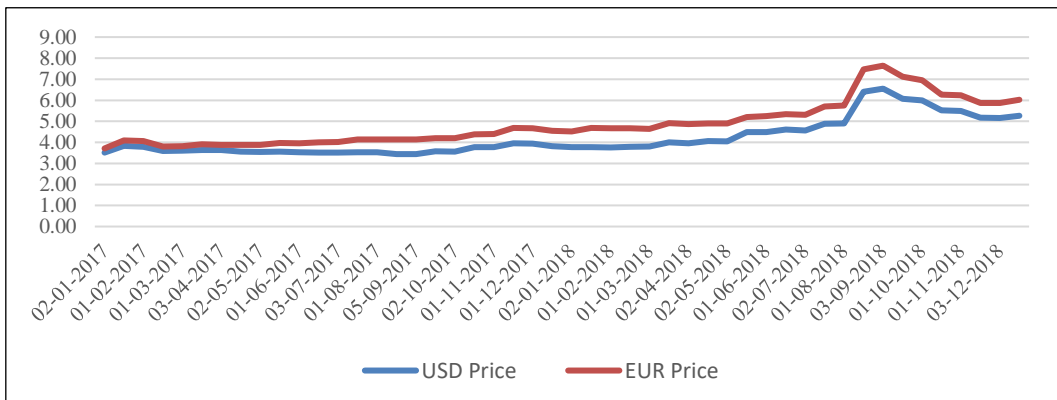

Figure 2: USD and EUR Currency Price for 2017-2018 in Turkey

Source: (CBRT, 2019).

Inflation (CPI-PPI) started to rise in April 2018 (Figure 1). The increasing trend in the exchange rates began in April 2018. There was a sharp increase in the exchange rate at the beginning of August 2018 (Figure 2). Turkish lira sharply lost its value against dollar because US President Trump authorized sanctions and more tariffs on Turkey. The sudden and drastic increase in the exchange rates had a direct impact on the costs of imported inputs. Due to the rises in the exchange rates, many firms significantly increased the prices of their products and services. Therefore, there was a sudden and rapid rise in inflation in September 2018. The White House removed the sanctions on Turkey in October 2018, and the Turkish Government implemented new monetary and fiscal policies, which resulted in a fall in the exchange rates and inflation.

The increase in the exchange rate led to an increase in interest rates, which resulted in an increase in borrowing costs. Cash sales were preferred over forward sales. The rise in prices of imported goods negatively affected firms' financial status. Not only rise in the exchange rate but also inflation increased the interest rates, which resulted in an increase in loan utilization fees (Pabuççu and Ayan, 2017: 41-42). The increase in capital costs slowed down the growth of the firms (Ulusoy, 2008: 228). In some sectors, investments were suspended or ongoing investments came to a halt. The retail sector was mostly affected by price increases. Customers tended to meet only their essential needs. Some firms either changed the packaging of their products or reduced their weight to prevent customers from perceiving the price increases. The government inspected those firms and fined those that stockpiled. However, the inspections hit the supermarket firms the worst. Since the supermarket firms that increased prices did not sell directly, it was the supermarket firms that the inspections hit the worst. The retail firms, which wished to stave off the crisis, priced their products and maintained a certain profit margin without losing their consumers, whose purchasing power had been greatly curtailed inflation adversely affects the financial position of firms and reduces their value (Feldstein, 1978: 839). The short-term increase in the exchange rates lowered the value of the retail firms traded on the stock exchange.

The aim of this study was to determine the effect of inflation on the profitability of the firms which increased the prices of their products and services. In this study it was to analyze the change in their profitability due to the sudden and drastic increase in the exchange rate in Turkey in 2018. It was tried to determine whether firms increased prices the reason of exchange rate. Therefore, it was researched unfair firm profits. The study is expected to contribute significantly to literature.

2. CONCEPT OF INFLATION

Inflation is a dynamic concept that emerged for the first time in Europe at the beginning of the sixteenth century. Inflation depends on the interaction of various factors (Aydoğan, 2004:92). Inflation is defined as a situation in which total demand is greater than total supply. Money, supply, demand and external factors affect inflation (Özcan, 2013: 35), which decreases the purchasing power of the currency and the real return. Controlling inflation is, therefore, crucial for economic stability.

There are different types of inflation, such as demand-pull inflation, cost inflation and price inflation as well as creeping inflation, chronic inflation and hyperinflation. Demand-pull inflation is defined as an increase in prices as a result of an increase in demand for those goods or services. It is also defined as a rise in prices when the total demand is higher than the total supply. Aside from an increase in prices, when the demand for labor is greater than the supply of labor, the price of labor rises. It is also the case for money supply and demand. An increase in money supply increases the welfare level and leads to more consumption, resulting in an increase in prices while there is no change in production rate (Meral, 2005: 310-312).

Cost inflation arises from an increase in input prices, regardless of demand for goods. An increase in prices of cost factors such as raw materials and energy increases the cost of production. Prices rise when the cost increase is passed on to them, uncontrolled raw material costs lead to constant price increases. When consumers do not want to buy expensive products, sellers cannot make sales. The retail and wholesale sectors suffer economic losses when consumers do not make purchases other than to meet their essential needs.

Inflation reduces real wealth. Wealth holders should, therefore, save more to restore their wealth to its previous level, which reduces interest rates and provides money flow from portfolio investments to real capital (Berber and Altan, 2004: 2-3). Inflation hinders economic growth as well (Karaca, 2011: 247). A continuous rise in inflation may cause uncertainty in inflation (Artan, 2008: 114). However, social consensus reduces inflation, and therefore,

individuals, businesses and the government should make compromises and collaborate to combat inflation (Karaçor, 1999: 76-79). Stabilization policies based on freely floating exchange rate and inflation-targeting based on full autonomy should be implemented to fight inflation in Turkey (Şahinoğlu et al., 2010: 29).

Turkey has been combatting inflation for a long time. It kept the currency undervalued in the 1980s and implemented an export-oriented growth model and therefore experienced approximately 6.5% of economic growth between 1983 and 1987. Inflation tends to increase with economic growth (Oktayer, 2010: 434). Something similar occurred in August 2018. The Turkish Lira was depreciated and devalued, which led to an increase in prices due to costs, resulting in inflation. The increase in the exchange rate increased export rates. Inflation was expected to reduce firm profitability, however, it may actually led to an increase in it. This suggested that some firms might have increased the prices of their products more than required by the cost increase.

3. LITERATURE REVIEW

Polat and Peker (2016) examined the effect of macroeconomic factors on the performance of automotive firms. They used a multiple regression model to analyze the 1993-2012 macroeconomic data of 11 firms. They reported that there was a moderate and negative correlation between earnings and CPI and PPI.

Akel and İltaş (2016) investigated the macroeconomic determinants of working capital. In order to develop a model consisting of macroeconomic variables, they used the 2003-2013 financial statement data of firms traded in different sectors on the Borsa Istanbul. They performed a panel data analysis using a model of firm-specific variables and macroeconomic indicators (gross domestic product, industrial production index, CPI, exchange rate, interest rate and money supply). They reported that macroeconomic variables had an effect on working capital and profitability, and therefore, they recommended that those variables should be taken into consideration for liquidity and profitability.

Erdaş (2015) examined the effect of macroeconomic and working capital factors on firm profitability. They used multiple regression to analyze the 2008-2014 macroeconomic indicators and financial statement data of eight tourism firms traded on the Borsa Istanbul. The results indicated no significant relationship between inflation rate and net profit margin.

Lee (2014) examined the effect of firm-specific and macroeconomic factors on Taiwan insurance firms' profitability and reported no significant relationship between profitability and inflation.

Bhutta and Hasan (2013) investigated the effect of food inflation on the profitability of Pakistani food firms and performed a multiple regression analysis to analyze 2002-2006 financial statement and macroeconomic data. They concluded that there was a positive, albeit insignificant, correlation between firm size, food inflation and firm profitability.

Lu et al. (2008) used 1978-2006 data to determine the effect of nine indicators on Chinese firms' profitability. They found that inflation had an effect on their profitability but that they continued to make a profit even after inflation adjustment.

Akalın and Dilek (2007) examined the factors that firms should take into consideration when making decisions under uncertainty. They concluded that the government should provide economic stability to ensure that firms are not affected negatively by macroeconomic indicators such as inflation and deflation.

McDonald (1999) analyzed the 1984-1993 macroeconomic data and financial statement of Australian manufacturers to determine the factors affecting their profitability. They reported that salaries were adjusted for inflation, which was therefore negatively correlated with firm profitability.

Lee and Rask (1976) used 1960-1976 data of American agricultural firms to examine the relationship between their profitability and inflation. They concluded that firms should take their working capital into consideration when budgeting their capital, that is, when making investments. They also reported a correlation between firm profitability, inflation and economic growth.

Marcus (1969) used regression analysis to analyze the data of 118 firms operating in different sectors in order to determine whether there was a correlation between firm size and profitability. They concluded that there was a significant correlation between profitability, product prices and cost increase in most firms.

4. DATA AND METHODOLOGY

The aim of this study was to examine the effect of the rapid and sudden increase in the exchange rate in 2018 on Turkish firms' costs and net profit. The study sample consisted of retail trade firms traded on the Borsa Istanbul. The firms included in the study were those most preferred by consumers and retail trade firms are directly contacting consumers. This study compared the 2017 data of the firms to determine whether they passed on the increase in the exchange rate to prices and to analyze the correlation between the increase in the exchange rate and firm costs and net profit. Table 1 shows the studied firms (KAP, 2019).

Table 1. Retail Firms Traded on the Borsa Istanbul

No	Name and Commercial Title	Data Source
1.	ADESE Shopping Mall Trade Inc.	(ADESE, 2019)
2.	BIM United Stores Inc.	(BIM, 2019)
3.	BIMEKS Information Technology and Foreign Trade Inc.	(BIMEKS, 2019)
4.	BIZIM Wholesale Stores Inc.	(BIZIM, 2019)
5.	CARREFOURSA Carrefour Sabancı Trade Center Inc.	(CARREFOURSA, 2019)
6.	MAVI Clothing Industry and Trade Inc.	(MAVI, 2019)
7.	MEPET Metro Petroleum and Plants Industry Trade Inc.	(MEPET, 2019)
8.	MIGROS Trade Inc.	(MIGROS, 2019)
9.	MILPA Commercial and Industrial Products Marketing Industry and Trade Inc.	(MILPA, 2019)
10.	SOK Grocery Stores Inc.	(SOK, 2019)
11.	TEKNOSA Domestic and Foreign Trade Inc.	(TEKNOSA, 2019)
12.	VAKKO Textile and Clothing Industry Enterprises Inc.	(VAKKO, 2019)

SOK Grocery Stores Inc. and MILPA Commercial and Industrial Products Marketing Industry and Trade Inc. was excluded from analysis because of missing data. Table 2 shows the variables, codes, frequency levels and data source.

Table 2. Variables and Data Sets

Variables	Abbreviation	Frequency Level	Data Source
Earnings	Earnings	Q2 and Q3	Consolidated Financial Statements
Cost of sales	Cos	Q2 and Q3	Consolidated Financial Statements
Gross profit	Gprofit	Q2 and Q3	Consolidated Financial Statements
Operating profit	Oprofit	Q2 and Q3	Consolidated Financial Statements
Net profit	Nprofit	Q2 and Q3	Consolidated Financial Statements

Changes in percent in the 2018 and 2017 years were calculated and used for analysis.

5. RESULTS AND DISCUSSION

Pearson correlation test was used to determine the correlation levels between variables over the two years. Paired sample t- test was employed to identify whether each of the variables changed significantly from 2017 to 2018. Then, by using percentage changes, the profitability of retail sector and specifically, the supermarket sector was investigated and discussed.

5.1. Correlation Test Results

A correlation test was used to determine the correlation level between the variables in the model. The variables change together, and therefore, are expected to be highly correlated. Changes in percent for Q2 between Q3 and 2017 and 2018 were used in the correlation test. Table 3 shows the correlation test results.

Table 3. Correlation Test Results

		earnings1	earnings2	cos1	cos2	gprofit1	gprofit2
Earnings1	Pearson Correlation	1	.996**	.997**	.997**	.938**	.914**
	Sig. (2-tailed)		.000	.000	.000	.000	.000
	N	10	10	10	10	10	10
Earnings2	Pearson Correlation	.996**	1	.991**	.997**	.940**	.918**
	Sig. (2-tailed)	.000		.000	.000	.000	.000
	N	10	10	10	10	10	10

Note: Earnings1, Cos1 and Gprofit1 represent the variables in 2017. Earnings2, Cos2 and Gprofit2 represent the variables in 2018.

Earnings of 2017 and 2018 are compared with the cost of sales and profit accounts to understand whether they show similar changes. Under normal circumstances, it is expected that there will be a high correlation between earnings, cost of sales and gross profit, because gross profit is calculated by deducting the costs from sales. However, the correlation structure can change, if the balances between earnings, cost of sales and gross profit disappear due to increasing the sales prices more than the increase in the cost of sales. Earnings 1 and 2 were highly correlated with cost of sales and gross profit in both years. Apparently, the correlation structure has not changed over the two years.

5.2. Paired Sample t-Test Results

A paired sample t-test is used to examine whether the variables were significantly different from each other in 2017 and 2018. The null hypothesis is that the mean difference between the paired variables are zero. Table 4 shows the paired samples test results.

Table 4. Paired Samples Test Results

		Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower	Upper			
Pair 1	earnings1 - earnings2	-1.13765	3.24947	1.02757	-3.46218	1.18688	-1.107	9	.297
Pair 2	cos1 - cos2	-.91195	3.38090	1.06913	-3.33049	1.50660	-.853	9	.416
Pair 3	gprofit1 - gprofit2	3.19063	12.45926	3.93997	-5.72219	12.10345	.810	9	.439
Pair 4	oprofit1 - oprofit2	43.24193	94.07899	29.75039	-24.05813	110.54198	1.453	9	.180
Pair 5	nprofit1 - nprofit2	3.93245	95.41255	30.17210	-64.32158	72.18647	.130	9	.899

Note: Earnings1, cos1, gprofit1, oprofit1 and nprofit 1 represent the variables in 2017. Earnings2, cos2, gprofit2, oprofit2 and nprofit 2 represent the variables in 2018.

The results show that the null hypotheses are not rejected for the all paired variables. Although the gross profit, operating profit and net profit were higher in 2017, and earnings and cost of sales were higher in 2018, the differences between 2017 and 2018 were not significantly different from zero. The findings of paired sample t-test support the findings of Pearson correlation test. These results indicate that, in general, the firms did not increase the prices of their products more than their costs and did not make more profits.

5.3. Profitability of Retail Firms

The data of the ten firms were used to determine their profitability. Changes in percent in the variables in four different periods were calculated. First, the financial statement data for Q2-2017 and Q2-2018 were compared. Second, the financial statement data for Q3-2017 and Q3-2018 were compared. Third, financial statement data for

Q2- and Q3- of 2017 were compared. Lastly, the financial statement data for Q2- and Q3- of 2018 were compared. Changes in percent were calculated and averaged. Table 5 shows the mean changes in percent.

Table 5. Changes in Variables (%)

Variables	Q2 2017-Q2 2018	Q3 2017-Q3 2018	Q2-Q3 2017	Q2-Q3 2018
Earnings	9.79	10.93	57.41	58.97
Cost of sales	9.13	10.04	60.47	60.54
Gross profit	14.11	10.92	85.33	76.97
Operating profit	30.67	-12.57	90.37	13.61
Net profit	-58.25	-62.18	53.62	88.73

The findings for Q2-2017 and Q2-2018 showed that the firms' cost of sales, earnings, gross profit and operating profit increased by 9.13%, 9.79%, 14.1%, and 30.67%, respectively. An increase in gross profit compared to the previous year may be due to an increase in prices or a decrease in costs. A higher increase in operating profit than in gross profit means that operating expenses are reduced. The net profit showed a negative change of 58.25% because some firms made a great loss.

The comparison between Q3-2017 and Q3-2018 data showed that the firms' earnings, cost of sales and gross profit increased by 10.93%, 10.04% and 10.92%, respectively, while their operating profit decreased by 12.57% due to high operating expenses. Reasons for the increase in operating expenses should be examined. The drop in net profit between Q3-2017 and Q3-2018 was 62.18%, which was more than that in the Q2 2018- Q2 2018.

The comparison between Q2-2017 and Q3-2017 data showed that the firms' earnings, cost of sales and gross profit increased by 57.41%, 60.47% and 85.33%, respectively, in the 3-month period. It is interesting that the cost of sales increased more than the earnings, and gross profit increased although it was expected to decrease. The data of the firms were averaged, and since, those of some of the firms changed considerably can be the reason for the difference in the percentages. Operating profit increased by 90.37%. The higher increase in operating profit than in gross profit may be due to the decrease in operating expenses. Net profit increased by 53.62% in the same period.

The comparison between Q2-2018 and Q3-2018 data showed that the firms' earnings, cost of sales and gross profit increased by 58.97%, 60.54% and 76.97%, respectively. However, the increase in Q3 was lower than in Q2. Operating profit and net profit increased by 13.61% and 88.73%, respectively. The increase in the firms' earnings, cost of sales and net profit suggests that they have additional sources of revenues.

On 2 July 2018, one US dollar and one Euro was worth 4,6225 and 5,3804 TRY, respectively. August 2018 witnessed sharp fluctuations, resulting in the Turkish lira losing further value against the US dollar and Euro. One US dollar was exchanged for 7 Turkish liras while one Euro was exchanged for more than 8 Turkish liras. In the June, July and August, the Turkish lira lost value against the US dollar and Euro by 29.59% and 29.18%, respectively. The increase in the dollar and Euro exchange rates in the same period of the previous year was 0.61% and 4.32%, respectively. Table 6 shows the annual percentage changes in the variables between 2017 and 2018.

Table 6. Changes in Variables for 2017 and 2018 (%)

Variables	2017	2018
Earnings	57.41	58.97
Cost of sales	60.47	60.54
Gross profit	85.33	76.97
Operating profit	90.37	13.61
Net profit	53.62	88.73
US dollar	0.61	29.59
CPI	1.32	9.15
PPI	0.83	22.44

The firms' earnings and cost of sales increased by 1.56% and 0.07%, respectively whereas the firms' gross profit and operating profit decreased by 8.36% and 76.76%, respectively. Rising costs are expected to reduce gross profit. The increase in their operating expenses reduced their operating profit. Their additional sources of income increased their net profit by 35.11%. The Turkish lira lost value against the US dollar by 28% annually. CPI and PPI rose sharply. Although their earnings, cost of sales and net profit were expected to increase together, their net profit increased by 35.11% in 2018 compared to 2017. As their operating profit declined, their net profit increase can be due to their additional sources of income. It is thought that the increase in the exchange rate increased the firms' exchange profits. Therefore, firms' net profit is increased.

5.4. Profitability of Supermarket Firms in Retail Sector

Consumers meet most of their essential needs from supermarkets, and price increases directly affect them. We, therefore, believe that supermarket firms should be evaluated separately. The calculations in the previous section were repeated for BIM, BIZIM, CARREFOURSA and MIGROS which are supermarkets traded on Borsa Istanbul. Table 7 shows the results.

Table 7. Changes in Statements of Supermarket Firms between 2017 and 2018 (%)

Variables	Q2 2017- Q2 2018	Q3 2017-2018 Q3	2017 Q2-Q3	2018 Q2-Q3
Earnings	21.25	23.70	56.15	59.29
Cost of sales	19.91	22.41	55.46	58.69
Gross profit	34.75	35.82	60.70	62.46
Operating profit	55.11	14.84	96.70	85.02
Net profit	-169.10	-157.12	27.59	82.13

Between Q2 and Q3 of 2018, the supermarket firms' sales and cost of sales increased by 59.29% and 58.69%, respectively, which were higher than in the same period of the previous year. The increase in the number of supermarkets and other factors may be directly related to the increase in their earnings. Gross profit increased by 2% compared to the previous year. This suggests that the supermarket firms increased their prices more than their costs. They also raised the prices of their products in stock, which allowed them to make a profit from products whose costs did not increase. The increase in operating profit was 96.70% between Q2-2017 and Q3-2017, and was 85.02% between Q2-2018 and Q3-2018. While net profit increased by 27.59% between Q2 and Q3 of 2018, it increased by 82.13% between Q2 and Q3 of 2018, which may be due to the increase in the firms' additional revenues.

The Q2 financial statement data was extracted from the Q3 financial statement data of 2018 Table 8 shows the results.

Table 8. Changes in Supermarket Firms in Q3 (%)

Firms	Earnings	Cost of Sales	Gross Profit	Operating Profit	Net Profit
BIM	35.09	32.85	45.78	61.75	60.23
BIZIM	35.62	32.43	67.49	-2060.85	-717.90
CARREFOURSA	17.50	19.25	12.54	-18.47	22.69
MIGROS	24.40	23.34	27.23	5.48	845.70
Mean	28.15	26.97	38.26	-503.02	52.68

Unlike the previous analyses, in this analysis it is calculated the difference between the firms' Q2 and Q3 financial statements and presented their quarterly (July, August and September) financial performance to control the increase in the exchange rate in the Q3 of 2018. The operating profit and net profit of BIZIM decreased significantly. The net profit of MIGROS increased by 845%. The high rate of change in the accounts of these two firms caused the mean to be high or low. The earnings of BIM and BIZIM increased more than the cost of their sales. The gross, operating and net profit of BIM increased while only the gross profit of BIZIM increased and its operating profit and net profit decreased dramatically. CARREFOURSA had higher costs than sales, and therefore, its gross profit rate fell. Although its operating profit decreased, its net profit increased compared to the previous

period. The sales of MIGROS were 1.06% higher than its cost of sales. Its net profit increased significantly, as previously stated. Table 9 shows the closing market prices of the supermarkets to determine the effect of their financial performance on the prices of their stocks.

Table 9. Stock Prices of Supermarket Firms (Turkish Lira)

Firms	29.12.2017	01.08.2018	03.09.2018	01.10.2018	31.12.2018
BİM	38.90	34.70	36.75	40.65	43.17
BİZİM	7.70	6.35	5.64	6.28	6.80
CARREFOURSA	5.58	4.26	3.82	3.89	3.48
MİGROS	27.56	19.16	13.63	15.79	14.92

The 31.12.2017 and 31.12.2018 stock prices show that all but BİM lost value. Price drops in BİST-100 index may affect stock prices. The supermarket firms performed well in 2018, however, it did not have an impact on the prices of their stocks. Many factors, such as the low Istanbul Stock Exchange Index, high interest rates, high inflation and withdrawal of foreign investors may have lowered the prices of their stocks.

6. CONCLUSION

Net profit is affected by many factors such as sales returns and discounts, cost of sales, general administrative expenses, marketing and sales expenses, R&D and foreign exchange expenses as well as tax liabilities, public offering costs in the capital market, and financing expenses. A higher increase in earnings than costs only increases gross profit.

The sudden and high increases in prices in August 2018 directly affected the Turkish economy. Many firms increased the prices of their products and services by around 50% due to the increase in the exchange rate. The firms were expected to lower prices after the decrease in the exchange rate, however, they did not do that. Although sellers stated that they increased their sales prices due to the increase in purchase prices, some of them increased the sales prices of many products whose production costs were not directly related to the foreign currency. The rise in sales prices caused inflation, which had a negative impact on the economy.

This study investigated whether there was a statistically significant difference between Q2 and Q3 of 2017 and Q2 and Q3 of 2018 data on earnings, cost of sales, gross profit, operating profit and net profit. Paired sample t-test results indicated that there were no statistically significant differences for each of the variables between Q2 and Q3 of 2017 and Q2 and Q3 of 2018. Also, the Pearson correlation results showed that the correlation dynamic between earnings, cost of sales and gross profit remained identical in 2017 and 2018.

The difference between Q2 and Q3 of 2018 and Q2 and Q3 of 2017 data of supermarket firms were compared. Their gross profit and net profit increased by 1.76% and 55%, respectively. Q3-2017 and Q3-2018 data showed that the net income and net profit of BİM increased by 35% and 60%, respectively. The earnings and net profit of MİGROS increased by 24% and 845%, respectively. The earnings and net profit of CARREFOURSA net profit decreased by 717%. Overall, the earnings of the four supermarket firms increased by 28% and their gross profit changed by 32.68%. The supermarket firms used their purchase prices as an excuse to increase their prices more than their costs. This indicates that they achieved higher gross profits than the increase in sales costs. It is determined that supermarket firms make more profit. Foreign currency gains might have led to a higher increase in net profit than in gross profit as well. In the future studies, analyzing the relationship between price, cost and profit with macroeconomic indicators is expected to contribute to the literature.

REFERENCES

- Adese. (2019). *Yatırımcı ilişkileri*. Access address: <http://www.adese.com.tr/yatirimci-iliskileri>, (1 February 2019).
- Akalın, G. and Dilek, S. (2007). Belirsizlik altında firma kararlarının incelenmesi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXIII (2), 45-61.

- Akel, V. and İltaş, Y. (2016). İşletme sermayesinin makroekonomik belirleyicileri: BIST’te sektörler arası bir karşılaştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(3), 39-70.
- Alacahan, N. D. (2011). Enflasyon, döviz kuru ilişkisi ve yansımaları: Türkiye. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 49-56.
- Artan, S. (2008). Türkiye’de enflasyon, enflasyon belirsizliği ve büyüme. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1(1), 113-138.
- Aydoğan, E. (2004). 1980’den günümüze Türkiye’de enflasyon serüveni. *Yönetim ve Ekonomi*, 11(1), 91-110.
- Berber, M. and Artan, S. (2004). *Enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği* (Working Paper, No. 2004/21). Ankara: Turkish Economic Association.
- Bhutta, N. T. and Hasan, A. (2013). Impact of firm specific factors on profitability of firms in food sector. *Open Journal of Accounting*, 2, 19-25.
- Bim. (2019). *Yatırımcı ilişkileri*. Access address: <https://www.bim.com.tr/Categories/105/yatirimci-iliskileri.aspx>, (1 February 2019).
- Bimeks. (2019). *The relationship between*. Access address: <https://www.kap.org.tr/tr/sirket-bilgileri/ozet/1520-bimeks-bilgi-islem-ve-dis-ticaret-a-s>, (1 February 2019).
- Bizim. (2019). *Yatırımcı ilişkileri*. Access address: <https://www.biziminvestorrelations.com/default.aspx>, (1 February 2019).
- Carrefoursa. (2019), *Yatırımcı ilişkileri*. Access address: <https://yatirimciiliskileri.carrefoursa.com/tr-TR>, (1 February 2019).
- Central Bank Republic Turkey. (2019). *Central Bank of the Republic of Turkey electronic data delivery system*. Access address: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/Uretici+Fiyatlari>, (1 February 2019).
- Erdaş, M. L. (2015). Firma kârlılığı üzerinde çalışma sermayesi yönetiminin ve makroekonomik faktörlerin etkisi: Borsa İstanbul endeksi turizm sektöründe faaliyet gösteren firmalar üzerine bir uygulama. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 1.220-1.229.
- Feldstein, M. (1978). Inflation and the stock market. *The American Economic Review*, 70(5), 839-847.
- KAP. (2019). *Public disclosure platform companies list according to sectors*. Access address: <https://www.kap.org.tr/tr/Sektorler>, (1 February 2019).
- Karaca, O. (2011). Türkiye’de enflasyon-büyüme ilişkisi: Zaman serisi analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(2), 247-255.
- Karaçor, Z. (1999). Türkiye’de enflasyonla mücadelede toplumsal uzlaşmanın etkinliği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(Güz), 75-80.
- Lee, W.F. and Rask, N. (1976). Inflation and crop profitability: how much can farmers pay for land?. *American Journal of Agricultural Economics*, 58(5), 984-990.
- Lee, C. Y. (2014). The Effects of firm specific factors and macroeconomics on profitability of property-liability insurance industry in Taiwan. *Asian Economic and Financial Review*, 4(5), 681-691.
- Lu, F., Song, G., Tang, J., Zhao, H. and Liu, L. (2008). Profitability of China's industrial firms (1978–2006). *China Economic Journal*, 1(1), 1-31.
- Marcus, M. (1969). Profitability and size of firm: Some further evidence. *The Review of Economics and Statistics*, 51(1), 105-107.
- Mavi. (2019). *Yatırımcı ilişkileri*. Access address: <http://www.mavicompany.com/tr/menu/yatirimci-iliskileri>, (1 February 2019).

- McDonald, J. T. (1999). The determinants of firm profitability in Australian manufacturing. *The Economic Record*, 75(229), 115-126.
- Mepet. (2019). *Yatırımcı ilişkileri*. Access address: <http://www.mepet.com.tr/yatirimci-iliskileri/finansal-ve-operasyonel-veriler>, (1 February 2019).
- Menon, J. (1996). The degree and determinants of exchange rate pass-through: Market structure, non-tariff barriers and multinational corporations. *The Economic Journal*, 106(435), 434-444.
- Meral, P. S. (2005). Enflasyon ve enflasyonun okuma alışkanlığına etkisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 309-324.
- Migros. (2019). *Yatırımcı ilişkileri*. Access address: <https://www.migroskurumsal.com/Foreks.aspx?IcerikID=35>, (1 February 2019).
- Oktayer, A. (2010). Türkiye’de bütçe açığı, para arzı ve enflasyon ilişkisi. *Maliye Dergisi*, 158, (Ocak-Haziran), 431-447.
- Özatay, F. (2011). *Parasal İktisat: Kuram ve Politika (İkinci Baskı)*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Özcan, B. (2013). Gelişmekte olan ekonomilerde enflasyonun belirleyenleri: Dinamik panel veri analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 33-53.
- Pabuçcu, H. and Ayan, T. (2017). The Development of an alternative method for the sovereign credit rating system based on adaptive neuro-fuzzy inference system. *American Journal of Operations Research*, 7(1), 41-55.
- Polat, Ç. and Peker, K. Ö. (2016). Makroekonomik değişkenlerin firma performansına etkileri: Türkiye otomotiv sektörü kapsamında analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 21-40.
- Şahinoğlu, T., Özden, K., Başar, S. ve Aksu, H. (2010). Türkiye’de enflasyonun oluşumu: ARDL yaklaşımı. *Sosyoekonomi*, 1, 27-46.
- Teknosa. (2019). *Yatırımcı ilişkileri*. Access address: <http://yatirimci.teknosa.com/mali-tablolar-ve-dipnotlar>, (1 February 2019).
- Ulusoy, T. (2008). Systematic risk and firm financial structure evidence from Istanbul Stock Exchange. *The Business Review Cambridge*, 11(2), 226-231.
- Ünsal, E. M. (2007). *Makro İktisat (7.Baskı)*:Ankara: İmaj Yayınevi.
- Vakko. (2019). *Yatırımcı ilişkileri*. Access address: <https://www.vakko.com/Content/Html/yatirimci-iliskileri.htm>, (1 February 2019).

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

MUHASEBE BİLGİ SİSTEMİNİN KOBİ'LERDE FARKINDALIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: ISPARTA İLİ ÖRNEĞİ

A RESEARCH ON SME-AWARENESS OF ACCOUNTING INFORMATION SYSTEM: THE CASE OF ISPARTA

Dr. Öğr. Üyesi Hakan ÖZÇELİK¹

Zehra KILINÇ²

ÖZ

Teknolojideki değişime paralel olarak değişerek gelişen günümüz rekabet ortamlarında, işletmelerin kaliteli bilgiye olan ihtiyaçları artmaktadır. Muhasebe bilgi sistemi, KOBİ'lerin ihtiyaç duyduğu muhasebe bilgilerini üreten alt bilgi sistemidir. İyi tasarlanmış ve işletmenin organizasyon yapısına entegre edilebilmiş muhasebe bilgi sistemi, KOBİ'lerin hedeflerine ulaşmasını kolaylaştıracaktır. Çalışmanın amacı, KOBİ'lerde muhasebe bilgi sisteminin unsurları, işleyişi, raporları ve katkıları açısından farkındalığının tespit edilmesidir. Amaç doğrultusunda, Isparta'da faaliyet gösteren KOBİ yönetici ve çalışanları üzerine anket uygulanmıştır. Veriler ve çalışma kapsamında geliştirilen hipotezler, SPSS programında analiz edilmiştir. Çalışmanın analiz kısmında, KOBİ'lerde muhasebe bilgi sisteminin unsurları, işleyişi, raporları ve katkıları konularında yönetici ve personellerin görüşleri ve görüşleri arasında farklılıkların olup olmadığı analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, KOBİ muhasebe bilgi sistemleri ile ilgili görüşler değerlendirilmiş ve katılımcıların görüşleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar doğrultusunda, KOBİ'lerde muhasebe bilgi sisteminin etkinliğinin artırılabilmesi için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler, İşletme Bilgi Sistemleri, Muhasebe Bilgi Sistemi.

JEL Sınıflandırma Kodları: M40, M41.

ABSTRACT

In a more competitive environment that increases with an alteration in parallel to the changes in technology, the needs of enterprises for quality information are increasing. Accounting information system is a sub-information system that produces the accounting information needed by SMEs. A well-designed accounting information system that can be integrated into the organization's organizational structure will make it easier for SMEs to achieve their goals. The aim of the study is to determine the awareness of SMEs in terms of the elements, functioning, reports and contributions of the accounting information system. For this purpose, a questionnaire is conducted on the managers and employees of SMEs operating in Isparta. The data and the hypotheses developed within the scope of the study are analysed in SPSS program. In the analysis part of the study, whether there are differences between the views and opinions of managers and staff about the elements, operation, reports and contributions of accounting information system in SMEs is analysed. As a result, opinions about SME accounting information systems are evaluated and statistically significant differences are found between the opinions of the participants. In line with the results, suggestions are made to increase the efficiency of the accounting information system in SMEs.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, hakanozcelikdu.edu.tr

² Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, zehra88@outlook.com

Keywords: Small and Medium Enterprises, Business Information Systems, Accounting Information System.

JEL Classification Codes: M40, M41.

1. GİRİŞ

Bilgi, içinde yaşadığımız bilgi iletişim çağının en önemli değeridir. İşletmelerin tüm faaliyetleri bilgi kullanımı ile gerçekleştirilmektedir. İşletmelerin ihtiyaç duyduğu bilgi, işletme bilgi sistemlerinden ve işletme dışı kaynaklardan temin edilmektedir. İşletme bilgi sistemleri, işletmelerin temel fonksiyonları temelinde geliştirilmiş olup, muhasebe, pazarlama, üretim, personel ve yönetim bilgi sistemi gibi genel sınıflandırmaları söz konusudur. Bu bilgi sistemleri içinde, muhasebe bilgi sistemi ürettiği bilginin hacmi ve stratejik değeri açısından ön plana çıkmaktadır. Muhasebe bilgi sistemi, işletmenin diğer bilgi sistemleri ile yoğun işbirliği neticesinde bilgi sistemlerinin merkezinde yer almaktadır.

Muhasebe bilgi sistemlerinde, işletmelerin ve paydaşlarının ihtiyaç duyduğu muhasebe bilgileri üretilmektedir. Üretilen muhasebe bilgileri, işletmenin iç ve dış bilgi kullanıcılarına ulaştırılır. İşletme sahip ve yöneticileri karar alma süreçlerinde, yatırım kararlarında, işletmenin değerinin tespitinde, performans değerlemesinde olduğu gibi birçok stratejik konularda muhasebe bilgilerini kullanmaktadırlar. İşletme personeli gerçekleştirmiş oldukları faaliyetlerle ilgili ve özellikle kendi kazançlarının hesaplanması gibi konularda muhasebe bilgilerini kullanmaktadırlar. İşletme dışı bilgi kullanıcıları olarak rakipler, kendi performanslarının değerlendirilmesinde, yatırımcılar işletme değerinin vb. yatırım kararlarının değerlendirilmesinde, tedarikçi ve satıcılar işletmenin ekonomik ve finansal analizi gibi birçok konuda muhasebe bilgilerini kullanmaktadırlar. Yine dış bilgi kullanıcıları olarak, işletmelerin yabancı kaynak ihtiyaçlarını karşılamış oldukları finans kuruluşları da, kredi talebini değerlendirmek üzere muhasebe bilgilerini kullanmaktadırlar. Yukarıda sayılanların dışında toplumun tamamı ile ilgili olan, vergi, sosyal güvenlik ve sigorta gibi konularda ilgili kamu kuruluşları işletmeler tarafından üretilen muhasebe bilgilerini kullanmaktadırlar. Muhasebe bilgilerinin kullanıcı sayısının çok fazla olması değerini ve etkileşim alanını artırmaktadır.

Ekonominin temel taşlarından olan küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ), ekonomik kalkınmayı ve refah düzeyin artmasına olumlu katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada da Isparta ilinde faaliyetini sürdüren KOBİ'lerde muhasebe bilgi sisteminin farkındalığı üzerine bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda, KOBİ'lerde farklı bölüm ve pozisyonlarda çalışanlara uygulanan anket ile MBS kayıt ve belge düzeni, personeli, raporları ve katkıları konularındaki farkındalıkları ölçülmeye çalışılmıştır.

2. MUHASEBE BİLGİ SİSTEMİ

Muhasebe bilgi sistemi, işletme bilgi üretim süreçlerinin muhasebe yönünü yansıtmaktadır. Bir işletmenin finansal nitelikteki verilerini toplayıp kayıt altına alan ve bilgi üretim süreçlerinde ihtiyaç duyulan muhasebe bilgilerini üretmek için iç ve dış bilgi kullanıcılarının hizmetine sunan bir bilgi sistemidir (Romney, Steinbart ve Cushing, 1997: 2). İşletme bilgi sistemleri, işletmede üretilen ve dış kaynaklardan temin edilen bilgiyi yönetmektedir. İşletme bilgi sistemleri içinde en eski olan ve yaygın kullanılanı muhasebe bilgi sistemidir. (Hacıhasanoğlu ve Erdoğan, 2019: 80).

Muhasebe bilgi sistemi, muhasebenin türleri olarak finansal muhasebe ve maliyet muhasebesi alt bilgi sistemlerini de kapsayan bir bilgi sistemidir. İşletme bilgi sistemlerinden birisi olan muhasebe bilgi sistemi, en önemlisidir. Ayrıca muhasebe bilgi sistemi bu güne kadar en çok kullanılan ve geliştirilen bilgi sistemidir (Sürmeli, 2006: 32).

İşletmeler sürekliliğini devam ettirmek ve hedeflerine ulaşmak için, fon kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple, fon işletmenin faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde çok büyük bir öneme sahiptir. Verimli ve etkin bir mali yapı, işletmelerin amaçlarına ulaşabilmeleri için ihtiyaç duymuş oldukları araçlar içerisinde kritik öneme sahiptir (Gökçen, 2007: 292).

Muhasebe sistemi muhasebe temel kavram, ilke, standart ve yasalar çerçevesinde işletmenin gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlere ilişkin bilgilerin kaydedilmesi ve açıklanması amacıyla oluşturulmuş bir sistemdir. Muhasebe bilgi sistemi ise, verilerin bir girdi olarak işlendiği ve bunun sonucunda belirli bir çıktının elde edildiği bir süreçtir. Bu süreçte çeşitli belgelerden elde edilen verilerin sisteme girişi yapılır ve bilgi işlem faaliyetleri kayıt altına alınarak çıktıya dönüştürülür ve raporlar aracılığıyla yetkili kişilere sunulur (Gökdeniz, 2005: 87). Muhasebe bilgi

sisteminin temel amacı, işletmeler açısından finansal durumların takibini sağlamak ve önemli kararlar alınırken bu bilgi sisteminden faydalanmasını sağlamaktır (Mizrahi, 2011: 311).

Muhasebe bilgi sistemi, KOBİ bilgi sistemleri içinde biçimsel olan tek bilgi sistemi olarak ön plana çıkmakta (Sevim, 2006:45) ve işletmelerin dili olarak tanımlanmaktadır (Atabey, Parlakkaya, Kurşunel ve Alagöz, 2003: 7). Muhasebe işlemlerinin düzenli işleyişi, muhasebe bilgi sisteminin etkinliği ile ilgilidir. Muhasebe bilgi sistemi etkinliği, sistemin unsurlarının yeterliliği ile doğrudan ilişkilidir. Unsurların en önemlisi de personel unsurudur. Personel yeterliliği, üretilen bilgilerin kalitesini doğrudan etkileyecektir.

3. ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı, Isparta'da faaliyet gösteren KOBİ çalışan ve yöneticilerinin, muhasebe bilgi sisteminin işleyişi, unsurları, çıktı ve katkıları ile ilgili görüşlerini anket yöntemi ile test edip, KOBİ'lerdeki muhasebe bilgi sistemi farkındalığını tespit etmektir.

Muhasebe bilgi sistemi işletmelerin temel bilgi sistemlerinden olup, KOBİ'lerin büyüme, kurumsallaşma ve sürdürülebilirlikleri için önemli bir araçtır. Bu bağlamda, muhasebe bilgi sistemi farkındalığının KOBİ'lerde geliştirilerek, vergi amaçlı muhasebenin ötesinde bilgi amaçlı muhasebe uygulamalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Çalışma amacı doğrultusunda, KOBİ yönetici ve çalışanlarına uygulanan anket çalışması ile, Isparta'da KOBİ'lerde muhasebe bilgi sisteminin farkındalık ve kullanım seviyesi tespit edilerek, gerekli öneriler geliştirilmiştir.

Literatürde KOBİ'lerin muhasebe bilgi sistemleri ile ilgili benzer çalışmalar mevcut olup, bu çalışmada KOBİ muhasebe bilgi sistemleri; işleyiş, unsur, çıktı ve katkıları açısından dört farklı kategoride ele alınarak incelenmiştir.

3.2. Çalışmanın Ana Kütlesi, Örnekleme ve Kısıtları

Çalışmanın ana kütlesi, Isparta'daki KOBİ'lerden oluşmaktadır. 2019 yılı Ocak ayı KOSGEB veri tabanına kayıtlı KOBİ sayısı 9.500'dür (KOSGEB, 2019: 53).

Yazıcı ve Erdoğan'a göre, örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde, $\alpha=0,05$ önemlilik seviyesinde 240 sayısı yeterli olacaktır (Yazıcı ve Erdoğan, 2004: 50). Söz konusu örneklem hesaplaması dikkate alınarak, ana kütle olarak Isparta'daki yaklaşık 10.000 KOBİ'ye karşılık olarak, araştırmanın örnekleme zaman kısıtı da dikkate alınarak, 250 KOBİ olarak belirlenmiştir. 250 KOBİ'de, elde bilgiler ve yapılan analizleri bütün KOBİ ve işletmeler için geçerli olmaması çalışmanın bir diğer kısıtı olarak değerlendirilebilir.

3.3. Çalışmanın Yöntemi

Anket yöntemi, araştırmada veri toplama aracı olarak belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan veriler, Isparta'da 2019 yılında faaliyet gösteren KOBİ'lerden rastgele örnekleme yöntemiyle seçilen 250 işletmenin farklı pozisyonlarında çalışan yönetici veya çalışanları ile yüz yüze görüşerek anket yöntemiyle elde edilmiştir. Anket çalışması, her işletme adına 1 yönetici veya personele uygulanarak 250 kişi ile görüşülerek gerçekleştirilmiştir.

Dört bölümden oluşan anket sorularının ilk bölümünde, demografik sorulara yer verilmiştir. İkinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerinin geliştirilmesinde Esmeray ve Buluş Dağlı (2017) çalışmasındaki anketten faydalanılmıştır. Bölüm 1'de bulunan 10 madde yönetimin kararlarındaki önemini ve işletmelerde muhasebe bilgi sisteminin etkinliği ölçülmüştür. Bölüm 2'de bulunan 20 madde işletmelerde muhasebe bilgi sisteminin algılanma seviyesini ölçmek ve bölüm 3'de bulunan 6 madde ise işletmelerde muhasebe bilgi sisteminin işletme yönetimine getirdiği yenilik algısını belirlemek amacı ile oluşturulmuştur. Bu ölçekler 5'li likert tipindedir (1= Kesinlikle Katılmıyorum,5= Kesinlikle Katılıyorum).

3.4. Çalışma İle İlgili Literatür Taraması

KOBİ'lerde finansal raporlamaya ilişkin olarak çeşitli ülkelerde daha önce yapılan çalışmalarda, genel olarak işletmelerde muhasebe bilgi sistemi farkındalık düzeyinin düşük olduğu tespit edilmiştir (Köse, 2009: 115). Literatürde KOBİ'lerde muhasebe bilgi sistemi üzerine yapılan ve ulaşılabilen çalışmalar kronolojik olarak aşağıda sıralanmıştır.

Dinç vd. (2008) çalışmalarında, kurumsallaşma ile muhasebe bilgi sisteminin arasında istatistiksel anlamda bir ilişki olup olmadığını araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda, muhasebe bilgi sistemi ile kurumsallaşma arasında, pozitif ve güçlü bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca muhasebe bilgi sisteminin etkinliği, kurumsallaşmayı sağlayan faktörlerden biri olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Grande, Estebanez ve Colomina (2011) muhasebe bilgi sisteminin etkin kullanımını ölçmek amacıyla, İspanya’da KOBİ’ler üzerine yapmış oldukları çalışma sonucunda, muhasebe bilgi sistemlerinin işletme performanslarını olumlu yönde etkilediği tespit etmişlerdir.

Akgün ve Kılıç (2013), çalışmalarında, muhasebe bilgi sisteminin işletme yönetimi üzerindeki etkisini araştırmış oldukları çalışma sonucunda, muhasebe bilgi sisteminin işletme yönetimini olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Neogy (2014), çalışmasında işletmelerin muhasebe bilgi sisteminin etkinliğini değerlendirmek amacıyla, Bangladeş’te faaliyet gösteren mobil telekomünikasyon işletmeleri üzerine anket çalışması yapmıştır. Çalışma sonucunda, muhasebe bilgi sistemlerinin işletme yönetimlerine olumlu katkı sağladığı ve etkin olduğu tespit edilmiştir.

Bayraktaroğlu, Sarıtaş ve Kalkan (2015), KOBİ’lerdeki yöneticilerin karar alma aşamasında muhasebe bilgi sistemindeki raporların ne derece etkin kullandıklarını tespit edilmesi üzerine bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Araştırma sonucunda, işletme sahiplerinin ve yöneticilerin muhasebe bilgilerini yalnızca yasal açıdan zorunlu olarak görmeyip, ayrıca yöneticilerinin karar almasına yardımcı olduğunu ve muhasebe bilgilerini işletmenin mali kontrol ve denetiminin yapılması amacıyla kullandıklarını tespit etmişlerdir.

Atmaca ve Akar (2016) muhasebe bilgi sisteminin işletmeler üzerindeki etkinliğini ölçmeyi amaçladıkları çalışmanın sonucunda, muhasebe bilgi sisteminin işletmeler üzerinde önemli bir yere sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Esmeray ve Buluş Dağlı (2017) yapmış oldukları çalışmalarında, muhasebe bilgi sisteminin, KOBİ’ler üzerindeki etkilerini, yönetimin muhasebe bilgi sistemini anlama düzeyinin ve bu sistemin yönetime getirmiş olduğu yenilik anlayışı ile söz konusu anlayışın işletmeler üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Sonuç olarak, muhasebe bilgi sisteminin işletmelerin faaliyet süreçleri, kullanmış oldukları teknoloji düzeyi, hukuki statüleri ve yöneticilerin eğitim düzeyleri gibi unsurlar üzerinde olumlu etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Demir ve Tanyıldızı (2018), üretici KOBİ’lerde muhasebe bilgi sisteminin farkındalığı üzerine Elazığ ilinde bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Araştırma sonucunda, KOBİ’lerde muhasebe bilgi sistemi farkındalığının geliştiği ve muhasebe bilgilerinin yaygın kullanıldığı sonucuna ulaşmışlardır.

Erdoğan (2018) çalışmasında, İstanbul ilinde faaliyet gösteren imalatçı KOBİ’lerin kurumsallaşma düzeyleri ile muhasebe bilgi sisteminin etkin kullanımı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda, kurumsallaşma düzeyleri ile muhasebe bilgi sisteminin etkin kullanımı arasında, istatistiksel anlamda pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Atalay (2019) Sivas Organize Sanayi Bölgesinde 2018 yılında faaliyet gösteren KOBİ’ler üzerine yapmış olduğu araştırmada; muhasebe bilgi sisteminin etkinliği ölçülmeye ve karar alma sürecinde kullanım düzeyi tespit edilmesini amaç edinmiştir. Araştırma sonucunda, muhasebe bilgi sisteminin KOBİ’lerde etkin bir şekilde çalıştığı ve işletmelerin karar alma süreçlerinde ihtiyaç duydukları kaliteli bilgileri ürettiği görülmüştür.

Hacıhasanoğlu ve Erdoğan (2019) KOBİ’lerde kurumsallaşma düzeyinin muhasebe bilgi sistemi üzerindeki etkisini, İstanbul’da faaliyet gösteren imalat işletmelerinde yapılan bir çalışma ile araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, KOBİ’lerin kurumsallaşma düzeyleri ile muhasebe bilgi sisteminin etkin kullanımı arasında, istatistiksel anlamda pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

3.5. Çalışmanın Bulguları ve Analizi

Bu bölümde, çalışmada elde edilen bulgular ve analizlerine yer verilmiştir.

3.5.1. Güvenirlilik Analizi

Tablo 1 güvenilirlik analizinin sonuçlarını içermektedir.

Tablo 1. Güvenilirlik Analizi

İfadeler	Cronbach's Alpha	Soru Sayısı
MBS Kayıt ve Belge Düzeni ile İlgili Görüşler	0.935	13
MBS Personeli ile İlgili Görüşler	0.827	5
MBS Finansal Raporları ile İlgili Görüşler	0.921	10
MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşler	0.918	7

Tablo 1'deki değerlere göre; dört grupta elde edilen sonuçlar birinci, üçüncü ve dördüncü gruplarda $0.90 \leq \alpha \leq 1.00$ aralığında gerçekleşmiş olup, sonuçlar yüksek derecede güvenilir olarak değerlendirilmiştir. İkinci grupta ise sonuç $0.60 \leq \alpha \leq 0.90$ arasında olduğundan oldukça güvenilir olarak bulunmuştur (Can, 2014: 369).

3.5.2. Genel Bilgiler

Tablo 2'de ankete katılan KOBİ'lerin frekans ve yüzde dağılımları verilmiştir.

Tablo 2'de katılımcıların yaklaşık % 40'ının muhasebe personeli ve % 47'sinin lisans mezunu olarak olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan KOBİ'lerle ilgili verilerde en yüksek değerler olarak; % 68'nin şahıs şirketi, % 76'sının personel sayısının 10-49 kişi arasında olduğu, 2018 yılı cirolarının % 50'sinin 8.000.000-40.000.000 TL aralığında olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar, işletmelerinde teknoloji kullanım düzeyini; % 25'i ileri ve % 75'i ise orta seviyede gördüklerini belirtmişlerdir. KOBİ'lerin faaliyet gösterdikleri sektör oranları incelendiğinde, en yüksek katılımın % 32 ile Gıda sektöründe olduğu görülmektedir.

KOBİ çalışanlarının demografik özelliklerine göre oluşturulan maddelere katılma seviyeleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla hipotezler oluşturulmuş, verilere öncelikle normallik testleri yapılmış ve verilerin normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Bu nedenle hipotezlerin analizinde, hipotezlerin analizinde Mann-Whitney U testi ve Kruskal Wallis Varyans analizi testleri uygulanmıştır.

Tablo 2. KOBİ ve Katılımcılarla İlgili Bilgiler

Değişkenler	Frekans	Yüzde	Değişkenler	Frekans	Yüzde
Katılımcının Firmadaki Pozisyonu			İşletmenin Hukuki Statüsü		
Genel Müdür	56	22.4	Anonim Şirket	19	7.6
Genel Müdür Yardımcısı	25	10.0	Limited Şirket	61	24.4
Muhasebe Müdürü	47	18.8	Şahıs Şirketi	170	68.0
Finans Müdürü	21	8.4	İşletmede Kullanılan Teknoloji Düzeyi		
Muhasebe Personeli	101	40.4	İleri	62	24.8
Katılımcının Eğitim Durumu			Orta	188	75.2
Lise	61	24.4	İşletmenin Dâhil Olduğu Sektör Grubu		
Önlisans	53	21.2	Tekstil	35	14.0
Lisans	117	46.8	Gıda	79	31.6
Yüksek Lisans	15	6.0	Plastik	13	5.2
Doktora	4	1.6	Ağaç ve Ağaç Ürünleri	5	2.0
İşletmenin 2018 Yılı Cirosu			Taş ve Toprak	15	6.0
100.000-999.999	48	19.2	Otomotiv	12	4.8
1.000.000-7.999.999	76	30.4	Makine ve Metal	16	6.4
8.000.000-40.000.000	126	50.4	Diğer	75	30.0
İşletmede İstihdam Edilen Personel Sayısı					
10-49	189	75.6			
50-249	61	24.4			

3.5.3. MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler

Tablo 3'te KOBİ çalışanlarının MBS kayıt ve belge düzeni ile ilgili ifadeler ve katılım oranları gösterilmektedir.

Tablo 3. MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Bilgiler

İfadeler	N	\bar{x}	SS.
Kullanılan muhasebe programı işletmenin ihtiyaçlarını karşılamaktadır	250	4.392	1.032
Muhasebede kayıtlar mevzuata uygun tutulmaktadır	250	4.364	1.082
Muhasebe işlemleri sıklıkla kontrolden geçirilmektedir	250	4.232	1.166
Muhasebe defterlerine sadece sorumlu kişiler ulaşabilmektedir	250	4.188	1.014
İşletmede kayıtları tutanlarla, kontrolünü yapan kişiler farklıdır	250	4.180	1.156
Belgelerin kimler tarafından hazırlanacağı bellidir	250	4.164	1.148
İşletme içi belgelerde mutlaka kontrol ve kayıt ile ilgili paraflar bulunur.	250	4.156	1.152
Belgeler üzerine taraflar mutlaka imza atmaktadırlar	250	4.092	1.246
İşletme içi bilgi akışını sağlayan belgeler yeterlidir	250	4.060	1.185
İşlemler hemen belgelendirilmektedir	250	4.056	1.194
Hesapların nasıl kullanılacağı ile ilgili yönergeler mevcuttur	250	3.956	1.196
Muhasebe işlemleri günlük kaydedilmektedir.	250	3.888	1.306
Muhasebede yardımcı defter kullanımına önem verilmektedir	250	3.880	1.213

MBS kayıt ve belge düzeni ile ilgili görüşler incelendiğinde; KOBİ'ler açısından kullanılan muhasebe programlarını işletmenin ihtiyaçlarını karşıladığı, kayıtların mevzuata uygun tutulduğu ve muhasebe işlemlerinin sık sık kontrol edildiği görüşleri en çok katılım olan görüşler olarak ön plana çıkmaktadır. Hesap kullanım yönergelerinin hazır olduğu, muhasebe kayıtlarının günlük yapıldığı ve yardımcı defter kullanımına önem verilmektedir gibi teknik konularla ilgili ifadelerle katılım oranlarının düşük kaldığı görülmektedir. KOBİ çalışanlarının MBS kayıt ve belge düzeni ile ilgili olarak, KOBİ'lerde ihtiyaç ölçüsünde MBS kayıt ve belge düzeni ile ilgili gerekenlerin yapıldığı yönünde algılarının var olduğu ifade edilebilir.

3.5.4. MBS Personeli İle İlgili Görüşler

Tablo 4'te KOBİ çalışanlarının MBS personeli ile ilgili ifadeler ve katılım oranları gösterilmektedir.

Tablo 4. MBS Personeli İle İlgili Görüşler

İfadeler	N	\bar{x}	SS.
Muhasebe personeli muhasebe programını etkin kullanabilmektedir.	250	4.264	1.105
Muhasebede çalışan eleman sayısı yeterlidir	250	4.000	1.218
Muhasebede çalışanlar arasında kesin bir görev dağılımı mevcuttur	250	3.984	1.202
Muhasebede çalışanların hepsi yeterli mesleki yeterliliğe sahiptir	250	3.888	1.193
Muhasebede çalışanlar devamlı hizmet içi eğitim almaktadırlar	250	3.820	1.236

Katılımcıların Muhasebe personeli ile ilgili görüşleri incelendiğinde diğer faktörlerde yer alan ifadelerle katılım oranlarına kıyasla daha düşük oranda katılım gösterdikleri ifade edilebilir. Muhasebe personelinin muhasebe programını etkin kullanabildiği ve çalışan sayısının yeterli olduğu görüşlerine katılım oranları yüksek iken, muhasebe personelinin eğitim durumları ve görev tanımlamalarının yapıldığı görüşlerine katılım oranları düşük seviyede kalmıştır.

MBS personeli ile ilgili sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde; KOBİ çalışanları MBS personelini nicelik olarak yeterli görürken, nitelik açısından yeterlilikle ilgili ifadelerle katılım oranları daha düşük seviyede kaldığı ifade edilebilir.

3.5.5. MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler

Tablo 5'te KOBİ çalışanlarının MBS raporları ile ilgili ifadeler ve katılım oranları gösterilmektedir.

Tablo 5. MBS Finansal Raporları İlgili Görüşler

İfadeler	N	\bar{x}	SS.
Mal alış ve satışlarıyla ilgili raporlar düzenli olarak hazırlanmaktadır.	250	4.360	0.997
Muhasebe raporları açık ve anlaşılır olarak düzenlenmektedir.	250	4.344	1.045
Mali tablolar mali analize imkân verecek şekilde hazırlanmaktadır.	250	4.248	1.038
Satış raporları düzenli olarak hazırlanmaktadır.	250	4.244	1.154
Stoklarla ilgili raporlar düzenli olarak hazırlanmaktadır.	250	4.236	1.088
Müşteri ve Satıcılarla ilgili raporlar düzenli olarak hazırlanmaktadır.	250	4.216	1.083
Muhasebe kayıtları ve raporları gerçek durumu göstermektedir.	250	4.208	1.187
Düzenli şekilde finansal raporlar hazırlanmaktadır.	250	4.196	1.160
Düzenli olarak işletme bütçeleri hazırlanmaktadır.	250	4.124	1.207
Üretim raporları düzenli olarak hazırlanmaktadır.	250	4.016	1.195

Muhasebe bilgi sistemi finansal raporlar ile ilgili ifadelerine yüksek oranlarda katılım olduğu gözlemlenirken, mal alış ve satışları ile ilgili raporların düzenli olarak hazırlandığı, raporların açık, anlaşılır ve analize uygun olduğu ön plana çıkmaktadır. MBS raporları ile ilgili görüşler genel olarak değerlendirildiğinde; MBS'lerinin ihtiyaç duyulan raporları karşıladığı yönünde bir algı olduğu ifade edilebilir.

3.5.6. MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşler

Tablo 6'da KOBİ çalışanlarının MBS'nin işletmeye katkıları ile ilgili ifadeler ve katılım oranları gösterilmektedir.

Tablo 6. MBS'nin İşletmeye Katkıları İle İlgili Görüşler

İfadeler	N	\bar{x}	SS.
MBS yöneticilerin muhasebe bilgisi ihtiyaçlarına cevap verebilmektedir	250	4.384	1.004
MBS, performans gelişimine katkı sağlamaktadır.	250	4.204	1.076
MBS işletme paydaşları ile olan bilgi paylaşımına katkı sağlamıştır	250	4.132	1.098
MBS ile işletme sağlıklı bütçe ve planlama sayesinde kârlılığını artırmıştır	250	4.072	1.095
MBS, işletmenin ürün veya hizmet rekabetine yenilik sağlamıştır	250	4.000	1.199
MBS, işletmede kurumsal yönetim ilkeleri arasındaki ilişkiyi güçlendirmiştir	250	3.992	1.013
MBS, işletmenin performansının değerlendirilmesinde yenilik sağlamıştır	250	3.972	1.124

MBS'nin işletmeye sağladığı katkıları ilgili ifadelerle katılım oranları incelendiğinde, MBS'nin yöneticilerin muhasebe bilgi ihtiyaçlarına cevap verebildiği, işletmenin rekabet gücüne ve işletme paydaşları ile bilgi paylaşımına katkı sağladığı ifadeleri yüksek oranda katılımın sağlandığı ifadeler olduğu Tablo 6'da görülmektedir.

MBS'nin işletmeye sağladığı katkıları ilgili algılama düzeyleri değerlendirildiğinde; işletmelere genel olarak faydalı olduğu, beklenen katkıları sağladığı ve rekabeti güçlendirdiği yönünde algılarının olduğu ifade edilebilir. Kurumsallaşma ve performans değerlendirme katkılarına katılım oranları ise, diğer katkı ifadelerine oranla daha düşük seviyede olduğu ifade edilebilir.

3.5.7. Çalışmanın Hipotezleri ve Testleri

Çalışma kapsamında geliştirilen hipotezler aşağıdaki gibidir;

H1: KOBİ çalışanının firmadaki pozisyonuna göre MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H2: KOBİ çalışanının eğitim durumuna göre MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H3: İşletmenin 2018 yılı cirosuna göre MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₄: İşletmede istihdam edilen personel sayısına göre MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₅: İşletmenin hukuki statüsüne göre MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₆: İşletmede kullanılan teknoloji düzeyine göre MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₇: İşletmenin dâhil olduğu sektör grubuna göre MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₈: KOBİ çalışanının firmadaki pozisyonuna göre MBS Personeli İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₉: KOBİ çalışanının eğitim durumuna MBS Personeli İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₁₀: İşletmenin 2018 yılı cirosuna göre MBS Personeli İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₁₁: İşletmede istihdam edilen personel sayısına göre MBS Personeli İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₁₂: İşletmenin hukuki statüsüne göre MBS Personeli İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₁₃: İşletmede kullanılan teknoloji düzeyine göre MBS Personeli İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₁₄: İşletmenin dâhil olduğu sektör grubuna göre MBS Personeli İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₁₅: KOBİ çalışanının firmadaki pozisyonuna göre MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₁₆: KOBİ çalışanının eğitim durumuna MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₁₇: İşletmenin 2018 yılı cirosuna göre MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₁₈: İşletmede istihdam edilen personel sayısına göre MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₁₉: İşletmenin hukuki statüsüne göre MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₂₀: İşletmede kullanılan teknoloji düzeyine göre MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₂₁: İşletmenin dâhil olduğu sektör grubuna göre MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₂₂: KOBİ çalışanının firmadaki pozisyonuna göre MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₂₃: KOBİ çalışanının eğitim durumuna MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₂₄: İşletmenin 2018 yılı cirosuna göre MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₂₅: İşletmede istihdam edilen personel sayısına göre MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₂₆: İşletmenin hukuki statüsüne göre MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₂₇: İşletmede kullanılan teknoloji düzeyine göre MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₂₈: İşletmenin dâhil olduğu sektör grubuna göre MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

KOBİ çalışanlarının firmadaki pozisyonlarına ilişkin oluşturulan hipotezlerin analizleri Tablo 7'de görülmektedir.

Tablo 7 incelendiğinde; KOBİ çalışanlarının “MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler”, “MBS Personeli İle İlgili Görüşler”, “MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler” ve “MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşler” ile ilgili oluşturulan maddelere katılma durumunda **pozisyonlarına göre farklılık bulunmaktadır**. Bu farklılığın, Muhasebe ve Finans Müdürü olarak çalışan katılımcıların daha fazla katılmasından ileri geldiği tespit edilmiştir.

Buna göre “*H₁: KOBİ çalışanının firmadaki pozisyonuna göre MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır*”, “*H₈: KOBİ çalışanının firmadaki pozisyonuna göre MBS Personeli İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır*”, “*H₁₅: KOBİ çalışanının firmadaki pozisyonuna göre MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır*” ve “*H₂₂: KOBİ çalışanının firmadaki pozisyonuna göre MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır*” $p < 0.05$ olduğundan kabul edilmiştir.

Tablo 7. KOBİ Çalışanının Firmadaki Pozisyonuna ve İfadelere İlişkin Kruskal-Wallis H Tablosu

İfadeler	Firmadaki Pozisyon	N	Mean Rank	X ²	Sig.	Sonuç
MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler	Genel Müdür	56	114.21	19.667	0.001<0.05	Kabul
	Genel Müdür Yardımcısı	25	126.56			
	Muhasebe Müdürü	47	159.10			
	Finans Müdürü	21	154.38			
	Muhasebe Personeli	101	109.86			
MBS Personeli İle İlgili Görüşler	Genel Müdür	56	127.72	9.734	0.045<0.05	Kabul
	Genel Müdür Yardımcısı	25	127.46			
	Muhasebe Müdürü	47	146.93			
	Finans Müdürü	21	141.69			
	Muhasebe Personeli	101	110.45			
MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler	Genel Müdür	56	114.93	17.312	0.002<0.05	Kabul
	Genel Müdür Yardımcısı	25	138.50			
	Muhasebe Müdürü	47	159.00			
	Finans Müdürü	21	137.17			
	Muhasebe Personeli	101	110.13			
MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşler	Genel Müdür	56	133.76	9.800	0.044<0.05	Kabul
	Genel Müdür Yardımcısı	25	126.06			
	Muhasebe Müdürü	47	125.70			
	Finans Müdürü	21	163.67			
	Muhasebe Personeli	101	112.75			

KOBİ çalışanlarının işletmedeki çalışma pozisyonları incelendiğinde, muhasebe ve finans müdürlerinin MBS işleyiş ve katkıları ile ilgili farkındalıklarının normal olarak üst düzeyde olduğu görülürken, muhasebe personeline düşük olduğu ifade edilebilir.

KOBİ çalışanlarının eğitim durumlarına göre “MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler”, “MBS Personeli İle İlgili Görüşler”, “MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler” ve “MBS’nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşler” ile ilgili oluşturulan maddelere katılma düzeylerine ilişkin oluşturulan hipotezlerin analizleri Tablo 8’de görülmektedir.

Tablo 8. KOBİ Çalışanının Eğitim Durumuna ve İfadelere İlişkin Kruskal-Wallis H Tablosu

İfadeler	Eğitim Durumu	N	Mean Rank	X ²	Sig.	Sonuç
MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler	Lise	61	107.75	12.394	0.015<0.05	Kabul
	Önlisans	53	151.16			
	Lisans	117	124.13			
	Yüksek Lisans	15	107.80			
	Doktora	4	162.62			
MBS Personeli İle İlgili Görüşler	Lise	61	113.61	3.620	0.460>0.05	Ret
	Önlisans	53	138.21			
	Lisans	117	126.20			
	Yüksek Lisans	15	119.40			
	Doktora	4	140.75			
MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler	Lise	61	104.00	16.046	0.003<0.05	Kabul
	Önlisans	53	149.25			
	Lisans	117	129.83			
	Yüksek Lisans	15	88.50			
	Doktora	4	149.37			
MBS’nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşler	Lise	61	125.78	7.266	0.122>0.05	Ret
	Önlisans	53	141.24			
	Lisans	117	117.35			
	Yüksek Lisans	15	115.77			
	Doktora	4	187.50			

Tablo 8 incelendiğinde; KOBİ çalışanlarının “MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler” için oluşturulan maddelere katılma durumunda **eğitim durumlarına göre farklılık bulunmaktadır**. Bu farklılığın “MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler” maddelerine doktora mezunu olan katılımcıların daha fazla katılmasından ileri geldiği tespit edilmiştir.

Ayrıca “MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler” maddelerine katılma durumunda **eğitim durumlarına göre farklılık bulunmaktadır**. Bu farklılığın ise önlisans mezunu olan katılımcıların daha fazla katılmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Buna göre “H₂: KOBİ çalışanının **eğitim durumuna göre MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.**” ve “H₁₆: KOBİ çalışanının **eğitim durumuna MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.**” Hipotezleri p<0.05 olduğundan kabul edilmiş ancak “H₉: KOBİ çalışanının **eğitim durumuna MBS Personeli İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.**” ve “H₂₃: KOBİ çalışanının **eğitim durumuna MBS’nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.**” hipotezleri p>0.05 olduğu için reddedilmiştir.

Eğitim durumlarına göre MBS farkındalık oranları incelendiğinde, doktora yapan personelin MBS işleyiş ve katkıları ile ilgili farkındalıklarının diğer personele göre oransal olarak yüksek düzeyde olduğu Tablo 8’de görülmektedir.

İşletmenin 2018 yılı cirosuna göre “MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler”, “MBS Personeli İle İlgili Görüşler”, “MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler” ve “MBS’nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşler” ile ilgili oluşturulan maddelere katılma düzeylerine ilişkin oluşturulan hipotezlerin analizleri Tablo 9’da görülmektedir.

Tablo 9. İşletmenin 2018 Yılı Cirosuna ve İfadelere İlişkin Kruskal-Wallis H Tablosu

İfadeler	2018 Yılı Cirosu	N	Mean Rank	X ²	Sig.	Sonuç
MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler	100.000-999.999	48	116.56	6.385	0.041<0.05	Kabul
	1.000.000-7.999.999	76	142.92			
	8.000.000-40.000.000	126	118.40			
MBS Personeli İle İlgili Görüşler	100.000-999.999	48	122.03	0.642	0.726>0.05	Ret
	1.000.000-7.999.999	76	130.95			
	8.000.000-40.000.000	126	123.54			
MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler	100.000-999.999	48	133.57	2.430	0.297>0.05	Ret
	1.000.000-7.999.999	76	132.06			
	8.000.000-40.000.000	126	118.47			
MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşler	100.000-999.999	48	119.18	0.597	0.742>0.05	Ret
	1.000.000-7.999.999	76	124.57			
	8.000.000-40.000.000	126	128.47			

Tablo 9'da ise KOBİ çalışanlarının "MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler" için oluşturulan maddelere katılma durumunda işletmelerin 2018 yılı cirolarına **göre farklılık bulunmaktadır**. Bu farklılığın "MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler" maddelerine 2018 yılı cirosu **1.000.000-7.999.999** olan işletmede çalışan katılımcıların daha fazla katılmasından ileri geldiği tespit edilmiştir.

Buna göre; "*H₃: İşletmenin 2018 yılı cirosuna göre MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.*" hipotezi $p<0.05$ olduğu için kabul edilmiş ancak "*H₁₀: İşletmenin 2018 yılı cirosuna göre MBS Personeli İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.*", "*H₁₇: İşletmenin 2018 yılı cirosuna göre MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.*" ve "*H₂₄: İşletmenin 2018 yılı cirosuna göre MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.*" hipotezleri $p>0,05$ olması nedeni ile reddedilmiştir.

İşletmede istihdam edilen personel sayısına göre "MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler", "MBS Personeli İle İlgili Görüşler", "MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler" ve "MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşler" ile ilgili oluşturulan maddelere katılma düzeylerine ilişkin oluşturulan hipotezlerin analizleri Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10'da görüldüğü üzere KOBİ çalışanlarının "MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler" için oluşturulan maddelere katılma durumunda **işletmede istihdam edilen personel sayısına göre aralarında farklılık bulunmaktadır**. Bu farklılığın "MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler" maddelerine 50-249 aralığında personel istihdam edilen KOBİ'lerde çalışan katılımcıların daha fazla katılmasından ileri geldiği tespit edilmiştir.

Tablo 10. İşletmede İstihdam Edilen Personel Sayısı ve İfadelere İlişkin Mann-Whitney U Tablosu

İfadeler	Personel Sayısı	N	Mean Rank	U	Sig.	Sonuç
MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler	10-49	189	119.68	4665.000	0.025<0.05	Kabul
	50-249	61	143.52			
MBS Personeli İle İlgili Görüşler	10-49	189	124.91	5653.500	0.820>0.05	Ret
	50-249	61	127.32			
MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler	10-49	189	119.96	4717.000	0.032<0.05	Kabul
	50-249	61	142.67			
MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşler	10-49	189	121.78	5060.500	0.150>0.05	Ret
	50-249	61	137.04			

Ayrıca “MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler” maddelerine katılma durumunda **işletmede istihdam edilen personel sayısına göre farklılık bulunmaktadır**. Bu farklılığın yine aynı şekilde 50-249 aralığında personel istihdam edilen KOBİ’lerde çalışan katılımcıların daha fazla katılmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Buna göre “*H₄: İşletmede istihdam edilen personel sayısına göre MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.*” ve “*H₁₈: İşletmede istihdam edilen personel sayısına göre MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.*” hipotezleri $p < 0.05$ olduğundan kabul edilmiş ancak “*H₁₁: İşletmede istihdam edilen personel sayısına göre MBS Personeli İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.*” ve “*H₂₅: İşletmede istihdam edilen personel sayısına göre MBS’nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.*” hipotezleri $p > 0.05$ olduğu için reddedilmiştir.

Personel sayısı ile ilgili MBS farkındalıkları incelendiğinde MBS işleyiş ve unsurları ile ilgili farkındalıkların personel sayısı daha fazla olan işletmelerde yüksek oranda olduğu diğer bir ifadeyle, işletme büyüklükleri personel sayısı ile orantılı olarak arttığında MBS farkındalığının arttığı ifade edilebilir.

İşletmelerin hukuki statüsüne göre “MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler”, “MBS Personeli İle İlgili Görüşler”, “MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler” ve “MBS’nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşler” ile ilgili oluşturulan maddelere katılma düzeylerine ilişkin oluşturulan hipotezlerin analizleri Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. İşletmenin Hukuki Statüsü ve İfadelere İlişkin Kruskal-Wallis H Tablosu

İfadeler	Hukuki Statü	N	Mean Rank	X ²	Sig.	Sonuç
MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler	Anonim Şirket	19	143.71	3.259	0.196 > 0.05	Ret
	Limited Şirket	61	112.93			
	Şahıs Şirketi	170	127.97			
MBS Personeli İle İlgili Görüşler	Anonim Şirket	19	140.87	2.904	0.234 > 0.05	Ret
	Limited Şirket	61	113.16			
	Şahıs Şirketi	170	128.21			
MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler	Anonim Şirket	19	136.53	1.484	0.476 > 0.05	Ret
	Limited Şirket	61	116.66			
	Şahıs Şirketi	170	127.44			
MBS’nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşler	Anonim Şirket	19	124.05	2.336	0.311 > 0.05	Ret
	Limited Şirket	61	113.55			
	Şahıs Şirketi	170	129.95			

Tablo 11’de işletmelerin hukuki statüleri ile maddeler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Buna göre “*H₅: İşletmenin hukuki statüsüne göre MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.*”, “*H₁₂: İşletmenin hukuki statüsüne göre MBS Personeli İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.*”, “*H₁₉: İşletmenin hukuki statüsüne göre MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.*” ve “*H₂₆: İşletmenin hukuki statüsüne göre MBS’nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.*” hipotezleri $p > 0,05$ olması nedeni ile reddedilmiştir.

İşletmelerin hukuki statülerine göre MBS farkındalıkları arasında fark olduğu ile ilgili hipotezler ret olunmakla birlikte, Anonim Şirket çalışanlarının MBS farkındalıklarının diğer hukuki statüdeki işletme çalışanlarına göre fazla olduğu, ortalama değerlerde görülmektedir.

İşletmede kullanılan teknoloji düzeyine göre “MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler”, “MBS Personeli İle İlgili Görüşler”, “MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler” ve “MBS’nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşler” ile ilgili oluşturulan maddelere katılma düzeylerine ilişkin oluşturulan hipotezlerin analizleri Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. İşletmede Kullanılan Teknoloji Düzeyi ve İfadelere İlişkin Mann-Whitney U Tablosu

İfadeler	Teknoloji Düzeyi	N	Mean Rank	U	Sig.	Sonuç
MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler	İleri	62	122.68	5653.000	0.723>0.05	Ret
	Orta	188	126.43			
MBS Personeli İle İlgili Görüşler	İleri	62	122.86	5664.500	0.739>0.05	Ret
	Orta	188	126.37			
MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler	İleri	62	121.97	5609.000	0.656>0.05	Ret
	Orta	188	126.66			
MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşler	İleri	62	126.29	5779.000	0.921>0.05	Ret
	Orta	188	125.24			

Tablo 12 incelendiğinde ise aynı şekilde işletmelerde kullanılan teknoloji düzeyi ile ifadeler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Buna göre “ H_6 : İşletmede kullanılan teknoloji düzeyine göre MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.”, “ H_{13} : İşletmede kullanılan teknoloji düzeyine göre MBS Personeli İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.”, “ H_{20} : İşletmede kullanılan teknoloji düzeyine göre MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.” ve “ H_{27} : İşletmede kullanılan teknoloji düzeyine göre MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.” hipotezleri $p>0,05$ olması nedeni ile reddedilmiştir.

İşletmenin dâhil olduğu sektör grubuna göre “MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler”, “MBS Personeli İle İlgili Görüşler”, “MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler” ve “MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşler” ile ilgili oluşturulan maddelere katılma düzeylerine ilişkin oluşturulan hipotezlerin analizleri Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13 incelendiğinde, işletmelerin dâhil oldukları sektör grupları ile “MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler” için oluşturulan maddelere katılma durumunda **işletmelerin dâhil oldukları sektör gruplarına göre aralarında farklılık bulunmaktadır.** Bu farklılığın “MBS Kayıt ve Belge Düzeni ile İlgili Görüşler” maddelerine tekstil sektöründe yer alan KOBİ'lerde çalışan katılımcıların daha fazla katılmasından ileri geldiği tespit edilmiştir.

Tablo 13. İşletmenin Dâhil Olduğu Sektör Grubu ve İfadelere İlişkin Kruskal-Wallis H Tablosu

İfadeler	Sektör	N	Mean Rank	X ²	Sig.	Sonuç
MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler	Tekstil	35	149.66	19.240	0.007<0.05	Kabul
	Gıda	79	136.09			
	Plastik	13	118.77			
	Ağaç Ürünleri	5	48.30			
	Taş Toprak	15	146.43			
	Otomotiv	12	85.83			
	Makine ve Metal	16	101.50			
	Diğer	75	116.66			
MBS Personeli İle İlgili Görüşler	Tekstil	35	134.03	9.756	0.203>0.05	Ret
	Gıda	79	130.91			
	Plastik	13	82.85			
	Ağaç Ürünleri	5	108.40			
	Taş Toprak	15	153.43			
	Otomotiv	12	124.25			
	Makine Metal	16	102.34			
	Diğer	75	123.91			

İfadeler	Sektör	N	Mean Rank	X ²	Sig.	Sonuç
MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler	Tekstil	35	152.93	9.043	0.250>0.05	Ret
	Gıda	79	124.56			
	Plastik	13	127.38			
	Ağaç Ürünleri	5	79.80			
	Taş Toprak	15	131.60			
	Otomotiv	12	117.12			
	Makine Metal	16	131.97			
	Diğer	75	115.15			
MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşler	Tekstil	35	137.23	5.144	0.642>0.05	Ret
	Gıda	79	124.96			
	Plastik	13	129.54			
	Ağaç Ürünleri	5	84.10			
	Taş Toprak	15	131.63			
	Otomotiv	12	105.79			
	Makine Metal	16	104.72			
	Diğer	75	129.01			

Ancak “MBS Personeli İle İlgili Görüşler”, “MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler” ve “MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşler” ifadeleri bakımından gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı belirlendiği görülmektedir. Buna göre “*H₇: İşletmenin dâhil olduğu sektör grubuna göre MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.*” hipotezi $p<0.05$ olduğundan kabul edilmiştir. Ancak “*H₁₄: İşletmenin dâhil olduğu sektör grubuna göre MBS Personeli İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.*”, “*H₂₁: İşletmenin dâhil olduğu sektör grubuna göre MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.*” ve “*H₂₈: İşletmenin dâhil olduğu sektör grubuna göre MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşlere katılma düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.*” hipotezleri $p>0.05$ olması nedeni ile reddedilmiştir.

4. SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

İşletmeler, karlılıkla büyümeyi ve sürekliliği sağlayabilmektedir. İşletmeler belirtilen amaçları doğrultusunda, değişerek gelişen rekabet ortamlarında faaliyetlerini sürdürmek zorundadırlar. Bu kapsamda, içinde bulunduğumuz teknoloji ve iletişim çağının gerekleri olarak, sürekli kendilerini güncellemeleri ve kendilerinden beklentilere cevap verebilir konumda olmaları gerekmektedir. Rekabet ortamında müşterilerin farklı mal ve hizmet talepleri şeklinde işletmelerin karşısına çıkan beklentiler, işletme paydaşları için de ihtiyaç duyulan bilgilerin zamanında karşılanabilmesi olarak çıkmaktadır. Bu noktada işletme bilgi sistemlerinin ve özellikle en eski ve önemlisi olan muhasebe bilgi sistemlerince üretilen bilgilere duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır.

MBS'nin KOBİ'lerde farkındalığının tespiti üzerine yapılan çalışmada MBS farkındalığı; MBS kayıt düzeni ve belgeleri, personeli, raporları katkıları olmak üzere dört farklı kategoride gruplandırılan ifadeler üzerinden farkındalık ölçülmeye çalışılmıştır. Gruplar bazında, MBS çıktısı olan finansal raporlarla ilgili farkındalık oranlarının diğerlerine göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Farkındalık oranları yüksek olan ifadeler olarak; Muhasebe programlarının işletmenin ihtiyaçlarına cevap verebildiği, MBS personelinin muhasebe programlarını etkin kullanabildiği, alış-satış raporlarının düzenli olarak hazırlandığı ve MBS'nin yöneticilerin muhasebe bilgisi ihtiyaçlarına cevap verebildiği, ifadeleri ön plana çıkmaktadır.

Hipotez test sonuçları değerlendirildiğinde; KOBİ çalışanlarının “MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler”, “MBS Personeli İle İlgili Görüşler”, “MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler” ve “MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşler” ifadelerinin bazılarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunan sonuçlar tespit edilmiştir.

Muhasebe müdürü olarak çalışan katılımcıların “MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler”, “MBS Personeli İle İlgili Görüşler” ve “MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler” kapsamındaki maddelere katılma oranının diğer katılımcılardan daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Finans müdürü olarak çalışan katılımcıların da “MBS'nin İşletmeye Sağladığı Katkılarla İlgili Görüşler” maddelerine katılma oranının diğer katılımcılardan daha fazla olduğu belirlenmiştir. MBS ile ilişkili olan personelin diğer çalışanlara göre MBS farkındalıklarının daha fazla olduğu normal bir sonuç olduğu ifade edilebilir.

“MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler” ve “MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler” maddelerine katılma durumunda eğitim durumlarına göre, doktora mezunu olan katılımcıların diğer katılımcılardan daha fazla katıldığı tespit edilmiştir.

“MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler” maddelerine katılma durumunda işletmelerin 2018 yılı cirolarına göre, 2018 yılı cirosu 1.000.000-7.999.999 olan işletmede çalışan katılımcıların, diğer katılımcılardan daha fazla katıldığı tespit edilmiştir.

50-249 aralığında personel istihdam eden KOBİ'lerin “MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler” ve “MBS Finansal Raporları İle İlgili Görüşler” kapsamındaki maddelere katılma durumunda diğer katılımcılardan daha fazla katıldıkları tespit edilmiştir.

Son olarak işletmelerin dâhil oldukları sektör gruplarına göre karşılaştırılma yapıldığında ise “MBS Kayıt ve Belge Düzeni İle İlgili Görüşler” maddelerine katılma durumunda tekstil sektöründe yer alan KOBİ'lerde çalışan katılımcıların diğer katılımcılardan daha fazla katılıma sahip oldukları belirlenmiştir.

MBS diğer bilgi sistemleri ile birlikte işletmelerin hedeflere ulaşabilmeleri için gereklidir. MBS işleyiş ve katkısının artırılabilmesi için, KOBİ'ler kendi işletme yapılarına uygun MBS geliştirmeli ve diğer bilgi sistemleri ile entegre çalışabilecek şekilde organizasyonlarını geliştirmelidirler. Bu noktada bilgi sistemlerinin temel unsuru olan çalışanların, çalıştıkları bölüm dışında diğer bölümlerin bilgi sistemlerinin farkındalıkları işletmeleri hedeflere daha kolay ulaşabilmelerine katkı sağlayacaktır. Farkındalığın artırılabilmesi için, hizmet içi eğitimlerde işletmelerin tüm bilgi sistemleri ve özellikle bilgi sistemleri arası bilgi iletişim ve etkileşiminde etkili olan MBS ile ilgili eğitimlere yer verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akgün, A. İ. ve Kılıç, S. (2013). Muhasebe bilgi sisteminin işletme yönetiminin etkinliği üzerindeki etkisi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 21-36.
- Atabey, A., Parlakkaya, R., Kurşunel, F. ve Alagöz, A. (2003). *Ticaret ve muhasebe belgeleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Atalay, A. (2019). *Kobilerde karar alma süreçlerinde muhasebe bilgi sisteminin etkinliği üzerine bir araştırma: Sivas OSB örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Atmaca, M. ve Akar, E. (2016). İşletmelerde muhasebe bilgi sisteminin etkinliğinin değerlendirilmesi üzerine Çanakkale ilinde bir araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 11(1), 146-164.
- Bayraktaroğlu, H., Sarıtaş A. ve Kalkan A. (2015). KOBİ'lerde yöneticilerin muhasebe bilgi sistemini kullanım düzeylerinin araştırılması: Burdur ilinde bir uygulama. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 52(606), 9-21.
- Can, A. (2014). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Demir, Ö. ve Tanyıldızı, İ. (2018). Üretici KOBİ'lerde muhasebe bilgi sisteminin farkındalığı: Elazığ ilinde yapılan bir uygulama. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 137-162.
- Dinç, E. ve Varıcı, İ. (2008). Muhasebe bilgi sisteminin kurumsallaşma düzeyine etkisi: Sanayi işletmeleri üzerine bir araştırma, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 67-85.
- Erdoğan, A. (2018). *KOBİ'lerde kurumsallaşma düzeyinin muhasebe bilgi sistemi üzerine etkisi: İstanbul'da faaliyet yürüten imalatçı KOBİ'ler üzerine bir araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.

- Esmeray, A. ve Buluş Dağlı, E. (2017). Küçük ve orta ölçekli işletmelerde (KOBİ) muhasebe bilgi sistemi: Kayseri’de faaliyet gösteren işletmeler üzerine bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(4), 748-769.
- Gökçen, H. (2007). *Yönetim bilgi sistemleri*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Gökdeniz, Ü. (2005). İşletmelerde muhasebe bilgi sistemine yaklaşım. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (27), 86-94.
- Grande, E. U., Estebanez, R. P. ve Colomina, C. M. (2011). The impact of accounting information systems (AIS) on performance measures: Empirical evidence in Spanish SME’s. *The International Journal of Digital Accounting Research*, 11, 25-43.
- Hacıhasanoğlu, T. ve Erdoğan, A. (2019). KOBİ’lerde kurumsallaşma düzeyinin muhasebe bilgi sistemi üzerine etkisi: İstanbul’da faaliyet yürüten imalatçı KOBİ’ler üzerine bir araştırma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 79-102.
- KOSGEB. (2019). Müdürlüklerimizden, Isparta KOSGEB Müdürlüğü, *KOSGEB’le Daha Güçlü Dergisi*, (41) Ocak, 53-54.
- Köse, Y. (2009). KOBİ’lerde finansal raporlamanın amaçları ve muhasebe bilgilerinin kullanım düzeyine ilişkin Batı Karadeniz araştırması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (41), 114-121.
- Mizrahi, R. (2011). KOBİ’lerde muhasebe bilgi sisteminin etkin kullanımını üzerine bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 307-316.
- Neogy, T. K. (2014). Evaluation of efficiency of accounting information systems: A study on mobile telecommunication companies in Bangladesh, *Global Disclosure And Economics and Business*, 3(1), 40-55.
- Romney, M. B., Steinbart, P. J. ve Cushing, B. E. (1997). *Accounting information systems*. Seventh Edition, Addison-Wesley Publishing Co.
- Sevim, Ş. (2006). *Muhasebe bilgi sistemi*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Yayın No:13.
- Sürmeli F. (Ed.). (2007). *Muhasebe bilgi sistemi*. 1.Baskı, Eskişehir: TC. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1644.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

BANKALARIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSİNE DAHİL EDİLMELERİNİN HİSSE SENEDİ GETİRİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ*

THE IMPACT OF THE BANKS' INCLUSION IN THE SUSTAINABILITY INDEX ON EQUITY RETURNS

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Yaşar GÖK¹

Handan GÖKŞEN²

ÖZ

Bu çalışmada, Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksinde (XUSRD) işlem gören bankaların endekse dâhil edilme duyurularının, getiri üzerindeki etkilerinin olay çalışması yöntemiyle araştırılması amaçlanmıştır. Çalışma, XUSRD'de Kasım 2014 – Ekim 2019 arasında yer alan sekiz bankayı kapsamaktadır. Ortalama anormal getirilerin genel olarak duyuru öncesi negatif ve duyuru sonrasında ise pozitif olduğu belirlenmiştir. Kümülatif ortalama anormal getiriler (CAAR), olaydan 10 gün öncesinden olay gününe kadar negatif olarak giderek artmakta, olaydan gününden itibaren ise toparlanma başlamakta ve olaydan 10 gün sonrasında ilk kez pozitif değere ulaşmaktadır. Olaydan 10 gün sonrası ve 10 gün öncesindeki CAAR değerleri arasındaki ortalama fark pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. (0, +1), (0, +2) olay penceresi aralığındaki CAAR değerleri pozitif olmasına rağmen sıfırdan anlamlı bir şekilde farklılaşmazken, (0, +3) periyodundan (0, +10)'a kadar olan CAAR değerleri pozitif ve sıfırdan anlamlı bir şekilde farklıdır. Bu bulgular, bankaların XUSRD'ye dâhil olmalarının, yatırımcılar nezdinde pozitif bir etki oluşturduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilirlik Endeksi, Bankacılık, Olay Çalışması Analizi.

JEL Sınıflandırma Kodları: G14, G21, M14.

ABSTRACT

In the study, it is aimed to investigate the effects of banks' inclusion announcements in the Borsa Istanbul Sustainability Index (XUSRD) on the return by using event study analysis. The study covers eight banks which are included in the XUSRD between November 2014 and October 2019. It is determined that, in general, the average abnormal returns are generally negative before the announcements and positive after the announcements. Although the cumulative average abnormal returns (CAAR) are increasing negatively from the 10th day before the event to the event day, they start to recover following the events and reach a positive value first time in the 10th day after the event. The mean difference for the CAAR values between 10 days after the event and 10 days before the event is positive and statistically significant. While the CAAR values for the periods of (0, +1) and (0, +2) are positive but indifferent from zero, the CAAR values from the period of (0, +3) to (0, +10) are positive and

* Bu çalışma, Handan GÖKŞEN'in "Bankaların Sürdürülebilirlik Endeksine Dahil Edilmelerinin Getiri Üzerindeki Etkisinin Araştırılması" başlıklı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır. Çalışma, ayrıca IV. Uluslararası Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Sempozyumunda sunulmuş ve özet metin olarak basılmıştır.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, ibrahimgok@sdu.edu.tr

² Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, goksenhandan@gmail.com

significantly different from zero. These findings indicate that the inclusion of banks into XUSRD creates a positive impact on the investors.

Keywords: Corporate Sustainability, Sustainability Index, Banking, Event Study Analysis.

JEL Classification Codes: G14, G21, M14.

1. GİRİŞ

Sürdürülebilirlik; daimi olma, yarına kalabilme ve varlığını devam ettirebilme yeteneği olarak tanımlanabilir (Çamlıca ve Akar, 2014: 102). Fakat kavram tek başına bir anlam ifade etmemekte olup çevrenin, ekonominin ve toplumun devamlılığı için bireylerin yaptıkları eylemlerle beraber kullanıldığında anlam kazanmaktadır (Akgül, 2010: 134-165). Sürdürülebilirliğin sağlanması için aynı kuşak ve kuşaklar arası insan gruplarının hak ve çıkarları dengelenmelidir ki bu dengeleme, yaşadığımız süre boyunca gelecek neslin çıkarlarını gözetmek ile mümkün olmaktadır (Soubbotina, 2004: 9-10). Sürdürülebilirlik, yaşam kalitesini azaltmadan mevcut düşünce tarzında değişiklik gerektiren bir kavram olup, bu değişikliğin temelinde ise evrensel dayanışma, tüketim toplumu olmaktan vazgeçme ve çevresel, sosyal ve ekonomik sorunlara çözüm üretme fikri yatmaktadır (Ozmehmet, 2008: 3).

Kurumsal sosyal sorumluluk (CSR) bünyesinden çıkmış önemli kavramlardan birisi de ‘Sürdürülebilirlik’ olmuştur. Bu kavram 1990’lardan itibaren oldukça popülerlik kazanmış (Carroll, 2015: 92) ve CSR’a ilişkin literatürde sıklıkla kullanılmaktadır. Kavram kaynağını Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1987’de yayınlanan rapordan almaktadır. Rapor her ne kadar ‘Ortak Geleceğimiz’ başlığını taşımaktaysa da literatürde sıklıkla komisyon başkanının soy isminden esinlenilerek ‘Brundtland Raporu’ olarak bilinmektedir. Raporda, sürdürülebilir kalkınma için “günümüz ihtiyaçlarını karşılarken gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmesini riske atmamak” açıklaması getirilmiştir (Brundtland, Khalid, Agnelli ve Al-Athel, 1987). Kavram çerçevesinde, sürdürülebilirliğin ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere üç saçı ayağı bulunmaktadır (Elkington, 1998: 37). Herrman (2004: 205) CSR’ın potansiyel bir çözüm olarak sürdürülebilir kalkınmaya başarabilmeye öncülük edebileceğine işaret etmiştir.

Sürdürülebilirliğin bir kurumsal boyutu da bulunmaktadır ki bu da kurumsal sürdürülebilirlik (corporate sustainability, CS) olarak ifade edilmektedir. Wilson (2003: 1-2) CS’nin dört sütunu olduğunu ifade etmiştir. Bunlar; sürdürülebilir kalkınma, CSR, paydaş teorisi ve hesap verebilirliktir. Sürdürülebilir kalkınma ekseninde ekonomi, ekoloji ve sosyal adalet disiplinlerinin; CSR ekseninde ahlaki felsefenin; paydaş teorisi ekseninde stratejik yönetimin; ve kurumsal hesap verebilirlik teorisi ekseninde işletme hukukunun yer aldığını ifade etmiştir. Bu dört sütunun her birinin CS’ye katkılar sunduğunu belirtmiştir. Montiel (2008: 257) ise CS’nin bazı akademik çalışmalarda daha çok işletmenin çevresel sorumluluğu boyutunda ekolojik sürdürülebilirlik teması altında işlendiğini, bazı akademik çalışmalarda ise kavramın ekonomik sorumluluk, sosyal adalet ve çevresel bütünlük şeklinde üç boyutlu olarak kurgulandığını ifade etmiştir. Ancak bununla beraber CSR ve CS kavramları birbirini çok andırmakta olup, gerek şirket yöneticileri gerekse akademisyenler bu kavramların anlamı hususunda bir kargaşayı da yaşamaktadırlar ki işte Montiel (2008: 257)’de makalesinde bu iki kavramın anlamı ve kullanımı üzerine odaklanmıştır. Çalışmasında, CSR ve CS’nin her ne kadar farklı gelişim aşamalarına sahip olsalar da müşterek bir geleceğe doğru ilerlediklerini, her ikisinin de aynı vizyon çerçevesinde ekonomik sorumluluklarla çevresel ve sosyal sorumlulukları dengelemeyi arzuladıklarını ifade etmiştir. Van Marrewijk (2003: 102) ise CS ve CSR arasında küçük ancak önemli bir fark olduğunu, nitekim CSR’nin insanlar ve organizasyonların ortak görüşü boyutuyla, CS’nin ise kurum prensipleri ile ilişkilendirilmesi gerektiğini, bu doğrultuda CSR’nin şeffaflık, paydaş diyalogu, sürdürülebilirlik raporlaması gibi fenomenlerle bağlantılı olduğu, CS’nin ise değer yaratma, çevre yönetimi, çevre dostu üretim sistemleri, insan kaynakları yönetimi vb. konulara odaklandığını ifade etmiştir.

Kurumsal sürdürülebilirlik uygulamalarının önemli benimseyicilerinden birinin de bankalar olması beklenmektedir. Nitekim, kredi verme, varlık yönetimi, risk yönetimi ve ödeme sistemlerinin işleyişi gibi toplumu ve çevreyi etkileyen önemli faaliyetleri yerine getiren bankaların, kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri de normal faaliyetlerinin bir parçası olarak göz önünde bulundurulmalı ve paydaşlarla ilişkiler geliştirilerek güven, performans ve itibar üzerinde pozitif etkiler oluşturulmalı ve bu sayede finansal skandallara aşınan kurum-piyasa ilişkisi restore edilmelidir (Birindelli, Ferretti, Intonti ve Iannuzzi, 2015: 304). Nitekim, müşterilerin banka değiştirme davranışlarının nedenlerinden birisi de ‘itibar’ olabilmektedir (Clemes, Gan ve Zhang, 2010). Bankalardan; kurumsal yönetimi geliştirme, kara para aklamayla mücadele, vergi kaçırılmasını önleme, finansal

gizliliği koruma, eşit istihdam sunma ve çevresel farkındalığı artırma gibi sosyal beklentiler bulunmaktadır (Douglas, Doris ve Johnson, 2004: 388). Bankalardan, bir takım tartışmalı alanlara (silahlar, alkollü içecekler, sigara, bahis vb.) ilişkin fonlama sağlamaması ve sundukları ürün ve hizmetlerin suçun finansmanı faaliyetinde kullanılmasının engellenmesi gibi politikaları benimsemesi de beklenmektedir (Birindelli vd., 2015: 329). Bankalar her ne kadar çevreyle dost bir sektörde yer alıyor görünse de büyüklükleri dolayısıyla talep ettikleri enerji ve doğal kaynaklar ile çevreyi doğrudan etkilemekte, ayrıca kredi verdikleri sektörlerin üretim süreçlerinde ortaya çıkan çevresel ve sosyal etkilerden dolayı olarak sorumlu olmaktadır (Tandoğan ve Özyurt, 2013: 52). Bu suretle, bankaların kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerini gerçekleştirmeleri oldukça önemlidir. Bankaların bu faaliyetlerini takip etmenin pratik bir yolu ise borsada işlem gören bankaların sürdürülebilirlik endeksine dahil olup olmadıklarını incelemektir.

Borsa İstanbul (BİST) Sürdürülebilirlik Endeksi, 4 Kasım 2014 tarihinden itibaren XUSRD koduyla, BİST’de işlem gören kurumsal sürdürülebilirlik performansları üst seviyede olan şirketlerden oluşmuş ve borsada işlem gören şirketler arasında ve Türkiye’de sürdürülebilirlik uygulamalarının ve anlayışının artması amacıyla fiyat ve getiri olarak hesaplanıp, yayınlanmaya başlanmıştır (BİST, 2019a). Bu çalışmada, BİST’de işlem gören bankaların XUSRD’ye dâhil edilme duyurularının hisse senedi getirilerini ne yönde etkilediğinin olay çalışması yöntemi ile analiz edilmesi amaçlanmıştır. İlgili bankaların XUSRD’ye dâhil edilme duyurularının belirlenen olay penceresi kapsamında aşırı getiri sağlayıp sağlamadığı tespit edilmiştir. Çalışma, XUSRD’ye dahil olmanın etkisini bankalar özelinde ele alıp tartıştığı için önceki çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde sürdürülebilirliğin tarihsel gelişimi ele alınmış, üçüncü bölümünde kurumsal sürdürülebilirlik kavramı tartışılmış, dördüncü bölümde literatür araştırması sunulmuştur. Beşinci bölümde araştırma dizaynı çerçevesinde veri seti ve metodoloji tanıtılarak araştırma bulguları verilmiştir. Çalışma sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1972’de Stockholm Birleşmiş Milletler konferansında önemli adımlar atılarak, “Büyümenin Sınırları” adlı rapor yayınlanmış, çevre sorunlarına karşı ortak hareket edildiğini gösteren ve çevre sorunları ortaya çıkmadan tahmin edilip önlenmesi yaklaşımını benimseyen Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kurulmuş, kaynak kullanımında kuşaklar arası adaleti gözeten, sosyo-ekonomik gelişme ve çevrenin kalkınma ile ayrılmazlığını vurgulayan İnsani Çevre Bildirgesi kabul edilmiştir (Yıkmaç, 2011: 17).

Günümüzde genel kabul gören sürdürülebilirlik tanımı Brundtland raporunda tanımlanmıştır (Gladwin, Kennelly ve Krause, 1995: 877). Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna sunulan Brundtland Raporu altı temel önceliği kapsamaktadır (Yıkmaç, 2011: 18):

- Doğal kaynakların korunması ve nüfus artış sorununun çözülmesi,
- Teknolojiye önem verilmesi,
- Yoksulluk ve istihdam sorununa çözüm bulunması,
- Büyümenin gözden geçirilmesi,
- Dünya barışının devamlılığı,
- Çevre ve ekonominin karar alma süreçlerinin beraber kullanılması.

Sürdürülebilirliğin gelişimi açısından bir diğer önemli adım ise 1992’de Brezilya’nın Rio kentinde düzenlenen çevre ve iklim değişikliği konularının konuşulduğu Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma konferansıdır (BİST, 2014: 13). Konferansta kabul gören ‘Gündem 21’ adlı belge, ekoloji, çevre ve kalkınma arasında bağlantıların hangi ilkeler üzerine kurulacağını açıklamakta ve artan yoksulluğa, cehalete, eşitsizliklere ve çevrenin tahribatına vurgu yapmakta, bu kapsamda sivil toplum kuruluşlarının, yerel yönetimlerin ve toplumdaki diğer aktörlerin topluma katkı için uluslararası topluluk ve merkezi yönetimlerle beraber ‘ortak’ bilinci ile çalışmalarını önerilmektedir (Akgül, 2010: 138-139). Konferanstan bir yıl sonra 1993 yılında, Rio’da kabul edilen ilkelerin gerçekleştirilmesi amacıyla, Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu kurulmuştur (Bozlağan, 2005: 1021).

1997 yılında Japonya’nın Kyoto kentinde iklim değişikliği çevre sözleşmesi imzalanmış, imza atan ülkeler tarafından sera gazı ve karbondioksit salınımını azaltma sözü verilmiş ve Türkiye de bu protokole 2009 yılında

imza atmıştır (BİST, 2014: 14). Aynı yıl ilk kez Küresel Raporlama Standartları oluşturulmuştur. Küresel Raporlama Girişimi'nin (Global Reporting Initiative, GRI) bu standartları, sürdürülebilirlik raporlamasının ilk ve en yaygın benimsenen standartları olup, dünyanın en büyük 250 şirketinin büyük çoğunluğu da bu standartlara uygun olarak raporlama yapmaktadır (GRI, 2019a).

2000 yılında Küresel İlkeler Sözleşmesi çerçevesinde insan hakları, emek, çevre ve yolsuzlukla mücadele başlıkları altında 10 ilkeye yer verilmiştir (United Nations Global Compact, 2019):

- İş dünyası ilan edilmiş olan insan haklarını desteklemeli ve bu haklara saygı duymalıdır.
- İşletmeler, insan hakları ihlallerinde suçlarının olmadığından emin olmalıdır.
- İşletmeler, işçilerin örgütlenme ve toplu pazarlık hakkının tanınmasını sağlamalı ve bu haklara saygı göstermelidir.
- İşletmeler, zorla çalıştırmaya son vermeli ve çalışanın istediği zaman işten ayrılabilme hakkını vermelidir.
- İşletmeler, çocuk işçiliğinin (18 yaş altı kadın veya erkek çalıştırılması) kaldırılmasını sağlamalıdır.
- İşletmeler, istihdam ve mesleki açıdan ayrımcılık yapmamalıdır.
- İşletmeler, çevresel bozulmalara karşı önlemler almalıdır.
- İşletmeler, çevresel sorumluluğu teşvik edici girişimlerde bulunmalıdır.
- İşletmeler, çevre dostu teknolojilerin gelişmesini ve yaygınlaşmasını desteklemelidir.
- İşletmeler, haraç ve rüşvet dâhil yolsuzlukla mücadele etmelidir.

2005 yılında oluşturulan Birleşmiş Milletler Sorumlu Yatırım Prensipleri Girişimi, çevre, sosyal ve kurumsal yönetimle ilgili konuların yatırım ve karar verme aşamalarına dâhil edilmesini destekleyen bir platformdur (BİST, 2014: 13). Sürdürülebilirlik ile ilgili atılan adımlar sürdürülebilir kalkınmanın üç unsuru olan ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınmanın birbirine entegre olmasını sağlamaktadır (United Nations, 2005: 12). Ekonomik kalkınma açısından sürdürülebilirliğin sağlanması, dünya kaynaklarının sınırlı olması sebebiyle kaynak kullanımında dikkatli olmakla; sosyal kalkınma açısından sürdürülebilirlik, bilinçli tüketim yapan ve çevreye duyarlı topluma; çevresel kalkınma açısından sürdürülebilirlik, çevrenin en doğal halinde kalması için çabalamak ve insan davranışları sonucunda zarar gören çevreyi tekrar kazanma faaliyetleriyle sağlanabilir (Yavuz, 2010: 65-66).

2012 yılında ekonomik büyümeyi yeniden düşünmek, çevrenin korunması sağlamak ve sosyal eşitliği geliştirmek için Rio+20 konferansında bir araya gelinmiştir. Rio+20 konferansının öncelikli alanları; iş, enerji, gıda güvenliği, sürdürülebilir tarım, sürdürülebilir kentler, afet hazırlığı, okyanus ve su kaynakları olup, konferansta sürdürülebilir gelişme için yeşil ekonominin nasıl kurulacağı, insanları yoksulluktan kurtarmak ve sürdürülebilir kalkınma için uluslararası işbirliği temaları üzerinde durulmuştur (Sustainable Development Goals Knowledge Platform, 2019). İklim değişikliği ile mücadele temalı Paris İklim Anlaşması ise 2016 yılında yürürlüğe girmiştir (Ulusoy ve Atay, 2018). Paris İklim Anlaşması yeşil ekonomiye geçmede önemli bir adım olarak değerlendirilmekte ve anlaşma kapsamında gelişmiş ülkelerden sera gazı emisyonlarının azaltılmasıyla diğer ülkelere öncülük etmeleri beklenmekte olup, gelişmekte olan ülkelerin ise azaltım faaliyetleri teşvik edilecek ve bunun için de 2020 sonrası yıllık 100 milyar dolarlık yeşil iklim fonu oluşturulacaktır (Pınarcıoğlu, 2018: 217-219).

3. KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI

Sürdürülebilirlik, sadece ülkeler ve yöneticilerini ilgilendiren bir kavram değildir (Engin ve Akgöz, 2013: 88). Değişen teknoloji ve artan eğitim seviyesi, çevrenin değişen dengesi, hava kirliliği, küresel ısınma, sosyal eşitsizlik ve kaynakların tükenmesi gibi sorunların farkına varan toplum nedeniyle, işletmeleri de ilgilendiren bir kavram haline gelmiştir. Günümüzün değişen şartlarında işletmelerin sadece finansal kârlar için üretim ve satış yapmaları, hizmet vermeleri uzun vadede finansal başarıyı getirmede yeterli değildir. İşletmeler toplumun çevre sorunları, yoksulluk, ayrımcılık, insan hakları ve enerji tüketimi gibi finansal olmayan sorunlarına da cevap verebilmelidir. Pelozo vd.'ne göre, sürdürülebilirlik için çalışan işletmeler aynı oranda finansal performanslarını da arttırabilir, sürdürülebilirlik fikri doğrultusunda enerji tüketimini azaltarak maliyetlerini düşürebilir, atıklardan geri dönüşüm sağlayarak yeni gelirler yaratabilir ve organizasyonda inovasyon kültürü sağlayabilirler. Ayrıca işletmeler, rakiplerinden üstün gerçekleştirdikleri sürdürülebilirlik performansları sayesinde, sürdürülebilirliğin markalaşma avantajından yararlanabilirler. Bu doğrultuda kurumsal sürdürülebilirlik, işletmenin en önemli varlığı kabul edilen

itibarı sağlayan önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Peloza, Loock, Cerruti ve Muyot, 2012: 74).

Kurumsal sürdürülebilirlik, işletmenin iş süreci ilkelerine ve değer sistemine dayalı bir yaklaşım ile başlamaktadır. Bu yaklaşım, insan hakları, iş gücü, çevre ve yolsuzlukla mücadele gibi hususlara ilişkin sorumlulukların yerine getirilmesi anlamına gelmektedir (United Nations Global Compact, 2019). Signitzer ve Prexl'e göre, kurumsal sürdürülebilirlik işletmelerde hem iş stratejisi hem de kurumsal değer olarak görülmektedir. Kurumsal sürdürülebilirliği benimseyen işletmeler iş süreçlerini sürdürülebilir hale getirmek ve uzun vadede kâr elde etmek için, çevre bilgisi ve yönetim sistemleri gibi araçları kullanmaktadır (Signitzer ve Prexl, 2007: 3). BİST'in yayınladığı 'Şirketler İçin Sürdürülebilirlik Rehberi'ne göre kurumsal sürdürülebilirlik, ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin kurumsal yönetim ilkelerine dâhil edilip işletme faaliyetlerinde ve karar süreçlerinde dikkate alınması ve ortaya çıkabilecek risklerin etkin şekilde yönetilmesidir (BİST, 2014: 5).

Bansal (2005)'a göre, kurumsal sürdürülebilirliğin sağlanması için üç önemli ilke bulunmaktadır:

- i. Kurumsal çevre yönetimi yoluyla çevre bütünlüğü: İşletmenin gerek üretim aşamasındaki atık ve emisyonları gerekse bina aydınlatması ile çevresine verdiği zararın kurumsal çevre yönetimi uygulamaları ile en aza indirileceğini ifade etmektedir.
- ii. Kurumsal sosyal sorumlulukla sosyal eşitlik: Şeffaf paydaş yönetimi sayesinde paydaşlarla güçlü ilişkiler kurarak, işletmeyle ilgili tüm paydaşlara kaynakların eşit olarak dağıtılması gerektiğini savunmaktadır.
- iii. Değer yaratma yoluyla ekonomik refah: Gerek mevcut ürünlerle gerekse tüketici istekleri doğrultusunda yeni ürünlerin geliştirilmesini ve girdi maliyetlerinin düşürülerek üretimde etkinlik ve değer artışının artırılmasını öne sürmektedir.

Van Marrewijk (2003) kurumsal sürdürülebilirliği, işletme faaliyetlerine ve paydaşlarla etkileşime, sosyal ve çevresel konuların dâhil edildiği bir süreç olarak tanımlayarak, kurumsal sürdürülebilirliği beş başlıkta incelemiş ve işletmelerin bu başlıkları kendilerine motivasyon olarak seçebileceklerini belirtmiştir:

- i. Uyum odaklı kurumsal sürdürülebilirlik: İşletme yasal düzenlemeler ve sınırlar dâhilinde sosyal sorumluluk ve yönetim sorunlarıyla ilgilenebilir. Bu noktada işletmeler kurumsal sürdürülebilirliği yükümlülük olarak görmektedirler.
- ii. Kâr amacı güden kurumsal sürdürülebilirlik: İşletmeler kâr sağlama arzusunu sosyal, etik ve çevresel yönetim süreçlerine entegre etmektedirler. Bu doğrultuda işletmeler kurumsal sürdürülebilirliği kârlılık olarak algılamaktadırlar.
- iii. Sürekli bakım odaklı kurumsal sürdürülebilirlik: Kurumsal sürdürülebilirlik kendi içinde önemli olan ekonomik, sosyal ve çevresel kaygılarının dengelenmesinden oluşur. Bu doğrultuda kurumsal sürdürülebilirlik yasal düzenlemelerin ve kârlılığın ötesinde bir anlam ifade etmektedir.
- iv. Sinerji odaklı kurumsal sürdürülebilirlik: İşletmeler ekonomik, sosyal ve çevresel konulara paydaşlarla birlikte sinerjik bir yaklaşımla işlevsel çözümler bulmakta ve bunu kurumsal sürdürülebilirliğin devamlılığı açısından kaçınılmaz bir yön olarak görmektedirler.
- v. Bütünsel kurumsal sürdürülebilirlik: Şimdi ve gelecekte her varlığın yaşam kalitesine ve sürekliliğine katkıda bulunmayı amaçlayan işletmeler, tüm varlıkları karşılıklı birbirine bağlı görmektedir. Bu nedenle işletmeler her kurumun ya da kişinin, diğer tüm varlıklar için evrensel bir sorumluluğa sahip olduğunu düşünmektedirler. (Van Marrewijk, 2003: 102).

Ekonomik sürdürülebilirlik, çevresel yararlar ve ekonomik maliyetlerin dengelenmesi ile sağlanır, bunun için işletmeler, faaliyetlerine devam ederken doğal dengeyi korumalı ve doğal kaynak kullanımına dikkat etmelidirler (Akgül, 2010: 156). Ekonomik sürdürülebilirlik, likiditeyi sağlamak için firmanın her an nakit akışını garanti ederken, hissedarlarına devamlı olarak ortalamasının üzerinde getiriyi sağlamaktadır (Dyllick ve Hockerts, 2002: 133). Ekonomik sürdürülebilirliğin bir yolu da işletmenin sağlam bir finansal yapıya sahip olmasıdır (Gücenme Gençoğlu ve Aytaç, 2016: 52). Ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanmasında ve devamlılığında, finansal sermayesinin yanında beşeri sermayesinin (işletme çalışanları) de çok büyük etkisi vardır (Kuşat, 2012: 235). Yolsuzlukla mücadele, haksız rekabet uygulamalarından kaçınma ve şirketler için vergi şeffaflığı, GRI'nın ekonomik standartları arasında yer almaktadır (GRI, 2019b). Çevresel sürdürülebilirlik, işletmenin faaliyetlerine devam ederken çevreye zarar vermemesi ve zararları minimize ederek çevreyi gelecek nesiller için korumasıyla sağlanabilir (Gücenme Gençoğlu ve Aytaç, 2016: 52). Toprağı, suyu ve havayı kirletmemek, biyoçeşitliliği

korumak, iklim değişikliği riski yönetim politikasını oluşturmak, yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamaları gibi sorumluluk ve faaliyetlerin yerine getirilmesi, çevresel sürdürülebilirlik çerçevesinde paydaşlar tarafından beklenmektedir. Sosyal sürdürülebilirlik, işçilerin çalışma saatleri, ücret, izinler gibi özlük haklarının yerine getirilmesi, işçi sağlığı ve işyeri güvenliği kurallarına uyulması, zorla çalıştırmanın mevcut bulunmaması, insan haklarına saygı duyulması, eşit istihdamın sağlanması, çalışanlar için eğitim faaliyetlerinde bulunulması gibi iç ve dış paydaşların beklentileri etrafında örgülenmiştir. İşletmenin karar verdiği faaliyetlerin nedenini paydaşlarına aktarabilmesi işletmeyi sosyal açıdan sürdürülebilir kılar ve işletme bir tesisinin kapandığını veya yapılan işten çıkarmaları paydaşlarına mantıklı şekilde açıklayıp etkili bir şekilde iletebilirse, sosyal açıdan sürdürülebilir kabul edilir ve sosyal sermayesini artırır (Dyllick ve Hockerts, 2002: 134).

4. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Şirketlerin kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerinin kurumsal finansal performans üzerindeki etkisi kurumsal sürdürülebilirlik literatüründe yaygın bir şekilde tartışılmıştır (Gok, Ozdemir ve Unlu, 2019). Kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerine önem veren şirketler, çevresel ve sosyal konulara hassas yatırımcılar tarafından önemli bir tercih sebebi olabilecek ve böylece değer yaratıp paydaşlarına daha fazla getiri sağlayabileceklerdir (Çıtak ve Ersoy, 2016: 46). Şirketlerin sürdürülebilirlik endeksine (veya kurumsal yönetim endeksine) dâhil olmalarına yatırımcıların verdiği tepki birçok çalışmanın inceleme konusu olmuştur. Bu bölümde öncelikle sürdürülebilirlik endekslerine dahil olmanın getiri üzerindeki etkisine dair ulusal ve uluslararası araştırmalardan bazılarının yer verilmiş, sonrasında kurumsal yönetim endeksine dahil olmanın getiri üzerindeki etkisini irdeleyen bazı çalışmalar sunulmuştur.

4.1. Kurumsal Sürdürülebilirlik Endeksine Dâhil Edilme/Kurumsal Sürdürülebilirlik Faaliyetlerinde Bulunmanın Hisse Senedi Getirileri Üzerine Etkilerini İnceleyen Uluslararası Çalışmalar

Consolandi, Jaiswal-Dale, Poggiani ve Vercelli (2009) tarafından yapılan çalışmada, Dow Jones Sürdürülebilirlik Stoxx Endeksi'nden (DJSSI) çıkarılan ve dâhil edilen firmaların getirileri karşılaştırılmıştır. Örneklem 2002-2006 yılları arasında endekste yer alan 113 firma ve endeksten çıkarılan 95 firmayı kapsamaktadır. Buna göre, DJSSI'ye dâhil olan firmaların pozitif CAAR değerinin duyuru öncesi dönemde başlayarak dahil olma gününe kadar sürdüğü, dahil olma gününden sonra ise azalma eğilimine girdiği belirlenmiştir. Endeksten silinen şirketlerin CAAR değerlerinin ise duyuru tarihinden sonra azalmaya başladığı ve silinme günü öncesi negatif hale geldiği ve azalmanın silinme gününden sonra da devam ettiğini ortaya çıkarmışlardır. Silinme olayına verilen tepkinin dahil edilme olayına verilen tepkiden daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Rossi (2009) tarafından, Brezilya'daki şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin firma değeri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışma 2005-2007 yıllarını kapsamakta olup panel veri analizi ve havuzlanmış en küçük kareler yöntemi kullanılmıştır. Sosyal sorumlu şirketler olarak, Bovespa Kurumsal Sürdürülebilirlik Endeksi'ndeki finansal olmayan şirketler baz alınmıştır. Buna göre, kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin şirketlere değer kattığı ve bu faaliyetlerin faydasının maliyetinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Cheung (2011) yaptığı çalışmada Dow Jones Sürdürülebilirlik Endeksi'ne 2002-2008 yılları arasında dâhil olma ve çıkarılmanın şirketlerin risk, likidite ve getiri üzerindeki etkisini incelemiştir. Analizde olay çalışması yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada endekse dâhil edilme duyurularının risk ve getiri üzerinde anlamlı bir etkide bulunduğu ilişkin güçlü kanıtların olmadığını, ancak endekse dâhil olma gününde geçici bir getiri artışının ve çıkarılma gününde geçici bir getiri azalışının mevcut olduğunu belirlemiştir. Likiditenin ise ilan gününden sonra kötüleştiği ancak endeksteeki değişim gününe kadar toparlandığı gözlenmiştir.

Nuzula ve Kato (2011) 2005-2010 yılları arasında Japonya'daki firmaların yayınladığı 96 adet kurumsal sosyal sorumluluk raporuna yatırımcıların tepkisini olay çalışması analizi yöntemiyle araştırmışlardır. Raporların yayınlanmasına yatırımcıların olumlu yaklaştığını ve yayınlanma etkinliklerinin 19 günlük olay penceresinde anlamlı pozitif ortalama anormal getirileri netice verdiğini belirlemişlerdir.

Ang (2015) tarafından Kore piyasasına ilişkin yapılan çalışmada, Kore'deki Dow Jones Sürdürülebilirlik Endeksi bağlamında sosyal açıdan sorumlu yatırım performansı ile KOSPI Endeksinin performansı karşılaştırılmıştır. Ocak 2006 – Nisan 2014 dönemi sonucuna göre, sürdürülebilirlik endeksi getirilerinin KOSPI endeksi getirilerine nispeten daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca, 2008 küresel finansal krizinin sürdürülebilir yatırım getirisi

üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı anlaşılmıştır. Kore'deki sosyal sorumlu yatırımların, uluslararası portföy çeşitlendirmesi amacıyla değerlendirilebilecek bir yatırım fırsatı sunduğu belirtilmiştir.

Lo ve Kwan (2017) Hong Kong'daki kurumsal sürdürülebilirliğin öncüsü şirketlerden 17'sinin çevresel, sosyal, kurumsal yönetim ve sürdürülebilirlik girişimleri çerçevesinde 48 adet etkinliğinin olay çalışması analizi ile yatırımcı nezdinde nasıl bir tepki gördüğünü araştırmışlardır. CAAR değerinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu tespit etmişlerdir. Bu doğrultuda, yatırımcıların bu etkinliklere bir arada pozitif bir tepki verdiğini saptamışlardır.

4.2. Kurumsal Sürdürülebilirlik Endeksine Dâhil Edilmenin Hisse Senedi Getirileri Üzerine Etkilerini İnceleyen Ulusal Çalışmalar

Erdur ve Kara (2016) tarafından yapılan çalışmada, XUSR'De yer alan firmaların hisse senedi getirilerinin nasıl etkilendiği incelenmiştir. Çalışmada 2014 ve 2015 yıllarında XUSR'De yer alan 29 firma, olay çalışması yönetimi ile analiz edilmiştir. Firmaların endekse dâhil edilmeden önceki 10 günü ve endekse dâhil edildikten sonraki 10 günü baz alınmıştır. Analiz sonuçlarına göre, endekse dâhil olmanın anormal getirilere yol açabileceği ortaya çıkmıştır. Ortalama anormal getiriler, olay günü için, 2014'te %0,04, 2015'te %0,32 olmuştur. Dolayısıyla, yatırımcıların yatırım kararları için firmaların sadece finansal performansına değil kurumsal sürdürülebilirlik raporlarına da önem verdikleri belirtilmiştir.

Çıtak ve Ersoy (2016) BİST 30 endeksinde yer alan firmalardan, XUSR'De işlem gören 15 firma ve görmeyen 15 firmanın hisse senedi getiri ortalamaları ve piyasa değeri/defter değeri (PD/DD) oranları arasında farklılık bulunup bulunmadığını incelemiştir. Getiri oranı ortalamaları arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığını, ancak PD/DD oranlarının sürdürülebilir şirketler lehine daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca, endekse dahil edilme duyurularına verilen tepkinin belirlenmesi amacıyla yapılan olay çalışması analizi sonucunda, CAAR değerinin sadece (0, +3) olay penceresi aralığında pozitif ve anlamlı olduğunu, diğer aralıklarda ise anlamlı olmadığını, dolayısıyla endekse dahil edilme duyurularına yatırımcıların kısa süreli de olsa reaksiyon gösterdiklerini ortaya çıkarmışlardır.

Gök ve Özdemir (2017) XUSR'De dahil olan şirketler bağlamında oluşturulabilecek hipotetik bir portföy ile BIST 100 şirketlerinden oluşturulacak bir portföy arasında risk ve getiri perspektifinde finansal çıktı itibarıyla anlamlı bir farklılık olmadığını belirlemişlerdir. Ayrıca, endekslerin her ikisinin de getiri volatilitelerinde kalıcılığın yüksek olduğunu saptamışlardır.

Temiz ve Acar (2018) tarafından yapılan çalışmada, 2014-2017 yılları arasında XUSR'De dâhil olan 44 şirketin verileri ve olay çalışması analizi kullanılarak, XUSR'De dâhil edilmenin hisse senedi getirileri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Ortalama aşırı getiri göz önüne alındığında, olay günü istatistiksel olarak anlamlı binde dördük negatif anormal getirinin oluştuğu belirlense de endekste işlem görmeye başlama olayının getiri üzerindeki etkisinin sınırlı olduğu sonucuna varmışlardır.

Gündüz (2018) XUSR'De dahil olmanın piyasa değeri üzerine etkisini ele aldığı çalışmada, PD/DD ve Tobin's Q oranları üzerinde sırasıyla finansal kaldıraç ve aktif devir hızının pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğunu, ancak şirketlerin sürdürülebilirlik endeksine dahil edildikleri yıl değişkeninin hisse senedinin değerini etkilemediğini tespit etmiştir.

Parlakkaya, Kahraman ve Cihan (2019) 2014, 2015 ve 2016 yıllarında XUSR'De 43 şirketin dahil edilmesinin getiriler üzerindeki etkisini olay çalışması yöntemi ile analiz etmişlerdir. Olaydan 5 gün öncesi ve sonrası için, sadece 2014 yılında T+3 gününde istatistiksel olarak anlamlı bir anormal getirinin oluştuğunu, bunun haricinde başkaca bir anlamlı anormal getirinin bulunmadığını raporlamışlardır. Olay öncesi ve sonrası CAAR değerlerinin de sıfırdan anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını belirlemişlerdir.

Çimen (2019) XUSR'De 2014 yılından 2018 yılına kadar dahil edilen 54 şirketin endekse dahil edilme günü ve endekse dahil edilmenin duyuru günü olaylarının getiri üzerindeki etkisini incelediği çalışmada, 2014 yılında endekse dahil edilen 15 şirketten 8'inin, 2015 yılında ise endekse dahil edilen 14 şirketten 9'unun endekse dahil edilme günü sonrası (t+1) negatif anormal getirilere sahip olduğunu belirlemiştir. 2016 yılında endekse dahil edilen 14 şirketten çoğunun ve 2017 yılında endekse dahil edilen 5 şirketten hepsinin endekse dahil edilmenin duyuru tarihinde negatif anormal getiriye sahip olduğunu, 2018 yılında ise endekse dahil edilen 6 şirketten 2'sinin duyuru tarihinde pozitif anormal getirisinin oluştuğunu raporlamıştır. Bu anormal getirilere ilişkin bulguların etkin piyasa hipotezi ile çeliştiğini vurgulamıştır.

4.3. Kurumsal Yönetim Endeksine Dâhil Edilmenin Hisse Senedi Getirileri Üzerine Etkilerini İnceleyen Ulusal ve Uluslararası Çalışmalar

Türkiye’de Kurumsal Yönetim Endeksi’nin (XKURY) hesaplanmasına 2007 yılında başlanmıştır. Sürdürülebilirliğin bir boyutunu oluşturması ve XUSRD’den daha önce de var olması sebebiyle, XKURY’ye dahil edilmenin hisse senedi getirilerine etkisini inceleyen araştırmalara da yer verilmiştir.

Morey, Gottesman, Baker ve Godridge (2009) tarafından yapılan çalışmada, gelişmekte olan 21 ülkeden 5 yıllık dönemde aylık güncellenen firma düzeyinde kurumsal derecelendirme notları ile piyasa değeri arasındaki ilişki incelenmiştir. Kurumsal derecelendirme notundaki olumlu gelişmelerin firma değerinde anlamlı artışlara yol açtığını tespit etmişlerdir.

Sakarya (2011) tarafından yapılan çalışmada İMKB’de işlem gören ve 2009 yılında XKURY’nin kapsamına alınan 11 şirketin derecelendirme notunun ilanı ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Analizler için olay çalışması yöntemi kullanılmıştır. Olay tarihinden önceki kümülatif ortalama anormal getirilerin negatif yönlü olduğu, olay tarihinden sonra ise pozitif olduğu belirlenmiştir. Olay etrafında anormal getirilerin elde ediliyor olmasının, piyasanın yarı-güçlü formda etkin olmadığına işaret ettiğini belirtmiştir.

Kula ve Baykut (2014) XKURY’de yer alan 47 şirketin kurumsal derecelendirme notları ile piyasa değeri arasındaki ilişki yatay-kesit regresyon yöntemi ile araştırmışlardır. Analizde 2013 yılı üçüncü çeyrek verileri kullanılmıştır. XKURY’de yer alan şirketlerin derecelendirme notlarının, piyasa değeri üzerine pozitif anlamlı yönde bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Yavuz, Yıldırım ve Elmas (2015) XKURY’ye girişin şirket getirilerine etkisini incelemişlerdir. Analize, 2012 ve 2013 yıllarında XKURY’ye alınan 11 şirket dahil edilmiş ve olay çalışması yöntemi kullanılmıştır. XKURY bünyesine giren 11 şirketin olay günü ortalama anormal getirileri %1,04 olarak bulunmuştur. Bununla beraber, ortalama anormal getirilerin olaydan 10 gün öncesi ve sonrası dönemde, bazı günler pozitif bazı günler ise negatif bir seyir izlediği belirlenmiştir.

Ece (2018) kurumsal sürdürülebilirlik ile firmanın ticari, piyasa ve finansal performansı arasındaki ilişkiyi tahlil etmiştir. Çalışmada 2010-2017 yılları arasında XKURY’de yer alan firmalar örneklem grubunu oluşturmakta olup, metod olarak Dirençli Genelleştirilmiş EKK yöntemi uygulanmıştır. Kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerinin, piyasa ve ticari performansı olumlu etkilediği raporlanmıştır.

5. ARAŞTIRMA DİZAYNI

5.1. Veri Seti ve Metodoloji

XUSRD’nin Kasım’dan Ekim’e bir yıl içinde bir endeks dönemi mevcuttur, dolayısıyla 2014 yılı Kasım ayından itibaren hesaplanan endeks, 2019 Ekim’e kadar 5 endeks dönemini tamamlamıştır. Çalışma, XUSRD’de Kasım 2014 – Ekim 2019 arasında yer alan bankaları kapsamaktadır. Tablo 1’de bankaların endekse dahil edilme tarihleri ile bu olayların ilan tarihleri yer almaktadır. Endekse dahil olan bir banka endeksteki yerini ilerleyen dönemlerde de korumuştur.

Tablo 1. Kasım 2014- Ekim 2019 Döneminde Endekste Yer Alan Bankalar

Banka Adı	Sembolü	Endekse Dâhil Edilme Tarihi	İlan Tarihi
Akbank	AKBNK	04.11.2014	04.11.2014
Garanti Bankası	GARAN	04.11.2014	04.11.2014
Vakıflar Bankası	VAKBN	04.11.2014	04.11.2014
Yapı ve Kredi Bankası	YKBNK	04.11.2014	04.11.2014
İş Bankası	ISCTR	02.11.2015	23.10.2015
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası	TSKB	02.11.2015	23.10.2015
T. Halk Bankası	HALKB	01.11.2016	24.10.2016
Şekerbank	SKBNK	01.11.2018	26.10.2018

Kaynak: (BİST, 2019b).

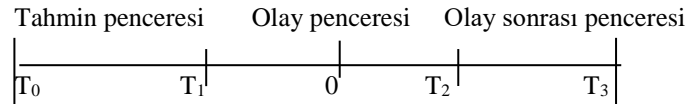
Çalışmada, finansal piyasa verilerini kullanarak belirli bir tarihte gerçekleşen belirli bir olayın firmalar üzerindeki etkisini ölçmek için kullanılan olay çalışması yönteminden faydalanılmıştır. Olay çalışması belirli bir olayın firma değeri üzerindeki etkisinin finansal piyasa verileri kullanılarak incelenmesi olup, yeni bilgilerin (olayların) şirketlerin kârları üzerindeki etkisini değerlendirmek için sermaye piyasalarının yeterince etkin olduğunu varsaymaktadır (Dasgupta ve Mamingi, 1998: 12). Piyasa etkinliği konusunda en açık kanıtları günlük getirilerle yapılan olay çalışmaları sağlamaktadır (Başoğlu, Ceylan ve Parasız, 2009: 175-181). Piyasa etkinliğinin olduğu durumda, olayın tarihi önceden bilinecek ve olay tarihine yaklaşıldıkça piyasa fiyatları öğrenilen bilgi doğrultusunda değişmeye başlayacak, dolayısıyla olayın gerçekleştiği pencerede anormal getiri elde edilemeyecek iken, piyasa etkinliğinin olmadığı durumda ise, olay gerçekleşmeden önce bilginin fiyatlara yansımamasından dolayı olay penceresinde anormal getiri elde etmek mümkün olacaktır (Mazgit, 2013: 231).

Olay çalışmasında birbirini takip eden üç aşamadan söz etmek mümkündür: (1) olayın ve ilgili olay süresinin (olay penceresi) tanımlanması, (2) hisse senedi fiyatlarındaki normal ve anormal değişimleri belirlenmesi, (3) istatistiksel anlamlılık testleri ve sonuçların değerlendirilmesidir (Tuominen, 2005: 49-56).

Mackinlay (1997: 14)'e göre, bir olay çalışmasının belirli bir şirketin belirli bir olayına dayandırılarak yapılması yanıltıcı sonuçlar çıkartabildiği gibi bir şirketin haberleriyle, o şirketin değerinin artıp artmadığını anlamak için de yeterli değildir, bundan ötürü olay çalışması benzer olayları kapsayan ve çok sayıda şirket ile yapılan analizlere uygun bir yöntemdir. Olay çalışmasını yürütenin ilk adımı ilgili olayı ve varlık fiyatlarının inceleneceği süreyi yani olay penceresini (T_1 - T_2) belirlemektir, örneğin günlük veriler içeren kazanç duyurusu inceleniyorsa; olay, kazanç duyurusudur, olay penceresi ise duyuru günü olabilir (Campbell, Lo ve MacKinlay, 1997: 151).

Olayın gerçekleşme tarihi tam olarak biliniyorsa, günlük verilere bakılarak, olayın hisse senetleri fiyatlarına etkisinin ne olacağı ölçülebilir (Başoğlu vd., 2009: 181). Olay tarihinin tam bilinmesinin yanı sıra olay penceresinin uzunluğu da önemlidir, nitekim, olay penceresinin uzunluğunun artması test istatistiğinin gücünü azaltıp yanlış çıkarımlara yol açabildiğinden ve şirket ile ilgili başka kararlar, haberler ve etkiler kontrol altına alınmadığı için olay penceresi kısa tutulmalıdır, başka bir ifadeyle, olay penceresi istenilen olayın etkilerini yakalayacak kadar uzun, kafa karıştırıcı etkileri dışlayacak kadar da kısa olmalıdır (McWilliams ve Siegel, 1997: 636).

Olay çalışmasının diğer önemli bir unsuru da tahmin penceresini belirlenmesi olup, bunun için olay penceresinden önceki veya sonraki günler kullanılmaktadır (Campbell vd., 1997: 152).

Şekil 1. Olay Çalışmasında Zaman Çizelgesi

Kaynak: (MacKinlay, 1997: 20).

Şekil 1.'de olay çalışması zaman çizelgesi gösterilmiştir. Buna göre; '0' olay tarihi, T_1 ve T_2 arası olay penceresi, T_0 ve T_1 arası tahmin penceresi ve T_2 ve T_3 arası olay sonrası penceresidir.

Günlük verilerle analiz edilen olay çalışmalarının, tipik olay penceresi uzunlukları 21-121 gün arasında; tahmin pencereleri uzunluğu ise 100-300 gün arasında değişmektedir (Peterson, 1989:38). Bu çalışmada olay penceresinin uzunluğu duyuru tarihinin 10 gün öncesi ve 10 gün sonrası (-10,+10) olmak üzere 21 gün olarak belirlenmiştir. Tahmin penceresinin uzunluğu ise 250 gün olarak (-261,-11) belirlenmiştir.

Olay çalışmasının kilit noktasını oluşturan anormal getirilerin hesaplanmasında getiri dağılımlarının normal dağılıma yaklaşması amacıyla logaritmik olarak, i hisse senedinin t günündeki getirisi (R_{it}) aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır (Bozkurt, Öksüz ve Karakuş, 2015: 125):

$$R_{it} = \ln\left(\frac{P_{i,t}}{P_{i,t-1}}\right) \quad (1)$$

$P_{i,t}$: i hisse senedinin t günü kapanış fiyatı

$P_{i,t-1}$: i hisse senedinin $t-1$ günü kapanış fiyatı

Piyasa getirisi ise (R_{mt}) aşağıdaki formülle hesaplanmıştır.

$$R_{mt} = \ln\left(\frac{P_{Ind,t}}{P_{Ind,t-1}}\right) \quad (2)$$

R_{mt} : Piyasa getirisi

$P_{Ind,t}$: BİST 100 endeksinin t günü kapanış fiyatı

$P_{Ind,t-1}$: BİST 100 endeksinin $t-1$ günü kapanış fiyatı

Piyasa modeli, pazarın getirisi ile hisse senedi kazancı arasında istikrarlı ve doğrusal bir ilişki olduğunu varsaymaktadır (Campbell vd., 1997: 151). Kaderli (2007: 148) ve Sakarya (2011: 154) ile aynı doğrultuda olmak üzere bu çalışmada da piyasa getiri oranının hesaplanmasında BİST 100 endeksi günlük kapanış değerleri kullanılmıştır.

Belirlenen olay penceresinde anormal getirilerin hesaplanabilmesi için günlük gerçekleşen getiriler hesaplanmalıdır (Gönüllü, 2017: 1435). Gerçekleşen getiriler piyasa modeli ile şu şekilde tahmin edilmektedir (Bowman, 1983: 568).

$$R_{it} = \alpha_i + \beta_i R_{mt} + e_{it} \quad (3)$$

R_{it} : i payının t zamanındaki (tahmin penceresindeki) getiri oranı

α_i ve β_i : model parametreleri

R_{mt} : piyasa portföyünün t zamandaki (tahmin penceresinde) getirisi

e_{it} : Hata terimi

Piyasa modeli, seçilmiş hisse senedi getirilerini piyasa portföyü ile ilişkilendirip beklenen getiri oranını hesaplayan bir yöntemdir (Mackinlay, 1997: 15-19). Beklenen getiriler modellenmeden, anormal getiriler ölçülemez (Kothari ve Warner, 2007: 9). Piyasa modeli yöntemi ile beklenen getiriyi hesaplamak için endeks ve pay senedi getirileri kullanılarak basit regresyon analizi ile her firmanın α ve β katsayıları bulunmuştur (Gönüllü, 2017: 1435). T günü için i hisse senedinin beklenen getirileri aşağıda verildiği üzere hesaplanmaktadır:

$$E(R_{it}) = \alpha_i + \beta_i R_{mt} \quad (4)$$

$E(R_{it})$: i pay senedinin t zamanında (olay penceresinde) beklenen getirisi

α_i ve β_i : Piyasa modeli parametreleri (en küçük kareler yöntemiyle elde edilmiş tahmin parametreleri)

R_{mt} : Pazar endeksinin t zamanındaki (olay penceresinde) getirisi

Olay çalışmasının temelinde, olayın etkisinin değerlendirilebilmesi için anormal getirilerin ölçülmesi yatmaktadır (Mackinlay, 1997: 15-19). Fazla getiriler olarak da adlandırılan anormal getiriler, firma ile ilgili haberlerin piyasada yayılmaması halinde elde edilecek olan normal getirilerden yüksek veya düşük olan getirilerdir (Bekçioğlu, Öztürk ve Kaderli, 2004: 2). Anormal getiriler, olay çalışmasının çıkış noktasını oluşturmakta olup, olay kaynaklı yaşanan değişimin olağandışı getiriler olarak meydana gelmesi beklenmektedir (Mutan ve Topcu, 2009: 1). Olay çalışması yönteminin aşamalarından olan anormal getiri aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır (McWilliams ve Siegel, 1997: 628; Bowman, 1983: 569).

$$AR_{it} = R_{it} - (\alpha_i + \beta_i R_{mt}) \quad (5)$$

AR_{it} : t günü aşırı getiri oranı

R_{it} : t günü fiili getiri oranı

Aşırı getirinin hesaplanmasından sonra, ortalama aşırı getiri (AAR) ve kümülatif ortalama aşırı getiri (CAAR) hesaplanmıştır. Tüm şirketlerin t günündeki aşırı getirilerinin ortalaması (AAR) aşağıdaki formülle hesaplanmıştır.

$$AAR_t = 1/N \sum_{i=1}^N AR_t \quad (6)$$

Sonrasında, ortalama anormal getiriler toplanarak CAAR hesaplanmıştır.

$$CAAR = \sum_{t=1}^T AAR_t \quad (7)$$

Kümülatif aşırı getiriler, firmaların yaptıkları duyuruların toplam etkisini göstermek için kullanılır (Nagm ve Kautz, 2008: 70).

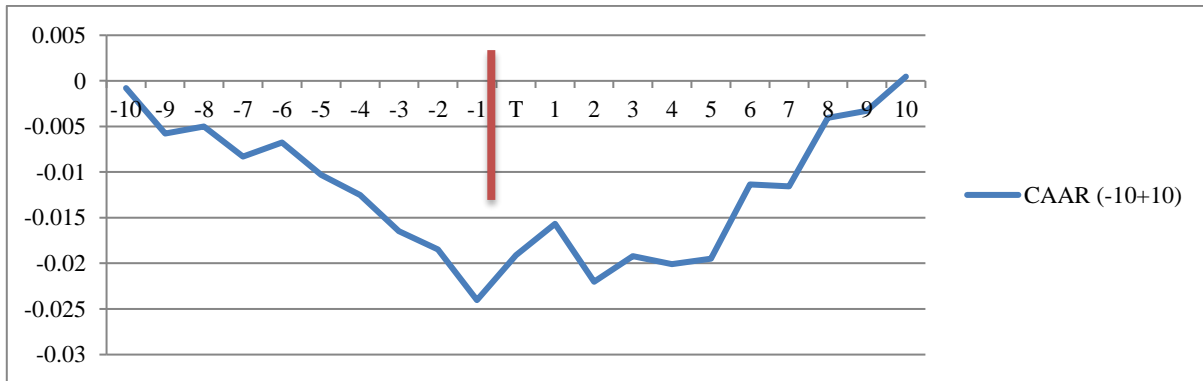
5.2. Araştırma Bulguları

Bankaların XUSR'D'e dâhil edilme duyurularına dair olayların bankaların getirilerinde bir değişime neden olup olmadığını araştırmak için (-10,+10) olay penceresinde hesaplanan AAR ve CAAR serileri Tablo 2.'de yer almaktadır.

Tablo 2. XUSR'D'e Dâhil Edilen Bankaların Ortalama Aşırı Getirileri (AAR) ve Kümülatif Ortalama Aşırı Getirileri (CAAR)

Olay Penceresi	AAR	CAAR
T-10	-0,000803	-0,000803
T-9	-0,004971	-0,005775
T-8	0,000768	-0,005006
T-7	-0,003291	-0,008298
T-6	0,001553	-0,006744
T-5	-0,003559	-0,010303
T-4	-0,002199	-0,012503
T-3	-0,003972	-0,016475
T-2	-0,002006	-0,018482
T-1	-0,005551	-0,024033
T	0,004919	-0,019114
T+1	0,003434	-0,015679
T+2	-0,006342	-0,022021
T+3	0,002803	-0,019218
T+4	-0,000856	-0,020074
T+5	0,000580	-0,019493
T+6	0,008158	-0,011334
T+7	-0,000220	-0,011555
T+8	0,007519	-0,004036
T+9	0,000763	-0,003272
T+10	0,003740	0,000467

Tablo 2.'de yer alan CAAR değerlerine ilişkin grafik Şekil 2.'de gösterilmiştir. Buna göre, bankaların kümülatif ortalama aşırı getirilerinin olay gününden önce negatif yönde seyrettiği ve olay gününe kadar azalış sergilediği, olay gününden (T) itibaren ise artmaya başladığı gözlemlenmektedir. Olay sonrası CAAR değerlerindeki artış olaydan 10 gün sonrasına kadar devam etmekte ve T+10 günü ilk kez '0' değerini aşmaktadır. Dolayısıyla duyuru günü öncesinde ortaya çıkan azalış trendi, duyurularla birlikte yerini artış trendine bırakmaktadır.

Şekil 2. 2014-2019 Yılları Arasında XUSR'D'e Yer Alan Bankaların CAAR Grafiği

Çalışmanın devamında, bankaların XUSD’ye dâhil edilmelerinin yatırımcı nezdinde pozitif veya negatif bir değer yaratıp yaratmadığının istatistiksel olarak anlamlılığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, olay öncesi dönem ile olay sonrası dönem için oluşturulan CAAR değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için bağımlı örneklem t-testi kullanılmıştır. Olay penceresinden elde edilen çeşitli CAAR serilerinin istatistiksel olarak sıfırdan farklı olup olmadığını belirlemek için ise tek örneklem t-testi kullanılmıştır.

5.2.1. Olay Penceresindeki İki Ana Kitlenin Ortalamasının Farkına İlişkin Analiz Sonuçları

Duyuru öncesi ve duyuru sonrası CAAR serileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla uygulanan parametrik bağımlı t-testi sonuçlarının geçerli olması için CAAR serilerinin normal dağılım göstermesi gerekmektedir.

H_0 = Olay penceresi içerisinde, duyuru gününden 5 gün öncesi ve 5 gün sonrası kümülatif ortalama aşırı getiriler normal dağılım göstermektedir.

H_a = Olay penceresi içerisinde, duyuru gününden 5 gün öncesi ve 5 gün sonrası kümülatif ortalama aşırı getiriler normal dağılım göstermemektedir.

H_0 = Olay penceresi içerisinde, duyuru gününden 10 gün öncesi ve 10 gün sonrası kümülatif ortalama aşırı getiriler normal dağılım göstermektedir.

H_a = Olay penceresi içerisinde, duyuru gününden 10 gün öncesi ve 10 gün sonrası kümülatif ortalama aşırı getiriler normal dağılım göstermemektedir.

Tablo 3. Duyuru Öncesi ve Sonrası CAAR Serileri İçin Normallik Testi Sonuçları

Seriler	Shapiro-Wilk		
	İstatistik	Serbestlik derecesi	Anlamlılık
Duyuru öncesi 10 gün	0,9605	10	0,7917
Duyuru sonrası 10 gün	0,9034	10	0,2392
Duyuru öncesi 5 gün	0,9728	5	0,8929
Duyuru sonrası 5 gün	0,9241	5	0,5567

Gözlem sayısı 29’dan fazla olduğunda Kolmogorov-Smirnov testi, 29’dan az olduğunda ise Shapiro-Wilk testi sonuçları kullanılmaktadır (Karaatlı, 2014: 10). Çalışmada, normallik varsayımı için kullanılan gözlem sayısı 29’dan az olduğu için Shapiro-Wilk testinin değerleri dikkate alınmıştır. Tablo 3. incelendiğinde, duyuru öncesi ve duyuru sonrası tüm CAAR serileri için H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Bu durumda CAAR serileri, bağımlı örneklem t-testi ile analiz edilmeye uygundur. İki veri setinin farkını karşılaştırmak için şu hipotezler sınanmıştır:

H_0 : Bankaların duyuru öncesi 10 gündeki $[(-1, 0), \dots, (-10, 0)]$ kümülatif ortalama anormal getirileri ile duyuru sonrası 10 gündeki $[(0, +1), \dots, (0, +10)]$ kümülatif ortalama anormal getirileri arasında fark yoktur.

H_a : Bankaların duyuru öncesi 10 gündeki kümülatif ortalama anormal getirileri ile duyuru sonrası 10 gündeki kümülatif ortalama anormal getirileri birbirinden farklıdır.

H_0 : Bankaların duyuru öncesi 5 gündeki $[(-1, 0), \dots, (-5, 0)]$ kümülatif ortalama anormal getirileri ile duyuru sonrası 5 gündeki $[(0, +1), \dots, (0, +5)]$ kümülatif ortalama anormal getirileri arasında fark yoktur.

H_a : Bankaların duyuru öncesi 5 gündeki kümülatif ortalama anormal getirileri ile duyuru sonrası 5 gündeki kümülatif ortalama anormal getirileri birbirinden farklıdır.

Tablo 4. Olay Öncesi ve Olay Sonrası CAAR Serileri İçin Parametrik Bağımlı Örneklem t-Testi Sonuçları

	Ortalama Fark	Standart Sapma	Standart Hata	Farkın %95 Güven Aralığı		t	sd	Anlamlılık
				Alt Sınır	Üst Sınır			
Olay Sonrası 10 Gün ve Olay Öncesi 10 Gün	0,0220	0,0133	0,0042	0,0125	0,0316	5,2321	9	0,0005
Olay Sonrası 5 Gün ve Olay Öncesi 5 Gün	0,0109	0,0045	0,0020	0,0053	0,0165	5,3871	4	0,0057

Tablo 4.'e göre olaydan 10 gün sonrası ve 10 gün öncesi CAAR serileri arasındaki fark 0,0220, standart sapması 0,0133 ve standart hatası 0,0042 olarak bulunmuştur. Test sonucuna göre %1 anlamlılık seviyesinde H_0 hipotezi reddedilmektedir. Yani bankaların endekse dahil edilme duyuruları sonrasındaki 10 günlük periyotta kümülatif ortalama anormal getirileri, duyuru öncesi 10 güne göre artmıştır ve bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır.

Olaydan 5 gün sonrası ve 5 gün öncesi CAAR serileri arasındaki fark 0,0109, standart sapması 0,0045 ve standart hatası ise 0,0020 olarak bulunmuştur. Test sonucuna göre, %1 anlamlılık seviyesinde H_0 hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla, bankaların duyuru sonrası 5 günlük ve duyuru öncesi 5 günlük dönemdeki kümülatif ortalama anormal getirileri arasındaki pozitifdir ve bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır.

5.2.2. Olay Penceresinde Oluşturulan CAAR Serilerinin Analiz Sonuçları

Olay penceresinden oluşturulan olay öncesine ve sonrasına ait CAAR serilerinin sıfırdan farklı olup olmadığını belirlemek için tek örneklem t-testi uygulanmıştır. Fakat bu testin uygulanabilmesi için söz konusu verilerin normal dağılım göstermesi gerekmektedir. Tablo 5.'te olay penceresinden oluşturulan CAAR serileri için normallik testi sonuçları sunulmuştur.

H_0 : Olay penceresindeki CAAR serileri normal dağılım göstermektedir.

H_a : Olay penceresindeki CAAR serileri normal dağılım göstermemektedir.

Tablo 5. Olay Penceresinden Elde Edilen CAAR Serilerinin Normallik Testleri

Seriler	Shapiro-Wilk		
	İstatistik	Serbestlik derecesi	Anlamlılık
CAAR (-10,+10)	0,9504	21	0,3467
CAAR (0,1)	.	.	.
CAAR (0,2)	0,9977	3	0,9084
CAAR (0,3)	0,9472	4	0,6988
CAAR (0,4)	0,9361	5	0,6386
CAAR (0,5)	0,9020	6	0,3860
CAAR (0,6)	0,8614	7	0,1560
CAAR (0,7)	0,8560	8	0,1096
CAAR (0,8)	0,8717	9	0,1282
CAAR (0,9)	0,8639	10	0,0850
CAAR (0,10)	0,8802	11	0,1047
CAAR (-10,0)	0,9644	11	0,8252
CAAR (-9, 0)	0,9289	10	0,4375
CAAR (-8, 0)	0,9556	9	0,7521
CAAR (-7, 0)	0,9575	8	0,7866
CAAR (-6, 0)	0,9799	7	0,9595
CAAR (-5, 0)	0,9726	6	0,9095
CAAR (-4, 0)	0,9794	5	0,9316
CAAR (-3, 0)	0,9093	4	0,4791
CAAR (-2, 0)	0,8341	3	0,1989
CAAR (-1, 0)	.	.	.

Olay penceresindeki tüm CAAR serileri normal dağılım göstermekte ve bütün seriler için H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Dolayısıyla, serilerin tek örneklem t-testi ile analiz edilmesi uygundur. Uygulanacak t-testine ait hipotezler şu şekildedir:

H_0 : CAAR=0 (Bankaların XUSR'D'e dâhil edilmelerinin getiri üzerinde etkisi yoktur.)

H_a : CAAR \neq 0 (Bankaların XUSR'D'e dâhil edilmelerinin getiri üzerinde etkisi vardır.)

Tablo 6. Kümülatif Ortalama Aşırı Getiri Oranları ve Tek Örneklem t-Testi Sonuçları

	Ortalama Fark	t	sd	p-değeri
CAAR (-10, +10)	-0,0120			
CAAR (-10, 0)	-0,0115	-5,3684	10	0,0003
CAAR (-9, 0)	-0,0118	-5,7389	9	0,0002
CAAR (-8, 0)	-0,0076	-3,5684	8	0,0073
CAAR (-7, 0)	-0,0094	-4,4712	7	0,0028
CAAR (-6, 0)	-0,0070	-3,1799	6	0,0190
CAAR (-5, 0)	-0,0100	-5,0106	5	0,0040
CAAR (-4, 0)	-0,0078	-4,1689	4	0,0140
CAAR (-3, 0)	-0,0070	-4,3780	3	0,0220
CAAR (-2, 0)	-0,0040	-2,3181	2	0,1463
CAAR (-1, 0)	-0,0030	-1,2569	1	0,4278
CAAR (0, +1)	0,0066	3,8644	1	0,1612
CAAR (0, +2)	0,0050	2,7796	2	0,1087
CAAR (0, +3)	0,0050	3,8713	3	0,0304
CAAR (0, +4)	0,0048	4,6817	4	0,0094
CAAR (0, +5)	0,0047	5,6717	5	0,0023
CAAR (0, +6)	0,0059	4,4114	6	0,0045
CAAR (0, +7)	0,0067	4,7323	7	0,0021
CAAR (0, +8)	0,0081	4,2357	8	0,0028
CAAR (0, +9)	0,0094	4,4199	9	0,0016
CAAR (0, +10)	0,0108	4,5670	10	0,0010

Tablo 6.'ya göre, (-2, 0), (-1, 0), (0, +1), (0, +2) aralıkları için H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Dolayısıyla, olay gününün 2 gün öncesinden 2 gün sonrasına kadar getiriler 0'dan anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır. Bununla beraber, (0, +3)'den (0, +10)'a kadar olan tüm aralıklar için H_0 hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla, olaydan sonraki 3. günden itibaren 10. güne kadar getirilerin anlamlı olarak arttığı, yani yatırımcıların bankaların XUSR'D'e dâhil edilmelerine ilişkin açıklamalara 3. günden itibaren belirgin bir tepkiyi verdikleri anlaşılmaktadır.

Temiz ve Acar (2018) ile Parlakkaya vd. (2019) tarafından yapılan çalışmalarda, sırasıyla 44 ve 43 şirketin XUSR'D'e dahil olmalarının getirileri üzerinde belirgin bir etki oluşturmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla, bulgularımız bu yazarların bulguları ile çelişmektedir. Bulgularımız ile aynı doğrultuda olmak üzere, Erdur ve Kara (2016) ise 2014-2015 yılları arasında XUSR'D'e yer alan 29 firmanın endekse dâhil edilme duyuruları sonrasında aşırı getiri elde edilebileceğini tespit etmişlerdir. Çıtak ve Ersoy (2016)'un endekse dahil olma duyurularına karşı ilk üç günde kısa süreli tepki verildiğine ilişkin bulguları ise bulgularımızla kısmen örtüşmektedir. Sakarya (2011)'nın 11 şirketin XKURY'ye dâhil edilmesi olaylarına yatırımcıların pozitif reaksiyon gösterdiklerine ilişkin bulgusu ise bulgularımızla paralellik göstermektedir.

6. SONUÇ

Borsa İstanbul bünyesinde, şirketlerin kurumsal sürdürülebilirlik performanslarının belli eşik değerleri aşması halinde yer alabilecekleri 'Sürdürülebilirlik Endeksi' oluşturulmuştur. Endeks, yatırımcıların, kurumsal sürdürülebilirlik performansları üst seviyede olan şirketleri ayırt edebilmelerine imkan tanımaktadır. Endeks

bünyesindeki banka sayısı da zaman içerisinde giderek artmıştır. İlk endeks döneminde 4 banka (Akbank, Garanti Bankası, Vakıfbank, Yapı ve Kredi Bankası) endekste yer alırken, ikinci endeks döneminde 2 banka (İş Bankası ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası), üçüncü endeks döneminde 1 banka (Halkbank) ve beşinci endeks döneminde 1 banka (Şekerbank) endeks kapsamına alınmıştır. Bu çalışmanın amacı, XUSRD’de işlem gören bankaların XUSRD’ye dâhil edilmelerinin hisse senedi getirilerine olan etkisini olay çalışması yöntemi ile incelemektir.

Olay günü olarak, bankaların XUSRD’ye dâhil edilmelerine ilişkin KAP’ta yayınlanan duyurular baz alınmıştır. Tahmin penceresi 250 günü, olay penceresi ise duyuru tarihinden 10 gün öncesini ve 10 gün sonrasını kapsayacak şekilde oluşturulmuştur. XUSRD’de işlem gören bankaların olaydan önceki ortalama aşırı getirilerinin genel olarak negatif olduğu, olaydan sonraki günlerde ise genel olarak pozitif olduğu ve olay sonrası aşırı getirilerin bir artış trendine girdiği saptanmıştır. Kümülatif ortalama aşırı getiriler incelendiğinde ise, olaydan 10 gün öncesinden olay gününe kadar giderek artan negatif getiriler gözlenmekteyken, olaydan itibaren 10. güne kadar getirilerde belirgin bir toparlanma tespit edilmiştir. Bu toparlanma neticesinde olaydan 10 gün sonrasında, kümülatif ortalama aşırı getiri ilk defa pozitif değere ulaşmıştır.

Bankaların XUSRD’ye dâhil edilmelerine ilişkin duyuruların banka getirilerine etkisi iki farklı istatistikî yöntem ile analiz edilmiştir. İlk olarak parametrik bağımlı örneklem t-testi ile olaydan 10 gün öncesi ve 10 gün sonrası ile 5 gün öncesi ve 5 gün sonrasındaki kümülatif ortalama aşırı getiriler arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı araştırılmıştır. Buna göre, olay sonrası ve öncesi CAAR serileri arasındaki ortalama fark pozitif ve olay sonrası CAAR değerleri olay öncesi CAAR değerlerinden anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. İkinci analizde, olay penceresinde hem olay öncesi hem de sonrası için oluşturulan CAAR serilerinin sıfırdan farklı olup olmadığı tek örneklem t-testi ile incelenmiştir. Buna göre, bankaların XUSRD’ye dâhil edilmelerinin banka getirilerine pozitif anlamlı etkisinin olay sonrası üçüncü günden itibaren başladığı ve olaydan 10 gün sonrasına kadar devam ettiği tespit edilmiştir. Bu bulgular doğrultusunda, bankaların XUSRD’ye dâhil edilmelerinin yatırımcılarda pozitif reaksiyonlara yol açtığı sonucuna varılmaktadır.

İleriki çalışmaların, yatırımcıların sürdürülebilir şirketlere tepkisini ölçmek amacıyla endekse dâhil edilen yeni bankalarda birlikte veya farklı sektörlerde uygulanması yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akgül, U. (2010). Sürdürülebilir kalkınma: Uygulamalı antropolojinin eylem alanı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, (24), 133-164.
- Ang, W. R. (2015). Sustainable investment in Korea does not catch a cold when the United States sneezes. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 5(1-2), 16-26.
- Bansal, P. (2005). Evolving sustainably: A longitudinal study of corporate sustainable development. *Strategic Management Journal*, 26(3), 197-218.
- Başoğlu, U., Ceylan, A. ve Parasız, İ. (2009). *Finans teori, kurum ve araçlar*. 2. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Bekçioğlu, S., Öztürk, M. ve Kaderli, Y. (2004). Kurulan işbirliklerinin İMKB’ye kayıtlı İzocam, Çelebi ve Netaş firmalarının hisse senetleri üzerindeki etkisinin ölçülmesi: Bir olay etüdü denemesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (21), 43-48.
- Birindelli, G., Ferretti, P., Intonti, M. ve Iannuzzi, A.P. (2015). On the drivers of corporate social responsibility in banks: Evidence from an ethical rating model. *Journal of Management & Governance*, 19(2), 303-340.
- BİST (2014). *Şirketler için sürdürülebilirlik rehberi*. Erişim adresi: <https://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/surdurulebilirlik-rehberi.pdf>, (15 Aralık 2018).
- BİST (2019a). *BİST sürdürülebilirlik endeksi*. Erişim adresi: <https://www.borsaistanbul.com/endeksler/bist-pay-endeksleri/surdurulebilirlik-endeksi>, (23 Nisan 2019).
- BİST (2019b). *Duyurular*. Erişim adresi: <https://www.borsaistanbul.com/duyurular>, (11 Mart 2019).

- Bowman, R. G. (1983). Understanding and conducting event studies. *Journal of Business Finance & Accounting*, 10(4), 561-584.
- Bozkurt, İ., Öksüz, S. ve Karakuş, R. (2015). Finansal tablo ilanlarının hisse getirileri üzerindeki etkisi: BİST’de ampirik bir uygulama. *Maliye ve Finans Yazıları*, (103), 112-141.
- Bozlağan, R. (2005). Sürdürülebilir gelişme düşüncesinin tarihsel arka planı. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (50), 1011-1028.
- Brundtland, G. H., Khalid, M., Agnelli, S. ve Al-Athel, S. (1987). *Report of the World Commission on environment and development: Our common future*. New York: United Nations.
- Campbell, J. Y., Lo, A. W. ve MacKinlay, A.C. (1997). *The econometrics of financial markets*. New Jersey: Princeton University Press.
- Carroll, A. B. (2015). Corporate social responsibility: The centerpiece of competing and complementary frameworks. *Organizational Dynamics*, 44(2), 87-96.
- Cheung, A. W. K. (2011). Do stock investors value corporate sustainability? Evidence from an event study. *Journal of Business Ethics*, 99(2), 145-165.
- Clemes, M. D., Gan, C. ve Zhang, D. (2010). Customer switching behaviour in the Chinese retail banking industry. *International Journal of Bank Marketing*, 28(7), 519-546.
- Consolandi, C., Jaiswal-Dale, A., Poggiani, E. ve Vercelli, A. (2009). Global standards and ethical stock indexes: The case of the Dow Jones Sustainability Stoxx Index. *Journal of Business Ethics*, 87(Suppl 1), 185-197.
- Çamlıca, Z. ve Akar, G. S. (2014). Lojistik sektöründe sürdürülebilirlik uygulamaları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 5(11), 100-119.
- Çıtak, L. ve Ersoy, E. (2016). Firmaların BİST sürdürülebilirlik endeksine alınmasına yatırımcı tepkisi: Olay çalışması ve ortalama testleri ile bir analiz. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 8(1), 43-57.
- Çimen, A. (2019). The impact of sustainability index on firm performance: An event study. *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*, 9(1), 170-183.
- Dasgupta, S. ve Mamingi, N. (1998). *Capital market responses to environmental performance in developing countries* (Working Paper No.1909). Washington, DC: The World Bank.
- Douglas, A., Doris, J. ve Johnson, B. (2004). Corporate social reporting in Irish financial institutions. *The TQM Magazine*, 16(6), 387-395.
- Dyllick, T. ve Hockerts, K. (2002). Beyond the business case for corporate sustainability. *Business Strategy and the Environment*, 11(2), 130-141.
- Ece, O. (2018). Değer maksimizasyonu için değer temelli yönetim ile kurumsal sürdürülebilirlik ilişkisinin belirlenmesi: BİST’de bir uygulama. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 299-329.
- Elkington, J. (1998). Partnerships from cannibals with forks: The triple bottom line of 21st-century business. *Environmental Quality Management*, 8(1), 37-51.
- Engin, E. ve Akgöz, B. E. (2013). Sürdürülebilir kalkınma ve kurumsal sürdürülebilirlik çerçevesinde kurumsal sosyal sorumluluk kavramının değerlendirilmesi. *Selçuk İletişim*, 8(1), 85-94.
- Erdur, D. A. ve Kara, E. (2016). Investor responses to corporate sustainability in a developing country: The case of Turkey. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(4), 1487-1502.
- Gladwin, T. N., Kennelly, J. J. ve Krause, T. S. (1995). Shifting paradigms for sustainable development: Implications for management theory and research. *Academy of Management*, 20(4), 874-907.
- Gok, I. Y., Ozdemir, O. ve Unlu, B. (2019). The effect of corporate sustainability practices on financial performance: Evidence from Turkey. A. Antonaras ve P. Dekoulou (Eds.), *Cases on corporate social responsibility and contemporary issues in organizations* içinde (52-70), Hershey: IGI Global.

- Gök, İ. Y. ve Özdemir, O. (2017). Borsa İstanbul sürdürülebilirlik endeksinin performans karakteristiği. *Sosyoekonomi*, 25(34), 87-105.
- Gönüllü, O. (2017). Birleşme ve devralmalar yoluyla büyümenin hisse senedi performansı üzerine etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 1430-1440.
- GRI. (2019a). *About GRI*. Erişim adresi: <https://www.globalreporting.org/information/about-gri/Pages/default.aspx>, (28 Aralık 2019).
- GRI. (2019b). *GRI standards download center*. Erişim adresi: <https://www.globalreporting.org/standards/gri-standards-download-center/>, (31 Aralık 2019).
- Gücenme Gençoğlu, Ü. ve Aytaç, A. (2016). Kurumsal sürdürülebilirlik açısından entegre raporlamanın önemi ve BİST uygulamaları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (72), 51- 66.
- Gündüz, Ç. (2018). Sürdürülebilirlik endeksi kapsamına alınmanın hisse senedi değerine etkisi: BIST uygulaması. *Bankacılar Dergisi*, (106), 37-58.
- Herrmann, K. K. (2004). Corporate social responsibility and sustainable development: The European Union initiative as a case study. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 11(2), 205-232.
- Kaderli, Y. (2007). Yapılan ihracat bağlantılarının ilgili firmaların hisse senedi getirileri üzerindeki etkisinin olay etüdü ile incelenmesi: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'ndaki bazı firmalar üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (36), 144-154.
- Karaatlı, M. (2014). Verilerin düzenlenmesi ve gösterimi. Ş. Kalaycı (Ed.), *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri içinde* (3-42), Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kothari, S. P. ve Warner, J. B. (2007). Econometrics of event studies. B. E. Eckbo (Ed.), *Handbook of empirical corporate finance içinde* (3-36), North-Holland: Elsevier.
- Kula, V. ve Baykut, E. (2014). Kurumsal yönetim derecelendirme notu ile piyasa değeri arasındaki ilişki: BİST XKURY şirketleri üzerine bir araştırma. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 1-17.
- Kuşat, N. (2012). Sürdürülebilir işletmeler için kurumsal sürdürülebilirlik ve içsel unsurları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(2), 227-242.
- Lo, K. L. ve Kwan, C. L. (2017). The effect of environmental, social, governance and sustainability initiatives on stock value – Examining market response to initiatives undertaken by listed companies. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 24(6), 606-619.
- MacKinlay, A. C. (1997). Event studies in economics and finance. *Journal of Economic Literature*, 35(1), 13-39.
- Mazgit, İ. (2013). Endeks kapsamında olmanın hisse senedi getirilerine etkisi: BİST temettü 25 endeksi üzerine bir uygulama. *Sosyoekonomi*, 20(20), 226-264.
- McWilliams, A. ve Siegel, D. (1997). Event studies in management research: Theoretical and empirical issue. *Academy of Management Journal*, 40(3), 626-657.
- Montiel, I. (2008). Corporate social responsibility and corporate sustainability: Separate pasts, common futures. *Organization & Environment*, 21(3), 245-269.
- Morey, M., Gottesman, A., Baker, E. ve Godridge, B. (2009). Does better corporate governance result in higher valuations in emerging markets? Another examination using a new data set. *Journal of Banking & Finance*, 33(2), 254-262.
- Mutan, O. C. ve Topcu, A. (2009). *Türkiye hisse senedi piyasasının 1990-2009 tarihleri arasında yaşanan beklenmedik olaylara tepkisi* (Araştırma Raporu). Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.
- Nagm, F. ve Kautz, K. (2008). The market value impact of IT investment announcements - An event study. *Journal of Information Technology Theory and Application*, 9(3), 61-79.
- Nuzula, N. F. ve Kato, M. (2011). Do Japanese capital markets respond to the publication of corporate social responsibility reports?. *Journal of Accounting, Finance and Economics*, 1(1), 48-60.

- Ozmehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları. *Journal of Yaşar University*, 3(12), 1853-1876.
- Parlakkaya, R., Kahraman Ü. M. ve Cihan, Y. (2019). BİST sürdürülebilirlik endeksinde alınmanın etkileri: Borsa İstanbul'da bir uygulama. *Maliye ve Finans Yazıları*, (111), 33-50.
- Pelozo, J., Loock, M., Cerruti, J. ve Muyot, M. (2012). Sustainability: How stakeholder perceptions differ from corporate reality. *California Management Review*, 55(1), 74-97.
- Peterson, P. P. (1989). Event studies: A review of issues and methodology. *Quarterly Journal of Business and Economics*, 28(3), 36-66.
- Pınarcıoğlu, N. Ş. (2018). İklim değişikliği müzakerelerinde gelinen nokta: Paris anlaşması ve sonrası. *Turkish Studies*, 13(23), 211-224.
- Rossi, J. L. (2009). *What is the value of corporate social responsibility? An answer from the Brazilian Sustainability Index*. Erişim adresi: <https://ssrn.com/abstract=1338114>, (03 Mart 2019).
- Sakarya, Ş. (2011). İMKB Kurumsal yönetim endeksi kapsamındaki şirketlerin kurumsal yönetim derecelendirme notu ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişkinin olay çalışması (event study) yöntemi ile analizi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 147-162.
- Signitzer, B. ve Prexl, A. (2007). Corporate sustainability communications: Aspects of theory and professionalization. *Journal of Public Relations Research*, 20(1), 1-19.
- Soubbotina T. P. (2004). *Beyond economic growth: an introduction to sustainable development*. Second edition, Washington, DC: The World Bank.
- Sustainable Development Goals Knowledge Platform. (2019). *Sustainable development goals*. Erişim adresi: <https://sustainabledevelopment.un.org/sdgs>, (05 Ocak 2019).
- Tandoğan, D. ve Özyurt, H. (2013). Bankacılık sektörünün ekonomik büyüme ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma üzerine etkisi: Türkiye ekonomisi üzerine nedensellik testleri (1981-2009). *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 35(2), 49-80.
- Temiz, H. ve Acar, M. (2018). Sürdürülebilirlik endeksinde işlem gören firmaların finansal performansı: Olay çalışması örneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 1971-1987.
- Tuominen, T. (2005). *Corporate layoff announcements and shareholder value: Empirical evidence from Finland*. Master's Thesis, Lappeenranta University of Technology, Lappeenranta, Finland.
- Ulusoy, T. ve Atay, H. (2018). İl Özel İdarelerinde alternatif finansman kaynakları: Karbon sertifikaları ve kullanımı. *Turkish Studies*, 13(30), 477-494.
- United Nations. (2005). *2005 world summit outcome*. Erişim adresi: <https://www.who.int/hiv/universalaccess2010/worldsummit.pdf>, (04 Aralık 2019).
- United Nations Global Compact. (2019). *The ten principles of the UN Global Compact*. Erişim adresi: <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>, (05 Ocak 2019).
- Van Marrewijk, M. (2003). Concepts and definitions of CSR and corporate sustainability: Between agency and communion. *Journal of Business Ethics*, 44(2-3), 95-105.
- Wilson, M. (2003). Corporate sustainability: What is it and where does it come from. *Ivey Business Journal*, 67(6), 1-5.
- Yavuz, V. A. (2010). Sürdürülebilirlik kavramı ve işletmeler açısından sürdürülebilir üretim stratejileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 63-86.
- Yavuz, S., Yıldırım, S. ve Elmas, B. (2015). Kurumsal yönetim endeksi ile şirket hisse senedi getiri ilişkisi: BİST'de bir uygulama. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 73-82.
- Yılmaz, R. F. (2011). *Sürdürülebilir kalkınmanın ölçülmesi ve Türkiye için yöntem geliştirilmesi*. Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN BEDEN ALGISI VE YEME TUTUMUNUN İNCELENMESİ VE BUNLARIN BKİ (BEDEN KİTLE İNDEKSİ) İLE İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*

EXAMINATION OF BODY PERCEPTION AND EATING ATTITUDES OF HIGH SCHOOL STUDENTS AND EVALUATION OF THEIR RELATIONSHIP WITH BMI (BODY MASS INDEX)

Dr. Öğr. Üyesi Müge ARSLAN¹

ÖZ

Bu çalışma lise öğrencilerinin beden algısı ve yeme tutumunun incelenmesi ve bunların BKİ ile ilişkisinin değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Tanımlayıcı tipte bir çalışmadır. Araştırmanın çalışma grubu; İstanbul Kadıköy Fenerbahçe Anadolu Lisesinde okuyan 721 lise öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırmada katılımcılara, katılımcıların demografik özelliklerini, beslenme durumlarını sorgulayan sorular, beden algısı ölçeği ve yeme tutumu ölçeğinden oluşan anket uygulanmıştır. Katılımcıların BKİ değerleri ile yeme tutumları arasında anlamlı fark saptanmış olup yeme tutumu en bozuk olan grup %70.0 ile (21 kişi) obezlerdir. Katılımcıların beden algısı ve yeme tutumları arasında anlamlı fark olup, beden algısı düşük olanların, yeme tutumu bozulmuştur. Katılımcıların sınıf dağılımları ile yeme tutumları arasında anlamlı fark olup yeme tutumu en bozulmuş olan sınıflar %66.9 ile (85kişi) 11. sınıf ve %65.6 ile (84 kişi) 12. sınıflardır. Katılımcıların nerdeyse yarısının beden algısı düşüktür ve beden algısı en düşük sınıf %78.9 ile (101 kişi) 12. sınıftır. Beden algısı en düşük olan BKİ grubu ise %66.7 ile (20 kişi) obezlerdir. Bu bulgular ışığında varılan sonuç lise öğrencilerinin genelinin beden algısı düşüktür ve yeme tutumları bozulmuştur. Obezler en fazla yeme tutumu bozulmuş olan gruptur. Beden algısı düşük olanların yeme tutumları bozulmuş ve BKİ'leri yüksektir.

Anahtar kelimeler: Beden Algısı, BKİ, Yeme Tutumu, Lise Öğrencisi, Beslenme.

JEL Sınıflama Kodları: I12.

ABSTRACT

The aim of the study is investigate the body perception and eating attitudes of high school students and to evaluate their relationship with BMI. The study is a descriptive study. The study group consists of 721 high school students from Fenerbahçe Anatolian High School at Kadıköy, Istanbul. A survey is applied to the participants and it contains questions on their demographic characteristics and nutritional status, eating attitude scale and body perception scale. A significant difference among BMI values of the participants and their eating attitudes is determined and those participants having the highest impaired eating attitudes are obese with 70.0% (21 people). The difference between the body perception and eating attitude of the participants is significant and participants who have low body perceptions have the highest impaired eating attitudes. There is a significant difference between the class distributions and eating attitudes of the participants and the grades with the highest impaired eating attitudes are the 11th and 12th grades with ratios of 66.9% (85 people) and 65.6% (84 people), respectively. Nearly half the

* Bu çalışma için, Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulundan 61351342-/2019-412 sayılı ve 23.09.2019 tarihli "Etik Kurul Onayı" alınmıştır.

¹ İstanbul Aydın Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, dyt_muge@hotmail.com

participants have low body perception and 12th grade has the highest impaired body perception by 78.9% (101 people). The lowest body perception BMI group is the obese group with a ratio of 66.7% (20 people). In this regard, generally high school students' body perception is low and eating attitudes are impaired. Obese students have the highest impaired eating attitude. Those who have low body perception, have impaired eating attitude and their BMI is high.

Keywords: Body Perception, BMI, Eating Attitude, High School Students, Nutrition.

JEL Classification Codes: I12.

1. GİRİŞ

Beslenme, insanın temel ihtiyaçlarından birini oluşturduğu gibi sağlığını da etkileyen en önemli etmenlerin başında gelmektedir. Bireyin beslenme durumunu; besinin üretiminden tüketimine kadar birçok etmen (bireyin genetik özellikleri, yaşı, beslenme durumu ve diğer yaşam biçimi şekilleri, sosyal ve çevresel etmenleri, stres, çalışma koşulları ve aile desteği, diğer sosyal ve kültürel çevre özellikler) etkilemektedir. Yeme tutumu (beslenme şekli), insan sağlığının en önemli ve değiştirilebilir yaşam biçimi belirleyicisidir. İnsanlar, sağlığını korumak ve daha iyiye götürebilmek için besinleri doğru miktarlarda, doğru zamanlarda ve bilinçli olarak tüketmeli yani sağlıklı beslenmelidir (Alpar, 2011).

Birey yaşamı boyunca gelişen bir varlıktır ve doğumdan itibaren bir toplumsallaşma süreci içine girmektedir. Yaşamın her anında görülen seçme eyleminde, bireylerin kendisini nasıl görüp değerlendirdiği yani beden algısı, bireylerin ruhsal sağlığı açısından büyük rol oynamaktadır (Küçük, 2007). Adölesan dönemi, fiziksel ve psikososyal açıdan değişimin en fazla ve şiddetli görüldüğü, bu bireylerin kendisini çevresine ve beraberinde kendilerine de kabul ettirme çabalarının arttığı, diğer yaşlılarıyla kendilerini kıyaslamaların daha çok yapıldığı bir dönemdir (Aslan, 2004). Ergenlikte beden ilgi odağı haline gelmektedir ve bu dönemdeki kusurlar, kişi için önemli bir utanç ve mutsuzluk kaynağı olabilmektedir (Alagül, 2004). Ergenlik süreci, hızlı bir büyüme temposuna bağlı olarak beden değişimlerinin en fazla olduğu süreçtir. Bu süreç beslenme ile yakından ilişkili olup beden memnuniyetsizliği, beden algısı endişesi gibi birçok faktörden etkilenmektedir (Das vd., 2017). Beden algısı, bilişsel, duygusal, sosyal ve kültürel yönleri içeren karmaşık bir olgudur. Bu olgu, bireylerin vücut ölçüsü ve formuyla ilgili hislerine dayanan varoluş ve yaşadığı çevre arasındaki dinamik etkileşimden etkilenmektedir (Adami, Fernandes, Frainer ve Oliveira, 2005). Beden algısı, bireyin kendi vücudunu nasıl algıladığını, düşündüğünü, hissettiğini kapsayan, doğru ve pozitif vücut algısından, yanlış ve negatif vücut algısını kapsayan çok boyutlu bir yapıdır (Cash, 2004; Grogan, 2010). Ergenlik döneminde ergen ve gençlerin yiyecek tercihleri değişir, akranlarının ya da kendilerine belirlemiş oldukları rol modellerin beslenme şekillerinden etkilenebilirler ve fast-food beslenmenin artması, fiziksel aktivite azalmasının yanısıra, beden imajının önemsenmesi ve kendini kabul ettirme gibi düşüncelerle; yemek yemeyi red etme, tek besin grubuna yönelik beslenme, aşırı besin tüketimi sonrasında kusma gibi bir takım beslenme ile ilgili riskli davranışlar görülebilir (Tam, Cherry ve Chak, 2007; Farahani, Chin, Nasir ve Amiri, 2014). Toplumdaki güzellik algısının değişimini, normal yeme davranışındaki değişiklik izlemiştir. Sağlıklı beslenme alışkanlığı, son dönemlerde; diyet yapma olarak algılanmaya başlanmıştır. Toplumda ideal vücut ölçüleri algısı değişmiş ve bu ölçülere kavuşmak için diyet yapma oranında artış ve hatta yeme bozuklukları ortaya çıkmıştır (Soygöl, 2003; Erol, Toprak ve Yazıcı, 2002). Yeme tutumu değişiminin temel özelliği; kişinin kendini şişman olarak algılaması, baş edilemeyen duygusal karmaşalara aşırı yemek yemenin eşlik etmesi, kilo almaktan ve şişman olmaktan korkması ve zayıflamaya yönelik katı bir istek duyma ile bağlantılı bedensel imge rahatsızlığının olmasıdır. Genel olarak yeme bozuklukları, anormal yeme modelleri ile besin ve ağırlıkla ilişkili bilişsel çarpıtma şeklinde karakterizedir. Beslenme durumundaki ters etkilerin sonuçları; medikal komplikasyonlar, sağlık durumunda ve fonksiyonlarındaki bozukluklar ile ciddi problemlere neden olmaktadır (Baş, 2007). Yeme tutumu; motor, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimlerin temeli olmakla birlikte, çevresel faktörler tarafından düzenlenmesi ile meydana gelen kompleks bir fenomen olarak kabul edilmektedir. Yeme tutumu; kişinin yemek yeme ve beslenme ile ilgili duyguları, düşünceleri ve davranışlarını meydana getiren bir eğilimdir (Arkonacı, 2008).

Bu çalışma lise öğrencilerinin beden algısı ve yeme tutumunun incelenmesi ve bunların BKİ ile ilişkisinin değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Tanımlayıcı tipte bir çalışmadır. Bu amaçla, fiziksel, duygusal, sosyal ve bilişsel gelişimleri devam eden lise öğrencilerinin, kimlik oluşumu, beden algısı, öğrencinin beslenme durumu/yeme tutumu ve beden kitle indeksini etkilediği varsayılmaktadır. Bu çalışma, ergenlik dönemindeki

bireylerin yeme tutumlarının ve yeme tutumları üzerine etki edecek olan beden algılarının ortaya konması ve bu konuda farkındalık oluşturulması hedeflendiğinden elde edilen sonuçların; Sağlık Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlıklarının endemik bir hastalık olan obezite ile mücadele programlarına katkı sağlayacak ve paralelinde ergenlerin bu konuda bilgilendirilmesi ve yeme tutumlarının düzelmesine neden olarak, toplumsal yükü azaltacak ve ayrıca ileride bu konuda yapılacak olan çalışmalara ışık tutarak, literatüre de katkı sağlayacaktır.

2. LİTERATÜR

Yapılan çok sayıda çalışma, ergenlerde; beden algısı, cinsiyet ve Beden Kitle İndeksi (BKİ) arasında ilişki olduğunu göstermektedir (Bibiloni, Pich, Pons ve Tur, 2013; Gouveia, Frontini, Canavarró ve Moreira, 2014; Cruz-Saez, Pascual, Salaberria, Etxebarria ve Echeburúa 2015; Teixeira, Pereira, Marques, Saraiva ve De Macedo, 2016; De Cássia Ribeiro-Silva vd., 2018). Beden algısı memnuniyetsizliği, artan BKİ ile daha fazla artmaktadır (De Zwaan, 2001; Imperatori vd., 2016). Weinberger, Kersting, Riedel-Heller ve Luck-Sikorski (2016) yaptıkları çalışmada, şişman ve obezlerin, beden algısı hoşnutsuzluğu, zayıf ve normal bireylerden daha yüksek bulunmuştur. Canpolat, Örsel, Akdemir ve Özbay (2003) Türkiye’deki ergenler üzerine yaptığı çalışmada, beden algısı ile BKİ arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş olup, fazla kilolu grupta beden algısı düşük bulunmuştur. Beden algısının yeme tutumu üzerine önemli bir etkisi mevcuttur (Striegel-Moore vd., 2004). Olumsuz beden algısı, bozulmuş yeme tutumu ile ilişkilendirilmektedir (Ojala, Tynjälä, Välimaa, Villberg ve Kannas, 2012; Thompson, Coover, Richards, Jhonson, ve Cattarin, 2006). Özellikle ergenlik ve gençlik dönemi, beslenme ile ilgili davranışlar yönünden riskli bir dönemdir. Yapılan çalışmalara göre, ergenlik dönemindeki kızlarda uygulanan sağlıksız diyetler, yanlış ağırlık kontrol davranışları ve tıknırcasına beslenme yeme bozukluğuna neden olduğunu ortaya koymaktadır (Güney, 2014; Sztainer, Paxton ve Hannan, 2006). Benzer şekilde, Türkiye’de lise öğrencileri üzerine yapılmış bir çalışmada, beden algısı ve yeme tutumu arasında bir ilişki gözlemlenmiş olup, düşük beden algısına sahip öğrencilerin zayıflamak amacıyla yeme tutumlarını değiştirerek, çeşitli yöntemlere başvurdukları gözlemlenmiştir (Uskun ve Şaraplı, 2013).

Yeme tutumu birçok faktörden etkilenmekte olup, yeme tutumunu etkileyen faktörlerden biri de BKİ’dir (Sevinçer ve Konuk, 2013; Loth, Berg Van Den, Eisenberg ve Neumark-Sztainer, 2008; Power, Power ve Canadas, 2008). Vücut ağırlığının, boy uzunluğunun metre cinsinden karesine bölünmesi ile (kg/m²) hesaplanan beden kitle indeksi (BKİ), obezitenin değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. Buna göre, BKİ 24.9-29.9 kg/m² olanlar hafif şişman, ≥30.0 kg/m² olanlar ise obez olarak sınıflandırılmaktadır (WHO, 2016).

Yapılan çalışmalarda, fazla kilolu ve obez öğrencilerde, normal kilolulara göre yeme bozukluğu riski 2 kat fazla bulunmuştur (Garibagaoglu, Budak, Öner, Sağlam ve Nisli, 2006; Vançelik, Önal, Güraksın ve Beyhu, 2007). Amerikan Kalp Derneği, çocukluk çağında oluşan obezitenin önemini vurgulayarak, obezitenin, dünya genelinde önde gelen ölüm nedenlerinden ¼’ünde yer aldığını belirtmiştir (American Heart Association, 2013). Ergenlik obezitesi, yetişkinlikte, yüksek morbidite ve mortaliteye neden olmaktadır (Biro ve Wien, 2010). Dünya Sağlık Örgütü’nün adolesanlar için önermiş olduğu persentil değerlerine göre obezite sınıflandırması yapılmıştır (WHO, 2006). Obezite ve şişmanlığın erken teşhisinde en çok kullanılan endekslerden biridir ve medikal komplikasyonlarla da ilişkilidir (Klein vd., 2007). Buna ek olarak, bu ölçü genellikle gençlerin yaşam biçimlerini ve genel sağlık durumlarını değerlendirmek için referans olarak da alınmaktadır (Cole, Flegal, Nicholls ve Jackson, 2007).

2. MATERYAL VE METOD

Araştırma Ekim-Kasım 2019 tarihleri arasında İstanbul Kadıköy Fenerbahçe Anadolu Lisesinde 9. sınıf, 10. sınıf, 11. sınıf, 12. sınıfta okuyan 13-18 yaş aralığında 346 kız ve 375 erkek öğrenci olmak üzere toplam 721 lise öğrencisinden oluşmaktadır. Tanımlayıcı tipteki bu çalışma için, Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulundan 61351342-/2019-412 sayılı ve 23.09.2019 tarihli ‘Etik Kurul Onayı’ alınmıştır.

Araştırmaya, Fiziksel ve zihinsel engeli olmayan, İstanbul Kadıköy Fenerbahçe Anadolu Lisesinde okuyan 18 yaşından küçük ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden öğrenciler dahil edilmiştir. Çalışmanın evreni İstanbul Kadıköy Fenerbahçe Anadolu Lisesinde okuyan toplam 821 öğrenciden oluşmakta olup, araştırmada evrenin tamamına ulaşılması hedeflendiği için örnekleme yapılmamıştır.

2.1. Verilerin Toplanması

Öğrencilere, sosyo-demografik özellikleri, beslenme alışkanlıklarını inceleyen sorular, beden algısı ölçeği ve yeme tutumu ölçeğini içeren bir anket uygulanmıştır. Anket formu, yüz yüze görüşme yöntemiyle araştırmacılar tarafından uygulanmıştır. Öğrencilerin boy uzunlukları, vücut ağırlıkları ölçülmüş, BKİ hesaplanmış ve anket formuna kaydedilmiştir. Boy uzunluğu, ayakkabısız ve ayaklar birleşik ve Frankfurt düzlemde (göz ve kulak kepeği üstü aynı hizada ve baş ile boyun arasındaki açı 90 derece) duvara sabitlenmiş esnemeyen bir mezura ile ölçülmüştür. Vücut ağırlığı ise ayakkabısız ve en hafif giysilerle, hassas bir terazi ile ölçülmüştür. Dünya Sağlık Örgütü tarafından geliştirilmiş persentil değerleri/eğrilerinde yaşa göre yerine konularak BKİ değerleri değerlendirilmiştir.

2.1.1. Beden Algısı Ölçeği

Secord ve Jourard (1953) tarafından geliştirilmiş, bireylerin bedenlerindeki çeşitli bölümlerinden ve çeşitli beden fonksiyonlarından ne kadar memnun olduklarını ölçmeyi hedeflemektedir. Secard ve Jourard, kişinin bedeninden sağladığı doyumun benlik kavramı ile ilişkili olduğu düşüncesinden hareketle geliştirdikleri hipotezlerin test edilmesi sonucunda, ölçeklerini iki bölümden oluşturmuşlardır (Tatlıses, 2016). Ölçeğin Türkiye’deki geçerlik ve güvenilirlik çalışması 1989 yılında Hovardoğlu tarafından 200 kişilik bir öğrenci grubu üzerinde gerçekleştirilmiş ve Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısını 0.91 ($p < 0.01$) olarak bulmuştur (Hovardoğlu, 1993).

2.2. Verilerin Değerlendirilmesi

Öğrencilerin BKİ değerleri, Dünya Sağlık Örgütü tarafından geliştirilmiş persentil değerleri/eğrilerinde yaşa göre yerine konularak değerlendirilmiştir (WHO, 2007).

2.2.1. Yeme Tutum Ölçeği

Ölçeğin ülkemizde kullanılan formu, 40 maddeden oluşan ve beşli derecelendirme ile cevaplanan (1- Çok beğeniyorum, 2- Oldukça beğeniyorum, 3- Kararsızım, 4- Pek beğenmiyorum, 5- Hiç beğenmiyorum) bir ölçme aracıdır. En olumlu ifade 1, en olumsuz ifade ise 5 olarak puanlanmaktadır. Buna göre, alınabilecek en düşük toplam puan 40, en yüksek toplam puan 200’dir. Ölçekten alınan toplam puanın artması, kişinin vücut bölümlerinden ya da işlevinden duyduğu memnuniyetin artmasını, puanın azalması ise, memnuniyetin azalmasını ifade etmektedir (Tatlıses, 2016). Ölçeğin her maddesinden alınan puanlar hesaplanarak ölçeğin toplam puanı elde edilir (Erol vd., 2002). Ölçeğin Türkçe versiyonunda YTT’nin kesim puanı 30 olarak saptanmıştır. Toplam puanın düzeyi psikopatolojinin düzeyi ile doğrudan ilişkili olan YTT klinik düzeyde “hasta” kabul edilebilecek bireyleri saptayabileceği gibi, kişinin bu bozukluğa ne kadar yatkın olduğunun da bir göstergesi olabilir. Toplam puan 30 ve üstü olanlar ‘bozulmuş yeme tutumu’, 30’un altında olanlar ‘Normal yeme tutumu’ olarak kabul edilmiştir (Fidan, 2016).

2.3. Verilerin İstatistiksel Değerlendirmesi

Verilerin analizi için SPSS 21.0 programı kullanılmıştır. Katılımcıları tanıttıcı bulgulara ait sayı, yüzde, ortalama, standart sapma, min, max. değerler tablo ve grafikler şeklinde gösterilmiştir. Kategorik değişkenler arasındaki ilişki Ki-Kare ile incelenmiştir. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak belirlenmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Tanımlayıcı İstatistikler

721 öğrencinin yaş ortalaması; 15.44 yıl, %48 (346 kişi) kız ve %52 (375 kişi) erkektir. Katılımcılar en fazla %32.9 (237 kişi) ile 1-1.5 litre su tüketmektedirler. Öğrencilerin %50.5’i (364 kişi) BKİ bakımından normal, %29.7’si (214 kişi) BKİ bakımından şişman %15.7’si (113 kişi) zayıf ve %4.2’si (30 kişi) obezdir. Öğrencilerin %8.3’ü (60 kişi) sürekli besin takviyesi kullanırken, kullandıkları besin takviyeleri %33.3 ile (20 kişi) C vitamini, %18.3 ile (11 kişi) Omega-3 ve %48.3 ile (29 kişi) D vitamindir (Tablo 1).

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik özellikler

Özellik	n	Std.	Ortalama	Min.	Maks.	
Yaş	721	1.14	15.44	13	18	
Kilo(kg)	721	12.79	61.9	50	134	
Boy (m)	721	8.80	169.8	150	193	
Cinsiyet	n	%	Kronik hastalık	n	%	
Kız	346	48	Evet	74	10.3	
Erkek	375	52	Hayır	647	89.7	
Toplam	721	100.0		Toplam	721	100.0
Sınıf Dağılımı	n	%	BKİ (kg/m ²)	n	%	
9.sınıf	235	32.6	Zayıf	113	15.7	
10.sınıf	231	32.0	Normal	364	50.5	
11.sınıf	127	17.6	Şişman	214	29.7	
12.sınıf	128	17.8	Obez	30	4.2	
Toplam	721	100.0		Toplam	721	100.0
Sigara	n	%	Alkol	n	%	
Evet	44	6.1	Evet	93	12.9	
Hayır	677	93.9	Hayır	628	87.1	
Toplam	721	100.0		Toplam	721	100.0
Su tüketimi	n	%	Alkolsüz içecek	n	%	
Evet	711	98.16	Evet	721	100.0	
Hayır	10	1.4	Hayır	0	00.0	
0-1 Litre	85	11.8		Toplam	721	100.0
1-1,5 Litre	237	32.9	Sürekli kullandığı ilaç	n	%	
1,5-2 Litre	212	29.4	Evet	0	00.0	
2-2,5 Litre	82	11.6	Hayır	721	100.0	
2,5-3 Litre	57	7.9		Toplam	721	100.0
3 Litre ve üstü	48	6.7	Kullanılan Besin Takviyesi	n	%	
Toplam	721	100.0	C Vitamini	20	33.3	
Sürekli kullandığı besin takviyesi	n	%	Omega 3	11	18.3	
Evet	60	8.3	D Vitamini	29	48.3	
Hayır	661	91.7		Toplam	60	100.0
Toplam	721	100.0				

Öğrencilerin sınıf dağılımına göre BKİ değerleri karşılaştırıldığında anlamlı bir farklılık ($p = .000 < 0.05$) bulunmuş olup, obezite oranı en fazla %6.1 ile (14 kişi) 10.sınıf ve %3.4 ile (8 kişi) 9.sınıflarda bulunmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Öğrencilerin Sınıflara Göre BKİ Durumları

Sınıf	BKİ									
	Zayıf		Normal		Şişman		Obez		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
9.Sınıf	21	8.9	105	44.7	101	43.0	8	3.4	235	100.0
10.Sınıf	17	7.4	70	30.3	130	56.2	14	6.1	231	100.0
11. Sınıf	38	29.9	79	62.2	8	6.3	2	1.6	127	100.0
12.Sınıf	37	28.9	80	62.5	5	3.9	6	2.7	128	100.0
Ki-kare	143.708									
P değeri	.000									

Öğrencilerin öğün atlama durumları ve öğün atlama nedenleri incelendiğinde; öğrencilerin %72.4'ü (522 kişi) öğün atladıklarını ve %27.6'sı (199 kişi) öğün atlamadıklarını belirtmişlerdir. Öğrenciler en fazla %42 ile sabah öğününü atlamaktadırlar ve öğün atlama nedeni en fazla %26.9 ile (194 kişi) 'canları istemedikleri içindir (Tablo 3).

Tablo 3. Öğrencilerin Öğün Tüketim Durumu

Öğün atlama durumu ve nedeni	n	%
Öğün atlıyorum	522	72.4
Öğün atlamıyorum	199	27.6
Toplam	721	100.0
Atlanılan öğün	n	%
Sabah	304	42.2
Öğle	79	11.0
Akşam	30	4.2
Kahvaltı-öğle arası ara öğün (kuşluk)	52	7.2
Öğle-akşam arası ara öğün (ikindi)	12	1.6
Gece ara öğün	244	33.8
Toplam	721	100.0
Öğün atlama nedeni	n	%
Canım istemiyor	194	26.9
Zamanım yok	169	23.4
Acıkıyorum	115	16.0
Sağlıklı seçenek bulamıyorum	29	4.9
Kilo almak istemiyorum	183	25.4
Ara öğün yapınca daha çok acıkıyorum	26	3.6
Diyet yapıyorum	5	0.7
Toplam	721	100.0

Öğrencilerin BKİ değerlerine göre yeme tutumları incelendiğinde, aralarında anlamlı fark saptanmış olup ($p = .000 < 0.05$) yeme tutumu en bozuk olan grup %70.0 ile (21 kişi) BKİ bakımından obez olan gruptur (Tablo 4).

Tablo 4. Öğrencilerin BKİ ve Yeme Tutumu Karşılaştırması

BKİ	Yeme Tutumu					
	Normal Yeme Tutumu		Bozulmuş Yeme Tutumu		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Zayıf	55	48.7	58	51.3	113	100.0
Normal	167	45.9	197	54.1	364	100.0
Şişman	71	33.2	143	66.8	214	100.0
Obez	9	30.0	21	70.0	30	100.0
Toplam	291	40.4	430	59.6	721	100.0
Ki-kare	22.68					
P değeri	.000					

Öğrencilerin beden algısı ve yeme tutumları arasında anlamlı fark ($p = .000 < 0.05$) olup, beden algısı düşük olanların yeme tutumu bozulmuştur (Tablo 5).

Tablo 5. Öğrencilerin Beden Algısı ve Yeme tutumu Karşılaştırması

Beden Algısı	Yeme Tutumu					
	Normal Yeme Tutumu		Bozulmuş Yeme Tutumu		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Düşük	101	31.7	217	68.3	318	100.0
Normal	314	77.9	89	22.1	403	100.0
Toplam	415	57.6	306	42.4	721	100.0
Ki-kare	66.93					
P değeri	.000					

Öğrencilerin sınıf dağılımlarına ile yeme tutumları arasında anlamlı fark bulunmuş olup ($p = .000 < 0.05$), öğrencilerin %46.8'inin (337 kişi) beden algısı düşüktür ve beden algısı en düşük olan sınıf %78.9 ile (101 kişi) 12.sınıftır (Tablo 6).

Tablo 6. Öğrencilerin Sınıflara Göre Yeme Tutumları Karşılaştırması

Sınıf	Yeme Tutumu					
	Normal Yeme Tutumu		Bozulmuş Yeme Tutumu		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
9. sınıf	184	78.3	51	21.7	235	100.0
10. sınıf	160	69.3	71	30.7	231	100.0
11. sınıf	42	33.1	85	66.9	127	100.0
12. sınıf	44	34.4	84	65.6	128	100.0
Toplam	430	59.6	291	40.4	721	100.0
Ki-kare	114.06					
P değeri	.000					

Öğrencilerin Sınıflara dağılımları ile beden algısı arasında anlamlı fark bulunmuş olup ($p = .000 < 0.05$), beden algısı en düşük sınıf %78.9 ile (101 kişi) 12. sınıftır (Tablo 7).

Tablo 7. Öğrencilerin Sınıflara Göre Beden Algısı karşılaştırması

Sınıflar	Beden Algısı					
	Düşük		Normal		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
9. sınıf	70	29.8	165	70.2	235	100.0
10. sınıf	71	30.8	160	69.2	231	100.0
11. sınıf	95	74.8	32	25.2	127	100.0
12. sınıf	101	78.9	27	21.1	128	100.0
Toplam	337	46.8	384	53.2	721	100.0
Ki-kare	387.64					
P değeri	.000					

Öğrencilerin BKİ dağılımları ile beden algısı arasında anlamlı fark bulunmuş olup ($p = .000 < 0.05$), Beden algısı en düşük olan BKİ grubu, %66.7 ile (20 kişi) obezlerdir (Tablo 8).

Tablo 8. Öğrencilerin BKİ ile Beden Algısı karşılaştırması

BKİ	Beden Algısı					
	Düşük		Yüksek		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Zayıf	67	59.2	46	40.8	113	100.0
Normal	114	39.4	250	68.6	364	100.0
Şişman	134	62.7	80	37.3	214	100.0
Obez	20	66.7	10	33.3	30	100.0
Toplam	335	46.5	386	53.5	721	100.0
Ki-kare	77.92					
P değeri	.000					

6. TARTIŞMA

Ergenlik çağı, biyolojik, psikolojik, zihinsel ve sosyal açılardan gelişme, olgunlaşma süreçlerinin yer aldığı çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemidir. Çevre ve kendisinin çevresi tarafından nasıl algılandığı çok önemlidir. Birey bu dönemde beğenilmek, önemli olmak ve önemli hissetmek için çabalar (Yavuzer, 2014). Ergenlerde yaygınlığı ve sıklığı giderek artan, Dünya Sağlık Örgütü tarafından önemli tıbbi durum olarak tanımlanan yeme bozukluğu; zayıflığın güzellik ölçütü olarak görülmesi, yanlış beden algısı, yanlış yeme tutum ve davranışlarından kaynaklanmaktadır (Öksüz, 2012; Ulaş, Uncu ve Üner, 2013).

Bu çalışmada, öğrencilerin yaş ortalaması;15.44 yıl, %48 kız ve %52 erkektir. Benzer şekilde Uskun ve Şaraplı (2013)'nin lise öğrencileri üzerine yaptıkları çalışmada, katılımcıların yaş ortalaması; 16.1±11, %46'sı erkek ve %54'ü kızdır. Bu durum, lise çağındaki bireylerin aynı yaş grubunda olmaları ile açıklanabilir.

Bu çalışmada, öğrencilerin %5.5'i (364 kişi) BKİ bakımından normal, %29.7'si şişman %15.7'si zayıf ve %4.2'si ise obezdir. Benzer şekilde Uskun ve Şaraplı (2013)'nin lise öğrencileri ile yaptıkları çalışmada, öğrencilerin %25.4'ü zayıf, %66.6'sı normal ve %8.0'i obez ve Erten (2006)'nin öğrenciler üzerine yaptığı çalışmada da, öğrencilerin %10.5'i zayıf, %15.4'ü şişman olarak belirlenmiştir. Çalışmalarda, zayıf ve normal olanların yüzdesi, şişman ve obezlere göre yüksek bulunmuştur. Bu durum, o yaş grubundaki öğrencilerin kendilerini beğendirme adına, dış görünümüne dikkat etmek istemeleri ve kilo kontrollerine dikkat etmeleri ile açıklanabilir (Uskun ve Şaraplı, 2013; Erten, 2006).

Bu çalışmada, öğrencilerin %8.3'ü (60 kişi) sürekli besin takviyesi kullanırken, katılımcıların kullandıkları besin takviyeleri %33.3 ile (20 kişi) C vitamini, %18.3 ile Omega-3 ve %48.3 ile D vitamini. Bu durum, o yaş grubundaki öğrencilerin ders çalışarak zihnen ve aktif bir yaşam sergileyerek fiziken yoğun olabilmeleri ve besin takviyesine başvurmuş olabilecekleri ile açıklanabilir.

Bu çalışmada, öğrencilerin sınıf dağılımları ile BKİ değerleri arasında anlamlı bir farklılık ($p = .000 < 0.05$) olup, obezite oranı en fazla %6.1 ile 10.sınıf ve %3.4 ile 9.sınıflarda bulunmuştur. Bu durum, son sınıflardaki öğrencilerin, üniversite hayatına yakınlıkları nedeniyle fiziksel görünümüne daha fazla dikkat etmeleri ve buna paralel olarak beslenmelerine daha fazla önem vererek, kilo kontrollerine dikkat etmeleri ile açıklanabilir.

Bu çalışmada, öğrencilerin %72.4'ü öğün atlamaktadırlar ve en fazla %42 ile sabah öğününü atlamaktadırlar. Benzer şekilde Uskun ve Şaraplı (2013)'nin lise öğrencileri üzerine yaptıkları çalışmada, katılımcıların %68.5'unun öğün atladıkları ve en çok atlanan öğünün ara öğünler olduğu bulunmuştur. Yapılan başka bir çalışmada, öğrencilerin öğün atladıkları ve en fazla atlanan öğünün sabah öğünü olduğu bulunmuştur. Bu durum, öğrencilerin biraz daha fazla uyuyabilmek için kahvaltılı öğününü atlamaları ile açıklanabilir (Uskun ve Şaraplı, 2013).

Bu çalışmada öğrencilerin BKİ değerlerine ile yeme tutumları arasında anlamlı fark saptanmış olup ($p = .000 < 0.05$) yeme tutumu en bozuk olan grup obezlerdir. Benzer şekilde Demir 'in (2006) yaptığı çalışmada, BKİ bakımından normal olan bireylerin yeme tutumları normal ve BKİ'si yüksek olan bireylerin yeme tutumları bozuk olarak

bulunmuştur. Bu durum, BKİ bakımından yüksek olan bireylerin beslenme alışkanlıklarının düzensiz olması, yeme tutumlarının bozulmuş olması ve paralelinde kilo alma eğiliminde olmaları ile açıklanabilir (Demir, 2006).

Bu çalışmada, öğrencilerin beden algısı ve yeme tutumları arasında anlamlı fark ($p = .000 < 0.05$) olup, beden algısı düşük olanların yeme tutumu bozulmuştur. Bu durum, kendi bedenlerini beğenmeyen bireylerin, zayıflamak adına yanlış beslenme şekillerine yönelmeleri ve yeme tutumlarının bozulmaları ile açıklanabilir.

Bu çalışmada, öğrencilerin sınıf dağılımlarına ile yeme tutumları arasında anlamlı fark olup ($p = .000 < 0.05$) yeme tutumu en bozulmuş olan sınıflar 11. sınıf ve 12. sınıflardır. Bu durum, üst sınıflardaki öğrencilerin, fiziksel görünümüne daha dikkat etmeleri, kilo almaktan korkmaları ya da üst sınıflardaki öğrencilerin beden algılarının düşük olması ve paralelinde arzu ettikleri bedene kavuşmak için yanlış diyetler yaparak, yeme tutumlarının bozulmaları ile açıklanabilir.

Bu çalışmada, beden algısı en düşük sınıf 12. sınıftır. Bu durum, lise son sınıf öğrencisi olmaları, üniversite sınavına hazırlanma süreçlerinde, yeme tutumlarının bozuk olması nedeniyle, kendi kilolarından memnun olmamaları ve fiziksel görünümünü beğenmemeleri ile açıklanabilir.

Bu çalışmada, öğrencilerden beden algısı en düşük olan BKİ grubu ise obezlerdir. Benzer şekilde Uskun ve arkadaşlarının (2013) lise öğrencileri üzerine yaptıkları çalışmada, beden algısı en düşük olan grup, BKİ bakımından yüksek olan gruptur. Bu durum, fazla kilo miktarına sahip obez bireylerin vücutlarını beğenmemeleri ile açıklanabilir (Uskun ve Şaraplı, 2013).

Sonuç olarak, lise öğrencilerinin genelinin beden algısı düşüktür ve yeme tutumları bozulmuştur. Obezler en fazla yeme tutumu bozulmuş olan gruptur. Beden algısı düşük olanların yeme tutumları bozulmuş ve BKİ'leri yüksektir.

KAYNAKÇA

- Adami, F., Fernandes, T. C., Frainer, D. E. ve Oliveira, F. R. (2005). Aspectos da construção e desenvolvimento da imagem corporal e implicações na educação física (The construction and development aspects of the body image and implications in the physical education). *Lecturas, Educación Física y Deportes*, 83(10).
- Alagül, Ö. (2004). *Farklı spor branşlarındaki sporcuların atılganlık ile beden algısı ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Alpar, F. (2011). *Vücut geliştirme sporcularında beslenme, fiziksel aktivite ve besin takviyesi kullanım durumlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- American Heart Association. (2013). *Annual report*. Erişim adresi: https://www.heart.org/idc/groups/heartpublic/@wcm/@cmc/documents/downloadable/ucm_460995.pdf, (27 Kasım 2019).
- Arkonaç, S. A. (2008). *Sosyal psikolojide insanları anlamak: Deneysel ve eleştirel yaklaşımlar*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.
- Aslan, D. (2004). Beden algısı ile ilgili sorunların yaratabileceği beslenme sorunları. *STED*, 13(9), 326-329.
- Baş, M. (2007). *Yeme bozukluklarına diyetel yaklaşım ve ağırlık denetimi, yetişkinlerde ağırlık denetimi sertifikası programı katılımcı el kitabı*. Bolu.
- Bibiloni, M. D. M., Pich J., Pons A. ve Tur J. A. (2013). Body image and eating patterns among adolescents. *BMC Public Health*, 13 (1104), 1-10. doi:10.1186/1471-2458-13-1104.
- Biro, F. M. ve Wien, M. (2010). Childhood obesity and adult morbidities. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 91(5), 1499-505. doi:10.3945/ajcn.2010.28701B.
- Canpolat, B. İ., Örsel, S., Akdemir, A. ve Özbay, M. H. (2003). Ergenlerin kendilik algısında beden imajının ve beden kitle indeksinin rolü. *Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji (3P) Dergisi*, 11(2), 143-154.
- Cash, T. F. (2004). Body image: Past, resent, and future. *Body Image*, 1, 1-5.

- Cole, T., Flegal, K., Nicholls, D. ve Jackson, A. (2007). Body mass index cut offs to define thinness of children and adolescents: International survey. *British Medical Journal*, 335, 166–7. doi:10.1136/bmj.39281.439178.80.
- Cruz-Sáez, S., Pascual, A., Salaberria, K., Etxebarria, I. ve Echeburúa, E. (2015). Risky eating behaviors and beliefs among adolescent girls. *Journal of Health Psychology*, 20, 154–163.
- Das, J. K, Salam, R. A., Thornburg, K. L, Prentice, A. M, Campisi, S., Lassi, Z. S., Koletzko, B. ve Bhutta, Z. A. (2017). Nutrition in adolescents: Physiology, metabolism, and nutritional needs. *New York Academy of Sciences*, 1393, 21–33.
- De Cássia Ribeiro-Silva, R., Fiaccone, R. L., Da Conceição-Machado, M. E., Ruiz, A. S., Barreto, M. L. ve Santana, M. L. (2018). Body image dissatisfaction and dietary patterns according to nutritional status in adolescents. *Journal of Pediatrics*, 94, 155–161.
- De Zwaan, M. (2001). Binge eating disorder and obesity. *International Journal of Obesity Related Metabolic Disorders*, 25(Suppl 1), 51-5.
- Demir, B. D. (2006). *Liseye devam eden kız öğrencilerin beslenme alışkanlıkları ve beden algısını etkileyen etmenler*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erol, A., Toprak, G. ve Yazıcı, F. (2002). Üniversite öğrencisi kadınlarda yeme bozukluğu ve genel psikolojik belirtileri yordayan etkenler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13 (1), 48-57.
- Erten, M. (2006). *Adıyaman ilinde eğitim gören üniversite öğrencilerinin beslenme bilgilerinin ve alışkanlıklarının araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Farahani, S. J, Chin, Y. S., Nasir, M. T. M. ve Amiri, P. (2014). Disordered eating and its association with overweight and health-related quality of life among adolescents in selected high schools of Tehran. *Child Psychiatry Hum Dev*, 1, 1-8.
- Fidan, F. (2016). *Üniversite hastanesinde çalışan hekimlerin yeme tutum davranışı ve beden algısının değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Garibagaoglu, M., Budak, N., Öner, N., Sağlam, Ö. ve Nisli K. (2006). Üç farklı üniversitede eğitim gören kız öğrencilerin beslenme durumları ve vücut ağırlıklarının değerlendirilmesi. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(3), 47-180.
- Gouveia, M. J., Frontini, R., Canavarro, M. C. ve Moreira, H. (2014). Quality of life and psychological functioning in pediatric obesity: The role of body image dissatisfaction between girls and boys of different ages. *Quality of Life Research*, 23, 2629–2638.
- Grogan, S. (2010). Promoting positive body image in males and females: Contemporary issues and future directions. *Sex Roles*, 63, 757–765.
- Güzey, M. (2014). *Kadınlarda ağırlık yönetiminin yeme tutum davranışı üzerine etkisinin değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hovardaoğlu, S. (1993). Vücut algısı ölçeği. *Psikiyatri Psikoloji ve Psikofarmakoloji 3P Dergisi*, 1, 26.
- Imperatori, C., Fabbriatore, M., Vumbaca, V., Innamorati, M., Contardi, A. ve Farina, B. (2016). Food addiction: definition, measurement and prevalence in healthy subjects and in patients with eating disorders. *Rivista di Psichiatria*, 51, 60-5.
- Klein, S., Allison, D., Heymsfield, S., Kelley, D. E., Leibel, R. L., Nonas, C. ve Kahn, R. (2007). Waist circumference and cardiometabolic risk: A consensus statement from shaping America's health. *American Journal of Clinical Nutrition*, 85, 1197–1202.
- Küçük, N. (2007). *Talasemi majörlü adölesanlarda beden imajının benlik saygısına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Loth, K., Berg Van Den, P., Eisenberg, M. E. ve Neumark-Sztainer, D. (2008). Stressful life events and disordered eating behaviors: findings from project EAT. *Journal of Adolescent Health*, 12(43), 514-516.

- Ojala, K., Tynjälä, J., Välimaa, R., Villberg, J. ve Kannas, L. (2012). Overweight adolescents' self-perceived weight and weight control behaviour: HBSC study in Finland 1994–2010. *Journal of Obesity*, 180176, 1-9. <http://dx.doi.org/10.1155/2012/180176>.
- Öksüz, Y. (2012). Üniversite öğrencilerinin özerklik düzeyleri ile vücut algıları arasındaki ilişki. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 69-77.
- Power, Y., Power, L. ve Canadas, M. (2008). Low socioeconomic status predicts abnormal eating attitudes in Latin American female adolescents. *Eating Disorders*, 16(2), 136-145.
- Sevinçer, G. ve Konuk, N. (2013). Emosyonel Yeme. *Journal of Mood Disorders*, 3(4), 171-178.
- Soygül, G. (2003). Yeme Bozukluklarının bilişsel-davranışçı terapi yaklaşımı. I Savaşır, G. Soygül, ve E. Kabakçı (Ed.), *Bilişsel davranışçı terapiler içinde* (48-57), 3. Basım, Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları, No:7.
- Striegel-Moore, R. H., Franko, D. L., Thompson, D., Barton, B., Schreiber, G. B. ve Daniels, S. R. (2004). Changes in weight and body image over time in women with eating disorders. *International Journal of Eating Disorders*, 36(3), 315-27.
- Sztainer, N. D., Paxton, S. J. ve Hannan, P. J. (2006). Does body satisfaction matter? Five-year longitudinal associations between body satisfaction and health behaviors in adolescent females and males. *Journal of Adolescent Health*, 39, 244–251.
- Tam, C., Cherry, F. N. ve Chak, M. Y. (2007). Disordered eating attitudes and behaviours among adolescent in Hong ong: Prevalence and correlates. *Journal of Pediatrics Child Health*, 47, 811-817.
- Tatlises, M. (2016). *Spor salonunda düzenli spor yapan kişilerin ortoreksiya nervoza belirtileri ile beden algısı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Texeira, M. D., Pereira, A. T., Marques, M. V., Saraiva, J. M. ve De Macedo, A. F. (2016). Eating behaviors, body image, perfectionism, and self-esteem in a sample of Portuguese girls. *Brazilian Journal of Psychiatry*, 38, 135-140.
- Thompson, J. K., Coovert, M. D., Richards, J. K., Jhonson, S. ve Cattarin, J. (2006). Development of body image, eating disturbance and general psychological functioning in female adolescents: Covariance structure modeling and longitudinal investigations. *International Journal of Eating Disorders*, 18(3), 221–236.
- Ulaş, B., Uncu, F. ve Üner, S. (2013). Sağlık yükseköğretim öğrencilerinde olası yeme bozukluğu sıklığı ve etkileyen faktörler. *İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2, 15-22.
- Uskun, E. ve Şaraplı, A. (2013). Lise öğrencilerinin beden algıları ile yeme tutumları arasındaki ilişki. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 12(5), 519-528.
- Vançelik, S., Önal, S., Güraksın, A. ve Beyhu, E. (2007). Üniversite öğrencilerinin beslenme, bilgi ve alışkanlıkları ile ilişkili faktörler. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6(4), 242-248.
- Weinberger, N. A., Kersting, A., Riedel-Heller, S. G. ve Luck-Sikorski, C. (2016). Body dissatisfaction in individuals with obesity compared to normal-weight individuals: A systematic review and meta-analysis. *Obesity Facts*, 9, 424-441. doi:10. 1159/000454837.
- WHO (World Health Organization). (2006). *Multicentre growth reference study group. WHO child growth standards: Body mass index-for-age: Methods and development*. Erişim adresi: http://www.who.int/childgrowth/publications/technical_report_pub/en/index.html, (20 Kasım 2019).
- WHO. (World Health Organization). (2007). *Growth reference data for 5-19 years*. Erişim adresi: <http://www.who.int/growthref/en/>, (20 Kasım 2019).
- WHO (World Health Organization). (2016). *Cartographer obesity and overweight*. Erişim adresi: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs311/en/>, (17 Ocak 2020).
- Yavuzer, H. (2014). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ NÜFUS VE MÜKELLEF YOĞUNLUĞUNUN TESPİTİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA*

A RESEARCH ON THE DETERMINATION OF THE POPULATION AND TAXPAYER DENSITY OF ACCOUNTANTS

Dr. Öğr. Üyesi Ozan ÖZDEMİR¹

Mehmet YILDIRIM²

ÖZ

İşletmeler ve toplum açısından önemli bir görevi üstlenen ve saygın bir kariyer mesleği olan muhasebecilik mesleğinin mevcut durumunun araştırıldığı bu çalışmada Türkiye’de muhasebe meslek mensuplarının illere göre dağılımına odaklanılmıştır. İlk olarak muhasebe mesleğinde gelinen aşama ile birlikte meslekte kullanılan unvanlar, mesleğe giriş şartları ile meslek mensupları ile ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Araştırma kısmında serbest muhasebeci (SM), serbest muhasebeci mali müşavir (SMMM) ve yeminli mali müşavir (YMM) olarak faaliyette bulunma yetkisine sahip meslek mensuplarının il bazında yoğunlukları tespit edilmiştir. Araştırmanın oransal analiz kısmında meslek mensuplarının nüfus ve vergi mükellefleri açısından il bazında ortalama yoğunlukları tespit edilmiştir. Meslek mensubu başına en yüksek ve en düşük dağılımın gerçekleştiği iller sıralanarak tablolar halinde sunulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre sayısal olarak çok meslek mensubunun bulunduğu illerin, yapılan oran analizinde meslek mensubu başına nüfus ve mükellef sayıları sıralamasında önemli ölçüde farklılaştığı tespit edilmiştir. Önemli bir sonuç olarak meslek mensubu başına en çok vergi mükellefi düşen iller tespit edilmiştir. Bu illerde göreceli olarak nüfusun az olduğu aynı zamanda meslek mensubunun da sayıca az olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Mesleği, Nüfus, Vergi Mükellefleri, Mesleki Yoğunluk.

JEL Sınıflandırma Kodları: M40, M41, M42.

ABSTRACT

In the study, the current status of the accountancy profession, which is a respected career profession and which plays an important role in terms of enterprises and society, is investigated by focusing on the distribution of the members of the profession by province. Firstly, with the progress in the accounting profession, the titles used in the profession, requirements and detailed information about the members of the profession are given. In the research part, the density of the occupational members authorized to act as independent accountants, independent accountants, and certified public accountants on a provincial basis is determined. In the proportional analysis part of the research, the average density of the members of the profession in terms of population and taxpayers is determined. The provinces with the highest and lowest distributions per occupational member are listed and presented in tables. According to the results of the research, it is found that in the ratio analysis of the provinces

* Bu çalışma, Dr. Öğr. Üyesi Ozan ÖZDEMİR danışmanlığında Mehmet YILDIRIM tarafından hazırlanan “Türkiye’de Muhasebe Mesleği İstihdam Durumu Üzerine Bir Araştırma” başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, ozanozdemir@sdu.edu.tr

² Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Bilim Uzmanı, myyldrm123@hotmail.com

with the highest number of professionals, the number of population and taxpayers per profession differs. As an important result, those provinces having the highest taxpayers per profession member are identified. Among these provinces, it is seen that the population is relatively low and the number of occupational members is low.

Keywords: Accounting Profession, Population, Taxpayers, Professional Density.

JEL Classification Codes: M40, M41, M42.

1. GİRİŞ

İşletmelerin niteliklerine uygun olarak organize edilen bilgi, kontrol ve öngörme aracı olma fonksiyonlarını yerine getiren muhasebe; işletme yönetimine etkin bir biçimde katkı sunmaktadır. Sermaye piyasalarının gelişimi, yasal düzenlemeler ve uluslararası entegrasyon ihtiyacı gibi faktörlerin etkilediği aynı zamanda çeşitli paydaşlara yapılan finansal bilgi raporlamaları muhasebe sürecinin çıktısıdır (Sevilengül, 2014: 10-11). Muhasebecilik işinin; mevzuatta belirtilen kurallara ve iş hayatındaki uygulamalara uyularak, şeffaf, zamanında, bağımlı veya bağımsız meslek üyelerince sürekli olarak yapılması muhasebe mesleğinin kapsamını oluşturmaktadır. Muhasebeci, işletmenin mevcut durumunu gerçekçi bir şekilde, mevzuata ve teamüllere uygun olarak kaydeder, tutulan kayıtları analiz eder ve elde edilen bilgiyi ilgililere raporlar. Toplumla karşı olan sorumluluk bilincinin farkında olan ve bu mesleği farklı isimler altında icra eden kişi meslek mensubu olarak tanımlanır (Ayboğa, 2003: 330). Her mesleğin kendine özgü özellikleri bulunmakla beraber; mesleğin önemi, bilgi ve beceri gerektirmesi, tecrübe ve sorumluluğun ön planda olması, özel bir iş olup bilgi güvenliğinin ön planda olması özellikleri ile diğer mesleklerden ayrılır (Ertaş, 2011: 157).

İşletmelerin hesap hareketlerinin sistemli bir şekilde hazırlanması ve sunulması muhasebe süreçleri ile mümkündür. Muhasebe uygulamaları ile işlemler, parasal olarak sınıflandırılmakta ve özetlenebilmektedir. Muhasebe meslek mensuplarının çalışmaları sonucu ulaşılan bilgiler ile işletme faaliyetleri planlanabilir, sürdürülebilir ve denetlenebilir hale gelmektedir (Gangwar ve Gangwar, 2008: 8). Muhasebecilik mesleğinde uzmanlaşma ve profesyonelleşme için finansal muhasebe bilgi birikimi tanımlamaları ile dürüstlük, bağımsızlık ve saygınlık gibi çeşitli kişisel nitelikler ve mesleğe giriş ve uygulamalar ile ilgili mevzuatın tanımlanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Hines, 1989: 72).

Genel ekonomide yaşanan gelişmelerin yanı sıra, firmaların iş hacimlerindeki ve faaliyet alanlarındaki değişimler, mevzuatların değişmesi, meslek mensubu sayısında yaşanan hızlı artış ile haksız rekabetin artması ve ücret sorunu nedeni ile muhasebe mesleği gittikçe karmaşık bir hal almaktadır. Ancak mesleki çalışma koşulları ve ücretlerde önemli bir değişiklik olmaması meslek mensuplarınca şikâyet edilen bir konu olmaktadır (Aydemir, 2015: 72).

Çalışma kapsamında Türkiye’de muhasebecilik mesleği ve mesleğe giriş ile ilgili kavramsal çerçeve belirlenerek, ilgili literatür taraması ve istihdam olanaklarının iller bazında yoğunluk bakımından araştırılması amaçlanmıştır.

2. MUHASEBECİLİK MESLEĞİ İLE İLGİLİ ÖNEMLİ GELİŞMELER

Muhasebe meslek mensupları kapsamı ve sınırları belirli bir çalışma alanında faaliyet göstermektedir. Bu kapsam işletmeye ait işlemlerin muhasebe sürecine alınması sonucu elde edilen verilerin sunulabilir hale getirilmesi, mali tabloların hazırlanması, yorumlanması ve denetlenmesinden çok daha geniştir. Müşterileri ile aralarında bazı ifa yükümlülüklerini kapsayan, içinde zaman, taraflar, konu ve şartların olduğu sorumluluklar doğrultusunda iş görmektedirler. Muhasebe meslek elemanları bireysel iş görme edimi üzerine oluşmuştur. Ancak bu sürecin çıktılarını ile aynı zamanda topluma da hizmet edilmektedir (Tudor, 2013: 932).

Muhasebe mesleğinin kurumsal bir yapıya dönüşmesi adına önemli gelişmelerin başında mesleki organizasyonların kurulması ve faaliyetleri yer almaktadır. Mesleki örgütler (İngiltere, ABD vb.), ilk kuruluş dönemlerinden itibaren ekonomik özerklik ve kamu görevi sorumlulukları arasındaki karşılıklı çatışma sorununa çözüm üretme amacıyla çalışmalar yürütmekte ve ihtilafların çözülmesi vb. konularda katkılar sağlamaktadır (Lee, 1995: 48).

Muhasebenin meslek haline gelmesi açısından önemli bir gelişme 1989 yılında yürürlüğe giren 3568 sayılı yasadır. Meslek sadece kanunla sınırlı kalmayıp tebliğ ve yönetmelikler çıkartılarak sürekli güncel tutulup güçlendirilmeye

çalışılmıştır. 3568 sayılı muhasebe ilgili kanunu muhasebeciliği, Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir, Yeminli Mali Müşavir şeklinde üç farklı kategoriye ayırmıştır (Kutlu, 2008: 3). Bu kanunun amacı gerçek, güvenilir, tarafsız elde edilen bilgileri ilgili kurum ve kuruluşlara sunmaktır. 3568 Sayılı Kanun, Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebecilik Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik odalarının kurulmasını, odalar birliğinin kurulmasını, yönetim ve denetim organlarının oluşturulmasını sağlamaktadır. Bu sistemi oluşturan birlik ise TÜRMOB olmuştur (3568 Sayılı Kanun).

Muhasebe mesleğinin sistemli olarak icra edilmesini sağlanmasında yasal düzenlemelerin etkisi kadar oda, birlik ve benzeri mesleki örgütlerin oluşumu da önemlidir (Güvemli, Aytulun ve Şişman, 2013: 20). Başta Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) olmak üzere, TÜRMOB'a bağlı olan meslek odaları, TESMER, kurulan vakıflar ve dernekler mesleki uygulamalara yön vermektedir ve mesleğin gelişimine hizmet etmektedir. Bu kapsamda faaliyet gösteren diğer mesleki örgütlerden başlıca kuruluşlar şunlardır;

- Muhasebe ve Finansman Öğretim Üyeleri Bilim Araştırma Derneği,
- Muhasebe Öğretim Üyeleri Bilim ve Dayanışma Vakfı,
- Türkiye Muhasebeciler Derneği,
- Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Vakfı.

Muhasebe mesleğinin gelişimi muhasebe eğitimi ile doğrudan ilişkilidir. Muhasebe meslek eğitimi en sade hali ile mesleki alanda gerekli olan teorik, uygulamalı bilgi ve becerilerin arttırılması olarak tanımlanır. Muhasebenin evrenselleşmesi ile meslek eğitimi zorunlu olmuştur. Meslek kuruluşları, meslek yüksekokulları ve fakültelerde verilen muhasebe eğitiminin sürekli olarak güncellenmesi ve gelişmelerin takip edilmesi meslek eğitiminin gereği oluşturmuştur (Demir, 2012: 113). Türkiye'de verilen muhasebe eğitiminin amacı muhasebe mesleğinin her aşamasında kalifiye meslek mensubu yetiştirmek olmuştur (Şengel, 2011: 169-170).

Muhasebe eğitimi veren kurum ve kuruluşlar muhasebeyi bir bilgi gelişimi süreci olarak sunmalıdırlar. Muhasebe bilgisinin nasıl tanımlanacağı, bilgi düzeyinin nasıl belirleneceği, nasıl bir bağlantı kurulacağı ve ölçüleceği önemlidir. Muhasebe eğitimi veren kursların bazı özellikleri barındırması gerekir. Bu özellikler şu şekilde sıralanmaktadır (AECC, 1990: 309);

- Organizasyonlarda bilgi sağlama ve karar verme,
- Bilgi sistemlerinin kullanılması ve tasarlanması,
- Kamuya açık raporlama ve tasdik,
- Muhasebe mesleği ile ilgili bilgi sağlamaktır.

3. TÜRKİYE'DE MUHASEBE MESLEĞİ

Belirli unvanlar altında yürütülen muhasebecilik mesleği farklı görev tanımları ve statülerde istihdam edilebilmektedir. 3568 sayılı kanununa dayanarak bir işyerinde hizmet akdi ile çalışıp ve sadece çalıştığı işyeri ile ilgili muhasebe işlemlerini yürütüp, bildirim ve beyanname düzenleyen muhasebe meslek mensubu bağımlı muhasebeci olarak nitelendirilir. 3568 sayılı kanuna göre ruhsatlı olan serbest muhasebeci(SM) ve serbest muhasebeci mali müşavirlerden (SMMM) bazıları kendi bürolarında bazıları ise işletmelerde bağımlı olarak çalışmaktadır. İşletmelerden ayrı olarak kendi bürolarında çalışan ruhsatlı meslek mensupları bağımsız olarak tanımlanmaktadır (Özkan, 2006: 100). 2008 yılında ilgili kanunda yapılan değişiklikler ile "serbest muhasebecilik" unvanı kanundan çıkarılırken (5786 sayılı kanun), yayımlanan yönetmelikle de serbest muhasebecilik unvanı yürürlükten kaldırılmıştır (TÜRMOB, 2015). Ağırlıklı olarak ticaret lisesi veya ön lisans eğitimi alan meslek mensuplarının taşıdığı bu unvanın kaldırılması ile en az eğitim düzeyinin lisans eğitimi ile karşılanması sağlanmıştır. Farklı unvanlarda faaliyette bulunma durumu olan muhasebe mesleğinde; Serbest Muhasebeci Mali Müşavir, Yeminli Mali Müşavir(YMM) ve Bağımsız Denetçi unvanlarıyla faaliyetlerini sürdürmektedir.

3.1. Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik

Serbest muhasebeci mali müşavirlerin, işletmelerin mali işlemleri ile ilgili danışmanlık yapmak, vergi, ticaret kanunları ve diğer ilgili mevzuatlar çerçevesinde tablolarını oluşturmak işletmenin defterlerini tutmak,

beyannamelerini düzenlemek gibi görevleri vardır (Kaya, 1991: 101-102). Gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin muhasebe sistemlerini kurmak, geliştirmek, işletmecilik, muhasebe, finans, mâli mevzuat ve uygulamaları ile ilgili işlerini takip etmek vb. kanunla tanımlanmış mesleki faaliyet konularının temelini oluşturmaktadır. Bu konuların yanı sıra meslek mensuplarının faaliyet alanında ilişkili taraflardan gelen taleplere yanıt verme, müşterilerinin mâli konulardaki her türlü bilgi ihtiyacını karşılama, müşterilerinin devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirmelerine yardımcı olma vb. geniş kapsamlı bir çerçeve bulunmaktadır. Bu kapsamda meslek mensuplarının gerçekleştirdiği faaliyetler arasında; müşterilerinin vergi idaresi, sosyal güvenlik kurumu, meslek odaları ve diğer resmi kurumlarla yürütülmesi gereken iş ve işlemlerin takip edilmesi de yer almaktadır (Dalğar ve Tekşen, 2017: 41).

Serbest muhasebeci mali müşavirlik unvanı ile mesleki faaliyetleri yürütebilmek için birçok meslek dalında olduğu gibi mesleğe giriş önemli genel ve özel ön şartlara bağlıdır. Bu şartlar arasında mesleğin saygınlığını ve seviyesini korumaya yönelik genel şartların yanı sıra mesleki bilgi, beceri ve yetkinlik düzeyini sağlamayı ve geliştirmeyi amaçlayan özel şartlar da bulunmaktadır (3568 Sayılı Kanun: md.4).

Tablo 1’de meslek mensuplarının 2016 ve 2017 yılları itibarıyla SM ve SMMM’lerin bağımlı ve bağımsız çalışma sayıları ile toplam içerisindeki paylarına yer verilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere bağımsız (serbest) çalışan meslek mensuplarının toplam içerisindeki payı her iki yılda da çoğunluğu oluşturmakta ve %53 seviyesinin üzerindedir. Toplam meslek mensubu sayısında yaklaşık %4’lük(4.190) artış olsa da bağımlı ve bağımsız çalışan dağılımında önemli bir değişiklik olmamıştır.

Tablo 1. SM ve SMMM Bilgileri

Çalışma Türü	2016		2017	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Bağımlı	46.507	46,70	48.711	46,93
Serbest	53.088	53,30	55.074	53,07
Toplam	99.595		103.785	
Cinsiyet	2016		2017	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Kadın	27.966	28,08	29.963	28,87
Erkek	71.629	71,92	73.822	71,13
Toplam	99.595		103.785	
Eğitim Türü	2016		2017	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
İlköğretim	1.415	1,42	1.347	1,30
Meslek Lisesi	12.615	12,67	12.391	11,94
Ön lisans	4.236	4,25	4.160	4,01
Lisans	76.270	76,58	79.833	76,92
Yüksek Lisans	4.934	4,95	5.877	5,66
Doktora	125	0,13	127	0,12
Toplam	99.595		103.785	

Kaynak: TÜRMOB verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tabloda yer verilen cinsiyet dağılımından; meslek mensupları içerisinde erkeklerin oranının her iki yılda da %71 seviyesinin üzerinde olduğu görülmektedir. Ancak kadın meslek mensuplarında ilgili yıllarda 1.997kişi(2016’ya göre %7,14) artış olurken, erkek meslek mensuplarında 2.193 kişi(2016’ya göre %3,06) artış yaşanmıştır. Bu durumun etkisiyle 2017 yılında erkek meslek mensuplarının toplam içindeki payı azalırken, kadın meslek mensuplarının payı artmıştır.

Daha önce ilköğretim, meslek lisesi ve ön lisans mezunlarının meslek mensubu olabilme imkânı varken, 3568 sayılı yasa ile muhasebe mesleğine giriş için getirilen şartlara göre sadece lisans mezuniyet derecesi ve bu

derecenin üstündekiler SMMM unvanına sahip olabilmektedir. Tabloya göre 2016 ve 2017 yılında SM ve SMMM unvanlarına sahip ilköğretim, meslek liseleri ve ön lisans mezunları bu unvanı daha önceden almış ve hala mesleği icra edenlerden oluşmaktadır. Bu üç eğitim düzeyinde de sayısal ve oransal olarak düşüşler dikkat çekerken, SM ve SMMM unvanına sahip en yüksek eğitim durumu lisans derecesi olarak ortaya çıkmaktadır. Yüksek lisans derecesine sahip meslek mensubu sayısında yaşanan artış ile birlikte oransal bir artış da meydana gelmiş ve 2017 yılında yüksek lisans mezunu meslek mensupları eğitim durumlarına göre dağılım içinde %5,66 paya sahip olmuştur. Eğitim düzeyleri içerisinde en düşük pay ise doktora derecesine sahip meslek mensuplarına aittir. 2017 yılında 127 doktora derecesine sahip meslek mensubu bulunmaktadır ve oransal olarak bu durum %0,12'ye karşılık gelmektedir.

3.2. Yeminli Mali Müşavirlik

Yeminli mali müşavirler, firmaların mali tablolarını ve beyanlarını mevzuata dayanarak doğrulayıp muhasebe ve finansal raporlama standartlarına göre inceleyerek tasdik yapan kişilerdir (3568 Sayılı Kanun, md: 2). Yeminli Mali Müşavirlerin onayladıkları bilgi belgeler vergi dairesi ve diğer kurumlar tarafından dayanak olarak kabul edilir başka bir kamu görevlisi tarafından tekrar incelenmez. Bu yetki ile yeminli mali müşavirler de devletin mali yükünü azaltmakta, denetimde verimliliği sağlamaktadırlar. Tüm bu bilgiler çerçevesinde yeminli mali müşavirin temel faaliyet alanı denetim, danışmanlık ve tasdik görevlerini kapsamaktadır (Bezirci ve Karasioğlu, 2011: 577-580).

Yeminli mali müşavirlik mesleğinin konusu bir kamu hizmetidir. Mevzuatta kendilerine çizilen sınırlar çerçevesinde faaliyetlerde bulunulan, faaliyetlerinden dolayı mükellefler ile müteselsil ve müşterek olarak sorumlu olunan iş ve işlemler yürütülmektedir (Çürük ve Tüm, 2011: 59). Yeminli mali müşavirler, serbest muhasebeci mali müşavirlerin belirli görev tanımlarına sahiptir ancak defter tutma, muhasebe bürosu açma ve bu bürolara ortak olma gibi faaliyetler engellenmiştir (3568 Sayılı Kanun, md: 2). Bu özellikleri ile de Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik mesleğinden ayrılmıştır.

Yeminli mali müşavir unvanına sahip olmak için en az 10 yıl serbest muhasebeci mali müşavirlik yapmış olmak, yeminli mali müşavirlik sınavını vermiş olmak ve ruhsat almış olmak şeklinde kanunda belirtilen özel şartların sağlanması gerekir. Bunun yanında, kanunlara göre vergi inceleme yetkisi almış olanların bu yetkiyi aldıkları tarihten itibaren kamu kurum ve kuruluşlarında geçen hizmet süreleri kabul görmektedir. Hukuk, İktisat, Maliye, İşletme, Muhasebe, Bankacılık, Kamu Yönetimi ve Siyasal Bilimler dalında öğretim üyeliği ya da görevliliği yapmış olanların bu hizmetlerde geçen süreleri serbest muhasebeci mali müşavirlikte geçmiş süre olarak kabul edilir (3568 Sayılı Kanun, md: 9).

Yeminli mali müşavirlerin temel görevleri arasında denetim, danışmanlık ve tasdik gibi görev tanımları yer almaktadır. Denetim faaliyeti YMM'lerin asli görevlerindedir ve yeminli mali müşavirler iki farklı denetim mekanizmasını kullanmaktadırlar. Uygunluk denetimi olarak da bilinen muhasebe denetimi yapılan muhasebe işlemlerinin ve raporlamaların mevzuata uygunluğunu denetler. Denetimi yapılan bilgiler önceden belirlenmiş muhasebe standartları karşılaştırılır (Uzay, Tanç ve Erciyes, 2009: 127). Yeminli mali müşavirler gerçek ve tüzel kişilerin veya bunların teşebbüs ve işletmelerinin mâli tablolarının ve beyannamelerinin mevzuat hükümleri, muhasebe prensipleri ile muhasebe standartlarına uygunluğunu ve hesapların denetim standartlarına göre incelediğini tasdik ederler. Yeminli mali müşavirlerin tasdik edeceği alanları Maliye Bakanlığı belirler. Kamu kurum ve kuruluşlarına teslim edilmek üzere verilen tablolar incelenmiş belge hükmü görür (3568 Sayılı Kanun, md:12). Vergi kaybının önlenmesi amacıyla yapılan vergi denetimi, ödenecek vergileri belirlemek ve doğruluğunu tespit etme işlevlerini yerine getirir. Kamusal bir nitelik taşıyan vergi denetiminde muhasebe ve denetimde uzmanlaşmış olan yeminli mali müşavirlerin de görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Maliye Bakanlığı'nın YMM'lere tasdik açısından verdiği bazı yetkiler arasında; ihracatta, uluslararası taşımacılıkta, temel gıda maddeleri, araçlar vb. hususlarda KDV iadesi, yeniden değerlendirme, değer artış fonunun sermayeye eklenmesi, kurumlar vergisi istisnası gibi hususlar yer almaktadır. Yeminli mali müşavirler diğer bakanlık ve resmi mercilerce tanımlanan görevleri de yerine getirmektedir (Bursa YMMO, 2018). Vergi kanunları ile ilişkili hükümler çerçevesinde yapılacak tasdik işlemlerinde işlemlerin vergi boyutunun bulunması denetiminin önemini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır.

Yeminli mali müşavirler 3568 sayılı kanun çerçevesinde denetim ve tasdik faaliyetinin yanında danışmanlık hizmeti verebilmektedirler. Muhasebe ve vergi danışmanlığı dışında da danışmanlık hizmeti mümkün kılınmıştır

TÜRMOB'a kayıtlı yeminli mali müşavirlerle ilgili bazı bilgiler aşağıda verilmiştir.

Tablo 2. YMM Bilgileri

Çalışma Türü	2016		2017	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Bağımlı	2.135	45,20	2.079	43,81
Serbest	2.588	54,80	2.666	56,19
Toplam	4.723		4.745	

Cinsiyet	2016		2017	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Kadın	361	7,64	372	7,84
Erkek	4.362	92,36	4.373	92,16
Toplam	4.723		4.745	

Eğitim Türü	2016		2017	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Lisans	3.722	78,81	3.734	78,69
Yüksek Lisans	667	14,12	684	14,42
Doktora	334	7,07	327	6,89
Toplam	4.723		4.745	

Kaynak: TÜRMOB verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tabloya göre 2016'dan 2017'ye bağımlı çalışan YMM sayısı azalırken, serbest çalışan YMM sayısı artmıştır. 2016 sonu itibari ile YMM sayısı 4.723 iken 2017 sonu itibari ile 22 kişilik artışla YMM sayısı 4.745 olmuştur. Tablo 2'deki bilgiler doğrultusunda 2016 yılsonundan 2017 yılsonuna geçildiğinde kadın YMM sayısı 11 kişilik bir artış görülmektedir. Oran olarak bakıldığında ise 2016 yılında %7,64 olan oran 2017 yılında % 7,84'e yükselmiştir. Erkek YMM sayısında da 11 kişilik bir artış görülse de toplama oranlama yapıldığında iki yıl karşılaştırıldığında 2017 yılında azalma görülmektedir. 2016 yılında % 92,36 olan oran, 2017 yılında % 92,16 ya düşmüştür.

Yukarıdaki tabloda yer verildiği gibi ilköğretim, meslek liseleri ve ön lisans mezunları YMM olamamaktadır. YMM'ler içinde en yüksek paya sahip olan eğitim düzeyi lisans mezunlarıdır. 2016 yılında %78,81 olan lisans mezunlarının toplam içindeki payı, 2017 yılında ise %78,69'dur. Sıralama yapıldığında ikinci sırada yüksek lisans mezunları ardından doktora mezunları gelmektedir. Yüksek lisans mezunu sayısında 2017 yılında 17 kişilik bir artış görülmektedir.

3.3. Bağımsız Denetçi

İşletmelerin mâli tablolarının işletme dışından uzmanlar tarafından denetlenmesi olan bağımsız denetim; “finansal tablo ve diğer finansal bilgilerin, finansal raporlama standartlarına uygunluğu ve doğruluğu hususunda, makul güvence sağlayacak yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtlarının elde edilmesi amacıyla, denetim standartlarında öngörülen gerekli bağımsız denetim tekniklerinin uygulanarak defter, kayıt ve belgeler üzerinden denetlenmesi ve değerlendirilerek rapora bağlanması” faaliyetlerini kapsamaktadır. Serbest muhasebeci mali müşavirlik ve yeminli mali müşavirlik kanununa göre yeminli mali müşavir ya da serbest muhasebeci mali müşavirlik ruhsatını almış meslek mensupları arasından, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu(KGK) tarafından bağımsız denetim ile yetkilendirilen kişilere de “bağımsız denetçi” denilmektedir (KGK Kararname, 2011: md.2).

Bağımsız denetçiler, bağımsız bir şekilde işletmelerin finansal tablolarının doğruluğunu, muhasebe standartlarına uygunluğunu tespit etmeye çalışan kişilerdir. Bağımsız denetçilik yetkisi, KGK tarafından serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavirlere mesleki yeterlilik şartlarının sağlanması koşuluyla mevzuat hükümlerine göre verilmektedir. Bağımsız Denetçiler işletmenin finansal tablolarını genel kabul görmüş muhasebe standartlarına uygunluğunu denetlemektedir. Kamu gözetim kurumu tarafından yayınlanan bağımsız denetim yönetmeliğine göre bağımsız denetçilerin alabilecekleri unvanlar; denetçi, kıdemli denetçi ve başdenetçidir. Denetçilikte altı yılını doldurmayanlara kıdemli denetçi ve on yılını doldurmayanlara başdenetçi unvanı verilememektedir(KGK Yönetmelik, md: 27).

Bağımsız denetçilik stajını başlatmak için denetçilik sınavından başarılı olma veya meslek mensubu olma şartı bulunmamaktadır. Meslek sınavı henüz kazanılmadan da staj süreci başlatılabilmektedir. 3 yıl staj süresini tamamlayan, bağımsız denetim sınavından başarılı olan ve meslek mensubu olan kişiler bağımsız denetçi olma hakkı kazanmaktadır. Ayrıca en az 15 yıl tecrübesi olan meslek mensuplarında uygulamalı meslek eğitimi şartı aranmamaktadır. 3568 sayılı kanun çerçevesinde yapılan staj veya işletme, iktisat, maliye, muhasebe gibi alanlarda yapılan yüksek lisans eğitimi bağımsız denetçilik staj süresini bir yıl azaltmaktadır, böylelikle staj süresi 2 yıla düşmektedir (KGK Tebliğ, 2013).

Tablo 3. 2016 ve 2017 Yıllar İtibari İle Kurum Tarafından Yetkilendirilen Bağımsız Denetçiler

Meslek Mensubiyeti	2016		2017	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
SMMM	1.505	94,65	1.146	96,30
YMM	85	5,35	44	3,70
Toplam	1.590		1.190	

Kaynak: KGK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bağımsız denetçi olarak yetkilendirilecek kişiler tüm şartları sağladıktan sonra KGK'ye yetkilendirme başvurusunda bulunur. Yetkilendirme başvuru sonucu olumlu olarak görülenler harç ve ücretleri öder, kuruma tescil talebinde bulunurlar. Tablo 3'te KGK tarafından 2016 ve 2017 yıllarında yetkilendirilen bağımsız denetçi sayılarına yer verilmiştir. İlgili dönemde yetkilendirilen bağımsız denetçilerin büyük çoğunluğunu SMMM'ler oluşturur. 2016 yılında toplam 1.590 SMMM ve YMM bağımsız denetçi yetkisi alırken 2017 yılında yetkilendirilen meslek mensubu sayısı ise 1.190'dur. Bağımsız denetçilik ile ilgili toplam sayılar Tablo 4'te özetlenmiştir. KGK'nin 2016 ve 2017 verilerine göre bağımsız denetçilerin yetkilendirilmesi ve tescili ile ilgili veriler şu şekilde verilmiştir;

Tablo 4. Bağımsız Denetçi Sayıları

Meslek Mensubiyeti	2016			2017		
	Yetkilendirilen	Tescil Edilen	Tescil Edilmeyen	Yetkilendirilen	Tescil Edilen	Tescil Edilmeyen
SMMM	13.442	11.840	1.602	14.588	12.959	1.629
YMM	2.974	2.703	271	3.018	2.707	311
Toplam	16.416	14.543	1.873	17.606	15.666	1.940

Kaynak: KGK(2018) verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2016 yılına göre yetkilendirilen, tescil edilen ve tescil edilemeyen bağımsız denetçi sayıları, 2017 yılında artış göstermiştir. Bağımsız denetçiler içinde SMMM'ler, YMM'lerden daha fazladır. Bağımsız denetim kuruluşları bağımsız denetim yapmak üzere, KGK tarafından yetkilendirilen sermaye şirketleridir. Bağımsız denetçilik faaliyeti, denetim kuruluşlarına ortak olunarak, denetim kuruluşlarınca istihdam edilerek veya bireysel olarak yapılabilen bir meslek alanıdır. Tablo 5'te bağımsız denetim kuruluşlarının illere göre dağılımları sayısal ve oransal olarak sunulmuştur.

Tablo 5. Bağımsız Denetim Kuruluşlarının İllere Göre Dağılımları

İller	2016		2017	
	Tescil Edilen Şirket Sayısı	Toplam İçindeki Payı (%)	Tescil Edilen Şirket Sayısı	Toplam İçindeki Payı (%)
Adana	1	0,42	2	0,8
Ankara	43	18,3	45	18,1
Antalya	8	3,4	9	3,6
Bursa	11	4,7	13	5,2
Çanakkale	1	0,42	1	0,4
Denizli	1	0,42	1	0,4
Elazığ	1	0,42	1	0,4
Eskişehir	1	0,42	1	0,4
Gaziantep	8	3,4	9	3,6
Hatay	-		1	0,4
İstanbul	132	56,2	135	54,2
İzmir	15	6,3	17	6,8
Kayseri	3	1,3	3	1,24
Kocaeli	1	0,42	1	0,4
Malatya	1	0,42	1	0,4
Manisa	1	0,42	1	0,4
Mersin	-		1	0,4
Sakarya	1	0,42	1	0,4
Samsun	3	1,3	3	1,24
Sivas	1	0,42	1	0,4
Şanlıurfa	1	0,42	1	0,4
Zonguldak	1	0,42	1	0,4
Toplam	235	100	249	100

Kaynak: KGGK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablodaki sonuçlara göre 2016 ve 2017 yıllarında tescil edilen şirket sayısı en çok olan il İstanbul ardından Ankara'dır. 2017 yılında önceki yıla göre tescil edilen şirket sayısı 14 artarak 249'a yükselmiştir. 2017 yılında tabloda yer verilen 13 ilde sadece bir bağımsız denetim şirketi yer almaktadır.

4. TÜRKİYE'DE MUHASEBE MESLEĞİNİN YOĞUNLUK DAĞILIMININ TESPİTİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Çalışmanın amacı farklı unvanlar altında faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının mevcut çalışma durumlarının illere göre ve mükellef sayılarına göre tespiti, mesleğin Türkiye genelinde yoğunluk dağılımını belirlemek, mesleğin istihdam olanaklarını araştırmak ve elde edilen bulgular doğrultusunda bir projeksiyon sunmaktır. Çalışma kapsamında, meslek seçiminde referans alınacak sayısal veriler analiz edilmiştir. Böylece, muhasebe mesleğini icra edecek meslek mensupları ve meslek adayları, bu veriler doğrultusunda özellikle çalışacakları il, unvan ve sektör geneli ile ilgili bilgi sağlanması hedeflenmiştir.

Literatürde muhasebe mesleğinde çalışma koşulları, eğitim ve eğitimin istihdam olanakları üzerindeki etkisi üzerine yapılan çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışmalar aşağıdaki gibi özetlenebilir;

Marşap (1995) çalışmasında, eğitim açısından önlisans ve lisans düzeyi altında eğitim alan meslek mensuplarının diğer düzeylere göre mesleki tatmin düzeyinin daha fazla olduğunu, mesleki statü açısından SM'ler, SMMM ve YMM'lere göre iş tatminleri daha fazla olduğunu tespit etmiştir. Şehir faktörüne göre değerlendirildiğinde genç

muhasebeciler daha çok metropollerde çalışmayı, muhasebecilerin yaşı ilerledikçe saygınlık, iş yoğunluğunun yarattığı baskı, meslek mensuplarının metropollerden uzak şehirlerde çalışmanın cazip olduğu görüşü savunulmuştur.

Korukoğlu (1998), İzmir ilinde imalat, kimya, metal, çimento alanında faaliyet gösteren işletmeler üzerinde odaklandığı araştırmasında, işletmelerin, üniversitelerle işbirliği çerçevesinde muhasebeden ve muhasebe ile ilgili alanlarından beklentilerini anket yöntemi ile belirlemiştir. Çalışma neticesinde üniversite ile işletmeler arasında iş birliğinin zayıf olduğu, işletmelerin işgücü yetiştirmekten ziyade işi bilen personel talep ettiklerini ortaya koyulmuştur.

Uzay (2004), muhasebe mesleğinin geleceğine ilişkin değerlendirmesinde artan rekabet ortamında muhasebecilerin öneminin gittikçe arttığını ve muhasebecilerin en büyük yardımcısının teknoloji olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte finansal skandallar ve krizlerin muhasebecileri olumsuz etkilediği, muhasebecilerin krizlere hazırlıklı olmaları, mükelleflerini krizden kurtarmanın yollarını bilmeleri gerektiği çalışmada değerlendirilen diğer konu başlıklarıdır.

Çürük, Doğan ve Türk (2005), muhasebe meslek istihdamı alanında sorunlardan bazılarının muhasebe eğitiminin uluslararası boyutlara taşınmaması, muhasebe mesleğinin çok uluslu firmalara göre düşünülmemesi ve bu alanda gerekli eğitim sağlanamamasından kaynaklı olduğunu belirtmektedirler. Bu kapsamda uluslararası muhasebe eğitiminin lisans, yüksek lisans ve doktora programlarında verilmesinin mesleğin gelişmesinde katkı sağlaması beklenir. Aynı şekilde mesleki yeterlilik sınavlarında, bu alanlardan da sorumlu olunmasının da etkisi bulunmaktadır.

Akın (2007), araştırmasında Kırıkkale'deki serbest muhasebecilik ve mali müşavirlik bürolarında çalışan meslek mensuplarının iş tatmini ile işten ayrılma nedeni arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Araştırmada meslek mensubu üzerinde uygulanan anket yöntemi ile işten ayrılışların temel sebepleri içerisinde bürolarda üstlerin tutumları ve iş güvencesi ile ilgili kaygıların etkisi tespit edilmiştir.

Durak (2009), üniversitelerde verilen muhasebe eğitiminin firmalarının ihtiyaçlarını karşılama düzeyinin ölçtüğü çalışmasında verilen eğitimin yeniden değerlendirilmesi ve iyileştirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Çalışma sonuçlarına göre özellikle tecrübeli meslek elemanlarının talep edilmesinin mesleki eğitimi göz ardı ettiği, eğitim ve geliştirmeye önem verilmemesi sonuçlarını desteklemektedir.

Küçük (2011) tarafından üniversitede muhasebe ile ilgili alanlarda eğitime devam eden öğrencilerin SMMM olma hedefleri araştırılmış ve öğrencilerin bu mesleğe yönlendiren temel sebepler sorgulanmıştır. Çalışmaya göre mesleğin serbest çalışma imkânı, resmi bir unvana sahip olma, yüksek kazanç beklentisi, kariyer mesleği olması, bu mesleğin tercih edilmesindeki başlıca sebeplerdendir.

Şengel (2011), çalışmasında muhasebe alanında istihdam edilecek muhasebe elemanlarından sektörün talepleri ve gerekli görülen kişisel ve mesleki özellikleri araştırmıştır. Araştırma verileri 1995 – 2010 yılları arasındaki gazete ilanlarından yararlanılarak oluşturulmuştur. Sonuç olarak iş dünyasının Genel Muhasebe, Tek düzen Muhasebe Uygulamaları, Muhasebe Paket Programları, Maliyet Muhasebesi, Vergi ve Sosyal Güvenlik Mevzuatı gibi mesleki bilgilerin yanı sıra iletişim becerisi, takım çalışması ve sorumluluk alabilen meslek elemanlarını tercih ettiği ortaya çıkmıştır.

Hatunoğlu ve Kılı (2014) tarafından yapılan araştırmada üniversitelerde muhasebe eğitimi alan meslek mensuplarının, genel muhasebe ve bilgisayarlı muhasebe alanlarında yeterli ancak maliyet muhasebesi, mali analiz ve denetim alanlarında yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Özellikle sağlık işletmelerinde daha çok fakülte eğitimi alan meslek elemanları talep edilmesine rağmen bu alanda ihtisaslaşmış muhasebe eğitiminin sağlık işletmelerinin istihdamı karşılayamadığı ortaya çıkmıştır.

Ertuğrul (2016) tarafından yapılan ve işletmelerin muhasebe meslek elemanlarından beklentilerinin araştırıldığı araştırma sonuçlarına göre meslek mensuplarının bilgi düzeylerinin sektör taleplerini karşılayacak düzeyde yeterli olduğu ancak işletmelerin sektör hedefleri ile muhasebe mezunlarının istihdamı arasında yapılan korelasyon analizinde anlamlı bir ilişki kurulamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Coşkun (2017) SM, SMMM ve YMM'lerin yanlarında çalıştırdıkları meslek elemanları ve stajyerlerin eğitim düzeylerinin en az meslek yüksekokulu düzeyinde olması gerekliliğini belirtmiştir. Çalışmada ayrıca mesleğin icra edilmesi ve istihdam açısından meslek yüksekokulu mezunlarının gerekli yeterliliği gösterememesinin

nedenlerinin sırasıyla pratik deneyimin eksikliği, teorik eğitim eksikliği, defter kayıtlarının öğrenilememesi, sosyalleşme sorunları ve çalışma hayatında algılama güçlüğü olduğu savunulmaktadır.

4.1. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırma kapsamında meslek mensubu yoğunluğunu belirleyebilmek amacıyla oran analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada TÜRMOB'tan sağlanan SM ve SMMM, YMM verileri ile meslek mensuplarının buldukları illerdeki nüfus (TÜİK, 2018) ve vergi mükellefi sayıları (GİB,2018) ile oranlanmıştır. İller bazında tasnif edilen 2016 ve 2017 yıllarına ait nüfus verileri o illere kayıtlı SM, SMMM ve YMM'ler ile oranlanmıştır, aynı şekilde il bazında tasnif edilen gelir vergisi(GV) ve kurumlar vergisi(KV) mükellef sayıları yine SM, SMMM, YMM sayıları ile oranlanarak çoktan aza doğru sıralanmıştır. Hazırlanan tablolarda hem sayısal hem de oransal sonuçlara yer verilmiştir. Çalışmada, önemlilik açısından, sıralamadaki en yüksek 10 il ve en düşük 10 seçilmiştir.

Çalışmada TÜRMOB'a bağlı olan il ve ilçe meslek odaları temel alınmış ve ilçe olarak kayıtlı olan odalar, bulunduğu ilin odasına dâhil edilmiştir. Örneğin; Bodrum ve Fethiye ilçeleri Muğla iline bağlı olmasına rağmen TÜRMOB'ta kendi odaları bulunmaktadır. Ancak bu araştırma, il bazında yürütüldüğü için Bodrum ve Fethiye ilçelerinin meslek mensupları, Muğla iline dahil edilerek birlikte değerlendirilmiştir. Aynı şekilde Alanya ve Manavgat ilçeleri Antalya iline, Çorlu ilçesi Tekirdağ'a, İskenderun ilçesi Hatay iline dâhil edilerek analiz edilmiştir. İl statüsünde bulunmasına rağmen bazı illerin TÜRMOB'a kayıtlı odaları yoktur. Bu nedenle başka SM, SMMM ve YMM odalarına bağlanmışlardır. Bu iller SM ve SMMM odaları açısından Şırnak, Ağrı, Ardahan, Bayburt, Iğdır, Kilis, Bingöl, Hakkâri, Siirt ve Tunceli illeridir. YMM odaları açısından oda sayısı sınırlı olup diğer illerde oda bulunmamakta ve diğer iller mevcut odalara bağlıdır. İl bazında odası bulunmayan bu iller ile ilgili veriler bağlı oldukları il odalarına dâhil edilerek araştırmaya devam edilmiştir. Araştırmanın önemli bir kısıtını bu illerin bağımsız odalarının bulunmaması oluştururken diğer önemli bir kısıtta SM, SMMM ve YMM'lerin bağlı oldukları il ve odalar bazında değerlendirilmesi sonucu SM-SMMM ve YMM'lerin buldukları il ve kayıtlı oldukları odaların dışındaki illerde de faaliyette bulunma imkânlarının göz ardı edilmesi varsayımıdır.

4.2. Araştırmanın Bulguları

Araştırmada muhasebe mesleği ile ilgili kariyer imkânlarının tespitine yönelik iller bazında yoğunluk dağılımı sonuçları sayısal ve oransal olarak ortaya konulmuştur. Bu kapsamda SM ve SMMM için odaların bulunduğu iller bazında ve en yüksek/en düşük sıralamalı şekilde; meslek mensubu dağılımı, nüfusa göre oransal sıralama, mükellef sayılarına göre tespit edilmiştir. YMM odalarının sayıca az olması sebebiyle tüm odaların sonuçları tablolaştırılarak bulgulara yer verilmiştir.

4.2.1. SM ve SMMM İle İlgili Sayısal Sonuçlar

Araştırmanın bulgular kısmında 2016 ve 2017 yıllarında TÜRMOB tarafından açıklanan verilerden iller bazında SM ve SMMM sayıları analiz edilmektedir. Meslek odalarına kayıtlı meslek mensuplarının sayısal olarak en çok ve en az olduğu iller Tablo 6 ve Tablo 7'de sunulmaktadır.

Tablo 6. 2016 ve 2017 Yılları SM-SMMM'lerin İllere Göre Yüzdelerle Dağılımı En Yüksek 10 İl

İller	2016		İller	2017	
	SM ve SMMM (Sayı)	Yüzde (%)		SM ve SMMM (Sayı)	Yüzde (%)
İstanbul	38.939	39,10	İstanbul	40.861	39,37
Ankara	12.224	12,27	Ankara	12.466	12,01
İzmir	7.009	7,04	İzmir	7.333	7,07
Bursa	4.629	4,65	Bursa	4.809	4,63
Antalya	3.727	3,74	Antalya	3.922	3,78
Adana	2.206	2,21	Konya	2.282	2,20
Konya	2.193	2,20	Adana	2.271	2,19
Gaziantep	1.786	1,79	Gaziantep	1.895	1,83
Mersin	1.745	1,75	Mersin	1.822	1,76
Kocaeli	1.629	1,64	Kocaeli	1.730	1,67

Tablo 6’da Türkiye’de SM-SMMM odalarına kayıtlı toplam üye sayısı içinde illerin yüzdelik payları incelenmiştir. Verilere göre yüzdelik oranın en yüksek olduğu ilk 10 il tablodaki gibidir. 2016 yılında 38.939 kayıtlı SM-SMMM ile toplam 99.595 üyenin %39,10’unu İstanbul ardından Ankara, İzmir, Bursa, Antalya, Adana, Konya, Gaziantep, Mersin, Kocaeli oluşturmaktadır. Aynı şekilde 2017 yılında da toplam 103.785 üye içinde 40.861 SM-SMMM ile %39,37’lik oranla İstanbul ardından Ankara, İzmir, Bursa, Antalya, Konya Adana Gaziantep, Mersin, Kocaeli olmuştur. Konya ilindeki meslek mensubu sayısındaki artış ile 2017 yılında Adana ile sıralamada yer değiştirmiştir.

Tablo 7. 2016 ve 2017 Yılları SM-SMMM’lerin İllere Göre Yüzdelik Dağılımı En Düşük 10 İl

İller	2016		İller	2017	
	SM ve SMMM (Sayı)	Yüzde (%)		SM ve SMMM (Sayı)	Yüzde (%)
Muş	39	0,04	Muş	42	0,04
Bitlis	63	0,06	Bitlis	63	0,06
Gümüşhane	63	0,06	Gümüşhane	62	0,06
Artvin	86	0,09	Artvin	85	0,08
Sinop	88	0,09	Sinop	87	0,08
Bartın	103	0,10	Bartın	106	0,10
Çankırı	106	0,11	Çankırı	107	0,10
Kırşehir	118	0,12	Kırşehir	116	0,11
Kars	128	0,13	Kars	127	0,12
Niğde	129	0,13	Erzincan	140	0,13

Tablo 7’de yer verilen Türkiye’de SM-SMMM odalarına kayıtlı toplam üye sayısı en düşük 10 il içinde, 2016 yılında 39 kayıtlı SM-SMMM ile toplam 99.595 üyenin %0,04’unu Muş ili ilk sırada yer almıştır. Listede Bitlis, Gümüşhane, Artvin, Sinop, Bartın, Çankırı, Kırşehir, Kars ve Niğde illeri yüzdelik oranları ile tablodaki artan sıralamayı oluşturmuştur. Aynı şekilde 2017 yılında da toplam 103.785 üye içinde 42 SM-SMMM ile %0,04’lik oranla Muş ili en düşük meslek mensubu sayısı ile listenin başında yer alırken Niğde ilinin sırasını Erzincan ili almıştır.

Tablo 8. 2016 ve 2017 Yılları SM-SMMM Başına Nüfusun En Çok Olduğu 10 İl

İller	2016			İller	2017		
	SM ve SMMM (Sayı)	NÜFUS (Sayı)	NÜFUS / SM ve SMMM (Oran)		SM ve SMMM (Sayı)	NÜFUS (Sayı)	NÜFUS / SM ve SMMM (Oran)
Muş	39	406.501	10.423,1	Muş	42	404.544	9.632
Bitlis	63	341.225	5.416,27	Bitlis	63	341.474	5.420,22
Şanlıurfa	434	1.940.627	4.471,49	Şanlıurfa	468	1.985.753	4.243,06
Batman	158	576.899	3.651,26	Batman	162	585.252	3.612,67
Van	315	1.100.190	3.492,67	Adıyaman	179	615.076	3.436,18
Mardin	230	796.237	3.461,9	Van	339	1.106.891	3.265,17
Adıyaman	179	610.484	3.410,53	Mardin	249	809.719	3.251,88
Diyarbakır	503	1.673.119	3.326,28	Diyarbakır	532	1.699.901	3.195,3
Osmaniye	164	522.175	3.183,99	Osmaniye	184	527.724	2.868,07
Gümüşhane	63	172.034	2.730,7	Gümüşhane	62	170.173	2.744,73

Tablo 8’e göre SM-SMMM başına nüfusun en çok olduğu 10 il tablodaki gibidir. 2016 yılında SM-SMMM başında nüfusun en çok olduğu il Muş, en düşük olduğu il ise Gümüşhane ili olmuştur. 2017 yılında yine en yüksek il ile en düşük sırası değişmemiştir. Sonuçlara göre Muş ve Bitlis illerinde nüfusa oranlanan meslek mensubu sayılarına göre yaklaşık onbinde bir ve beşbinde bir meslek mensubu düşmektedir. Sıralama her iki yılda çok önemli bir değişiklik göstermemiştir. Nüfus ile bağlantılı yapılan bu analizi, sadece şehrin bir büyüklük göstergesi

açısından değerlendirmek mümkündür. Nüfusun görece olarak düşük olduğu illerde meslek mensubu sayısının da düşük olması bu sonuçların çıkmasında etkindir. Mesleki faaliyetler ile ilgili değerlendirmeler için mükellef sayıları ile bağlantılı analizler yapılmıştır.

Tablo 9. 2016 ve 2017 Yılları SM-SMMM'lerin İllere Göre Yüzdelerle Dağılımı En Az Olduğu 10 İl

2016				2017			
İller	SM ve SMMM (Sayı)	NÜFUS (Sayı)	NÜFUS/ SM ve SMMM (Oran)	İller	SM ve SMMM (Sayı)	NÜFUS (Sayı)	NÜFUS / SM ve SMMM (Oran)
İstanbul	38.939	14.804.116	380,19	İstanbul	40.861	15.029.231	367,81
Ankara	12.224	5.346.518	437,38	Ankara	12.466	5.445.026	436,79
İzmir	7.009	4.223.545	602,59	İzmir	7.333	4.279.677	583,62
Antalya	3.727	2.328.555	624,78	Antalya	3.922	2.364.396	602,85
Bursa	4.629	2.901.396	626,79	Bursa	4.809	2.936.803	610,69
Muğla	1.296	923.773	712,79	Muğla	1.350	938.751	695,37
Denizli	1.180	1.005.687	852,28	Denizli	1.210	1.018.735	841,93
Bolu	317	299.896	946,04	Bolu	326	303.184	930,01
Eskişehir	870	844.842	971,08	Eskişehir	925	860.620	930,4
Konya	2.193	2.161.303	985,55	Kayseri	1.443	1.376.722	954,07

Tablo 9'da, SM-SMMM başına nüfusun en az olduğu 10 il yer almaktadır. Hem 2016 hem 2017 yılında meslek mensubu başına nüfusun en az olduğu il İstanbul olmuştur, 2016 yılında 10. Sırada Konya yer alırken 2017 yılında ise 10. Sırada Kayseri ili yer almıştır. Tablodaki sonuçlara göre yüksek nüfus sayısı olan illerde meslek mensubu sayısının da çok olması bu illerin en düşük iller arasında yer almasına etken olmuştur.

Tablo 10. 2016 ve 2017 Yılları SM-SMMM Başına Gelir Vergisi Mükelleflerinin En Çok Olduğu 10 İl

2016				2017			
İller	SM ve SMMM (Sayı)	GV Mük. (Sayı)	GV /SM ve SMMM (Oran)	İller	SM ve SMMM (Sayı)	GV Mük. (Sayı)	GV /SM ve SMMM (Oran)
Muş	39	3.308	84,82	Muş	42	3.343	79,6
Şanlıurfa	434	26.141	60,23	Şanlıurfa	468	26.491	56,6
Bitlis	63	3.244	51,49	Bitlis	63	3.299	52,37
Osmaniye	164	8.070	49,21	Artvin	85	4.148	48,8
Artvin	86	3.979	46,27	Niğde	133	6.349	47,74
Niğde	129	5.921	45,9	Sinop	87	4.034	46,37
Sinop	88	3.864	43,91	Osmaniye	184	8.283	45,02
Aksaray	175	7.608	43,47	Aksaray	187	8.014	42,86
Kastamonu	201	7.883	39,22	Tokat	232	9.036	38,95
Tokat	233	8.671	37,21	Kastamonu	209	8.028	38,41

Tablo 10'da gelir vergisi mükelleflerinin meslek mensuplarına oranlanması sonucunda ulaşılan değerlere göre bir sıralama yapılmıştır. Tabloya göre meslek mensubu başına GV mükellefinin 2016 ve 2017 yılında en yüksek olduğu il Muş olmuştur. 2016 ve 2017 yıllarındaki sıralamalarda önemli değişiklikler gözlemlenmemiştir. Burada dikkat çeken bir husus gelir vergisi mükellef sayısı 26 binden daha fazla olan Şanlıurfa ilinde meslek mensubu sayısının da görece olarak yüksek olması sebebiyle listede ikinci sırada yer almasıdır.

Tablo 11. 2016 ve 2017 Yılları SM-SMMM Başına Gelir Vergisi Mükelleflerinin En Az Olduğu 10 İl

2016				2017			
İller	SM ve SMMM (Sayı)	GV Mük. (Sayı)	GV /SM ve SMMM (Oran)	İller	SM ve SMMM (Sayı)	GV Mük. (Sayı)	GV /SM ve SMMM (Oran)
Ankara	12.224	130.557	10,68	Ankara	12.466	134.200	10,77
İstanbul	38.939	485.150	12,46	İstanbul	40.861	498.838	12,21
Bursa	4.629	79.719	17,22	Bursa	4.809	82.760	17,21
İzmir	7.009	125.212	17,86	İzmir	7.333	129.236	17,62
Denizli	1.180	23.265	19,72	Denizli	1.210	24.063	19,89
Adana	2.206	44.116	20	Adana	2.271	45.537	20,05
Antalya	3.727	78.864	21,16	Antalya	3.922	80.751	20,59
Bolu	317	6.728	21,22	Bolu	326	6.955	21,33
Uşak	337	7.481	22,2	Uşak	354	7.718	21,8
Mersin	1.745	38.764	22,21	Mersin	1.822	40.110	22,01

SM-SMMM başına gelir vergisi mükellefi oranının en az olduğu 10 il sıralaması Tablo 11’de yer almaktadır. İllerin sıralamaları 2016 ve 2017 yılında da değişmemiştir. Her iki yılda da meslek mensubu başına mükellefin en az olduğu il Ankara ili olmuştur. Tabloda yer alan illerde gelir vergisi mükellef sayısının yüksek olmasına rağmen SM-SMMM sayısı da görece çok olduğundan meslek mensubu başına mükellef sayısı bu illerde daha az olmuştur. Listede ilk sırada yer alan Ankara’nın oranı yaklaşık 11 çıkarken 10. Sıradaki Mersin ilinde sayı 22’nin üzerine çıkmaktadır.

Tablo 12. SM-SMMM Başına Kurumlar Vergisi Mükelleflerinin En Çok Olduğu 10 İl

2016				2017			
İller	SM ve SMMM (Sayı)	KV Mük. (Sayı)	KV /SM ve SMMM (Oran)	İller	SM ve SMMM (Sayı)	KV Mük. (Sayı)	KV /SM ve SMMM (Oran)
Muş	39	1.186	30,41	Muş	42	1.211	28,83
Bitlis	63	1.092	17,33	Bitlis	63	1.163	18,46
Batman	158	2.734	17,3	Batman	162	2.883	17,8
Mardin	230	3.909	17	Mardin	249	4.178	16,78
Şanlıurfa	434	7.308	16,84	Şanlıurfa	468	7.396	15,8
Van	315	4.472	14,2	Van	339	4.752	14,02
Diyarbakır	503	7.106	14,13	Diyarbakır	532	7.304	13,73
Elazığ	237	3.163	13,35	Elazığ	247	3.242	13,13
Aksaray	175	2.167	12,38	Aksaray	187	2.368	12,66
Adıyaman	179	2.091	11,68	Adıyaman	179	2.133	11,92

Tablo 12’de SM-SMMM başına kurumlar vergisi mükellefi sayıları tespit edilmiş ve illere göre dağılımının en çok olduğu 10 ile yer verilmiştir. Tabloya göre 2016 ve 2017 yıllarında meslek mensubu başına kurumlar vergisi mükellefinin en çok olduğu il Muş ilidir. Bu sonuca göre meslek mensubu sayısının en olduğu il olan Muş’ta bir meslek mensubuna yaklaşık 30 KV mükellefi düşmektedir. 10. sırada yer alan Adıyaman ilinde ise mükellef başına düşen KV mükellefi sayısı yaklaşık 12’dir.

Tablo 13. SM-SMMM Başına Kurumlar Vergisi Mükelleflerinin En Az Olduğu 10 İl

2016				2017			
İller	SM ve SMMM (Sayı)	KV Mük. (Sayı)	KV /SM ve SMMM (Oran)	İller	SM ve SMMM (Sayı)	KV Mük. (Sayı)	KV /SM ve SMMM (Oran)
Uşak	337	1.864	5,53	Uşak	354	1.974	5,58
Balıkesir	975	5.578	5,72	Balıkesir	1.003	5.950	5,93
Kars	128	738	5,77	Bartın	106	631	5,95
Bursa	4.629	26.942	5,82	Bursa	4.809	28.680	5,96
Edirne	387	2.270	5,87	Bolu	326	1.948	5,98
Çorum	399	2.346	5,88	Çorum	410	2.495	6,09
Bolu	317	1.876	5,92	Edirne	393	2.425	6,17
Denizli	1.180	7.064	5,99	Kars	127	783	6,17
Karabük	192	1.166	6,07	Denizli	1.210	7.516	6,21
Bartın	103	627	6,09	Karabük	195	1.211	6,21

SM-SMMM başına kurumlar vergisi mükelleflerinin en az olduğu 10 il Tablo 13'te yer almaktadır. Tablodaki sonuçlara göre meslek mensubu başına KV mükellefi sayısının en düşük olduğu il 2016 ve 2017 yıllarında Uşak ili olmuştur. Bu ilde her iki yılda da meslek mensubu başına yaklaşık 6 KV mükellefi düşmektedir. Listenin sonuna doğru bu sayı çok değişmemekte ve 6'nın üzerine çıkmaktadır. Listedeki bu iller için meslek mensuplarının KV mükellefi sayılarının düşük olduğunu ifade etmek mümkündür. Buna göre bu illerde meslek mensuplarının KV mükellefi potansiyelinin diğer illere nazaran düşük olduğu görülmektedir.

4.2.2. YMM'ler İle İlgili Sayısal Sonuçlar

Yeminli Mali Müşavir unvanına sahip meslek mensubu sayısının sınırlı olması sonucu, meslek odaları tüm illerde bulunmamaktadır. TÜRMOB'a kayıtlı bu odalar buldukları illeri ve kendisine bağlanan diğer illerdeki YMM'leri temsil etmektedir. Türkiye'de TÜRMOB'a kayıtlı 8 YMM odası bulunmaktadır. Bunlar; Adana, İzmir, Gaziantep, İstanbul, Bursa, Ankara, Antalya ve Eskişehir odalarıdır. Aşağıda bu odalar ile ilgili bazı veriler sunulmaktadır. Çalışma kapsamında YMM meslek odası bulunmayan iller ile ilgili veriler(meslek mensubu ve mükellef sayıları) bağlı olduğu YMM odası ile birleştirilerek analiz edilmiş ve sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 14. 2016 ve 2017 Yıl Sonları İtibari ile YMM Sayıları ve Odaların Toplam YMM İçinde Yüzdeler Dağılımı

2016			2017		
YMM Odaları	YMM (Sayı)	Yüzde	YMM Odaları	YMM (Sayı)	Yüzde
İstanbul	2.215	46,90	İstanbul	2.228	46,95
Ankara	1.461	30,93	Ankara	1.457	30,71
İzmir	423	8,96	İzmir	429	9,04
Bursa	190	4,02	Bursa	188	3,96
Adana	158	3,35	Adana	165	3,48
Gaziantep	134	2,84	Gaziantep	138	2,91
Antalya	79	1,67	Antalya	78	1,64
Eskişehir	63	1,33	Eskişehir	62	1,31
Toplam	4.723		Toplam	4.745	

Tablo 14'te Türkiye'de 2016 ve 2017 yıllarında YMM sayıları ve YMM odalarının bulunduğu illerdeki YMM'lerin toplam YMM'ler içindeki oranları büyükten küçüğe doğru verilmiştir. Bu verilere göre 2016 yılında İstanbul YMM odası %46,90 oran ve 2.215 YMM sayısı ile en çok YMM'ye sahip il iken, yine 2017 yılında da %46,95 oran ve 2.228 YMM sayısı ile en yüksek üyesi olan oda olmuştur. 2016 yılında %1,33 oran ve 63 üyeye, 2017 yılında da %1,31 ve 62 üyeye sahip Eskişehir odası en düşük oran ve üye sayısına sahiptir.

Tablo 15. 2016 ve 2017 yılları YMM Odalarına Kayıtlı İllerin Gelir Vergisi Mükelleflerinin Toplamının YMM Sayılarına Oranları

2016				2017			
Odalar	YMM (Sayı)	GV Mükellefi (Sayı)	GV/YMM (Oran)	Odalar	YMM (Sayı)	GV Mükellefi (Sayı)	GV/ YMM (Oran)
Antalya	79	94.493	1.196,11	Antalya	78	96.888	1.242,15
Gaziantep	134	138.196	1.031,31	Gaziantep	138	142.418	1.032,01
Adana	158	128.672	814,38	Adana	165	132.941	805,70
Eskişehir	63	48.367	767,73	Eskişehir	62	49.907	804,95
İzmir	423	256.351	606,03	Bursa	188	118.621	630,96
Bursa	190	114.294	601,55	İzmir	429	266.252	620,63
Ankara	1.461	425.055	290,93	Ankara	1.457	437.957	300,59
İstanbul	2.215	590.906	266,77	İstanbul	2.228	608.752	273,23

Tablo 15’de 2016 ve 2017 yıllarında YMM odalarına kayıtlı illerin gelir vergisi mükellef sayıları toplamı ile odaya kayıtlı YMM sayıları oranlanarak YMM başına düşen gelir vergisi mükellef sayıları bulunmuştur. Tabloya göre 2016 yılında YMM başına mükellefin en çok olduğu il 1.196,11 gelir vergisi mükellefi ile Antalya iken en az olan il ise YMM başına 266,77 GV mükellefi ile İstanbul olmuştur. 2017 yılında yine YMM başına GV mükellefinin en çok olduğu il 1.242,15 ile Antalya iken, en düşük ile ise 273,22 kişi ile İstanbul olmuştur. Sonuçların değerlendirilmesinde araştırmanın kısıtları arasında belirtilen meslek mensuplarının bağlı oldukları oda dışında diğer illerde (idari bölgelerde) faaliyette bulunması hususu önem kazanmaktadır. Ancak bu durumun tespit edilmesinin araştırma sınırlılıkları çerçevesinde tespiti mümkün olamayacağından durumun göz ardı edilmesi varsayımından hareket edilmiştir. Bu sonuçlara göre meslek mensuplarının bağlı oldukları oda ve odanın kapsadığı iller açısından yapılan değerlendirmeye göre mükellef yoğunluğunun en fazla olduğu YMM odası Antalya (ve çevresi) iken mükellef yoğunluğunun en düşük olduğu YMM odası İstanbul (ve çevresi)’dir.

Tablo 16. 2016 ve 2017 Yılları YMM Odalarına Kayıtlı İllerin Kurumlar Vergisi Mükelleflerinin Toplamının YMM Sayılarına Oranları

2016				2017			
Odalar	YMM (Sayı)	KV Mükellefi (Sayı)	KV/YMM (Oran)	Odalar	YMM (Sayı)	KV Mükellefi (Sayı)	KV/ YMM (Oran)
Antalya	79	31.268	395,80	Antalya	78	32.599	417,94
Gaziantep	134	47.600	355,22	Gaziantep	138	50.005	362,36
Eskişehir	63	13.508	214,41	Eskişehir	62	13.883	223,92
İzmir	423	80.389	190,04	İzmir	429	84.283	196,46
Bursa	190	34.478	181,46	Bursa	188	36.759	195,53
Adana	158	27.189	172,08	Adana	165	28.890	175,09
İstanbul	2.215	301.833	136,27	İstanbul	2.228	318.582	142,99
Ankara	1.461	162.523	111,24	Ankara	1.457	170.141	116,77

Tablo 16’da 2016 ve 2017 yıllarında YMM odalarına kayıtlı illerin Kurumlar vergisi mükellef sayıları toplamı ile odaya kayıtlı YMM sayıları oranlanarak YMM başına düşen kurumlar vergisi mükellef sayıları bulunmuştur. Tabloya göre meslek mensubu başına mükellef oranında listenin başında Antalya odası yer almaktadır. Antalya odasında 2016 ve 2017 yıllarında sırasıyla yaklaşık 396 ve 418 mükellef düşmektedir. Listede Antalya odasını Gaziantep ve Eskişehir meslek odaları takip etmektedir. YMM başına mükellefin en az olduğu meslek odası ise YMM başına 110’un üzerinde KV mükellefi ile Ankara olmuştur.

5. SONUÇ

Çalışmada muhasebe meslek mensuplarının Türkiye genelindeki yoğunluk dağılımı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda il bazında yapılan araştırma kapsamında nüfus ve vergi mükellefi kriterlerine göre yoğunluk tespiti yapılmıştır. Nüfus yoğunluğunun fazla olduğu büyükşehirlerde sayısal olarak meslek mensubunun sayısal olarak fazla olması beklenen bir durumdur. Ancak çalışma kapsamında salt sayısal verilerin analizde yetersiz kalması riskini azaltmak amacıyla meslek mensubu sayıları oransal analize dönüştürülmüştür. 2016 ve 2017 yılsonları itibarı ile SM, SMMM YMM sayıları, illere göre oranları, illerin nüfusuna oranları, GV mükellef sayıları ve KV mükellef sayılarına oranları tespit edilmiştir.

SM ve SMMM'lerin sayıca en çok olduğu iller, nüfusun yoğun olduğu İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa vd. iller olmuştur. Ancak nüfus başına SM ve SMMM en çok olduğu iller Muş, Bitlis, Şanlıurfa gibi nüfusun göreceli olarak az ancak meslek mensuplarının da çok az olduğu iller olmuştur. İstanbul, Ankara, İzmir gibi yoğun nüfuslu iller SM ve SMMM sayısı fazla olduğu için nüfus başına meslek mensuplarının en az olduğu iller olmuştur. GV mükelleflerinin meslek mensupları başına en çok olduğu iller Muş, Bitlis, Şanlıurfa vs. illeridir. Sebebi SM ve SMMM sayısının GV mükellefine oranla daha az olmasıdır, en az olduğu iller Ankara, İstanbul, Bursa gibi illerdir. Bu sonucun çıkmasında GV mükellefi ile birlikte meslek mensuplarının da yoğun olarak bu illerde bulunması etkindir.

KV açısından meslek mensubu başına KV mükelleflerinin en çok olduğu iller Muş, Bitlis, Batman gibi az nüfuslu illerden oluşmaktadır. Bu sonucun çıkmasında diğer illere nazaran meslek mensupları sayısının az olmasına rağmen yapılan oranlamada meslek mensubu başına KV mükellefinin fazla çıkması etkindir. Ancak meslek mensubu başına KV mükellefinin en az olduğu iller KV mükelleflerinin nispeten daha az olduğu Uşak, Balıkesir, Kars gibi iller olmuştur. Bu sonuçlardan hareketle meslek mensubu başına vergi mükellefi sayılarının tespiti ile o illerde mesleği icra eden veya edecek olan meslek mensuplarına bir bilgi akışı sağlanmış olmaktadır.

YMM ile ilgili veriler doğrultusunda hem YMM sayısı hem de YMM oranının en yüksek olduğu odalar İstanbul, Ankara ve İzmir odalarıdır. Bu illerin nüfus yoğunlukları, GV ve KV mükellefleri çok fazla olup buralarda faaliyette bulunan YMM sayıları da fazla olmuştur. GV açısından YMM sayısının daha az olması nedeni ile YMM başına mükellefin en çok olduğu oda Antalya odası, YMM başına mükellefin en az olduğu oda ise İstanbul odasıdır. Nedeni ise GV mükellefi çok ancak YMM sayısının da yüksek olmasıdır. Yine aynı şekilde YMM başına KV mükellefinin en çok olduğu oda KV mükelleflerinin nispeten çok YMM sayısının az olması nedeni ile Antalya odasıdır. YMM başına KV mükellefinin en az olduğu oda ise Ankara YMM odası olmuştur. Sebebi KV mükellefi çok ancak YMM sayısının da yüksek olmasıdır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda farklı unvanlarla kariyer planlamasında bulunan meslek mensuplarına iller bazında mesleki yoğunluk araştırılmış olup mevcut durum tespit edilmiştir. Yapılan projeksiyonlarla meslek mensuplarının kariyer planlamalarında dikkat edecekleri kriterlerin yanında il bazında yoğunluklara da dikkat edilmesinin önemi vurgulanmıştır. Bu bilgilerin daha sonra yapılacak olan akademik araştırmalarda ve mesleki planlama yapan kurum ve kuruluşların çalışmalarında faydalı olacağı beklenmektedir.

KAYNAKÇA

3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu, Resmi Gazete Tarihi:13.06.1989, Sayı:20194.

5786 Sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Resmi Gazete Tarihi:26.07.2008, Sayı:26948.

660 Sayılı Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Resmî Gazete Tarihi: 02.11.2011, Sayı:28103.

AECC (Accounting Education Change Commission). (1990). Objectives of education for accountants: Position statement number one. *Issues in Accounting Education*, 5(2), 307-312.

Akın, A. (2007). Muhasebe meslek mensuplarında iş tatmini ile işten ayrılma eğilimi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (34), 144-151.

- Ayboğa, H. (2003). Globalleşme sürecinde ülkemizde muhasebe mesleğinin ve meslek mensuplarının eğitimi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2003, 18(1), 327-359.
- Aydemir, O. (2015). Muhasebe meslek mensuplarının karşılaştıkları sorunlar ve beklentiler. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (67), 71-84.
- Aysan, M. (2006). Türkiye’de muhasebe mesleğinin gelişimi. *Mali Çözüm Dergisi*, 76, 265-274.
- Bezirci, M. ve Karasioğlu, F. (2011). Türkiye’de Denetimin Tarihsel Gelişimi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(21), 571-592.
- Bursa YMMMO (Bursa Yeminli Mali Müşavirler Odası). (2018). Erişim adresi: <http://www.bursaymmo.org.tr/yymyapabilecegiisler/>, (01 Mart 2018).
- Coşkun, N. (2017). *Muhasebe eğitimi alan öğrencilerin motivasyonlarının ve beklentilerinin değerlendirilmesi: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi’ne bağlı meslek yüksekokullarında bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Çürük, P. ve Tüm, Ö. (2011). Yeminli mali müşavirlerin mesleki sorumluluğuna ilişkin sorunların tespitine yönelik uygulamalı bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 59-76.
- Çürük, T., Doğan, Z. ve Türk, Z. (2005). Çok uluslu işletmelerin faaliyet gösterdikleri ülkelerde karşılaştıkları muhasebe sorunları. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (32), 53-79.
- Dalğar, H. ve Tekşen, Ö. (2017). Türkiye’de muhasebecilerin mesleki rollerini algılamaları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (74), 37-50.
- Demir, B. (2012). Muhasebeye yön veren gelişmeler ve meslek yüksekokullarında verilen muhasebe eğitimine yansımaları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 109-120.
- Durak, G. (2009). *Üniversitelerde verilen muhasebe eğitiminin Kırklareli yöresinde faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin beklentilerini karşılama düzeyinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Ertuş, F. C. (2011). *Muhasebe organizasyonu*. Seçkin Yayınları, Ankara.
- Ertuğrul, A. (2016). İşletmelerin, ön lisans muhasebe bölümü mezunlarından beklentileri ve Ankara Organize Sanayi Bölgesi’nde bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 133-147.
- Gangwar, S. ve Gangwar, D. (2008). *Fundamental principles of accounting*. Erişim adresi: <https://ebookcentral.proquest.com>, (15 Mart 2018).
- GİB (Gelir İdaresi Başkanlığı). (2018). *İstatistikler*. Erişim adresi: <https://www.gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/istatistikler>, (15 Mart 2018).
- Güvemli, O., Aytulun, A. ve Şişman, B. (2013). Türkiye’de muhasebe mesleğinin gelişmesi ve ilk meslek örgütlenmesi: Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği – 1942. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (4) , 19-49.
- Hatunoğlu, Z. ve Kılılı, M. (2014). Hastane işletmelerinin istihdam ettikleri muhasebe elemanlarında aradıkları nitelikler ve muhasebe eğitiminden beklentileri: Kahramanmaraş, Gaziantep ve Osmaniye illerinde bir alan çalışması. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 228-241.
- Hines, R. D. (1989). Financial accounting knowledge, conceptual framework projects and the social construction of the accounting profession. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 2(2), 72-92.
- Kaya, E. (1991). *Serbest muhasebecilik, serbest muhasebeci mali müşavirlik ve yeminli mali müşavirlik mevzuatının muhasebe uygulamalarına ve eğitimine etkisi*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- KGK (Kamu Gözetim Kurumu). (2013). *Bağımsız Denetçilik Uygulamalı Mesleki Eğitim Tebliği*. Resmi Gazete Tarihi: 25.01.2013, Sayı:28539.

- KGK (Kamu Gözetim Kurumu). (2012). *Bağımsız Denetim Yönetmeliği*. Resmi Gazete Tarihi: 26.12.2012, Sayı:28509.
- KGK (Kamu Gözetim Kurumu). (2018). *Bağımsız denetçiler*. Erişim adresi: <https://www.kgk.gov.tr/>, (20 Mayıs 2018).
- Korukoğlu, A. (1998). İşletmelerde muhasebe eğitimi ve üniversitelerle işbirliği, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 13-24.
- Kutlu, H. A. (2008). Muhasebe meslek mensupları ve çalışanlarının etik ikilemleri: Kars ve Erzurum illerinde bir araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(02), 143-170.
- Küçük, E. (2011). Planlanmış davranış teorisi çerçevesinde mali müşavir (SMMM) olma niyetinin altında yatan faktörlerin analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(14), 145-162.
- Lee, T. (1995). The professionalization of accountancy: a history of protecting the public interest in a self-interested way. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 8.4: 48-69.
- Marşap, B. (1995). *Muhasebe mesleğinde iş tatmininin Türkiye açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özkan, A. (2006). Bağımsız çalışan muhasebecilerin yaptığı dönem sonu muhasebe uygulamalarının tespitine yönelik bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 95-119.
- Sevilengül, O. (2014). *Genel muhasebe*. 17. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi,
- Şengel, S. (2011). Türkiye’de muhasebe meslek elemanı talebi üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (50), 167-180.
- Tudor, A. T. (2013). Balancing the public and the private interest—a dilemma of accounting profession. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 92, 930-935.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2018). Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist>, (20 Mart 2018).
- TÜRMOB (Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği). (2018). *Üye istatistikleri*. Erişim adresi: <https://www.turmob.org.tr/>, (09 Mart 2018).
- TÜRMOB. (2015). *Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*. Resmi Gazete Tarihi: 22.05.2015, Sayı:29363.
- Uzay, Ş. (2004). 21. yüzyılın başında muhasebe mesleğini etkileyen gelişmeler ve geleceğe yönelik değerlendirmeler. *Mali Çözüm Dergisi*, (67), 229-248.
- Uzay, Ş., Tanç, A. ve Erciyas, M. (2009). Türkiye’de muhasebe denetimi: Geçmişten geleceğe-1. *Mali Çözüm Dergisi*, (95), 125-140.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA PSİKOLOJİK SERMAYE, İŞ TATMİNİ VE ÖRGÜTSEL SINIZM İLİŞKİSİ*

THE RELATIONSHIP BETWEEN PSYCHOLOGICAL CAPITAL, JOB SATISFACTION AND ORGANIZATIONAL CYNICISM OF HEALTHCARE EMPLOYEES

Dr. Öğr. Üyesi R. Dilek KOÇAK¹

Gizem Asena ELÇİÇEK BOYALI²

ÖZ

Bu çalışmada, psikolojik sermayenin iş tatmini ve örgütsel sinizm ile ilişkisi araştırılmıştır. Araştırmanın modeli, psikolojik sermayenin iş tatmini ve örgütsel sinizm ile ilişkisinin olduğu varsayımıyla oluşturulmuştur. Araştırmanın örnekleme, Ankara ili sınırları içinde yer alan 11 özel hastanedeki sağlık çalışanlarından oluşmaktadır. Bu kapsamda 397 katılımcının verileri ile analiz gerçekleştirilmiştir. Anket, 4 bölümden ve toplamda 50 sorudan oluşmaktadır. Anketin ilk bölümünde demografik sorular yer almaktadır. Değişkenlerin ilişkilerini ölçmek amacı ile "Psikolojik Sermaye Ölçeği", "İş Tatmin Ölçeği", ve "Örgütsel Sinizm Ölçeği" kullanılmıştır. Psikolojik sermaye ölçeği, "Öz Yeterlilik", "Umut", "İyimserlik" ve "Psikolojik Dayanıklılık" alt boyutlarından oluşmaktadır. Bireylerin genel iş tatminlerini ölçmek için geliştirilen iş tatmini ölçeği kullanılmıştır. Örgütsel sinizm ölçeği ise "Bilişsel", "Duyuşsal" ve "Davranışsal" alt boyutlarından oluşmaktadır. Verilerin analizinde "SPSS" ve "SmartPLS" programı kullanılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde, psikolojik sermayenin iş tatminini, bilişsel sinizmi, duyuşsal sinizmi ve davranışsal sinizmi etkilediği görülmüştür. İyimserlik ve psikolojik dayanıklılık boyutunun iş tatminini; iyimserlik boyutunun bilişsel ve duyuşsal sinizmi, umut ve psikolojik dayanıklılık boyutunun ise davranışsal sinizmi etkilediği tespit edilmiştir. Öz yeterlilik ve umut boyutlarıyla iş tatmini arasında; öz yeterlilik, umut ve psikolojik dayanıklılık boyutlarıyla bilişsel ve duyuşsal sinizm arasında; öz yeterlilik ve iyimserlik boyutlarıyla davranışsal sinizm arasında ise istatistiksel açıdan anlam tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Sermaye, İş Tatmini, Örgütsel Sinizm, Özel Hastaneler, Sağlık Çalışanları.

JEL Sınıflandırma Kodları: M10, M19.

ABSTRACT

The study investigates the relation of psychological capital with job satisfaction and organizational cynicism. Model of the research is formed with the assumption that psychological capital is related to job satisfaction and organizational cynicism. The sample of the study consists of health workers in 11 private hospitals in Ankara. In this scope, an analysis is performed with the data of 397 participants. The survey consists of 4 parts and 50 questions in total. At the first part of the survey, there are demographic questions. Besides, "Psychological Capital

* Bu çalışma, Dr. Öğr. Üyesi R. Dilek KOÇAK danışmanlığında Gizem Asena ELÇİÇEK BOYALI tarafından hazırlanan ve 26.06.2019 tarihinde savunulan "Psikolojik Sermayenin İş Tatmini ve Örgütsel Sinizm ile İlişkisi: Bir Alan Araştırması" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ Türk Hava Kurumu Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, r.dilekkocak@gmail.com

² Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Bilim Uzmanı, gizemasenaelcicek@hotmail.com

Scale”, “Job Satisfaction Scale”, and “Organizational Cynicism Scale” are used to measure the relations of related variables. Psychological Capital Scale consists of the sub-dimensions of “Self-efficacy”, “Hope”, “Optimism” and “Psychological resilience”. “The Job Satisfaction Scale” is used to measure the general work satisfaction of people. Organizational Cynicism Scale consists of “Cognitive”, “Affective” and “Behavioral” sub-dimensions. To analyse the data, “SPSS” Program and “SmartPLS” are utilised. As a result of the findings, it is seen that psychological capital affects job satisfaction, cognitive cynicism, affective cynicism and behavioral cynicism. Optimism and psychological resilience dimension of job satisfaction; cognitive and affective cynicism of optimism dimension; hope and psychological endurance affect behavioral cynicism. Relationships that cannot be determined statistically; between job satisfaction and self-efficacy dimensions; between the dimensions of self-efficacy, hope and psychological resilience and cognitive and affective cynicism; it is determined between behavioral cynicism and self-efficacy and optimism.

Keywords: Psychological Capital, Job Satisfaction, Organizational Cynicism, Private Hospitals, Healthcare Employees.

JEL Classification Codes: M10, M19.

1. GİRİŞ

İşletmeler; küreselleşme, değişen beklentiler, teknolojik gelişmeler gibi birçok güçlükle karşılaşmaktadır. Bu güçlükler ile baş edebilmek ve işletmenin sürekliliğini sağlamak amacıyla yenilikleri takip ederek değişimlere ayak uydurmak zorunluluk haline gelmiştir. Bu gelişmeler, örgütleri çalışanların mutluluğuna önem vermeye yönlendirmiştir. Çalışanların sahip olduğu olumlu özellikleri geliştirmenin, işletmelerde karşılaşılabilecek olumsuzlukları en aza indireceğine dair çalışmalar başlatılmıştır. Bu alanda yapılmış olan çalışmaların sonucunda pozitif psikoloji kavramı ortaya çıkmıştır (Youssef ve Luthans, 2007).

Pozitif psikoloji, bireylerdeki yanlışlıklara değil, doğru olana ve süreç içerisinde ne şekilde geliştirilebileceğine odaklanmaktadır (Luthans, Vogelgesang ve Lester, 2006). Pozitif psikolojinin örgüt ortamına olan yaklaşımı iki kısımdan oluşmaktadır. Bunlardan ilki olan “Pozitif Örgütsel Düşünce Okulu”, kriz ve diğer olumsuz koşullarla karşılaşılması durumunda işletmenin sürekliliğini sağlamak amacıyla pozitif özelliklere odaklanılması gerektiğini işaret etmektedir. Bir diğeri olan “Pozitif Örgütsel Davranış” ise, günümüzdeki çalışma şartlarının geliştirilebilmesi amacıyla ölçülebilir, geliştirilebilir ve etkin yönetilebilir insan kaynaklarına dair güçlü taraflar ve psikolojik kapasiteler alanında gerçekleştirilen çalışmalar ve uygulamalar olarak ifade edilmektedir (Luthans, 2002). Pozitif örgütsel davranış alanından ortaya çıkan ve bu alanda oldukça önemli bir kavram olan psikolojik sermaye, özellikle son on yılda araştırmalara daha sık konu edilmektedir. Bireyin problemleri ve yanlış taraflarına odaklanmak yerine, faydalı ve doğru yönlerine odaklanarak, daha mutlu ve başarılı olmasını hedefler. Bireyin olumlu özellikleri olan “öz yeterlilik”, “umut”, “iyimserlik” ve “psikolojik dayanıklılık” bileşenlerinden oluşan psikolojik sermaye ile amaçlanan, örgüt içindeki bireylerin pozitif davranışlarını arttırmaktır. Pozitif örgütsel davranış kavramını, geleneksel örgütsel davranış yaklaşım tanımlarından ayıran en önemli neden, pozitif örgütsel davranışın, içinde bulunulan koşullara önem vermesi ve durumsal unsurları gözetmesi, bu sayede gelişime ve değişime hazır olan psikolojik kapasiteye yönelmesidir. Bu yönüyle pozitif örgütsel davranışın, kişisel ve örgütsel verimliliğin artırılması amacıyla deneyim ya da eğitimle değişebilir ve artırılabilir özelliğe sahip olduğu söylenilebilir (Çetin, Hazır ve Basım, 2013). Bu alanda yapılan ve sonuçları bakımından en etkili çalışma, 2000’li yıllarda ortaya koyulan “öz yeterlilik”, “umut”, “iyimserlik” ve “psikolojik dayanıklılığa” bağlı olarak ortaya çıkan, kişilerin olumlu psikolojik duygularına yönelik olan psikolojik sermayedir (Keser ve Kocabaş, 2014).

Olumlu bir tutum olarak ifade edilen iş tatmini, farklı tanımlamalar yapılsa da genel olarak çalışanların işinden duyduğu memnuniyeti ifade eder. Örgütsel sinizm ise felsefedeki sinik kavramının dışında “alaycı” ve “eleştirel” davranışlarda bulunmak olarak ifade edilmektedir. Literatür tarandığında, yapılan araştırmaların sonucuna göre olumlu özellikleri konu edinen psikolojik sermayenin, çalışanların işlerinden memnuniyetlerini ifade eden iş tatminini pozitif yönde etkileyen bir kavram olarak öne çıktığı görülmektedir (Locke, 1976; Polatçı, 2014; Zeynel, 2018). Çalışanların olumsuz duyguları, düşünceleri ve davranışları olarak ifade edilen bir kavram olan örgütsel sinizmi ise negatif yönde etkilediği sonuçlarına ulaşıldığı görülmüştür (Avey, Luthans ve Youssef, 2008; Avey, Luthans, Smith ve Palmer, 2010; Uygungil ve İşcan, 2018).

Bu çalışma, psikolojik sermayenin iş tatmini ve örgütsel sinizm üzerindeki etkisinin tespit edilmesi amacıyla yapılmıştır. Ankara ilindeki özel hastanelerde yapılan bu araştırma ile psikolojik sermayenin, iş tatmini ve örgütsel sinizm ile ilişkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda elde edilen bulguların ışığında literatüre katkı sağlaması ve sonuçlar ile sağlık sektörü yöneticilerine yol gösterici olması beklenmektedir.

2. PSİKOLOJİK SERMAYE

Luthans ve diğerleri, psikolojik sermayeyi, kişilerin pozitif psikolojik gelişme durumu olarak açıklamışlardır (Luthans, Avolio, Avey ve Norman, 2007). Çalışanların verimliliği, gördükleri eğitimden, deneyimden ve bilişsel yeterlilikten meydana gelen; insan sermayesinin dışında kişiliklerini oluşturan ve yaptıkları işin nitelik ve niceliklerine etki eden pozitif psikolojilerine de bağlıdır (Akçay, 2012: 124). Psikolojik sermaye, çalışanların güçlü taraflarını ortaya çıkarmaya ve olumlu yönlerini arttırmaya çalışarak çalışanların daha mutlu, daha başarılı ve daha iyi olmalarını gerçekleştirmeyi hedeflemektedir (Youssef ve Luthans, 2014). Pozitif örgütsel davranışın örgüt yaşamında uygulanmasıyla ortaya çıkan psikolojik sermaye, kişinin “kim olduğu” ve “ne olabileceği” sorularına odaklanmaktadır. Psikolojik sermaye, işletmelerin rekabet üstünlüğü kazanmasında entelektüel sermayenin önüne geçen, temelinde “olumluya odaklanmak” olan bir anlam içermektedir (Çetin vd., 2013). Psikolojik sermaye, kişisel gelişim ve performansın gelişmesi sonucunda sosyal sermayenin ve insan sermayesinin gücü, verimliliği, rekabet üstünlüğü ve yatırımların getirisi gibi konuları pozitif anlamda etkilemesinden dolayı örgütlerde bulunması gereken bir güç olarak görülmektedir (Koçak ve Temiz, 2016). Psikolojik sermaye kavramı; “öz yeterlilik”, “umut”, “iyimserlik” ve “psikolojik dayanıklılık” alt boyutlarını içermektedir (Luthans vd., 2006; Luthans vd., 2007). Psikolojik sermayesi fazla olan kişiler gelecekle ilgili daha olumlu beklenti içinde olurlar ve karşılıklarına çıkan zorlukların üstesinden gelebileceklerine dair inançları daha kuvvetli olmaktadır (Peterson, Luthans, Avolio, Walumbwa ve Zhang, 2011).

“Öz yeterlilik”alt boyutu, Sosyal-Bilişsel Teori’den geliştirilmiştir ve davranışın, bilişin ve çevrenin birbiriyle sürekli bir etkileşiminin olduğu varsayımı söz konusudur. Burada kişisel faktörler birtakım beceriler kapsamında ele alınmaktadır (Akdoğan ve Aydemir, 2018). Kişinin bir alanda öz yeterlilik kazanması, görevi en iyi biçimde yapmayı denemesine, diğer kişilerin deneyimlerine ve başkalarının teşvik etmesi ile kişinin olumlu geribildirimine bağlıdır (Özler ve Yıldırım, 2015). Daha açık bir ifade ile öz yeterlilik; bireyin, motivasyonunu ve bilişsel kaynaklarını, yaşamındaki olayları kontrol edebilecek biçimde yönlendirmesi, hayatı boyunca karşılaşacağı problemleri çözebileceğine dair inancıdır (Keleş, 2011).

“Umut”alt boyutu Synder’a (2000) göre kişilerin başarılarına yönelik katkısı olan pozitif motivasyon kaynağıdır. Umut boyutu yüksek olanlar karşılaşabilecekleri sorunları önceden görerek farklı çözüm yolları tespit edebilmektedirler. Umut, iyi olma duygusunu hissettiren, bireyi harekete geçmesi amacıyla motive eden bir özelliktir (Akman ve Korkut, 1993). Umut, önemli amaçlar belirleme (istenç) ve bu amaçlara ulaşmada karşılaşılan olumsuz durumları ortadan kaldırabilme inancını (başarma gücü) barındıran motivasyon kaynağı anlamına gelmektedir (Çetin vd., 2013). Umut, ulaşılacak istenilen, ancak henüz gerçekleşmemiş olan hedeflere ulaşılacağına yönelik inanç ve beklentiler şeklinde tanımlanmaktadır (Macinnis ve Mello, 2005). Umutlu bireyler, görev almak için, diğer çalışanlara oranla daha istekli ve güvenilirdirler ve çıkan zorluklara karşı, değişik alternatifler üreterek, yüksek performans ile sonuca ulaşabilirler. Nitekim, umut seviyesi daha güçlü olan çalışanların, umut seviyesi düşük olan çalışanlara göre performanslarının daha yüksek olduğunu tespit etmiştir (Kaplan ve Biçkes, 2013).

“İyimserlik”alt boyutu, bireyin hedefine ulaşabilmek amacıyla gayret etmesi, hedefine ulaşmak için ısrarcı davranmasına neden olacak olan ve yaşamın içinde olumlu şeylerle karşılaşacağına yönelik bir beklenti olarak açıklanmaktadır (Güler, 2009). Snyder (2000) iyimserliği, kişinin, kendi eylemlerini göz önüne almadan yaptığı işten pozitif bir sonuç beklemesi ve hedefe odaklı bilişsel bir süreç olarak tanımlamıştır. İyimser kişiler, iş hayatında daha fazla çalışmaya teşvik edilebilir. Ayrıca zorluklar karşısında daha dirayetli, daha tatminkâr, fiziksel ve duygusal yönden daha dinamik oldukları görülmektedir (Keleş, 2011). Ayrıca, iyimser bakış açısına sahip olan bireylerin performanslarının ve satış oranlarının daha fazla olduğu, kötümser olan bireylerde ise, iş bırakmaların daha fazla olacağı bilinmektedir (Seligmen ve Schulman, 1986: 833). İyimser kişilerin, sonuçlara ilişkin daha olumlu beklentilere sahip olduklarından sağlıklı, yapıcı davranışlarda bulunacaklarını ve psikolojik iyi oluş haliyle, karşılaştıkları zorlukları aşmak için çaba harcayarak istedikleri konuda başarıya ulaşabilecekleri savunulmaktadır (Özler ve Yıldırım, 2015).

“Psikolojik dayanıklılık, kişinin bir takım risk ve olumsuz koşulların var olması durumunda göstereceği pozitif uyumdur” (Masten ve Reed, 2002: 75). Genellikle hayatı boyunca süren, kişinin dış çevreyle olan, sürekli değişim ve belirsizlik durumlarında göstermiş olduğu çabaların sonucunda elde ettiği karmaşık ve hassas bir çıktıdır (Özkalp, 2009). Dayanıklılık, hayat sürecinde zorluklarla karşı karşıya gelindiğinde, kendini toparlayarak yeni duruma uyum sağlama becerisinin en önemli unsurudur. Psikolojik dayanıklılığı yüksek kişiler, zor şartlarla kuşatılmış olan durumlarda bile iyi olmayı sürdürmektedirler. Kendilerini değiştirmek zorunda kalmaları durumunda duygusal, bilişsel ve davranışsal olarak kendilerini gerçekleştirmek için çaba gösterirler (Kaya, Balay ve Demirci, 2014). Psikolojik dayanıklılık, kişinin birçok olumsuzlukla baş etmesi ve sonucunda başarılı olabileceği kabiliyeti olarak görülebileceği gibi, kişinin, çevresi ile olan belirsizlikler karşısında verdiği mücadele sonucunda pozitif yönde kazanımlar elde etmesidir (Özler ve Yıldırım, 2015).

3. İŞ TATMİNİ

Hackman ve Odham (1975) iş tatminini, çalışan bireylerin işinde duyduğu mutluluk tanımıyla açıklamışlardır. İş tatmini, kişinin işi ya da iş tecrübesini değerlendirmesinde olumlu duygular olarak tanımlanmaktadır (Bozkurt ve Bozkurt, 2008). Zeynel ve Çankıç 'ya (2015) göre, çalışanların psikolojik sözleşmesindeki beklentilerinin karşılanma derecesidir. Başka bir tanıma göre ise, çalışanların sadakati, işlerine devam etmesi ve verimliliği hususunda önem arz eden, çalışanların işleri karşısında vermiş oldukları duygusal tepkilerdir (Schmidt, 2009). Locke (1976) iş tatminini; bireyin işi ya da iş ile ilgili tecrübelerini değerlendirmesi sonucu meydana gelen memnuniyet veya pozitif duygusal bir düşünce olarak belirtmektedir. Mosadeghrad (2003), iş tatmini kavramını “çalışan kişilerin, belirlenen ve ortaya çıkan sonuçlara göre işlerine karşı ortaya çıkan duygusal reaksiyon” olarak tanımlamıştır. İş tatmini çalışan kişilerin işlerinden duyduğu memnuniyet olup, işletmeler açısından giderek önemi artan beşerî sermayenin etkin olarak kullanılmasını sağlamaktadır (Vila ve Garcia-Mora, 2005). İşine yönelik olumlu davranış geliştiren birey, bu olumlu davranışını iş hayatı dışında da sürdürmektedir. Çalışan, tatminsizlik duygusu içindeyse işleriyle alakası olmayan faaliyetlerde de mutlu olamamaktadır. İşine yönelik olumlu tutum geliştirememek de iş tatminsizliğine neden olabilmektedir (Gavcar ve Topaloğlu, 2008).

4. ÖRGÜTSEL SINIZM

Örgütsel sinizm kavramının literatüre girmesi ise 1989 yılında Mirvis ve Kanter'in sinizmin örgütlerde yaygınlaşmasının nedenini konu eden kitabıyla gerçekleşmiştir. Sonraki yıllarda bu konudaki araştırmalar yoğunlaşmıştır. Felsefe, siyaset, din, psikoloji başta olmak üzere birçok disiplinin konusunu oluşturan sinizm kavramı yönetim alanına dahil olarak örgütsel sinizm olgusunu kavramsallaştırmıştır. Örgütsel sinizm bireyin bağlı bulunduğu işyerine dair tecrübeler sonucu oluşan olumsuz duygu ve tutumlar bütünüdür. Sinizmin kaynağı bireyin kişiliği iken, örgütsel sinizm kurumdaki olumsuz tecrübeler sonucu oluşmaktadır (Gün ve Atanur-Baskan, 2017). Örgütsel sinizm, hayal kırıklığı, güvensizlik, umutsuzluk, öfke, örgüt veya ideoloji ve sosyal becerilerin genel ya da özel tutumları olarak tanımlanabilmektedir (Andersson, 1996). Abraham (2000) ise; örgütsel sinizmi, çalışanın iş yerine negatif duygular beslemesi ve duygularını örgüte eleştirel bir şekilde ifade etmesi olarak açıklamıştır ve örgütsel sinizmin, çalışanların kişisel değerleri ve işletmenin değerlerinin uyumsuz olması düşüncesinden kaynaklanabileceğini belirtmiştir. Dean, Brandes ve Dharwadkar (1998), örgütsel sinizmi çalışanın bulunduğu örgütün bütünlükten yoksun olduğu inancı ve örgüte karşı geliştirdiği negatif tutumlar bütünü olarak tanımlamıştır. Kalağan ve Güzeller (2010) örgüte ilişkin eleştirici, küçük düşürücü ve olumsuz tutumların üç boyutta değerlendirildiğini ifade etmişlerdir. İlk boyut olan bilişsel boyutta çalışan, örgütün adalet ve dürüstlükten uzak olduğuna dair inanca sahiptir. Bilişsel boyut sonrasında birey, duygusal boyut evresine geçer. Bu boyutta kızıp, sinirlenme, endişe ve gerilim duyguları yaşanmaktadır. İlk iki boyut tamamen zihinsel olup davranış olarak bir tepki verilmeyen aşamalardır. Son aşamada davranışsal tepkiler de başlamaktadır. Çalışan, örgütteki diğer çalışanlarla örgüte yönelik eleştirilere ve şikâyetlere başlar. Kişi, inanç ve duyguların devamında davranışsal olarak da örgütsel sinizmi ortaya çıkarmıştır (Yılmaz, İşeri ve Çolak, 2016). Örgütleri derinden etkileyen örgütsel sinizm kavramı “bilişsel boyut”, “duygusal boyut” ve “davranışsal boyut” kavramları ile bütünlüştürülmüştür.

“Bilişsel boyut”, hor görmek, öfkelenmek, sinirlenmek ve kınamak gibi negatif duygulardan oluşan, örgütün dürüst olmadığına yönelik bir inançtır. Bu noktadan ele alındığında kişilerin güdülerinin ve eylemlerinin iyiliği ve samimiyeti ile alakalı olarak inançsızlık eğilimini ifade etmektedir (Torun ve Çetin, 2015: 137). Örgütün ve üst yönetimin kendi çıkarları için adaletten, dürüstlükten ve içtenlikten uzak olduğuna ve yöneticilerin seçimlerinin

çıkarları doğrultusunda olduğuna dair inanıştır. Bunun sonucu olarak sinik bireyler örgütte alınan kararların kendilerine açıklanan nedenlerin dışında başka amaçlar doğrultusunda alındığına inanırlar. Siniklere göre yönetim çalışanları çıkarları uğruna feda edebilir (Kutanis ve Çetinel, 2010).

“Duygusal boyut”, örgüte yönelik objektif olmayan kızgınlık, utanç, öfke, sıkıntı, hayal kırıklığına uğramak ve şüphecilik benzeri negatif duygu ve hisleri barındırmaktadır (Dean vd., 1998: 346). Sinizm düzeyi yüksek olan çalışanlar bu duyguların bir kısmını yaşayabilmektedirler. Bu duygu bileşenlerine sahip olan çalışanlar, örgüt temelli seçimlerin kişisel çıkar ilişkisine dayandığını ve diğer bireylerin çelişkili ve güvenilmez oldukları inancını benimseyebilmektedirler (Efeoğlu ve İplik, 2013: 343-360). Sinik çalışanlar örgütlerini kendilerinin değer yargılarına göre değerlendirip yanlışlıklarını gördüklerinde, örgütten üstün olduklarını düşünerek gizli bir haz duyabilirler. Bundan dolayı siniklerde örgütleriyle ilgili yalnızca inançlar değil bu inançlar ile bağlantılı olarak farklı duygular hissettikleri de görülmektedir (Erdoğan ve Bedük, 2013).

“Davranışsal boyut”, çalışanların örgütle alakalı olarak, çevresine negatif ve örgütü aşağılayıcı bilgiler vermesi, şikâyet etmesi ve eleştiride bulunması olarak açıklanmaktadır (Gün, 2016). Bu eleştiriler, örgütte samimiyetten ve dürüstlükten uzak olduğuna yöneliktir. Antik Yunan dönemindeki siniklere paralel olarak, iğneleyici mizah kullanılmaktadır. Güçlü eleştiriler, karamsar tahminler, anlamlı bakışlar bu boyutta değerlendirilmektedir (Kutanis ve Çetinel, 2010: 188). Davranışsal boyuttaki eleştiri ve kötümeler mal ve hizmet alıcılarına da aktarırsa işletmenin itibarı da zarar görecektir. İş arkadaşlarına yapılması durumunda ise, bu kişiler durumun etkisiyle iş yeri hakkında olumsuz düşünmeye başlayacaktır. Bu şekilde sinizm, bulaşıcı bir hastalık gibi tüm örgüte yayılacaktır (Görmen, 2017).

5. KAVRAMLAR ARASI İLİŞKİLER

İşletmelerde çalışan bireylerin psikolojik sermaye düzeylerinin yüksek olması, işletmeler için son derece önem arz etmektedir. Bundan dolayı örgütler çalışanları değerlendirirken, psikolojik sermaye düzeyi yüksek çalışanlara daha fazla ehemmiyet vermeleri gerekmektedir. Çalışanların psikolojik sermaye düzeyi yüksekse kişi de iş tatmininin ve işe bağlılığın artması söz konusu olacaktır ve örgütsel değişimi kolaylaştırması imkânı sağlanacaktır (Polatçı, 2014). İş tatmini üzerindeki anlamlı ve pozitif etkisi görülen psikolojik sermayenin günümüz çalışma koşullarında, “işletmelere sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlayan ve insan kaynaklarının etkin yönetimi için önemli bir sermaye türü olduğunu ortaya koyacak araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır” (Akçay, 2012: 138). İyimser, umutlu, psikolojik dayanıklılığı ve öz yeterliliği yüksek çalışanlar, örgütlerde meydana gelen değişimlere ve bu dönemde meydana gelen belirsizliklere diğer çalışanlara göre daha kolay uyum sağlamaktadırlar (Çalışkan, 2014). Yapılan araştırmalar sonucunda, pozitif psikoloji ve boyutları sonucu çalışanlarda oluşan olumlu davranış duygu ve düşüncelerin, çalışanların iş yerlerinde sinik eğilimden uzaklaştıkları ve çalıştıkları yere olumlu anlamda katkı sağladıkları görülmektedir (Karacaoğlu ve İnce, 2013). Avey vd. (2010) yaptıkları araştırmada, örgütsel sinizm ve psikolojik sermayenin negatif yönlü bir ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Nafei de 2015 yılında sağlık çalışanlarıyla yaptığı araştırmasında, psikolojik sermaye düzeyi yüksek kişilerin örgütsel sinizm düzeylerinin daha az olduğu sonucuna ulaşmıştır. Uygungil ve İşcan (2018) “psikolojik sermaye” ile “örgütsel sinizm” arasında negatif yönlü ve anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bahsi geçen araştırmalardan yola çıkılarak araştırmanın metodolojisi kurgulanmıştır.

6. YÖNTEM

Araştırmanın yöntemi kısmında; araştırmanın modeline ve hipotezlerine, araştırmanın değişkenlerine, örnekleme, veri toplama araçlarına ve kullanılan ölçeklerin geçerlik ve güvenilirlik analizlerine ilişkin bilgiler sunulmuştur.

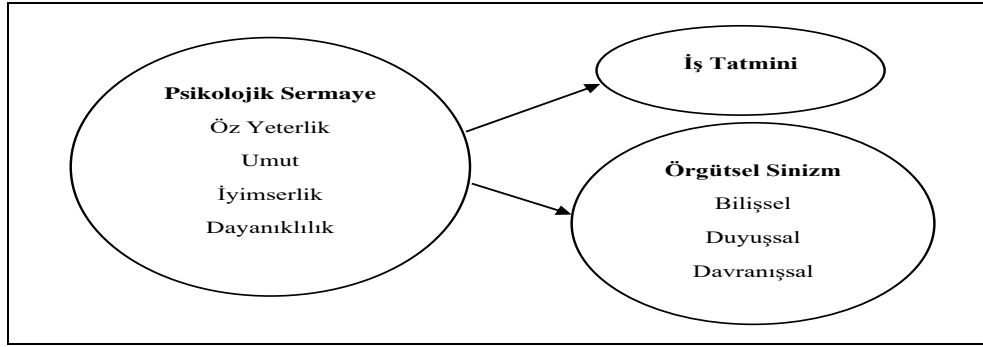
6.1. Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini, Ankara İl Merkezinde sağlık hizmeti veren hastanelerde; doktor, hemşire, ebe, sağlık memuru ve sağlık teknikeri gibi statülerle görev yapan 9808 çalışan oluşturmuştur. Oluşturulan anket formu çalışmanın geliştirilmesine izin veren 11 özel hastanedeki 500 sağlık personeline dağıtılmıştır. Anketlerden 430 adedinin geri dönüşü sağlanmıştır. Geri dönüş oranı %86 olarak gerçekleşmiştir. Veri girişi esnasında eksik veri içeren 33 anket değerlendirme dışı bırakılarak 397 anket analizlere dahil edilmiştir. Sekaran’a (2000) göre %95 hata payıyla güvenilir bir analiz yapabilmek için ulaşılan 397 örneklem büyüklüğü 1 milyondan daha büyük evren

için %95 oranında güvenilirlik sunmaktadır. Elde edilen örneklemin 1 milyondan daha fazla popülasyonu bulunan evrenler için uygun bulunması bu araştırma için de yeterli sayıya ulaşıldığını göstermektedir. Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım (2012: 141) “evrende yer alan her kişinin örnekte yer alma şansının eşit olmadığı çalışmalarda olasılığa dayalı olmayan örnekleme tekniklerini kullanılmasının doğru olacağını” belirtmişlerdir. Bu çalışma için veriler, “kolayda örnekleme tekniği” ile anlık (cross-sectional) olarak elde edilmiştir.

6.2. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Araştırma modeli, literatür taraması sonucunda, öne sürülen değişkenler baz alınarak hazırlanmıştır. Oluşturulan model Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırma modeli çerçevesinde öne sürülen hipotezler aşağıdaki gibidir;

H1: “Psikolojik sermayenin iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H2: “Psikolojik sermayenin örgütsel sinizm üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H2a: “Psikolojik sermayenin örgütsel sinizmin bilişsel boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H2b: “Psikolojik sermayenin örgütsel sinizmin duyuşsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H2c: “Psikolojik sermayenin örgütsel sinizmin davranışsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H3: “Psikolojik sermaye boyutlarının iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H3a: “Öz yeterlilik boyutunun iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H3b: “Umut boyutunun iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H3c: “İyimserlik boyutunun iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H3d: “Psikolojik dayanıklılık boyutunun iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H4: “Psikolojik sermaye boyutlarının örgütsel sinizmin bilişsel boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H4a: “Öz yeterlilik boyutunun örgütsel sinizmin bilişsel boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H4b: “Umut boyutunun örgütsel sinizmin bilişsel boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H4c: “İyimserlik boyutunun örgütsel sinizmin bilişsel boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H4d: “Psikolojik dayanıklılık boyutunun örgütsel sinizmin bilişsel boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H5: “Psikolojik sermaye boyutlarının örgütsel sinizmin duyuşsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H5a: “Öz yeterlilik boyutunun örgütsel sinizmin duyuşsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H5b: “Umut boyutunun örgütsel sinizmin duyuşsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H5c: “İyimserlik boyutunun örgütsel sinizmin duyuşsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H5d: “Psikolojik dayanıklılık boyutunun örgütsel sinizmin duyuşsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H6: “Psikolojik sermaye boyutlarının örgütsel sinizmin davranışsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H6a: “Öz yeterlilik boyutunun örgütsel sinizmin davranışsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H6b: “Umut boyutunun örgütsel sinizmin davranışsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H6c: “İyimserlik boyutunun örgütsel sinizmin davranışsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

H6d: “Psikolojik dayanıklılık boyutunun örgütsel sinizmin davranışsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”.

6.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri elde etmek amacı ile anket hazırlanmıştır. Anket dört bölümden, toplamda 50 sorudan oluşmaktadır. İlk bölüm demografik bilgileri ölçmek için 8 sorudan, ikinci bölüm “psikolojik sermaye” boyutlarını ölçmek üzere 24 sorudan, üçüncü bölüm “iş tatminini” ölçmek üzere 5 sorudan ve son bölüm ise “örgütsel sinizm” boyutlarını ölçmek üzere 13 sorudan meydana getirilmiştir. Veriler toplanmasından önce ankette yer alan soruların açık ve anlaşılır olduğunu test etmek üzere 50 kişiye pilot çalışma yapılmıştır.

Çalışmada, Luthans ve diğerlerinin (2007) geliştirdiği ve Türkçe’ye Çetin ve Basım’ın (2012) uyarladıkları “psikolojik sermaye ölçeği” kullanılmıştır. “Öz Yeterlilik”, “Umut”, “İyimserlik” ve “Psikolojik Dayanıklılık” alt boyutlarından bir araya gelen ölçekte 24 ifadeden yer almaktadır ve 6’lı Likert Ölçeği kullanılarak (1=Hiçbir Zaman, 2=Nadiren, 3=Ara Sıra, 4=Sık Sık, 5=Çoğunlukla, 6=Her Zaman) cevaplandırılması istenmiştir. Ölçekteki; 1, 8 ve 11 numaralı ifadeler ters kodlanmıştır. “İş tatmini ölçeği” Hackman ve Oldham’ın (1975) “İş Özellikleri Anketi”nden uyarlanmıştır ve 5 madde içerir. Ölçek Türkçe’ye Basım ve Şeşen (2009) uyarlanmıştır. Ölçek bireylerin genel iş tatmini düzeylerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Katılımcılardan, 5’li Likert Ölçeği kullanılarak (1=Hiçbir Zaman, 2=Ara Sıra, 3=Sık Sık, 4=Çoğunlukla, 5=Her Zaman) cevap vermeleri istenmiştir. “Örgütsel sinizm ölçeği”, Brandes ve diğerleri (1999) tarafından geliştirilmiştir. Türkçe’ye Kalağan (2009) tarafından uyarlanmıştır. Karacaoğlu ve İnce’nin (2012) geçerlik ve güvenilirlik çalışmasıyla yeniden uyarlanması yapılmış olan ölçek 13 madde ile; “Bilişsel”, “Duyuşsal” ve “Davranışsal” alt boyutlarını içerir. Katılımcılardan ifadelere 5’li Likert Ölçeği kullanılarak (1=Hiçbir Zaman, 2=Ara Sıra, 3=Sık Sık, 4=Çoğunlukla, 5=Her Zaman) cevap verilmesi istenmiştir.

6.3.1. Ölçeklerin Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri

Araştırma modelinin analizinden önce araştırmada yer alan yapıların geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları kapsamında; iç tutarlılık güvenilirliği (internal consistency reliability), birleşme geçerliği (convergent validity) ve ayrışma geçerliği (discriminant validity) değerlendirilmiştir. İç tutarlılık güvenilirliği için Cronbach Alfa ve birleşik güvenilirlik (CR= Composite Reliability) katsayıları incelenmiştir. Birleşme geçerliğinin tespitinde, faktör yükleri ile açıklanan ortalama varyans (AVE=Average Variance Extracted) değerleri kullanılmıştır. Faktör yüklerinin 0.70’in, Cronbach Alpha ve birleşik güvenilirlik değerlerinin 0.70’in, açıklanan ortalama varyans değerinin de 0.50’nin üzerinde olması beklenmektedir (Hair, Black, Babin, Anderson ve Tatham, 2006; Hair, Sarstedt, Hopkins ve Kuppelwieser, 2014; Fornell ve Larcker, 1981). Ölçüm modeli sonuçlarına Tablo 1’de yer verilmiştir.

Hair vd. (2014), faktör yükü 0.40’ın altında olan ifadelerin ölçüm modelinden çıkarılması gerektiği; faktör yükü 0.40 ile 0.70 arasında olan ifadelerin ise AVE ya da CR değerlerinde yükselme olması durumunda ölçüm modelinden çıkarılması gerektiğini önermektedir. Bu doğrultuda faktör yükü 0.40’ın altında olan, iyimserlik boyutunun “Bu işyerinde işler asla benim istediğim şekilde yürümez”, “İşimde benim için belirsizlikler olduğunda, her zaman en iyisini isterim” ve eğer işimde bir şeyler benim için yanlış gidecekse, o şekilde gider”; “psikolojik dayanıklılık” boyutunun “İşimde bir terslikle karşılaştığımda, onu atlatma konusunda sıkıntı yaşıyorum” ifadeleri ölçüm modelinden çıkartılmıştır. Yukarıda belirtilen 4 ifade ölçüm modelinden çıkarıldıktan sonra yapıların, Cronbach Alfa katsayılarının 0.726 ile 0.928 arasında; CR katsayılarının da 0.795 ile 0.949 arasında gerçekleşmiş olması nedeniyle iç tutarlılık güvenilirliğinin sağlandığı söylenebilir. Tablodaki değerler incelendiğinde, faktör yüklerinin 0.609 ile 0.947 arasında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Umut boyutunda “Bu aralar kendim için belirlediğim iş amaçlarımı yerine getiriyorum” ile “Eğer çalışırken kendimi bir tıkanıklık içinde bulursam, bundan kurtulmak için bir yol düşünebilirim”; iyimserlik boyutunda “İşime ‘her şeyde bir hayır vardır’ şeklinde yaklaşıyorum”; psikolojik dayanıklılık boyutunda da “Genellikle, işimdeki stresli şeyleri sakın bir şekilde hallederim” ve bilişsel sinizm boyutunda “Kurum, çalışanlardan bir şey yapmasını ister ancak başka bir davranış ödüllendirilir” ifadelerinin faktör yüklerinin eşik değerlerin altında olduğu görülmektedir. Ancak AVE ve CR değerlerinin eşik sınırlar üzerinde gerçekleşmiş olması nedeniyle belirtilen 5 ifade ölçüm modelinden

çıkartılmamıştır. Faktör yükleriyle birlikte AVE değerlerinin de 0.531 ile 0.823 arasında gerçekleşmiş olması nedeniyle birleşme geçerliğinin sağlandığı ifade edilebilir.

Tablo 1. Ölçüm Modeli Sonuçları

Değişken	İfade Kodu	Faktör Yükü	Cronbach Alfa	CR	AVE	
Psikolojik Sermaye	PS3	0.818	0.897	0.921	0.659	
	PS4	0.840				
	PS15	0.787				
	PS16	0.824				
	PS21	0.797				
	PS23	0.805				
	Umut	PS2	0.628	0.821	0.871	0.531
		PS6	0.730			
		PS12	0.663			
		PS17	0.797			
		PS20	0.802			
	İyimserlik	PS14	0.702	0.726	0.795	0.566
		PS18	0.850			
PS19		0.696				
Psikolojik Dayanıklılık	PS5	0.821	0.780	0.851	0.535	
	PS7	0.619				
	PS10	0.720				
	PS13	0.781				
	PS22	0.700				
İş Tatmini	IT1	0.837	0.911	0.934	0.739	
	IT2	0.901				
	IT3	0.780				
	IT4	0.898				
	IT5	0.876				
Örgütsel Sinizm	OS1	0.854	0.877	0.911	0.675	
	OS2	0.898				
	OS3	0.858				
	OS4	0.609				
	OS5	0.855				
	Duyuşsal Sinizm	OS6	0.864	0.928	0.949	0.823
		OS7	0.945			
		OS8	0.947			
		OS9	0.871			
	Davranışsal Sinizm	OS10	0.884	0.883	0.913	0.724
		OS11	0.808			
		OS12	0.880			
		OS13	0.830			

Ayrıştırma geçerliğinin tespitinde, Fornell ve Larcker (1981) tarafından önerilen kriter kullanılmıştır. Fornell ve Larcker (1981) kriterine göre, araştırmada yer alan yapıların AVE değerlerinin karekökü, araştırmada yer alan yapılar arasındaki korelasyonlardan yüksek olmalıdır. Tablo 2’de Fornell ve Larcker (1981) kriterine göre yapılan analiz sonuçları yer almaktadır. Tablo 2’deki değerler incelendiğinde her bir yapının açıklanan ortalama varyans karekökünün diğer yapılarla korelasyonundan daha yüksek olduğu görülmektedir. Bulgulara dayanarak ayrıştırma geçerliğinin sağlandığı belirtilebilir.

Tablo 2. Ayrışma Geçerliliği Sonuçları

	Bilişsel Sinizm	Davranışsal Sinizm	Duyuşsal Sinizm	İyimserlik	İş Tatmini	Psikolojik Dayanıklılık	Umut	Öz Yeterlilik
Bilişsel Sinizm	(0.822) *							
Davranışsal Sinizm	0.457	(0.851) *						
Duyuşsal Sinizm	0.552	0.612	(0.907) *					
İyimserlik	-0.390	-0.191	-0.428	(0.753) *				
İş Tatmini	-0.310	-0.296	-0.317	0.506	(0.860) *			
Psikolojik Dayanıklılık	-0.294	-0.265	-0.420	0.667	0.528	(0.731) *		
Umut	-0.323	-0.162	-0.402	0.762	0.557	0.813	(0.729) *	
Öz Yeterlilik	-0.277	-0.211	-0.348	0.688	0.506	0.838	0.831	(0.812) *

*Tablodaki parantez içindeki değerler AVE'nin karakök değerleridir.

7. BULGULAR

Araştırmanın bulguları kapsamında; katılımcıların demografik özellikleri, tanımlayıcı istatistikler ve araştırmanın yapısal eşitlik modeliyle testine yönelik tespitlere yer verilmiştir.

7.1. Demografik Yapı

Katılımcıların; %58.4'ü kadın (N=232) ve %41.6'sı erkektir (N=165). Katılımcıların %60.7'si evli (N=241) ve %39.3'ü bekarıdır. (N=156) Katılımcıların; %28'i 25-29 yaş aralığında (N=111); %33'ü ön lisans mezunu (N=131), %59.7'si 1-5 yıldır bulunduğu işletmede çalışmakta (N=237), %36,8'i 1-5 yıllık meslek deneyimine sahip (N=146); %39,8'i hemşire (N=158) ve %99.7'si tıbbi birimde görev yapmaktadır (N=396). Demografik özelliklere Tablo 3'te detaylı olarak yer verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	Frekans	Yüzde	Demografik Özellikler	Frekans	Yüzde		
Cinsiyet	Kadın	232	58.4	Bulunulan İşletmede Çalışma Süresi	1 yıldan az	76	19.1
	Erkek	165	41.6		1-5 yıl	237	59.7
	Toplam	397	100		6-10 yıl	55	13.9
Medeni Durum	Bekar	156	39.3	11-15 yıl	19	4.8	
	Evli	241	60.7	16-20 yıl	7	1.8	
	Toplam	397	100	21 ve üzeri	3	0.8	
Yaş	20'nin altı	15	3.8	Toplam	397	100	
	20-24	81	20.4	Meslekte Çalışma Süresi	1 yıldan az	38	9.6
	25-29	111	28		1-5 yıl	146	36.8
	30-34	74	18.6		6-10 yıl	104	26.2
	35-39	47	11.8		11-15 yıl	49	12.3
	40 ve üzeri	69	17.4		16-20 yıl	29	7.3
	Toplam	397	100		21 ve üzeri	31	7.8
Eğitim	Lise	75	18.9		Toplam	397	100
	Ön Lisans	131	33	Kurumdaki Görev	Doktor	98	24.7
	Lisans	118	29.7		Hemşire	158	39.8
	Yüksek Lisans/Doktora	73	18.4		Ebe	21	5.3
	Toplam	397	100		Sağlık Memuru	48	12.1
Çalışılan Birim	Tıbbi Birim	396	99.7		Diğer	72	18.1
	İdari Birim	1	0.3	Toplam	397	100	
	Toplam	397	100				

7.2. Tanımlayıcı İstatistikler

Öz yeterlilik boyutu için \bar{x} = 4.71 olarak tespit edilmiştir. En yüksek değer 4.76 ile “Uzun dönemli bir probleme çözüm bulmaya çalışırken kendime güvenirim” ifadesinde gerçekleşmiştir. Umut boyutunda \bar{x} = 4.63’tür ve en yüksek değer 4.80 ile “Eğer çalışırken kendimi bir tikanıklık içinde bulursam, bundan kurtulmak için bir yol düşünebilirim” ifadesinde gerçekleşmiştir. İyimserlik boyutu için \bar{x} =4.52 olup en yüksek değer 4.56 ile “İşime ‘her şeyde bir hayır vardır’ şeklinde yaklaşıyorum” ifadesinde gerçekleşmiştir. Psikolojik dayanıklılık boyutunda \bar{x} = 4.64 olup en yüksek değer 4.79 ile “İşimde birçok şeyleri halledebileceğimi düşünüyorum” ifadesinde gerçekleşmiştir. İş tatmini ölçeğinde \bar{x} = 3.31’dir, en yüksek değer 3.45 ile “Genel olarak işim beni tatmin ediyor” ifadesinde gerçekleşmiştir. Bilişsel sinizm boyutu için \bar{x} = 1.98 olup en yüksek değer 2.04 ile “Çalıştığım kurumun politikaları, amaçları ve uygulamalarında çok az ortak nokta vardır” ifadesinde gerçekleşmiştir. Bilişsel sinizm boyutunu ölçen soruların negatif anlam içeriğine sahip olması nedeniyle gerçekleşen ortalamanın yüksek bir değer olduğu anlaşılmıştır. Duyusal sinizm boyutunda \bar{x} =1.59 olup en yüksek değer 1.70 ile “Çalıştığım kurumu düşündüğümde bir endişe hissederim.” ifadesinde gerçekleşmiştir. Duyuşsal sinizm boyutunu ölçen soruların negatif anlam içeriğine sahip olması nedeniyle gerçekleşen ortalamanın yüksek bir değer olduğu anlaşılmıştır. Davranışsal sinizm boyutu için \bar{x} =1.85 olup en yüksek değer 1.99 ile “Çalıştığım kurumda, işlerin nasıl yürütüldüğü hakkında diğer çalışanlarla konuşurum” ifadesinde gerçekleşmiştir. Davranışsal sinizm boyutunu ölçen soruların negatif anlam içeriğine sahip olması nedeniyle gerçekleşen ortalamanın yüksek bir değer olduğu anlaşılmıştır. Sonuçlara Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 4. Ölçeklerin Ortalama ve Standart Sapmaları

SORULAR	\bar{x}	SS
“Bir grup arkadaşına bir bilgi sunarken kendime güvenirim”.	4.70	1.17
“Çalışma alanımda, hedefler/amaçlar belirlemede kendime güvenirim”.	4.75	1.14
“Yönetimin katıldığı toplantılarda kendi çalışma alanımı açıklarken kendime güvenirim”.	4.73	1.12
“Uzun dönemli bir probleme çözüm bulmaya çalışırken kendime güvenirim”.	4.76	1.10
“Organizasyonun stratejisi konusundaki tartışmalara katkıda bulunmada kendime güvenirim”.	4.64	1.07
“Organizasyon dışındaki kişilerle (tedarikçiler, tüketiciler vb.) problemleri tartışmak için temas kurarken kendime güvenirim”.	4.70	1.02
Öz Yeterlilik	4.71	0.89
“Bu aralar kendim için belirlediğim iş amaçlarımı yerine getiriyorum”.	4.28	1.25
“Herhangi bir problemin çözümü için birçok yol vardır”.	4.76	1.09
“Eğer çalışırken kendimi bir tikanıklık içinde bulursam, bundan kurtulmak için bir yol düşünebilirim”.	4.80	0.99
“Şu anda, işimde kendimi çok başarılı görüyorum”.	4.47	1.13
“Şu anda iş amaçlarımı sıkı bir şekilde takip ediyorum”.	4.64	1.05
“Mevcut iş amaçlarıma ulaşmak için birçok yol düşünebilirim”.	4.84	0.92
Umut	4.63	0.78
“İşimle ilgili şeylerin daima daha iyi tarafını görürüm”.	4.48	1.21
“İşimle ilgili gelecekte başıma ne geleceği konusunda iyimserimdir”.	4.53	1.19
“İşime ‘her şeyde bir hayır vardır’ şeklinde yaklaşıyorum”.	4.56	1.22
İyimserlik	4.52	0.91
“Daha önceleri zorluklar yaşadığım için, işimdeki zor zamanların üstesinden gelebilirim”.	4.76	1.12
“Genellikle, işimdeki stresli şeyleri sakin bir şekilde hallederim”.	4.32	1.31
“Eğer zorunda kalırsam, işimde kendi başıma yeterim”.	4.66	1.10
“İşimde birçok şeyleri halledebileceğimi düşünüyorum”.	4.79	1.05
“İşimdeki zorlukları genellikle bir şekilde hallederim”.	4.71	1.02
Psikolojik Dayanıklılık	4.64	0.81

SORULAR	\bar{x}	SS
“İşim benim için bir hobi gibidir”.	3.14	1.20
“İşimde, diğer birçok insandan daha mutlu olduğumu düşünüyorum”.	3.28	1.08
“Mevcut işimin, bulabileceğim diğer işlerden daha ilgi çekici olduğunu düşünüyorum”.	3.32	1.10
“İşimden çok keyif alıyorum”.	3.39	1.06
“Genel olarak işim beni tatmin ediyor”.	3.45	1.02
İş Tatmini	3.31	0.93
“Çalıştığım kurumun, söylediğinin başka, yaptığının başka olduğuna inanıyorum”.	2.03	1.01
“Çalıştığım kurumun politikaları, amaçları ve uygulamalarında çok az ortak nokta vardır”.	2.04	0.96
“Çalıştığım kurum, bir şeyi yapmayı planladığını söylüyorsa bunun gerçekleşeceği konusunda kuşku duyarım”.	1.94	0.97
“Kurum, çalışanlardan bir şey yapmasını ister ancak başka bir davranış ödüllendirilir”.	1.95	1.00
“Kurumumun yapacağını söylediği şeyler ile gerçekleştirenler arasında çok az benzerlik görüyorum”.	1.98	0.90
Bilişsel Sinizm	1.98	0.79
“Çalıştığım kurumu düşündüğümde bir endişe hissederim”.	1.70	0.88
“Çalıştığım kurumu düşündüğümde gerilim yaşarım”.	1.64	0.90
“Çalıştığım kurumu düşündüğümde gerilirim”.	1.59	0.90
“Çalıştığım kurumu düşündüğümde hiddetlenirim”.	1.45	0.87
Duyuşsal Sinizm	1.59	0.80
“Kurum dışındaki arkadaşlarıma, kurumda olup bitenlerle ilgili şikâyetle bulunurum”.	1.78	1.00
“Çalıştığım kurumda, işlerin nasıl yürütüldüğü hakkında diğer çalışanlarla konuşurum”.	1.99	1.10
“Diğer çalışanlarla, çalıştığım kurumun uygulamalarını ve politikalarını eleştiririm”.	1.88	0.99
“Kurum gündeme geldiğinde, diğer çalışanlarla anlamlı bakışmalar yaşanır”.	1.77	1.01
Davranışsal Sinizm	1.85	0.88

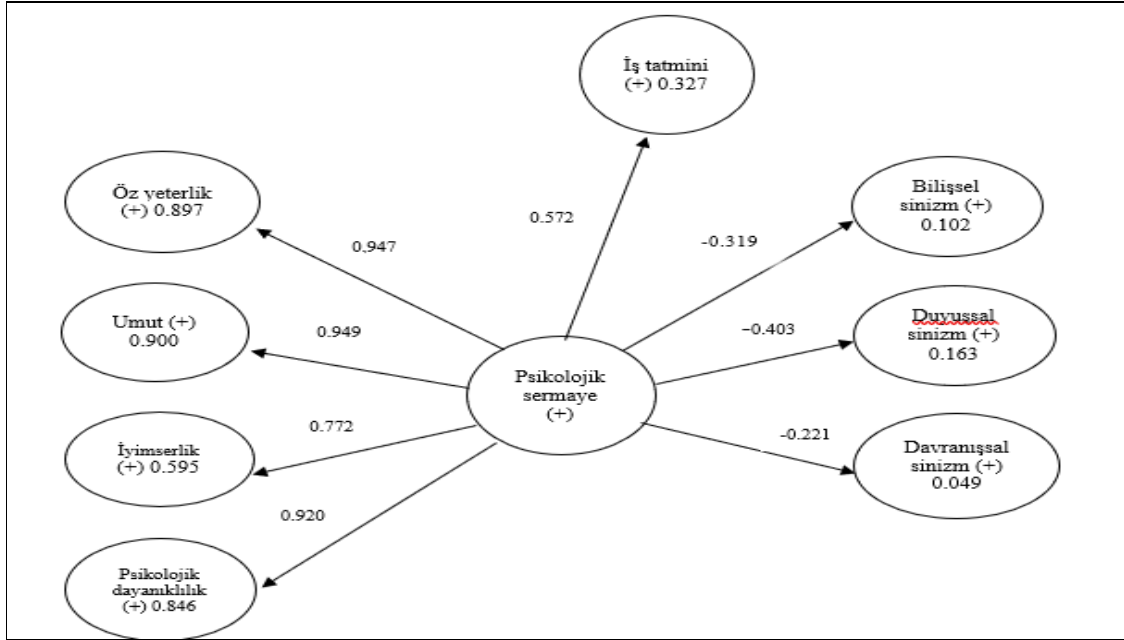
7.3. Yapısal Eşitlik Modelinin Testi

Araştırma modelinin analiz edilmesinde kısmi en küçük kareler yol analizi (PLS-SEM) kullanılmıştır. Veriler SmartPLS istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir (Ringle, Wende ve Becker, 2015). Araştırma modeline ilişkin; yol katsayıları ve R²'yi hesaplamak için PLS algoritması çalıştırılmıştır. PLS yol katsayılarının anlamlılıklarını değerlendirmek için yeniden örnekleme (bootstrapping) ile örneklemden 5000 alt örneklem alarak t-değerleri hesaplanmıştır. Araştırmada öne sürülen 1 ve 2 numaralı hipotezleri test etmek üzere yapısal eşitlik modeli uygulanmıştır. Modelin sonuçlarına Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5. Araştırma Modeli Katsayıları

Değişkenler		Standardize β	Standart Hata	t değeri	p	R ²
Psikolojik Sermaye	İş Tatmini	0.572	0.036	16.084	0.000	0.327
	Bilişsel Sinizm	-0.319	0.041	7.754	0.000	0.102
Psikolojik Sermaye	Duyuşsal Sinizm	-0.403	0.044	9.065	0.000	0.163
	Davranışsal Sinizm	-0.221	0.042	5.311	0.000	0.049

Psikolojik sermaye iş tatminini ($\beta=0.572$; $p<0.01$); psikolojik sermaye bilişsel sinizmi ($\beta=-0.319$; $p<0.01$); psikolojik sermaye duyuşsal sinizmi ($\beta=-0.403$; $p<0.01$) ve psikolojik sermaye davranışsal sinizmi ($\beta=-0.221$; $p<0.01$) etkilemektedir. Araştırmanın 1 ve 2 numaralı hipotezlerini test etmek amacıyla oluşturulan yapısal eşitlik modeli Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Yapısal Eşitlik Modeli (1)

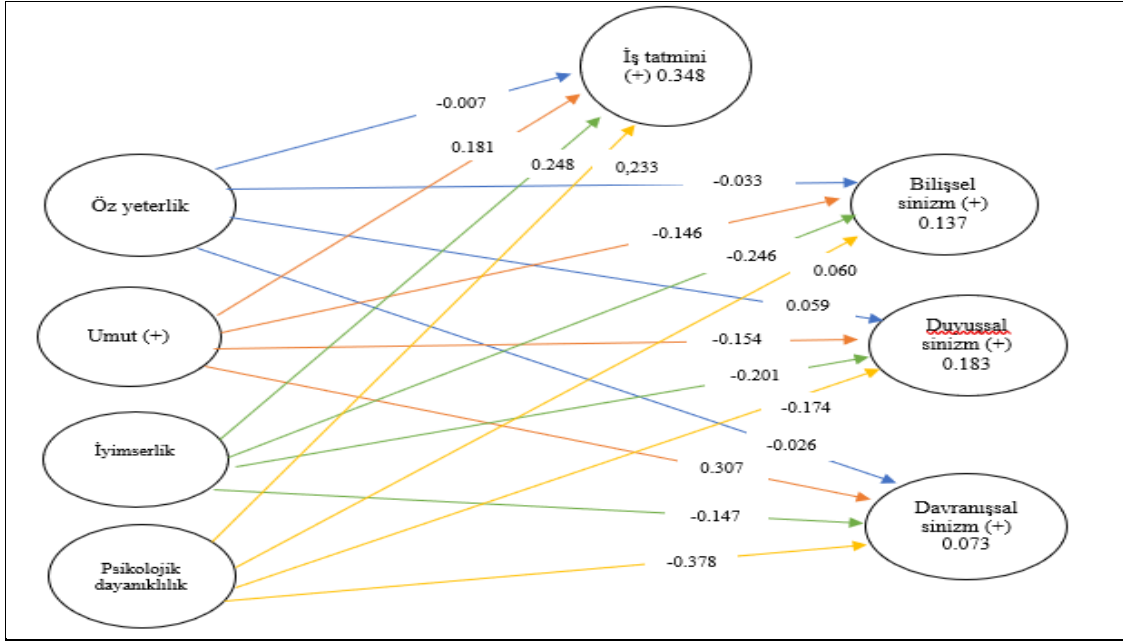
Araştırmada yer alan 3, 4, 5 ve 6 numaralı hipotezleri test etmek amacı ile oluşturulan yapısal eşitlik modeli sonuçlarına Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. Araştırma Modeli Katsayıları

Değişkenler	Standardize β	Standart Hata	t değeri	p	R ²
Öz Yeterlilik	-0.007	0.089	0.080	0.937	
Umut	0.181	0.103	1.760	0.078	0.348
İyimserlik	0.248	0.069	3.626	0.000	
Psikolojik Dayanıklılık	0.233	0.090	2.602	0.009	
İş Tatmini					
Öz Yeterlilik	-0.033	0.127	0.257	0.797	
Umut	-0.146	0.119	1.226	0.220	0.137
İyimserlik	-0.264	0.083	3.192	0.001	
Psikolojik Dayanıklılık	0.060	0.129	0.465	0.642	
Bilişsel Sinizm					
Öz Yeterlilik	0.059	0.145	0.404	0.686	
Umut	-0.154	0.111	1.390	0.164	0.183
İyimserlik	-0.201	0.071	2.826	0.005	
Psikolojik Dayanıklılık	-0.174	0.120	1.452	0.146	
Duyuşsal Sinizm					
Öz Yeterlilik	-0.026	0.122	0.209	0.834	
Umut	0.307	0.120	2.549	0.011	0.073
İyimserlik	-0.147	0.084	1.757	0.079	
Psikolojik Dayanıklılık	-0.378	0.117	3.239	0.001	
Davranışsal Sinizm					

Elde edilen değerler incelendiğinde, öz yeterlilik ve umut boyutlarıyla iş tatmini arasında; öz yeterlilik, umut ve psikolojik dayanıklılık boyutlarıyla bilişsel ve duyuşsal sinizm arasında; öz yeterlilik ve iyimserlik boyutlarıyla davranışsal sinizm arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki gözlemlenmemiştir ($p>0.05$). İyimserlik boyutunun ($\beta=0.248$; $p<0.01$) ve psikolojik dayanıklılık boyutunun ($\beta=0.233$; $p<0.01$) iş tatminini, iyimserlik boyutunun ($\beta=-0.264$; $p<0.01$) bilişsel sinizmi, iyimserlik boyutunun ($\beta=-0.201$; $p<0.01$) duyuşsal sinizmi, umut boyutunun ($\beta=0.307$; $p<0.01$) ve psikolojik dayanıklılık boyutunun ($\beta=-0.378$; $p<0.01$) davranışsal sinizmi

etkilediği tespit edilmiştir. Araştırmanın 3, 4, 5 ve 6 numaralı hipotezlerini test etmek için oluşturulan yapısal eşitlik modeli Şekil 3'te gösterilmiştir.

Şekil 3. Yapısal Eşitlik Modeli (2)

Bu sonuçlar çerçevesinde araştırma modeline ait hipotezlerin sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Araştırma Modeline Ait Hipotez Sonuçları

Hipotez	Sonuç
H1: Psikolojik sermayenin iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklendi
H2: Psikolojik sermayenin örgütsel sinizm üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklendi
H2a: Psikolojik sermayenin bilişsel sinizm üzerine anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklendi
H2b: Psikolojik sermayenin duyuşsal sinizm üzerine anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklendi
H2c: Psikolojik sermayenin davranışsal sinizm üzerine anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklendi
H3: Psikolojik sermaye boyutlarının iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Kısmen Desteklendi
H3a: Öz yeterlilik boyutunun iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklenmedi
H3b: Umut boyutunun iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklenmedi
H3c: İyimserlik boyutunun iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklendi
H3d: Psikolojik dayanıklılık boyutunun iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklendi
H4: Psikolojik sermaye boyutlarının örgütsel sinizmin bilişsel boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Kısmen Desteklendi
H4a: Öz yeterlilik boyutunun örgütsel sinizmin bilişsel boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklenmedi
H4b: Umut boyutunun örgütsel sinizmin bilişsel boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklenmedi
H4c: İyimserlik boyutunun örgütsel sinizmin bilişsel boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklendi
H4d: Psikolojik dayanıklılık boyutunun örgütsel sinizmin bilişsel boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklenmedi
H5: Psikolojik sermaye boyutlarının örgütsel sinizmin duyuşsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklenmedi
H5a: Öz yeterlilik boyutunun örgütsel sinizmin duyuşsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklenmedi

Hipotez	Sonuç
H5b: Umut boyutunun örgütsel sinizmin duyuşsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır	Desteklenmedi
H5c: İyimserlik boyutunun örgütsel sinizmin duyuşsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklendi
H5d: Psikolojik dayanıklılık boyutunun örgütsel sinizmin duyuşsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklenmedi
H6: Psikolojik sermaye boyutlarının örgütsel sinizmin davranışsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Kısmen Desteklendi
H6a: Öz yeterlilik boyutunun örgütsel sinizmin davranışsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklenmedi
H6b: Umut boyutunun örgütsel sinizmin davranışsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklendi
H6c: İyimserlik boyutunun örgütsel sinizmin davranışsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklenmedi
H6d: Psikolojik dayanıklılık boyutunun örgütsel sinizmin davranışsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklendi

8. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE SONUÇ

Yoğun rekabet koşulları, günümüz işletmeleri açısından birçok sorunu beraberinde getirmektedir. İşletmelerin karşılaştıkları sorunlar, işletme faaliyetlerinin dışında, örgütlerin vazgeçilmez unsuru olan insan sermayesinin değerini de ortaya çıkarmıştır. Günümüzde bütün sektörler için psikolojik sermayenin ve insan kaynağının önemi kabul edilmektedir. İnsan kaynağıyla rekabet üstünlüğü elde etmek, insana yatırım yapma gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Psikolojik sermaye düzeyine bağlı olarak ortaya çıkan olumlu ve olumsuz çıktılar işletmenin işleyişi ve sürekliliği açısından oldukça önemlidir.

Sağlık hizmetleri, işin niteliği bakımından insan hayatını etkileyebilecek bir iş kolu olması sebebiyle son derece önem arz eden bir sektördür. “Türkiye’de 2000’li yılların ortalarına doğru sağlık sisteminde Sağlıkta Dönüşüm temalı bir reform süreci başlatılmıştır. Bu bağlamda başta yönetim ve örgütlenme, finansman, hizmet sunumu ve insan kaynakları alanlarında çeşitli adımlar atılmıştır” (Eke ve Ünal, 2018: 43). Yönetimsel ve insan kaynağı açısından bakıldığında, sağlık çalışanlarının işlerine karşı tutumlarının olumlu olması hastanenin rekabet üstünlüğünü sağlamasıyla beraber toplumsal açıdan da fayda sağlayacaktır. Çalışmamız açısından bakıldığında, çalışanların işini başarılı bir şekilde yapabilmesi; psikolojik sermayelerinin ve iş tatminlerinin yüksek, örgütsel sinizm düzeylerinin ise düşük olmasıyla yakından ilişkilidir.

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde, psikolojik sermayenin iş tatmini üzerinde kısmen anlamlı bir etkisi vardır. Psikolojik sermayenin boyutları incelendiğinde iyimserlik ve dayanıklılık boyutunun iş tatminine anlamlı etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öz yeterlilik ve umut boyutunun iş tatminine etkilediğine yönelik hipotezler desteklenmemiştir. Süral-Özer, Topaloğlu ve Özmen 2013 yılında bir özel hastanede 319 kişilik örnekleme gerçekleştirdikleri çalışmada, psikolojik sermaye ile iş tatmini arasında pozitif ve orta düzeyde bir ilişki bulmuşlardır. Erkuş ve Afacan-Fındıklı, 2013 yılında farklı sektörlerde çalışan 572 üzerinde yaptıkları çalışmada, psikolojik sermaye ve iş tatmini arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler bulmuşlardır. Alt boyutların analizinde ise umut ve iyimserlik boyutlarıyla iş tatmini arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Larson ve Luthans (2006) psikolojik sermayenin umut ve psikolojik dayanıklılık boyutları ile iş tatmininin pozitif ilişkisinin olduğu, sonucuna ulaşmışlardır. Luthans ve diğerleri (2006), yaptıkları araştırma ile psikolojik sermayenin iş tatmini ile pozitif ilişki olduğu sonucunu çıkarmıştır. Youssef ve Luthans (2007) ise, iş tatmininin iyimserlikle pozitif, anlamlı ilişkisi olduğunu belirlemiştir. Literatürde farklı çalışmalarda psikolojik sermayenin boyutları ile iş tatmini ilişkisi araştırıldığında, aynı sonuca ulaşılamadığı görülmektedir.

“Psikolojik sermayenin örgütsel sinizmin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır” hipotezi desteklenmiştir. Yerli ve yabancı yazında yapılan çalışmalarda psikolojik sermaye ile örgütsel sinizm arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Avey ve diğerleri, 2010 yılında yaptıkları bir araştırmanın sonucunda psikolojik sermaye ve örgütsel sinizmin arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Nafei (2015) sağlık çalışanları üzerinde yaptığı çalışmada, psikolojik sermaye düzeyi yüksek kişilerin örgütsel sinizm düzeylerinin daha az olduğu sonucuna ulaşmıştır. Uygungil ve İşcan (2018)

Adana’da kamu hastaneleri ve özel hastanelerde çalışan sağlık personeli üzerine yaptıkları araştırmada pozitif psikolojik sermaye ile örgütsel sinizm arasında negatif yönlü ve anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Psikolojik sermaye boyutlarından iyimserlik boyutunun örgütsel sinizm boyutlarından bilişsel ve duyuşsal boyut üzerinde; umut ve psikolojik dayanıklılık boyutunun ise örgütsel sinizmin davranışsal boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi görülmüştür. Bu konuda yapılan diğer çalışmalarda ise; Çalışkan ve Erim (2010) Göztepe SSK hastanesinin 150 çalışanı üzerinde yaptıkları çalışmada pozitif örgütsel davranış boyutlarının örgütsel sinizm üzerinde negatif yönlü ve son derece düşük bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Pozitif örgütsel davranış boyutlarını ayrı ayrı incelediklerinde ise alt boyutlardan yalnızca iyimserlik boyutunun sinizm üzerinde negatif etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Karacaoğlu ve İnce (2013) ise, imalat sanayi çalışanları ile yaptıkları araştırmada, psikolojik sermaye boyutlarından öz yeterlilik ve iyimserlik örgütsel sinizmi negatif yönde ve anlamlı olarak etkilediği, psikolojik sermaye boyutlarından umut ile örgütsel sinizmin anlamlı bir ilişkisinin olduğu ayrıca umut boyutunun örgütsel sinizmin bilişsel ve davranışsal boyutlarıyla ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yapılan çalışmalar da araştırmadan elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

Psikolojik sermaye dört boyuttan meydana gelen bir yapıdır ve bu yapıyı boyutlarından bağımsız olarak değerlendirmek mümkün değildir. Psikolojik sermayenin örgütsel sinizm üzerindeki etkisi incelendiğinde psikolojik sermayenin boyutlarının tek başına yeterli olmadığı ancak bir bütün olarak psikolojik sermaye kavramı ele alındığında örgütsel sinizm üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Literatürde psikolojik sermayenin boyutları ile örgütsel sinizm boyutlarını karşılaştıran çalışmalar oldukça yetersizdir. Bu yönüyle bu çalışmanın, literatüre katkısının olacağı düşünülmektedir.

Bulunan sonuçlar, yerli ve yabancı çalışmalarla paralellik göstermektedir. Olumlu bir durum olan psikolojik sermaye düzeyi yükseldikçe çalışanların, karşılaştıkları olumsuz bireysel ve çevresel faktörlerle baş edebilmeleri ve değişen koşullara, yeniliklere uyum sağlamaları psikolojik sermaye düzeyi düşük çalışanlara oranla daha kolay olacaktır.

Araştırma tamamen gizlilik anlayışının olmasıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar anket formlarını değerlendirirken ad, soyad ve kurum adı gibi bilgilerin yazılmamasını temin ederek bu güveni vermek amaçlanmıştır. Böylece anket formunun doldurulması esnasında daha samimi ve güvenilir cevaplar alınması amaçlanmıştır. Araştırma örneklem, anket ve ölçeklerle sınırlandırılmaktadır. Araştırma, aynı kurumlarda aynı örneklem grubuna başka bir zamanda tekrar yapılması sonucunda farklı sonuçların çıkması mümkündür. Çünkü psikolojik sermaye, iş tatmini ve örgütsel sinizm kavramları insan psikolojisini ele almaları nedeniyle insanların algılamalarına göre zamanla değişebilmektedir.

Yapılan araştırmanın sonucuna göre öneriler şu şekilde özetlenebilir; Hastane yöneticileri, iş tatmini ve örgütsel sinizm üzerinde anlamlı etkisi olan psikolojik sermayeyi arttırmaya yönelik çalışmalar yapmalıdır. Dışarıdan alınan danışmanlık desteği ile çalışanların psikolojik sermaye düzeyleri yükseltilebilir. Belirli aralıklarla tekrarlanacak seminer, eğitimler ve oryantasyonla çalışanların psikolojik sermayeleri artırılabilir. Çalışanlarda ortaya çıkan ve örgüte karşı oluşan olumsuz duygular, düşünceler ve davranışlar bütünü olan örgütsel sinizmi önlemek adına hizmet içi eğitimler ve psikolojik hizmetler verilebilir. İş dışında gerçekleştirilecek akşam yemeği spor aktiviteleri gibi etkinliklerle ortak bir yaşam alanı geliştirilebilir. Çalışanların ve onların fikirlerinin önemini kişiye hissettirilmesi, ayrıca çalışanın öneri, istek ve şikâyetlerinin dikkate alınması önemlidir. Çalışanların psikolojik sermayelerinin artması iş tatmini ve olumsuz bir tutum olan örgütsel sinizm düzeyini de etkileyecektir. İş tatmini artarken, örgütsel sinizm düzeyi azalan çalışan örgütte daha etkin ve verimli olacaktır. Bunun sonucu olarak örgütler daha stratejik bir şekilde sürekliliğini sağlayabilirler.

KAYNAKÇA

- Abraham, R. (2000). Organizational cynicism: Bases and consequences. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 126(3), 269-292.
- Akçay, V. H. (2012). Pozitif psikolojik sermayenin iş tatmini ile ilişkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 123-140.
- Akdoğan, A. ve Aydemir, C. (2018). Pozitif psikolojik sermayenin işe yabancılaşma üzerindeki etkisi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 307-318. doi:10.18092/ulikidince.437760

- Akman, Y. ve Korkut F. (1993). Umut ölçeği üzerine bir çalışma. *H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(9),193-202.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. 7.Baskı, Adapazarı: Sakarya Yayıncılık.
- Andersson, L. (1996). Employee cynicism: An examination using a contract violation framework. *Human Relations*, 1397-1398.
- Avey, J., Luthans, F. ve Youssef, C. M. (2008). The additive value of positive psychological capital in predicting work attitudes and behaviors. *Leadership Institute Faculty Publications*, 6. Erişim adresi: <https://digitalcommons.unl.edu/leadershipfacpub/6>
- Avey, J., Luthans, F., Smith, R. M. ve Palmer, N. F. (2010). Impact of positive psychological capital on employee well-being overtime. *Journal of Occupational Health Psychology*, 15(1),17-28.
- Bozkurt, Ö. ve Bozkurt, İ. (2008). İş tatminini etkileyen işletme içi faktörlerin eğitim sektörü açısından değerlendirilmesine yönelik bir alan araştırması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 1-18.
- Carver, C. S. ve Scheier, M. E. (1987). Dispositional optimism and physical well being: The influence of generalized outcome expectancies on health. *Journal of Personality*, 55(2), 169-210.
- Çalışkan, S. (2014). Pozitif örgütsel davranış değişkenleri ile yeni araştırma modelleri geliştirme arayışları: pozitif örgütsel davranış değişkenlerinin işe adanmışlık, tükenmişlik ve sinizm üzerine etkileri ve bu etkileşimde örgütsel adalet algısının aracılık rolü üzerine bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3), 363-382.
- Çalışkan, S. C. ve Erim, A. (2010). Pozitif örgütsel davranış değişkenleri (POD) ile yeni araştırma modelleri kurma arayışları: POD'nin işe adanmışlık, tükenmişlik ve sinizm üzerindeki etkileri. *18. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı*, Çukurova Üniversitesi, 20-22 Mayıs, Adana,658-670.
- Çetin, F. ve Basım, N. H. (2012). Örgütsel psikolojik sermaye: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(1), 121-137.
- Çetin, F., Hazır, K. ve Basım, H. N. (2013). Destekleyici örgüt kültürü ile örgütsel psikolojik sermaye etkileşimi: Kontrol odağının aracılık rolü. *Hacettepe üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 31-52.
- Dean, J. W., Brandes, P. ve Dharwadkar, R. (1998). Organizational cynicism. *Academy of Management Review*, 23(2), 341-352.
- Efeoğlu, Y. ve İplik, A. (2013). Algılanan örgütsel adaletin örgütsel sinizm üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik ilaç sektöründe bir uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 343-360.
- Eke, E. ve Ünal, B. (2019). Politika transferi süreci açısından Türk sağlık sisteminde aile hekimliği modelinin değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9(25), 22-50.
- Erdoğan, P. ve Bedük, A. (2013). Örgütsel sinizm ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki: Sağlık sektöründe bir araştırma. *Sosyoteknik Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 17-36.
- Erkuş, A. ve Fındıklı, M. A. (2013). Psikolojik sermayenin iş tatmini, iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 42(2), 302-318.
- Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Gavcar, E. ve Topaloğlu, C. (2008). Kamuya ait konaklama işletmelerinin yöneticilerinde iş doyumunu (öğretmenevi müdürleri örneği). *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2). 59-74.
- Görmen, M. (2017). Örgüt kültürünün örgütsel sinizm tutumları üzerine etkisi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 363-388.
- Güler, B. (2009). *Çalışma yaşamında davranış*, Kocaeli: Umuttepe Yayıncılık.

- Gün, G. (2016). Örgütsel sinizm ile iş tatmin algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi: turizm sektöründe bir araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(37), 253-266.
- Gün, F. ve Atanur-Başkan, G. (2017). Öğretim elemanlarının algılarına göre örgütsel sinizm ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 361-379.
- Hackman, J. R. ve Oldham, G. R. (1975). Development of the job diagnostic survey. *Journal of Applied Psychology*, 60(2), 159-170.
- Hair, F. Jr. J., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. ve Tatham, R. L. (2006). *Multivariate data analysis*, Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- Hair, F. Jr. J., Sarstedt, M., Hopkins, L. G. ve Kuppelwieser, V. (2014). Partial least squares structural equation modeling (pls-sem) an emerging tool in business research. *European Business Review*, 26(2), 106-121.
- Kalağan, G. ve Güzeller, O. C. (2010). Öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeylerinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(27), 83-97.
- Kaplan, M. ve Bıçkes, D. M. (2013). The relationship between psychological capital and job satisfaction: A study of hotel businesses in Nevşehir. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 233-242.
- Karacaoğlu, K. ve İnce, F. (2012). Reliability and validity of the Turkish version of brandes, Dharwadkar and Dean's (1999) organizational cynicism scale: The case of organized industrial zone, Kayseri. *Business and Economics Research Journal*, 3(3), 1-77.
- Karacaoğlu, K. ve İnce, A. (2013). Pozitif örgütsel davranışın örgütsel sinizm üzerindeki etkileri: Kayseri ilindeki imalat sanayi işletmelerinde bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 181-202.
- Kaya, A., Balay, R. ve Demirci, Z. (2014). Ortaöğretimde görev yapan öğretmenlerin psikolojik sermaye düzeylerinin incelenmesi (Şanlıurfa ili örneği). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(48), 47-68.
- Keleş, H. N. (2011). Pozitif psikolojik sermaye: Tanımı, bileşenleri ve örgüt yönetimine etkileri. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 343-350.
- Keser, S. ve Kocabaş, İ. (2014). İlköğretim okulu yöneticilerinin otantik liderlik ve psikolojik sermaye özelliklerinin karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 20(1), 1-22.
- Koçak, R. D. ve Temiz, Ü. (2016). Destekleyici örgüt iklimi ve psikolojik sermayenin yenilikçilik eğilimine etkisi: Görgül bir araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 3330-3353.
- Kutunis, R. Ö. ve Çetinel, E. (2010). Adaletsizlik algısı sinizmi tetikler mi? Bir örnek olay. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(26), 186-195.
- Larson, M. ve Luthans, F. (2006). Potential added value of psychological capital in predicting work attitudes. *Journal of Leadership and Organization Studies*, 13, 44-61. doi: 10.1177/10717919070130010701
- Locke, E. A. (1976). Nature and causes of job satisfaction, M. Dunnette (Ed.), *Handbook of Industrial and Organizational Psychology* içinde (1297-1349), Chicago: Rand McNally.
- Luthans, F. (2002). The need for and meaning of positive organizational behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 23(6), 695-706.
- Luthans, F., Vogelgesang, G. R. ve Lester, P. B. (2006). Developing the psychological capital of resiliency. *Human Resource Development Review*, 5(1), 25-44.
- Luthans, F., Avolio, B. J., Avey, J. B. ve Norman, S. M. (2007). Positive psychological capital: Measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personnel Psychology*, 60(3), 541-572.
- Macinnis, D. J. ve Mello, G. E. (2005). The concept of hope and its relevance to product evaluation and choice. *Journal of Marketing*, 69(1), 1-14.

- Masten, A. ve Reed, M. J. (2002). Resilience in development. R. Synder, S. Lopez (Ed.), *Handbook of Positive Psychology* (72-82), Oxford: Oxford University Press.
- Mosadeghrad, A. M. (2003). The role of participative management (suggestion system) in hospital effectiveness and efficiency. *Research in Medical Sciences*, 8(3), 85-89.
- Nafei, W. (2015). The effects of job embeddedness on organizational cynicism and employee performance: A study on Sadat City University. *International Journal of Business Administration* ,6(1), 8-25.
- Özkalp, E. (2009). Örgütsel davranışta yeni bir boyut: pozitif (olumlu) örgütsel davranış yaklaşımı ve konuları. *17.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, Osmangazi Üniversitesi, 21-22 Mayıs 2009, Eskişehir, 491-498.
- Özler, D. E. ve Yıldırım, H. B. (2015). Örgütsel güven ile psikolojik sermaye arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1),163-188.
- Peterson, S. J., Luthans, F., Avolio, B. J., Walumbwa, F. O. ve Zhang, Z. (2011). Psychological capital and employee performance: A latent growth modeling approach. *Personnel Psychology*, 64(2), 427-450.
- Polatcı, S. (2014). Psikolojik sermayenin görev ve bağlamsal performans üzerindeki etkileri: Polis teşkilatında bir araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 14(1),115-124.
- Ringle, C. M., Wende, S. ve Becker, J. M. (2015). *SmartPLS 3*. SmartPLS GmbH, Boenningstedt. <http://www.smartpls.com>
- Schmidt, S. W. (2009). Employee demographics and job training satisfaction: the relationship between dimensions of diversity and satisfaction with job training. *Human Resource Development International*, 12(3), 297-312.
- Sekaran, U. (2000). *Research methods for business: A skill building approach*. Wiley And Sons: USA.
- Seligman, M. ve Schulman, P. (1986). Explanatory style as a predictor of productivity and quitting among life insurance sales agents. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(4), 832-838.
- Snyder, C. R. (2000). Genesis: The birth and growth of hope. C. R. Snyder (Ed.), In: *Handbook of Hope: Theory, Measures and Applications* (25–38), Academic Press. doi: 10.1016/B978-012654050-5/50004-X
- Süral- Özer, P., Topaloğlu, T. ve Özmen, T. Ö. (2013). The moderating effect of supportive organizational climate on psychological capital and job satisfaction relationship. *Ege Academic Review*, 13(4), 437-448.
- Torun, Y. ve Çetin, C. (2015). Örgütsel sinizmin kuşaklar bazında değerlendirilmesi: Kuşaklara göre örgütsel sinizmin hedefinde ne var? *İş ve İnsan Dergisi*, 2(2), 137-146.
- Uyungül, S. ve İşcan, Ö. F. (2018). Pozitif psikolojik sermaye, örgütsel bağlılık ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 435-453.
- Vila, L. E. ve Garcia-Mora, B. (2007). Education and the determinants of job satisfaction. *Education Economics*, 13(4),409-425.
- Yılmaz, F., İşeri, İ. ve Çolak, Y., M. (2016). Ankara'da özel hastanede çalışanların sinizm ve örgütsel sinizm düzeyleri. *Akademik Bakış Dergisi*, 54, 429-444.
- Youssef, C. M. ve Luthans, F. (2007). Positive organizational behavior in the workplace: The impact of hope, optimism and resilience. *Journal of Management*, 33(5), 773-800.
- Youssef-Morgan, C. M. ve Luthans, F. (2014). Psychological capital and well-being. *Stress and Health*, 31(3),180–188.
- Zeynel, E. ve Çankıç, M. (2015). Mesleki motivasyonun, iş tatmini ve örgütsel bağlılık üzerine etkisi: Akademisyenler üzerine görgül bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 20(3), 217-248.
- Zeynel, E. (2018). Akademisyenlerde psikolojik sermaye ile iş tatmini arasındaki ilişkiler üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(31),454-482.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ İŞSİZLİK ÜZERİNE ETKİLERİ: 1991-2016 DÖNEMİ

THE IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON UNEMPLOYMENT IN TURKEY: 1991-2016 PERIOD

Dr. Öğr. Üyesi Şerif CANBAY¹

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KIRCA²

ÖZ

Doğrudan yabancı yatırımlar gelişmekte olan ülkelerde ihracatı, iktisadi büyümeyi ve yüksek nitelikli işgücüne geçişi destekleyen özelliği ile önemli bir finansman kaynağıdır. Ayrıca bu ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların işsizliği azaltmada önemli bir faktör olduğu da düşünülmektedir. Dolayısıyla sermaye ihtiyaçlarını 1980'li yıllarla finansal serbestleşme süreci ile başlatan gelişmekte olan ülkeler, o günlerden günümüze doğrudan yabancı yatırımları piyasalarına çekme yarışı içerisine girmişlerdir. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların işsizlik oranına etkisini tespit etmektir. Bu bağlamda 1991-2016 dönemine ait verilerle ARDL sınır testi ve Hata Düzeltme modeline dayalı Granger nedensellik testi kullanılarak analizler yapılmıştır. Yapılan ARDL sınır testi sonuçlarına göre eşbütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında doğrudan yabancı yatırımlar ile işsizlik arasında kısa dönemde istatistik olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Fakat uzun dönemde doğrudan yabancı yatırımlarda görülen %1'lik artış işsizliği yaklaşık olarak %0,96 oranında artırmaktadır. Ayrıca yapılan hata düzeltme modeline dayalı nedensellik analizi sonuçlarına göre uzun dönemde doğrudan yabancı yatırımlardan işsizliğe doğru nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Granger Nedensellik Testi, ARDL Sınır Testi.

JEL Sınıflandırma Kodları: E24, E22, C22.

ABSTRACT

Through its characteristic of supporting export, economic growth and transition to high-quality labor force foreign direct investment is an important source of financing in developing countries. Besides, it is thought that in these countries foreign direct investment is also an important factor that decreases unemployment. Therefore, developing countries have entered into a race to attract foreign direct investments to their markets since the times when they started their capital needs through the process of financial liberalization in the 1980s. The aim of the study is to determine the effect of foreign direct investment on the unemployment rate in Turkey. In this context, analyzes are made by using ARDL bound test and Granger causality test based on Error Correction model with the data of 1991-2016 period. According to the results of ARDL bound test, it is found that there is a cointegration relationship. In addition, no statistically significant relationship is found between foreign direct investment and unemployment in the short term. However, a 1% increase in foreign direct investment in the long term increases unemployment by approximately 0.96%. In addition, according to the results of the Granger causality analysis based on the error correction model, there is a causality from direct foreign investments to unemployment in the long run.

¹ Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, mustafakirca52@gmail.com

² Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, serifcanbay@duzce.edu.tr

Keyword: Unemployment, Foreign Direct Investments, Granger Causality Test, ARDL Bound Test.

JEL Classification Codes: E24, E22, C22.

1. GİRİŞ

1970’li yıllara kadar büyük bir büyüme trendi yakalamış olan gelişmiş ülkeler bu dönemle birlikte arzulanı büyüme trendini yakalamakta güçlük çekmeye başlamışlardır. Gelişmiş ülkeler ve sermaye sahiplerinin yeni fırsat arayışları 1980’li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin finansal serbestleşme sürecini başlatmaları ile bir nebze çözüme kavuşmuş gibi görünmekteydi. Finansal serbestleşme ile birlikte 1980’li yıllar gelişmekte olan ülkeler, ihtiyaç duydukları sermayeleri piyasalarına çekebilme adına rakiplerine nazaran daha cazip faiz oranları ya da farklı teşvik imkanları sunma yoluna gitmişlerdir. Doğrudan yabancı yatırımlar gelişmekte olan ülkelerde, ihracatı arttırıcı ve yüksek nitelikli işgücüne geçişi sağlayan özelliği ile cezbedici tarafı hep baskın olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından bir fırsat niteliği kazanan bu sermaye hareketliliği o günlerden günümüze kadar dünya piyasalarında faaliyet alanı bulmaya devam etmiştir (Canbay, 2018: 3). Fakat 2008 ekonomik krizinin gelişmekte olan ülkelerle birlikte gelişmiş ülkelerde de iktisadi büyüme, işsizlik ve yüksek enflasyon gibi makroekonomik performanslara olumsuz tesirler bıraktığı görülmektedir.

Günümüzde işsizlik sorunu özellikle küreselleşme sürecine bağlanmaktadır. Örneğin, üretimin ve sermayenin diğer ülkelere kaydırılması, ABD ekonomisinde işsizlik oranında önemli bir artış yönünde katkıda bulunan yüksek oranda yapısal işsizliği de beraberinde getirmiştir (Grahovac ve Softić, 2017: 69). Ekonomik gelişmişlik seviyeleri gözetilmeksizin her grup ülke için sermaye yetersizliğinin körüklediği işsizlik sorunu da küresel bir mesele haline geldiği çok açık ortadadır. Bilhassa 2008 ekonomik krizi ile birlikte gelişmiş ülkelerin diğer ülkelerde bulunan yatırımlarını azaltmaları ve hatta sermayelerini çekme teşebbüsleri işsizlik sorununun derinleşmesine yol açtığı görüşünü destekler niteliktedir.

Doğrudan yabancı yatırımların iktisadi büyümeyi ve istihdamı ne ölçüde ve ne yönde etkilediğini ölçmek amacıyla birçok çalışma yapılmıştır. Ampirik kanıtlar doğrudan yabancı yatırım ve istihdam arasında bir etkileşim olduğunu göstermektedir. Özellikle 2008 ekonomik krizinin tetiklediği işsizlik olgusu ve sermaye hareketliliği çalışmanın ana motivasyon kaynağıdır. Ayrıca çalışmanın diğer bir motivasyon kaynağı Türkiye özelinde her geçen süre zarfında büyümeye devam eden işsizlik sorunu için bu sermaye girişlerinin ne ölçüde önemli olup olmadığını saptayabilmektir. Bu çalışmanın temel amacı Türkiye’nin günümüzün en büyük ekonomik sorunlarının başında yer alan işsizliğin doğrudan yabancı yatırımlardan nasıl etkilendiğini tespit etmektir. Bu bağlamda Türkiye’nin 1991-2016 dönemine ait doğrudan yabancı yatırım ve işsizlik oranı değişkenleri yardımıyla ARDL sınır testi ve Hata Düzeltme modeline dayalı Granger nedensellik testi yapılacaktır. Sonrasında ise analiz sonuçları üzerinden iktisadi ve politik çıkarımlar yapılacaktır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Doğrudan yabancı yatırımların istihdama olan etkileri üzerine literatürde oldukça fazla çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar içinde ele alacağımız ilk çalışma Blomström’e (1997) aittir. Blomström (1997), ABD ve İsveç’e ait firmalar üzerinden 1970-1994 dönemi verileri ile doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam ilişkisini incelemiştir. Çalışma sonuçlarında ABD’ye ait doğrudan yabancı yatırım yapan firmaların gelişmekte olan ülkelerde daha çok emek yoğun mal üretiminde buldukları tespit edilmiştir. Bununla birlikte ABD firmaları bahse konu gelişmekte olan ülkelerde istihdamı, ABD’de ise işsizliği arttırdığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Ayrıca İsveç’e ait doğrudan yabancı yatırım yapan firmalar ise gelişmiş ülkelerde daha çok faaliyette bulunarak bu ülkelerde nitelikli işgücü istihdamına olumlu yönde etkileri olduğuna dair sonuçlar elde edilmiştir. Andersen ve Hainaut (1998) ise 1980-1996 dönemini kapsayan veriler ile OECD ülkeleri için doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının istihdama olan etkilerini incelemiştir. Çalışma sonucunda doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının işsizliği arttırdığı yönünde bulgular elde edilmiştir. Çin üzerinden 1987-1998 dönemi verileri ile Fu ve Balasubramanyam’a (2005) ait çalışmada ise doğrudan yabancı yatırımların istihdamı arttırdığı saptanmıştır. Geishecker ve Hunya (2005) 8 Avrupa ülkesine ait 1993-2003 dönemini kapsayan veriler yardımıyla doğrudan yabancı yatırımların özellikle nitelikli işgücünü arttırdığı yönünde sonuçlar elde etmişlerdir. Shaari, Hussain ve Halim (2012), Malezya’nın 1980-2010 dönemi verileri ile yaptıkları çalışmada doğrudan yabancı yatırımların işsizlik oranını azalttığını tespit etmişlerdir. Djambaska ve Lozanoska (2015), Makedonya’nın 1999-2013 dönemine ait verilerle yaptıkları

çalışmada doğrudan yabancı yatırımların işsizlik üzerinde istatistiksel olarak herhangi bir etkisi olmadığı yönünde sonuç elde etmişlerdir. Strat, Davidescu ve Paul (2015), AB'nin son üç üye ülkesi için 1991-2012 dönemini kapsayan verileri kullandığı çalışma sonuçları, doğrudan yabancı yatırımlar ve işsizlik arasındaki herhangi bir nedenselliğin olmadığı yönündedir. Grahovac ve Softić (2017) ise Batı Balkan ülkelerinin 2000-2014 dönemi verileriyle yürüttükleri çalışmada doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerinde olumlu etkilerinin olmadığı yönünde bulgulara ulaşmışlardır. Son olarak Onyinye, Jonathan ve Emmanuel (2018), Nijerya'nın 1977:Ç1-2013:Ç4 dönemi verilerini kullanarak tamamladığı çalışmada doğrudan yabancı sermaye girişlerinin işsizlik oranını olumsuz yönde etkilediğini saptamışlardır.

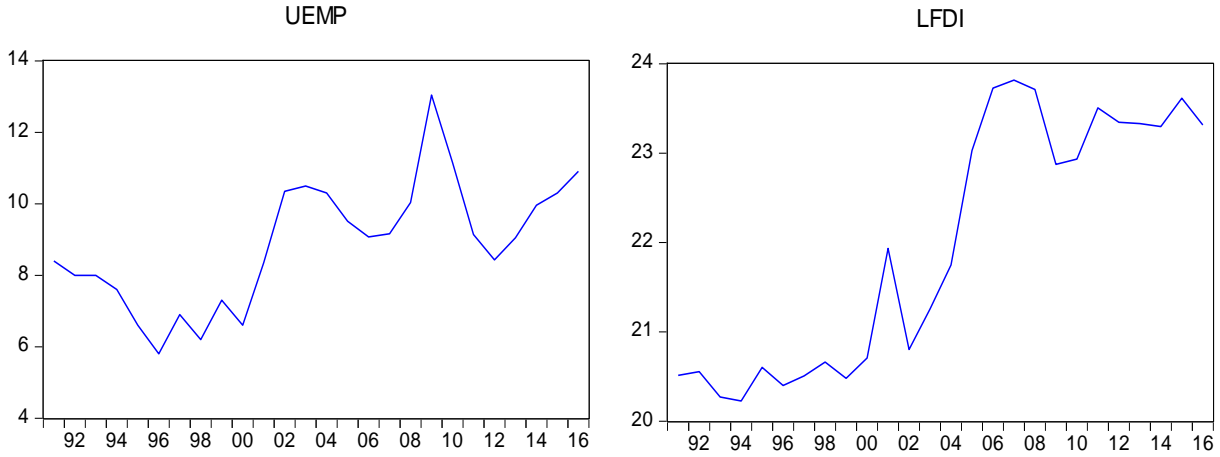
Türkiye özelinde doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam arasındaki ilişkileri saptamaya yönelik yine birçok çalışma yürütülmüştür. Bu çalışmalar içinden Aktar, Demirci ve Öztürk (2009), Türkiye'nin 2000:Ç1-2007:Ç4 dönemi verileri yardımıyla yürüttüğü çalışmada doğrudan yabancı yatırımların istihdamı olumlu yönde etkilemediğini tespit etmişlerdir. Vergil ve Ayaş (2009) ise 1992-2006 dönemi verileriyle yaptıkları analizde doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerinde negatif yönde bir etkiye sahip olduğunu gözlemlenmişlerdir. Doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerindeki etkisini bankacılık sektörü üzerinden araştıran Bülbül ve Emirmahmutoğlu (2010) ise bu tür yatırımların istihdamı pozitif yönde etkilemesinin yanı sıra bu etkinin sürdürülebilir olmadığı yönünde tespitlerde bulunmuşlardır. Peker ve Göçer (2010), 2000:Ç1-2009:Ç4 dönemi verileri ile yaptıkları analizde doğrudan yabancı yatırımlar ile işsizlik arasında uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edemezlerken kısa dönemde doğrudan yabancı yatırımların işsizliği mevcut dönemde arttırmasına rağmen, iki dönem sonra azalttığı yönünde bulgulara ulaşmışlardır. Ekinci (2011), 1980-2010 dönemi verilerini kapsayan çalışmada doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam arasında herhangi bir ilişkiye rastlamamıştır. Saray (2011), 1970-2009 dönemi verilerini kullandığı çalışmada doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki tespit edememiştir. Göçer, Mercan ve Peker (2013), 2000:Ç1-2011:Ç1 verilerini kullandıkları çalışmada, uzun vadede doğrudan yabancı yatırımların işsizliği azalttığı yönünde sonuçlar elde edilmiştir. Son olarak Yalman ve Koşaroğlu (2017), 1988-2016 dönemine ait verileri kullandığı analizde doğrudan yabancı yatırımlar ile işsizlik arasında istatistiksel olarak herhangi bir nedensellik ilişkisi bulamamışlardır.

Literatür içerisinde Türkiye özelinde yürütülmemiş çalışmalar doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam arasında birbirinden farklı sonuçları yansıtmakla beraber Türkiye özelinde yürütülen çalışmalarda genel olarak doğrudan yabancı yatırımları ile istihdam arasında çoğunlukla ya nedensellik ilişkisi bulunamamış ya da Göçer vd. (2013) yazarlara ait çalışma haricinde istihdamı olumlu yönden destekler bir sonuç ortaya konulamamıştır.

3. VERİ VE MODEL

Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımların (The World Bank Data, 2019a) işsizlik oranı (The World Bank Data, 2019b) üzerindeki etkilerini tespit etmeye yönelik yürütülen bu çalışmada 1991-2016 dönemine ait veriler kullanılmaktadır. Türkiye'ye ait işsizlik oranı verilerinin kısıtlı oluşu çalışmayı bu dönemler arasında yapılmasının en temel nedenidir. Değişkenlere ait veriler Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlara ait serinin doğrusal olması ve katsayıların esneklik şeklinde yorumlanabilmesi için logaritması alınarak modele dahil edilmiştir.

Çalışmanın başında değişkenlere ait grafiklerin çizdirilmesi değişkenler hakkında genel bir değerlendirme yapılma imkânı sunmaktadır. Bilhassa değişkenlerin zaman serisi özelliklerini taşıyıp taşımadığının yanı sıra mevsimsellik, trend ve kırılmalar gibi bileşenlerinin olup olmadığının incelenmesi çalışmanın sağlıklı işleyişi açısından önem arz etmektedir. Değişkenlere ait grafikler Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1. Değişkenlere ait Grafikler

Çalışmanın modeli aşağıda yer alan model 1'deki eşitlikte görüldüğü gibi modellenmiştir.

$$UEMP_t = \beta_0 + \beta_1 LFDI_t + u_t \quad (1)$$

1 nolu eşitlikte bağımlı değişken olarak UEMP işsizlik oranını, bağımsız değişken olarak ise doğrudan yabancı yatırımlarını temsilen LFDI yer almaktadır. t indisi değişkenlerin zaman serisi olduğunu gösterirken, β_0 modelin sabit terim katsayısını, β_1 ise modelin eğim katsayısını göstermektedir. Yani β_1 , LFDI değişkenindeki görülebilecek %1'lik bir değişimin UEMP değişkeni üzerindeki etkisini gösteren bir katsayıdır. Eşitlikte yer alan u_t ise modelin hata terimidir.

4. YÖNTEM VE BULGULAR

Doğrudan yabancı yatırımların Türkiye'nin İşsizlik oranı üzerinde meydana getirdiği etkileri incelemek amacıyla yürütülen bu çalışmada değişkenler arasındaki ampirik ilişkiler iki aşama ile incelenmektedir. Birinci aşama değişkenlerin durağanlıkları en çok kullanılan Augmented Dickey-Fuller (ADF), Phillip-Perron (PP) ve tek kırılmalı Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök test yardımıyla kontrol edildiği aşama olup ikinci aşamada ARDL sınır testi yardımıyla değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkilerin olup olmadığı incelenecektir.

Sahte regresyon sorunu ile karşılaşmamak için değişkenlerin öncelikle durağanlıklarının test edilmesi gerekmektedir. Değişkenlerin durağanlıkları ise birim kök testleri ile sınanmaktadır. Tablo 1'de ADF, PP birim kök testleri, Şekil 1'den de görüleceği üzere serilerde mevcut olan kırılmalar göz önüne alınarak Tablo 2'de tek kırılmalı ADF birim kök testi³ ile değişkenlerin bütünleşme dereceleri tespit edilmek istenmektedir.

ADF ve PP birim kök test sonuçları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	Sabitli		Sabitli ve Trendli					
	Hesaplanan İstatistik		Olasılık		Hesaplanan İstatistik		Olasılık	
	ADF	PP	ADF	PP	ADF	PP	ADF	PP
UEMP	-1.484	-1.484	0.524	0.524	-1.484	-2.465	0.524	0.340
$\Delta UEMP$	-4.186*	-4.130*	0.003	0.004	-4.186*	-4.039*	0.003	0.021
LFDI	-0.968	-0.955	0.748	0.752	-2.184	-2.244	0.477	0.446
$\Delta LFDI$	-4.974*	-4.979*	0.001	0.001	-4.851*	-4.851*	0.003	0.003

* %1 anlamlılık düzeyinde durağanlığı göstermektedir.

³ Teste ait detaylı bilgi Perron (1989) ve Perron'a (2006) ait çalışmalarından alınabilir.

Tablo 1’de görülen sabitli model ve sabitli-trendli model için ADF ve PP birim kök testi sonuçlarına göre hem sabitli model hem de sabitli-trendli model için her iki değişkenin birinci farkları I(1) alındığı takdirde %1 istatistiksel anlamlılık düzeyinde durağan hale geldiği görülmektedir.

Tablo 2’de çalışmada kullanılan değişkenlere ait tek kırılmalı ADF birim kök test sonuçları görülmektedir.

Tablo 2. Tek Kırılmalı ADF Birim Kök Test Sonuçları*

Değişken Adı	Hesaplanan t-istatistik Değeri	Olasılık Değeri	Kırılma Tarihi
UEMP	-4.524	0.226	2000
Δ UEMP	-5.901**	0.001	2009
LFDI	-5.139	0.055	2005
Δ LFDI	-5.945**	0.001	2007

* Sabitli ve trendli modelde kırılmalar dikkate alınarak birim kök testi yapılmıştır.

** %5 anlamlılık düzeyine göre durağanlığı ifade etmektedir.

Tablo 2’deki tek kırılmalı ADF birim kök test sonuçlarında değişkenlerin tümü birinci farkları I(1) alındığı takdirde %5 istatistiksel anlamlılık düzeyinde durağan hale gelmektedir. Ayrıca değişkenlerin genel itibariyle 2000, 2005, 2007 ve 2009 tarihlerinde kırılmaya maruz kaldıkları gözlenmektedir. UEMP değişkeninde tespit edilen 2000 yılına ait kırılma, Türkiye’nin o yıllarda karşı karşıya olduğu iktisadi krizden bağımsız değildir. LFDI’da gelen 2005 yılındaki yapısal kırılmanın nedeni ise Türkiye’nin 3 Ekim 2005 tarihi itibariyle Avrupa Birliğine katılım müzakerelerine başlaması gösterilebilir⁴. Test sonuçlarında gözlemlenen 2007 ve 2009 yıllarına ait olan kırılmalar ise 2007 yılı sonlarında etkisini gösteren 2008 küresel krizinin etkilerinden kaynakladığı düşünülmektedir.

Çalışmanın son aşaması olarak belirtilen ARDL sınır testi, Pesaran, Shin, ve Smith (2001) tarafından geliştirilmiş olan bir yöntemdir. Bu test değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri gözlemleyebilmekle birlikte en önemli özelliği farklı düzeylerde durağan değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin incelenmesini mümkün kılabilir. Aşağıda yer alan 2 nolu model, çalışmanın değişkenlerinin de yer aldığı ARDL modelidir.

$$UEMP_t = \theta_0 + \sum_{i=1}^m \theta_{1i} UEMP_{t-i} + \sum_{i=0}^n \theta_{2i} LFDI_{t-i} + e_t \quad (2)$$

Modelde yer alan θ ’lar bağımsız değişkenlerin katsayı matrislerini, m ve n ise değişkenlerin sahip olabileceği farklı gecikme sayılarını sembolize etmektedir. Gecikme sayısı i ile modelin hata terimi ise e_t ile ifade edilmektedir. 2 nolu modelde gecikme sayıları Akaike Bilgi Kriteri (AIC) yardımıyla hesaplanmıştır. Çalışmanın uygun modeli ARDL(3,1)’dir. ARDL(3,1) model tahmini ve tanımlayıcı testler Tablo 3’de gösterilmektedir.

⁴ Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu internet sitesinden AB ile Türkiye ilişkileri tarihine ait bilgiler alınabilir. (<https://www.avrupa.info.tr/tr/ab-ve-turkiye-iliskileri-tarihi-711>)

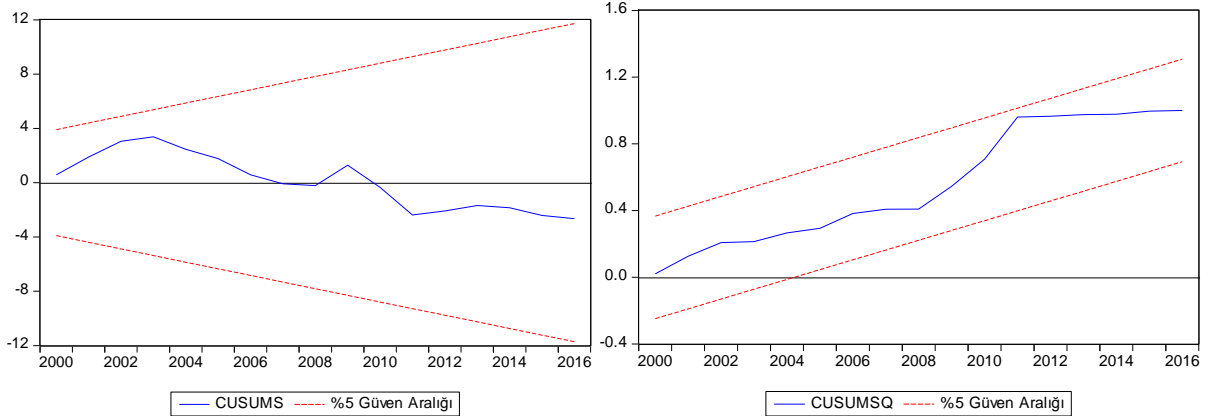
Tablo 3. ARDL (3,1) Model Tahmini

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Olasılık
UEMP(-1)	0.6676*	0.2002	3.3332	0.003
UEMP(-2)	-0.0450	0.2785	-0.1617	0.873
UEMP(-3)	-0.4420	0.2235	-1.9772	0.064
LFDI	-0.3285	0.4546	-0.7224	0.479
LFDI(-1)	1.1231*	0.4187	2.6819	0.015
C	-10.173*	4.2406	-2.3989	0.028

Tanımlayıcı İstatistikler		
Test	Hesaplanan İstatistik	Olasılık
Breusch-Godfrey Otokorelasyon	0.486	0.784
Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans	2.197	0.715
Jarque-Bera Normallik	0.670	0.580
Ramsey RESET	0.425	0.523

* %5 anlamlılık düzeyine göre anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 3’de ARDL(3,1) modelinde otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarına rastlanılmamaktadır. Bununla birlikte hata terimleri normal dağılmaktadır. Ayrıca modelin fonksiyonel biçiminde herhangi bir sıkıntı bulunmamaktadır. Bu sonuçlar ARDL(3,1) modelinin uygun model olduğunu göstermektedir. Ayrıca ARDL (3,1) modelindeki katsayıların istikrarlı olup olmadığı CUSUMS ve CUSUMSQ analizi yardımıyla gerçekleştirilebilir. Şekil 2’de modele ait CUSUMS ve CUSUMSQ analizlerine ait çıktılar yer almaktadır.

Şekil 2. CUSUMS ve CUSUMSQ Sonuçları

Şekil 2’deki çıktılara göre CUSUMS ve CUSUMSQ’ler %5 güven aralıkları içerisinde yer almaktadır. Bu ise katsayıların istikrarlı olduğu anlamına gelmektedir.

ARDL modelinin belirlenmesinin ardından değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bunu tespit edebilmek için oluşturulan eşitlik 3 nolu denklemde gösterilmektedir.

$$\Delta UEMP_t = \theta_0 + \sum_{i=1}^m \theta_{1i} \Delta UEMP_{t-i} + \sum_{i=0}^n \theta_{2i} \Delta LFDI_{t-i} + \theta_3 UEMP_{t-i} + \theta_4 FDI_{t-i} + e_{1t} \quad (3)$$

ARDL sınır testine değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin olup olmadığının sınınanabilmesi için aşağıdaki hipotezlerin kurulması gerekmektedir. Bu hipotezler;

$H_0: \theta_3 = \theta_4 = 0$ (eşbütünleşme yoktur),

$H_1: En az bir \theta \neq 0$ (eşbütünleşme vardır).

Bu hipotezler modelde yer alan katsayıların eşanlı sifira eşit olup olmadığını test edebilen Wald F istatistiği aracılığıyla sınanabilmektedir. Wald F testi ile sınır testine ait istatistiki değerler saptanmaktadır. Wald F testi ile elde edilen istatistiki değerler Pesaran vd. (2001)'in çalışmasında yer alan alt sınır I(0) ve üst sınır I(1) değerleriyle kıyaslanmaktadır. Elde edilen istatistik değeri I(1) kritik değerinden büyük ise H_0 reddedilerek uzun dönem için değişkenler arasında ilişkilerin var olduğu ifade edilebilmektedir.

Tablo 4. ARDL Sınır Testi

K	F istatistiği	%1 Kritik Değerler	
		I(0)	I(1)
2	4.87*	3.62	4.16

Tablo 4'deki ARDL sınır testi sonuçlarına göre F istatistik değeri (4.87), I(1) kritik değerinden (4.16) büyüktür. Dolayısıyla bu durumda H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu sonuç LFDI değişkeninin UEMP değişkenini uzun dönemde etkilediği anlamına gelmektedir. Bu bulguyu dikkate alarak uzun dönemde doğrudan yabancı yatırımların işsizlik oranı üzerinde etkisinin olduğu söylenebilir. Geline bu aşamanın ardından hata düzeltme mekanizmasının çalışırılığı ile uzun ve kısa dönemde değişkenlerin birbirlerini nasıl etkilediği gözlemlenmelidir. Bununla birlikte bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde istatistiki olarak anlamlı etkilerinin var olup olmadığı kontrol edilmelidir. Öncelikle 4 nolu model ile hata düzeltme mekanizmasının çalışırılığı sınanmaktadır.

$$\Delta UEMP_t = \theta_0 + \sum_{i=1}^m \theta_{1i} \Delta UEMP_{t-i} + \sum_{i=0}^n \theta_{2i} \Delta LFDI_{t-i} + \theta_3 ECM_{t-1} + e_{2t} \quad (4)$$

4 nolu modelde bulunan ECM(-1)'ye ait katsayının 0 ile -1 arasında ve istatistiki olarak anlamlı olması değişkenler arasındaki dengesizliklerin uzun dönemde giderildiğine işaret etmektedir. Başka bir ifade ile ECM, kısa dönem dengesizliklerin ne zaman ortadan kalkacağını yani uzun dönemli ilişkinin ne zaman dengeye geleceğini göstermektedir. Tablo 5'de hata düzeltme modeline ait sonuçlar ile kısa dönem ve uzun dönem katsayılarında yer almaktadır.

Tablo 5. Hata Düzeltme Modeli ile Kısa Dönem ve Uzun Dönem Katsayıları

Kısa Dönem Katsayıları ve Hata Düzeltme Modeli				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Olasılık
$\Delta UEMP(-1)$	0.4870*	0.1966	2.4766	0.024
$\Delta UEMP(-2)$	0.4420*	0.2093	2.1115	0.049
$\Delta LFDI$	-0.3285	0.3930	-0.8357	0.414
ECM(-1)	-0.8194*	0.2027	-4.0418	0.001
Uzun Dönem Katsayıları				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Olasılık
LFDI	0.9697*	0.1818	5.3312	0.001
C	-12.4145*	4.0298	-3.0806	0.006

* %5 anlamlılık düzeyine göre anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 5'te mevcut sonuçlar ECM(-1) katsayısının istatistiki olarak anlamlı olduğunu yani modelde yer alan kısa dönemli sapmaların uzun dönemde dengeye geldiğini göstermektedir. Ayrıca model içerisinde yer alan değişkenlerden olan LFDI'nın kısa dönemde UEMP değişkeni üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi saptanamaz iken uzun dönemde UEMP değişkeni üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Uzun dönemde LFDI değişkeninde görülen %1'lik artış UEMP değişkenini yaklaşık olarak %0.96 oranında artırmaktadır. Kısacası Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlarda meydana gelen artış uzun dönemde işsizlik oranını pozitif yönde etkilemektedir. Diğer bir ifade ile doğrudan yabancı yatırımlar işsizlik oranını artırmaktadır.

LFDI'dan UEMP'e doğru elde edilen anlamlı eşbütünleşme ilişkinin varlığı değişkenler arasında nedensellik ilişkilerinin olabileceği konusunda ipucu vermektedir. Bu çalışmada Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik testi temel alınarak LFDI'dan UEMP'e doğru kısa ve uzun dönemli nedensellik ilişkilerin varlığı

araştırılmaktadır. Değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi olmasından dolayı Model 4’de görülen hata düzeltme eşitliği yardımıyla nedensellik ilişkileri test edilmektedir. Aşağıdaki hipotezler vasıtasıyla kısa dönemde nedensellik ilişkisinin varlığı belirlenmektedir.

$H_0: \theta_{2i} = 0$ (LFDI’den UEMP’e doğru kısa dönemli nedensellik yoktur),

$H_1: \theta_{2i} \neq 0$ (LFDI’den UEMP’e doğru kısa dönemli nedensellik vardır).

Uzun dönemli nedensellik ilişkisinin varlığı ise ECM(-1)’in katsayısının (θ_3) sifıra eşit olup olmadığının test edilmesiyle belirlenmektedir. Burada katsayılara kısıt testi (F testi) uygulanarak bu hipotezler test edilmektedir. Tablo 6’da Granger nedensellik sonuçları görülmektedir.

Tablo 6. Granger Nedensellik Test Sonuçları

Nedensellik Dönemleri	Kısa Dönem		Uzun Dönem
Bağımlı Değişken	$\Delta UEMP$	$\Delta LFDI$	ECM(-1)
$\Delta UEMP$	-	0.7012 (0.4024)	-0.8191* (0.001)

*%1 anlamlılık düzeyine göre anlamlı nedensellik ilişkisini göstermektedir. () içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

Yapılan test sonucunda kısa dönemde LFDI’den UEMP’e doğru nedensellik ilişkisinin olmadığı, uzun dönemde ise LFDI’den UEMP’e doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. Elde edilen bu bulgular işsizliğin uzun dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından etkilendiğini işaret etmektedir.

5. SONUÇ

Türkiye’ye yapılan doğrudan yabancı yatırımların işsizlik oranı üzerindeki etkilerini tespit etmeye yönelik yürütülen bu çalışmada 1991-2016 dönemi verileri ile ARDL sınır testi kullanılarak değişkenler arasındaki ilişkiler saptanmıştır. ARDL sınır testi sonrasında öncelikle değişkenler arasında uzun dönemde bir eşbütünlük ilişkisi olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Ayrıca işsizlik oranı ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında kısa dönemde istatistiki olarak herhangi anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Fakat uzun dönemde doğrudan yabancı yatırımlarda görülen %1’lik bir değişim işsizlik oranını %0.96 arttırdığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye için doğrudan yabancı yatırımlar uzun dönemde işsizliği artırıcı yönde olumsuz bir etki oluşturduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Son olarak yapılan hata düzeltme modeline dayalı Granger nedensellik testi sonuçları da elde edilen bu bulguyu desteklemekte yani uzun dönemde doğrudan yabancı yatırımlardan işsizliğe doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisi varlığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgular Aktar vd. (2009) ile Vergil ve Ayaş (2009) çalışmalarıyla benzeşmektedir. Ayrıca Bülbül ve Emirmahmutoğlu (2010) doğrudan yabancı yatırımların istihdamı arttırdığını tespit etmişlerdir. Fakat bu etkinin sürdürülebilir olmadığını da ayrıca ifade etmişlerdir. Peker ve Göçer (2010) ise kısa dönemde ilk olarak doğrudan yabancı yatırımların cari dönemde işsizliği artırdığı sonucu çalışmada elde edilen uzun dönemle ilişkiyle paraleldir. Ancak yazarlar, iki dönem sonra işsizliği azalttığını vurgusu bu çalışmada elde edilen sonuçlarla çelişmektedir.

Özellikle Vergil ve Ayaş’ın (2009) çalışmalarını belirttiği üzere doğrudan yabancı yatırımları en çok imalat sanayi sektörü istihdamını azaltmaktadır. Türkiye’ye yapılan doğrudan yabancı yatırımların 2000-2018 yılları sektörler göre dağılımlarına bakıldığında yapılan yatırımların daha çok hizmetler sektöründe yoğunlaştığı (%59,2), hizmetler sektörünü de sanayi sektörü (%40,3) takip etmektedir. Tarım sektörü (%0,4) ise en az payı alan sektördür. Sanayi sektörü içinde imalat sektörünün payı %30’dur (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2019). Buradaki verilerden de anlaşıldığı üzere Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırımların katma değeri yüksek alanlara yoğunlaşmış ve yoğunlaşmadığı tartışılmalıdır. İmalat sektöründeki payının az olması ve bu sektöre yönelik istihdamı da azaltmaktadır. Bu durumda imalat sektörüne nazaran katma değeri daha az olan hizmet sektörüne yapılan yatırımların neden istihdam artırıcı etkisinin olmadığı göz önüne alınmalıdır. Bu durum doğrudan yabancı yatırımların işsizliği azaltmada etkili olmadığı tam tersine artış yönlü etki etmesinin nedeni olabilir.

Uzun dönemde doğrudan yabancı yatırımların uzun dönemde işsizliği artırmadaki önemli bir nedeni de yine Vergil ve Ayaş’ın (2009) belirttiği gibi Doğrudan yabancı yatırımlarda genellikle birleşme ve satın alma faaliyetlerinin payının fazla olması da yeni istihdam olanaklarının oluşmasına imkân sağlamamaktadır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımcıların işsizlik üzerindeki olumsuz etkinin en önemli nedenlerinden birisi de yerli yatırımcıların bu tür yatırımlara karşı rekabet gücüne sahip olamaması nedeniyle yatırımlardan uzak durmaları olabilir.

Son olarak, doğrudan yabancı yatırımlar konusunda Türkiye gibi işsizlik sorunu ile karşı karşıya olan gelişmekte olan ülkelerin daha seçici davranmasında fayda bulunmaktadır. Bu konuda ilk öneri bu tür yabancı sermaye içerisinde bilhassa hizmet sektöründen ziyade katma değeri yüksek olan imalat sektörüne yatırım yapmak isteyen yatırımcılara öncelik tanınması olacaktır. Bunun yanı sıra yerli yatırımcıları belli sektörlerde imtiyazlar verilerek suretiyle yönlendirmenin gerek istihdamı gerekse de iktisadi büyümeyi olumlu etkileyebileceği değerlendirilmektedir. Bu iki grup yatırımcıların farklı sektörlerle yönlendirilmesi hem girişimcilerin karlılıklarını hem de sermayenin atıl olmayacak biçimde değerlendirilmesine yol açacaktır. Bu anlamda iktisadi büyüme ve işsizlik sorununa çözüm aracı olan hem yabancı hem de yerli sermayeyi piyasa içine çekme çabaları daha sağlıklı bir biçimde kontrol edilebilir. Yerli yatırımcıları bu anlamda korumak önem arz etmektedir. Çünkü iktisadi kriz dönemlerinde genellikle ilk görülen olgu yabancı sermayenin piyasalardan kaçışı olmaktadır. Bu ise mevcut iktisadi krizin daha derinleşmesine yol açabilmektedir. Her şeye rağmen yalnız doğrudan yabancı yatırımları ya da sermaye çekme çabaları tek başına işsizlikle bir mücadele aracı olamayacağı da çok açıktır. Bu bağlamda yabancı sermayeyi göz ardı etmenin mümkün olmaması ile birlikte yerli yatırımcılara sahip çıkmanın kriz ortamlarından daha çabuk toparlanmaya yardımcı olabilecek bir sigorta olabileceği unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Aktar, I., Demirci, N. ve Öztürk, L. (2009). Can unemployment be cured by economic growth and foreign direct investment?. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 452-467.
- Andersen, P. S. ve Hainaut, P. (1998). *Foreign direct investment and employment in the industrial countries* (No. 61). Bank for International Settlements, Monetary and Economic Department.
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. (2019). *AB ve Türkiye ilişkileri tarihi*. Erişim adresi: <https://www.avrupa.info.tr/tr/ab-ve-turkiye-iliskileri-tarihi-711>, (05 Aralık 2019).
- Blomström, M., Fors, G. ve Lipsey, R. E. (1997). Foreign direct investment and employment: Home country experience in The United States and Sweden. *The Economic Journal*, 107(445), 1787-1797.
- Bülbül, O. G. ve Emirmahmutoğlu, F. (2010). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam etkisi: Türk bankacılık sektörü örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 205-238.
- Canbay, Ş. (2018). Finansal serbestleşme sürecinde kısa vadeli sermaye hareketlerinin kontrolü ve mevcut risklere karşı önlemler. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-24.
- Djambaska, E. ve Lozanoska, A. (2015). Foreign direct investment and unemployment evidence from The Republic of Macedonia. *International Journal of Economics, Commerce and Management United Kingdom*, 3(12), 73-85.
- Ekinci, A. (2011). Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve istihdama etkisi: Türkiye uygulaması (1980-2010). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), 71-96.
- Fu, X. ve Balasubramanyam, V. N. (2005). Exports, foreign direct investment and employment: The case of China. *World Economy*, 28(4), 607-625.
- Geishecker, I. ve Hunya, G. (2005). *Employment effects of foreign direct investment in Central and Eastern Europe* (No. 321). *WIIW Research Report*.
- Göçer, İ., Mercan, M. ve Peker, O. (2013). İhracat, doğrudan yabancı yatırımlar ve işsizlik: Türkiye örneği. *Business and Economics Research Journal*, 4(1), 103.
- Grahovac, D. ve Softić, S. (2017). Impact of The FDI on unemployment rate in countries of West Balkan. *Review of Innovation and Competitiveness: A Journal of Economic and Social Research*, 3(2), 65-82.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438.
- Onyinye, I., Jonathan, E. ve Emmanuel, O. (2018). Foreign capital inflows and unemployment in Nigeria: A new evidence from ARDL-bounds testing approach. *International Journal of Business*, 5(6), 176-188.

- Peker, O. ve Göçer, İ. (2010). Yabancı doğrudan yatırımların Türkiye'deki işsizliğe etkisi: Sınır testi yaklaşımı. *Ege Akademik Bakış*, 10(4), 1187-1194.
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit-root hypothesis. *Econometrica*, 57(6), 1361-1401. doi:10.2307/1913712.
- Perron, P. (2006). Dealing with structural breaks. *Palgrave Handbook of Econometrics*, 1(2), 278-352.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Saray, M. O. (2011). Doğrudan yabancı yatırımlar-istihdam ilişkisi: Türkiye örneği. *Maliye Dergisi*, 161(2), 381-403.
- Shaari, M. S., Hussain, N. E. ve Halim, M. S. B. A. (2012). The impact of foreign direct investment on the unemployment rate and economic growth in Malaysia. *Journal of Applied Sciences Research*, 8(9), 4900-4906.
- Strat, V. A., Davidescu, A. ve Paul, A. M. (2015). FDI and the unemployment-a causality analysis for the latest EU members. *Procedia Economics and Finance*, 23, 635-643.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2019). *Yurt dışında yerleşik kişilerin Türkiye'deki doğrudan yatırımlarının sektörlere göre dağılımı – akım istatistikleri, elektronik veri dağıtım sistemi*. Erişim adresi: <https://evds2.tcmb.gov.tr/>, (08 Aralık 2019).
- The World Bank Data. (2019a). Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS>, (08 Kasım 2019).
- The World Bank Data. (2019b). Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS>, (08 Kasım 2019).
- Vergil, H. ve Ayaş, N. (2009). Doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerindeki etkileri: Türkiye örneği. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 24(275), 89-114.
- Yalman, İ. N. ve Koşaroğlu, Ş. M. (2017). Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve işsizlik üzerindeki etkisi. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 1(2), 191-205.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİN ÇEVREYE DUYARLI TÜKETİM DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİSİNİN ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA*

A RESEARCH ON MEASURING THE EFFECTS OF GENDER ROLES ON ENVIRONMENTALLY SENSITIVE CONSUMPTION BEHAVIOUR

Öğr. Gör. Esen DABLAN¹

Dr. Öğr. Üyesi Eda YILMAZ ALARÇİN²

ÖZ

Kadın ve erkek, insanların sahip oldukları biyolojik cinsiyeti tanımlayan kavramlardır. Günlük hayatta yaygın olarak kullanılan bu kavramların çizdiği sınırlar dâhilinde bireylere, belirli roller yüklenmektedir ve sosyolojik anlamda bu kavramlar, sahip olunan toplumsal rolleri ifade etmektedir. Tüketim, ihtiyaçların ortaya çıkması ile başlayan, ihtiyacın karşılanması ve sonrasında da kapsayan bir süreçtir. Tüketimi gerçekleştiren, mal ve hizmetleri kullanan kişiler ise tüketiciler olarak adlandırılmaktadır. Cinsiyet, pazarlamada kullanılan önemli bir pazar bölümlendirme ölçütüdür. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolleri de tüketim ile ilişkili davranışları şekillendirmektedir. Bu çalışma bir devlet üniversitesinin Sağlık Bilimleri Fakültesinde eğitim alan öğrencilerin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Toplanan verilerin analizleri IBM SPSS İstatistik 20 paket programı aracılığıyla yapılmıştır. Yapılan analizler ile frekans ve yüzde dağılımları hesaplanmış, güvenilirlik ve faktör analizleri yapılmış ve belirli parametrik testler kullanılmıştır. Analizler sonucunda ölçeklerin alt boyutları bulunmuş, ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanmıştır. Çevreye duyarlı tüketim davranışı ölçeğinin alt faktörleri bulunmuş ve bu faktörlerin öğrencilerin cinsiyet rolleri ile ilişkisi irdelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre toplumsal cinsiyet rolleri ile enerji tasarrufu davranışı, geri dönüşüm davranışı ve ekolojik bilinçli karar verme davranışı arasında anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Cinsiyet Roller, Tüketim Davranışı, Çevreye Duyarlı Tüketim.

JEL Sınıflandırma Kodları: D10, M31, Q20, Q50.

ABSTRACT

Female and male are the concepts that define the biological gender that people have. Within the boundaries drawn by these terms, which are commonly used in daily life, individuals are given certain roles in societies and in sociology, and these terms express the social meaning of those roles. Consumption is a process that encompasses the emergence of needs, meeting needs and beyond. People who are consuming, using products and services are called consumers. Gender is a significant consumption behaviour segmentation criterion used in marketing. Thus, gender roles also shape consumption-related behaviours. The study is conducted with the participation of students studying at the Faculty of Health Sciences of a public university. The collected data is analysed with IBM SPSS Statistics 20 package program. Frequency and percentage distributions are calculated, reliability and factor

* Bu çalışma, Dr. Öğr. Üyesi Eda YILMAZ ALARÇİN danışmanlığında Esen DABLAN tarafından hazırlanan "Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Çevreye Duyarlı Tüketim Davranışı Üzerine Etkisinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Çağ Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Sağlık Kurumları İşletmeciliği Bölümü, esendablan@cag.edu.tr

² İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, eyilmaz@istanbul.edu.tr

analyses are carried out and certain parametric tests are used. As a result of analyses, the sub-dimensions of the scales are found and their averages and standard deviations are calculated. Sub-factors of the environmental sensitive consumption behaviour scale are found and the relationship between these dimensions and the gender roles of the students is examined. According to the results, a significant relationship is found between gender roles and energy saving behaviour, general recycling behaviour and ecologically conscious decision making.

Keywords: Gender, Gender Roles, Consumption Behaviour, Environmentally Sensitive Consumption.

JEL Classification Codes: D10, M31, Q20, Q50.

1. GİRİŞ

Biyolojik cinsiyet farklılıklarının toplumsal anlamda ele alındığı sosyolojik ve psikolojik temelli çalışmalarda kadın ve erkeklerin pek çok farklı biçimde sosyalleştikleri ve toplumda birbirinden çok farklı roller üstlendikleri görülmektedir. Bu toplumsal roller kuramsal olarak sosyal rol teorisine ve evrimsel psikolojiye dayandırılmaktadır. Toplumsal cinsiyet olarak adlandırılan bu rol farklılıkları, özünde bireylerin sosyal ve kültürel farklılıklarını da ortaya koymaktadır.

Sosyal ve kültürel farklılıklardan etkilenen bir başka konu da bireylerin tüketim davranışlarıdır. İnsanlığın var olduğu günden bu yana süregelen bir faaliyet olan tüketim davranışı, bütün bireylere özgü ve değişmez bir özellik niteliği taşımaktadır. Tüm insanların ortak paydalarından biri olan ve yaşamın büyük bir bölümünü oluşturan tüketim süreci, tüketicilerin bireysel özelliklerine, karar alma biçimlerine ve davranışlarına bağlı olarak kimi zaman basit kimi zaman da karmaşık bir yapı gösterebilmektedir.

Tüketim faaliyetlerinin artması ile birlikte çevresel kaynaklarda yaşanan azalmalar canlı yaşamı tehdit edecek boyutlara ulaşmıştır. Bu durum tüketicilerin çevre sorunlarına karşı ilgi düzeyini artırmış, aynı zamanda çevresel bilincin artmasına ön ayak olmuştur. Toplumdaki çevresel bilincin son yıllarda giderek artmaya başlaması, ürün ve hizmet üreten işletmeleri çevreye zarar verecek olan sorunlar karşısında daha hassas davranmaya ve sürdürülebilirliği sağlamanın yanı sıra tüketici memnuniyetini arttırmak açısından da çevreci ürünler üretmeye teşvik etmiştir. Çevreye karşı daha duyarlı üretim süreçleri benimsemek ve zararsız ürün veya hizmet üretimi gerçekleştirmek, işletmeler açısından önemli bir toplumsal sorumluluk alanı haline gelmiştir.

Literatürde tüketici davranışlarını etkileyen faktörlere yönelik pek çok çalışma bulunmakta, biyolojik cinsiyet kavramı da başlıca pazar bölümlendirme ölçütlerinden biri olarak ele alınmaktadır. Türkiye’de yapılan çalışmalar incelendiğinde toplumsal cinsiyet rollerinin farklı alanlar ile ilişkisinin nispeten daha az araştırılmış konular arasında yer aldığı belirtilebilir. Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerinin çevreye duyarlı tüketim davranışı üzerine etkisinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerinin tespit edilmesine, söz konusu cinsiyet rollerinin çevre ile olan ilişkilerinin ve tüketici davranışlarına etkilerinin incelenmesine çalışılmıştır.

2. TOPLUMSAL CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ

Yaşamın varlığından beri insanlar bir topluluk içerisinde yaşamaktadırlar. Kadın ve erkek terimleri, günlük hayattaki kullanımı ile insanların biyolojik anlamda dişi veya erkek oluşunu tanımlarken; aynı zamanda toplumun bireyi dâhil ettiği roller sistemi içerisinde sosyal olarak kadın ve erkek oluşunu da belirten terimlerdir (Vatandaş, 2007). Biyolojik açıdan birbirinden farklı olan kadınlık ve erkeklik “cinsiyet” kelimesi ile tanımlanmaktadır. Fakat kadın ve erkek olmak sadece biyoloji ile ilgili değildir ve bu iki terim birey olmanın toplumsal anlamını belirtmek için de kullanılmaktadır (Dökmen, 2010).

Toplumsal cinsiyet kavramı, toplumdaki sosyal ve kültürel farklılıkların belirlediği cinsiyet tanımını, cinsiyetin biyolojik anlamından ayırmak için kullanılan bir kavram olarak ortaya çıkmış ve 1960’ların sonu ve 1970’lerin başı itibarıyla biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları birbirinden ayrılmaya başlanmıştır. Toplumsal cinsiyet kavramının sosyolojiye kazandırılmasına ön ayak olan Ann Oakley, 1972 yılında yayımladığı “Sex, Gender and Society” adlı yayınında cinsiyetin biyolojik açıdan erkek ve kadın ayrımı yönünü “sex” ifadesi ile anlatırken, erkek ve kadın arasındaki toplumsal eşitsizliği de “gender” ifadesi ile açıklamıştır. Bu ifade literatürde toplumsal cinsiyet olarak yer edinmektedir (Oakley, 2015).

Toplumsal cinsiyet, toplumların kendi eliyle yarattığı ve toplumdan topluma, kültürden kültüre değişiklik gösteren sosyal bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet genel anlamıyla ele alındığında, kadın ve erkeğin toplum tarafından nasıl görüldüğünü ve toplumun kadın ve erkeklerden neler beklediğini açıklamaktadır. Toplumsal cinsiyet, bireylerin günlük hayatlarındaki rollerini, sorumluluklarını, birbirleriyle olan iletişimlerini ve ilişkilerini etkileyen temel kavramlardan biridir. 1980'li yıllarda toplumsallaşma teorilerinde toplumsal cinsiyet kavramı; yaş ilerledikçe edinilen, büyük oranda sabit, değişime dirençli ve statik bir olgu olarak ele alınmaktayken; daha sonraları toplumsal cinsiyet kavramının çizilen bu keskin sınırların dışına çıktığı görülmektedir (West ve Zimmerman, 1987).

Erkekler ve kadınlar, insanlık tarihi boyunca sürekli olarak, cinsiyetlerine özgü davranışlar sergilemek durumunda kalmışlardır. Kadınların ve erkeklerin hangi kişisel özelliklere sahip olmaları gerektiğine, hangi tutum ve davranışları sergileyeceklerine, hangi haklara kimin ne derecede sahip olması gerektiğine ilişkin toplumsal beklentiler geliştirilmiştir (Kaplan, 2016). Topluluklar, mensubu olan bireylerden, doğuştan sahip oldukları ve değişmez olarak kabul ettikleri biyolojik cinsiyetlerine göre davranışlar sergilemesini istemektedirler. Bunun yanı sıra toplumun hazırladığı davranışlar örgüsünü kabullenmeleri ve buna ayak uydurmaları için de bireyleri zorlamaktadırlar. Bireyler, içinde buldukları topluluklar tarafından farklı roller öğrenmeye itilmekte ve sosyal yaşamları süresince bu rollere uygun bir yaşam biçimi benimsemeleri onlardan beklenilmektedir. Babalık, annelik, askerlik vb. kadınsılığı ve erkeksiliği içeren toplumsal cinsiyet rolleri, bu toplumsallaşma süreci içerisinde kazanılan rollerden bazılarıdır (Zastrow, 2010'dan aktaran Karaca, 2013).

Toplumsal cinsiyet rolleri, toplumların biyolojik cinsiyetlere attığı ve bu cinsiyetlerden yapmalarını beklediği davranışlar bütünüdür ve kadın veya erkek olmanın davranışsal yönüyle ilgilenmektedir. İnsanların bu beklentilere uyumu kişiler arasında önemli farklılıklar göstermektedir, dolayısıyla toplumun cinsiyete attığı roller, bireyin cinsel tercihleri üzerinde belirleyici rol oynamaktadır (Atış, 2010). Toplumun kadınlardan beklediği rollere özgü tutumlar kadınsı-feminen, erkeklerden beklediği rollere özgü tutumlar ise erkeksi-maskülen olarak tanımlanmaktadır. Fakat temelde bu tutumlar biyolojik cinsiyetten bağımsızdır ve kadınlar maskülen tutumlar takınabildiği gibi erkekler de feminen tutumlar takınabilmektedir (Kumcağız, Şahin ve Akıllı, 2017). Bir başka ifadeyle, biyolojik olarak kadın kimliğine sahip olan bireylerin erkeklere oranla daha çok kadınsı-feminen, erkek kimliğine sahip bireylerin ise kadınlara oranla daha erkeksi-maskülen olmasında toplumsal cinsiyet rolleri büyük bir anlam ifade etmektedir (Martin, 1990).

Toplumsal cinsiyet rolleri, erkeksi ve kadınsı özelliklerin varlığı veya yokluğu şeklinde keskin sınırlarla değil; bu özelliklerin miktarına bağlı derecelerle belirlenmektedir. Buna göre bir birey tamamen erkeksi veya tamamen kadınsı değildir. Başka bir ifadeyle insanlar sahip oldukları cinsiyet rollerine göre; erkeksilik özelliklerini fazla, kadınsılık özelliklerini daha az düzeyde taşıdığına "maskülen"; kadınsılık özelliklerini fazla, erkeksilik özelliklerini daha az düzeyde taşıdığına "feminen"; hem kadınsılık hem de erkeksilik özelliklerini bir arada ve birbirine yakın miktarda taşıdığına "androjen" ve hem kadınsılık hem de erkeksilik özelliklerini çok az miktarda taşıdığına "belirsiz-ayrışmamış" olarak nitelendirilmektedir (Özbay, Terzi, Erkan ve Çankaya, 2011; Şahin Görmüş, Aydın ve Ergin, 2013; Dökmen, 2018).

Bireylerin kendini kadın veya erkek cinsiyetine ait hissetmesi ve cinsiyetinin gerektirdiğini düşündüğü özellikleri gösterme çabasına girmesi sonucunda birey, sahip olduğu cinsiyet rolünün sınırlarını belirlemektedir. Bu noktadan yola çıkarak Bem, bireylerin cinsiyet rollerini, kendi kişilik özelliklerine yönelik kullandıkları tanımlamalarla ölçmeye yarayan "Bem Cinsiyet Rolü Envanterini" geliştirmiştir. Envanter; bireylerin kadınlık, erkeklik ve sosyal kabul edilirlilik düzeylerini ölçen ifadeler içermekte ve bireylerin kendilerinde gördüğü kadınsı veya erkeksi kişilik özelliklerine göre feminen, maskülen, androjen veya belirsiz olarak cinsiyet rollerini tanımlamaktadır (Bem, 1981; Dökmen, 2018; Karaca, 2018).

Biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının temelde birbirinden ayrılmasının nedeni; biyolojik cinsiyetin sınırlarının, fiziksel ve biyolojik özelliklerle; toplumsal cinsiyetin sınırlarının ise kişiler arası etkileşim ve kültürel öğelerle çizilmesidir. Biyolojik cinsiyet ile ilgili roller evrensel olarak farklılık göstermemektedir; fakat toplumsal cinsiyet rolleri toplumlar arasında belirli değişkenlere bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Yeşil, 2014).

Yapılan çalışmalar bireylerin toplumsal cinsiyet rollerinin gerektirdiği davranış özelliklerinin gelişimini etkileyen faktörleri aile, eğitim, inanç ve din, gelenekler, arkadaşlar, hukuk, ekonomi ve kitle iletişim araçları olarak belirtmektedir. Literatürde, toplumsal cinsiyet rollerini etkileyen faktörlerin yanı sıra bu rollerin ortaya çıkması ve bu roller arasındaki farklılıkların açıklanmasına yönelik birçok kuram da yer almaktadır. Bu kuramların başlıcaları; biyolojik kuram, sosyal rol kuramı, psikanalitik kuram, evrimsel psikoloji kuramı, sosyal bilişsel kuram, yapısal

işlevselci kuram, sembolik etkileşimcilik kuramı, etkileşimsel kuram, bilişsel gelişim kuramı, sosyal baskınlık kuramı ve toplumsal cinsiyet şeması kuramıdır.

3. ÇEVRE

Kelime anlamı, insanların ve diğer canlıların yaşamları boyunca birbirleri ile ilişkilerini sürdürdükleri, karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları, fiziki, biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak iç içe oldukları ortam olan çevre, yeryüzünde yaşayan ilk canlıdan bu yana varlığını sürdüren bir ortamdır. İnsan ve çevre arasındaki ilişki günden güne büyümektedir ve insanların gerçekleştirdiği neredeyse her türlü eylemin çevre üzerinde bir etkisi bulunmaktadır. Belirli bir süre boyunca insanlar ve diğer canlılar için sorun teşkil etmeyen çevrenin, beslenme ve üreme gibi iki önemli koşul tarafından tehdit edilmesi ile birlikte, çevresel problemler meydana gelmiştir. Bu çevresel problemler günümüzde büyük çaplı çevresel değişiklikler de meydana getirmektedir (Bilginöglü, 1993; Akkurt, 2018).

Çevrede canlı ve cansız varlıkları hem doğrudan hem de dolaylı yollardan etkileyen faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler doğrultusunda çevre, içinde barındırdığı yaşam döngüsünün etkileşimlerine göre dört farklı başlık şeklinde ele alınmaktadır. Bunlar; biyolojik, fiziksel, sosyal ve kültürel çevredir (Güler ve Çobanoğlu, 1994). “Biyolojik çevre” yeryüzü üzerinde hayvan, bitki, insan ve diğer farklı canlı organizmaların içerisinde yaşadığı doğal ortam olarak ifade edilirken; “fiziksel çevre” doğal faktörlerin etkisiyle ve uzun süreçler sonucunda oluşan, insan etkisinin görülmediği doğal varlıklar bütünü; “sosyal çevre” insanların ekonomik, sosyal ve siyasi ihtiyaçları doğrultusunda yarattıkları, aynı zamanda aileden başlayarak edindikleri örf, adet, gelenek ve görenek gibi sosyal normlar ve kurdukları ilişkiler bütünü ve “kültürel çevre” de insanları etkileyen toplumsal ve etnik davranışlar, inançlar ve alışkanlıklar olarak tanımlanmaktadır (Büyükgüngör, 2006; Baylan ve Karadeniz, 2006; Sutton, 2007).

İnsan toplulukları ile doğal çevre arasındaki etkileşimler, insanların gerçek ve algılanan ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak için girişimlerinden kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda bitki örtülerinin ve hayvan topluluklarının doğal dağılımlarını değiştirmek, toprağı aşırı kullanmak, su ve havayı kirletmek ve yerleşime uygun olmayan bölgelerde yaşamak çevre kirliliğine neden olan belli başlı faaliyetler olarak bilinmektedir. Çevresel sorunlar üzerine yapılan bazı çalışmalar, zaman içerisinde boyutu değişebilen insan kaynaklı çevre kirliliğinin ve bu kirliliğin kısıtlı doğal kaynaklar ile arasındaki ilişkinin çevre sorunlarını oluşturan temel unsur olduğunu ifade etmektedirler (Middleton, 2013).

İnsan ile doğa arasındaki dengenin bozulmasına neden olan çevresel sorunlar 17. yy’de başlayan ve 19. yy’dan itibaren hızla gelişmeyi sürdüren sanayi olgusuyla birlikte büyük oranda kendini göstermeye başlamıştır. Günümüzde çevre sorunları; artan nüfus, bu nüfusun doğal kaynaklar ve çevresel sistem üzerindeki baskısı, azalan canlı türleri, artan kirlilik, iklimde meydana gelen değişimler, bilinçsiz kentleşme ve endüstrileşme gibi sebeplerle toplumun her bireyini ilgilendiren en önemli sorunların başında yer almaktadır. Şehirleşme, sanayileşme ve yerleşim için yanlış yer seçimi, tarım arazilerinin yanlış kullanımı, alt yapı eksikliği olan yerleşim merkezleri, atık yönetiminde yapılan yanlışlar, aşırı nüfus artışı vb. ifade edilen bu çevresel sorunların nedenleri arasında gösterilmektedir (Yücel ve Morgil, 1998).

Çevresel sorunlar din, dil, ırk, yaş, cinsiyet, maddiyat, eğitim, gibi ayrımlar söz konusu olmadan insanları etkileyen, bölgesel olmaktan ziyade küresel etki gösteren sorunlardır. Çevre sorunları, yaşamsal varlığın sürdürülmesini zorlaştıran veya imkânsız hale getiren engellere yönelik sorunlardır. Bu engeller tanımsal çerçevede çevre kirliliği olarak adlandırılmaktadır. Başlıca çevre kirliliği türleri ise; hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği, gürültü kirliliği, radyoaktif kirlilik, elektromanyetik kirlilik ve görüntü kirliliği olarak ele alınmaktadır (Bodur, 2010).

4. TÜKETİCİ KAVRAMI VE ÇEVREYE DUYARLI TÜKETİM DAVRANIŞI

Tüketim, yaşamın devamlılığını sağlamak için insanların ürün ya da hizmet satın almaları olarak tanımlanmaktadır. Tüketici, ihtiyaçlarını karşılamak için bu mal veya hizmeti satın alan kişidir (Sayraç, Ari ve Malkoç, 2016). Tüketim davranışı da tüketicilerin ihtiyaç duydukları ürünleri ve hizmetleri düşünceleri, beğenmeleri, satın almaları, tüketmeleri ve tüketimden sonraki bütün süreçleri içine alan bir davranış sürecidir. Günümüzde artan tüketim davranışı doğal çevreyi birçok yönden olumsuz etkilemektedir. Küreselleşen ve hızla

gelişen dünya pazarlarında işletmelerin hem rekabet avantajını ellerinde tutabilmeleri hem de sürdürülebilirliklerini sağlayabilmeleri için doğal çevreyi korumaları ve çevreci ürünler üretmeleri gerekmektedir. Rekabet avantajını elinde tutmak isteyen işletmeler, toplumsal baskılar ve yasal zorunlulukların da etkisiyle, çevresel sorunları gidermeyi, çevre kirliliğini önlemeyi, çevreye zarar verecek ürünlerin üretimini azaltmayı ve enerji tasarrufunu sağlamayı amaçlamaktadırlar. Tüketiciler de aynı şekilde her geçen gün çevresel konulara daha fazla duyarlılık göstermekte ve bu doğrultuda davranışlar geliştirmektedirler. Bu sebeple günümüzde işletmeler, üretim teknolojilerini ve yöntemlerini değiştirerek kaynak tüketimini sınırlandıran ve geri dönüşüm süreçlerini kapsayan pazarlama faaliyetlerine yönelmekte, tüketiciler ise tüketim ve satın alma davranışlarını, ürettikleri ve tükettikleri ürünleri doğal çevreye zarar verip vermemesi açısından ele alıp, yeniden şekillendirmektedirler (Ergen, 2014; Koçoğlu ve Koçoğlu, 2017).

İnsanlığın var olduğu günden bu yana ekolojik anlamda meydana gelen tahribatlar, temelde insanların sınırsız isteklerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla tüketim davranışları ekonomik ve toplumsal sonuçlar doğurduğu gibi çevresel boyutta da sonuçlar doğurmaktadır (Doğan, Bulut ve Çımrın, 2015). Yaşanan sosyal, politik ve ekonomik gelişmeler çevre sorunlarına yönelik endişeleri arttırmakla birlikte çevre ve çevre sorunlarına yönelik algılarda da değişikliklere yol açmaktadır. Dünyanın karşı karşıya kaldığı en ciddi problemlerden biri olan çevre sorunları tüketicilerin çevre bilincini günden güne arttırmaktadır (Korkmaz, Lütfi ve Yıldırım, 2017). Tüketiciler artan farkındalıkları doğrultusunda çevrenin korunmasına ve sebep olunan sorunların azaltılmasına yönelik çaba sarf etmektedirler. Başka bir ifadeyle çevre bilincinin artması çevresel ürünlere yönelik talebi de arttırmakta ve dolayısıyla çevreye duyarlı tüketim davranışını meydana getirmektedir (Çetinkaya ve Özceylan, 2017).

Çevreye duyarlı tüketim davranışı, çevreye zarar vermeyen veya farklı ürünlere göre çevreye daha az oranda zararı olan, çevreci ürünlerin tüketilmesini ifade etmektedir (Aslan ve Çınar, 2015). Geçmiş zamanlarda tüketiciler sadece satın alma ve tüketme davranışı ile ilgilenirken, gün geçtikçe çevresel sorunların toplumsal hayatı tehdit etmeye başlaması ve kıt olan çevresel kaynakların azalmaya başladığının fark edilmesi ile tüketiciler, çevre sorunlarına yönelmekte, çevre ile ilgili konularda hassas davranmakta ve varlığını devam ettiren işletmelerin de aynı şekilde hassasiyet gösterip çevreyi koruyacak uygulamalarda bulunmalarını onlardan beklemektedirler. Çevreye duyarlı hale gelen tüketici topluluklarının işletmeler için geniş bir pazar sınıfı oluşturmasından dolayı işletmeler de günden güne artan bir duyarlılıkla üretim yapmaktadırlar (Doğanay, Özdemir ve Şahin, 2012; Kükrer, 2012). İşletmeler, ürün ve hizmet üretimi sırasında, “yeşil işletmecilik”, “çevreci pazarlama”, “yeşil pazarlama” ve benzeri kavramlarla ifade edilen uygulamalara daha çok ağırlık vermektedirler (Aracıoğlu ve Tatlıdil, 2009).

İşletmelerin, artan çevresel duyarlılık ile birlikte, çevreye duyarlı stratejiler geliştirmesindeki en önemli etken “tüketiciler” olarak görülmektedir. Artan çevre bilinci ve bu bilinçle beraber artan duyarlılık tüketicilerin satın alma davranışlarını etkilemekte; dolayısıyla da işletmelere tüketicilerin tutumları hakkında bilgi vermektedir. Çevresel sorunların boyutunun artması ile yapılan yenilikler ve yasal düzenlemeler, çevresel kaynakların korunması, sorunların önlenmesi ve kirliliğin azaltılması konusunda büyük bir etkiye sahip olmaktadır; fakat bu yöntemler çevresel problemlerin çözümü noktasında tek başına yeterli olmamaktadır. Bu durumdan yola çıkarak yapılan bazı araştırmalar, çevresel problemlerin, tüketici topluluklarının çevreye duyarlı yaşam tarzını benimsemeleri ile azaltılabileceğini öngörmektedir. Başka bir ifade ile çevresel sorunların önlenmesi ve azaltılabilmesi için yapılması gereken en önemli şey, çevre bilincini arttırmak ve bu temelle çevreye duyarlı tüketim davranışını benimsemektir (Nakıboğlu, 2007). Tüketim davranışlarını etkileyen sosyal, kültürel, psikolojik ve kişisel faktörler içerisindeki farklı değişkenlerin tüketicilerin söz konusu çevreci ürünleri satın alma tercihlerini ve buna yönelik davranışlarını büyük oranda etkiledikleri ifade edilmektedir (Korkmaz vd., 2017).

“Yeşil (çevreci) tüketici”, “yeşil ürün”, “yeşil pazarlama”, “yeşil reklam” ve “geri dönüşüm” gibi temel kavramlar, çevreye duyarlı tüketim davranışı kapsamında yer alan başlıca kavramları oluşturmaktadır. Çevreye duyarlı, sorumluluk bilincine sahip ve çevre dostu ürün tercihleri yapan tüketiciler “yeşil tüketici” olarak adlandırılmaktadır. Yeşil ürün temelde, çevreye hiç zarar vermeyen veya en az oranda zarar veren ürünlerdir. (Ottman, Stafford ve Hartman, 2006; Çabuk, Nakıboğlu ve Keleş, 2008). Amerikan Pazarlama Birliği’nin 1975 yılında düzenlediği ekolojik pazarlama konulu seminerde ilk defa kullanılan yeşil pazarlama kavramı temelde çevresel konuları önemseyen, çevreye karşı hassasiyeti olan ve gereksiz enerji ve kaynak kullanımını engellemeyi aynı zamanda çevre dostu yeşil ürünlerin üretilmesini ve tüketilmesini amaçlayan bir anlayış biçimidir. Geri dönüşüm ise genellikle üretim işlemi sırasında sisteme girdi olarak kabul edilmeyen, çıktı veya atıkların, hammadde olarak başka bir üretim işleminde girdi, yan ürün veya enerji kaynağı olarak kullanılması anlamına gelmektedir. (Agrawal, 1990; Schultz, Oskamp ve Mainieri, 1995).

Çevreye duyarlı tüketim davranışını açıklamaya yönelik bazı kuramlar da geliştirilmiştir. Bu kuramların bir kısmı basit yapıya sahip bir neden-sonuç ilişkisi üzerine kurulmuşken; bir kısmı ise daha kompleks yapılar ve süreçlerden oluşmaktadır. Çevreye duyarlı tüketim davranışını açıklamak için kullanılan bu teorilerin başlıcaları; “Schwartz’ın değer kuramı”, “çevresel tutum ve yeni çevresel paradigma”, “altürizm ve norm-aktivasyon kuramı” ve “değer-inanç-norm kuramı”dır (Schwartz, 1977; Stern, Dietz, Abel, Guagnano ve Kalof, 1999; Dunlap, 2008).

5. YÖNTEM

Bu çalışmanın ana amacı toplumsal cinsiyet rollerinin çevreye duyarlı tüketim davranışı ile arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Alt amacı da katılımcıların cinsiyet rollerinin belirlenmesi; katılımcıların sosyo- demografik özellikleri ile cinsiyet rolleri arasında bir ilişkinin var olup olmadığının ve sosyo-demografik özellikler ile çevreye duyarlı tüketim davranışı arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığının tespit edilmesidir.

5.1. Örneklem Süreci

Araştırmanın ana kütesini, İstanbul’da yer alan bir devlet üniversitesinin Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Yükseköğretim Kurumları Başkanlığı’nın kendi sitesinde yayımladığı, öğrenim düzeyleri ve yükseköğretim kurumlarının birimlerine göre öğrenci sayılarını gösteren istatistiksel verilere göre söz konusu fakültenin toplam öğrenci sayısı 2171’dir. Buna göre örneklem büyüklüğü 327 olarak hesaplanmıştır. Veri toplamak amacıyla yüz yüze anket metodu kullanılmış ve kolayda örneklem yoluyla seçilmiş 400 öğrenciden veri toplanmıştır. Çalışma sonucunda kullanılabilir durumda olan 378 adet anket elde edilmiştir. Çalışmada elde edilen veriler SPSS İstatistik 20 paket programı ile analiz edilmiştir.

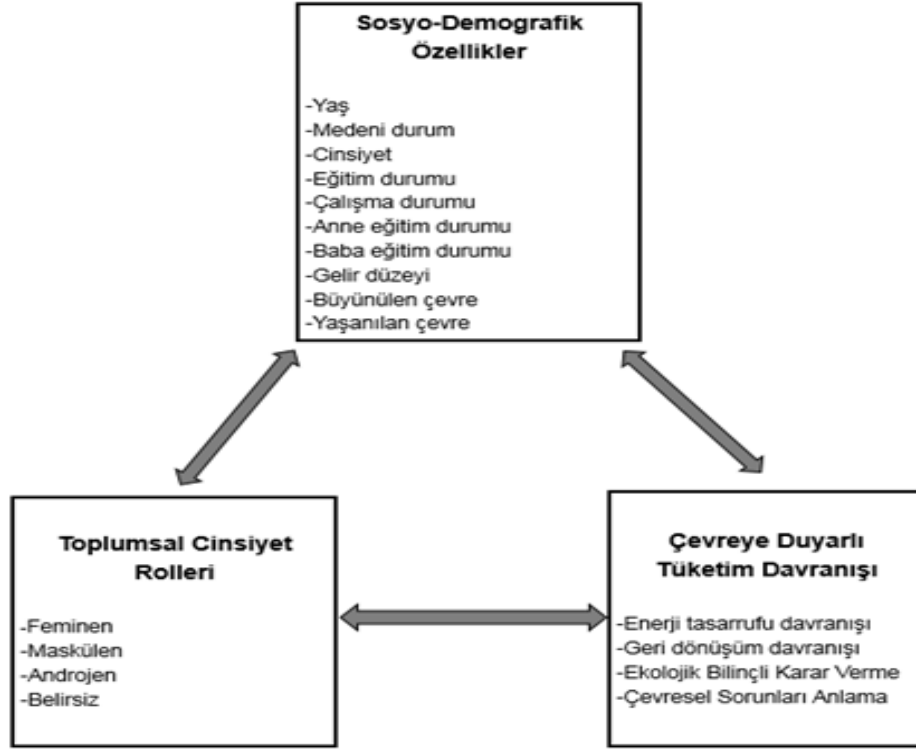
Araştırma zaman ve maliyet sınırlılıkları nedeniyle sadece bir devlet üniversitenin tek bir fakültesinin öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Bu nedenle elde edilen sonuçlar genellenemez. Bunun yanı sıra söz konusu fakültede öğrenim gören öğrencilerin büyük çoğunluğunun kadın öğrenci olması araştırmanın bir diğer sınırı olarak belirtilebilir.

5.2. Araştırmanın Ölçekleri

Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış ve veri toplama aracı olarak anket formu tercih edilmiştir. Çalışmada kullanılan anket üç farklı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesi amacıyla 1974 yılında Sandra Ruth Lipsitz Bem tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Ayşe Nur Kavuncu (1987) tarafından yapılan "BEM Cinsiyet Rolü Envanteri" bulunmaktadır. Katılımcılar tarafından uygunluk derecesine göre "1-hiç uygun değil, 2-genellikle uygun değil, 3-bazen uygun değil, 4-kararsızım, 5-bazen uygun, 6-genellikle uygun, 7-her zaman uygun" anlamına gelecek şekilde puanlandırılan 40 ifadenin 20 tanesi erkeksilik 20 tanesi kadınsılık ölçeğine aittir. Kadınsılık ve erkeksilik ifadelerinden elde edilen iki ayrı ölçeğin toplam puanları hesaplanmış ve norm kabul edilen kadınsılık (111) ve erkeksilik (104) medyanlarına göre cinsiyet rolleri tespit edilmiştir. “Kadınsılık puanı ≤ 111 ” ve “erkeksilik puanı > 104 ” olan bireyler maskülen (erkeksi); “kadınsılık puanı > 111 ” ve “erkeksilik puanı ≤ 104 ” olanlar feminen (kadınsı); “kadınsılık puanı ≤ 111 ” ve “erkeksilik puanı ≤ 104 ” olanlar belirsiz ve “kadınsılık puanı > 111 ” ve “erkeksilik puanı > 104 ” olanlar ise androjen olarak sınıflandırılmıştır (Bem, 1974; Kavuncu, 1987; Dökmen, 1999; Çelik, 2016). Anketin ikinci bölümünde, katılımcıların çevreye duyarlı tüketim konusundaki bilinç düzeylerinin ölçülmesi amacıyla 1996 yılında James Roberts tarafından yapılan; 1997 yılında Roberts ve Bacon tarafından yapılan, 1999 yılında ise Roberts ve Straughan tarafından yapılan çalışmalardan derlenen ve en düşük katılım düzeyinden en yüksek katılım düzeyine "1-kesinlikle katılmıyorum, 2-katılmıyorum, 3-kararsızım, 4-katılıyorum, 5-kesinlikle katılıyorum" olacak şekilde 5’li likert ölçeğine göre düzenlenen 28 adet çevreci satın alma davranışı ifadesi bulunmaktadır (Roberts, 1996; Roberts ve Bacon, 1997; Straughan ve Roberts, 1999). Anketin son bölümü olan üçüncü bölümde ise katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini ölçmeye yönelik 10 adet soru ifadesi bulunmaktadır.

5.3. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli, toplumsal cinsiyet rolleri, çevreye duyarlı tüketim davranışına ilişkin olarak yapılan faktör analizi sonucu elde edilen dört alt boyut ile demografik değişkenlerden oluşmaktadır. Model, Şekil 1’de görülmektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

6. BULGULAR

Araştırmaya katılanların sosyo- demografik özellikleri, cinsiyet rolleri ve çevreci tüketim davranışlarına ilişkin bulgular elde edilmiştir.

6.1. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılanların sosyo- demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1’de detaylı olarak verilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan öğrencilerin, yaş gruplarına yönelik dağılımlar incelendiğinde, en çok katılım gösteren öğrenci grubunun %31,7 ile 19 yaşında olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılım gösteren öğrencilerin medeni durumları incelendiğinde, katılımcıların %2,1’inin evli, %97,9’unun bekâr olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet dağılımları incelendiğinde büyük çoğunluğun %81,0’lık oranla kadın olduğu; eğitim durumları değerlendirildiğinde, öğrencilerin %94,2’lik oranla lisans, %5,8’lik oranla ise yüksek lisans eğitime devam ettikleri görülmüştür. Katılımcıların anne eğitim düzeyleri incelendiğinde %75,4’ünün annesinin ilköğretim eğitim düzeyine, %24,6’sının annesinin ise lise ve üzeri eğitim düzeyine sahip oldukları; baba eğitim düzeyleri incelendiğinde de %56,9’unun babasının ilköğretim eğitim düzeyine, %43,1’inin babasının ise lise ve üzeri eğitim düzeyine sahip oldukları sonuçları elde edilmiştir. Katılımcıların ailesinin aylık ortalama gelir düzeyleri incelendiğinde, öğrencilerin %57,9’unun ailesinin aylık ortalama gelir düzeyinin 3000 TL ve altı olduğu, %42,1’inin ise ailesinin aylık ortalama gelir düzeyinin 3001 TL ve üstü olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların, çocukluklarını kim ile birlikte geçirdikleri incelendiğinde, %97,4 ile büyük çoğunluğunun aile ortamında büyüdüğünü belirttiği; şu an kimlerle yaşadıklarına yönelik sorular incelendiğinde ise %55,6’sının bu soruya aile cevabı verdiği, %44,4’ünün ise akraba, arkadaş, yurt veya diğer cevabını verdiği görülmüştür.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Yaş			Anne Eğitim Düzeyi		
17	1	0,3	İlköğretim	285	75,4
18	57	15,1	Lise	60	15,9
19	120	31,7	Ön lisans	6	1,6
20	88	23,3	Lisans	25	6,6
21	44	11,6	Yüksek lisans-Doktora	2	0,5
22	32	8,5	Baba Eğitim Düzeyi		
23	13	3,4	İlköğretim	215	56,9
24	8	2,1	Lise	104	27,5
25	7	1,9	Ön lisans	10	2,6
26	2	0,5	Lisans	43	11,4
27	1	0,3	Yüksek lisans-Doktora	6	1,6
28	2	0,5	Katılımcıların Çocukluğunun Geçtiği Sosyal Çevre		
29	2	0,5	Aile	368	97,4
35	1	0,3	Akraba	2	0,5
Medeni Durum			Yurt	6	1,6
Evli	8	2,1	Arkadaş	1	0,3
Bekâr	370	97,9	Diğer	1	0,3
Cinsiyet			Katılımcıların Şu An Yaşadıkları Sosyal Ortam		
Kadın	306	81,0	Aile	210	55,6
Erkek	72	19,0	Akraba	9	2,4
Aile Aylık Ortalama Gelir Düzeyi			Yurt	114	30,2
0-1700 TL	65	17,2	Arkadaş	26	6,9
1701-3000 TL	154	40,7	Yalnız	14	3,7
3001-4000 TL	67	17,7	Diğer	5	1,3
4001-5000 TL	50	13,2	Eğitim Durumu		
5001 TL-üstü	42	11,1	Lisans	356	94,2
			Yüksek Lisans	22	5,8

6.2. BEM Cinsiyet Rolü Envanteri

Araştırmaya katılan öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerini ölçmek için kullanılan BEM Cinsiyet Rolü Envanteri, 20 adet kadınsılık ve 20 adet erkeksilik ifadesi olmak üzere 40 ifadeden oluşmaktadır. BEM cinsiyet rolü envanterinden elde edilen verilerin analiz edilmesi sonucunda, katılımcıların %21,7'sinin (n=82) feminen, %22,0'mının (n=83) maskülen, %21,4'ünün (n=81) androjen ve %34,9'unun (n=132) belirsiz cinsiyet rolüne sahip olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerinin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Frekans ve Yüzde Dağılımları

	Frekans	Yüzde
Feminen	82	21,7
Maskülen	83	22,0
Androjen	81	21,4
Belirsiz	132	34,9
Toplam	378	100,0

BEM Cinsiyet Rolü Envanteri'nde yer alan kadınsı ve erkeksi ifadelerle ilişkin veriler incelendiğinde, kadınsılık ölçeğinin en küçük değeri 50; en büyük değeri 138; ortalaması 107,83; ortancası 110; standart sapması ise 13,76

olarak bulunmuştur. Erkeklik ölçeğinin ise en küçük değeri 56; en büyük değeri 133; ortalaması 101,39; ortancası 102; standart sapması ise 13,88 olarak bulunmuştur (Tablo 3).

Tablo 3. Kadınsılık ve Erkeklik Ölçeklerine İlişkin Bulgular

	En Küçük	En Büyük	Ortalama	Ortanca	Standart Sapma
Kadınsılık Ölçeği	50	138	107,83	110,00	13,76
Erkeklik Ölçeği	56	133	101,39	102,00	13,88

6.3. Çevreye Duyarlı Tüketim Davranışı Ölçeği

Çevreye duyarlı tüketim davranışı ölçeğinin güvenilirliğinin ölçülmesi için Cronbach Alfa katsayısından yararlanılmıştır. Ölçekte yer alan 28 ifade için alfa katsayısı 0,932 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre ölçeğin güvenilirliğinin oldukça yüksek olduğu belirtilebilir. Söz konusu ifadelere uygulanan faktör analizi sonucunda faktör yükleri, 500'ün altında olan ya da birbirine yakın değerlerle farklı faktör gruplarının altında dağılan ifadeler analizden çıkarılarak analiz tekrarlanmıştır. Son haliyle 18 ifade için yapılan faktör analizi sonucunda dört faktör grubu elde edilmiştir. Bu faktörler toplam varyansın %60,97'sini açıklamaktadır. Faktör grupları referans çalışmaya sadık kalınarak isimlendirilmeye çalışılmıştır. Kültürel farklılıklar sebebiyle farklı dağılım gösteren faktörlerin ikisi (2-3) referans çalışmada olduğu gibi "geri dönüşüm davranışı (faktör 2)" ve "ekolojik bilinçli karar verme (faktör 3)" şeklinde isimlendirilirken; ikisi (1-4) de içerdikleri ifadelerle göre "enerji tasarrufu davranışı (faktör 1)" ve "çevresel sorunları anlama (faktör 4)" şeklinde isimlendirilmiştir (Roberts, 1996; Roberts ve Bacon, 1997). Çevreye duyarlı tüketim davranışına ilişkin ölçeğe uygulanan faktör analizi sonuçları Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4. Çevreye Duyarlı Tüketim Davranışı Ölçeğine Uygulanan Faktör Analizi

<i>Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Uygunluk Ölçümü: ,925</i> <i>Bartlett Testi Anlamlılık: ,000</i>	Faktörler			
	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4
Enerjiden tasarruf etmek için yüksek verimli ampuller satın alırım.	,753			
Evimde kullandığım ampulleri, elektrik enerjisinden tasarruf etmek için, düşük wattlı olan ampuller ile değiştiririm.	,711			
Elektrikli ev aleti satın alırken en az elektrik enerjisini kullanan markaları tercih ederim.	,691			
Daha pahalı da olsa daha tasarruflu ampuller satın alırım.	,660			
Daha az çevresel kirliliğe neden olacak ürünleri kullanırım.	,655			
Geri dönüşüm merkezlerini kullanırım veya evsel atıklarımı bir şekilde geri dönüştürürüm.	,631			
Ailemi ve arkadaşlarımı çevreye zarar verecek ürünleri kullanmama konusunda ikna etmeye çalışırım.	,584			
Basınçla sıkıştırılmış gazları içeren (aerosol kaplı) ürünleri satın almam.		,762		
Sadece geri dönüştürülebilir ürünleri satın alırım.		,726		
Tuvalet kâğıdı, peçete ve kâğıt havlu gibi ürünleri satın alırken geri dönüştürülmüş kâğıttan üretilmiş olmasına özen gösteririm.		,674		
Çamaşırlarımı yıkarken düşük fosfatlı deterjan veya sabun kullanırım.		,612		
Mümkün olduğunca, geri dönüştürülebilir kaplardaki ürünleri satın alırım.		,552		
Ekolojik sebeplerle, kullandığım ürünlerde değişiklik yapabilirim.			,726	
Kullandığım elektrik enerjisi miktarını azaltmak için çaba gösteririm.			,716	
Çevreye zarar vereceğini fark ettiğim ürünleri satın almam.			,708	
Aşırı ambalajlanmış ürünleri kullanmamaya çalışırım.			,645	
Enerji tasarrufu sağlamak için arabamı mümkün olduğunca az kullanırım.				,866
Üretimi sırasında kıt kaynakların kullanıldığı ürünlerin tüketimini sınırlandırmak için çaba gösteririm.				,691
Değişimi Açıklama Yüzdesi (%)	21,470	15,940	15,264	8,301
Alfa Katsayısı	0,866	0,805	0,779	0,593

Verilerin normal dağılım gösterip göstermediği normallik testi ile tespit edilmeye çalışılmış, elde edilen veriler ve normal dağılımın tespiti için kullanılan Histogram ve Q-Q Plot grafikleri de her bir faktör için ayrı ayrı incelenmiştir. Enerji tasarrufu davranışı faktörü için çarpıklık ve basıklık değerleri -0,923 ve 1,096; geri dönüşüm davranışı faktörü için çarpıklık ve basıklık değerleri -0,196 ve -0,316; ekolojik bilinçli karar verme faktörünün çarpıklık ve basıklık değerleri -0,668 ve 0,773 ve çevresel sorunları anlama faktörünün çarpıklık ve basıklık değerleri de sırasıyla -0,285 ve -0,112 olarak bulunmuştur. Elde edilen değerlerin +1,5 ile -1,5 değerleri arasında olması nedeniyle verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

6.4. Analizlere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılanların cinsiyetleri ile toplumsal cinsiyet rolleri arasında anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığını ölçmek için ki-kare analizi yapılmıştır. Oluşturulan hipotez aşağıda yer almaktadır.

H1= Katılımcıların cinsiyetleri ile toplumsal cinsiyet rolleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Bulgulara göre ki kare testinin değeri 27,11'dir ve anlamlılık düzeyi 0,05'ten küçük bulunmuştur. Bu sonuca göre katılımcıların cinsiyeti ile toplumsal cinsiyet rolleri arasında istatistiksel anlamda bir bağlılık bulunmaktadır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet rolleri arasında yapılan analize yönelik çapraz tabloya (Tablo 5) göre kadın katılımcıların %26,5'i feminen, %18,3'ü maskülen, %21, 2'si androjen, %34'ü ise belirsiz cinsiyet rolüne sahiptir. Erkek katılımcıların ise %1,4'ü feminen, %37,5'i maskülen, %22,2'si androjen ve %38,9'u belirsiz cinsiyet rolüne sahiptir.

Tablo 5. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çapraz Tablosu

			Feminen	Maskülen	Androjen	Belirsiz	Toplam
Cinsiyet	Kadın	Gözlenen Değer	81	56	65	104	306
		Beklenen Değer	66,4	67,2	65,6	106,9	306,0
	Erkek	Gözlenen Değer	1	27	16	28	72
		Beklenen Değer	15,6	15,8	15,4	25,1	72,0
Ki-kare Değeri		27,115	Anlamlılık Düzeyi		0,000		

Araştırmaya katılanların anne eğitim düzeylerine göre geri dönüşüm davranışı faktörünün istatistiksel anlamda bir farklılık gösterip göstermediğini ölçmek için bağımsız gruplar t-Testi yapılmıştır. Hipotez aşağıda yer almaktadır.

H2= Katılımcıların anne eğitim düzeyleri ile geri dönüşüm davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Bağımsız gruplar t-Testi analiz sonuçları incelendiğinde anlamlılık düzeyini gösteren p değerinin 0,05'ten küçük olduğu tespit edilmiştir (Tablo 6). Elde edilen bulgulara göre katılımcıların anne eğitim düzeyleri ile geri dönüşüm davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Buna göre anne eğitim düzeyi ilköğretim olan öğrenciler (ortalama: 3,10), geri dönüşüm davranışı konusunda, anne eğitim düzeyi lise ve üstü olan öğrencilere (ortalama: 2,86) oranla daha duyarlıdır.

Tablo 6. Anne Eğitim Düzeyleri ile Geri Dönüşüm Davranışı Bağımsız Gruplar T-Testi Sonuçları

Faktör	Anne Eğitim Düzeyi	Ortalama	Levene Testi		t-Testi			Hipotez Kabul / Ret
			f	p	Varyans Eşitliği	t	p	
Geri Dönüşüm Davranışı	İlköğretim	3,10	3,412	0,066	Eşit	2,444	0,015	Kabul
	Lise ve Üstü	2,86						

Araştırmaya katılanların baba eğitim düzeylerine göre enerji tasarrufu davranışı faktörünün istatistiksel anlamda bir farklılık gösterip göstermediğini ölçmek için bağımsız gruplar t-Testinden yararlanılmıştır. Oluşturulan hipotez aşağıda yer almaktadır.

H3= Katılımcıların baba eğitim düzeyleri ile enerji tasarrufu davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Bağımsız gruplar t-Testi analiz sonuçları incelendiğinde anlamlılık düzeyini gösteren p değerinin 0,05'ten küçük olduğu tespit edilmiştir (Tablo 7). Elde edilen bulgulara göre katılımcıların baba eğitim düzeyleri ile enerji tasarrufu davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Buna göre baba eğitim düzeyi ilköğretim olan öğrenciler (ortalama: 3,78) baba eğitim düzeyi lise ve üstü olan öğrencilere (ortalama: 3,58) oranla enerji tasarrufu davranışı konusunda daha duyarlıdır.

Tablo 7. Katılımcıların Baba Eğitim Düzeyleri ile Enerji Tasarrufu Davranışı Bağımsız Gruplar T-Testi Sonuçları

Faktör	Baba Eğitim Düzeyi	Ortalama	Levene Testi		Varyans Eşitliği	t-Testi		Hipotez Kabul / Ret
			f	p		t	p	
Enerji Tasarrufu Davranışı	İlköğretim	3,78	2,933	0,088	Eşit	2,582	0,010	Kabul
	Lise ve Üstü	3,58						

Araştırmaya katılanların baba eğitim düzeylerine göre geri dönüşüm davranışı faktörünün istatistiksel anlamda bir farklılık gösterip göstermediğini ölçmek için bağımsız gruplar t-Testi kullanılmıştır. Hipotez aşağıda görülmektedir.

H4= Katılımcıların baba eğitim düzeyleri ile geri dönüşüm davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Bağımsız gruplar t-Testi analiz sonuçları incelendiğinde anlamlılık düzeyini gösteren p değerinin 0,05'ten küçük olduğu tespit edilmiştir (Tablo 8). Elde edilen bulgulara göre katılımcıların baba eğitim düzeyleri ile geri dönüşüm davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Buna göre baba eğitim düzeyi ilköğretim olan öğrenciler (ortalama: 3,14) baba eğitim düzeyi lise ve üstü olan öğrencilere (ortalama: 2,92) oranla geri dönüşüm davranışı konusunda daha duyarlıdır.

Tablo 8. Katılımcıların Baba Eğitim Düzeyleri ile Geri Dönüşüm Davranışı Bağımsız Gruplar T-Testi Sonuçları

Faktör	Baba Eğitim Düzeyi	Ortalama	Levene Testi		Varyans Eşitliği	t-Testi		Hipotez Kabul / Ret
			f	p		t	p	
Geri Dönüşüm Davranışı	İlköğretim	3,14	0,107	0,744	Eşit	2,483	0,013	Kabul
	Lise ve üstü	2,92						

Araştırmaya katılanların şu an kim ile yaşadıklarına göre enerji tasarrufu davranışı faktörünün istatistiksel anlamda bir farklılık gösterip göstermediğini ölçmek için bağımsız gruplar t-Testi yapılmıştır. Oluşturulan hipotez aşağıda yer almaktadır.

H5= Katılımcıların şu an kim ile yaşadıkları ile enerji tasarrufu davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Bağımsız gruplar t-Testi analiz sonuçları incelendiğinde anlamlılık düzeyini gösteren p değerinin 0,05'ten küçük olduğu tespit edilmiştir (Tablo 9). Elde edilen bulgulara göre katılımcıların şu an kim ile yaşadıkları ile enerji tasarrufu davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Buna göre ailesi ile yaşayan öğrenciler (ortalama: 3,79) ailesinden ayrı yaşayan öğrencilere (ortalama: 3,58) oranla enerji tasarrufu davranışı konusunda daha duyarlıdır.

Tablo 9. Katılımcıların Şu An Kim ile Yaşadıkları ile Enerji Tasarrufu Davranışı Bağımsız Gruplar T-Testi Sonuçları

Faktör	Katılımcıların Kim İle Yaşadıkları	Ortalama	Levene Testi		Varyans Eşitliği	t-Testi		Hipotez Kabul / Ret
			f	p		t	p	
Enerji Tasarrufu Davranışı	Aile	3,79	1,834	0,176	Eşit	2,645	0,009	Kabul
	Aileden ayrı	3,58						

Araştırmaya katılanların şimdiki yaşam alanlarına göre geri dönüşüm davranışı faktörünün istatistiksel anlamda bir farklılık gösterip göstermediğini ölçmek için bağımsız gruplar t-Testi yapılmıştır. Hipotez aşağıda yer almaktadır.

H6= Katılımcıların şu an kim ile yaşadıkları ile geri dönüşüm davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Analiz sonucu incelendiğinde anlamlılık düzeyini gösteren p değerinin 0,05'ten küçük olduğu tespit edilmiştir (Tablo 10). Elde edilen bulgulara göre katılımcıların şimdiki yaşam alanları ile geri dönüşüm davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Buna göre ailesi ile yaşayan öğrenciler (ortalama: 3,15) ailesinden ayrı yaşayan öğrencilere (ortalama: 2,91) oranla geri dönüşüm davranışı konusunda daha duyarlıdır.

Tablo 10. Katılımcıların Şu An Kim İle Yaşadıkları ile Geri Dönüşüm Davranışı Faktörü Bağımsız Gruplar T-Testi Sonuçları

Faktör	Katılımcıların Şimdiki Yaşam Alanı	Ortalama	Levene Testi		t-Testi			Hipotez Kabul / Ret
			f	p	Varyans Eşitliği	t	p	
Geri Dönüşüm Davranışı	Aile	3,15	1,660	0,198	Eşit	2,859	0,004	Kabul
	Aileden ayrı	2,91						

Araştırmaya katılanların şimdiki yaşam alanlarına göre ekolojik bilinçli karar verme faktörünün istatistiksel anlamda bir farklılık gösterip göstermediğini ölçmek için bağımsız gruplar t-Testi yapılmıştır. Oluşturulan hipotez aşağıda yer almaktadır.

H7= Katılımcıların şu an kim ile yaşadıkları ile ekolojik bilinçli karar verme davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Analiz sonucu incelendiğinde anlamlılık düzeyini gösteren p değerinin 0,05'ten küçük olduğu tespit edilmiştir (Tablo 11). Elde edilen bulgulara göre katılımcıların şimdiki yaşam alanları ile ekolojik bilinçli karar verme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Buna göre ailesi ile yaşayan öğrenciler (ortalama: 3,67) ailesinden ayrı yaşayan öğrencilere (ortalama: 2,50) oranla geri dönüşüm davranışı konusunda daha duyarlıdır.

Tablo 11. Katılımcıların Şu An Kim İle Yaşadıkları ile Ekolojik Bilinçli Karar Verme Davranışı Bağımsız Gruplar T-Testi Sonuçları

Faktör	Katılımcıların Şimdiki Yaşam Alanı	Ortalama	Levene Testi		t-Testi			Hipotez Kabul / Ret
			f	P	Varyans Eşitliği	t	p	
Ekolojik Bilinçli Karar Verme	Aile	3,67	0,239	0,625	Eşit	2,019	0,044	Kabul
	Aileden ayrı	2,50						

Araştırmaya katılanların toplumsal cinsiyet rollerine göre enerji tasarrufu davranışı faktörünün istatistiksel anlamda bir farklılık gösterip göstermediğini ölçmek için Anova testi yapılmıştır. Oluşturulan hipotez aşağıda yer almaktadır.

H8= Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri ile enerji tasarrufu davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Uygulanan Anova testinin sonucunda anlamlılık düzeyini gösteren p değerinin 0,05'den küçük olduğu tespit edilmiştir. Buna göre hipotez kabul edilmiş ve toplumsal cinsiyet rolleri ile enerji tasarrufu davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Tablo 12'de toplumsal cinsiyet rollerine göre enerji tasarrufu davranışı karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın androjen (3,8536) bireylere ait olduğu görülmektedir. Androjen bireyleri maskülen (3,8090) ve feminen (3,7735) bireyler takip etmektedir. En düşük ortalama ise belirsiz (3,4903) cinsiyet rolüne sahip olan bireylerde görülmektedir.

Tablo 12. Toplumsal Cinsiyet Rollerine Göre Enerji Tasarrufu Davranışı İçin Yapılan Anova Analizi Sonuçları

Faktör	Cinsiyet Rolü	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P
Enerji Tasarrufu Davranışı	Feminen	82	3,7735	,83600	5,15	0,002
	Maskülen	83	3,8090	,67497		
	Androjen	81	3,8536	,90378		
	Belirsiz	132	3,4903	,68664		
	Toplam	378	3,6995	,78146		

Araştırmaya katılanların toplumsal cinsiyet rollerine göre geri dönüşüm davranışı faktörünün istatistiksel anlamda bir farklılık gösterip göstermediğini ölçmek için Anova testi yapılmıştır. Hipotez aşağıda yer almaktadır.

H9= Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri ile geri dönüşüm davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Analiz sonucu anlamlılık düzeyini gösteren p değerinin 0,05'den küçük olduğu tespit edilmiştir. Buna göre toplumsal cinsiyet rolleri ile geri dönüşüm davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Hipotez kabul edilmiştir. Tablo 13'te toplumsal cinsiyet rollerine göre geri dönüşüm davranışı karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın androjen (3,2247) bireylere ait olduğu görülmektedir. Androjen bireyleri feminen (3,1244) ve maskülen (3,0458) bireyler takip etmektedir. En düşük ortalama ise belirsiz (2,8955) cinsiyet rolüne sahip olan bireylerde görülmektedir.

Tablo 13. Toplumsal Cinsiyet Rollerine Göre Geri Dönüşüm Davranışı İçin Yapılan Anova Analizi Sonuçları

Faktör	Cinsiyet Rolü	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P
Geri Dönüşüm Davranışı	Feminen	82	3,1244	,82829	2,97	0,032
	Maskülen	83	3,0458	,79038		
	Androjen	81	3,2247	,96663		
	Belirsiz	132	2,8955	,74974		
	Toplam	378	3,0487	,83247		

Araştırmaya katılanların toplumsal cinsiyet rollerine göre ekolojik bilinçli karar verme faktörünün istatistiksel anlamda bir farklılık gösterip göstermediğini ölçmek için Anova testi yapılmıştır. Oluşturulan hipotez aşağıda yer almaktadır.

H10= Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri ile ekolojik bilinçli karar verme davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Uygulanan Anova testinin sonucunda anlamlılık düzeyini gösteren p değerinin 0,05'den küçük olduğu tespit edilmiştir. Buna göre toplumsal cinsiyet rolleri ile ekolojik bilinçli karar verme davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Hipotez kabul edilmiştir. Tablo 14'te toplumsal cinsiyet rollerine göre ekolojik bilinçli karar verme faktörü karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın maskülen (3,7380) bireylere ait olduğu görülmektedir. Maskülen bireyleri feminen (3,6951) ve androjen (3,6883) bireyler takip etmektedir. En düşük ortalama ise belirsiz (3,3902) cinsiyet rolüne sahip olan bireylerde görülmektedir.

Tablo 14. Toplumsal Cinsiyet Rollerine Göre Ekolojik Bilinçli Karar Verme Davranışı İçin Yapılan Anova Analizi Sonuçları

Faktör	Cinsiyet Rolü	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P
Ekolojik Bilinçli Karar Verme	Feminen	82	3,6951	,82404	4,43	0,004
	Maskülen	83	3,7380	,69614		
	Androjen	81	3,6883	,93251		
	Belirsiz	132	3,3902	,79072		
	Toplam	378	3,5966	,82239		

7. SONUÇ VE TARTIŞMA

Biyolojik cinsiyet, pazar bölümlendirme sırasında sıklıkla başvurulan bir değişken olması sebebiyle; tüketicilerin satın alma niyeti ve tüketici davranışları ile arasındaki ilişki birçok akademik çalışmada ele alınmaktadır. Bununla birlikte cinsiyetlere ait roller de tüketici davranışlarına yönelik çalışmalarda çokça ele alınmaya başlamıştır. Yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu toplumsal cinsiyet rolleri ile tüketim davranışlarını etkileyen faktörler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur. Türkiye'de ise pazarlama alanında yapılan çalışmalarda toplumsal cinsiyet rollerine yönelik çalışmaların daha az olduğu görülmektedir (Çabuk ve Araç, 2013).

Toplumsal cinsiyet rollerinin bir pazarlama değişkeni olarak ele alındığı bu çalışmada, toplumsal cinsiyet rollerinin çevreye duyarlı tüketim davranışı üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmaya katılanlardan elde edilen verilere göre feminen, maskülen ve androjen bireylerin sayısı birbirine çok yakın çıkmıştır. Fakat belirsiz cinsiyet rolüne sahip bireylerin sayısı, diğer üç cinsiyet rolüne sahip bireylerin sayısından fazladır. BEM cinsiyet rolü envanterinin uygulandığı 378 katılımcının %21,7'sinin feminen, %22'sinin maskülen, %21,4'ünün androjen ve %34,9'unun belirsiz cinsiyet rolü özelliği taşıdığı görülmüştür. Bu durum 1987 yılında Kavuncu tarafından 306 katılımcı ile yapılan çalışmada %19 feminen, %21 maskülen, %34 androjen ve %26 belirsiz cinsiyet rolü şeklindedir (Kavuncu, 1987). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından androjen yapıya sahip bireylerin dağılımı, erkeksi ve kadınsı özellikleri yüksek oranda barındırması sebebiyle, temelde bir toplumun yapısını ve bu toplumun sürekli değişen süreçlere ayak uydurma potansiyelini göstermektedir.

Kadın katılımcı sayısının 306 olduğu bu çalışmada, feminen cinsiyet rolüne sahip birey sayısının 82 olduğu gözlemlenmiştir. Erkek katılımcı sayısı da düşük olmasına rağmen cinsiyet rolleri açısından dağılım dengeli olmuştur. Bu çerçevede kalıplaşmış ve kadınsı olarak nitelendirilen ifadelerin günümüzde her iki biyolojik cinsiyet için de eşit dağılım göstermeye başladığı; diğer yandan erkeksi olarak kalıplaşmış olan ifadelerin zamanla kadınlar tarafından benimsenmeye başladığı da ileri sürülebilir.

2015 yılında Aksaray ilinde yaşayan 504 tüketici ile gerçekleştirilen cinsiyet kimliğinin tüketici satın alma karar tarzları üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik çalışmaya göre, katılımcıların 55'inin belirsiz (%10,9), 164'ünün maskülen (%32,5), 118'inin feminen (%23,4) ve geriye kalan 167'sinin androjen (%33,1) cinsiyet rolüne sahip olduğu görülmektedir. Tüketicilerin satın alma tarzlarını ölçebilmek amacıyla 22 değişkenden oluşan bir ölçek kullanılmış ve değişkenlerin 18 tanesi değerlendirmeye dahil edilmiştir. Bu değişkenler açısından androjen, feminen, maskülen ve belirsiz cinsiyet rolüne sahip olan tüketiciler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Çalışmada yer alan değişkenlerden bazıları incelendiğinde, “en çok satılan, herkesçe tutulan markaları satın almayı tercih ederim” ve “sırf eğlenceli olduğu için alışveriş yapmaktan hoşlanırım” gibi ifadeler açısından feminen cinsiyet rolüne sahip bireylerin; “bir ürünü satın alırken çok fazla düşünmem ve özen göstermem” ve “genellikle düşük fiyatlı ürünleri almayı tercih ederim” gibi ifadeler açısından maskülen cinsiyet rolüne sahip bireylerin; “bence bir ürün ne kadar pahalıysa o kadar kaliteli” ve “çok reklam yapan markalar çok iyi markalardır” gibi ifadeler açısından belirsiz cinsiyet rolüne sahip bireylerin; “paramın karşılığını en iyi şekilde alabilmek için dikkatlice araştırma yaparım” ve “satın aldığım ürünlere yönelik standartlarım ve beklentilerim oldukça yüksektir” gibi ifadeler açısından ise androjen cinsiyet rolüne sahip bireylerin hassasiyet düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir (Özal, 2015).

2018 yılında İzmir ilinde yaşamakta olan 620 katılımcı ile gerçekleştirilen ve toplumsal cinsiyet rollerinin satın alma karar tarzları üzerine etkisinin ölçülmesine yönelik yapılan bir başka çalışmaya göre toplumsal cinsiyet rollerinin dağılımının %20,19 oranında feminen, %13,70 oranında maskülen, %40,38 oranında androjen ve %25,72 oranında belirsiz şekilde olduğu görülmektedir. Çalışma sonucunda elde edilen verilere göre toplumsal cinsiyet rolleri açısından satın alma karar tarzlarında görülen farklılıklar incelendiğinde ise mükemmeliyetçilik ve yüksek kalite odaklılık konusunda maskülen cinsiyet rolüne sahip bireylerin; marka bilinci, eğlence-haz odaklılık ve düşünmeden alışveriş yapma konusunda androjen cinsiyet rolüne sahip bireylerin; çeşit karmaşası yaşayan tüketici olma konusunda ise feminen role sahip bireylerin daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir (Yücel, 2018).

1963-2001 yılları arasında yapılmış olan ve toplumsal cinsiyet rolleri ile tüketim davranışları arasındaki ilişkiyi ele alan 31 araştırmayı inceleyen Palan (2001), toplumsal cinsiyet rolleri ile tüketim davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koyan bazı araştırmaları derlemiştir. Palan'ın derlemesine göre Aiken (1963)'in çalışması feminen cinsiyet rolü ile giyim ürünlerinde uyum arasında istatistiksel anlamlılık bulunduğunu; Fry (1971)'in çalışması feminen role sahip bireylerin feminen imajı olan sigara markalarını tercih ettiklerini; Gentry ve Doering (1977)'in çalışması da cinsiyet rolünün boş zaman aktiviteleri açısından önemli birer belirleyici olduğunu fakat ürün ve markalara yönelik tutum ve davranışlar açısından ise biyolojik cinsiyetin belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Palan tarafından Jaffe ve Berger'in 1988 yılında gerçekleştirdikleri çalışmalarına göre ürünlerin reklamlarla sunulan cinsiyet rollerinin, tüketicilerin cinsiyet rolleri ile bağlantılı olarak satın alma kararlarını etkiledikleri belirtilmektedir. Fischer ve Arnold (1990)'ın çalışması da feminenlik ile Noel'de başkaları için hediye satın alma ilgisi arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Palan, Areni ve Kiecker (2001)'in çalışması ise hediye satın alma davranışı bakımından, feminen

cinsiyet rolüne sahip bireylerin insan odaklı hareket etmelerine karşın; maskülen cinsiyet rolüne sahip bireylerin amaç odaklı hareket ettiklerini ileri sürmektedir (Palan, 2001; Çabuk ve Araç, 2013).

Bu araştırmada katılımcıların çevreye duyarlı tüketim davranışlarının ölçülmesi için, Roberts ve Bacon tarafından 1997 yılında 1503 tane Amerikalı yetişkine uygulanan çevreye duyarlı tüketim davranışı ölçeğinin uyarlanmış hali kullanılmıştır. 1997 yılında 20 yaş ve üzeri yetişkinlerle yapılan orijinal çalışmanın aksine bu çalışma yaş ortalaması 20'nin altında olan öğrenciler ile gerçekleştirilmiştir. Cinsiyet açısından ele alındığında katılımcıların %49,5 kadın ve %50,5 erkek oranı ile neredeyse eşit sayıda olduğu orijinal çalışmada kullanılan ölçek 30 ifade ve 6 faktörden oluşmaktayken, bu çalışmada eşit olmayan sayıda cinsiyet gruplarıyla çalışılmıştır (Roberts and Bacon, 1997). Yapılan uyarılama ile 2 ifade ölçekten çıkarılmış ve uygulanan faktör analizi sonucunda 4 faktör grubuna ulaşılmıştır. Bu faktörler orijinal çalışmayla tutarlı biçimde enerji tasarrufu davranışı, geri dönüşüm davranışı, ekolojik bilinçli karar verme davranışı ve çevresel sorunları anlama davranışı olarak isimlendirilmiştir.

Çalışmada sosyo- demografik özelliklerle çevreye duyarlı tüketim davranışı arasında anlamlı farklılıkların var olup olmadığı ölçülmüştür. Yapılan bağımsız gruplar t-Testi sonucunda, yaş düzeyleri ile enerji tasarrufu davranışı; yaş düzeyleri ile geri dönüşüm davranışı; yaş düzeyleri ile ekolojik bilinçli karar verme davranışı; yaş düzeyleri ile çevresel sorunları anlama davranışı; katılımcıların cinsiyetleri ile enerji tasarrufu davranışı; katılımcıların cinsiyetleri ile geri dönüşüm davranışı; katılımcıların cinsiyetleri ile ekolojik bilinçli karar verme davranışı; katılımcıların cinsiyetleri ile çevresel sorunları anlama davranışı; katılımcıların anne eğitim düzeyleri ile enerji tasarrufu davranışı; katılımcıların anne eğitim düzeyleri ile ekolojik bilinçli karar verme davranışı; katılımcıların anne eğitim düzeyleri ile çevresel sorunları anlama davranışı; katılımcıların baba eğitim düzeyleri ile ekolojik bilinçli karar verme davranışı; katılımcıların baba eğitim düzeyleri ile çevresel sorunları anlama davranışı; katılımcıların aile aylık ortalama gelir düzeyleri ile enerji tasarrufu davranışı; katılımcıların aile aylık ortalama gelir düzeyleri ile geri dönüşüm davranışı; katılımcıların aile aylık ortalama gelir düzeyleri ile ekolojik bilinçli karar verme davranışı; katılımcıların aile aylık ortalama gelir düzeyleri ile çevresel sorunları anlama davranışı ve katılımcıların şu an beraber yaşadıkları insanlar ile çevresel sorunları anlama davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Katılımcıların anne eğitim düzeyleri ile geri dönüşüm davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular anne eğitim düzeyi ilköğretim olan bireylerin, anne eğitim düzeyi lise ve üstü olan bireylere oranla geri dönüşüm konusunda daha duyarlı olduklarını göstermiştir. Aynı şekilde katılımcıların baba eğitim düzeyleri ile enerji tasarrufu davranışları ve katılımcıların baba eğitim düzeyleri ile geri dönüşüm davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Baba eğitim düzeyi ilköğretim olan öğrencilerin, baba eğitim düzeyi lise ve üstü olan öğrencilere oranla hem enerji tasarrufu davranışı konusunda hem de geri dönüşüm davranışı konusunda daha duyarlı oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu bulgulara göre katılımcıların anne eğitim düzeyleri ve baba eğitim düzeyleri için; eğitim seviyesinin artmasının çevre duyarlılığını azalttığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla bu sonuçlara göre eğitim düzeyi düştükçe enerji tasarrufu davranışı ve geri dönüşüm davranışı konusunda hassasiyetin artmasının çevre bilinci ile mi yoksa maddi yetersizlik ve tasarruf düşüncesi ile mi ilişkili olduğunun farklı çalışmalarla araştırılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Katılımcıların şu an beraber yaşadıkları insanlar ile enerji tasarrufu davranışı, geri dönüşüm davranışı ve ekolojik bilinçli karar verme davranışı hassasiyetine ilişkin ayrı ayrı yapılan analizlerde, bu değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Şu anda ailesi ile beraber yaşayan katılımcıların, ailesi ile yaşamayan katılımcılara oranla enerji tasarrufu davranışı , geri dönüşüm davranışı ve ekolojik bilinçli karar verme davranışı konusunda daha duyarlı oldukları gözlemlenmiştir. Ailesi ile beraber yaşayan katılımcıların duyarlılıklarının daha yüksek seviyede olmasının çevresel bilinçten mi yoksa aile içi ekonomik koşullara yönelik endişelerden mi kaynaklandığı konusunda kesin bir yargıya varılması mümkün değildir. Bu farklılıklar da yapılacak başka çalışmalar aracılığıyla tartışılabilir.

Toplumsal cinsiyet rolleri açısından çevreye duyarlı tüketim davranışı faktörleri incelendiğinde elde edilen sonuçlar enerji tasarrufu davranışının ve geri dönüşüm davranışının toplumsal cinsiyet rollerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık içerdiğini göstermiştir. Bu sonuçlara göre androjen cinsiyet rolüne sahip bireylerin enerji tasarrufu davranışına ve geri dönüşüm davranışına yönelik duyarlılıkları daha yüksek çıkmıştır. Aynı şekilde ekolojik bilinçli karar verme davranışının da toplumsal cinsiyet rolleri ile arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu ve maskülen cinsiyet rolüne sahip bireylerin ekolojik bilinçli karar verme konusunda daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Çevresel sorunları anlama davranışı ile toplumsal cinsiyet rolleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelendiğinde ise anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Elde edilen sonuçlara göre çevreci tüketim davranışına ilişkin biyolojik cinsiyete bağlı farklılıklar bulunamamışken; toplumsal cinsiyet rolleri söz konusu olduğunda istatistiksel olarak anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır. Bu durumda, yapılan çalışmalarda cinsiyet kadar cinsiyet rollerinin de değerlendirmeye alınmasının faydalı olacağı ileri sürülebilir. Dolayısıyla cinsiyet rollerinin çevreye dair ve çevreye zarar vermeyecek olan ürünlere dair sahip oldukları duyarlılıklara ilişkin elde edilen bulgular hem cinsiyetin toplumsal yönüyle ilgilenen hem çevreyi ele alan hem de tüketim davranışını inceleyen bilim dallarınca kullanılabilir. Aynı zamanda bu çalışma farklı zamanlarda, farklı bölgelerde ve farklı kitlelerle yeniden yapılarak tekrarlanabilir ve yapılan karşılaştırmalar sonucunda da sosyo-demografik özelliklerin çalışma üzerindeki etkisi daha ayrıntılı bir şekilde yorumlanabilir.

Zaman içerisinde artan bilinç ve toplum içi iletişim göz önünde bulundurulduğunda bazı cinsiyet rolü özelliklerinin değişiklikler gösterebileceği varsayılarak, toplumsal cinsiyet rolü değişkeninin ele alındığı çalışmaların farklı zamanlarda veya farklı toplumlarda uygulanmasının faydalı olabileceği ve çalışmalar sonucunda elde edilen bulguların karşılaştırma yapılmasına olanak sağlayacağı belirtilebilir. Başka bir ifadeyle pazarlama kapsamında ele alınan tüketici davranışlarının çok boyutlu bir yapıya sahip olmasının, toplumsal cinsiyet rolleri gibi kavramların daha sık ele alınmasını ve bu kavramların farklı yönleriyle tartışılmasını gerektirdiği belirtilebilir.

KAYNAKÇA

- Agrawal, S. K. (1990). Waste management: A systems perspective. *Industrial Management & Data Systems*, 90(5).
- Akkurt, N. D. (2018). Üst biliş stratejileri öğretiminin çevre duyarlılığına etkisi. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi (TURKSOSBILDER)*, 3(1), 16-25.
- Aracıoğlu, B. ve Tatlıdil, R. (2009). Tüketicilerin satın alma davranışında çevre bilincinin etkileri. *Ege Academic Review*, 9(2), 435-461.
- Aslan, F. ve Çınar, R. (2015). Yeşil pazarlama faaliyetleri çerçevesinde Kafkas Üniversitesi öğrencilerinin çevreye duyarlı ürünleri kullanma eğilimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(9), 169-184
- Atış, F. (2010). *Ebelik/hemşirelik 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Baylan, E. ve Karadeniz, N. (2006). Terkos Gölü (İstanbul) örneğinde doğal ve kültürel çevrenin korunması ve geliştirilmesi üzerine bir araştırma. *Tarım Bilimleri Dergisi*, 12(2), 151-161.
- Bem, S. L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42(2), 155-162.
- Bem, S. L. (1981). Gender schema theory: a cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, 88(4), 354.
- Bilginoğlu, M. A. (1993). Çevre sorunları ve çözüm yolları. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (10), 59-75.
- Bodur, G. (2010). *Hemşirelik öğrencilerinin çevre duyarlılığına ilişkin görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Büyükgüngör, H. (2006). Çevre kirliliği ve çevre yönetimi. *Toprak İşveren Dergisi*, 72, 9-17.
- Çabuk, S., Nakıboğlu, A. G. B. ve Keleş, C. (2008). Tüketicilerin yeşil ürün satın alma davranışlarının sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1).
- Çabuk, S. ve Araç, A. G. S. K. (2013). Psikografik bir pazar bölümlendirme değişkeni olarak cinsiyet kimliği: Tüketim araştırmalarında cinsiyet kimliği kavramının incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 27-40.

- Çelik, B. (2016). *Sosyal hizmet mesleğinin seçiminde cinsiyet rollerinin etkisi: Konya örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Konya.
- Çetinkaya, C. ve Özceylan, E. (2017). Üniversite öğrencilerinin yeşil satın alma tutumlarının incelenmesine yönelik bir araştırma: Gaziantep Üniversitesi örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(1), 289-302.
- Doğan, O., Bulut, Z. A. ve Çımrın, F. K. (2015). Bireylerin sürdürülebilir tüketim davranışlarının ölçülmesine yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(4).
- Doğanay, H., Özdemir, Ü. ve Şahin, İ. F. (2012). *Genel beşerî ve ekonomik coğrafya*. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Dökmen, Z. Y. (1999). BEM cinsiyet rolü envanteri kadınsılık ve erkeksilik ölçekleri Türkçe formunun psikometrik özellikleri. *Kriz Dergisi*, 7(1), 27-40.
- Dökmen, Z. Y. (2010). *Toplumsal cinsiyet, sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Dökmen, Z. (2018). BEM cinsiyet rolü envanterinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi-DTCF Dergisi*, 35(1).
- Dunlap, R. E. (2008). The new environmental paradigm scale: From marginality to worldwide use. *The Journal of Environmental Education*, 40(1), 3-18.
- Ergen, A. (2014). *Maddi değerler, gönüllü sade yaşam biçimi, çevre bilgisi: Sürdürülebilir tüketim davranışı açısından bir araştırma*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güler, Ç. ve Çobanoğlu, Z. (1994). Çevresel ve biyolojik izleme ve değerlendirme. *Sağlık Bakanlığı, Çevre Sağlığı, Temel Kaynak Dizisi*, (7).
- Kalemzer Karaca, B. (2018). *Cinsel yönelimin cinsel mitler, yetişkin bağlanma stilleri ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaplan, K. (2016). *Evlü bireylerde toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumların, evlilik doyumuna ve psikolojik iyi oluş durumuna etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kavuncu, N. (1987). *BEM cinsiyet rolü envanterinin Türk toplumuna uyarlama çalışması*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koçoğlu, C. M ve Koçoğlu, Y. (2017). Yeşil pazarlama kapsamında çevreye duyarlı ürünlerin satın alma eğilimleri: Lisans düzeyinde turizm eğitimi alan öğrenciler üzerinde bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(5), 417-427.
- Korkmaz, M., Lütfi, A. T. A. Y. ve Yıldırım, H. M. (2017). Yeşil ürün satın alma davranışı, kişilerarası etkilenme eğilimi ve sosyal etki arasındaki ilişki: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(3), 40-52.
- Kumcağız, H., Şahin, C. ve Akıllı, N. (2017). Nurses' gender roles as predictors of job satisfaction-Hemşirelerin iş doyumunun yordayıcısı olarak toplumsal cinsiyet rolleri. *Journal of Human Sciences*, 14(4), 4289-4299.
- Kükreç, Ö. (2012). Tüketicilerin çevresel sorumluluklarının yeşil reklamlara yönelik tutumlarına etkisi: Eskişehir Örneği. *Journal of Yasar University*, 26(7), 4505-4525.
- Martin, C. L. (1990). Attitudes and expectations about children with nontraditional and traditional gender roles. *Sex Roles*, 22(3-4), 151-166.
- Middleton, N. (2013). *The global casino: An introduction to environmental issues (4)*. Routledge, Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books>, (20 Aralık 2018).
- Nakıboğlu, A. G. B. (2007). Tüketimin çevreci boyutu: Çevreci tutum ve davranışlara göre pazar bölümlenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2).

- Oakley, A. (2015). *Sex, gender and society*. Ashgate Publishing, Erişim adresi: <https://books.google.com/books>, (13 Haziran 2017).
- Ottman, J. A., Stafford, E. R. ve Hartman, C. L. (2006). Avoiding green marketing myopia: Ways to improve consumer appeal for environmentally preferable products. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 48(5), 22-36.
- Özal, H. (2015). *Cinsiyet kimliğinin tüketici satın alma tarzları üzerindeki etkisi*. Yüksek Lisans Tezi) Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aksaray.
- Özbay, Y., Terzi, Ş., Erkan, S. ve Çankaya, Z. C. (2011). Üniversite öğrencilerinin profesyonel yardım arama tutumları, cinsiyet rolleri ve kendini saklama düzeyleri. *PEGEM Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(4), 59-71.
- Palan, K. M. (2001). Gender identity in consumer behavior research: A literature review and research agenda. *Academy of Marketing Science Review*, 10(2001), 1-31.
- Roberts, J. A. (1996). Green consumers in the 1990s: Profile and implications for advertising. *Journal of Business Research*, 36(3), 217-231.
- Roberts, J. A. ve Bacon, D. R. (1997). Exploring the subtle relationships between environmental concern and ecologically conscious consumer behavior. *Journal of Business Research*, 40(1), 79-89.
- Sayraç, N., Ari, E. ve Malkoç, G. (2016). Aile ve bireysel değerlerin sorumlu tüketim bilinci üzerindeki etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 223.
- Schultz, P. W., Oskamp, S. ve Mainieri, T. (1995). Who recycles and when? A review of personal and situational factors. *Journal of Environmental Psychology*, 15(2), 105-121.
- Schwartz, S. H. (1977). Normative influences on altruism. *In Advances In Experimental Social Psychology*, 10, 221-279.
- Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., Guagnano, G. A. ve Kalof, L. (1999). A value-belief-norm theory of support for social movements: The case of environmentalism. *Human Ecology Review*, 81-97.
- Straughan, R. D. ve Roberts, J. A. (1999). Environmental segmentation alternatives: A look at green consumer behavior in the new millennium. *Journal of Consumer Marketing*, 16(6), 558-575.
- Sutton, P. W. (2007). *The environment: A sociological introduction polity*. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books>, (02 Mayıs 2019).
- Şahin Görmüş, A., Aydın, S. ve Ergin, G. (2013). İşletme bölümü öğrencilerinin iletişim becerilerinin cinsiyet rolleri bağlamında incelenmesi. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, 15(1).
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*, 6th edn Boston. Ma: Pearson.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Sosyoloji Konferansları*, (35), 29-56.
- West, C. ve Zimmerman, D. H. (1987). Doing gender. *Gender & Society*, 1(2), 125-151.
- Yeşil, F. (2014). *Ortaokul Türkçe ders kitaplarında cinsiyet ifadeleri ve toplumsal cinsiyet rolleri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yücel, S. ve Morgil, F. İ. (1998). Yükseköğretimde çevre olgusunun araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(14).
- Yücel, E. K. (2018). Beyaz eşya ürünlerinde toplumsal cinsiyet rollerinin satın alma karar tarzları üzerine etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 319-352.
- Zastrow, C. (2010). *Cinsiyetçilik ve eşitlik sağlama çabaları, sosyal hizmete giriş*. Ç. Karaca (Çev.), Nika Yayınevi, 596-633.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

SEÇİLMİŞ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN SOSYAL HARCAMALARIN DÜZEYİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRMESİ*

EVALUATION OF SELECTED METROPOLITAN MUNICIPALITIES IN THE CONTEXT OF FACTORS AFFECTING THE LEVEL OF SOCIAL EXPENDITURES

Arş. Gör. Yaprak KARADAĞ¹

Doç. Dr. Elif Ayşe ŞAHİN İPEK²

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, yerel yönetimlerde sosyal harcamaların düzeyini etkileyen kritik faktörler çerçevesinde Türkiye’deki seçilmiş büyükşehir belediyelerinin değerlendirilmesi ve sosyal harcamaların, nitelik ile niceliğini arttıracak önerilerin sunulmasıdır. Bu amaçla farklı sosyo-ekonomik göstergelere sahip Adana, Ankara, İzmir ve Mersin büyükşehir belediyelerinin 2010-2017 yılları arasındaki sosyal harcamalarına ilişkin verileri incelenmiştir. Sosyal harcamaların izlenmesinde büyükşehir belediyelerinin stratejik planları, performans programları, faaliyet raporları ve kesin hesap planlarından yararlanılmıştır. Sosyal harcamalar, gelirlerin birleşimi ve gelirlerin giderleri karşılama oranı ile birlikte analiz edilmiştir. Sosyal harcamaları etkileyen mali olanaklara ek olarak merkezi-yerel ilişkiler, idari teşkilatın yapısı ve diğer faktörler de değerlendirilmeye alınmıştır. Sonuç olarak seçilmiş belediyelerin çoğunluğunda sosyal harcamaların düzeyi, bütçe dengesinden veya bütçe büyüklüğünden etkilenmektedir. Yine aynı belediyelerde, öz gelirlerin payının bütçe gelirleri içerisinde yüksek oranlı olması kesin olarak sosyal harcama düzeyini arttırmamaktadır. Ayrıca politik kararların veya değişimlerin, planlamanın, idare ve organizasyon yapısının da sosyal harcamaları farklılaştırdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Harcamalar, Sosyal Belediyecilik, Belediyeler, Kamu Mali Yönetimi.

JEL Sınıflandırma Kodları: H71, H72, H75, I30.

ABSTRACT

The aim of the study is to evaluate selected metropolitan municipalities in Turkey in the framework of the critical factors affecting the level of social expenditures in local governments and make recommendations to increase the quality and quantity of social expenditures. For this purpose; data on social expenditures of Adana, Ankara, İzmir and Mersin metropolitan municipalities –having different socio-economic indicators– for the 2010-2017 period are used. The strategic plans, performance programs, activity reports and final account plans of metropolitan municipalities are utilized for monitoring social expenditures. Social expenditures are analyzed together with the combination of revenues and the ratio of revenues to expenses. In addition to the financial opportunities affecting social expenditures; central-local relations, the structure of the administrative organization and other factors are taken into consideration. As a result, the level of social expenditures are influenced by budget balance or budget size in the most of selected municipalities. In the same municipalities, the high share of self-revenues in budget

* Bu çalışma, Doç. Dr. Elif Ayşe ŞAHİN İPEK danışmanlığında Yaprak KARADAĞ tarafından hazırlanan “Türkiye’de Yerel Yönetimlerde Sosyal Harcamalar: Seçilmiş Büyükşehir Belediyeleri Kapsamında Bir Değerlendirme” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, yaprak.karadag@ikc.edu.tr

² İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, elifa.sahin.ipek@ikc.edu.tr

revenues does not certainly increase the level of social expenditures. It is also seen that political decisions or changes, planning, administration and organizational structure differentiate the social expenditures.

Keywords: Social Expenditure, Social Municipality, Municipalities, Public Financial Management.

JEL Classification Codes: H71, H72, H75, I30.

1. GİRİŞ

1980’li yıllara gelindiğinde devletler, içinde buldukları ekonomik krizi çözmeye neoliberal paradigmayı egemen kılmıştır. Küreselleşme ve neoliberalizm, devletin ekonomideki rolünü azaltıp düzenleyici-denetleyici devlet anlayışını ön plana çıkarmıştır. Bu süreçteki önemli argümanlardan birisi sosyal harcamaları da içeren kamu harcamalarında kesintiye gidilmesi; diğeri ise refah hizmetleri sunumunun refah karması yoluyla gerçekleştirilmesidir.

Refah karması yoluyla sosyal politika uygulamaları artık sadece devlet tarafından değil, özel sektör ve gönüllüler yardımıyla yürütülmeye çalışılmıştır. Özel sektörün yetersiz kaldığı durumlarda ise ikinci en iyi olarak adlandırılan yerel yönetimlere hizmetlerin devri gerçekleştirilmiştir. Yerelleşme anlayışı ekseninde hizmetlerin yerelliği ilkesi, kamu hizmetlerinde etkinliğin sağlanmasının bir aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu noktada yeni kamu yönetimi anlayışı yerel yönetimlerin mali ve idari özerkliğini tartışmaya açmıştır.

Ülkemizde de yeni kamu yönetimi anlayışına uygun olarak yerel yönetim kanunları 2000’li yıllardan itibaren değişime uğramış ve yerel yönetimler daha geniş yetkilerle donatılmışlardır. Ancak hizmetleri ile orantılı gelirlere sahip olamayan Türk yerel yönetimlerinin sosyal harcama oranlarının, bütçedeki diğer harcama kalemlerine göre daha sınırlı olduğu görülmektedir. Bütçe kısıtının yanında, merkezi-yerel ilişkiler arasında eşgüdümsüzlük, sosyal yardımlar ve harcamaların siyasi rant aracı olarak kullanılması, sosyal harcama yapılacak kişilerin tespitine yarayacak ihtiyaç haritası/doku envanteri gibi mekanizmaların olmayışı, kurum içi idari yapı ve organizasyon eksikliği mevcut harcamaların da etkinliğini azaltmaktadır. Bu kapsamda çalışmada yerel yönetimlerde sosyal harcamaları etkileyen kritik faktörler açıklanmış ve seçilmiş büyükşehir belediyeleri bu faktörlere göre değerlendirilmiştir.

2. YERELLEŞME VE SOSYAL HARCAMALAR

Küreselleşmenin dünya çapında yaygınlaşan bir olgu olmaya başlamasıyla beraber sosyal politika uygulamaları da değişim süreci içerisine girmiştir (Kesgin, 2014: 130) Bunların başında sosyal refah sağlayıcı kurumlar ile hizmetlerin tekrar dizayn edilmesi gelmektedir. Neoliberal politikalar çerçevesinde en çok tercih edilen uygulama hizmetlerin özel sektöre devri olsa da bunun, refah devletinin krizini kısa vadede çözmeye yetmeyeceği ve uygulamasının mümkün olmayacağı düşüncesiyle hizmetler ilk aşamada yerel yönetimlere ve kar amacı gütmeyen kuruluşlara devredilmiştir (Özdemir, 2005: 194-195).

Yerelleşmenin altında yatan ana fikir, ulusal bütçeden gördürülen kamusal hizmetlerin yerele devredilerek yerel vergilerle finanse edilmesi ve elden geldiğince özelleştirilmesidir. Böylece hem kaynak kullanımında tasarruf edilmesi, hem de gelişmiş bölgelerden az gelişmiş bölgelere doğru kaynak transferinin önüne geçilmesi hedeflenmektedir (Ataay ve Acar, 2008: 3). Bu amaçla hizmetin yerelliği ilkesi gereği; yerel yönetimlerin özerkliği savunularak kamu hizmet ve yardımları hakkında karar verme, sağlama ve finanse işi yerel yönetimlere tahsis edilmiştir. Örneğin İngiltere’de, orta öğretimin zorunlu olup olmayacağı yerel yönetimlerin takdirine bırakılmıştır. Aynı zamanda birçok belediye binası satışa çıkarılmış ve yerel yönetim bünyesindeki yaşlı bakım evlerinin özelleştirilmesi imkanı sağlanmıştır. Amerika’da ise yeni federalizm anlayışı doğrultusunda sosyal yardımlar azaltılmış, var olan yardım programlarının çoğu yine yerel yönetimlere devredilmiştir (Sallan Gül, 2013: 89-90).

Yine Avrupa’da desantralizasyon çalışmalarıyla yerel yönetimlere daha fazla yetki ve sorumluluk verilmiş; refah devleti uygulamalarının hali hazırda yarısından fazlasını sunan ve düzenleyen yerel yönetimler, politikaların en önemli tamamlayıcı ve uygulayıcı kurumları haline dönüşmüşlerdir. Örneğin İskandinav yerel yönetimleri için refah belediyesi kavramı, sosyal politika uygulamalarının neredeyse bütününe üstlenen rolüne dikkat çekme amaçlı kullanılmıştır (Ersöz, 2005: 77).

Türkiye’de de yerel yönetimler 1990’lı yıllarda yerelleşme anlayışından yararlanarak kurumsal inisiyatif almaya başlamışlardır. İstihdam yaratma, işsizlik, yoksulluk gibi konular toplumun her kesimi için ilk ulaşılabilir olan yönetim birimi olan belediyelerin de gündemine girmiştir (Kesgin, 2012: 130-131). Öncelikli olarak sosyo-kültürel alanda ortaya çıkan bu yoğunlaşma, engellilerden başlayarak daha sonraki yıllarda toplumun dezavantajlı kesimlerine sosyal hizmet ve sosyal yardım uygulamaları olarak yaygınlaştırılmıştır. 2000’lere geldiğinde bu uygulamalar niteliksel ve niceliksel olarak artırılmış, yeni çıkarılan belediye ve büyükşehir kanunlarıyla yerel yönetimlere geniş yetkiler verilmiştir (Güloğlu ve Es, 2008: 262).

Ancak ülkemizin idari yapısı gereği kamu kaynaklarının çoğu merkezi yönetim tarafından kullanılmaktadır (T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2010: 42). 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı kanun ile belediyelerin gelirlerini arttıracak düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda; büyükşehirlerde il içerisinde gerçekleşen vergi tahsilatı artışından yararlanılması sağlayan kısıtlamalar kaldırılmış, genel bütçe vergi gelirlerinden aktarılan pay artırılmış ve payın dağıtım biçimde değişikliğe gidilmiştir. Buna rağmen belediye gelirlerin yetersiz kalması, teknolojik imkânsızlıklar ve hizmet yelpazesinin geniş olması özellikle büyükşehir belediyelerinin ilave kaynak ihtiyacını arttırmaktadır (Aygün Koza ve Şataf, 2019: 168-171).

Yerelleşme anlayışı doğrultusunda görevleri artan yerel yönetimlerin sosyal politika uygulamalarını ve dolayısıyla sosyal harcamalarını arttırması beklenmektedir. Bu noktada finansman kaynaklarının arttırılması veya mevcut gelir düzeyi ile sosyal harcamaların yerel yönetimlerde etkin ve verimli yapılmasına imkân yaratacak bazı faktörler önem arz etmektedir.

3. YEREL YÖNETİMLERDE SOSYAL HARCAMALARIN DÜZEYİNİ ETKİLEYEN KRİTİK FAKTÖRLER

Yoksulluk, gelir dağılımı, eğitim, sağlık gibi mevzuların esasen merkezi yönetimin görevi olduğu ifade edilmektedir. Ulusal düzeyde fırsat eşitliğinin sağlanması bakımından merkezi politikaların oluşturulması rasyoneldir. Ancak kentsel yoksulluk, merkezi yönetimlerin yerel ihtiyaçlara yönelik bilgisinin yetersiz kaldığı ve yerel yönetimlerin sahip oldukları avantajlarla etkin çözümler bulabileceği bir alandır. Bu yüzden sosyal harcamaların sunumunun tamamını merkezi yönetime bırakmak doğru olmamaktadır. Kent hayatında sosyal politika üretme ve sosyal harcama düzeyini etkileyen kritik faktörler ise şu şekilde sıralanabilir:

3.1. Mali Olanaklar

Çalışmalar genel olarak mali olanaklar ile sosyal harcamalar arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Örneğin Mogull (1978); kişi başına düşen gelir ve merkezi hükümet yardımları ile ölçtüğü mali gücün, sosyal harcama yapma yeteneğini belirlediğini ifade etmiştir. Diğer bazı çalışmalar da vergi gelirleri arttığında devletin ek hizmetleri finanse edebildiğini ve kişi başına düşen yüksek gelirin devlet üzerindeki mali yükü azalttığını savunmuştur. Bu durumun temeli, artan refahın sosyal harcama yapma gereğini azaltması ve aynı zamanda harcama yapmak için de gerekli finansal gücün elde edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır (Toikka, Gais, Nikolov ve Billen., 2004: 5).

Bu noktada yerel yönetimlerin sosyal harcama yapma yeteneğinin de mali olanaklara bağlı olduğu açıktır. Örneğin; 1995 yılında Amerika örneğinde, federal hükümetçe yapılan harcamalar hariç tutulduğunda mali olanakları fazla olan eyaletlerin, az olanlara oranla 4.3 kat fazla harcama yaptığı görülmüştür. Bu rakamlara federal harcamalar dahil edildiğinde oran %1,82’dir. Yani yerel yönetimlerin sosyal harcamalar alanında geride kaldığı bölgelerde merkezi hükümet harcamaları bu durumu düzeltici etkiler doğurabilmektedir (Toikka vd., 2004: 5).

Yerel yönetimlerin gelir kaynaklarının yetersiz olması, hem hizmetlerin yerine getirilmesini engellemekte hem de merkezi yönetim gelirlerine bağımlılığı arttırmaktadır. Ayrıca kendi organlarıncı alınan kararları uygulayamamalarına neden olmakta ve merkezin politikalarından bağımsız hareket edebilme yeteneğini kısıtlamaktadır. Bir siyaset okulu olarak adlandırılan ve demokrasi bilincinin oluşmasına katkı sağlayan yerel yönetimlerin yeterli ve sürekli gelir kaynaklarına ihtiyacı vardır. Bu sayede yerel hizmetler, halka en yakın birimlerce sunulurken kaynakların etkin ve verimli kullanımı sağlanabilmektedir (Ulusoy ve Akdemir, 2009: 264).

Bunun yanında, yerel yönetimlerin politik kaygılar nedeniyle sosyal harcamaları arttırması da sıkça gözlenen bir durumdur. Seçim baskısı ve sosyal harcamalar arasındaki ilişkiyi sınırlayan şey ise bütçenin büyüklüğüdür. Yoksul belediyelerde kaynakların sınırlı olmasından dolayı sosyal harcamalar daha az, politik rekabet daha baskındır.

Büyük bütçeli belediyelerde ise belediye başkanları, kaynakları destekçilerine ya da potansiyel destekçilerine yöneltme eğilimindedir. Yeterli kaynağın bulunduğu yerlerde sosyal harcamalar daha yüksektir (Boulding ve Brown, 2014: 200). Buna göre mali olanakların artması sosyal harcamaların düzeyini doğrudan etkileyen bir faktördür.

De Mello (2000) ise beşeri sermayenin, hükümetin halka yakın birimleri olan yerel yönetimlere mali özerklik verilmesiyle geliştirilebileceğini söylemiş ve politika tercihi ile ihtiyaç tespitlerinde mali özerklikle yerelin daha etkin olabileceğini savunmuştur. Ancak, özellikle gelişmekte olan ülkeler için bu durum bazı riskler barındırmaktadır. Bütçe denetiminin aksamaması ve zayıf yönetim, yolsuzluğu doğurabileceği gibi kamu hizmetlerini ranta açabilmektedir. Bu yüzden mali özerklik sağlanırken beşeri sermayeye sağlanacak faydalara göre önlemler almak gerekmektedir (De Mello, 2000: 21-22).

3.2. Merkezi-Yerel Yönetimler Arası İdari ve Mali İlişkiler

Yerel yönetimlerin merkezi yönetimce benimsenen ekonomi-politiğe bağlı olarak sosyal politika anlayışı etrafında uygulamalarını şekillendirdikleri söylenebilir. Merkezi düzeyde benimsenen politika kurumsallaşırken, bu durum yerel yönetimler için de benimsenen bir rota oluşturur (Koray ve Temiz, 2014: 33). Yerel yönetimlerin sosyal politikaları merkezden bağımsız olmamakla birlikte, merkezi hükümeti destekleyici olmalıdır. Merkezi hükümet daha çok yasal çerçeveyi çizerken, yerel yönetimler halkın ekonomik ve sosyolojik gerçeklerine uygun politikalar tasarlamalı (Uğur ve Bostan, 2016: 54-55) ve harcamalarını bu doğrultuda gerçekleştirmelidirler.

Ülkemizde yerel yönetimler geçmişten günümüze değin bir aktör olarak uygulamada yer alsa da güçlendirilmeleri son dönemlerde gerçekleşmiştir. Özellikle 1970'li yıllarda yaşanan mali ve finansal krizlerin etkilerini hafifletmek için merkezi yönetim, görev ve sorumlulukların bir kısmını yerele yönetimlere devretmiştir. Daha sonrasında ise küreselleşmenin etkisiyle 1990'lu yıllarda sosyal belediyeçilik uygulamaları belediyelerde yaygınlaşmıştır. Ancak Türkiye'deki belediyeler, İsveç ve İngiltere gibi güçlü yerel yönetim geleneğine sahip ülkelerdeki kadar yetki sahibi değildirler. Bu ülkelerde yerel yönetimler, merkezi yönetimin kuvvetli bir ortağıdır. Türkiye'de ise merkezi yönetim, yerel yönetimleri ikincil bir aktör olarak görmektedir (Kesgin, 2014: 197; Şataf ve Taşdelen, 2019: 20).

Yine de hizmetler ve harcamaları bütünüyle yerel yönetimlere bırakmak rasyonel değildir. Yerel yönetimlerin sınırlı kapasitesi, hükümetin yerel tercihler ve ihtiyaçlar hakkında bilgi edinme; dolayısıyla yerel mal-hizmetleri verimli ve yeterli bir şekilde sağlama becerisine kısıtlamalar getirebilmektedir (De Mello ve Barenstein, 2001: 24). Yerel yönetimlerin bu uygulamaların tümüne maddi güçlerinin yetmeyeceği açıktır. İdareler arası mali güç dengesizlikleri, vatandaşlar arasında ayırım yaratacaktır. Eşitlik ilkesine aykırı olan bu durum dolayısıyla, günümüzde sosyal politika uygulamalarının çoğunluğu merkezi yönetimce gerçekleştirilmektedir. Yerel yönetimler ise maddi olanakları doğrultusunda daha çok arazi yardımlar ve harcamalar yapmaktadırlar (Nadaroğlu, 1994: 76).

Ayrıca yerel yönetimler mali anlamda büyük oranda merkezi yönetime bağımlılık sergilemektedirler. Anayasa'nın 73. Maddesine göre "*Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflik, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Cumhurbaşkanına verilebilir.*" Bu hüküm doğrultusunda belediyelerin gelirlerini serbestçe takdir etme yetkileri yoktur. Merkezi yönetimden aktarılan payların da yasal olarak belirlendiği göz önüne alındığında Türkiye'de yerel yönetimlerin mali özerkliği olduğu savunusunu yapmak doğru olmamaktadır (Yaş ve Akdoğan, 2015: 52-53).

Belediyelerin yeterli öz gelirlere sahip olmadığı çeşitli çalışmalarda ifade edilmiştir. Korlu ve Çetinkaya (2013), 2010-2013 yıllarını kapsayan yaptıkları bir çalışmada öz gelirlerin, gelirler içerisinde oranının düşük seyrettiğini ve belediyelerin büyüklükleri arttıkça öz gelirlerin oransal olarak küçüldüğü sonucuna varmışlardır. Yine Arıkboğa (2016), 2008-2014 yılları arası dönemde vergi ve harç gelirlerinin belediye gelirlerine oranının ilçe belediyelerinde %27, il belediyelerinde %13, BŞB'lerde ise %2 olduğunu tespit etmiştir.

3.3. Yerel Yönetişim

Yönetişim "...yukarıdan aşağıya doğru hakimiyeti esas alan klasik hiyerarşik yönetim anlayışı yerine tüm toplumsal aktörlerin karşılıklı işbirliği ve uzlaşmasına dayanan, katılımcılığı ve sivil toplum kuruluşlarını ön plana çıkaran, saydamlığı, açıklığı, hesap verme sorumluluğunu, yetki devri ve yerindenliği esas alan anlayıştır." (DPT, 2007: 4). Yönetişim ile birlikte kamu yönetimi vatandaşa yakınlaşır ve etkinleşir. Yolsuzlukla mücadele, kararların

içeriğinin zenginleşmesi, demokrasi bilincinin güçlenmesi, karar ve işlemlerin açıklığının ve anlaşılabilirliğinin artması, kurumların meşruluğunu güçlendirmesi gibi yararlar sunar (Toksöz, 2008: 18).

Yönetişim, yerel düzeyde özel olarak yerel yönetim olarak adlandırılmıştır. Kamu yönetiminde bu süreç yerel yönetimler ekseninde sürdürülmektedir (Demir, 2004: 165). Yerel yönetimler, bürokrasinin azaltılması ve katılımcılığın sağlanması hususlarında avantajlı bir konumdadırlar. Müzakereci demokrasi yerel inisiyatifleri harekete geçirerek harcamalarda uzlaşma, yönlendirme, toplumla diyalog halinde olma, zengin ve fakiri buluşturma, yoksulların sisteme dahil olması olanaklarını sunmaktadır (Kesgin, 2014: 187-188).

Türkiye’de yerel yönetime; belediye meclislerine alternatif olarak geliştirilen kent konseyi, kent meclisi, kadın konseyi, girişimler gibi farklı adlarla anılan uygulamalar örnek gösterilebilir. Bu birimler katılımcılığı arttırmayı, saydamlık, aidiyet, topluluk duygusu ve ortak sorumluluk gibi konularda kazanım sağlamayı amaçlamaktadır. Bu mekanizmalar halkın görüş ve taleplerine yönelik hizmetlerin sağlanmasında yardımcı olacaktır. Nitekim Avrupa’da refah uygulamalarının yerele devri ve desantralizasyon, vatandaşların karar verme sürecine katılması ve yetkilendirilmesini sağlamaktadır (Sobacı, 2007: 233; Uğur ve Bostan, 2016: 53).

3.4. Sosyal Harcamaların Bir Hak Olduğu Bilinci

Sosyal devlet, vatandaşların onurlu bir yaşam sürdürmesinin hak olduğu bilincine dayanır. Onurlu bir yaşam sağlanması sosyal devletin görev alanlarıyla yakından ilişkilidir. Sosyal devletin görevi bu anlamda; sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, gelirin yeniden dağıtımı ve sosyal refah hizmetleridir. Devletin bu alanlara ayırdığı harcamalar devletin sosyal niteliğinin bir göstergesidir (Topuz, 2009: 117).

Yerel düzeyde ise sosyal politika uygulamalarının merkezi yönetimin görevi olarak görülmesi, bu uygulamalara ihtiyaç duyan kesimlere yönelik politika çevresinin genişletilememesi, yöneticilerin yetersiz bilinç düzeyi ve önyargıları hizmet yelpazesinin genişlemesinin önündeki engellerden bazılarıdır. Sosyal refah uygulamalarının bir hak olduğu anlayışının yerleşmemesi; partizanlık, kayırmacılık, siyasal rant aracı olarak görülmesine de yol açmaktadır. Bu durum kömür, makarna, burs gibi kolay yerine getirilen yardımların yapılmasına ve dolayısıyla sorunlara geçici çözümler bulunmasına neden olmaktadır (Öztürk ve Gül, 2012: 214).

Ek olarak, sosyal harcamaların içerisinde özellikle de sosyal yardımların nesnel ölçütler içerisinde yardımı hak ediş şartlarının yasal olarak belirlenmemiş olması, yargıya taşınma niteliğinin olmayışı sosyal hak niteliğini zayıflatmaktadır. Yardımı alan bireyler ve hane halkları hakkı kullanan değil, toplumun ayrıştırılmış bir ögesi konumuna düşmektedirler. Sosyal yardımları kaybetme korkusu ve hayırseverlik duygularıyla yapılan yardımlar, sosyal yardımları yurttaşlık hakkı olma statüsünden uzaklaştırmaktadır (Kutlu, 2015: 379-381).

Sosyal korumanın vatandaşlığa bağlı bir hak olduğu, riskleri tazmin etmekten çok önlemenin ön planda tutulduğu, sosyal sigortalar ile sosyal yardımların bir bütün olarak görüldüğü, bu politikanın istihdam politikaları ile desteklendiği, siyasal popülizmden uzak bir şekilde tasarlanan düzen, sisteme ilişkin sorunları ortadan kaldırabilir (Gökbayrak, 2010: 159). Sosyal harcamaların bir vatandaşlık statüsü olarak görülmesi, konuya ilişkin standartlar, haklar ve yaptırımlar çerçevesinin belirlenmesi harcamaların refah hedefine ulaşmasını sağlayacaktır.

3.5. İhtiyaç Tespiti ve Planlama

Yerel yönetimlerin sağladığı sosyal harcamalarının gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşip ulaşmadığı, ihtiyaçlarını karşılama derecesi ve faydaları gibi konular tartışılmaktadır. Çeşitli kuruluşlarca düzenlenen raporlarda sosyal yardımlarda; yerel borçlanmanın olduğu, kime nasıl verileceği konusunda bilgi izlemesinin olmadığı, yardım dağıtım süreçlerinin şeffaf olmadığı, yardım fonlarının yönetim sürecinde organizasyon eksikliği olduğu görülmüştür (Olca Ölmaz, 2007: 21-122).

Tahsis edilen kamusal kaynağın ya da hayırseverliğin gerçek tutarının belirlenememesi, gerçek yarar ölçümü imkanını ortadan kalkmaktadır. Bu seyir, karşılık mekanizmalarının örtük kalmasına neden olmakta; yardımların siyasi bir araç olarak hoş olmayan yöntemlerle sunulmasına yol açmaktadır (Fırat, 2011: 168).

Sosyal harcamaların etkin yapılması için sosyal politika uygulamaları bilimsel verilere dayanmalıdır. Kamuoyu araştırması ve anket gibi yöntemlerle vatandaşların ihtiyaçları belirlenmelidir. Sosyal doku haritaları/envanteri ile halkın nüfus, yaş, gelir, sağlık gibi bilgileri kayıt altında tutulabilmelidir. Böylece halkın hangi kesiminin hizmetlere yeterli düzeyde ulaşamadığı bilgisi, yeterli hizmet alamayan yoksul bölgelerde yerel katılımcılığın artırılması, yerel planlama ve bütçelemeye yoksul halkın veya bölgelerin ihtiyaçlarının belirlenmesi mümkün

olabilecektir. Bu sayede veriler eşliğinde çözüm önerileri ve ihtiyaca yönelik projeler geliştirilebilir (TESEV, 2006: 6; Uçaktürk, Uçaktürk ve Özkan, 2009: s.y.).

İhtiyaç tespiti devamında bir planlamayı gerektirir. Mali kaynakların sınırlı oluşu, mevcut kaynakların alternatif tercihler arasında mantıklı bir değerlendirilmesini ve plan-bütçe ilişkisinin kurulmasını gerektirmektedir. Kamu kurumları gidecekleri yol haritasını belirlemek amacıyla planlama yapmak ve planlarındaki faaliyetlere ne derece ulaşabildiklerini değerlendirmek durumundadırlar. Planlama; idarelerin hedeflerini, hedeflerindeki değişimi, hedeflere ayrılacak kaynağı bulma, kullanma ve tahsis etme hususlarında önemli bir karar aracıdır (Acar ve Şahin, 2009: 86-90).

Kurumsal planlama çoğunlukla üç aşamalı olarak kabul edilir. İlk olarak kuruluşların amaçları belirlenmeli ve bu amaçları yerine getirecek birimlerin yetki ve sorumlulukları çizilmelidir. İkinci aşama, eylem planları hazırlanmasını ve nihai aşamada planların kurumsallaştırılması yani bütçelendirilmesini gerektirir. Stratejik plan, eylem planı ve bütçeleme birbirini destekleyici nitelikte olmalıdır (Şahin İpek, 2013: 37). İhtiyaç tespiti ve planlama, yerel yönetimlerin hizmette yerellik ilkesinin etkin uygulanmasına katkı sağlayacak en önemli unsurlardandır.

3.6. Örgütlenme Yapısı

Sosyal harcamalara ilişkin en dikkat çekici özellik yardımların tüm belediyelerde farklı yöntemlerle sunulmasıdır (Fırat, 2011: 168). Yerel yönetimler örgüt yapısı ve personel sınırı içerisinde örgüt yapılarını ve personel kadrolarını belirleyebilmektedirler (TÜSİAD, 1995: 96). Personelin donanımlı ve yetkin olması da ihtiyaçların tespiti, buna göre programlar ve faaliyetlerin tasarlanması, hizmetlerin yürütülmesi ve sonuçlandırılması gibi her aşamada büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden personel seçiminde liyakata dayalı, alanında uzman kimselerin seçimine dikkat edilmelidir.

Eldeki personelin durumu tespit edilip fizibilite çalışmaları sonucunda sosyal hizmet birimleri güçlendirilmelidir. Çalışanların ve donanımlarının güçlendirilmesi, iş kollarına göre hizmet binaları tahsis edilmesi, her türlü şikayet, öneri istek için cevap verebilecek iletişim kanalları yaratılması etkili hizmet sunumu sağlamada yardımcı olabilir (Genç, 2009: 63).

Bugünkü yapıya bakıldığında yerel gereksinimlere ve başkanlıklarının anlayışlarına göre örgütlenmeler şekillenmektedir (Asker, 1997: 109). Bu başkanlıklar kendi içerisinde şube müdürlüklerine ayrılmış ve işbölümü sağlatılmaya çalışılmıştır. Doğru yapılan bir örgütlenme ile her birim kendi alanında ilgili projeler üretebilmekte ve sorun çözme kapasitesini arttırabilmektedir. Aksi takdirde dağınık yapı başına buyrukluğu doğurabilmekte, hizmet sunumunda kalitenin azalmasına ve etkinliğin bozulmasına neden olabilmektedir.

Ayrıca, yeni ekonomik düzenle birlikte sosyal yardım ve hizmetlerde kurumsal ve bireysel modeller geliştirme ihtiyacı da zorunlu hale gelmiştir. Ülkeler ve işletmeler arası rekabetin artması; vatandaş, devlet ve toplum arasında iletişimin kurulması, hizmet memnuniyeti, yüksek kalite, verimlilik, sistematik planlama gibi konular sosyal hizmetler için de gündeme gelmelidir (Bayraktaroğlu ve Adıgüzel, 2015: 5).

4. SEÇİLMİŞ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN SOSYAL HARCAMALARI ETKİLEYEN KRİTİK FAKTÖRLER BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

2018 yılında ülkemizde 1389 belediye bulunmaktadır. 30 büyükşehir belediyesinde ise nüfusun yaklaşık %77,43'ü yaşamaktadır. Nüfus ölçütüne göre Türkiye'nin en büyük 3 ilinden ilki olan İstanbul'a dair çalışmada kullanılacak veriler, eksik ya da ulaşılamadığından Ankara ve İzmir illeri değerlendirilmeye alınmıştır. Ankara ve İzmir'in dışında, sosyal harcamaların temel amacının yoksulluğu gidermek ve bağlantılı olarak sosyal dışlamayı önlemek olduğu göz önüne alındığında, TÜİK verilerine göre en yüksek görece yoksulluğa sahip Adana ve Mersin bölgesi seçilmiştir. TÜİK (2017)'nin yayınladığı "*Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Bölgesel Sonuçları, 2016*" da her bölge için eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50'si temelinde hesaplanan yoksulluk sınırına göre, gelire dayalı görece yoksulluk oranının en yüksek olduğu bölge %15,9 ile Adana ve Mersin illeridir.

Çalışmanın yönteminde sosyal harcama olarak fonksiyonel sınıflandırma kapsamında; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal hizmetleri (sosyal koruma) harcamaları esas alınmıştır. Sosyal harcamalar belediyelerin kesin hesap planları, performans programları, stratejik planları ve faaliyet raporları değerlendirilerek izlenmiştir. Kesin

hesap planlarında fonksiyonel sınıflandırmanın 7 kodlu *Sağlık Hizmetleri*, 9 kodlu *Eğitim Hizmetleri* ve 10 kodlu *Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri (SGSYH)* harcamaları sosyal harcama olarak kabul edilmiştir.

Tablo 1. Seçilmiş İllerin Belediye ve Nüfus Sayısı, 2018

Açıklama	Türkiye	Adana	Ankara	İzmir	Mersin
Belediye Sayısı	1389	16	26	31	14
Nüfus	82.003.882	2.220.125	5.503.985	4.320.519	1.814.468

Kaynak: TÜİK'ten yararlanılarak hazırlanmıştır.

İllerin sosyal harcamalarını incelemeyen önce bazı sayısal bilgiler sunulmuştur. 2018 yılı verilerine göre, seçilen büyükşehirlerden nüfus ölçütüne göre en büyük il Ankara iken, en küçük il Mersin'dir. Mersin aynı zamanda en az belediyeyi bünyesinde barındıran ildir. En fazla ilçe belediyesi ise İzmir'dedir.

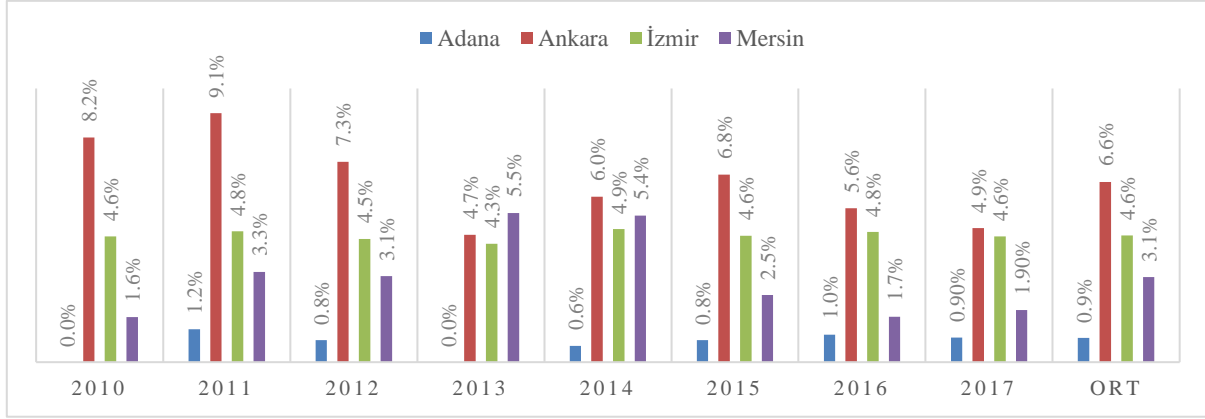
Tablo 2. Gelir, Yoksulluk ve İşsizlik Göstergeleri

Yıllar	Bölgeler	Kişi Başına Düşen Gelir (TL)	Yoksulluk Sınırı (TL)	Yoksulluk Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)
2014	Adana, Mersin	20.195	4.622	13,1	10,9
	Ankara	36.680	7.500	11,8	11,5
	İzmir	31.179	6.460	14,4	14
	Türkiye	26.489	5.554	15,0	10,1
2015	Adana, Mersin	22.768	5.170	11,2	10
	Ankara	40.679	8.388	11,4	11,2
	İzmir	34.261	7.479	12,8	15
	Türkiye	29.899	6.246	14,7	10,5
2016	Adana, Mersin	25.366	6.533	15,9	10,5
	Ankara	45.247	9.658	11,3	11,4
	İzmir	37.817	9.097	12,9	14,1
	Türkiye	32.904	7.116	14,3	11,1
2017	Adana, Mersin	29.530	7.674	12,4	10,9
	Ankara	52.000	9.997	9,8	11,4
	İzmir	45.034	9.858	11,0	14,2
	Türkiye	38.732	7.944	13,5	11,1
2018	Adana, Mersin	Veri yok	8.455	12,7	11,4
	Ankara	Veri yok	11.100	10,1	10,2
	İzmir	Veri yok	11.571	11,6	13,8
	Türkiye	45.750	8.892	13,9	11,2

Kaynak: TÜİK'ten yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2'ye göre Ankara ve İzmir, Adana ve Mersin bölgesine nispeten kişi başına düşen gelirden daha üst bir seviyededir. İlgili yılların yaklaşık ortalaması olarak kişi başına düşen gelir Türkiye ortalamasına kıyasla Ankara'da %37, İzmir'de %16 daha yüksektir; Adana ve Mersin bölgesinde ise %24 daha aşağıdadır. Kişi başına düşen gelirin yüksek olması Ankara ve İzmir özelinde yoksulluk sınırını arttırmaktadır. Yine de, yoksulluk sınırı seçilen iller içerisinde en yüksek Ankara'da iken en düşük yoksulluk oranı bu ilimizdedir. İzmir ise yoksulluk sınırı yüksek olmasının yanında, 2014-2015 yıllarında ilgili iller içerisinde yoksulluk oranında ilk sıradır. Verilen bütün yıllarda ise 2017 yılı hariç İzmir en yüksek işsizlik oranının kaydedildiği yerdir. Adana ve Mersin bölgesinin yoksulluk sınırı Türkiye ortalamasının altında iken yoksulluk oranı özellikle 2016 yılında çarpıcı bir şekilde artmıştır. Daha önce de bahsedildiği üzere 2016 yılının yoksulluk oranı en yüksek bölge Adana ve Mersin'dir. Buna rağmen işsizlik oranı ilgili yıl ile 2014-2015 yıllarında Türkiye ortalamasının altındadır.

4.1. Mali Olanaklar Açısından Değerlendirme

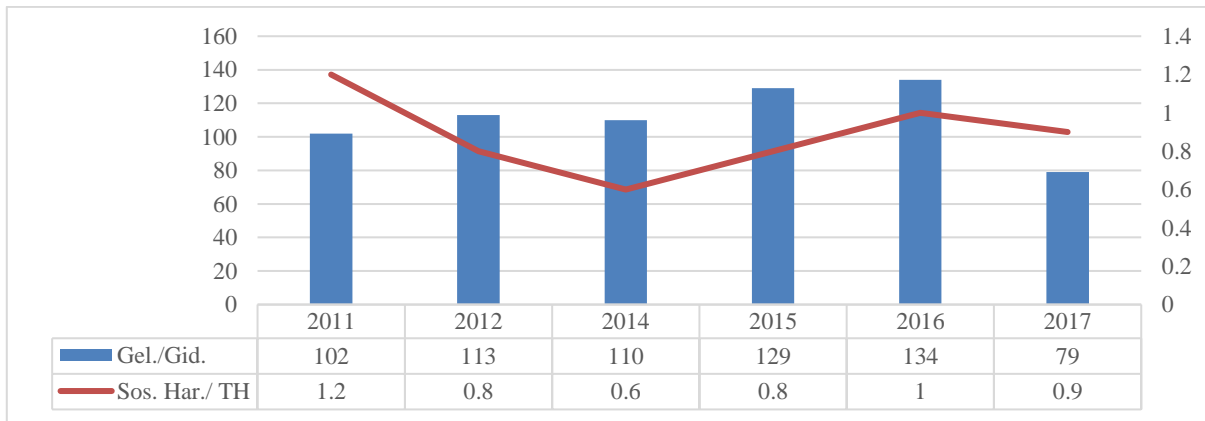

Şekil 1. Sosyal Harcama Oranlarının İller Arası Karşılaştırması, 2010- 2017, %

Kaynak: Adana, Ankara, İzmir, Mersin illeri kesin hesap planları ve faaliyet raporlarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Adana'nın 2010 ve 2013 yıllarına ait verilerine ulaşamamıştır.

Şekil 1'de 2010-2017 yılları arasında Adana, Ankara, İzmir ve Mersin BŞB'lerinin yıllara göre sosyal harcamalarının bütçe giderlerine oranları verilmiştir. Dönemde ortalama olarak Adana %0,9, Ankara %6,6, İzmir %4,6, Mersin ise %3,1 oranında sosyal harcama gerçekleştirmiştir. Buna göre 2013 yılı hariç Ankara en fazla sosyal harcama oranını kaydeden büyükşehir belediyesidir. 2013 yılında sosyal harcamalar oransal olarak azalmış görünse de bu durum 2013 yılı gider bütçesinin bir önceki yıl gider bütçesine göre yaklaşık %51 daha büyük olmasından kaynaklanmaktadır. Yani gider bütçesindeki kayda değer artış, sosyal harcamaların sayısal büyüklüğünü azaltmıştır. En az sosyal harcamayı ise bütün yıllarda Adana BŞB gerçekleştirmiştir. Hâlbuki görece yoksulluğun yüksek olduğu bu ilin daha yüksek oranlı sosyal harcaması yapması gerektiği düşünülmektedir.

Belediyelerin bütçe dengelerinin etkilediği mali olanakların, sosyal harcamalar üzerinde nasıl bir etki doğurduğunu anlamak için aşağıdaki şekiller kullanılmıştır. 2010-2017 yılları arası dönemde gelirlerin giderlerini karşılama oranları (GGKO) ile sosyal harcama oranları birlikte değerlendirilmiştir. Buna göre gelir artışının (azalışının) her zaman sosyal harcamaların artışı (azalışı) anlamına gelmeyeceği görülmektedir.

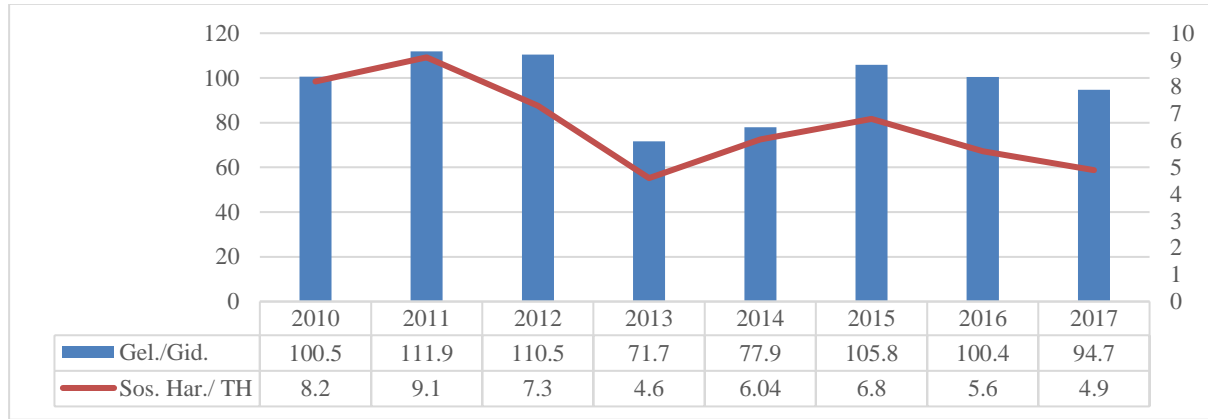

Şekil 2. Adana BŞB'nin GGKO ve Sosyal Harcamaların Toplam Harcamalara Oranı, 2011-2017, %

Kaynak: Adana BŞB kesin hesap planları ve faaliyet raporlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Adana BŞB gelirleriyle giderlerini karşılama hususunda, 2017 yılı hariç geri kalan yıllarda %100'ün üzerinde bir performans sergilemiştir. Buna rağmen sosyal harcamalar adına belirgin bir artış görülmemektedir. GGKO'nun %129 olduğu 2015 yılında ve %79'a düştüğü 2017 yılında bütçe giderleri içerisinde gerçekleşen sosyal harcamaların oranı neredeyse aynı kalmıştır. Ancak dikkat çekici bir husus bütçe ile ayrılan ödeneğin nominal olarak azalmasıdır. Örneğin SGSYH kapsamında 2015 yılında 10.513.000 TL ayrılan ödeneğin %26,14'ü

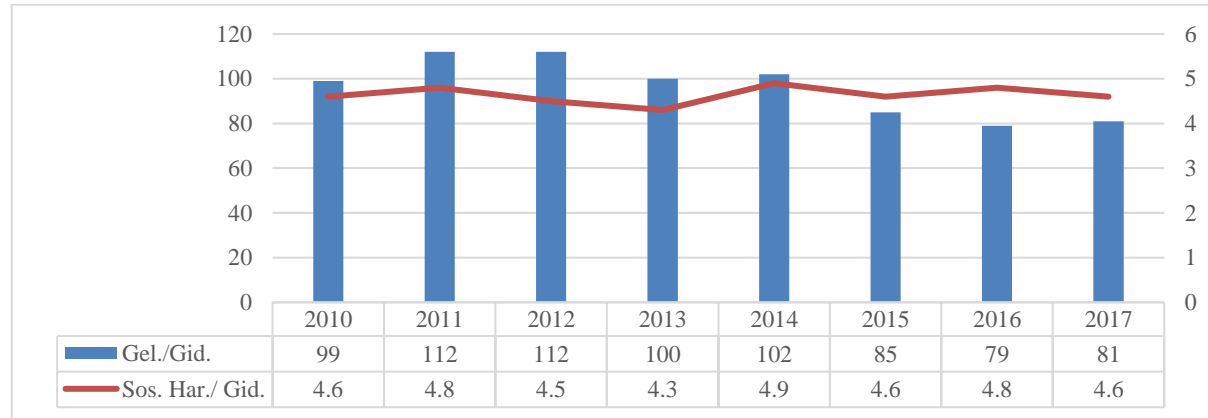
gerçekleştirilmiştir. 2017 yılında ise aynı kaleme 4.400.000 TL ayrılmış ve %63'ü gerçekleştirilmiştir. Ödeneklerin azaltılmasına rağmen gerçekleştirme oranının artırılması, yaklaşık olarak aynı tutarda harcama yapılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu noktada Adana BŞB'nin ayırdığı ödeneklerin etkin bir planlama ile gider olarak tamamlanması, sosyal harcamalar alanında iyileşme sağlayacaktır.

Şekil 3. Ankara BŞB'nin GGKO ve Sosyal Harcamaların Toplam Harcamalara Oranı, 2010-2017, %

Kaynak: Ankara BŞB kesin hesap planları ve faaliyet raporlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

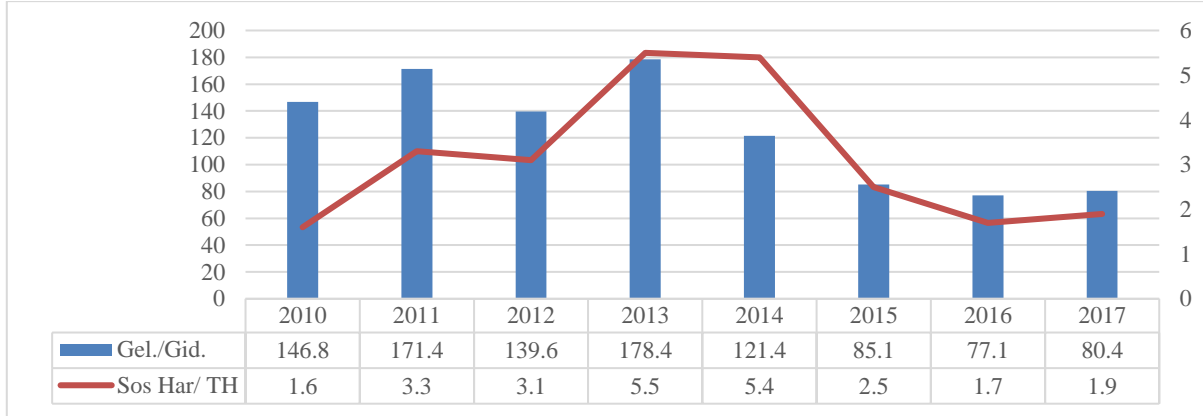
Ankara BŞB'nin gelirlerinin giderleri karşılama yeteneği bir önceki yıla göre artış (azalış) gösterdiğinde sosyal harcamaların oranı yine bir önceki yıla göre artmaktadır (azalmaktadır). Örneğin GGKO, 2010 yılında %100,5'ten 2011 yılına %111,9'a arttığında sosyal harcama oranı da %8,2'den %9,1'e artmıştır. Yine 2011 yılından 2012 yılına GGKO azaldığında sosyal harcamaların oranı da azalmıştır. Ancak 2010 ve 2016 yıllarında GGKO neredeyse aynı seviyede olmasına rağmen harcamaların bütçe içindeki oranı %2,5 azalmıştır. İlgili yıllara ilişkin veriler incelendiğinde 2010 yılından 2016 yılına belediye gider bütçesi nominal olarak %90 artarken sosyal harcamalar %68 artmıştır. Bu durumda Ankara BŞB'nin, gelir kaynaklarını daha çok diğer alanlardaki harcamaları finanse etmek için kullandığını ya da toplam harcamalarını sosyal harcamalarından fazla arttırdığı söylenebilir.

Şekil 4. İzmir BŞB'nin GGKO ve Sosyal Harcamaların Toplam Harcamalara Oranı, 2010-2017, %

Kaynak: İzmir BŞB kesin hesap planları ve faaliyet raporlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

İzmir için GGKO arttığında sosyal harcamaların da arttığı savunusunu yapmak doğru değildir. GGKO değişmelerinden bağımsız olarak sosyal harcamaların oranı kayda değer bir artış ya da azalış göstermemektedir. Örneğin GGKO'nun %112 olduğu 2011 yılında sosyal harcamaların oranı % 4,8 iken, GGKO'nun %79 olduğu 2016 yılında sosyal harcamalar yine %4,8 oranındadır. Yine ayrıntılı olarak incelediğinde 2011 yılından 2016 yılına nominal olarak gider bütçesi %179 artarken, sosyal harcamalar %178 artmıştır. İzmir BŞB için bütçesi açık verse de sosyal harcamaların bütçedeki ağırlığını azaltmadığı ifade edilebilir.

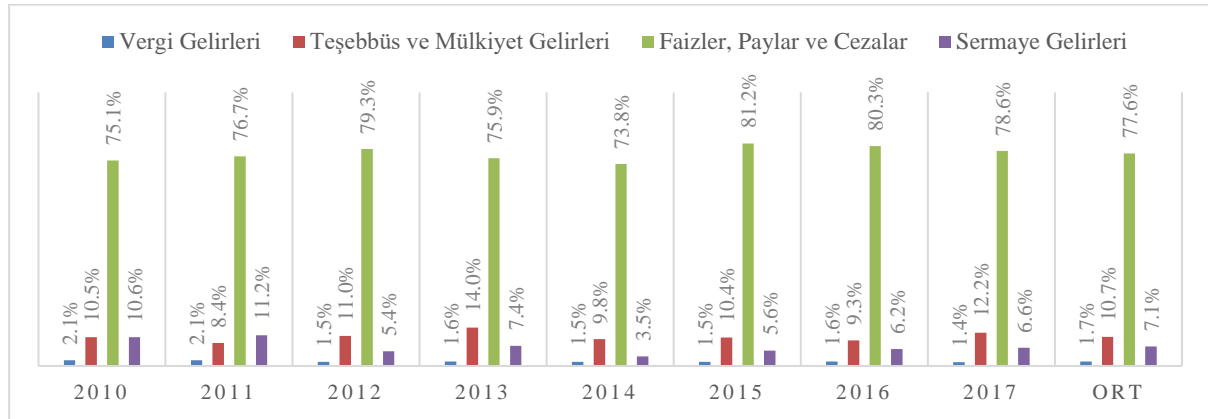

Şekil 5. Mersin BŞB'nin GGKO ve Sosyal Harcamaların Toplam Harcamalara Oranı, 2010-2017, %

Kaynak: Mersin BŞB kesin hesap planları ve faaliyet raporlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Son olarak Mersin BŞB'de ise, 2014 yılı hariç olmak üzere bir önceki yıla göre GGKO arttığı (azaldığında) sosyal harcama oranlarının arttığı (azaldığı) görülmektedir. Özellikle 2013 yılına kadar GGKO'daki artış sosyal harcama oranlarına göreceli yansımıştır. 2014 yılından sonra GGKO %100'ün altına inip bütçe açık vermeye başladığında sosyal harcamalar da azalmıştır. Bu sadece oransal olarak değil nominal olarak da gerçekleşmiştir. Kesin hesap planları incelediğinde örneğin 2014 yılında sosyal harcamaların tutarı 27.622.107,29 TL iken, 2015'te 23.096.776,98 TL'dir. Halbuki 2015 yılı gider bütçesi 2014'ün bütçesinden yaklaşık %82 oranında daha büyüktür. 2016 yılında da sosyal harcamalar nominal olarak azalmaya devam etmiştir. Bu bilgi doğrultusunda Mersin BŞB belediye giderleri içerisinde sosyal harcamalarda kesintiye başvurmuş görünmektedir.

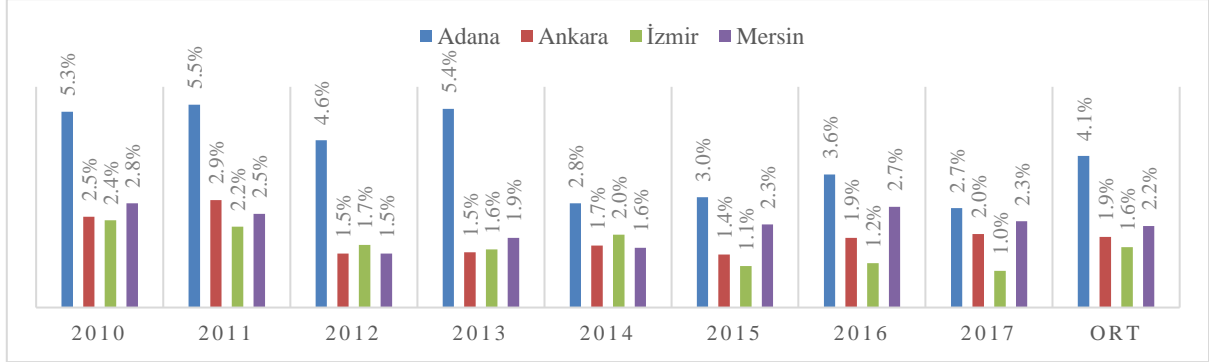
4.2. Merkezi- Yerel İlişkiler Bağlamında bir Değerlendirme

Şekil 6. Türkiye'de Büyükşehir Belediyelerinin Gelirlerinin Dağılımı, 2010-2017, %

Kaynak: Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

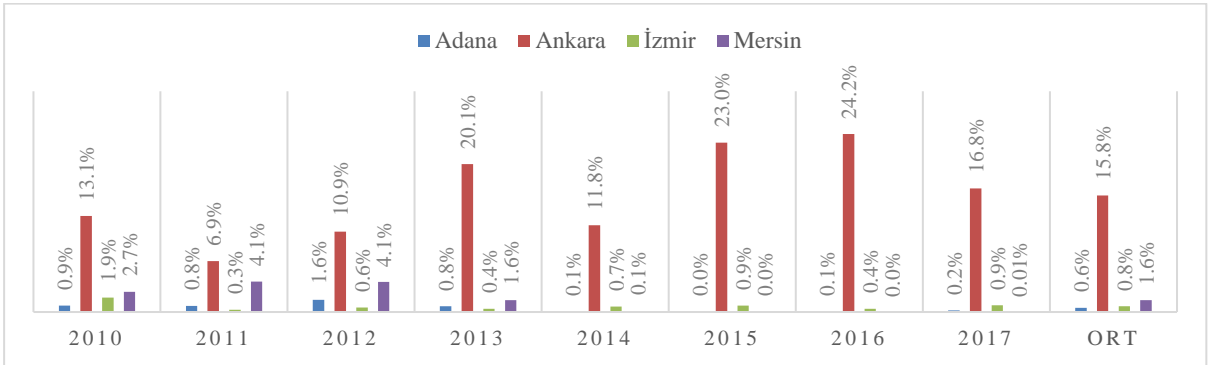
Merkezi yönetime olan mali bağımlılığın azaltılması hususunda büyükşehir belediyelerinin kendi öz gelirlerini elde etmeleri mali özerkliklerini arttıracak bir unsurdur. Her ne kadar yerel yönetimlere kanunlarla geniş görev ve sorumluluklar verilmiş olsa da bunları yerine getirecek finansman kaynaklarına sahip değildiler. Gelirleri yönünden büyük oranda merkezi yönetime bağımlı olan büyükşehirler için yeni gelir kaynakları yaratılması ve mevcut gelir kaynaklarının tahsilatının etkin olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Türkiye'de büyükşehir belediyelerinin gelirlerinin dağılımı Şekil 6'da gösterilmiştir. 2010-2017 yılları arasında büyükşehir belediyelerinin ortalama vergi gelirleri %1,7, teşebbüs ve mülkiyet gelirleri %10,7, sermaye gelirleri ise %7,1'dir. Bunun yanında genel bütçe vergi gelirlerinden aktarılan payın içerisinde yer aldığı kalem olan faizler, paylar ve cezalar kalemi ortalama %77,6'dır.

Şekil 7. Vergi Gelirlerinin Bütçe Gelirlerine Oranı, 2010-2017, %

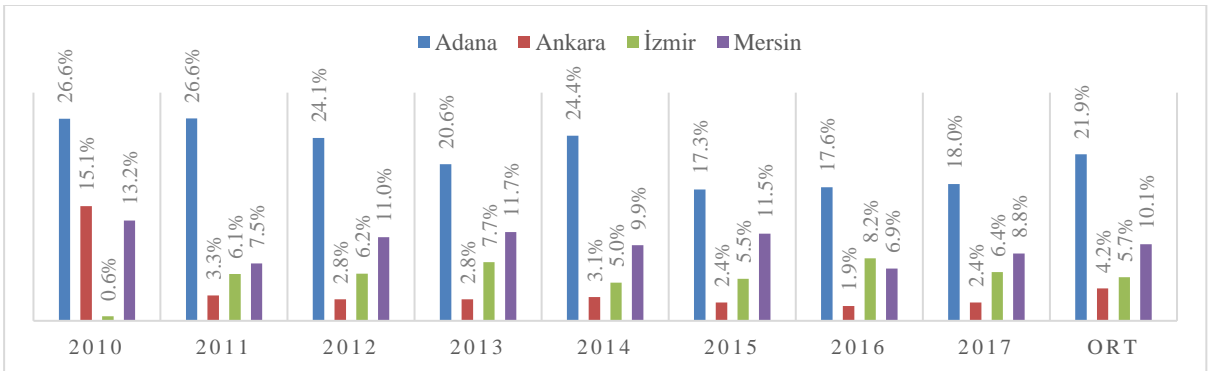
Kaynak: Adana, Ankara, İzmir, Mersin BŞB'leri kesin hesap planları ve faaliyet raporları, Sayıştay (2014)'ten yararlanılarak hazırlanmıştır.

Vergiler, sermaye gelirleri, teşebbüs ve mülkiyet gelirleri gibi öz gelirler ile genel bütçe vergi gelirlerinden alınan payın yer aldığı diğer gelirler kalemi seçilmiş BŞB'ler özelinde sırasıyla incelenmiştir. Buna göre 2010-2017 yıllarında ortalama olarak vergi gelirlerinin bütçe gelirleri içerisindeki payının en fazla olduğu BŞB %4,1 ile Adana'dır. Adana'yı; Mersin %2,2, Ankara %1,9 ve İzmir %1,6 ile takip etmektedir. Verilen dönem itibariyle vergi gelirlerinin bütçe gelirlerine oranında Türkiye ortalaması olan %1,7'nin altında kalan büyükşehir İzmir'dir. Vergi gelirlerine sahip olmanın yanında tahsil etme başarısı da önemlidir. Nitekim 2017 yılı kesin hesap planları incelendiğinde Adana bütçe ile tahmin edilen vergi gelirlerinin %50'sini, Ankara %71'ini, İzmir %60'ını, Mersin %35,9'unu tahsil edebilmiştir. Vergi gelirleri tahsilatındaki eksiklikler bütçe gelirlerinin istikrarı açısından mali problemler doğurabilir. Bu yüzden vergi tahsilatı arttırmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Şekil 8. Sermaye Gelirlerinin Bütçe Gelirlerine Oranı, 2010-2017, %

Kaynak: Adana, Ankara, İzmir, Mersin BŞB'leri kesin hesap planları ve faaliyet raporları, Sayıştay (2014)'ten yararlanılarak hazırlanmıştır.

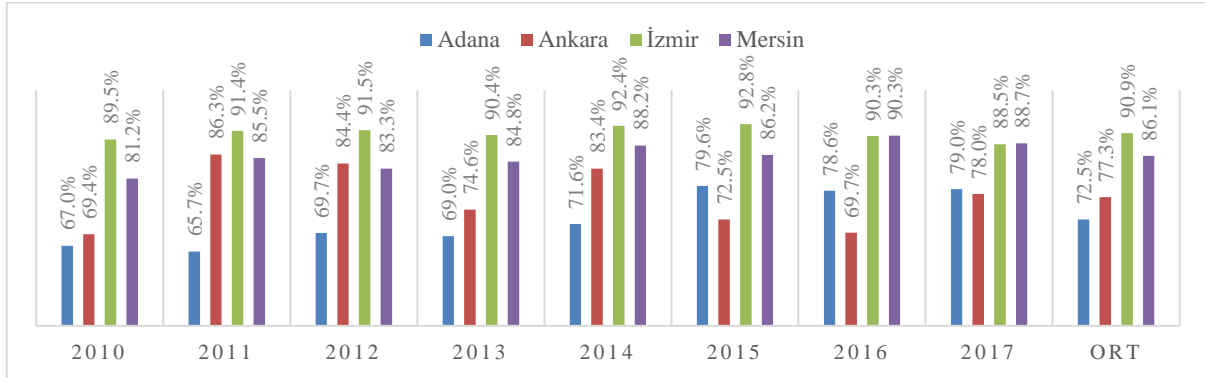
Şekil 9. Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirlerinin Bütçe Gelirlerine Oranı, 2010-2017, %

Kaynak: Adana, Ankara, İzmir, Mersin BŞB'leri kesin hesap planları ve faaliyet raporları, Sayıştay (2014)'ten yararlanılarak hazırlanmıştır.

Teşebbüs ve mülkiyet gelirleri belediyelerin ticari faaliyetlerinden, sermaye gelirleri ise çoğunlukla taşınmazların satışı veya kiralanmasından elde edilen gelirlerdir. Bu gelirlerin bütçe içerisindeki ağırlığının artması belediyelerin temel faaliyet alanından uzaklaşıp, ticari faaliyet alanına yöneldiğini yansıtmaktadır. Aynı zamanda yerel sınırlar içerisinde yaşayan vatandaşların vergi yükü-hizmet ilişkisini kuramamasına neden olabilmektedir (Şahin İpek, 2018: 12).

Genel bütçe vergi gelirlerinden en fazla tutarı Ankara BŞB almaktadır. Bu durumda diğer illere göre merkezi yönetimden aktarılan vergi gelirlerinin bütçe içerisinde daha yüksek bir oranda yer alması beklenebilir. Ancak Ankara BŞB neredeyse tamamı taşınmazların satışıyla elde edilen sermaye gelirlerinden, diğer belediyelere göre daha fazla yararlanmaktadır. 2010-2017 dönemi ortalaması olarak Ankara'nın sermaye gelirlerinin bütçe içerisindeki oranı %15,8 iken, ikinci sırada gelen Mersin'in yalnızca %1,6'dır. Özellikle gelirlerinin giderlerini karşılama yeteneğinden etkilenen bu ilde sosyal harcamaların düzeyinin korunması bakımından taşınmaz varlıkların satışının sürdürülebilirliğinin uzun vadede tartışılması gereklidir.

Teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinin bütçe gelirlerine oranının en yüksek olduğu il ortalama olarak %21,9 ile Adana'dır. Adana'nın ardından gelen Mersin BŞB'de bu oran %10,1'dir. Teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinin oranının bütçe içerisinde düşük kalmasının nedeni; Ankara BŞB'de toplam gelirler içerisinde sermaye gelirlerinin yüksek olması iken, Şekil 10'da görüleceği üzere İzmir BŞB'de merkezi yönetim gelirlerine bağımlılıktan kaynaklanmaktadır. Yerel yönetimlerin öz gelirleri olan vergiler ile teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinin bütçe içerisindeki payında ilk sırada olan Adana'nın ise sosyal harcamaları diğer belediyelere nazaran en düşük düzeyde gerçekleştirmesi dikkat çekici bir sonuçtur. Bu durum, yüksek oranda sosyal harcama yapmanın sadece yüksek oranda öz gelir elde edebilmekle bağlantılı olmadığını bir göstergesidir. Aynı ifade Mersin örneği için de geçerlidir. Nitekim Mersin'de vergi gelirleri ile teşebbüs ve mülkiyet gelirleri, Ankara ve İzmir'e göre daha yüksek bir paya sahipken özellikle 2014 yılından sonra sosyal harcamalar alanında gerileme kaydetmiştir.

Şekil 10. Diğer Gelirlerin Bütçe Gelirlerine Oranı, 2010-2017, %

Kaynak: Adana, Ankara, İzmir, Mersin BŞB'leri kesin hesap planları ve faaliyet raporları, Sayıştay (2014)'ten yararlanılarak hazırlanmıştır.

2010-2017 döneminde genel bütçe vergi gelirlerinden aktarılan payın içerisinde yer aldığı diğer gelirler kaleminin ortalaması; Adana'da %72,5, Ankara'da %77,3, İzmir'de %90,9, Mersin'de %86,1'dir. Buna göre Adana ve Ankara BŞB'lerinin bu kalem itibarıyla gelirleri içindeki oranı Şekil 6'da belirtilen büyükşehirler ortalamasının altında iken, İzmir ve Mersin BŞB'lerinde Türkiye ortalamasının üzerindedir. Diğer gelirler kaleminin payının gelir bütçesinde en yüksek olduğu il İzmir'dir. İlin 2017 yılı kesin hesap planına göre, diğer gelirler içerisinde genel bütçe vergi gelirlerinden alınan pay %99,7'dir. Bu durum, İzmir BŞB'yi gelirleri yönünden merkezi yönetime bağımlı kılarak öz gelir yaratma becerisini düşürmektedir. Ancak bu durum sosyal harcama yeteneğini anlamlı bir şekilde azaltma sonucuna yol açmamaktadır.

Merkezi-yerel ilişkiler bağlamında sosyal harcamaları etkileyen unsurlar yalnızca mali nitelikli değildir. İdari ve hukuki düzenlemeler de sosyal harcamaların sunum biçimlerini etkilemektedir. Hukuki mevzuata bakıldığında hizmetlerin bölüşümünde ülkemizde uygulanan liste ilkesine göre ise yerel yönetimlerin yapabilecekleri ya da yapamayacakları faaliyetler anayasada ve kanunlarda sıralanmıştır (Ulusoy ve Akdemir, 2017: 90-91).

Bugün 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesinin a bendi gereğince sosyal yardımlarda bulunmak belediyelerin zorunlu bir görevidir. Genel eğitim ve sağlık hizmetlerine yönelik faaliyetler ise 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesinin b bendine göre isteğe bağlı bırakılmıştır. Sosyal harcamalar alanında eğitim ile sağlık

harcamalarının isteğe bağlı bırakılması ve merkezi yönetimin bir görevi olarak algılanması, yerel yönetimleri daha kolay yerine getirilen sosyal yardım ve hizmetlerin sunumuna itmektedir.

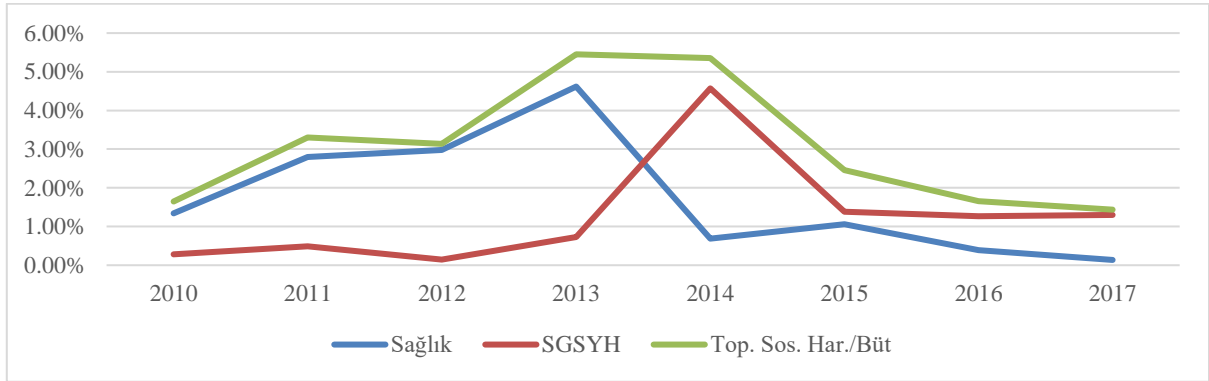
4.3. Yerel Yönetişim Bağlamında Değerlendirme

Yerel yönetim; vatandaşların, STK'ların ve ilgili kuruluşların kamusal karar alma süreçlerine dahil olarak demokrasi ve vatandaşlık bilincinin geliştirilmesine, katılımıcılığın artırılmasına, kent yönetiminin ortak akılla yönetilmesine imkan sağlamaktadır. Kent konseyleri, kent meclisleri, kadın konseyleri gibi mekanizmalarla yerel sorunlara katılımcı çözümler sunan yönetişimin bu özellikleri, belediyeler tarafından bir stratejik amaç olarak benimsenmesini sağlamaktadır.

İllerin stratejik planları ve faaliyet raporları incelendiğinde yerel yönetim ile ilgili girişimlere yer verdikleri görülmektedir. Örneğin İzmir BŞB 2015-2019 stratejik planında yönetişimi bir stratejik alan olarak belirlemiştir. Bu alan içerisindeki hedefi “katılımcı ve şeffaf yönetim anlayışıyla modern ve kaliteli hizmet sunmak” olarak ifade edilmiştir. Yerel yönetişimin Ankara BŞB bünyesinde de bir stratejik amaç olarak belirlenmiştir. Bu hedefe uygun olarak STK'lara hizmet ve eğitim ile muhtarlıklara hizmet verilmiştir.

Diğer büyükşehir belediyesi örneklerinde de dezavantajlı gruplara yönelik yönetim faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Örneğin; Adana'da *Divan Oteli Göçle Gelenler Çalıştay Organizasyonu, Girişimci Kadınlar İçin Hibe ve Destek Programı Seminer Organizasyonu* bunlardan bazılarıdır. Yine Mersin BŞB bünyesinde 2017 yılında, Mersin Tabipler Odası ve Kent Konseyi talebi doğrultusunda Suriyeli çocuklara yönelik 2016-2017 eğitim-öğretim yılı sonuna kadar haftanın 5 günü ve 1 öğün olmak üzere gıda yardımı yapılması kararı alınmıştır. 2016-2017 eğitim-öğretim yılı sonuna kadar 30 Suriyeli çocuğa toplamda 4000 kişilik gıda yardımı yapılmıştır (Mersin Büyükşehir Belediyesi, 2018a: 261). Sığınmacıların Türkiye'ye ve diğer illere göre yoğun yaşadığı bu illerde sorunlara yerel çözümler üretilmesi, kentsel yoksulluğa yerinden müdahale edilmesi, belediyelerin sosyal harcamaların niteliğini ve niceliğini arttıracak katkılardandır.

4.4. Sosyal Harcamaların Bir Hak Olduğu Bilinci Bağlamında Değerlendirme

Şekil 11. Mersin BŞB'nin Sosyal Harcamalarının Toplam Harcamalar İçerisindeki Oranı, 2010-2017, %

Kaynak: Mersin BŞB kesin hesap planlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Sosyal harcamalar kimi zaman siyasi iradenin tercihine bağlı olarak da değişebilmektedir. İncelenen belediyeler açısından en çarpıcı örnek Mersin BŞB'dir. Bu noktada 8 yıllık dönemdeki en önemli gelişmelerden biri ise 2014 yılının Mart ayında yapılan yerel seçimlerdir. Seçim hazırlıklarına bir önceki dönemden itibaren başladığı varsayıldığında, 2013-2014 yıllarında sosyal harcamalar 8 yıllık dönemin en yüksek oranlarına sahiptir. Bu noktada politik motivasyonlarla sosyal harcamaların artırıldığı düşünülebilir. Ancak 2014 yılından sonra gelirlerin giderleri karşılanmasında sıkıntılar olduğu da unutulmamalıdır.

Diğer dikkat çekici bir nokta ise 2013 yılından sonra sağlık harcamalarının yerini sosyal koruma harcamalarının alması ve daha fazla harcama yapılan alan olmasıdır. 2014 yılı yerel seçimleri sonrası başka bir siyasi parti adayının büyükşehir belediyesi yönetimine gelmesinin, kamusal politika oluşturma sürecinde değişiklik doğurduğu görülmektedir. Yani sosyal harcamaların hak olduğu bilincinin ötesinde, birleşimi siyasi ve bürokratik mekanizmalar tarafından belirlenen bir karar sürecine dönüşmektedir.

4.5. İhtiyaç Tespiti Bağlamında Değerlendirme

Türkiye'deki sosyal yardım sisteminin refah karması olarak sunulması yardımların uygulanmasında da bazı problemler doğurmaktadır. Bunların başında ise ihtiyaç sahiplerinin tespit edildikten sonra her idarenin farklı kayıtlar oluşturması gelmektedir. Çözüm adına kayıtların izlendiği ortak bir veri tabanı ihtiyacı doğmaktadır. İdareler açısından ise ortak bir veri sisteminin olmayışı, bir vatandaşın kimi zaman aynı yardım için farklı birimlerden yararlanıcı olmasına yol açmakta; hizmet sunumunun ve kaynak kullanımının tekrar etmesine, aynı prosedürlerin defalarca yapılması sonucu iş verimliliğinin azalmasına ve mali kayıplara neden olmaktadır. Ayrıca sosyal yardım başvuruları bürokratik bir sürece tabidir. İhtiyaç sahibinin her başvurusu için bu evrakları edinmesi, yardım türüne göre evrakların çeşitlenmesi, yardımı sunan birimlere ulaşması, bireyi zorlayan ve motivasyonunu kıran bir süreçtir.

Söz konusu bu sorunları bertaraf etmek adına *Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi* uygulaması, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nca 2010 yılında geliştirilmeye başlanmıştır. Bu uygulama; yoksul ve muhtaç kişilerin sosyal yardım başvurularının alınması, sosyo-ekonomik durumlarına ilişkin verilerin ve belgelerin depolanması, muhtaçlık kararının verilmesi gibi sosyal yardım sürecinin her aşamasını kapsayan bir sistemdir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2017: 1). *Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi* uygulamasında hâlihazırda yerel yönetimlerin, Sosyal Yardım ve Dayanışma Vakıfları'ndan yardım alan kişilerin verilerine ulaşması çalışmaları devam etse şu anda bütün belediyeler için mümkün görünmemektedir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2017: 63).

Bu sistemin yanında belediyelerin sosyal harcamalarını yerinde tahsis edebilmesi adına kentsel yoksulluk haritaları ve envanterlerini oluşturması gereklidir. Bu uygulamalar sayesinde her bölgede ne kadar yoksul ya da ihtiyaç sahibi bulunduğu, bu kişilerin özel ihtiyaçları, maddi-manevi durumları, demografik bilgileri gibi verilere erişilebilir. Seçilen iller arasında Ankara'nın 2012 yılında yerel paydaşlarla ortaklaşa çalışarak bir yoksulluk haritası oluşturduğu görülmüştür. Adana ve Mersin BŞB'lerinde de yoksulluk haritası oluşturmaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. 2016 yılının performans programında Mersin BŞB'nin "*yoksulluk haritasının çıkarılması*" hedefi bulunmaktadır. Bu amaçla, "*Mersin'in yoksulluk haritasını çıkarıp, her yıl yenilenmesi*" performans göstergesi seçilmiştir. Ancak 2017 yılında bu hedefe ve göstergeye yer verilmemiştir. Yine, Adana 2015 yılı performans programında "*kentin sosyal doku haritasını çıkartarak vatandaşın ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak*" hedefini belirlenmiştir. Hedefin 2015 yılında %20'si, 2016 yılında da belirlenen göstergeye göre %20'si gerçekleştirmiştir. Ancak 2017 yılı performans programında söz konusu çalışmaya ilişkin veriler bulunamamıştır.

4.6. Planlama Bağlamında Değerlendirme

İhtiyaçların tespitinin yanında mevcut verilerle etkin bir planlama yapılması muhakkak gereklidir. Stratejik planlamayla uygun amaç ve hedeflerin belirlenmesi, performans programında hedeflere ulaşmada izlenecek göstergelerin seçilmesi, hedef ve amaçlarla uyumlu faaliyetler gerçekleştirilmesi, faaliyetler sonucunda hedeflere ulaşıp ulaşılamadığı, ulaşılamadıysa sapmaların hangi sebeplerden kaynaklandığı bilgisi; harcamaların bütçelendirilmesinde ve tahsisinde bir yol haritası sunacaktır.

Tablo 3. İzmir BŞB'nin Sosyal Yardımlar Özelinde Seçilmiş Performans Göstergeleri Sonuçları

Performans Göstergeleri	Ölçü Birimi	2015 Gerçekleşen	2016 Hedef	2016 Gerçekleşen	Başarı Durumu	Sapma Nedeni
Nakdi yardım yapılacak kişi sayısı	Kişi/Yıl	61.503	71.600	52.081	İyi	
Yapılan nakdi yardım tutarı	TL/Yıl	12.697.650	18.750.000	11.114.500	İlerlemede	
Gıda paketi yardımı yapılacak öğrenci sayısı	Kişi/Yıl	35.000	37.500	40.000	Hedef ve üstü	
Aynı yardım yapılacak kişi sayısı	Kişi/Yıl	321	50	9.325	Hedef ve üstü	Yardıma muhtaç vatandaşa dağıtılmak üzere alınan yapılan temizlik malzemesinin dağıtımının gerçekleşmiş olması
Yardım yapılacak ihtiyaçlı öğrenci sayısı	Kişi/Yıl	67.022	40.000	73.567	Hedef ve üstü	Okullardan gelen yardım talebinin beklenenin üzerinde olması

Kaynak: İzmir BŞB 2016 yılı Faaliyet Raporu'ndan yararlanılarak hazırlanmıştır.

İllere ait veriler incelendiğinde performans programlarında gösterilen hedeflerden sıkça sapmalar olduğu görülmektedir. Genel olarak seçilmiş BŞB’lerde rastlanan durum İzmir BŞB özelinde aktarılacaktır. Buna göre tablo 3’te İzmir BŞB’nin performans hedeflerine ulaşmak için kullanıldığı bazı performans göstergelerine yer verilmiştir.

İzmir BŞB faaliyet raporu sonuçlarına göre performans programında belirlenen göstergelerde sapmalar söz konusudur. Sosyal yardımların çoğu belirlenen hedeflerin üzerinde gerçekleşmiştir. Örneğin, gıda paketi yardımı yapılacak öğrenci sayısı 2015 yılında 35.000 kişidir. 2016 yılı için bu hedef 37.500 olarak güncellenmiştir. Ancak 2016 yılı gerçekleşmesi 40.000 kişi olup hedefin üzerindedir. Ayrıca gıda yardımlarına ilişkin kişi, adet, yıl gibi değer türlerine ulaşılrken maliyet bilgisine ulaşılamamaktadır.

Nakdi yardımlar belirlenenin hedeflerin altında, aynı yardımlar ise üzerinde yapılmıştır. En belirgin sapma, aynı yardımlardan yararlanan kişi sayısına ait %18550 oranıdır. Hedeften sapma gerekçesi; “yardıma muhtaç vatandaşa dağıtılmak üzere alımı yapılan temizlik malzemesinin dağıtımının gerçekleşmiş olması” şeklinde gösterilmektedir. Diğer göstergelerde ise sapma nedenlerine ulaşılamamaktadır. Sonuçlara göre planlama mekanizmasının işlerliğinde sorunlar olduğu söylenebilir. Hedeflerden niçin ve hangi gerekçelerle sapıldığına tespiti idarenin güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesine yardımcı olurken, hesap verilebilirlik ve şeffaflık ilkelerini de katkı sunacaktır.

4.7. Örgütlenme Yapısı Bağlamında Değerlendirme

Tablo 4. Demografik Yapı ile İlgili Oranlar, 2018, %

Açıklama	Türkiye	Adana	Ankara	İzmir	Mersin
65 Yaş Üstü Nüfus	8,8	7,9	8,2	10,9	8,8
Engelli Nüfus (2012 yılı)	2,06	2,20	1,8	2,5	2,3
0-15 Yaş Çocuk Nüfusu	15,6	14,8	14,1	12,6	15,7
Kadın Nüfusu	49,8	50,1	50,4	50,2	50,1
Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Göçmenler	100,0	10,2	1,8	3,3	11,5

Kaynak: TÜİK’ten yararlanılarak hazırlanmıştır.

Sosyal politikada özel olarak korunması gereken gruplar yani dezavantajlı kimseler; kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler, eski hükümlüler ve göçmenlerdir. Eski hükümlülere ilişkin istatistiki bilgilere ulaşılamamıştır. İllerdeki diğer dezavantajlı gruplara bakıldığında yaşlı nüfusun, diğer illerden görece fazla olduğu yer İzmir’dir. Çocuk nüfusta Mersin, kadın nüfusunda ise Ankara birinci sıradır. Ayrıca ülkemiz son yıllarda yoğun bir mülteci ve göçmen akınına uğramaktadır. İstatistiki verilere göre 2018 yılı itibari ile sığınmacılardan 227.075’i kamplarda yaşarken, 3.334.632 kişi ise kamp dışında yaşamaktadır. Merkezi yönetim politikalarının kentsel yoksulluğu çözemediği böyle durumlarda yerel yönetimler birinci derece sorumlu olmaktadır. Özellikle Adana ve Mersin bölgesinde yaşayan Suriyeli’lerin kent nüfusuna oranı yerel yönetimlerin çözüm üretmesi gerektiren bir mesele haline gelmiştir.

Tablo 5. Seçilmiş Büyükşehir Belediyelerinin Sağlık ve Sosyal Koruma Alanlarındaki Şube Müdürlüğü Örgütlenmeleri

Adana	Ankara	İzmir	Mersin
Sağlık ve Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı	Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı	Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı	Engelliler ve Sağlık Hizmetleri Daire Başkanlığı
- Aile ve Sağlık Hizmetleri	-Engelliler ve Rehabilitasyon	-Sosyal Hizmetler,	-Engelliler
- İş Sağlığı ve Güvenliği	-Psikolojik Danışmanlık ve Destek Hizmetleri	-Sosyal Yardımlar,	-Halk Sağlığı
- Sosyal Hizmetler ve Yardımlar	-Sosyal ve İdari İşler	-Aşevleri	-İş Sağlığı ve Güvenliği
-Gündüz Bakım Evleri	-Sosyal Yardımlar	-Huzurevleri	-Sağlık Hizmetleri
-Engelli Hizmetleri	Planlama ve Koordinasyon	-Sosyal Kampüs İdari ve Teknik Hizmetler	Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı
-Göç ve Göçmen İşleri	-Yaşlı Hizmetleri ve Şefkat Evleri	Sosyal Projeler Dairesi Başkanlığı	-Eğitim Hizmetleri
	-Çocuk Evleri	-Engelli Hizmetleri	-İdari ve Mali İşler
	Sağlık İşleri Dairesi Başkanlığı	-Kadın Çalışmaları	-Psiko-Sosyal Hizmetler
		-Sosyal Projeler	-Sosyal Yardımlar
		-Meslek Fabrikası	-Sosyal Hizmetler
		-Aile ve Çocuk Hizmetleri	-Şehit Aileleri ve Gazi Hizmetleri
		Sağlık İşleri Dairesi Başkanlığı	Kadın Aile ve Çocuk Dairesi Başkanlığı
			-Aile ve Çocuk
			-Gönüllüler
			-Kadın

Kaynak: Ankara, Adana, İzmir ve Mersin BŞB’leri faaliyet raporlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Sosyal harcamaları etkileyen kritik faktörler bakımından örgütlenmeye dair bilgilere ulaşmak için büyükşehir belediyelerinin faaliyet raporları incelemiştir. Buna göre belediyelerin hepsinde sosyal harcamaların özellikle de sosyal koruma harcamalarının sunumu adına Sosyal Hizmetler Daire Başkanlıkları mevcuttur. Yerel ihtiyaçlara göre bu başkanlıklar çeşitli şube müdürlüklerine ayrılmışlardır.

İllerin teşkilatlanmaları incelendiğinde birebir engelliler ve çocuklarla ilgili birimlerin ihdas edildiği görülmektedir. Adana ve Mersin’de yaşlılar, yine Adana ve Ankara’da kadınlarla ilgili şube müdürlükleri bulunmamaktadır. İller arasında Adana BŞB’nin sosyal politikalarla ilgili yapılanması daha merkezîyetçi iken, birimlerin en fazla sayıda şube müdürlüğüne ayrıldığı büyükşehir Mersin olmuştur.

Şube müdürlüklerine dair diğer belediyelerde olmayan ve harcamaların planlanması açısından stratejik öneme sahip birim, Ankara örneğindeki Sosyal Yardımlar Planlama ve Koordinasyon Şube Müdürlüğü’dür. İlgili birimin amaçlarından biri *“Kent halkından; TÜİK verilerine göre yoksulluk sınırı altında geliri olanlara temel ihtiyaç maddeleri, yiyecek, giyecek, yakacak vs. gibi sosyal yardımları yapmak”* olarak belirtilmiştir. İhtiyaç tespitinin sosyal harcamaların düzeyini etkileyen faktörlerinden biri olduğu düşünüldüğünde bu birim, etkin bir planlama yapılması adına önem arz etmektedir. Nitekim Ankara’nın sosyal harcamaların sunumunda seçilen büyükşehirler arasında ilk sıradayken, kentsel yoksulluğun en düşük oranda kaydedildiği il olduğu da unutulmamalıdır.

Yine farklı olarak, İzmir BŞB’de yerelde istihdamı arttırma hedefine hizmet eden Meslek Fabrikası Şube Müdürlüğü bulunmaktadır. Tablo 2’den hatırlanacağı üzere işsizlik oranının tüm yıllarda Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu İzmir ilinde, sosyal belediyeçilik anlayışına uygun olarak toplum refahını yükseltecek projelerin geliştirilmesi kayda değer bir adımdır.

İllerin demografik yapılarına göre de birimler oluşturdukları görülmektedir. Örneğin, sığınmacı sayısının Türkiye ortalamasından yüksek olduğu Adana’da diğer illerde olmayan Göç ve Göçmen İşleri Şube Müdürlüğü, ilin yerel ihtiyaçlarına cevap vermesi açısından olumludur. En yüksek oranda sığınmacı barındıran Mersin ilinde ise böyle bir birim kurulmamıştır. Ancak Mersin ilinde de Şehit Aileleri ve Gazi Hizmetleri Şube Müdürlüğü kurularak vatandaş odaklı bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu da yine, sosyal politika dolayısıyla sosyal harcamalara ilişkin mekanizmaların siyasi ve idari kararlara göre şekillendirildiği hususunda bir göstergedir.

5. SONUÇ

2010-2017 döneminde yoksulluk oranı yüksek olmasına rağmen seçilmiş tüm BŞB’ler arasında en düşük oranda sosyal harcamayı Adana BŞB gerçekleştirmiştir. Adana’da sosyal harcamaların oranının bütçe içerisindeki payı, GGKO artış veya azalış gösterdiğinde kayda değer bir değişim göstermemektedir. Ancak GGKO’nun azalış gösterdiği belirli yıllarda sosyal harcama ödeneklerinin nominal olarak azaltıldığı görülmüştür. Sosyal harcamalara ilişkin ödeneklerin gider olarak tamamlanmasında da eksiklikler olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle harcamaların ve hizmetlerin sunumunda planlamaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Gelirler tarafında ise belediyelerin öz gelirleri olan vergi gelirleri ile teşebbüs ve mülkiyet gelirleri toplamının, seçilmiş BŞB’ler arasında gelir bütçesi içerisinde en fazla payı Adana’da aldığı görülmektedir. Bu durumda, merkezi yönetim gelirlerine bağımlılığı en düşük il Adana olsa da yüksek oranda öz gelir elde etmenin her zaman yüksek oranda sosyal harcama yapma ile sonuçlanmayacağını söylenebilir.

Başkent Ankara, diğer illere göre yoksulluk sınırının en yüksek olduğu; ancak yoksulluk oranının en düşük ve sosyal harcama oranının en yüksek olduğu büyükşehir belediyesidir. Ankara’nın sosyal harcama oranı bütçenin GGKO’sundan etkilenmektedir. Buna göre GGKO bir önceki yıla arttığında (azaldığında), sosyal harcama oranı da artmaktadır (azalmaktadır). 8 yıllık periyodun sonunda ise belediyenin toplam giderlerindeki artış, sosyal harcamaların artışından fazladır. Bu nedenle sosyal harcamaların bütçe içerisindeki nispi ağırlığı azalmaktadır. Diğer belediyelerin çok fazla yararlanmadığı sermaye gelirlerinin Ankara’nın gelir bütçesinde önemli bir pay aldığı görülmektedir. Seçilen BŞB’ler arasında hem genel bütçe vergi gelirlerinden hem de sermaye gelirlerinden en fazla kaynağı elde ederek en yüksek bütçeli BŞB olan Ankara’da sosyal harcama oranının, finansman kaynaklarının görece geniş olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Böyle bir durumda sosyal harcama düzeyinin istikrarı adına belediyenin mali yönetiminde sermaye gelirlerinin sürdürülebilirliğine ilişkin tartışmalar yapılmalıdır.

İzmir BŞB’de sosyal harcamaların düzeyi bütçe dengesinden birebir etkilenmemektedir. Bütçe dengesi açık veya fazla verse de sosyal harcamaların payı yaklaşık olarak aynı kalmaktadır. 6 yıllık süreç için genel bütçe

giderlerindeki artışın yüzdesi, sosyal harcamaların artış yüzdesi ile neredeyse aynıdır. İzmir'in merkezi yönetimden aktarılan gelirlere bağımlılığı yüksek olsa da sosyal harcama düzeyinde, Adana ve Mersin'e göre daha pozitif bir görünüm sergilemektedir. İlin gelir ve gider bütçesinin, Adana ve Mersin'e göre daha büyük olduğu da hatırlanmalıdır.

Mersin BŞB'nin sosyal harcamalara ilişkin istikrarlı bir seyri bulunmamaktadır. Özellikle 2014 yılı yerel seçimleri sonucunda BŞB yönetiminin değişmesi, sosyal harcamaların birleşimini etkilemiştir. 2010 yılından 2014 yılına sosyal harcamalar içerisinde sağlık harcamaları belirginken, bu yıldan sonra sosyal koruma harcamaları ağırlık kazanmıştır. Ayrıca 2014 yılından sonra bütçe açıkları artıp bütçe dengesinin bozulması, sosyal harcamaların sadece oransal değil tutar olarak da azalmasına neden olmuştur. Yani harcamalar hem mali olanaklardan, hem de kamusal karar alma tercihlerinden etkilenmektedir.

Özetle, belediye gelirlerinin giderlerini karşılama yeteneğinin her belediye özelinde sosyal harcamalar için farklı etkiler yarattığı görülmüştür. Çoğunlukla gelirlerin giderleri karşılayamaması durumunda bütçe içerisinde sosyal harcamalarının payı azaltılmaktadır. Öz gelirler ve merkezi yönetimden aktarılan gelirler dağılımının ise sosyal harcamalar üzerinde belirgin bir farklılık yaratmadığı da söylenebilmektedir. Nitekim vergi gelirleri ile teşebbüs gelirleri toplamının bütçe içerisindeki payında birinci sırada olan Adana en az; genel bütçe vergi gelirlerine bağımlılığı en yüksek il olan İzmir ise Adana ve Mersin'e göre daha fazla sosyal harcamayı gerçekleştirmiştir.

Ankara ve İzmir illeri bütçesel büyüklük bakımından, Adana ve Mersin bölgesinden daha fazla kaynağa sahiptirler. Bununla beraber Ankara ve İzmir, görece düşük yoksulluk oranları ve yüksek sosyal harcamalar kaydetmektedirler. Bu noktada yoksulluğun yüksek olduğu illerin bütçesel büyüklüklerini etkilemek adına, merkezi yönetim genel bütçe vergi gelirlerinden aktarılan paylarda sadece nüfus ölçütü dikkate alınmamalıdır. İllerin sosyo-ekonomik gelişmişliklerini ve bölgeler arası kalkınmışlıkları gözetken kriterler belirlenmelidir. Aktarılan payların bir kısmı sosyal amaçlara yönelik tahsis edilebilir ya da şartlı bağış ve yardımlar olarak belediyelere sunulabilir.

Mali yapının yanında yerel yönetimlerde sosyal harcamaya ihtiyaç duyan kesimlerin belirlenmesi adına; ihtiyaç/yoksulluk haritası, kentsel doku/kent envanteri gibi bilgi teknolojisi sistemlerinden yararlanılarak harcamaların ihtiyaç sahiplerine yönelik yapılmasına ve hizmet tekrarının önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu mekanizmalar aynı zamanda belediyelerin stratejik hedeflerine ulaşmada da yardımcı olacaktır.

İncelenen büyükşehir belediyeleri mali bilgilerinde de görülmektedir ki stratejik planlarda belirlenen hedeflere ulaşmada sıkça sapmalar yaşanmaktadır. Plan-bütçe ilişkisi sadece hesap verilebilirlik amacıyla kurulmamalı, bir yol haritası olarak benimsenmelidir. Performans göstergelerinin ve hedeflerin güncellenmesinde izleme ve takip sistemlerini hesap verilebilirliğe uygun sonuçlar yaratacak biçimde tasarlanmalıdır.

Organizasyon yapısı ise yerel ihtiyaçlara göre farklılaşmaktadır. Kimi büyükşehir belediyesi daha merkeziyetçi bir yapı sergilerken iken kimisi iş bölümüne göre şube müdürlüklerini çeşitlendirilmektedir. Bu noktada belediyelerin mevcut şube müdürlüklerine Ankara BŞB örneğinde olduğu gibi Sosyal Yardımları İzleme ve Koordinasyon Birimi'nin eklenmesi önerilmektedir. Bu sayede ihtiyaç sahiplerinin tespiti kolaylaşabilecek, kaynak israfının önüne geçilecek ve performans hedeflerine ulaşılması kolaylaşacaktır.

Kent hayatında sosyal politika üretme ve sosyal harcama yapıcılığında katılımçılık sağlanmalıdır. Yönetişim vasıtasıyla vatandaşlık ve hemşehrilik bilincini arttırmak, hesap verilebilirlik ve saydamlığa da katkı sunmak mümkündür. Bu noktada özellikle yoksulluğun yaygın olduğu bölgelerde halk toplantıları, çalıştaylar, kent meclisleri gibi oluşumlarla vatandaş talepleri ve ihtiyaçları toplanmalı; harcamaların sunumu ve karar sepeti tekrar şekillendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acar, İ. A. ve Şahin, E. A. (2009). Plan-bütçe ilişkisi açısından iç denetim. *Maliye Dergisi*, (156), 83-103.
- Adana Büyükşehir Belediyesi. (2015). *2014 yılı kesin hesap*. Erişim adresi: <http://www.adana.bel.tr/butce-kesin-hesap>, (10 Haziran 2019).
- Adana Büyükşehir Belediyesi. (2016). *2015 yılı faaliyet raporu*. Erişim adresi: <http://www.adana.bel.tr/faaliyet-raporu>, (10 Haziran 2019).

- Adana Büyükşehir Belediyesi. (2016). *2015 yılı kesin hesap*. Erişim adresi: <http://www.adana.bel.tr/butce-kesin-hesap>, (10 Haziran 2019).
- Adana Büyükşehir Belediyesi. (2017). *2016 yılı faaliyet raporu*. Erişim adresi: <http://www.adana.bel.tr/faaliyet-raporu>, (10 Haziran 2019).
- Adana Büyükşehir Belediyesi. (2018a). *2017 yılı faaliyet raporu*. Erişim adresi: <http://www.adana.bel.tr/faaliyet-raporu>, (10 Haziran 2019).
- Adana Büyükşehir Belediyesi. (2018b). *2017 yılı kesin hesap*. Erişim adresi: <http://www.adana.bel.tr/butce-kesin-hesap>, (10 Haziran 2019).
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2011). *2010 yılı kesin hesap*. Erişim adresi: http://www.ankara.bel.tr/files/2413/6939/9607/2010_kesin_hesap.pdf, (15 Haziran 2019).
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2012). *2011 yılı kesin hesap*. Erişim adresi: https://www.ankara.bel.tr/files/5813/6082/9014/kesin_hesap.pdf, (15 Haziran 2019).
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2013). *2012 yılı kesin hesap*. Erişim adresi: http://www.ankara.bel.tr/files/7413/6939/9610/2012_kesin_hesap.pdf, (15 Haziran 2019).
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2014a). *2013 yılı kesin hesap*. Erişim adresi: <https://www.ankara.bel.tr/files/3314/1943/4424/2013-kesin-hesap.pdf>, (15 Haziran 2019).
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2014b). *Stratejik plan 2015-2019*. Erişim adresi: http://www.ankara.bel.tr/files/5714/1407/2221/stratejik_plan_2015_2019.pdf, (15 Haziran 2019).
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2015). *2014 yılı kesin hesap*. Erişim adresi: http://www.ankara.bel.tr/files/2814/3383/4480/2014_kesin_hesap.pdf, (15 Haziran 2019).
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2016). *2015 yılı kesin hesap*. Erişim adresi: <http://www.ankara.bel.tr/files/3914/6598/8011/KesinHesap2015.pdf>, (15 Haziran 2019).
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2017a). *2016 yılı bütçe kesin hesabı*. Erişim adresi: http://www.ankara.bel.tr/files/1814/9605/6928/kesin_hesap_2016.pdf, (15 Haziran 2019).
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2017b). *2016 yılı idare faaliyet raporu*. Erişim adresi: https://www.ankara.bel.tr/files/3414/9338/9501/2016_FAALYET_web2.pdf, (15 Haziran 2019).
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2018). *2017 yılı kesin hesap*. Erişim adresi: http://www.ankara.bel.tr/files/4515/2706/3156/2017_yl_kesin_hesap.pdf, (15 Haziran 2019).
- Arıkboğa, Ü. (2016). Türkiye’de belediyelerin gelir yapısı: sorunlar ve çözüm önerileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 276-297.
- Asker, A. E. (1997). *Belediyelerin sosyal hizmet ve sosyal yardım faaliyetleri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ataay, F. ve Acar, E. (2008). Devletin yeniden yapılandırılması ve yerelleşme. *İktisat Dergisi*, (500).
- Aygün Koza, Ş. ve Şataf, C. (2019). *Türkiye’de büyükşehir belediyelerinin mali yapısı: Antalya Büyükşehir Belediyesi örneği*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Bayraktaroğlu, S. ve Adıgüzel, O. (2015). Sosyal hizmetlerde yönetim ve organizasyonun önemi üzerine. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Sosyal Hizmet Özel Sayısı, 1-8.
- Boulding, C. ve Brown, D. S. (2014). Political competition and local social expenditure: evidence from Brazil. *St. Comp. Int. Dev*, 49(2), 197-216.
- De Mello, L. (2000). *Can fiscal decentralization strengthen social capital?* (Working Paper No. 00/129). IMF.
- De Mello, L. ve Barenstein, M. (2001). *Fiscal decentralization and governance: a cross-country analysis* (Working Paper No. 01/71). IMF.

- Demir, A. (2004). Klasik kamu yönetimi yapısından yerelleşmeye geçiş: yönetim kapsamında bir değerlendirme. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 151-171.
- DPT (2007). *Kamuda iyi yönetim özel ihtisas komisyonu raporu* (Yayın No. 2721- ÖİK:674). Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.
- Ersöz, H.Y. (2005). Sosyal politika-refah devleti-yerel yönetimler ilişkisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55 (1), 759-775.
- Fırat, S. (2011). Yoksulluğun azaltılmasında yerel yönetim sosyal yardım projelerinin önemi. *Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu*, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, 13-15 Ekim 2010, 168-174.
- Genç, Y. (2009). Yerel yönetimler ve sosyal hizmet uygulamaları. *Kamu'da Sosyal Politika*, (9), 60-67.
- Gökbayrak, Ş. (2010). Türkiye'de sosyal güvenliğin dönüşümü. *Çalışma ve Toplum*, (25), 141-162.
- Güloğlu, T. ve Es, M. (2008). Yerelleşen sosyal yardım ve sosyal hizmetler. *1. Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu*, Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F., 23-24 Ekim 2008, Sakarya, 257-267.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2011). *2010 mali yılı kesin hesap*. Erişim adresi: https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/24.12.2013%2013_57_09_kesinhesap2010.pdf, (15 Haziran 2019).
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2012). *2011 mali yılı kesin hesap*. Erişim adresi: https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/24.12.2013%2013_58_09_2011%20KESIN%20HESAP%20TR_WEB.pdf, (15 Haziran 2019).
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2013). *2012 yılı faaliyet raporu*. Erişim adresi: <https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/2012FAALİYETRAPORU.pdf>, (15 Haziran 2019).
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2014). *2013 mali yılı kesin hesap*. Erişim adresi: https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/23.9.2014%2018_04_49_2013_KesinHesabi.pdf, (15 Haziran 2019).
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2015). *2014 mali yılı kesin hesap*. Erişim adresi: https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/19.6.2015%2014_34_59_2014MaliYilKesinHesap.pdf, (15 Haziran 2019).
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2016). *2015 mali yılı kesin hesap*. Erişim adresi: https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/2015_MaliYilKesinHesap.pdf, (15 Haziran 2019).
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2017a). *2016 mali yılı kesin hesap*. Erişim adresi: https://www.izmir.bel.tr/Yuklenen_Dosyalar/Dokumanlar/2016_MaliYilKesinHesap.pdf, (15 Haziran 2019).
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2017b). *2016 yılı faaliyet raporu*. Erişim adresi: https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/FaaliyetRaporu_2016.pdf, (15 Haziran 2019).
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2018a). *2017 mali yılı kesin hesap*. Erişim adresi: https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/10_11062018_035228_2017_mali_kesinhesap.pdf, (15 Haziran 2019).
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2018b). *2017 yılı faaliyet raporu*. Erişim adresi: https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/43_24042018_032740_2017-yili-faaliyet-raporu.pdf, (15 Haziran 2019).
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (t.y.). *2015-2019 stratejik planı*. Erişim adresi: https://www.izmir.bel.tr/CKYuklenen/eskisite/file/MALI_HIZMETLER/2015_19StratejikPlan_web.pdf, (15 Haziran 2019).
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (t.y.). *2016 mali yılı performans programı*. Erişim adresi: https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/38_06022018_051257_2016-yili-performans-programi.pdf, (15 Haziran 2019).
- Kesgin, B. (2012). *Yoksulluğa yerel müdahale sosyal belediyeçilik*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Kesgin, B. (2014). *Kamu sosyal politikalarında sosyal yardım*. İstanbul: Açılım Kitap.

- Koray, M. ve Temiz, H. E. (2014). Merkezi yönetimle ilişkiler, kısıtlar ve harcamalar çerçevesinde sosyal belediyeçilik ve dört büyükşehir belediyesi açısından uygulamalar. *Çalışma ve Toplum*, (42), 11-60.
- Korlu, K. ve Çetinkaya, Ö. (2013). Türkiye’deki belediyelerin mali özerkliğinin öz gelirler bağlamında analizi ve değerlendirilmesi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 95-111.
- Kutlu, D. (2015). Sosyal yardım hakkı tartışması: Türkiye’de bir ‘sosyal haksızlık’ olarak sosyal yardımlar. *VII. Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu*, Pamukkale Üniversitesi, 10-12 Aralık 2015, Denizli, 365-382.
- Mersin Büyükşehir Belediyesi. (2011). *2010 yılı MBB mali yılı kesin hesap cetveli*. Erişim adresi: <https://www.mersin.bel.tr/doc/2010-yili-mbb-mali-yili-kesin-hesap-cetveli>, (4 Haziran 2019).
- Mersin Büyükşehir Belediyesi. (2012). *2011 yılı MBB mali yılı kesin hesap cetveli*. Erişim adresi: <https://www.mersin.bel.tr/doc/2011-yili-mbb-mali-yili-kesin-hesap-cetveli>, (4 Haziran 2019).
- Mersin Büyükşehir Belediyesi. (2013). *2012 yılı MBB mali yılı kesin hesap cetveli*. Erişim adresi: <https://www.mersin.bel.tr/doc/2012-yili-mbb-mali-yili-kesin-hesap-cetveli>, (4 Haziran 2019).
- Mersin Büyükşehir Belediyesi. (2014). *2013 yılı MBB mali yılı kesin hesap cetveli*. Erişim adresi: <https://www.mersin.bel.tr/doc/2013-yili-mbb-mali-yili-kesin-hesap-cetveli>, (4 Haziran 2019).
- Mersin Büyükşehir Belediyesi. (2015). *2014 yılı MBB mali yılı kesin hesap cetveli*. Erişim adresi: <https://www.mersin.bel.tr/doc/2014-yili-mbb-mali-yili-kesin-hesap-cetveli>, (4 Haziran 2019).
- Mersin Büyükşehir Belediyesi. (2016a). *2015 mali yılı faaliyet raporu*. Erişim adresi: <https://www.mersin.bel.tr/doc/2015-yili-faaliyet-raporlari>, (4 Haziran 2019).
- Mersin Büyükşehir Belediyesi. (2016b). *2015 yılı MBB mali yılı kesin hesap cetveli*. Erişim adresi: <https://www.mersin.bel.tr/doc/2015-yili-mbb-mali-yili-kesin-hesap-cetveli>, (4 Haziran 2019).
- Mersin Büyükşehir Belediyesi. (2017a). *2016 mali yılı faaliyet raporu*. Erişim adresi: <https://www.mersin.bel.tr/doc/2016-yili-faaliyet-raporlari>, (4 Haziran 2019).
- Mersin Büyükşehir Belediyesi. (2017b). *2016 yılı MBB mali yılı kesin hesap cetveli*. Erişim adresi: <https://www.mersin.bel.tr/doc/2016-yili-mbb-mali-yili-kesin-hesap-cetveli>, (4 Haziran 2019).
- Mersin Büyükşehir Belediyesi. (2018a). *2017 mali yılı faaliyet raporu*. Erişim adresi: <https://www.mersin.bel.tr/doc/2017-yili-faaliyet-raporlari>, (4 Haziran 2019).
- Mersin Büyükşehir Belediyesi. (2018b). *2017 yılı MBB mali yılı kesin hesap cetveli*. Erişim adresi: <https://www.mersin.bel.tr/doc/2017-yili-mbb-mali-yili-kesin-hesap-cetveli>, (4 Haziran 2019).
- Mogull, R. G. (1978). State and local antipoverty expenditures. *Public Finance Quarterly*, 6(3), 287-303.
- Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. Erişim adresi: <https://muhasebat.hmb.gov.tr/mahalli-idareler-butce-istatistikleri>, (20 Mayıs 2019).
- Nadaroğlu, H. (1994). *Mahalli idareler*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Olçay Ölmez, T. (2007). *Sosyal yardım sistemi içerisinde yerel yönetimlerin yeri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özdemir, S. (2005). Başlangıcından günümüze refah devletlerinde sosyal harcamaların analizi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (50), 153-204.
- Öztürk, H. ve Gül, H. (2012). Sosyal belediyeçilik sosyal devlete ve sosyal haklara bir alternatif mi?. *IV. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 18-19 Ekim 2012, İstanbul, 377-392.
- Sallan Gül, S. (2013). Sosyal devlet ya da refah devleti nedir?. İ. Kamalak ve H. Gül (Ed.), *Toplumcu Belediyeçilik*, içinde (65-99), İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Sayıştay. (2014). *Adana Büyükşehir Belediyesi 2013 Yılı Sayıştay denetim raporu*. Erişim adresi: <https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/62643830/files/raporlar/kid/2013/belediyeler/-2013--ADANA%20B%C>

3%9CY%C3%9CK%C5%9EEH%C4%B0R%20BELED%C4%B0YES%C4%B0_Say%C4%B1%C5%9Ftay%20Denetim%20Raporu04.09.2014_14.51.25.pdf, (20 Mayıs 2019).

- Sobacı, M. Z. (2007). Yönetişim kavramı ve Türkiye’de uygulanabilirliği üzerine değerlendirmeler. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 219-235.
- Şahin İpek, E. A. (2013). *Kamu kesiminde performans yönetim aracı olarak performans esaslı bütçeleme sistemi: büyükşehir belediyeleri örneği*. Ankara: Türkiye Belediyeler Birliği.
- Şahin İpek, E. A. (2018). Türkiye’de belediye gelirlerinin değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 1-19.
- Şataf, C. ve Taşdelen, S. (2019). Türkiye’de sosyal belediyeçilik faaliyetleri çerçevesinde Antalya Büyükşehir Belediyesi örneği. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-23.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2017). *Türkiye’nin bütünlük sosyal yardım sistemi*. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2010). *Sosyal yardım algısı ve yoksulluk kültürü*. Ankara: Ermat Matbaacılık.
- TESEV. (2006). *Daha iyi yerel hizmet için sivil toplum kapasitesinin güçlendirilmesi projesi yoksulluk/gelişmişlik haritası çalışma grubu el kitabı*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Toikka, R., Gais, T., Nikolov, P.V. ve Billen, P. (2004). *Expenditure on social welfare programs in rich and poor states*, (Public Economics 0410006). Germany: University Library of Munich.
- Toksöz, F. (2008). *İyi yönetim el kitabı*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Topuz, S. K. (2009). Türkiye’de sosyal devlet harcamalarının genel eğilimi: 2001–2009 yılları arasında yapılan eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamaları. *Alternatif Politika*, 1(1), 115-136.
- TÜİK. (2017). *Gelir ve yaşam koşulları araştırması bölgesel sonuçları-2016*, Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24579>, (20 Mayıs 2019).
- TÜİK. Erişim adresi: <http://tuik.gov.tr/Start.do>, (20 Mayıs 2019).
- TÜSİAD. (1995). *Optimal devlet: 21. yüzyıl için yeni bir devlet modeline doğru: kamu ekonomisinin ve yönetiminin yeniden yapılanması ve küçültülmesine yönelik öneriler* (Şubat Yayın No. TÜSİAD-T/95, 2-174). İstanbul: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayını.
- Uçaktürk, T., Uçaktürk, A. ve Özkan, M. (2009). Yerel yönetimlerde sosyal sorumluluk bağlamında belediyeçilik: Biga Belediyesi örneği. *VI. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 23-25 Ekim 2009, Çanakkale, 1-15.
- Uğur, A. ve Bostan, M. K. (2016). Sosyal harcamaların yerelleşmesi: sosyal belediyeçilik uygulamalarının etkinliği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 7(15), 39-59.
- Ulusoy, A. ve Akdemir, T. (2017). *Mahalli idareler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yaş, H. ve Akduğan, U. (2015). Türkiye’de belediyelere yapılan mali transferlerin flypaper effect çerçevesinde incelenmesi. *Maliye Dergisi*, (168), 49-68.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİ İLE DÜNYA ÜNİVERSİTELERİNİN PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ*

THE EVALUATION OF THE PERFORMANCES OF WORLD UNIVERSITIES BASED ON MULTI-CRITERIA DECISION MAKING METHODS

Gülen PARLAR¹

Dr. Öğr. Üyesi Osman PALANCI²

ÖZ

Times Higher Education tarafından yayınlanan World University Rankings 2018 listesinde yer alan, Türkiye'nin içinde bulunduğu 81 ülkenin üniversitelerinin performans değerlendirme nesnel ağırlıklandırma yöntemleri ve çok kriterli karar verme yöntemleri ile değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, nesnel ağırlıklandırma yöntemlerinden CRITIC ve ENTROPI yöntemleri ile çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSIS, MAUT, SAW ve ARAS yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada, iki farklı nesnel ağırlıklandırma yöntemi olan CRITIC ve ENTROPI yöntemlerinin sonuca etkisi araştırılmıştır. Uygulamada; Öğretim, araştırma, alıntılama, gelir ve uluslararası görünüm olmak üzere beş alanda performans değerlendirme kriterleri gruplandırılmıştır. Dört farklı yöntemle yapılan sıralamalar veri birleştirme yöntemi olan BORDA sayım yöntemi ile birleştirilerek tek bir bütünlük sıralama elde edilmiştir. Çalışmada performans kavramına dair genel bilgilendirmeye yer verilmiştir ve çok kriterli karar verme yöntemleri açıklanmıştır. Bu kavramlar bir araya getirilmiş ve çalışmanın teori ve uygulama kısmı oluşturulmuştur. Üniversite ve ülke performansları çok kriterli karar verme yöntemlerine göre değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda her iki ağırlıklandırma yöntemine göre ilk ülke Singapur olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Performans, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, Times Higher Education.

JEL Sınıflandırma Kodları: C44, C63, D70, M10.

ABSTRACT

The assessment of the universities of 81 countries which is published by Times Higher Education under the name of World University Rankings 2018 in which Turkey is included is measured by objective coefficient methods and multi criteria decision analysis. In this study, CRITIC and ENTROPI which are objective coefficient methods and TOPSIS, MAUT, SAW and ARAS which are multi criteria decision analysis techniques are used. In the study, the effect of CRITIC and ENTROPI which are two distinct objective coefficient methods on conclusion are investigated. In practice; performance evaluation criteria are grouped in five areas: teaching, research, quotation, industry revenues and international outlook. The rankings which are conducted by using four different methods are combined into a single integrated ranking by using BORDA counting method. In the study, a general briefing about performance concept are made and multi criteria analysis is explained. These concepts are brought together and the theory and practice part of the study is formed. The performance of universities and countries is assessed

* Bu çalışma Gülen PARLAR'ın "Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Dünya Üniversitelerinin Performanslarının Değerlendirilmesi" başlıklı tezinden uyarlanarak oluşturulmuştur.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, gln.prlr@gmail.com

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, osmanpalanci@sdu.edu.tr

based on multi criteria analysis. As a result of the study, based on both weighting methods, Singapore is found to be the first in the ranking.

Keywords: Performance, Multi Criteria Decision Making Methods, Times Higher Education.

JEL Classification Codes: C44, C63, D70, M10.

1. GİRİŞ

Bilgi üretmek bir diğer ifadeyle bilim, en üst düzeyde bilgi sahibi olmayı gerektirmektedir. En üst düzeyde bilgi sahibi olmak için de bilgi üretme sürecinin içerisinde yer almak gerekmektedir. Üniversitelerin başlangıçta sadece meslek edindirme amaçlı hedefleri varmış gibi gözükse de zamanla kültürel birikim ve kazanım sağlamaya başlamıştır. Bununla birlikte üniversitenin işlevi, üretilen ya da elde edilen bilginin toplumla paylaşılması önem arz etmektedir. Bilim insanları açısından değerlendirildiğinde, özgür bilimsel süreç ve koşullarda bilgi üretimi için sağlıklı bir ortam sağlanması gerekmektedir.

Üniversiteler, zamanla bilgi üretimi ve milli kültürü güçlendirme kavramlarını geliştirerek etkinliklerini arttırmış ve modern araştırmanın mekânı olmuşlardır. Bundan dolayı üniversiteler, hem yeni ulus devletlerinin teknoloji, yönetici ve teknik personel ihtiyacını karşılamış hem de sanayileşmenin dönüştürdüğü toplumu anlamak için önemli olan kavramların gelişmesini sağlamışlardır. Toplumsal ve siyasal dönüşümlerle oluşan ve değişen üniversiteler, zamanla gelişerek ülkeler arasında farklılaşmaya başlamışlardır. Modern dönemde karşımıza çıkan ve evrensel olarak kabul edilen üç temel esas üniversiteler açısından önemlidir. Bunlardan birincisi; üniversite insanın bütün bilgisiyle ilgilenmektedir. İkincisi; üniversite değerlerin bağımsız şekilde araştırıldığı kurumdur. Üçüncüsü; üniversite farklı alanlardan insanları barındıran ve kendi kendini yöneten bir kurumdur (Küçükcan ve Gür, 2009: 45-47).

Performans bir işi yapan bireyin, bir grubun veya bir girişimin, o işin amacına yönelik olarak hangi noktaya ulaştığının göstergesidir (Baş ve Artar, 1990: 13). Performans, belirli bir zaman aralığında üretilen hizmet veya mal miktarıdır, alanına ve fonksiyonuna göre “verim”, “etkinlik”, “çıktı” kavramlarıyla da ifade edilmektedir. Performans, bireyin kendisi için oluşturulan, ilgi alanları ve marifetlerine uygun olan işi, kabul edilebilir kısıtlara dayanılarak hayata geçirmesi olarak da tanımlanabilmektedir (Erdoğan, 1991: 154). Başaran (1991: 179) örgütsel davranış açısından performansı, çalışanın örgütsel hedeflere ulaşmak için görevi ile ilgili hedeflerinin ve faaliyetlerinin sonucunda elde ettiği ürün ve düşünce şeklinde tanımlamıştır.

Karar verme; karşılaşılan problem ile alakalı olarak istenilen çözümlere ulaşabilmek için gerekli verilerin toplanması, bu verileri kullanarak bilimsel, mantıklı ve sistematik akıl yürütme ile uygun alternatiflerin oluşturulması ve bu alternatifler arasından amaçlara ulaşabilmek için en uygun olanının belirlenmesidir (Sağır, 2006: 9). Çok kriterli karar verme, birden fazla ve aynı anda uygulanan kriterlere bağlı kalınarak bir alternatif kümesinden en iyi alternatifin seçilmesine olanak sağlayan bir araç olarak tanımlanabilir. (Mendoza ve Prabhu, 2000: 110).

Yapılan çalışmada Times Higher Education tarafından yayınlanan World University Ranking sıralamasının 2018 yılına ait verileri kullanılmıştır. Kullanılan kriterler; Öğretim, araştırma, alıntılama, endüstri gelirleri ve uluslararası görünümdür. 81 ülke değerlendirmeye alınmıştır. Belirlenen kriterler için nesnel ağırlıklandırma yöntemlerinden CRITIC ve ENTROPI yöntemleri ile ağırlıklandırıldıktan sonra TOPSIS (Technique For Order Preference By Similarity to Ideal Solution) MAUT (Multi- Attribute Utility Theory), SAW (Simple Additive Weighting), ARAS (Additive Ratio Assessment) ve BORDA (BORDA Count Method) yöntemleri ile değerlendirilerek en iyi ülkeler belirlenmiştir. Buradaki amacımız ağırlıklandırmaların yöntemlerle birleştiğinde sonuca nasıl etki ettiğini görmek ve bütünlük tek bir sıralamada değerlendirmektir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

CRITIC, ENTROPI, TOPSIS, MAUT, SAW, ARAS ve BORDA ile ilgili yapılan bazı çalışmalar Tablo 1.'de görülmektedir.

Tablo 1. CRITIC, ENTROPI, TOPSIS, MAUT, SAW, ARAS ve BORDA Yöntemleri İle Yapılan Bazı Çalışmalar

CRITIC Yöntemi İle İlgili Yapılan Bazı Çalışmalar	
Tekstil Firmalarının Performanslarının Değerlendirilmesi	(Deng, Yeh ve Willis, 2000: 963-973)
BIST Şirketlerinin Performanslarının Değerlendirilmesi	(Ünlü, Yalçın ve Yağlı, 2017: 63-81)
Klima Seçimi	(Vujicic, Papić ve Blagojević, 2017: 422-429)
Bir Kargo Firmasının Performansının Analiz Edilmesi	(Ulutaş ve Karaköy, 2019: 223-230)
Havayolu İşletmelerinde Performans Ölçümü	(Kıracı ve Bakır, 2019: 157-174)
İş Bankası'nın Performansının Analizi	(Akbulut, 2019: 249-263)
Sigorta Sektörünün Finansal Performans Analizi	(Aydın, 2019: 107-118)
ENTROPI Yöntemi İle İlgili Yapılan Bazı Çalışmalar	
Deniz Taktik Füzelerinin Değerlendirilmesi	(Cheng ve Baker, 1996: 120-130)
Ar-Ge Performanslarının Ölçümü	(Çakır ve Perçin, 2013a: 77-95)
Bankaların Performanslarının Değerlendirilmesi	(Akçakanat, Eren, Aksoy ve Ömürbek, 2017: 285-300)
Avrupa'daki Havaalanlarının Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi	(Bakır ve Akan, 2018: 632-651)
Sigorta Şirketlerinin Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi	(Sönmez ve Perçin, 2018: 565-582)
Lojistik Firmalarının Performans Analizi	(Ulutaş, 2019: 53-66)
Holding Şirketlerinin Finansal Performans Sıralamasının İncelenmesi	(Ece, 2019: 63-73)
Türk Mevduat Bankacılığı Sektörünün Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi	(Işık, 2019: 90-99)
TOPSIS Yöntemi İle İlgili Yapılan Bazı Çalışmalar	
BIST'teki Teknoloji Şirketlerinin Mali Performanslarının Değerlendirilmesi	(Dumanoğlu ve Ergül, 2010: 101-111)
Kamu Bankalarının Performanslarının Değerlendirilmesi	(Demireli, 2010: 101-112)
Dijital Fotoğraf Makinesinin Seçimi	(Pawar ve Verma, 2013: 51-53)
Turizm Şirketlerinin Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi	(Özçelik ve Kandemir, 2015: 97-114)
BIST'teki Çimento Şirketlerinin Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi	(Sakarya ve Akkuş, 2015: 109-123)
MAUT Yöntemi İle İlgili Yapılan Bazı Çalışmalar	
MAUT Yönteminin Tanıtılması ve Uygulanması	(Kim, Park, Lee ve Jung, 2007: 1-8)
Akıllı Telefon Seçimi	(Konuskan ve Uygun, 2014: 1403-1412)
Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının Değerlendirilmesi	(Alp, Öztel ve Köse, 2015: 65-82)
OPEC Ülkelerinin Performanslarının Değerlendirilmesi	(Tunca, Ömürbek, Cömert ve Aksoy, 2016: 1-12)
Devlet Üniversitelerinin Performanslarının Değerlendirilmesi	(Ömürbek, Delibaş ve Altın, 2017: 72-89)
SAW Yöntemi İle İlgili Yapılan Bazı Çalışmalar	
Personel Seçimi	(Afshari, Mojahed ve Yusuff, 2010: 511-515)
Yaşanabilir İller Sıralaması	(Karaatlı, Ömürbek, Budak ve Dağ, 2015: 215-228)
BIST'teki Otomotiv Şirketlerinin Performanslarının Değerlendirilmesi	(Ömürbek, Karaatlı ve Balcı, 2016: 227-255)
Girişimci ve Yenilikçi Üniversitelerin Performanslarının Değerlendirilmesi	(Ömürbek ve Karataş, 2018: 176-198)
ARAS Yöntemi İle İlgili Yapılan Bazı Çalışmalar	
Malzeme Seçimi	(Chatterjee ve Chakraborty, 2013: 104-111)
ERP Sistemi Seçimi	(Ecer, 2016: 89-98)
AB Ülkelerinin Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi	(Ömürbek, Eren ve Dağ, 2017: 29-48)
Bankaya Alınacak Personelin Seçimi	(Kenger ve Organ, 2017: 152-170)
BORDA Yöntemi İle İlgili Yapılan Bazı Çalışmalar	
Bir Firmanın Tedarikçi Performanslarının Değerlendirilmesi	(Akyüz ve Aka, 2017: 28-46)
Türk Milli Erkek Futbol Takımı'na Futbolcu Seçimi	(Karaatlı ve Dağ, 2018: 1433-1454)
Bir Tekstil Firması İçin En İyi Tedarikçi Seçimi	(Supçiller ve Deligöz, 2018: 355-368)

3. METODOLOJİ

Bu çalışmada çok kriterli karar verme yöntemlerinden ENTROPI, CRITIC, TOPSIS, MAUT, SAW ve ARAS yöntemleri kullanılmıştır. Öncelikle kriter ağırlıklarının hesaplanması için ENTROPI ve CRITIC yöntemleri, daha sonra performans değerlemesi için de TOPSIS, MAUT, SAW ve ARAS yöntemleri kullanılmıştır.

3.1. ENTROPI Yöntemi

Rudolf Clausius tarafından 1865 yılında tanımlanan Entropi kavramı sistem içerisindeki düzensizliği gösteren bir ölçü olup Entropi ne kadar fazla ise düzensizlik o kadar fazladır. Günümüzde mühendislik, yönetim vb. alanlarda çok sıkça Entropi kavramı kullanılmaktadır (Zhang, Gu, Gu ve Zhang, 2011: 444).

Entropi yöntemine, Claude E. Shannon'un (1948) "İletişimin Matematiksel Teorisi" adlı eserinde de yer verilmiş ve "Enformasyon Entropisi" teorisinin esas dayanağı olmuştur. Enformasyon Entropisi teorisine göre, karar verme sürecinde bilginin yeterliliği ve kalitesi, karar verme probleminin güvenilirliğini ve doğruluğunu belirleyen faktörlerden biridir. Entropi, değişik karar verme süreçlerinde farklı değerlendirme durumlarına uygulandığında iyi bir ölçü olup veriler tarafından sağlanan verimli bilginin miktarının ölçülmesi için de kullanılmaktadır (Wu, Sun, Liang ve Zha, 2011: 5163).

Entropi yönteminde uygulanan adımlar aşağıdaki formülizasyonlarla anlatılmıştır (Çakır ve Perçin, 2013a: 83-84; Shemshadi, Shirazi, Toreihi ve Tarokh, 2011: 12162-12164; Ömürbek ve Aksoy, 2016: 728-729; Özdağoğlu, Yakut ve Bahar, 2017: 346-347; Bakır ve Akan, 2018: 637-638).

1.Adım: Karar Matrisinin Oluşturulması

İlk aşamada eşitlik (1) yardımıyla karar matrisi oluşturulur:

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \cdots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \cdots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \cdots & a_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

2.Adım: Normalizasyon İşleminin Gerçekleştirilmesi

Bu adımda karar matrisi eşitlik (2) yardımıyla normalize edilir:

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^j a_{ij}} \quad (2)$$

Normalizasyon işlemi sonrasında $R = [r_{ij}]_{m \times n}$ matrisi elde edilir.

3.Adım: Kriterlere İlişkin Entropi Değerlerinin (e_j) Hesaplanması

Eşitlik (3) yardımıyla kriterlere ait Entropi değerleri hesaplanır:

$$e_j = -k \sum_{j=1}^n r_{ij} \cdot \ln(r_{ij}) \quad (i = 1, 2, 3, \dots, m; j = 1, 2, 3, \dots, n) \quad (3)$$

Bu notasyonda e_j , j kriterini Entropi değerini göstermektedir ve $0 \leq e_j \leq 1$ arasında yer almaktadır.

4.Adım: Bilginin Farklılaşma Derecesinin (d_j) Hesaplanması

$$d_j = 1 - e_j \quad (i = 1, 2, 3, \dots, m; j = 1, 2, 3, \dots, n) \quad (4)$$

Eşitlik (4) yardımıyla hesaplanan d_j değerlerinin yüksek olması kriterlere ilişkin alternatif değerleri arasında karşıtlığın yoğunluğunu diğer bir deyişle farklılığın fazla olduğunu göstermektedir.

5. Adım: Kriter Ağırlıklarının (w_j) Hesaplanması

Bu aşamada her bir kriter için Entropi ağırlıkları eşitlik (5) yardımıyla hesaplanır:

$$w_j = \frac{1 - e_j}{\sum_{i=1}^n (1 - e_j)} \quad (5)$$

Bu durumda $w_1 + w_2 + w_3 + \dots + w_n = 1$ eşitliği geçerli olur.

3.2. CRITIC Yöntemi

CRITIC (Criteria Importance Through Intercriteria Correlation) yöntemi, çok kriterli karar verme problemlerinde kriterlerin göreceli önemlerinin nesnel ağırlıklarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Elde edilen ağırlıklar karar verme probleminin yapısında yer alan zıtlık yoğunluğunu ve çelişkiyi yansıtmaktadır. Geliştirilen metod değerlendirme kriterlerinin içerdiği bilgilerden çıkan karar matrisinin analitik incelenmesine dayanmaktadır (Diakoulaki, Mavrotas ve Papayannakis, 1994: 764).

Bu yönteme göre her bir kriterin nesnel ağırlığı kriterin standart sapmasına ve diğer kriterlerle arasındaki korelasyon ilişkisine bağlıdır. j . kriterin performans ağırlığı w_j , j . ve k . kriter çifti arasındaki korelasyon ilişkisi ρ_{jk} ve j . kriterin standart sapması σ_j olmak üzere kriter ağırlıklarının hesaplanması için gerekli işlemleri gösteren üç adım sırasıyla şu şekildedir (Jahan, Mustapha, Sapuan, Ismail ve Bahraminasab, 2012: 413; Ünlü vd., 2017: 71,72):

1. Adım: Kriter değerlerinin Eşitlik (6)'e göre normalize edilmesi:

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad (6)$$

2. Adım: Kriter çiftleri arasındaki korelasyonun Eşitlik (7) kullanılarak hesaplanması:

$$\rho_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)(r_{ik} - \bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2 \sum_{i=1}^m (r_{ik} - \bar{r}_k)^2}} \quad (7)$$

3. Adım: Kriter ağırlıklarının Eşitlik (8) ve Eşitlik (9) kullanılarak hesaplanması:

$$c_j = \sigma_j \sum_{k=1}^n (1 - \rho_{jk}) \quad (8)$$

$$w_j = \frac{c_j}{\sum_{k=1}^n c_k} \quad (9)$$

Burada ($i = 1, 2, \dots, m; j, k = 1, 2, \dots, n$) şeklindedir.

3.3. TOPSIS Yöntemi

TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to İdeal Solution) yöntemi Hwang and Yoon (1981) tarafından önerilmiş olup uzlaşma çözümü kavramına dayanarak en iyi alternatifin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Uzlaşma çözümü ideal çözümden en kısa mesafesindeki çözüm ve negatif ideal çözümden en uzak mesafedeki çözüm arasında seçim yapılmasına dayanmaktadır (Tzeng ve Huang, 2011: 69).

TOPSIS yönteminde ilk aşama karar matrisini oluşturmaktır. Sonrasında normalize edilmiş karar matrisi ve bu matristeki kriterlerin ağırlıklandırılmasıyla ağırlıklı normalize edilmiş karar matrisi elde edilmektedir. Ardından

ideal çözüm ve negatif ideal çözüm değerleri hesaplanıp, alternatiflerin bu çözüme olan uzaklıkları belirlenir (Göktolga, Karakış ve Türkay, 2015: 322-323).

Yöntemin çözüm aşamaları sırası ile aşağıdaki şekilde formülize edilerek gösterilebilir (Hwang ve Yoon, 1981: 128-132; Göktolga vd., 2015:323-324; Yıldırım ve Önder, 2015: 134-139):

1.Adım: Karar matrisinin (A) oluşturulması.

Öncelikle karar matrisi (A) oluşturulur. Karar matrisinin satırları alternatifleri, sütunları ise kriterleri oluşturmaktadır.

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \cdot & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \cdot & a_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ a_{m1} & a_{m2} & \cdot & a_{mn} \end{bmatrix}$$

A_{ij} matrisinde n kriter, m alternatiflerin sayısını belirtmektedir.

2.Adım: Normalize karar matrisinin oluşturulması.

Normalize karar matrisi her bir sütundaki değerlerin kareleri toplamının kareköküne bölünerek bulunmaktadır.

Kara matrisi eşitlik (10) yardımı ile normalize edilmektedir:

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m a_{ij}^2}} \quad (i = 1, 2, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n) \quad (10)$$

Normalize karar matrisinin hesaplanması sonucunda R matrisi aşağıdaki gibi ifade edilir:

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \cdot & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \cdot & r_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ r_{m1} & r_{m2} & \cdot & r_{mn} \end{bmatrix}$$

3.Adım: Ağırlıklı normalize edilmiş karar matrisinin (v) oluşturulması.

Ağırlıklı normalize edilmiş karar matrisinin elde edilmesi için kriterlerin ağırlıklarının (W_j) belirlenmesi gerekmektedir. Ağırlıklandırılmış normalize matrisi, eşitlik (11) yardımıyla normalize edilmiş karar matrisinin kriter ağırlıklarının çarpılmasıyla (V_{ij}) elde edilmektedir.

$$\sum_{i=1}^n W_j = 1 \quad V_{ij} = W_j \cdot X_{ij} , \quad (i = 1, 2, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n) \quad (11)$$

Burada W_j , j . kriterin ağırlığıdır.

V matrisi eşitlik (12)'de gibi gösterilebilir:

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 \cdot x_{11} & w_2 \cdot x_{12} & \cdot & w_n \cdot x_{1n} \\ w_1 \cdot x_{21} & w_2 \cdot x_{22} & \cdot & w_n \cdot x_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ w_1 \cdot x_{m1} & w_2 \cdot x_{m2} & \cdot & w_n \cdot x_{mn} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} v_{11} & v_{12} & \cdot & v_{1n} \\ v_{21} & v_{22} & \cdot & v_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ v_{m1} & v_{m2} & \cdot & v_{mn} \end{bmatrix} \quad (12)$$

4.Adım: İdeal ve negatif ideal çözüm değerlerinin elde edilmesi.

Ağırlıklandırılmış normalize matris (V) bulunduktan sonra istenilen çözüm değeri maksimizasyon ise her bir sütuna ait maksimum değer bulunur. Bu değerler ideal çözüm değeridir. Eğer istenilen çözüm değeri minimizasyon ise her bir sütuna ait minimum değer bulunur. Bu değerler ise negatif ideal çözüm değerleridir.

İdeal çözüm ve negatif ideal çözüm değerlerinin elde edilmesi eşitlik (13) ve eşitlik (14) ile bulunacaktır.

Pozitif ideal çözüm değerleri:

$$A^+ = \{ \max v_{ij} \mid j=1,2,\dots,p; i=1,2,\dots,m \} \quad (13)$$

$$A^+ = \{ v_1^+, v_2^+, \dots, v_n^+ \}, \text{ her bir sütuna ait maksimum değerlerdir.}$$

Negatif ideal çözüm değerleri:

$$A^- = \{ \min v_{ij} \mid j=1,2,\dots,p; i=1,2,\dots,m \} \quad (14)$$

$$A^- = \{ v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^- \}, \text{ her bir sütuna ait negatif değerlerdir.}$$

5.Adım: İdeal ve negatif ideal çözüm noktalara olan uzaklık değerlerinin elde edilmesi.

İdeal çözüme olan uzaklıkların negatif ve ideal çözüm noktalarının uzaklıklarının elde edilmesi için formül eşitlik (15) ve eşitlik (16) gibi olacaktır:

$$\text{İdeal Uzaklık: } S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^+)^2} \quad (15)$$

$$\text{Negatif İdeal Uzaklık: } S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (16)$$

Burada kriter sayısı kadar S_i^+ ve S_i^- bulunacaktır.

6.Adım: İdeal çözüme göreli yakınlığın hesaplanması.

Her bir alternatifin ideal çözüme göreli yakınlığının hesaplanması için ideal ve negatif ideal noktalara olan uzaklıklardan yararlanır. İdeal çözüme göreli yakınlık C_i^+ ile gösterilmektedir. C_i^+ değeri $0 < C_i^+ < 1$ aralığında değer almaktadır. $C_i^+ = 1$ karar noktasının ideal çözüme mutlak yakınlığını ifade ederken $C_i^+ = 0$ olması karar noktasının negatif ideal çözümüyle aynı olduğunu ifade etmektedir. Formülizasyon eşitlik (17) ile ifade edilmektedir:

$$C_i^+ = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^+} \quad (17)$$

3.4. MAUT Yöntemi

MAUT (Multi-Attribute Utility Theory) yöntemi, ilk olarak Fishburn (1967) ve Keeney (1974) tarafından uygulanmış, Loken 2007 yılında geliştirmiş ve MAUT yöntemi daha sıkça kullanılmaya başlanmıştır (Konuşkan ve Uygun, 2014: 1404).

MAUT, karar verme problemlerini formüle ve analiz etmek için faydalı bir yöntemdir. Çelişkili amaçlar arasında seçim yapılması için MAUT yöntemi mantıklı ve çözülebilir bir yol sağlar (Kim ve Song, 2009: 145). MAUT yönteminin adımları aşağıdaki gibidir (Ishizaka ve Nemery, 2013: 81-83; Ömürbek vd., 2016: 240-241):

1.Adım: Kriterler (a_n) ve kriterlerin belirlenmesinde yardımcı olacak nitelikler (x_m) belirlenir.

2.Adım: Önceliklerin belirlendiği ağırlık değerlerinin (w_j) ataması yapılır. Tüm w_j değerlerinin toplamı eşitlik (18)'deki gibi 1'e eşit olmalıdır:

$$\sum_{j=1}^q w_j = 1 \quad (18)$$

3.Adım: Nicel kriterler için nicel değerleri atanırken, nitel kriterler için ikili 5'lik 100'lük vb. sistemde değer atamaları yapılmaktadır (x_m).

4.Adım: Atanan değerler karar matrisine yerleştirilip, normalizasyona geçilir. Bunun için öncelikle her nitelik için en iyi değere 1, en kötü değere 0 değeri atanır ve diğer değerlerin hesaplanması için aşağıdaki eşitlik (19)'deki formül kullanılmaktadır:

$$f_j(a_i) = \frac{f_i(a_i) - \min(f_i)}{\max(f_i) - \min(f_i)} \quad (19)$$

5.Adım: Normalizasyon işleminin ardından fayda değerlerinin belirlenmesi işlemi için eşitlik (20)'deki formül uygulanmaktadır:

$$U(a_i) = \sum_{j=1}^q f_j(a_i) \cdot w_j \quad (20)$$

$U(a_i)$: Alternatifin fayda değeri

$f_j(a_i)$: Her kriter ve her alternatif için normalize fayda değerleri

w_j : Ağırlık değerleri

3.5. SAW Yöntemi

SAW (Simple Additive Weighting) yöntemi, Churchman, Ackoff ve Arnoff tarafından 1957 yılında portföy seçim probleminde uygulanarak ortaya çıkmıştır (Hwang ve Yoon, 1981: 5). SAW ağırlıklı ortalamaya dayanmaktadır. Değerlendirme puanı, her bir alternatif için o niteliğin alternatifine verilen ölçekli değer ile doğrudan karar verici tarafından belirlenen göreceli önem ağırlıklarının çarpılması ve ardından tüm kriterler için bulunan değerlerin toplanmasıyla hesaplanır. Bu yöntemin avantajı, ham verilerin orantılı bir doğrusal dönüşümü olmasıdır, bu, standartlaştırılmış puanlardaki büyüklüğün göreceli sırasının eşit kalması demektir (Afshari vd., 2010: 512).

SAW yönteminin oluşturan algoritma aşağıdaki adımlardan oluşmaktadır (Yeh, 2003: 291-292; Ömürbek ve Karataş, 2018: 181; Janic ve Reggiani, 2002: 119; Yoon ve Hwang, 1995: 33):

1.Adım: Karar Matrisinin Normalize Edilmesi: m sayıda alternatif n sayıda değerlendirme kriterinden oluşan karar matrisi eşitlik (21) yardımı ile normalize edilmektedir. Bunun için önce kriterlerin türü belirlenmelidir. Kriter türü maksimizasyon ise fayda kriteri için kriterin türü minimizasyon ise maliyet kriteri için eşitlik (21) kullanılmaktadır. $\max r_{ij}$ her bir kriter değerinin o satırdaki en büyük değere oranlanmasıyla, $\min r_{ij}$ ise satırdaki en küçük değerin her bir kriter değerine oranlanmasıyla elde edilir. Eşitliklerdeki; m alternatif sayısını, n kriter sayısını, i satırı ve j sütunu ifade etmektedir.

$$\text{Fayda Kriteri İçin ; } r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\max_i x_{ij}}$$

$$\text{Maliyet Kriteri İçin ; } r_{ij} = \frac{\min_i x_{ij}}{x_{ij}} \quad i = 1, 2, \dots, m ; j = 1, 2, \dots, n \quad (21)$$

2.Adım: Alternatiflerin Tercih Değerlerinin Hesaplanması: Her bir alternatifin toplam tercih değeri eşitlik (22) yardımı ile bulunmaktadır:

$$V_i = \sum_{j=1}^n w_j \cdot r_{ij}, \quad i = 1, 2, \dots, m \quad (22)$$

Bu eşitlikte w_j notasyonu, j kriterine verilen önem derecesini, V_i en yüksek değer, A_i daha çok tercih edilen alternatifi göstermektedir. Tüm kriterlerin sayısal verilerden oluşmasına ve karşılaştırılabilir olmasına dikkat edilmelidir.

3.6. ARAS Yöntemi

ARAS (Additive Ratio Assessment) yöntemi, Zavadskas ve Turskis (2010) tarafından oluşturulmuştur (Adalı ve Işık, 2016: 128). ARAS yöntemine göre, uygulanabilir bir alternatifin karmaşık göreceliği verimliliğini belirleyen bir fayda fonksiyonu değeri, projede dikkate alınan ana kriterin değerlerinin ve ağırlıklarının göreceli etkisi ile doğrudan orantılıdır (Zavadskas, Turskis ve Vilutiene, 2010: 126).

ARAS yöntemi 4 adımdan oluşmaktadır (Zavadskas ve Turskis, 2010: 163-165; Ömürbek vd., 2017: 33-34):

1.Adım: Karar Matrisinin Oluşturulması: Başlangıç karar matrisi, her bir kritere ait optimal değerlerden meydana gelen bir satır yer alacak şekilde eşitlik (23)'teki gibi oluşturulur:

X karar matrisinde $i = 0, 1, \dots, m$; $j = 0, 1, \dots, n$ olmak üzere;

$$\begin{bmatrix} x_{01} & \dots & x_{0j} & \dots & x_{0n} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{i1} & \dots & x_{ij} & \dots & x_{in} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \dots & x_{mj} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (23)$$

m : alternatif sayısını,

n : kriter sayısını,

x_{ij} : i . alternatifin j . kriterde gösterdiği performans değerini,

x_{0j} : j . kriterin optimal değerini ifade etmektedir.

Kritere ait olan optimal değer bilinmiyorsa, ancak kriter maksimum ya da minimum özelliği göstermekteyse optimal değer, eşitlik (24) veya eşitlik (25) yardımıyla hesaplanmaktadır:

Maximizasyon durumu:

$$x_{0j} = \max_i x_{ij} \quad (24)$$

Minimizasyon durumu:

$$x_{0j} = \min_i x_{ij} \quad (25)$$

2.Adım: Normalize Karar Matrisinin Oluşturulması: \bar{x}_{ij} değerlerinden meydana gelen \bar{X} normalize karar matrisi oluşturulur. \bar{x}_{ij} değerleri kriterin fayda ya da maliyet özelliği göstermesine göre iki şekilde hesaplanmaktadır. Kriter performans değerlerinin maksimum olduğunda normalize değer hesaplanması için eşitlik (26) kullanılmaktadır:

$$\bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=0}^m x_{ij}} \quad (26)$$

Kriter performans değerleri minimum olduğunda, normalizasyon işlemi iki adımda gerçekleştirilmektedir. Öncelikle performans değerleri kullanılarak eşitlik (27) ile fayda durumu oluşturulmakta, daha sonra eşitlik (28) ile normalize değerler hesaplanmaktadır:

$$x_{ij}^+ = \frac{1}{x_{ij}} \quad (27)$$

$$\bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}^+}{\sum_{i=0}^m x_{ij}^+} \quad (28)$$

3.Adım: Ağırlıklı Normalize Karar Matrisinin Oluşturulması: \hat{X} ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi belirlenen w_j ağırlıkları kullanılarak oluşturulmaktadır. Kriterlere ait ağırlık değerleri $0 < w_j < 1$ koşulunu sağlamaktadır ve ağırlıklar toplamı Eşitlik (29)'daki gibi 1'e eşit olmaktadır:

$$\sum_{j=1}^n w_j = 1 \quad (29)$$

Eşitlik (30) ile normalize değerler kullanılarak \hat{x}_{ij} ağırlıklandırılmış normalize değerler bulunmaktadır:

$$\hat{x}_{ij} = \bar{x}_{ij} \cdot w_{ij} \quad (30)$$

\hat{x} ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi, hesaplanan \hat{x}_{ij} ağırlıklandırılmış normalize değerleri eşitlik (31)'de gösterilen matris formunda yazılarak bulunmaktadır:

$$\bar{x} = \begin{bmatrix} \hat{x}_{01} & \cdots & \hat{x}_{0j} & \cdots & \hat{x}_{0n} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \hat{x}_{i1} & \cdots & \hat{x}_{ij} & \cdots & \hat{x}_{in} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \hat{x}_{m1} & \cdots & \hat{x}_{mj} & \cdots & \hat{x}_{mn} \end{bmatrix}; \quad i = 0, 1, \dots, m \quad j = 0, 1, \dots, n \quad (31)$$

4.Adım: Optimal Değerlerin Hesaplanması: Eşitlik (32) kullanılarak her bir alternatif için optimal değerler bulunmaktadır:

$$S_i = \sum_{j=1}^n x_{ij}, \quad i = 0, 1, \dots, m \quad (32)$$

$S_i = i$. alternatifi için optimal fonksiyon değeri

Alternatifin fayda fonksiyon değeri (K_i) eşitlik (33)'teki gibi her bir alternatife ait S_i değerinin, S_0 optimal değerine oranlanmasıyla bulunmaktadır:

$$K_i = \frac{S_i}{S_0}, \quad i = 0, 1, \dots, m \quad (33)$$

K_i oranları $[0, 1]$ aralığında yer almaktadır. Değerler, büyükten küçüğe doğru sıralanarak alternatifler değerlendirilir.

3.7. BORDA Yöntemi

BORDA Sayım Yöntemi Jean-Charles de Borda (1784) tarafından bulunmuştur. BORDA Sayım Yöntemi'nin modern seçim sistemlerini gelişmesinde önemli bir payı vardır. Alternatifleri karar vericilerin kişisel tercihlerinin toplamına göre sıralayan bir yöntemdir (Lamboray, 2007: 5). BORDA Sayım yöntemi, iki veya daha fazla sıralama yöntemini tek bir sıralamaya indirgeyen veri birleştirme tekniğidir (Nuray ve Can, 2006: 598). Bu yöntemde karar vericiler en az tercih ettiği alternatife 0 puan ve en çok tercih edilen alternatife de $(n-1)$ puan (n alternatif sayısını göstermek üzere) vermektedir. Daha sonra alternatifler elde edilen BORDA skorlarına göre sıralanmaktadır. B_k^i , k . sınıflayıcının (seçmen) belirlediği i . sınıfın sırasını göstermek üzere i sınıfının BORDA skoru eşitlik (34) ile hesaplanmaktadır (Çakır ve Perçin, 2013b: 452):

$$B(i) = \sum_{k=1}^K B_k^i \quad (34)$$

4. DÜNYA ÜNİVERSİTELERİNİN PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİNDE ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME UYGULAMALARI

Çalışmanın bu bölümünde dünya üniversiteleri performansları Times Higher Education World University Ranking 2018 verileri ele alınarak çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSIS, SAW, MAUT ve ARAS ile değerlendirmeleri yapılmıştır. Üniversitelerin ve ülkelerinin verileri Times Higher Education'ın resmi internet sitesinden elde edilmiştir. Araştırmamız 81 ülke ve 1103 üniversiteyi kapsamaktadır. Uygulamada kullanılan Öğretim, Uluslararası Görünüm, Araştırma, Alıntılama ve Gelir kriterleri Times Higher Education tarafından belirlenmiştir. Kriterler 100 üzerinden puanlanmıştır.

Dünya üniversiteleri ve ülkelerin performansları belirlenirken birçok alternatif ve kriter ele alınmıştır. Bu performansın değerlendirilmesinde çok kriterli karar verme yöntemlerinden CRITIC ve ENTROPI ile nesnel ağırlıklandırma yapıldıktan sonra TOPSIS, SAW, MAUT ve ARAS yöntemleri ile performans değerlendirmeleri hesaplanmıştır. Dört farklı yöntemle yapılan sıralamalar veri birleştirme yöntemi olan BORDA Sayım Yöntemi ile birleştirilerek tek bir bütünlük sıralama elde edilmiştir.

Çalışmada yer alan ülkeler, 5 kriter esas alınarak bir karar matrisi halinde Tablo 2.'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Karar Matrisi

ÜLKELER	ÖĞRETİM	ARAŞTIRMA	ALINTILAMA	GELİR	ULUSLARARASI GÖRÜNÜM
1.İNGİLTERE	30,1968	29,4387	62,7581	35,8892	79,3968
2.AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ	41,4701	37,4287	75,2694	43,5146	45,9860
3.İSVİÇRE	41,3800	44,4700	77,8200	64,3400	93,2000
4.SİNGAPUR	63,4500	75,6000	86,0000	77,9500	95,8500
5.KANADA	34,8577	34,8692	62,7846	46,3577	70,8692
6.ÇİN	28,7746	24,2079	35,1063	61,6905	25,8429
7.AVUSTRALYA	29,1800	33,6486	68,4543	48,2343	79,8486
8.ALMANYA	40,7364	41,4545	73,3955	63,8159	55,4591
9.İSVEÇ	34,0727	40,7364	81,3727	56,7545	65,7273
10.HONG KONG	47,1500	53,5333	76,9833	52,1667	86,4333
11.JAPONYA	25,3090	16,0213	22,9056	41,5472	23,8461
12.BELÇİKA	35,5875	43,4875	72,3875	69,9125	68,8875
13.HOLLANDA	41,7538	54,8769	83,0385	73,9462	75,9692
14.FRANSA	31,8258	21,9613	61,6839	40,1226	64,2516
15.GÜNEY KORE	32,0481	30,6407	40,1704	61,8630	35,1481
16.FİNLANDİYA	30,1222	31,0111	69,7778	46,9444	53,3111
17.DANİMARKA	30,1429	37,1714	79,3429	52,3857	76,5429
18.İRLANDA	26,9800	26,0100	59,0100	39,6800	78,6200
19.İSPANYA	23,9621	17,6552	48,5690	37,1862	44,5276
20.NORVEÇ	28,1600	26,6000	75,3200	39,3800	71,9000
21.İTALYA	25,2650	18,9750	72,8800	39,7750	40,8700
22.AVUSTURYA	29,8750	21,8000	67,4250	47,2000	79,8375
23.GÜNEY AFRİKA	24,0625	25,5875	48,5375	51,0875	58,3250
24.LÜKSEMBURG	26,8000	32,4000	91,9000	39,6000	99,8000
25.YENİ ZELANDA	25,9125	25,2500	59,9500	44,2875	89,8375
26.RUSYA	29,3222	18,0148	24,6222	49,3926	35,3519
27.TAYVAN	22,7613	22,5710	24,4742	55,4613	27,3613
28.İSRAİL	31,8667	36,2833	50,6167	42,2500	49,4667
29.İZLANDA	17,2000	22,5000	86,2500	45,5000	61,5500
30.SUUDİ ARABİSTAN	22,7400	17,8600	42,0000	64,2400	84,9000
31.HİNDİSTAN	27,5000	13,4571	23,5476	39,2452	17,1357
32.BREZİLYA	25,4438	13,6625	18,4125	38,0469	22,3875
33.İRAN	23,2778	16,7833	28,0889	45,7389	16,8500
34.BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	19,9750	14,2500	39,9250	48,6500	97,1250

ÜLKELER	ÖĞRETİM	ARAŞTIRMA	ALINTILAMA	GELİR	ULUSLARARASI GÖRÜNÜM
35.TÜRKİYE	20,0318	14,8864	30,7636	48,7000	27,9227
36.ESTONYA	21,2000	18,5500	59,2500	39,5000	50,5500
37.YUNANİSTAN	20,0857	16,2286	56,0714	41,1143	41,5857
38.KIBRIS	19,3000	19,4000	75,8500	40,5500	73,3500
39.MAKAO	22,0000	26,5000	56,7000	42,0000	98,7000
40.MALEZYA	25,6333	18,1111	26,5778	46,9111	49,3889
41.ÇEKYA	20,0923	14,3538	24,0308	36,5231	42,8000
42.ÜRDÜN	15,0667	8,0000	33,5333	33,6000	57,6667
43.UGANDA	17,5000	11,6000	75,8000	38,1000	58,5000
44.KATAR	19,8000	18,3000	60,7000	46,1000	99,8000
45.PAKİSTAN	18,1500	8,0700	25,5400	25,8300	33,4200
46.MACARİSTAN	19,5571	10,1571	35,9286	38,1143	50,1857
47.LÜBNAN	25,7000	12,2000	52,9000	38,3000	87,5000
48.PORTEKİZ	23,5556	21,9667	42,7444	40,4889	50,0222
49.ŞİLİ	17,5846	12,0692	29,3846	34,7077	47,8615
50.TAYLAND	20,4800	11,8100	22,9200	57,1100	31,5600
51.KOLOMBİYA	18,9800	13,5800	33,1200	35,0000	43,4200
52.HIRVATİSTAN	18,9000	11,8000	40,3000	37,5500	35,1000
53.POLONYA	19,3750	11,0417	27,0500	33,8083	26,9167
54.MISIR	19,0444	8,7444	27,0000	26,3333	43,7667
55.ROMANYA	21,9400	8,4000	20,6800	31,9200	39,7800
56.SLOVAKYA	21,8667	12,5000	20,1000	36,1333	31,7000
57.KUZZEY KIBRIS	18,0000	16,3000	36,1000	79,5000	80,9000
58.KUVEYT	19,1000	8,8000	27,1000	35,3000	70,8000
59.SLOVENYA	22,3000	15,7000	42,4000	37,4000	37,6000
60.MEKSİKA	18,7727	10,6091	12,8273	39,9455	31,0727
61.FİLİPİNLER	20,5000	10,0000	40,0000	32,6000	39,8000
62.PERU	15,4000	5,2000	40,6000	31,7000	51,3000
63.LİTVANYA	19,1000	12,6000	19,4500	37,8500	35,8000
64.ENDONEZYA	20,5000	10,3250	13,5000	63,1500	39,0250
65.BELARUS	21,0000	9,9000	11,9000	43,1000	54,8000
66.VENEZUELA	17,2667	7,0333	15,0333	36,7667	40,8000
67.SRİ LANKA	25,0000	7,9000	12,9000	0,6000	38,2000
68.KOSTA RİKA	18,2000	6,9000	19,1000	0,6000	48,2000
69.GANA	17,7000	18,3000	20,4000	34,2000	48,4000
70.NİJERYA	25,9000	11,4000	7,4000	40,3000	32,0000
71.LETONYA	18,5500	10,3000	17,4000	35,6500	36,4000
72.FAS	22,7000	7,1333	18,2333	34,5667	31,2000
73.KENYA	15,1000	9,4000	21,1000	32,2000	46,6000
74.ARJANTİN	18,3000	8,6000	20,2000	5,0000	30,9000
75.UMMAN	22,2000	10,0000	15,7000	47,9000	71,4000
76.UKRAYNA	21,8000	7,3800	4,0000	26,0600	32,9000
77.CEZAYİR	27,9000	8,0000	4,8000	31,9000	40,0000
78.BANGLADEŞ	20,4000	6,8000	9,0000	31,7000	41,9000
79.GÜRCİSTAN	16,2000	8,7000	2,7000	32,2000	40,9000
80.TUNUS	20,1000	8,3000	8,4500	31,9000	39,6000
81.BULGARİSTAN	19,6000	8,6000	9,0000	33,0000	39,2000

Times Higher Education Dünya Üniversiteleri Sıralama Kriterleri ve Ağırlıkları Tablo 3.'te verilmiştir.

Tablo 3. Times Higher Education Dünya Üniversiteleri Sıralama Kriterleri ve Ağırlıkları

Faktör	Kriterler	Yüzde Dağılımı	Toplam Ağırlık
Öğretim (Öğrenme Ortamı) (Teaching-the learning environment)	*İtibar Anketi (Reputation Survey)	% 15	%30
	*Akademik personel sayısının öğrenci sayısına oranı (Staff to Student Ratio)	% 4.5	
	*Doktora mezun sayısının lisans mezunu sayısına oranı (Doctorate-to-bachelor's ratio)	% 2.25	
	*Doktora unvanı verilenlerin akademik personel sayısına oranı (Doctorates-awarded- to-academic-staff ratio)	% 6	
Uluslararası Görünüm (Personel, Öğrenciler ve Araştırma) (International Outlook (Staff, Students, Research))	*Kurum Geliri (Institutional Income)	% 2.25	%7.5
	*Uluslararası öğrencinin yurt içi öğrenciye oranı (International-to-domestic-student ratio)	% 2.5	
	* Uluslararası personelin yurt içi personele oranı (International-to-domestic-staff ratio)	% 2.5	
Araştırma (Hacim, Gelir ve İtibar) (Research (Volume, Income and Reputation)	* Uluslararası işbirliği (International collaboration)	% 2.5	% 30
	*İtibar Anketi (Reputation survey)	% 18	
Alıntılama (Quotation)	*Araştırma Geliri (Research income)	% 6	% 30
	*Araştırma Verimliliği (Research productivity)	% 6	
	Üniversitenin yayınlanmış bir çalışmasının dünya çapında diğer araştırmacılar tarafından ortalama alıntılanma sayısı (Average number of times a university's published work is cited by scholars globally)	% 30	
Gelir (Income)	Üniversitenin endüstriden aldığı gelirin akademik personel sayısına oranı (Research income an institution earns from industry, scaled against the number of academic staff it employs)	% 2.5	% 2.5
Toplam			%100

Kaynak: (<https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/methodology-world-university-rankings-2018,2019>).

4.1. ENTROPI Yönteminin Uygulanması

Eşitlik (2) yardımıyla normalizasyon işlemi gerçekleştirilmiştir. Her bir kritere ilişkin Entropi değerleri eşitlik (3) yardımıyla hesaplanmıştır. Eşitlik (4) ve eşitlik (5) yardımıyla her kriter için ağırlık değerleri hesaplanmış ve Tablo 4.'te gösterilmiştir.

Tablo 4. ENTROPI Ağırlık Değerlerinin Hesaplanması

	ÖĞRETİM	ARAŞTIRMA	ALINTILAMA	GELİR	ULUSLARARASI GÖRÜNÜM	TOPLAM
1-Ej	0,0105	0,0430	0,0429	0,0147	0,0189	0,1299
Wj	0,0806	0,3307	0,3302	0,1133	0,1452	1

ENTROPI yönteminin sonuçları dikkate alındığında en fazla öneme sahip kriterin 0,3307 ile Araştırma, en az öneme sahip kriterin ise 0,0806 ile Öğrenme olduğu tespit edilmiştir.

4.1.1. ENTROPI Temelli TOPSIS Yönteminin Uygulanması

Eşitlik (10) yardımıyla normalize karar matrisi oluşturulmuştur. Eşitlik (11) yardımıyla oluşturulan ve Tablo 4.'te hesaplanan ağırlık değerleri ile karar matrisi normalize edilmiştir. Eşitlik (13) ve eşitlik (14) yardımıyla ideal ve negatif ideal çözümler belirlenmiştir. İdeal uzaklık S_i^+ çözümü eşitlik (15), negatif ideal uzaklık S_i^- çözümü ise eşitlik (16) ile hesaplanmıştır. İdeal çözüme göreli yakınlık değerleri C_i^+ eşitlik (17) ile hesaplanmış ve Tablo 5.'te gösterilmiştir.

4.1.2. ENTROPI Temelli MAUT Yönteminin Uygulanması

Kriterlerin önem derecelerinin belirlenmesi için ağırlık değerleri ENTROPI yöntemiyle hesaplanmış, toplamları Eşitlik (18) yardımıyla 1'e eşitlenmiştir. Atanan değerler karar matrisine yerleştirilerek MAUT yönteminde normalize etme işlemine geçilmekte, bu işlem eşitlik (19) yardımıyla yapılmaktadır. Eşitlik (20)'de gösterildiği gibi, elde edilen normalize değerler, Tablo 4.' te hesaplanan ağırlık değerleri ile çarpılarak MAUT yönteminin fayda matrisini oluşturmuştur. Fayda değerlerinin tüm verileri sıralamaya alınmış ve Tablo 5.'te gösterilmiştir.

4.1.3. ENTROPI Temelli SAW Yönteminin Uygulanması

Karar matrisi eşitlik (21) yardımıyla normalize edilmiştir. Alternatiflerin tercih değerlerinin hesaplanmasında eşitlik (22)'den faydalanılmıştır. Alternatif tercih değerlerinin tüm verileri sıralamaya alınmış ve Tablo 5.'te gösterilmiştir.

4.1.4. ENTROPI Temelli ARAS Yönteminin Uygulanması

Eşitlik (26) yardımıyla normalize karar matrisi elde edilmiştir. Eşitlik (30) yardımıyla oluşturulan ve Tablo 4.'te hesaplanan ağırlık değerleri ile karar matrisi normalize edilmiştir. Optimal fonksiyon değerleri eşitlik (32) ve alternatiflerin fayda derecesi eşitlik (33) ile hesaplanmış ve Tablo 5.'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Yöntemlerin ENTROPI Temelli Çözümünün Değerlendirilmesi

ÜLKELER	ENTROPI TEMELLİ TOPSIS İDEAL ÇÖZÜMÜ		ENTROPI TEMELLİ MAUT İDEAL ÇÖZÜMÜ		ENTROPI TEMELLİ SAW İDEAL ÇÖZÜMÜ		ENTROPI TEMELLİ ARAS İDEAL ÇÖZÜMÜ			
	S	K	S	K	S	K	S	K	S	
OPTİMAL DEĞER							0,0324			
1.İNGİLTERE	0,5452	17	0,521532	16	0,5593	16	0,0170	0,5228	16	
2.AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ	0,7482	10	0,576634	11	0,6158	10	0,0194	0,5968	10	
3.İSVİÇRE	0,5480	4	0,731551	4	0,7540	4	0,0233	0,7168	4	
4.SİNGAPUR	0,4482	1	0,969022	1	0,9708	1	0,0317	0,9768	1	
5.KANADA	0,1419	12	0,555017	12	0,5916	12	0,0183	0,5639	12	
6.ÇİN	0,1517	32	0,335567	37	0,3941	37	0,0122	0,3775	35	
7.AVUSTURALYA	0,0819	11	0,579218	10	0,6151	11	0,0187	0,5775	11	
8.ALMANYA	0,0900	7	0,633126	9	0,6684	9	0,0209	0,6452	8	
9.İSVEÇ	0,0960	6	0,656003	7	0,6904	7	0,0214	0,6599	6	
10.HONG KONG	0,6374	3	0,751313	3	0,7708	3	0,0246	0,7583	3	
11.JAPONYA	0,9659	51	0,21375	56	0,2785	56	0,0086	0,2640	52	
12.BELÇİKA	0,4973	5	0,662624	6	0,6954	6	0,0217	0,6684	5	
13.HOLLANDA	0,3111	2	0,784011	2	0,8074	2	0,0256	0,7893	2	
14.FRANSA	0,5036	25	0,46472	24	0,5088	24	0,0151	0,4641	24	
15.GÜNEY KORE	0,5871	24	0,406518	30	0,4584	29	0,0145	0,4460	26	
16.FİNLANDİYA	0,5970	13	0,524997	15	0,5691	15	0,0174	0,5379	13	
17.DANİMARKA	0,7223	8	0,63785	8	0,6720	8	0,0206	0,6337	9	
18.İRLANDA	0,1904	21	0,490278	22	0,5310	22	0,0159	0,4895	21	
19.İSPANYA	0,6087	35	0,344103	36	0,4000	36	0,0119	0,3658	37	
20.NORVEÇ	0,3831	15	0,543192	13	0,5835	14	0,0174	0,5362	14	
21.İTALYA	0,3863	23	0,439775	25	0,4931	25	0,0145	0,4470	25	
22.AVUSTURYA	0,4758	22	0,519407	17	0,5590	17	0,0162	0,5009	20	
23.GÜNEY AFRİKA	0,5614	27	0,425531	28	0,4746	27	0,0144	0,4429	27	
24.LÜKSEMBURG	0,4094	9	0,678687	5	0,7076	5	0,0210	0,6486	7	
25.YENİ ZELANDA	0,2982	19	0,51466	18	0,5526	18	0,0163	0,5024	19	
26.RUSYA	0,4587	42	0,267564	41	0,3264	41	0,0099	0,3059	41	
27.TAYVAN	0,3898	38	0,272213	40	0,3344	40	0,0105	0,3236	39	
28.İSRAİL	0,4074	14	0,468275	23	0,5132	23	0,0164	0,5068	17	
29.İZLANDA	0,3686	16	0,536798	14	0,5845	13	0,0171	0,5258	15	
30.SUUDİ ARABİSTAN	0,4123	33	0,428239	27	0,4730	28	0,0134	0,4142	29	
31.HİNDİSTAN	0,2224	56	0,192681	60	0,2593	59	0,0079	0,2435	57	
32.BREZİLYA	0,2610	60	0,178683	65	0,2451	65	0,0075	0,2311	62	

ÜLKELER	ENTROPI TEMELLİ TOPSIS İDEAL ÇÖZÜMÜ		ENTROPI TEMELLİ MAUT İDEAL ÇÖZÜMÜ		ENTROPI TEMELLİ SAW İDEAL ÇÖZÜMÜ		ENTROPI TEMELLİ ARAS İDEAL ÇÖZÜMÜ		
	S	K	S	K	S	K	S	K	S
33.İRAN	0,4659	44	0,226904	54	0,2936	53	0,0090	0,2788	48
34.BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	0,4546	37	0,397997	32	0,4418	33	0,0123	0,3792	34
35.TÜRKİYE	0,3100	45	0,246118	48	0,3111	47	0,0093	0,2854	43
36.ESTONYA	0,1717	29	0,397102	33	0,4508	32	0,0132	0,4084	30
37.YUNANİSTAN	0,1548	30	0,359204	34	0,4171	34	0,0122	0,3756	36
38.KIBRIS	0,2150	20	0,500786	20	0,5464	20	0,0157	0,4852	22
39.MAKAO	0,2815	18	0,514208	19	0,5510	19	0,0163	0,5024	18
40.MALEZYA	0,2144	40	0,290111	39	0,3460	39	0,0104	0,3197	40
41.ÇEKYA	0,3445	54	0,227346	53	0,2890	54	0,0086	0,2650	51
42.ÜRDÜN	0,3166	50	0,24612	47	0,3064	49	0,0084	0,2602	53
43.UGANDA	0,4099	28	0,431451	26	0,4847	26	0,0135	0,4170	28
44.KATAR	0,4146	26	0,494644	21	0,5342	21	0,0151	0,4662	23
45.PAKİSTAN	0,2321	64	0,168401	68	0,2356	67	0,0067	0,2080	68
46.MACARİSTAN	0,1833	48	0,265992	42	0,3257	42	0,0092	0,2831	45
47.LÜBNAN	0,1935	34	0,414222	29	0,4580	30	0,0127	0,3920	32
48.PORTEKİZ	0,3628	31	0,35648	35	0,4101	35	0,0124	0,3835	33
49.ŞİLİ	0,3706	52	0,238503	51	0,2998	51	0,0087	0,2672	49
50.TAYLAND	0,2098	55	0,221829	55	0,2874	55	0,0083	0,2556	56
51.KOLOMBİYA	0,3041	46	0,254397	46	0,3156	45	0,0092	0,2851	44
52.HIRVATİSTAN	0,3123	41	0,261579	43	0,3250	43	0,0094	0,2895	42
53.POLONYA	0,1897	58	0,190068	62	0,2575	60	0,0076	0,2338	58
54.MISIR	0,1774	59	0,197297	58	0,2607	58	0,0074	0,2287	63
55.ROMANYA	0,2110	67	0,178159	66	0,2423	66	0,0069	0,2127	66
56.SLOVAKYA	0,2282	63	0,187058	63	0,2523	63	0,0075	0,2322	60
57.KUZEY KIBRIS	0,1653	36	0,406091	31	0,4549	31	0,0127	0,3924	31
58.KUVEYT	0,1567	53	0,258217	44	0,3134	46	0,0086	0,2659	50
59.SLOVENYA	0,1319	39	0,297498	38	0,3574	38	0,0106	0,3264	38
60.MEKSİKA	0,2893	69	0,150478	71	0,2185	70	0,0064	0,1983	69
61.FİLİPİNLER	0,1842	43	0,255797	45	0,3179	44	0,0091	0,2793	46
62.PERU	0,2598	47	0,245807	50	0,3080	48	0,0083	0,2560	55
63.LİTVANYA	0,1198	62	0,190153	61	0,2553	61	0,0076	0,2335	59
64.ENDONEZYA	0,2182	61	0,201762	57	0,2665	57	0,0075	0,2320	61
65.BELARUS	0,2098	66	0,193489	59	0,2539	62	0,0072	0,2211	64
66.VENEZUELA	0,1529	72	0,151797	70	0,2185	71	0,0061	0,1877	72
67.SRİ LANKA	0,1547	80	0,104361	80	0,1691	80	0,0051	0,1571	79
68.KOSTA RİKA	0,1358	73	0,128782	75	0,1929	76	0,0056	0,1714	76
69.GANA	0,1117	49	0,234921	52	0,2950	52	0,0091	0,2791	47
70.NİJERYA	0,1108	70	0,148116	72	0,2134	72	0,0064	0,1969	70
71.LETONYA	0,2048	68	0,168735	67	0,2349	68	0,0068	0,2109	67
72.FAS	0,1176	71	0,153204	69	0,2202	69	0,0062	0,1924	71
73.KENYA	0,1297	65	0,18535	64	0,2498	64	0,0071	0,2191	65
74.ARJANTİN	0,1161	74	0,117045	78	0,1855	78	0,0056	0,1721	75
75.UMMAN	0,1416	57	0,245973	49	0,3005	50	0,0083	0,2563	54
76.UKRAYNA	0,1090	81	0,090937	81	0,1594	81	0,0047	0,1435	81
77.CEZAYİR	0,1669	77	0,127792	77	0,1914	77	0,0055	0,1702	77
78.BANGLADEŞ	0,0684	78	0,12824	76	0,1941	75	0,0054	0,1680	78
79.GÜRCİSTAN	0,0907	79	0,105814	79	0,1737	79	0,0050	0,1554	80
80.TUNUS	0,0889	76	0,129011	74	0,1953	74	0,0056	0,1731	74
81.BULGARİSTAN	0,0925	75	0,132503	73	0,1989	73	0,0057	0,1767	73

4.2. CRITIC Yöntemi İle Ağırlık Değerlerinin Belirlenmesi

Eşitlik (6) yardımıyla normalizasyon işlemi gerçekleştirilmiştir. Eşitlik (7) ile korelasyon analizi yapılmıştır. Çalışmadaki C_j değerleri eşitlik (8) ile hesaplanmıştır ve Tablo 6.'da gösterilmiştir. Kriter ağırlıkları eşitlik (9) yardımıyla hesaplanmıştır ve Tablo 7.'de gösterilmiştir.

Tablo 6. CRITIC C_j Değerleri

	ÖĞRETİM	ARAŞTIRMA	ALINTILAMA	GELİR	ULUSLARARASI GÖRÜNÜM	TOPLAM
C_j	0,2690	0,2144	0,4247	0,3524	0,5445	1,8050

Tablo 7. CRITIC Ağırlık Değerleri

	ÖĞRETİM	ARAŞTIRMA	ALINTILAMA	GELİR	ULUSLARARASI GÖRÜNÜM	TOPLAM
CRITIC w_j	0,1490	0,1188	0,2353	0,1953	0,3017	1

CRITIC yönteminin sonuçları dikkate alındığında en fazla öneme sahip kriterin 0,3017 ile Uluslararası Görünüm, en az öneme sahip kriterin ise 0,1188 ile Araştırma olduğu tespit edilmiştir.

4.2.1. CRITIC Temelli TOPSIS Yönteminin Uygulanması

Eşitlik (10) yardımıyla normalize edilmiş karar matrisi oluşturulmuştur. Eşitlik (11) yardımıyla oluşturulan ve Tablo 7.'de hesaplanan ağırlık değerleri ile karar matrisi normalize edilmiştir. Eşitlik (13) ve eşitlik (14) yardımıyla ideal ve negatif ideal çözümler belirlenmiştir. İdeal uzaklık S_i^+ çözümü eşitlik (15) yardımıyla, negatif ideal uzaklık S_i^- çözümü ise eşitlik (16) ile hesaplanmıştır. İdeal çözüme göreli yakınlık değerleri C_i^+ eşitlik (17) ile hesaplanmıştır ve Tablo 8.'de gösterilmiştir.

4.2.2. CRITIC Temelli MAUT Yönteminin Uygulanması

Kriterlerin önem derecelerinin belirlenmesi için ağırlık değerleri CRITIC yöntemiyle hesaplanmış, toplamları eşitlik (18) yardımıyla 1'e eşitlenmiştir. Atanan değerler karar matrisine yerleştirilerek MAUT yönteminde normalize etme işlemine geçilmekte, bu işlem eşitlik (19) yardımıyla yapılmıştır. Eşitlik (20)'de gösterildiği gibi, elde edilen normalize edilmiş değerler, Tablo 7.'de hesaplanan ağırlık değerleri ile çarpılarak MAUT yönteminin fayda matrisini oluşturmuştur. Fayda değerlerinin tüm verileri sıralamaya alınmış ve Tablo 8.'de gösterilmiştir.

4.2.3. CRITIC Temelli SAW Yönteminin Uygulanması

Karar matrisi eşitlik (21) yardımıyla normalize edilmiştir. Alternatiflerin tercih değerlerinin hesaplanmasında eşitlik (22)'ten faydalanılarak hesaplanmıştır. Alternatif tercih değerlerinin tüm verileri sıralamaya alınmış ve Tablo 8.'de gösterilmiştir.

4.2.4. CRITIC Temelli ARAS Yönteminin Uygulanması

Eşitlik (26) yardımıyla normalize karar matrisi elde edilmiştir. Eşitlik (30) yardımıyla ağırlıklı normalize karar matrisi hesaplanmıştır. Optimal fonksiyon değerleri eşitlik (32) ve alternatiflerin fayda derecesi eşitlik (33) ile hesaplanmış ve Tablo 8.'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Yöntemlerin CRITIC Temelli Çözümünün Değerlendirilmesi

ÜLKELER	CRITIC TEMELLİ TOPSIS İDEAL ÇÖZÜMÜ		CRITIC TEMELLİ MAUT İDEAL ÇÖZÜMÜ		CRITIC TEMELLİ SAW İDEAL ÇÖZÜMÜ		CRITIC TEMELLİ ARAS İDEAL ÇÖZÜMÜ			
	S	K	S	K	S	K	S	K	S	
OPTİMAL DEĞER	0,027684									
1.İNGİLTERE	0,5446	17	0,5607	17	0,6060	17	0,016098	0,5815	18	
2.AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ	0,7590	18	0,5393	22	0,5948	20	0,016486	0,595498	14	
3.İSVİÇRE	0,6528	4	0,7808	2	0,8060	3	0,021571	0,779173	3	
4.SİNGAPUR	0,5514	1	0,9662	1	0,9691	1	0,026919	0,972359	1	
5.KANADA	0,2098	11	0,5792	15	0,6255	15	0,016829	0,607902	11	
6.ÇİN	0,2316	39	0,3437	40	0,4251	39	0,011478	0,414588	37	
7.AVUSTRALYA	0,1559	10	0,6119	10	0,6565	10	0,017444	0,630089	10	
8.ALMANYA	0,2185	9	0,6236	9	0,6731	9	0,018381	0,663944	9	
9.İSVEÇ	0,2136	7	0,6427	8	0,6904	8	0,018707	0,675735	7	
10.HONG KONG	0,7448	3	0,7570	4	0,7813	4	0,021437	0,77435	4	
11.JAPONYA	0,9572	59	0,2299	61	0,3174	59	0,00853	0,308115	58	
12.BELÇİKA	0,5739	5	0,6724	6	0,7172	6	0,019349	0,698904	6	
13.HOLLANDA	0,3671	2	0,7744	3	0,8081	2	0,022063	0,796937	2	
14.FRANSA	0,5997	27	0,5057	27	0,5599	27	0,0148	0,534615	25	
15.GÜNEY KORE	0,6163	33	0,4122	32	0,4844	32	0,013176	0,475938	32	
16.FİNLANDİYA	0,6368	23	0,5141	26	0,5746	25	0,015519	0,560557	21	
17.DANİMARKA	0,7496	8	0,6478	7	0,6924	7	0,018524	0,669116	8	
18.İRLANDA	0,2520	20	0,5417	20	0,5904	23	0,015519	0,560566	20	
19.İSPANYA	0,6599	38	0,3606	38	0,4343	37	0,011497	0,415303	36	
20.NORVEÇ	0,4993	16	0,5642	16	0,6148	16	0,016294	0,588572	17	
21.İTALYA	0,4201	31	0,4241	31	0,4970	31	0,013258	0,478914	31	
22.AVUSTURYA	0,5204	14	0,5887	14	0,6343	14	0,01651	0,596382	13	
23.GÜNEY AFRİKA	0,6352	30	0,4588	28	0,5228	29	0,0138	0,498469	29	
24.LÜKSEMBURG	0,5317	6	0,7155	5	0,7481	5	0,019686	0,711092	5	
25.YENİ ZELANDA	0,3703	13	0,5918	13	0,6343	13	0,01648	0,595284	15	
26.RUSYA	0,5577	46	0,3114	43	0,3884	44	0,010312	0,372476	42	
27.TAYVAN	0,4466	47	0,2844	51	0,3705	47	0,009946	0,359275	44	
28.İSRAİL	0,5658	29	0,4523	30	0,5147	30	0,014175	0,512038	28	
29.İZLANDA	0,4587	19	0,5298	24	0,5944	21	0,015592	0,563216	19	
30.SUUDİ ARABİSTAN	0,5660	22	0,5536	18	0,6034	18	0,015257	0,551119	23	
31.HİNDİSTAN	0,3161	63	0,2039	70	0,2942	67	0,007958	0,287468	64	
32.BREZİLYA	0,3142	69	0,2005	72	0,2895	71	0,007764	0,28043	67	
33.İRAN	0,4598	57	0,2235	62	0,3162	61	0,00855	0,308838	57	
34.BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	0,5338	25	0,5394	21	0,5846	24	0,014621	0,528115	26	
35.TÜRKİYE	0,5208	54	0,2650	56	0,3532	54	0,009289	0,335539	52	
36.ESTONYA	0,2379	32	0,4094	33	0,4804	33	0,012642	0,456659	33	
37.YUNANİSTAN	0,2234	34	0,3651	36	0,4429	35	0,01165	0,420811	35	
38.KIBRIS	0,2680	21	0,5343	23	0,5913	22	0,015336	0,553964	22	
39.MAKAO	0,5078	12	0,5998	12	0,6400	12	0,016543	0,597566	12	
40.MALEZYA	0,2934	40	0,3503	39	0,4212	40	0,011012	0,397759	38	
41.ÇEKYA	0,4236	56	0,2705	55	0,3503	56	0,00913	0,329798	56	
42.ÜRDÜN	0,3866	41	0,3162	42	0,3906	43	0,009822	0,35478	45	

ÜLKELER	CRITIC TEMELLİ TOPSIS İDEAL ÇÖZÜMÜ		CRITIC TEMELLİ MAUT İDEAL ÇÖZÜMÜ		CRITIC TEMELLİ SAW İDEAL ÇÖZÜMÜ		CRITIC TEMELLİ ARAS İDEAL ÇÖZÜMÜ		
	S	K	S	K	S	K	S	K	S
43.UGANDA	0,5296	28	0,4554	29	0,5238	28	0,013484	0,487047	30
44.KATAR	0,5671	15	0,6039	11	0,6456	11	0,016374	0,591468	16
45.PAKİSTAN	0,3475	76	0,1973	74	0,2852	74	0,007398	0,267238	72
46.MACARİSTAN	0,2762	42	0,3239	41	0,3992	41	0,010207	0,368675	43
47.LÜBNAN	0,3315	26	0,5272	25	0,5735	26	0,014542	0,525281	27
48.PORTEKİZ	0,4699	35	0,3794	35	0,4499	34	0,011939	0,431249	34
49.ŞİLİ	0,5618	53	0,2869	49	0,3654	51	0,0094	0,339529	50
50.TAYLAND	0,3311	49	0,2745	54	0,3610	53	0,009279	0,335181	53
51.KOLOMBİYA	0,5038	52	0,2882	48	0,3679	48	0,009579	0,345994	47
52.HIRVATİSTAN	0,3836	50	0,2799	52	0,3644	52	0,009512	0,343573	49
53.POLONYA	0,2965	68	0,2061	68	0,2965	66	0,007805	0,281944	65
54.MISIR	0,3038	60	0,2439	57	0,3246	57	0,008351	0,301651	59
55.ROMANYA	0,2975	62	0,2349	59	0,3163	60	0,008139	0,293977	62
56.SLOVAKYA	0,3013	65	0,2211	63	0,3070	63	0,00807	0,291491	63
57.KUZEY KIBRIS	0,2276	24	0,5441	19	0,6001	19	0,014975	0,540907	24
58.KUVEYT	0,2518	37	0,3649	37	0,4288	38	0,010724	0,387377	40
59.SLOVENYA	0,2386	43	0,3112	44	0,3911	42	0,010347	0,373741	41
60.MEKSİKA	0,5100	71	0,1963	75	0,2856	73	0,007378	0,266508	73
61.FİLİPİNLER	0,3708	51	0,2859	50	0,3666	50	0,009523	0,343968	48
62.PERU	0,3250	44	0,3032	45	0,3812	45	0,009588	0,346347	46
63.LİTVANYA	0,2212	61	0,2302	60	0,3156	62	0,00821	0,296542	61
64.ENDONEZYA	0,3000	45	0,2893	47	0,3720	46	0,009374	0,338616	51
65.BELARUS	0,3236	48	0,2937	46	0,3668	49	0,00923	0,333402	55
66.VENEZUELA	0,2432	64	0,2190	64	0,3037	64	0,007654	0,276463	69
67.SRİ LANKA	0,3192	80	0,1397	80	0,2211	80	0,005925	0,214011	80
68.KOSTA RİKA	0,3051	78	0,1698	78	0,2497	78	0,006475	0,233899	78
69.GANA	0,2373	55	0,2748	53	0,3528	55	0,009245	0,333957	54
70.NİJERYA	0,2051	67	0,2096	67	0,2934	68	0,00766	0,276678	68
71.LETONYA	0,2843	66	0,2159	65	0,3019	65	0,007781	0,281047	66
72.FAS	0,2284	73	0,2040	69	0,2904	69	0,007492	0,270639	70
73.KENYA	0,2293	58	0,2421	58	0,3242	58	0,008229	0,297234	60
74.ARJANTİN	0,2154	81	0,1238	81	0,2139	81	0,005739	0,207317	81
75.UMMAN	0,2582	36	0,3798	34	0,4415	36	0,010995	0,397153	39
76.UKRAYNA	0,1375	79	0,1492	79	0,2365	79	0,006103	0,220457	79
77.CEZAYİR	0,3806	70	0,2114	66	0,2896	70	0,007459	0,269427	71
78.BANGLADEŞ	0,1654	72	0,2038	71	0,2862	72	0,007239	0,261484	74
79.GÜRCİSTAN	0,2219	77	0,1751	77	0,2613	77	0,006597	0,238278	77
80.TUNUS	0,2074	75	0,1961	76	0,2799	76	0,007141	0,257932	76
81.BULGARİSTAN	0,2110	74	0,1978	73	0,2821	75	0,007198	0,26001	75

4.3. BORDA Yönteminin Uygulanması

CRITIC Temelli ve ENTROPI Temelli sonuçlar BORDA Sayım yöntemine göre birleştirilerek nihai bir sıralama elde edilmiştir ve Tablo 9.'da gösterilmiştir.

Tablo 9. BORDA Sayım Yöntemine Göre Bütünleşik Sıralama

ÜLKELER	CRITIC TEMELLİ BORDA		ENTROPI TEMELLİ BORDA	
	BORDA SAYIM SIRASI	BORDA SKOR	BORDA SAYIM SIRASI	BORDA SKOR
1.İNGİLTERE	17	255	16	259
2.AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ	18	250	10	283
3.İSVİÇRE	3	312	4	308
4.SİNGAPUR	1	320	1	320
5.KANADA	12	272	12	276
6.ÇİN	39	169	36	183
7.AVUSTRALYA	10	284	11	281
8.ALMANYA	9	288	8	291
9.İSVEÇ	7	294	6	298
10.HONG KONG	4	309	3	312
11.JAPONYA	59	87	55	109
12.BELÇİKA	6	301	5	302
13.HOLLANDA	2	315	2	316
14.FRANSA	27	218	24	227
15.GÜNEY KORE	32	195	27	215
16.FİNLANDİYA	24	229	13	268
17.DANİMARKA	8	294	9	291
18.İRLANDA	20	241	22	238
19.İSPANYA	37	175	37	180
20.NORVEÇ	16	259	14	268
21.İTALYA	31	200	25	226
22.AVUSTURYA	15	269	19	248
23.GÜNEY AFRİKA	29	208	28	215
24.LÜKSEMBURG	5	303	7	298
25.YENİ ZELANDA	14	270	17	250
26.RUSYA	44	149	41	159
27.TAYVAN	46	135	39	167
28.İSRAİL	30	207	20	247
29.İZLANDA	21	241	15	266
30.SUUDİ ARABİSTAN	19	243	29	207
31.HİNDİSTAN	66	60	57	92
32.BREZİLYA	70	45	64	72
33.İRAN	60	87	48	125
34.BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	25	228	35	188
35.TÜRKİYE	54	108	46	141
36.ESTONYA	33	193	30	200

ÜLKELER	CRITIC TEMELLİ BORDA		ENTROPI TEMELLİ BORDA	
	BORDA SAYIM SIRASI	BORDA SKOR	BORDA SAYIM SIRASI	BORDA SKOR
37.YUNANİSTAN	35	184	33	190
38.KIBRIS	23	236	21	242
39.MAKAO	11	276	18	250
40.MALEZYA	40	167	40	166
41.ÇEKYA	56	101	54	112
42.ÜRDÜN	43	153	49	125
43.UGANDA	28	209	26	216
44.KATAR	13	271	23	233
45.PAKİSTAN	74	28	67	57
46.MACARİSTAN	41	157	43	147
47.LÜBNAN	26	220	31	199
48.PORTEKİZ	34	186	34	190
49.ŞİLİ	51	121	52	121
50.TAYLAND	53	115	56	103
51.KOLOMBİYA	48	129	45	143
52.HIRVATİSTAN	52	121	42	155
53.POLONYA	67	57	59	86
54.MISIR	57	91	60	86
55.ROMANYA	61	81	66	59
56.SLOVAKYA	63	70	62	75
57.KUZEY KIBRIS	22	238	32	195
58.KUVEYT	38	172	47	131
59.SLOVENYA	42	154	38	171
60.MEKSİKA	73	32	69	45
61.FİLİPİNLER	50	125	44	146
62.PERU	45	144	50	124
63.LİTVANYA	62	80	61	81
64.ENDONEZYA	47	135	58	88
65.BELARUS	49	126	63	73
66.VENEZUELA	64	63	72	39
67.SRİ LANKA	80	4	80	5
68.KOSTA RİKA	78	12	75	24
69.GANA	55	107	51	124
70.NİJERYA	68	54	71	40
71.LETONYA	65	62	68	54
72.FAS	71	43	70	44
73.KENYA	58	90	65	66
74.ARJANTİN	81	0	76	19
75.UMMAN	36	179	53	114
76.UKRAYNA	79	8	81	0
77.CEZAYİR	69	47	78	16
78.BANGLADEŞ	72	35	77	17
79.GÜRCİSTAN	77	16	79	7
80.TUNUS	76	21	74	26
81.BULGARİSTAN	75	27	73	30

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Times Higher Education World University Ranking 2018 yılı performansı çok kriterli karar verme yöntemlerinden CRITIC, ENTROPI, TOPSIS, SAW, MAUT ve ARAS teknikleri ile değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmada Öğrenme, Araştırma, Alıntılama, Uluslararası Görünüm ve Gelir olmak üzere 5 kriter ele alınmış, 81 ülke ve 1103 üniversite üzerinde değerlendirme yapılmıştır.

ENTROPI yönteminin sonucuna göre önem derecesi en yüksek olan kriter Öğrenme, CRITIC yöntemine göre ise en yüksek olan kriter Araştırma'dır. ENTROPI ve CRITIC yöntemleri kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesinde yardımcı olmuştur ve hesaplanan ağırlık değerleri daha sonra TOPSIS, MAUT, SAW ve ARAS metodlarının uygulamalarında kullanılmış, BORDA Sayım tekniği ile veriler bütünleşik bir sıralamaya dönüştürülmüştür.

ENTROPI temelli TOPSIS yöntemine göre ilk üç ülke Singapur, Hollanda ve Hong Kong iken, son üç ülke Gürcistan, Sri Lanka ve Ukrayna olmuştur. Türkiye ENTROPI temelli TOPSIS yöntemine göre değerlendirildiğinde 45. olmuştur. CRITIC temelli TOPSIS yöntemine göre ilk üç ülke Singapur, Hollanda ve Hong Kong iken, son üç ülke Ukrayna, Sri Lanka, Arjantin olmuştur. Türkiye CRITIC temelli TOPSIS yöntemine göre değerlendirildiğinde 54. olmuştur. ENTROPI temelli MAUT yöntemine göre ilk üç ülke Singapur, Hollanda, Hong Kong iken, son üç ülke Gürcistan, Sri Lanka ve Ukrayna olmuştur. Türkiye ENTROPI temelli MAUT yöntemine göre değerlendirildiğinde 48. olmuştur. CRITIC temelli MAUT yöntemine göre ilk üç ülke Singapur, İsviçre ve Hollanda iken, son üç ülke Ukrayna, Sri Lanka ve Arjantin olmuştur. Türkiye CRITIC temelli MAUT yöntemine göre değerlendirildiğinde 56. olmuştur. ENTROPI temelli SAW yöntemine göre ilk üç ülke Singapur, Hollanda, Hong Kong iken, son üç ülke Gürcistan, Sri Lanka, Ukrayna olmuştur. Türkiye ENTROPI temelli SAW yöntemine göre değerlendirildiğinde 47. olmuştur. CRITIC temelli SAW yöntemine göre ilk üç ülke Singapur, Hollanda ve İsviçre iken, son üç ülke Ukrayna, Sri Lanka ve Arjantin olmuştur. Türkiye CRITIC temelli SAW yöntemine göre değerlendirildiğinde 54. olmuştur. ENTROPI temelli ARAS yöntemine göre ilk üç ülke Singapur, Hollanda, Hong Kong iken, son üç ülke Sri Lanka, Gürcistan ve Ukrayna olmuştur. Türkiye ENTROPI temelli ARAS yöntemine göre değerlendirildiğinde 43. olmuştur. CRITIC temelli ARAS yöntemine göre ilk üç ülke Singapur, Hollanda ve İsviçre iken, son üç ülke Ukrayna, Sri Lanka ve Arjantin olmuştur. Türkiye CRUTUC temelli ARAS yöntemine göre değerlendirildiğinde 52. olmuştur. Borda Sayım Yöntemine göre her iki ağırlıklandırma sıralamalarının sonucuna baktığımızda performans değerlendirmesinde ilk iki sırayı Singapur ve Hollanda paylaşıyor, CRITIC ağırlıklandırmaya göre İsviçre, ENTROPI ağırlıklandırmaya göre Hong Kong 3. sırada yer almıştır. CRITIC yöntemine göre son üç ülke Ukrayna, Sri Lanka ve Arjantin iken ENTROPI yöntemine göre son üç ülke Gürcistan, Sri Lanka ve Ukrayna'dır. Türkiye CRITIC ağırlıklandırma yöntemine göre değerlendirildiğinde 54. olurken, ENTROPI ağırlıklandırma yöntemine göre değerlendirildiğinde 46. olmuştur.

Yapılan bu çalışma ile dünya üniversiteleri, belli kriterlerle kıyaslanarak durumları ortaya konulmuş, bir üniversitenin diğer üniversitelerle olan farklılıkları değerlendirme imkanı oluşmuştur. Böylelikle üniversitelerin performanslarını geliştirmek için atılacak adımlar belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Adalı, E. ve Işık, A. (2016). Air conditioner selection problem with COPRAS and ARAS methods. *Manas Journal of Social Studies*, 5(2), 124-138.
- Afshari, A., Mojahed, M. ve Yusuff, R. M., (2010). Simple Additive Weighting Approach to Personnel Selection Problem. *International Journal Of Innovation Management And Technology*, 1(5), 511-515.
- Akbulut, O. Y. (2019). CRITIC ve EDAS yöntemleri ile İş Bankası'nın 2009-2018 yılları arasındaki performansının analizi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 249-263.
- Akçakanat, Ö., Eren, H., Aksoy, E. ve Ömürbek, V. (2017). Bankacılık sektöründe ENTROPI ve WASPAS yöntemleri ile performans değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 285-300.
- Akyüz, G. ve Aka, S. (2017). Çok kriterli karar verme teknikleriyle tedarikçi performansı değerlendirmede toplamsal bir yaklaşım. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 28-46.

- Alp, İ., Öztel, A. ve Köse, M.S. (2015). ENTROPI tabanlı MAUT yöntemi ile kurumsal sürdürülebilirlik performansı ölçümü: Bir vaka çalışması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 65-82.
- Aydın, Y. (2019). Türkiye'de hayat\emeklilik sigorta sektörünün finansal performans analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 107-118.
- Baker, T.S. ve Cheng, R.H. (1996). A Model-Based Approach for determining orientations of biological macromolecules imaged by cryoelectron microscopy. *Journal of Structural Biology*, 116(20), 120-130.
- Bakır, M. ve Akan, Ş. (2018). Havaalanlarında hizmet kalitesinin ENTROPI ve TOPSIS yöntemleri ile değerlendirilmesi: Avrupa'nın en yoğun havaalanları üzerine bir uygulama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 632-651.
- Baş, İ. M. ve Artar, A. (1990). *İşletmelerde verimlilik denetimi: Ölçme ve değerlendirme modelleri*. Ankara: Milli Produktivite Merkezi Yayınları.
- Başaran, İ.E. (1991). *Örgütsel davranış-insanın üretim gücü*. Ankara: Gül Yayınları.
- Chatterjee, P. ve Chakraborty, S. (2013). Gear material selection using complex proportional assessment and additive ratio assessment-based approaches: A comparative study. *International Journal of Materials Science and Engineering*, 1(2), 104-111.
- Çakır, S. ve Perçin, S. (2013). AB Ülkeleri'nde bütünleşik ENTROPI ağırlık-TOPSIS yöntemiyle Ar-Ge performansının ölçülmesi. *Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 77-95.
- Çakır, S. ve Perçin, S. (2013). Çok kriterli karar verme teknikleriyle lojistik firmalarında performans ölçümü. *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 449-459.
- Demireli, E. (2010). TOPSIS çok kriterli karar verme sistemi: Türkiye'deki kamu bankaları üzerine bir uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 101-112.
- Deng, H., Yeh, C.H. ve Willis, R.J. (2000). Inter-company comparison using modified TOPSIS with objective weights. *Computers & Operations Research*, 27(10), 963-973.
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G. ve Papayannakis, L. (1994). Determining objective weights in multiple criteria problems: The CRITIC method. *Pergamon, Computers Ops Res.*, 22(7), 763-770.
- Dumanoğlu, S. ve Ergül N. (2010). İMKB'de işlem gören teknoloji şirketlerinin mali performans ölçümü. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 48, 101-111.
- Ece, N. (2019). Holding şirketlerinin finansal performans sıralamasının ENTROPI tabanlı topsis yöntemleri ile incelenmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 63-73.
- Ecer, F. (2016). ARAS yöntemi kullanılarak kurumsal kaynak planlaması yazılımı seçimi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 8(1), 89-98.
- Erdoğan, İ. (1991). *İşletmelerde personel seçimi ve başarı değerlendirme teknikleri*. İstanbul, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını.
- Göktolga, Z. G., Karakış, C. E. ve Türkay, H. (2015). Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin ekonomik performanslarının TOPSIS metodu ile karşılaştırılması. *International Conference On Eurasian Economies, Session 6B: Bölgesel Ekonomiler II*, 321-329.
- Hwang, C. L. ve Yoon, K. (1981). *Multiple attribute decisions making methods and applications*. New York.
- Ishizaka, A. ve Nemery, P. (2013). *Multi-criteria decision analysis, methods and software*. London, John Wiley&Sons, Ltd.
- Işık, Ö. (2019). Türk mevduat bankacılığı sektörünün finansal performanslarının ENTROPI tabanlı ARAS yöntemi kullanılarak değerlendirilmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 90-99.
- Jahan, A., Mustapha, F., Sapuan, S. M., Ismail, M. Y. ve Bahraminasab, M. (2012). A framework for weighting of criteria in ranking stage of material selection process. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 58(1-4), 411-420.

- Janic, M. ve Reggiani, A. (2002). An application of multiple criteria decision making (MCDM) analysis to the selection of a new hub airport. *EJTIR*, 2(2), 113-141.
- Karaatlı, M. ve Dağ, O. (2018). Türk milli erkek futbol takımına çok kriterli karar verme yöntemleri ile futbolcu seçimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(4), 1433-1454.
- Karaatlı, M., Ömürbek, N., Budak, İ. ve Dağ, O., (2015). Çok kriterli karar verme yöntemleri ile yaşanabilir illerin sıralanması. *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 215-228.
- Kenger, M. D. ve Organ, A. (2017). Banka personel seçiminin çok kriterli karar verme yöntemlerinden ENTROPI temelli ARAS yöntemi ile değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), 152-170.
- Kim, K. S. ve Song, O. (2009). A MAUT approach for selecting a dismantling scenario for the thermal column in KRR-1. *Annals of Nuclear Energy*, 36(2), 145-150.
- Kim, S. K., Park, H.S., Lee, K.W. ve Jung, C. H. (2007). MAUT approach for selecting a proper decommissioning scenario. *WM'07 Conference*, Tucson, 41(15), 1-8.
- Kıracı, K. ve Bakır, M. (2019). CRITIC temelli edas yöntemi ile havayolu işletmelerinde performans ölçümü uygulaması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 157-174.
- Konuşkan, Ö. ve Uygun, Ö. (2014). Çok nitelikli karar verme (MAUT) yöntemi ve bir uygulaması. *Akademik Platform, İSITES 2014*, Karabük, 1403-1412.
- Küçükcan, T. ve Gür, B. S. (2009). *Türkiye'de yükseköğretim: karşılaştırmalı bir analiz*. SETA Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- Lamboray, C. (2007). A comparison between the prudent order and the ranking obtained with borda's, copeland's, slater'sand kemeny's rules. *Mathematical Social Sciences*, 54(1), 1-16.
- Mendoza, G. A. ve Prabhu R. (2000). Multiple criteria decision making approaches to assessing forest sustainability using criteria and indicators: A case study. *Forest Ecology and Management*, 131(1-3), 107-126.
- Nuray, R. ve Can. F. (2006). Automatic ranking of information retrieval systems using data fusion. *Information Processing and Management: An International Journal*, 42(3), 595-614.
- Ömürbek, N. ve Aksoy, E. (2016). Bir petrol şirketinin çok kriterli karar verme teknikleri ile performans değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 723-756.
- Ömürbek, N. ve Karataş, T. (2018). Girişimci ve yenilikçi üniversitelerin performanslarının çok kriterli karar verme teknikleri ile değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(24), 176-198.
- Ömürbek, N., Delibaş, D. ve Altın, F. G. (2017). ENTROPI temelli MAUT yöntemine göre devlet üniversiteleri kütüphanelerinin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 13, 72-89.
- Ömürbek, N., Eren, H. ve Dağ, O. (2017). ENTROPI-ARAS ve ENTROPI-moosra yöntemleri ile yaşam kalitesi açısından AB ülkelerinin değerlendirilmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 29-48.
- Ömürbek, N., Karaatlı, M. ve Balcı, H. F. (2016). ENTROPI temelli MAUT ve SAW yöntemleri ile otomotiv firmalarının performans değerlemesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 227-255.
- Özçelik, H. ve Kandemir, B. (2015). BIST'de işlem gören turizm işletmelerinin TOPSIS yöntemi ile finansal performanslarının değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(33), 97-114.

- Özdağoğlu, A., Yakut, E. ve Bahar, S. (2017). Machine selection in a dairy product company with ENTROPY and SAW methods integration. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 341-359.
- Pawar, S. S. ve Verma, D. S. (2013). Digital camera evaluation base on AHP and TOPSIS. *International Journal of Engineering Research*, 2(2), 51-53.
- Sağır, C. (2006). *Karar verme sürecini etkileyen faktörler ve karar verme sürecinde etiğin önemi: Uygulamalı bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Sakarya, Ş. ve Akkuş, H. T. (2015). Finansal performansın ölçülmesinde geleneksel oranlar ile nakit akım oranlarının karşılaştırmalı analizi: BIST çimento şirketleri üzerine TOPSIS yöntemi ile bir uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 109-123.
- Shemshadi, A., Shirazi, H., Toreihi, M. ve Tarokh, M. J. (2011). A fuzzy VIKOR method for supplier selection based on ENTROPY measure for objective weighting. *Expert Systems with Applications*, 38(10), 12160-12167.
- Sönmez, Ö. ve Perçin, S. (2018). Bütünleşik ENTROPI ağırlık ve TOPSIS yöntemleri kullanılarak türk sigorta şirketlerinin performansının ölçülmesi. *International Journal of Economic and Administrative Studies, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, UİİD-IJEAS, (18. EYİ Özel Sayısı)*, 565-582.
- Supçiller, A. A. ve Deligöz, K. (2018). Tedarikçi Seçimi probleminin çok kriterli karar verme yöntemleriyle uzlaşık çözümü. *UİİD-IJEAS, 2018 (18. EYİ Özel Sayısı)*, 355-368.
- Times Higher Education. (2017). *World university rankings 2018 methodology*. Erişim adresi: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/methodology-world-university-rankings-2018>, (24 Mayıs 2019)
- Tunca, M. Z., Ömürbek, N., Cömert, H. G. ve Aksoy, E. (2016). OPEC ülkelerinin performanslarının çok kriterli karar verme yöntemlerinden ENTROPI ve MAUT ile değerlendirilmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(14), 1-12.
- Tzeng, G. H. ve Huang, J. J. (2011). *Multiple attribute decision making methods and applications*, USA, CRC Publishers.
- Ulutaş, A. ve Karaköy, Ç. (2019). CRITIC ve ROV yöntemleri ile bir kargo firmasının 2011-2017 yılları arasındaki performansının analiz edilmesi, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 223-230.
- Ulutaş, A. (2019). ENTROPI tabanlı EDAS yöntemi ile lojistik firmalarının performans analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 23, 53-66.
- Ünlü, U., Yalçın, N. ve Yağlı, İ. (2017). Kurumsal yönetim ve firma performansı: TOPSIS yöntemi ile BIST 30 firmaları üzerine bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 63-81.
- Vujičić, M. D., Papić, M. Z. ve Blagojević, M. D. (2017). Comparative analysis of objective techniques for criteria weighing in two MCDM methods on example of an air conditioner selection. *Tehnika*, 72(3), 422-429.
- Wu, J., Sun, J., Liang, L. ve Zha, Y. (2011). Determination of weights for ultimate cross efficiency using shannon ENTROPY. *Expert Systems with Applications*, 38(5), 5162-5165.
- Yeh, C.H. (2003). The selection of multiattribute decision making methods for scholarship student selection. *International Journal of Selection And Assessment*, 11(4), 289-296.
- Yıldırım, B. F. ve Önder, E. (2015). *Operasyonel, yönetsel ve stratejik problemlerin çözümünde çok kriterli karar verme yöntemleri*. 2. Baskı, İstanbul: Dora Basım-Yayın Dağıtım.
- Yoon, K. P. ve Hwang, C. L. (1995). *Multiple attribute decision making an introduction*. London: Sage Publications.
- Zavadskas, E. K. ve Turskis, Z. (2010). A new additive ratio assessment (ARAS) method in multicriteria decision-making. *Technological and Economic Development of Economy*, 16(2), 159-172.

- Zavadskas, E. K. Turskis, Z. ve Vilutiene, T. (2010). Multiple criteria analysis of foundation instalment alternatives by applying additive ratio assessment (ARAS) method. *Archives of Civil and Mechanical Engineering*, 10(3), 123-141.
- Zhang, H., Gu, C. L., Gu, L. W. ve Zhang, Y. (2011). The evaluation of tourism destination competitiveness by TOPSIS & information ENTROPY-a case in the yangtze river delta of China. *Tourism Management*, 32(2), 443-451.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

OECD ÜLKELERİNİN SAĞLIK HARCAMA GÖSTERGELERİNİN KÜMELEME ANALİZİ İLE SINIFLANDIRILMASI*

THE CLASSIFICATION OF THE HEALTH EXPENDITURE INDICATORS OF OECD COUNTRIES THROUGH CLUSTERING ANALYSIS

İskender ÇETİNTÜRK¹

Prof. Dr. Mehmet GENÇTÜRK²

ÖZ

Günümüzün rekabetçi koşullarında, ülkelerin sağlık harcamalarının payı, gelişim düzeylerinin önemli bir göstergesidir ve sağlık sonuçlarını etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Bu nedenle, sağlık harcamalarındaki artış ve ülkelerin sağlık politikalarının benzerliği, ülkelerin harcama türlerine göre sınıflandırılmasını ve benzer hususların belirlenmesini gerekli kılmaktadır. Araştırmanın amacı, OECD ülkelerinin 2003-2017 yılları arasında gerçekleştirdikleri sağlık harcamalarını miktar ve oransal bakımdan değerlendirerek, harcama türlerine göre benzer OECD ülkelerini tespit etmek ve Türkiye'nin OECD ülkeleri içindeki yerini belirlemektir. Araştırmada, ülkelerin benzer yanları ve farklılıklarını göz önüne alarak gruplandırmaya yarayan kümeleme analizi kullanılmıştır. 36 OECD ülkesinin 2003-2017 yılları arasında sağlık hizmetlerinde kullandıkları 14 farklı harcama değişkeni Ward yöntemi kullanılarak analize tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda ülkeler sağlık harcama türlerine göre kümelmiş ve Türkiye'nin çeşitli sağlık harcama türlerinde en fazla benzerlik gösterdiği ülkeler; Estonya, Letonya, Meksika, Çek Cumhuriyeti, Lüksemburg, Belçika ve Avustralya olarak belirlenmiştir. OECD ülkelerinin sınıflandırılmasında Türkiye'nin konumuna bakıldığında; sağlık harcamalarında gelişmiş ülkelerin gerisinde kaldığı ve nispeten düşük sağlık harcamalarına sahip ülkelerle aynı kümede yer aldığı görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Sağlık Hizmeti Finansmanı, Sağlık Harcamaları, OECD, Kümeleme Analizi.

JEL Sınıflandırma Kodları: H51, H55, I13, I15, P46.

ABSTRACT

In today's competitive conditions, the share of health expenditures in national economies is an important indicator of the level of development and is one of the most important factors affecting health outcomes. Therefore, the increase in health expenditures and the similarity of the countries' health policies necessitate the classification of the countries according to their expenditure types and the determination of similar issues. The objective of the study is to determine similar OECD countries according to the type of spending by assessing their medical expenses realized in the 2003-2017 period in terms of amount and proportion and to determine the position of Turkey among OECD countries. In the study, clustering analysis is used to group the countries in terms of their similarities and differences. The 14 different spending variables used by 36 OECD countries between 2003 and

* Bu çalışma Prof. Dr. Mehmet GENÇTÜRK danışmanlığında İskender ÇETİNTÜRK tarafından hazırlanan "OECD Ülkelerinin Sağlık Harcama Göstergelerinin Kümeleme Analizi ile Sınıflandırılması" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, iskendercetinturk@gmail.com

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, mehmetgencturk@sdu.edu.tr

2017 are analyzed using Ward method. As a result of the analysis, the countries are clustered according to their health spending and those countries who are similar to Turkey in terms of various types of health spending are determined to be Estonia, Latvia, Mexico, Czech Republic, Luxembourg, Belgium and Australia. Regarding the position of Turkey among OECD country classification, it is seen that she falls behind developed countries in terms of health expenditures and ranks in the same cluster with those countries having relatively low health expenditures.

Keywords: Health Care Financing, Health Expenditures, OECD, Cluster Analysis.

JEL Classification Codes: H51, H55, I13, I15, P46.

1. GİRİŞ

Her birey kanunlar çerçevesinde garanti altına alınmış bir hak olan sağlık hakkına sahiptir. Sağlık hakkı, ülkelerin üretim ve verimlilik düzeyini doğrudan etkileyen önemli bir unsurdur (Metin, 2017: 46). Demokratik sistem ve organizasyonlar ekonomilerini kalkındırmak ve tutarlı kararlar alabilen bireyler yetiştirebilmek amacıyla sağlık alanına önemli yatırımlar yapmaktadır. Sağlık alanına yapılan harcamalar ülkelerin sermaye birikimi ve ekonomik büyümesine katkılar sağlamakta, bireylerin yaşam süresini ve kalitesini artırmaktadır (OECD, 2015: 5-7).

Sağlık sistemi; temel amacı doğrudan sağlığı geliştirmek, iyileştirmek ya da korumak olan her türlü faaliyet, kurum ve kaynaklar toplamıdır. Sağlık sistemlerinin bireylerin sağlığını iyileştirme ve geliştirme görevlerinin yanı sıra bireylere insani değerler ölçüsünde hizmet verme ve bireyleri hastalık maliyetlerinden koruma sorumlulukları da bulunmaktadır. Bundan dolayı sağlık sistemleri, iyi işleyen bir finansman mekanizmasına, eğitimli işgücüne, doğru zamanda elde edilmiş güvenilir bilgiye, yeterli donanımına sahip tesis ve lojistik desteğe ihtiyaç duymaktadır (WHO, 2000; WHO, 2001). Sağlığın insan gücüne olan bir yatırım olduğu göz önünde bulundurulduğunda, sağlık hizmetlerinin kalite ve kapsamının iyileştirilebilmesi için sağlık organizasyonları her geçen gün daha fazla kaynağa ihtiyaç duymaktadır. OECD ülkelerinin neredeyse tamamında sağlık harcamalarının ekonomik büyümeden daha fazla artış gösterdiği görülmektedir. Bu durum ülkelerin bütçesi üzerinde baskıya sebep olduğundan, ülkeleri bu yönde tedbirler almaya zorlamaktadır (OECD, 2017a: 3).

Ülkelerin sağlık finansmanı ve harcama karakteristikleri genel itibariyle iki kutuplu bir tercih göstermektedir. Bu kutuplar; evrensel sistemler ve piyasa sistemleridir. Evrensel sistemler, sağlık hizmetini bir hak ve devletin bir görevi olarak kabul ederken piyasa sistemleri ise sağlığı bir mal olarak kabul etmekte ve kişiler sağlık hizmetini bireysel olarak satın almaktadır (Feo, 2008: 225). Sağlık sistemleri arasındaki temel ayrım, devletin sağlık hizmetlerinin finansmanına ne oranda katıldığıyla ilgilidir. Bazı ülkeler sağlık hizmetlerini, ağırlıklı biçimde devlet eliyle yürütüp finansmanını sağlarken bazı ülkeler ise, sağlık hizmetlerini ağırlıklı piyasa ekonomisi aracılığıyla finanse etmektedir. Fakat ülkeler, genel itibariyle tek bir finansman sisteminden yararlanmamakta zaman içerisinde gelişen politika değişiklikleriyle birlikte, pek çok sistemin özelliklerini belirli oranlarda bünyesinde barındıran karma sistemlere ihtiyaç duymaktadırlar (Berié ve Ulf, 2000: 27).

Ülkelerin sağlık göstergelerinin incelenerek gelişmişlikleri hakkında bilgi elde edilebilmesi ve ülkeler arası karşılaştırmaların yapılabilmesi için; objektif, standart olan ve niceliksel birtakım göstergelere ihtiyaç duyulmaktadır. Sağlık göstergeleri, temel sağlık hizmetlerine ilişkin politikaların belirlenmesi, sağlık hizmetlerinin yönetimi, planlanması ve programlanması, sağlık alanındaki talebin belirlenmesi ve karşılanması, toplumların sağlık düzeylerinin değerlendirilmesi, sağlık sorunlarının tespiti ve çözümünde kullanılmaktadır. Ülkelere ilişkin sağlık göstergelerinin güvenilir bir biçimde toplanması, derlenmesi ve kullanıcıya sunulmasında Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi uluslararası düzeydeki kuruluşlar önemli bir rol üstlenmektedir (Çelebi ve Cura, 2013: 54).

OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü), piyasaya ekonomisine bağlı ve demokratik temellere dayalı 36 ülkeyi bünyesinde barındırmaktadır. Örgütün temel amacı, ülkelerin sürdürülebilir ekonomik büyüme ve istihdam ve politikalara teşvik etmektir (OECD, 2018a: 2). OECD, üye ve ortak ilişki içerisinde bulunduğu ülkelere toplamış olduğu çok çeşitli alandaki verileri periyodik olarak kamuoyuyla paylaşmaktadır. Sağlığa ilişkin veriler ise hem OECD veri tabanı hem de "health at glance" gibi raporlarda toplanarak yıllık olarak yayımlanmaktadır. Bu raporlar bünyesinde ülkelerin sağlık statüsünden, risk gruplarına, sağlık harcamalarından sağlık sistemlerinin etkililik düzeylerine kadar pek çok veriyi bünyesinde barındırmaktadır (OECD, 2018a). Veriler incelendiğinde OECD ülkelerinin pek çoğu dünya ortalamasına kıyasla bireylerin sağlık hizmetlerine bireylerin eşit erişim

sağlayabildiği ve bakım kalitesinin genel olarak yeterli seviyede olduğu bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir (OECD, 2017b: 5).

Bu araştırmada OECD üyesi ülkelerin sağlık harcama göstergelerine göre 2003-2017 yılları arasında gerçekleştirdikleri sağlık harcamalarını miktar ve oransal bakımdan değerlendirerek, harcama türlerine göre benzer OECD ülkelerini tespit etmek ve Türkiye'nin OECD ülkeleri içindeki yerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada, ülkelerin benzer yanlarını ve farklılıklarını göz önüne alarak sınıflandırmaya yarayan ve çok değişkenli istatistik yöntemlerden olan kümeleme analizi kullanılmıştır.

Kümeleme analizi, çok değişkenli analiz yöntemlerinden biridir. Gruplandırılmış verilerin benzerlik ve farklılık gösteren temel özelliklerini esas alarak sınıflandırma yapan bir analiz yöntemidir. Büyük veri yığınlarının sınıflandırılarak ve düzenlenerek daha kolay anlaşılması ve bilgilerin daha verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır (Everitt, Landau, Leese ve Stahl, 2011: 3). Kümeleme analizi biyoloji, psikoloji, sosyoloji, arkeoloji gibi pek çok alanda belirsizlik durumunun mevcut olduğu verileri sınıflama yaparak anlamlı bir hale getirmektedir. Özellikle sağlık alanında yapılan çalışmalarda, kümeleme analizi sık bir şekilde kullanılmaktadır. Son yıllarda yapılan araştırmalarda kümeleme yöntemlerinin artmasında bilgisayar teknolojisinin gelişmesi ve bilimsel bir süreç olarak sınıflandırmanın bütün bilim dallarında kullanılma ihtiyacı büyük rolü oynamıştır. Kümeleme analiziyle ilgili çalışmalar 1963 yılında Sokal ve Sneath tarafından "Principles of Numerical Taxonomy" isimli kitabın yayınlanmasının ardından hız kazanmış ve yapılan çalışmalar giderek yaygınlaşmıştır (Çakmak, 1999: 188).

Kümeleme analizi, yöntem itibarıyla hiyerarşik kümeleme analizi ve hiyerarşik olmayan kümeleme analizi olmak üzere iki temel gruba ayrılmaktadır. Uygulama içerisinde en sık kullanılan yöntem hiyerarşik kümeleme yöntemidir (Aldenderfer ve Blashfield, 1984: 35; Kalaycı, 2014: 358). Hiyerarşik kümeleme yöntemi temel itibarıyla iki temel tekniği bünyesinde barındırmaktadır. Bunlar, toplamsal (agglomerative) teknik, diğeri ise bölücü (divisive) tekniktir. Toplamsal teknik, her bir istatistiki nesnenin tek bir küme olduğu durumdan başlayıp; birbirine en benzer şekilde en yakın ya da en uzak kümenin esas alınmasıyla yeni bir küme oluşturup, sonrasında kümeye uymayan aykırı gözlemleri tek tek kümeden ayırarak başka kümelerin oluşmasını sağlamaktadır. Başlangıçta her bir gözlem bir küme olarak değerlendirilmekte ve en yakın mesafede yer alan bir diğer kümeyle birleşmektedir. Oluşturulan küme sayısı yöntem çerçevesinde belirlenmektedir. Toplamsal teknik yorumlama ve okuma açısından kolaylık sağlaması açısından bölücü tekniğe kıyasla daha fazla tercih edilmektedir (Aldenderfer ve Blashfield, 1984: 35). Hiyerarşik kümeleme yönteminde kümelerin açıklanmasını kolaylaştırmak amacıyla ağaç grafiklerinden yararlanılmaktadır (Çelik, 2013: 181). Bölücü (divisive) teknik ise, toplamsal tekniğin tam tersi bir mantıkla hareket etmekte ve tüm gözlemlerin yer aldığı bir kümeden başlayarak her gözlem kendi içerisinde küme meydana getirene kadar devam etmektedir.

Hiyerarşik kümeleme yöntemleri arasında yer alan Ward methodu, kümeleme analizinde sıklıkla kullanılan ve en iyi sonuç veren yöntemlerden biri olarak kabul edilmektedir (Everitt vd., 2011; Ferreira ve Hitchcock, 2009). Bu yöntemde klasik kareler toplamı kriterine bağlı olarak ikili olarak ele alınan her nesne birleşiminin grup içi dağılımları minimum düzeye indirilerek bir sınıflandırma ve atama yapılmaktadır. Ward yönteminde amaç, analize dahil edilen nesnelerin arasındaki varyansın minimum düzeyde elde edilerek kümelere yerleştirilmesidir (Özdamar, 2010: 273).

Hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemi ise k-ortalama kümesi yöntemi olup önce küme sayısının belirlenmesi gerekmektedir. Araştırmacı deneyimlerine dayalı olarak küme sayısını kendisi belirleyebilmektedir. Ardından her kümenin tipik gözlemleri seçilerek sınıflandırılma yapılmaktadır. Bu tip kümeleme analizinde ANOVA testi ile her kümeyi oluşturan gözlemlerin değişkenlere göre ortalamaları incelenebilmektedir (Kalaycı, 2014: 360).

2. MATERYAL VE METOD

2.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, OECD ülkelerinin 2003-2017 yılları arasında gerçekleştirdikleri sağlık harcamalarını miktar ve oransal bakımdan değerlendirerek harcama türlerine göre benzer ülkeleri belirlemek ve Türkiye'nin OECD ülkeleri arasındaki yerini, benzerlik gösterdiği ve ayrıştığı ülkeleri ortaya koymaktadır.

2.2. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Araştırmanın kapsamı, 36 OECD ülkesini kapsamaktadır. Ülkelerin sahip olduğu değişkenler 2003-2017 yılları aralığında sınırlandırılarak analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılan sağlık harcama değişken türleri toplam sağlık harcamaları, kamu sağlık harcamaları, gönüllü sağlık harcamaları, cepten sağlık harcamaları ve ilaç harcamalarını kapsayan miktar ve oransal olarak 14 harcama değişkenini içermektedir.

Sağlık harcama göstergelerine ilişkin veriler, çevrimiçi olarak erişilebilen “OECD Sağlık İstatistikleri” (OECD 2018b) veri tabanından elde edilmiştir.

2.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmanın kapsamına giren ülkeler, OECD üyesi olan ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Kore, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Şili, Türkiye, Yeni Zelanda ve Yunanistan’dır. Bu ülkelerin sahip olduğu değişkenler 2003-2017 yılları aralığında sınırlandırılarak analiz edilmiştir. Analizde yer alan 14 sağlık harcama değişkeni aşağıdaki gibidir:

- Toplam Sağlık Harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla İçindeki Payı
- Kamu Sağlık Harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla İçindeki Payı
- Kamu Sağlık Harcamalarının Toplam Sağlık Harcamaları İçindeki Payı
- Gönüllü Sağlık Harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla İçindeki Payı
- Gönüllü Sağlık Harcamalarının Toplam Sağlık Harcamaları İçindeki Payı
- Cepten Sağlık Harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla İçindeki Payı
- Cepten Sağlık Harcamalarının Toplam Sağlık Harcamaları İçindeki Payı
- Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden Kişi Başına Düşen Sağlık Harcaması
- Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden Kişi Başına Düşen Kamu Sağlık Harcaması
- Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden Kişi Başına Düşen Gönüllü Sağlık Harcaması
- Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden Kişi Başına Düşen Cepten Sağlık Harcaması
- İlaç Harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla İçindeki Payı
- İlaç Harcamalarının Toplam Sağlık Harcamaları İçerisindeki Payı
- Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişi Başına Düşen İlaç Harcamaları

Araştırmanın sınırlılıkları, satın alma gücü paritesine göre toplam sağlık harcamaları, satın alma gücü paritesine göre kamu sağlık harcamaları ve satın alma gücü paritesine göre gönüllü sağlık harcamaları araştırmanın kapsamı dışında bırakılmasıdır. Bunun sebebi, ABD’nin diğer ülkelere kıyasla çok yüksek miktara sahip olmasından dolayı analizi bozmakta ve yalnızca ABD ile diğer OECD ülkeleri olmak üzere iki kümeye ayrılmasına sebep olmaktadır. Bu durum ülkeleri incelemekten alıkoymakta ve ülkelerin belirtilen harcama türlerine göre sınıflandırılmasını engellemektedir.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı, “OECD Sağlık İstatistikleri” tarafından paylaşılan veri yetersizliklerinden dolayı, 2003-2016 yılları arasındaki cepten sağlık harcamalarıyla ilgili analizlerde 34 ülke yer almaktadır. 2003-2016 yılları arasındaki ilaç harcamaları analizlerinde ise 26 ülke yer almaktadır. İlaç harcamalarına ilişkin analizlerde Türkiye de yer almamaktadır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın bu bölümünde 2003-2017 yılları aralığında 36 OECD ülkesinin sağlık harcama göstergelerine göre kümeleme analizi uygulanmıştır. Buna göre, 14 farklı harcama göstergesi baz alınmış ve belirtilen her harcama değişkenine göre analizler yapılmıştır.

Seçilmiş sağlık göstergelerine göre OECD ülkeleri arasında Türkiye’nin yerinin araştırılması amacıyla çok değişkenli analiz yöntemi olan kümeleme analizi kullanılmıştır. Türkiye ve diğer OECD ülkelerinin sağlık harcama verileri SPSS programına girilerek analize tabi tutulmuştur. Kümeleme analizi yanı sıra, değişkenlerin grafiksel gösterimi ve ilişki analizleri ile destekleyici yöntemler de sunulmuştur. Buradaki amaç, verilerin belirli özelliklerini göz önüne alarak belli düzeylerde birleştirilmesini sağlamak ve Türkiye’nin sağlık harcamalarının hangi OECD ülkeleri ile aynı

kümelerde yer aldığını saptamaktır. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için değişkenler arası varyans farkını en az düzeye indirerek güvenilir bir analiz sunan Ward yöntemi ve kareli öklid uzaklığı seçilmiş ve ilgili değişkenler; dendrogram analizi ve yığışım (aglomeratif) çizelge yardımıyla açıklanmıştır.

Çok değişkenli istatistik yöntemlerinden biri olarak kabul edilen, karmaşık haldeki pek çok veriyi gruplandırarak ve meydana gelen grupları karşılaştırmak amacıyla uygulanan kümeleme analizi kolay olması, sonuçlarının net şekilde anlaşılabilmesi nedeniyle sıklıkla tercih edilmektedir. Veri madenciliğinin altında bir tür olarak kabul edilen yöntemde, verilerin sahip olduğu uzaklıklar ve benzerlikleri göz önünde bulundurularak kümeler oluşturulur. Birbirine en çok benzeyen veriler bir araya toplanmaktadır (Tekin, 2015: 390).

Tablo 1. Karşılaştırma Yapılan Çalışmalarda Kullanılan Sağlık Göstergeleri

No	Yazar(lar)/Tarih	Makalenin Adı	Uygulama Alanı
1	Şahin ve Hamarat (2002)	G10-Avrupa Birliği ve OECD Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Benzerliklerinin Fuzzy Kümeleme Analizi ile Belirlenmesi	Araştırmada G10, Avrupa Birliği ve OECD ülkelerinin meydana getirmiş oldukları grupların sosyoekonomik göstergelere göre benzerliklerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Yatay kesit veriler kullanılarak fuzzy kümeleme analizi yapılmıştır.
2	Sığırlı ve arkadaşları (2006)	Türkiye ve Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerin Sağlık Düzeyi Ölçütlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi ile İncelenmesi	Çalışmada, Avrupa Birliği'ne üye ve üyeliğine aday ülkelerin sağlık düzeyi ölçütlerini ve ülkelerin ilgili sağlık göstergeleri bakımından birbirlerine göre sahip oldukları konularının incelenmiş, Araştırma sonucunda; Türkiye, Slovakya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti dışındaki diğer ülkelerden, sağlık harcamaları ve milli gelirden sağlığa ayrılan pay bakımından farklılık gösterdikleri tespit edilmiştir.
3	Ersöz (2009)	OECD'ye Üye Ülkelerin Seçilmiş Sağlık Göstergelerinin Kümeleme ve Ayırma Analizi ile Karşılaştırılması	OECD ülkelerini sağlık düzeyleri ve harcamalarını analiz ettiği çalışmada analize tabi tutmuş ve Türkiye'nin, Kore Cumhuriyeti, Meksika, Polonya ve Slovakya ile on dört sağlık değişkeni açısından benzer oldukları, ABD'nin büyük ölçüde diğer ülkelerden ayrıştığı tespit edilmiştir.
4	Barlin (2010)	Türkiye'de Sağlık Harcamalarının Ekonomik Kalkınma Üzerine Etkileri	Türkiye'nin OECD ülkeleri arasındaki yerini, hangi ülkelerle benzerlik gösterirken hangi ülkelerden uzak değerlere sahip olduğunu ortaya koymak amacıyla kümeleme analizi uygulamıştır. Araştırmada Türkiye'nin Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Kore, Meksika, Polonya ve Slovakya ile benzer olduğu tespit edilmiştir.
5	Altıntaş (2012)	Türkiye ve Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerin Sağlık Göstergeleri Açısından Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle Karşılaştırılması	Çalışmada, 2008 yılı verilerini kullanarak Türkiye ve AB ülkelerinin sağlık göstergelerini çok değişkenli istatistik yöntemlerden faydalanarak sınıflandırmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye'nin Avrupa ülkelerinden geri kaldığı tespit edilmiştir.
6	Girginer (2013)	Çok Boyutlu Ölçekleme ve Kümeleme Analizi ile Sağlık Göstergeleri Bakımından Türkiye'nin AB Üyesi Ülkelerle Karşılaştırılması	Araştırmada çok boyutlu ölçekleme analizi kullanmış, Türkiye'nin AB üyesi ülkeler içindeki konumunu belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda, Türkiye, sağlık göstergeleri bakımından Estonya, Macaristan, Litvanya, Slovakya, Polonya, Romanya, Letonya, Bulgaristan ile benzerlik göstermektedir.
7	Alptekin ve Yeşilaydın (2015)	OECD Ülkelerinin Sağlık Göstergelerine Göre Bulanık Kümeleme Analizi ile Sınıflandırılması	34 OECD ülkesinin sağlık göstergelerini bulanık kümeleme analizine tabi tutulmuş, Sonuç olarak, küme sayısının 5 olduğunu ve Türkiye ile aynı kümede yer alan ülkelerin; Estonya, Macaristan, Meksika, Polonya ve Şili olduğunu tespit etmiştir.
8	Songur (2016)	Sağlık Göstergelerine Göre Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü Ülkelerinin Kümeleme Analizi	Çalışma sonucunda, Türkiye'nin İsrail, Meksika ve Şili ile birlikte bir kümede yer aldığı tespit edilmiş, ayrıca bu ülkelerin Bismarck finansman modeli kullanmalarının ortak yanları olduğu sonucuna varılmıştır.
9	Mut ve Akyürek (2017)	OECD Ülkelerinin Sağlık Harcama Göstergelerine Göre Kümeleme Analizi ile Sınıflandırılması	OECD ülkelerinin sağlık göstergelerine göre kümeleme analizi ile sınıflandırmayı amaçlamaktadır. Araştırma sonucunda hem Ward yöntemi hem de k ortalamar yöntemi ile Türkiye, Meksika ve Şili'nin ayrı bir küme oluşturduğu görülmüştür.

Literatürde yapılan kümeleme analizinin kullanılarak sınıflandırma ve karşılaştırmanın yapıldığı çalışmalarda, genel itibariyle ortak çıkarılabilecek yargı Türkiye'nin Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Estonya, Letonya, Kore, Meksika, Polonya ve Slovakya vb. gibi ülkelerle benzerlikler taşıdığı ve aynı küme içerisinde toplandığı yönündedir. Ayrıca, Meksika ve Şili'nin ayrı bir küme oluşturduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

3. BULGULAR

Yapılan analiz sonucunda; OECD'ye üye ülkelerin 14 sağlık harcama göstergesine ilişkin hiyerarşik kümeleme analizine ilişkin sonuçlar incelendiğinde ülkelerin genellikle beş kümede toplandığı, yalnızca kamu sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içindeki payı ve gönüllü sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içindeki payına ilişkin analizlerde ülkelerin altı küme içerisinde yer aldığı görülmektedir. Tablo 2 incelendiğinde sağlık harcama göstergelerinin meydana getirmiş olduğu kümelerin belirgin ortak özellikler taşıdığı görülmektedir. ABD neredeyse tüm harcamalar türlerinde diğer OECD ülkeleri ile farklı bir konuma sahip olan tek ülkedir. En fazla ayrışma göstererek kümelenmesi açısından ve en az benzerlik gösteren ikili karşılaştırmalar açısından OECD ülkeleri arasında farklı bir konuma sahiptir.

ABD, 2003-2017 yılları aralığında diğer OECD ülkelerine kıyasla daha yüksek bir kamu sağlık harcamasına sahip olduğundan dolayı diğer ülkelere ayrıştığı görülmektedir. Dikkat çeken bir diğer küme ise, Meksika'nın yer aldığı altı numaralı kümedir. Bu kümede de Meksika diğer OECD ülkelerine nispeten daha düşük paya sahip olduğundan dolayı diğer ülkelere ayrıştığı görülmektedir. İki numaralı kümede; Bismarck sisteminin en sık örnek gösterilen ülkesi Almanya ve Beveridge sisteminin en sık örnek gösterilen ülkesi Birleşik Krallık, aynı küme içerisinde yer almaktadır. Bu kümede yer alan diğer ülkelere de bakılırsa, ülkelerin kamu harcamalarını oluşturan paylar, direkt olarak finansman modellerine göre şekillenmemektedir.

Tablo 2'de OECD ülkelerinin sağlık harcama türlerine ayrı ayrı yapılan hiyerarşik kümeleme analizi sonuçları her bir kümeleme sonucu için bir arada özetlenmektedir. Harcama değişkenlerine göre kümelerin bir arada görülmesi benzer kümelerin ayırt edilebilmesi açısından kolaylık sağlamaktadır.

Kamu sağlık harcamalarının GSYH içerisindeki paylarına ilişkin olarak, hiyerarşik kümeleme analizi sonucunda beş farklı küme elde edilmiştir. GSYH içindeki toplam sağlık harcamalarının paylarına ilişkin hiyerarşik kümeleme analizi sonucunda, meydana getirdiği beş küme oluşumu incelendiğinde en dikkat çeken küme yalnızca ABD'nin yer aldığı bir numaralı kümedir. Türkiye'nin de içine bulunduğu beş numaralı küme ise, GSYH içindeki toplam sağlık harcamalarının paylarına göre diğer OECD ülkelerine nispeten düşük paya sahip olan ülkelerdir.

Bahsedilen harcama türünde iki numaralı kümeye bakıldığında, yer alan ülkeler (Almanya, Danimarka, Fransa vb.) GSYH içindeki kamu sağlık harcamalarının paylarına göre 36 OECD ülkesi içerisinde tamamı ortalama üzerinde yer alan yüksek paya sahip ülkelerdir. Dikkat çeken bir diğer küme, Türkiye'nin de yer aldığı beş numaralı kümedir. Bu kümede yer alan ülkelerin (Estonya, İsrail, Kore, Letonya vb.) 2003-2017 yılları bazında GSYH içindeki kamu sağlık harcamalarının paylarında çeşitli yıllarda istisnaları olmak üzere, GSYH içindeki toplam sağlık harcamalarının paylarına benzer karakteristik özellikler gösterdiği görülmektedir.

Tablo 2. OECD Ülkelerinin Sağlık Harcama Göstergelerinin Küme Aidiyetleri

Harcama Değişkeni	Küme-1	Küme-2	Küme-3	Küme-4	Küme-5	Küme-6
1 Toplam Sağlık Harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla İçindeki Payı	ABD	Almanya Avusturya Belçika Danimarka Fransa Hollanda Japonya Kanada	Avustralya Birleşik Krallık Finlandiya İrlanda İspanya İtalya İzlanda Norveç Portekiz Slovenya Yeni Zelanda Yunanistan	Çek Cumhuriyeti İsrail İsveç İsviçre Lüksemburg Macaristan, Slovakya Şili	Estonya Kore Letonya Litvanya Polonya Türkiye	-
2 Kamu Sağlık Harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla İçindeki Payı	ABD	Almanya Danimarka Fransa Hollanda İsveç Japonya	Avustralya Çek Cumhuriyeti Finlandiya İrlanda İspanya İtalya Lüksemburg Macaristan Portekiz Slovakya Slovenya Yunanistan	Avusturya, Belçika Birleşik Krallık İsviçre İzlanda Kanada Norveç Yeni Zelanda	Estonya İsrail Kore Letonya Litvanya Meksika Polonya Şili Türkiye	-
3 Kamu Sağlık Harcamalarının Toplam Sağlık Harcamaları İçindeki Payı	ABD	Almanya Birleşik Krallık Çek Cumhuriyeti Danimarka Hollanda İsveç İzlanda Japonya Lüksemburg Norveç Yeni Zelanda	Avustralya Kanada Litvanya Macaristan Polonya Portekiz	Avusturya Belçika Estonya Finlandiya Fransa İrlanda İspanya İtalya Slovakya Slovenya Türkiye	İsrail İsviçre Kore Letonya Şili Yunanistan	Meksika
4 Gönüllü Sağlık Harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla İçindeki Payı	ABD	Almanya Birleşik Krallık Çek Cumhuriyeti Danimarka Estonya Hollanda İsveç İtalya İzlanda Japonya Litvanya Lüksemburg Norveç Polonya Slovakya Türkiye Yeni Zelanda	Avustralya Avusturya Belçika Finlandiya Fransa İrlanda İspanya İsrail Kore Letonya Macaristan Slovenya	İsviçre	Kanada Meksika Portekiz Şili Yunanistan	-
5 Gönüllü Sağlık Harcamalarının Toplam Sağlık Harcamaları İçindeki Payı	ABD	Almanya Birleşik Krallık Çek Cumhuriyeti Danimarka Hollanda İsveç İzlanda Japonya Lüksemburg Norveç Yeni Zelanda	Avustralya Kanada Litvanya Macaristan Polonya Portekiz	Avusturya Belçika Estonya Finlandiya Fransa İrlanda İspanya İtalya Slovakya Slovenya Türkiye	İsrail İsviçre Kore Letonya Şili Yunanistan	Meksika

Harcama Değişkeni	Küme-1	Küme-2	Küme-3	Küme-4	Küme-5	Küme-6
6 Çeşitli Sağlık Harcamalarının Toplam Sağlık Harcamaları İçindeki Payı	ABD Almanya Birleşik Krallık Çek Cumhuriyeti Danimarka Fransa Hollanda İrlanda İsveç Japonya Kanada Lüksemburg Norveç	Avustralya Avusturya Belçika Estonya Finlandiya İspanya İsrail İtalya İzlanda Polonya Slovakya Türkiye	İsviçre Litvanya Macaristan Portekiz Slovenya	Kore Letonya Şili	Meksika	-
7 Çeşitli Sağlık Harcamalarının GSYH İçindeki Payı	ABD Avusturya İspanya İsrail İtalya Litvanya Macaristan	Almanya Avustralya Belçika Danimarka Finlandiya İsveç İzlanda Japonya Kanada Norveç Polonya Slovakya	Birleşik Krallık Çek Cumhuriyeti Estonya Fransa Hollanda İrlanda Lüksemburg Slovenya Türkiye	İsviçre Meksika	Kore Letonya Portekiz Şili	-
8 Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden Kişi Başına Düşen Sağlık Harcaması	ABD	Almanya Avustralya Avusturya Belçika Birleşik Krallık Danimarka Finlandiya Fransa Hollanda İrlanda İsveç İzlanda Japonya Kanada	Çek Cumhuriyeti Estonya Kore Letonya Litvanya Macaristan Meksika Polonya Slovenya Şili Türkiye	İspanya İsrail İtalya Portekiz Slovenya Yeni Zelanda Yunanistan	İsviçre Lüksemburg Norveç	-
9 Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden Kişi Başına Düşen Kamu Sağlık Harcaması	ABD	Almanya Avusturya Belçika Danimarka Hollanda İrlanda Fransa İsveç İsviçre, İzlanda Japonya Kanada	Avustralya Birleşik Krallık Çek Cumhuriyeti Finlandiya İspanya İtalya Portekiz Slovenya Yeni Zelanda Yunanistan	Estonya, İsrail Kore Letonya Litvanya Macaristan Meksika Polonya Slovakya Şili Türkiye	Lüksemburg Norveç	-

Harcama Değişkeni	Küme-1	Küme-2	Küme-3	Küme-4	Küme-5	Küme-6
10 Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden Kişi Başına Düşen Gönüllü Sağlık Harcaması	ABD	Almanya Belçika Birleşik Krallık Danimarka Finlandiya Fransa Hollanda İspanya İsrail İsveç İtalya İzlanda Japonya Kore Lüksemburg Macaristan Norveç Portekiz Slovenya Şili Yeni Zelanda Yunanistan	Avusturalya Avusturya İrlanda Kanada	Çek Cumhuriyeti Estonya Letonya Litvanya Meksika Polonya Slovakya Türkiye	İsviçre	-
11 Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden Kişi Başına Düşen Cepten Sağlık Harcaması	ABD	Almanya Avustralya Avusturya Belçika Finlandiya Fransa Hollanda İrlanda Kanada Lüksemburg Yunanistan	Birleşik Krallık Danimarka İspanya İsrail İsveç İtalya İzlanda Japonya Kore Macaristan Norveç Portekiz Slovenya Şili Yeni Zelanda	Çek Cumhuriyeti Estonya Letonya Litvanya Meksika Polonya Slovakya Türkiye	İsviçre	-
12 İlaç Harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla İçindeki Payı	ABD Japonya Kanada Meksika Portekiz	Almanya Belçika Çek Cumhuriyeti Fransa İspanya İtalya Kore Polonya Slovenya	Avusturya Estonya Finlandiya İrlanda İsveç İzlanda	Danimarka Lüksemburg Norveç	Macaristan Slovakya Yunanistan	-
13 İlaç Harcamalarının Toplam Sağlık Harcamaları İçerisindeki Payı	ABD Japonya Kanada	Almanya Belçika Çek Cumhuriyeti Fransa İspanya İtalya Kore Meksika Polonya Portekiz Slovenya	Avusturya Estonya Finlandiya İrlanda İsveç İzlanda	Danimarka Lüksemburg Norveç	Macaristan Slovakya Yunanistan	-
14 Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişi Başına Düşen İlaç Harcamaları	ABD Japonya Kanada Meksika Portekiz	Almanya Belçika Çek Cumhuriyeti Fransa İspanya İtalya Kore Polonya Slovenya	Avusturya Estonya Finlandiya İrlanda İsveç İzlanda	Danimarka Lüksemburg Norveç	Macaristan Slovakya Yunanistan	-

Kamu sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki paylarına ilişkin hiyerarşik küme analizi sonucunda, sonucunda altı farklı küme elde edilmiştir. Altı numaralı kümede Meksika diğer OECD ülkelerine nispeten daha düşük paya sahip olduğu Meksika diğer OECD ülkelerine nispeten daha düşük paya sahip olduğundan dolayı diğer ülkelerden ayrıştığı görülmektedir. İki numaralı kümede; Bismarck sisteminin en sık örnek gösterilen ülkesi Almanya ve Beveridge sisteminin en sık örnek gösterilen ülkesi Birleşik Krallık, aynı küme içerisinde yer almaktadır.

Gönüllü sağlık harcamalarının GSYH içindeki paylarına ilişkin sağlık harcama göstergeleri beş kümede toplanmaktadır. Türkiye iki numaralı küme içerisinde yer almaktadır. Ülkelerin kümelerde göstermiş olduğu dağılımlar incelendiğinde, kamu sağlık harcamaları için yapılabilecek yorumların pek çoğu, gönüllü sağlık harcamaları için geçerli durumdadır. İsviçre tercih etmiş olduğu sağlık finansman yöntemi ve sigortacılık anlayışı açısından gerçekleştirmiş olduğu harcamalarla beş numaralı kümede tek ülke olarak sınıflanmaktadır. Gönüllü sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki paylarıyla ilgili analiz neticesinde altı küme oluşumu dikkat çekmektedir. Gönüllü harcamaların toplam sağlık harcamaları içerisindeki payların, kamu sağlık harcamalarının toplam sağlık harcama paylarının bir tamamlayıcısı olarak aynı küme oluşumlarına sahip olmasıdır.

Cepten sağlık harcamalarının GSYH içerisindeki payıyla ilgili yapılan hiyerarşik kümeleme analizinde oluşan küme sayısı beştir. Analize bazı ülke verilerinin yetersiz oluşundan dolayı 34 OECD ülkesi dâhil edilmiştir. Türkiye üç numaralı küme içerisinde yer almaktadır. Tablo 2’de de görülebileceği gibi, ilk dikkat çeken detay, ABD’nin pek çok harcama kaleminde görüldüğü gibi tek bir kümeye ayrılmamasıdır. Bunun sebebi, veri tablosundan da görülebileceği gibi ABD cepten sağlık harcamalarının ortalamasının biraz üzerinde yer alıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Dört numaralı kümede, İsviçre’nin ve Meksika’nın sahip oldukları paylar diğer OECD ülkelerine nispeten yüksek olduğundan dolayı bir arada kümelenebilmelerine sebep olmaktadır. Cepten sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki payıyla ilgili olarak, analiz sonucunda beş küme elde edilmiştir. Türkiye iki numaralı küme içerisinde yer almaktadır. Özet olarak en dikkat çekici küme oluşumunun Meksika’nın tek başına yer aldığı beş numaralı küme olduğu görülmektedir. Meksika’nın yıllar itibariyle sahip olduğu cepten sağlık harcamaları diğer OECD ülkelerine göre yüksek, ancak azalan bir eğilimdedir. Bundan dolayı Meksika diğer ülkelerden ayrışmaktadır.

Satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen sağlık harcamalarının analizi sonucunda, beş farklı küme elde edilmiştir. Türkiye üç numaralı küme içerisinde yer almaktadır. ABD’nin diğer ülkelere kıyasla sahip olduğu yüksek kişi başına düşen sağlık harcamalarından dolayı diğer ülkelerden ayrıştığı görülmektedir. Türkiye’nin de içinde bulunduğu üç numaralı kümede yer alan ülkelerin ortak özelliği, bu ülkelerin kişi başı sağlık harcamalarında OECD ülkeleri içerisinde ortalama altında yer alan ülkeler olmasıdır. Satın Alma Gücü Paritesi cinsinden kişi başı kamu harcamalarına ilişkin analiz sonuçlarında beş küme elde edilmiştir. Türkiye dört numaralı küme içerisinde yer almaktadır. Küme iki ve küme üçte diğer kümelere nispeten birbirleriyle daha ilişkili iki küme grubudur. ABD’nin bulunduğu bir numaralı küme de Lüksemburg ve Norveç’in yer aldığı beş numaralı küme ile ilişkilidir. Satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen gönüllü sağlık harcama paylarıyla ilgili analizde oluşan küme sayısı beştir. Türkiye dört numaralı küme içerisinde yer almaktadır. En dikkat çeken küme oluşumları; diğer ülkelerden ayrıştığı görülen ve tek başına bir numaralı kümede yer alan ABD ve yine diğer ülkelerden ayrıştığı görülen ve tek başına beş numaralı kümede yer alan İsviçre’dir. Türkiye’nin yer aldığı dört numaralı küme, pek çok harcama türünde benzer gözükken Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Meksika gibi ülkelerden oluşmaktadır.

İlaç harcamaları ile ilgili yapılan hiyerarşik kümeleme analizinde, 26 OECD ülkesi dâhil edilmiştir. Geriye kalan 10 ülke veri yetersizliğinden dolayı kapsam dışı bırakılmıştır. Türkiye analizde yer almayan ülkeler arasındadır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda beş farklı küme elde edilmiştir. İlaç harcamalarındaki genel kümeleme karakteristiği incelendiğinde, den fazla dikkat çeken özellik ABD’nin diğer sağlık harcamalarında görüldüğü gibi tek bir küme içerisinde yer almamasıdır. ABD, Japonya, Kanada gibi sağlık harcama payı diğer ülkelere nispeten yüksek ülkelerle birlikte kümelenebilmektedir.

Tablo 3. Kareli Öklid Mesafesine Göre Birbirlerine Benzerlik Gösteren OECD Ülkeleri

No	Harcama Değişkeni	En Fazla Benzerlik Gösteren Ülkeler/ Kareli Öklid Mesafesi	En Fazla Ayrışma Gösteren Ülkeler/ Kareli Öklid Mesafesi	Türkiye ile En Fazla Benzerlik Gösteren Ülkeler
1	Toplam Sağlık Harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla İçindeki Payı	Danimarka-Kanada/ 0,11	ABD- Çek Cumhuriyeti/ 2385,93	Türkiye-Estonya /143,78
2	Kamu Sağlık Harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla İçindeki Payı	İsrail-Polonya/ 0,35	ABD-Avustralya/ 1635,93	Türkiye-Letonya/ 3,6
3	Kamu Sağlık Harcamalarının Toplam Sağlık Harcamaları İçindeki Payı	Danimarka-Norveç/0,35	ABD-Almanya/ 1635,95	Türkiye-Belçika/ 64,29
4	Gönüllü Sağlık Harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla İçindeki Payı	Danimarka-Japonya/ 0,03	ABD-Almanya/656,07	Türkiye-Çek Cumhuriyeti/ 12,70
5	Gönüllü Sağlık Harcamalarının Toplam Sağlık Harcamaları İçindeki Payı	Danimarka-Norveç/ 4,22	ABD-Almanya/ 51377	Türkiye-Belçika/ 1714,52
6	Cepten Sağlık Harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla İçindeki Payı	Avusturya-İtalya/ 0,02	ABD-Almanya/ 159,01	Türkiye-Lüksemburg/ 2,18
7	Cepten Sağlık Harcamalarının Toplam Sağlık Harcamaları İçindeki Payı	Avustralya-Avusturya/ 3,23	ABD-Kore/ 39854,66	Türkiye-Avustralya/ 604,96
8	Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden Kişi Başına Düşen Sağlık Harcaması	Estonya-Litvanya/ 8679,60	ABD- Çek Cumhuriyeti/ 12752432	Türkiye-Meksika/ 106160,4
9	Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden Kişi Başına Düşen Kamu Sağlık Harcaması	Türkiye-Letonya/ 14715,75	ABD-Avustralya/ 843898885,4	Türkiye-Letonya/ 14715,75
10	Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden Kişi Başına Düşen Gönüllü Sağlık Harcaması	Çek Cumhuriyeti-Estonya/ 6427,86	ABD-Almanya/ 181709005,7	Türkiye-Çek Cumhuriyeti/ 1607781,5
11	Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden Kişi Başına Düşen Cepten Sağlık Harcaması	Çek Cumhuriyeti-Estonya/ 5478	ABD-Almanya/ 173891361,80	Türkiye-Çek Cumhuriyeti/ 1167609
12	İlaç Harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla İçindeki Payı	Çek Cumhuriyeti-Danimarka/ 0,02	ABD-Avustralya/ 70,23	-
13	İlaç Harcamalarının Toplam Sağlık Harcamaları İçerisindeki Payı	Çek Cumhuriyeti-Danimarka/ 5479	ABD-Avusturya/ 1659114,9	-
14	Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişi Başına Düşen İlaç Harcamaları	Danimarka-Hollanda/ 1736,1	ABD-Avusturya/ 8212934	-

Tablo 3'te OECD ülkelerinin sağlık harcama türlerine ayrı ayrı yapılan hiyerarşik kümeleme analizi sonuçları on dört farklı dendrogram tablosu ve aglomeratif tablolardan elde edilen bilgiler anlaşılmalı kolaylaştırması açısından özet halinde gösterilmektedir.

GSYH içindeki toplam sağlık harcamalarının paylarına ilişkin birbirine en çok benzerlik gösteren iki ülke, Danimarka ve Kanada'dır. Bu iki ülke arasında 0,115 kareli öklid uzaklığı bulunmaktadır. Birbirine en az benzerlik gösteren ülkeler ise, ABD ve Çek Cumhuriyeti'dir. Bu iki ülke arasında 2385,93 kareli öklid uzaklığı bulunmaktadır. Türkiye'nin GSYH içindeki toplam sağlık harcamaları içerisindeki payında en benzer olduğu ülke ise dokuzuncu ülke olan Estonya'dır. Bu iki ülke arasında 143,78 kareli öklid uzaklığı bulunmaktadır.

Yığılım (aglomeratif) çizelgede elde edilen bilgiler doğrultusunda, kamu harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki paylarına ilişkin birbirine en çok benzerlik gösteren iki ülke, ülke Danimarka ve Norveç'tir. Bu iki ülke arasında 0,355 kareli öklid uzaklığı bulunmaktadır. Birbirine en az benzerlik gösteren ülkeler ise, ABD ve Almanya'dır. Bu iki ülke arasında 1635,93 kareli öklid uzaklığı vardır. Analizde Türkiye'nin kamu harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki payında en benzer olduğu ülke ise Belçika'dır. Aralarında 64,296 kareli öklid mesafesi bulunmaktadır. Kamu GSYH içerisindeki paylarına ilişkin birbirine en çok benzerlik gösteren iki ülke, İsrail ve Polonya'dır. Aralarında 0,35 kareli öklid mesafesi bulunmaktadır.

Birbirine en az benzerlik gösteren ülkeler ise, ABD ve Avustralya'dır. Aralarında 1635,93 kareli Öklid mesafesi bulunmaktadır. Türkiye'ye en fazla benzerlik gösteren ülke ise Türkiye ve Letonya'dır. Aralarında 3,6 kareli öklid mesafesi bulunmaktadır.

Gönüllü sağlık harcamalarının GSYH içindeki paylarına ilişkin birbirine en çok benzerlik gösteren iki ülke, Danimarka ve Japonya'dır. Aralarındaki kareli öklid uzaklığı 0,035'dir. Birbirine en az benzerlik gösteren ülkeler ise, ABD ve Almanya'dır. Aralarındaki kareli öklid uzaklığı 656,07'dir. Analizdeki Türkiye'nin kamu harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki payında en benzer olduğu ülke ise yedinci ülke olan Çek Cumhuriyeti'dir. Aralarında 12,705 kareli öklid mesafesi bulunmaktadır. Gönüllü sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki paylarına ilişkin birbirine en çok benzerlik gösteren iki ülke, Danimarka ve Norveç'tir. Aralarındaki kareli öklid uzaklığı 4,225'tir. Birbirine en az benzerlik gösteren ülkeler ise, ABD ve Almanya'dır. Aralarındaki kareli öklid uzaklığı 51377'dir. Analizde Türkiye'nin kamu harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki payında en benzer olduğu ülke Belçika'dır. Aralarında 1714,52 kareli öklid mesafesi bulunmaktadır.

Cepten sağlık harcamalarının GSYH içerisindeki payıyla ilgili analiz sonucunda; birbirine en çok benzerlik gösteren iki ülke, Avusturya ve İtalya'dır. Bu iki ülke arasında 0,020 kareli öklid mesafesi bulunmaktadır. Birbirine en az benzerlik gösteren ülkeler ise, ABD ve Almanya'dır. Aralarında 159,014 kareli öklid mesafesi bulunmaktadır. Türkiye'nin en fazla benzerlik gösterdiği ülke ise, Lüksemburg olarak belirlenmiştir. Bu iki ülke arasında 2,184 kareli öklid mesafesi bulunmaktadır. Cepten sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içindeki payları analiz sonucunda; birbirine en çok benzerlik gösteren iki ülke, Avustralya ve Avusturya'dır. Bu iki ülke arasında 3,23 kareli öklid mesafesi bulunmaktadır. Birbirine en az benzerlik gösteren ülkeler ise, ABD ve Kore'dir. Aralarında 39854,66 kareli öklid mesafesi bulunmaktadır. Türkiye'nin kamu harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki payında en benzer olduğu ülke Avustralya'dır. Aralarında 604,963 kareli öklid uzaklığı bulunmaktadır.

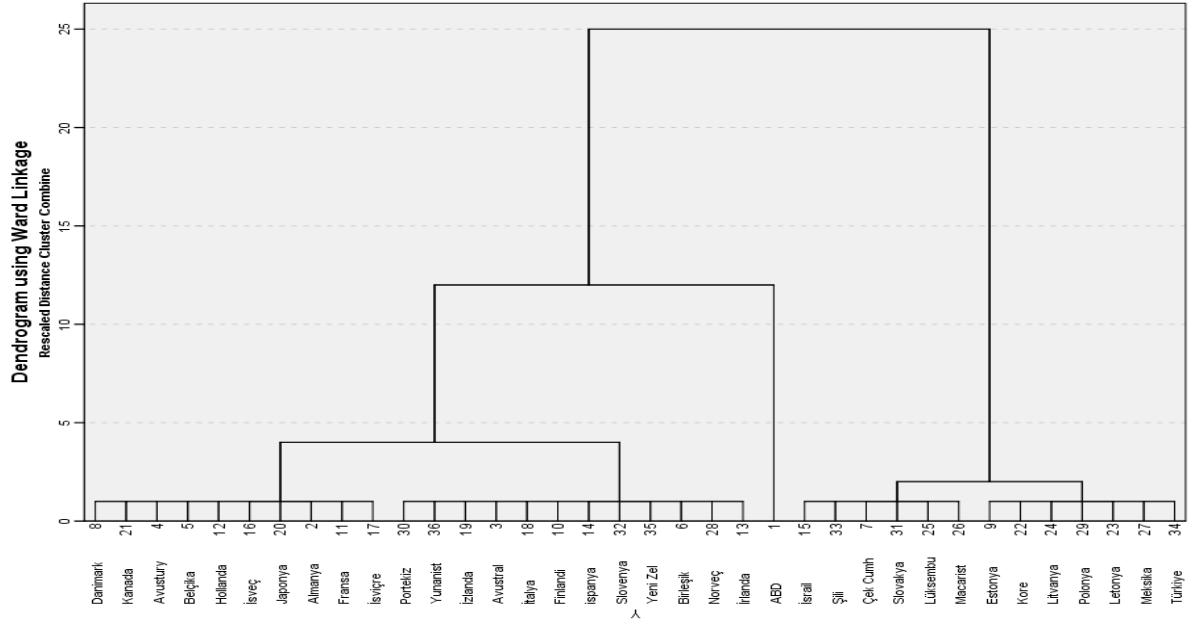
Satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen sağlık harcamalarının analizi sonucunda; birbirine en çok benzerlik gösteren iki ülke, Estonya ve Litvanya'dır. Aralarında 8679,60 kareli öklid mesafesi bulunmaktadır. Birbirine en az benzerlik gösteren ülkeler ise, ABD ve Çek Cumhuriyeti'dir. Aralarında 12752432,00 kareli öklid mesafesi bulunmaktadır. Analizde Türkiye'nin sağlık harcamaları içerisindeki payında en benzer olduğu ülke olan Meksika'dır. Aralarında 106160,6 kareli öklid mesafesi bulunmaktadır. Satın Alma Gücü Paritesi cinsinden kişi başı kamu harcamalarına ilişkin birbirine en çok benzerlik gösteren iki ülke, veri Letonya ve Türkiye'dir. Aralarındaki kareli öklid mesafesi 14715,755'dir. Birbirine en az benzerlik gösteren ülkeler ise, veri sıralamasında birinci Ülke olan ABD ve ye veri sıralamasında yeri üçüncü ülke olan Avusturya'dır. Aralarındaki kareli öklid mesafesi 84389885,471'dir.

Satın alma gücü paritesi cinsinden kişi başına düşen gönüllü sağlık harcamasına ilişkin birbirine en çok benzerlik gösteren iki ülke, veri sıralamasında yedinci ülke olan Çek Cumhuriyeti ve veri sıralamasındaki dokuzuncu ülke olan Estonya'dır. Aralarındaki kareli öklid uzaklığı 6427,86'dır. Birbirine en az benzerlik gösteren ülkeler ise, veri sıralamasında birinci ülke olan ABD ve ye veri sıralamasında ikinci ülke olan Almanya'dır. Aralarındaki kareli öklid uzaklığı 181709005,7'dir. Analizdeki otuz dördüncü ülke olan Türkiye'nin kamu harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki payında en benzer olduğu ülke Çek Cumhuriyeti'dir. Bu iki ülke arasında 1607781,5 kareli öklid mesafesi bulunmaktadır. Satın alma gücü paritesi cinsinden kişi başına düşen cepten sağlık harcamasının analiz sonucuna göre en fazla benzerlik gösteren iki ülke Çek Cumhuriyeti ve Estonya olarak belirlenmiştir. Aralarında 5478 kareli öklid uzaklığı bulunmaktadır. En az benzerlik gösteren iki ülke ise ABD ve Almanya'dır. Aralarında 173891361,8 kareli öklid mesafesi bulunmaktadır. Türkiye'nin bu tür sağlık harcama göstergesinde en fazla benzerlik gösterdiği ülke Çek Cumhuriyeti'dir. Aralarında 1167609 kareli öklid mesafesi bulunmaktadır.

İlaç harcamalarının ilaç harcamalarının toplam sağlık harcamaları içindeki payına ilişkin birbirine en çok benzerlik gösteren iki ülke, veri sıralamasında yedinci ülke olan Çek Cumhuriyeti ve veri sıralamasındaki sekizinci ülke olan Danimarka'dır. Aralarında 5479,0 kareli öklid uzaklığı bulunmaktadır. Birbirine en az benzerlik gösteren ülkeler ise, veri sıralamasında birinci ülke olan ABD ve ye veri sıralamasında yeri üçüncü ülke olan Avusturya'dır. Bu iki ülke arasında 1659114,9 kareli öklid uzaklığı bulunmaktadır.

Aşağıdaki tabloda araştırmanın en genel harcama göstergesi kabul edilebilecek olan değişkeni, toplam sağlık harcamasının GSYH içerisindeki payına ilişkin dendrogram tablosu ve aglomeratif tablo ayrıntılı olarak incelenmekte ve ülkelerin sınıflara ayrılma aşamaları görülmektedir.

Tablo 4. Toplam Sağlık Harcamalarının GSYH İçindeki Payına İlişkin Dendrogram Tablosu

OECD ülkelerinin 2003-2017 yılları aralığında GSYH içindeki toplam sağlık harcamalarının paylarına ilişkin küme oluşumları Tablo 4'te gösterilmektedir. Analize 36 OECD ülkesi dâhil edilmiş ve sonucunda beş farklı küme elde edilmiştir. Türkiye beş numaralı küme içerisinde yer almaktadır. GSYH içindeki toplam sağlık harcamalarının paylarına ilişkin hiyerarşik kümeleme analizi sonucunda, meydana getirdiği beş küme oluşumu incelendiğinde en dikkat çeken küme yalnızca ABD'nin yer aldığı bir numaralı kümedir. ABD, diğer OECD ülkelerine kıyasla sahip olduğu yüksek harcama payıyla diğer ülkelerden ayrılmaktadır. İki numaralı kümede yer alan ülkelerin (Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka vb.) GSYH içindeki toplam sağlık harcamalarının payları 2003-2017 yılları itibariyle çeşitli istisnaları bulunmak kaydıyla ortalamanın üzerinde yer alan ülkeler olduğu görülmektedir. Üç numaralı kümede ise, vergiler yoluyla finansman modeli olan Beveridge modelini benimsemiş olan (Portekiz, Yunanistan, İzlanda, Avustralya, İtalya vb.) ülkelerin toplandığı görülmektedir. Dikkat çeken bir başka küme; İsrail, Şili, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Lüksemburg ve Macaristan gibi ülkelerin toplanmış olduğu dört numaralı kümedir. Burada bulunan ülkelerin ortak özelliği, Bismarck temelli sosyal sağlık sigortacılığını benimseyen ülkeler olmasıdır. Türkiye'nin de içine bulunduğu beş numaralı küme, GSYH içindeki toplam sağlık harcamalarının paylarına göre Türkiye ile en sık karşılaştırılan ve diğer OECD ülkelerine nispeten düşük paya sahip olan ülkelerdir.

Tablo 5. GSYH İçindeki Toplam Sağlık Harcamalarının Paylarına İlişkin Aglomeratif Tablosu

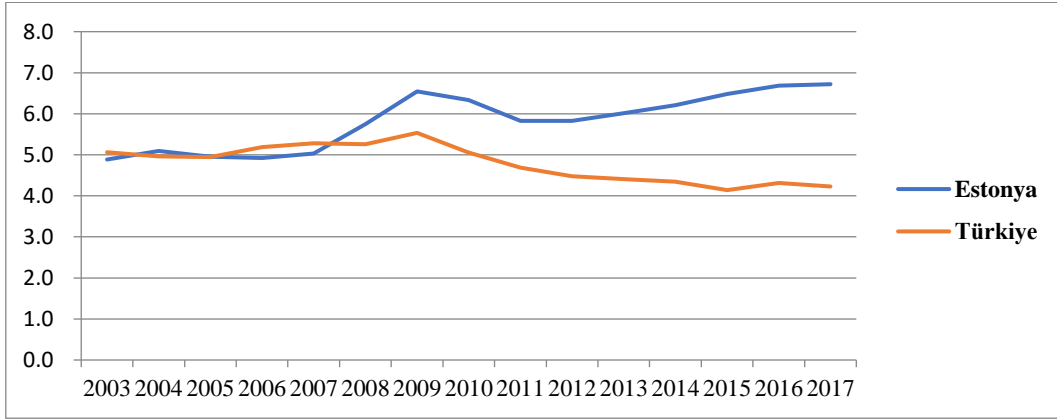
Safha	Yığışım (Aglomeratif) Tablosu			Küme Aidiyet Tablosu			
	Küme Bileşeni		Katsayı	6 Küme	5 Küme	4 Küme	
Küme 1	Küme 2	1:ABD					
1	8	21	,115	2:Almanya	1	1	1
2	24	29	,860	3:Avustralya	2	2	2
3	3	18	1,615	4:Avusturya	3	3	3
4	10	14	2,425	5:Belçika	4	2	2
5	2	11	3,340	6:Birleşik Krallık	4	2	2
6	23	27	4,295	7:Çek Cum.	3	3	3
7	4	8	5,340	8:Danimarka	5	4	4
8	4	5	6,478	9:Estonya	4	2	2
9	16	20	7,688	10:Finlandiya	6	5	4
10	3	10	8,955	11:Fransa	3	3	3
11	9	22	10,695	12:Hollanda	2	2	2
12	15	33	12,570	13:İrlanda	4	2	2
13	7	15	14,542	14:İspanya	3	3	3
14	4	12	16,616	15:İsrail	3	3	3
15	3	32	19,148	16:İsveç	5	4	4
16	2	17	21,899	17:İsviçre	4	2	2
17	30	36	24,894	18:İtalya	2	2	2
18	3	35	28,319	19:İzlanda	3	3	3
19	19	30	32,824	20:Japonya	3	3	3
20	7	31	37,677	21:Kanada	4	2	2
21	23	24	42,692	22:Kore	4	2	2
22	25	26	48,762	23:Letonya	6	5	4
23	3	6	55,128	24:Litvanya	6	5	4
24	7	25	62,128	25:Lüksemburg	6	5	4
25	3	28	69,296	26:Macaristan	5	4	4
26	9	23	77,985	27:Meksika	5	4	4
27	4	16	97,934	28:Norveç	6	5	4
28	3	19	119,264	29:Polonya	3	3	3
29	9	34	143,789	30:Portekiz	6	5	4
30	3	13	168,525	31:Slovakya	3	3	3
31	2	4	211,951	32:Slovenya	5	4	4
32	7	9	286,598	33:Şili	3	3	3
33	2	3	448,567	34:Türkiye	5	4	4
34	1	2	1060,366	35:Y.Zelanda	6	5	4
35	1	7	2385,912	36:Yunanistan	3	3	3

Tablo 5'te yer alan yığışım (aglomeratif) çizelgesinde bulunan bilgiler doğrultusunda, 2003-2017 yılları arasında GSYH içindeki toplam sağlık harcamalarının paylarına ilişkin birbirine en çok benzerlik gösteren iki ülke, veri sıralamasında sekizinci ülke olan Danimarka ve veri sıralamasındaki yirmi birinci ülke olan Kanada'dır. Bu iki ülke arasında 0,115 kareli öklid uzaklığı bulunmaktadır. Birbirine en az benzerlik gösteren ülkeler ise, veri

sıralamasında birinci ülke olan ABD veri sıralamasında yedinci ülke olan Çek Cumhuriyeti'dir. Bu iki ülke arasında 2385,93 kareli öklid uzaklığı bulunmaktadır.

Hiyerarşik kümeleme analizine göre, GSYH içindeki toplam sağlık harcamalarının paylarına ilişkin oluşan küme sayısı beş olarak tespit edilmiştir. Ancak analizde oluşan küme sayısı üç küme ya da beş küme olsaydı bazı ülkeler aynı küme içerisindeki konumunu korurken, bazı ülkeler farklı kümelerle konumlanacaktır. Öncelikle, ABD diğer OECD ülkelerine nispeten sahip olduğu yüksek harcama payıyla küme sayısı üç olsa da beş olsa da diğer ülkelerden ayrılmış olarak bir numaralı kümede konumlanmaktadır. Sosyal sağlık sigortacılığının en bilinen ülkeler arasında gösterilen Almanya ve Fransa ise küme sayısı üç olarak ya da beş olarak alınsa da iki numaralı kümede yer almaktadır. Vergi temelli sağlık finansmanını benimseyen ülkeler olan; Avustralya, Birleşik Krallık, Finlandiya, İrlanda, İspanya, İtalya ve İzlanda küme sayısı üç olarak ya da beş olarak belirlenseydi üç numaralı kümede yer alacağı görülmektedir.

Analizdeki otuz dördüncü ülke olan Türkiye'nin kamu harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki payında en benzer olduğu ülke ise dokuzuncu ülke olan Estonya'dır. Bu iki ülke arasında 143,78 kareli öklid uzaklığı bulunmaktadır. İki ülkenin sahip olduğu benzerliğin daha iyi anlaşılabilmesi adına Şekil 1'de Türkiye ve Estonya'nın yıllara göre sahip olduğu paylar gösterilmektedir.

Şekil 1. Türkiye ve Estonya'nın 2003-2017 Yılları Arasında Sağlık Harcamalarının GSYH İçindeki Payları

Kaynak: (OECD 2018b).

Şekil 1.'de Türkiye ve Estonya'nın 2003-2017 yılları arasında toplam sağlık harcamalarının GSYH içindeki payları görülmektedir. 2003-2007 yılları arasında Türkiye ve Estonya'nın sahip olduğu payların yaklaşık %5 olduğu ve yıllar içerisinde benzer hareketler gösterdiği görülmektedir. 2009 yılı sonrasında Türkiye'nin sahip olduğu toplam sağlık harcamalarının GSYH içindeki payının düşüşe geçtiği, Estonya'nın ise dalgalı bir şekilde yükselişe geçtiği görülmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada 36 OECD ülkesi 14 sağlık harcama göstergesine kümeleme analizine tabi tutulmuş ve benzerliklerine göre sınıflandırılmıştır. Çalışmanın yapısı gereğince kümeleme analizinin sonuçlarını harcamalar bazında çıkarımlar yaptıktan sonra genel bir değerlendirmede bulunmak faydalı olacaktır. OECD ülkelerinin sağlık harcamalarının kümeleme analizi ile sınıflandırılması sonucunda elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

Analiz neticesinde, ABD neredeyse tüm harcamalarda diğer OECD ülkeleri ile farklı bir konuma olan ülkedir. En fazla ayrışma göstererek kümelenmesi açısından ve en az benzerlik gösteren ikili karşılaştırmalar açısından OECD ülkeleri arasında farklı bir konuma sahiptir. GSYH içindeki toplam sağlık harcamalarının 2003-2017 yılları arasındaki paylarına ilişkin olarak, OECD ülkeleri arasında en fazla ayrışan ülke ABD'dir ve 36 OECD ülkesi arasında tek bir şekilde kümelenmektedir. Veri tablosunda da görülebileceği üzere ABD, yıllar içerisinde büyük bir marjla diğer ülkelerden yüksek harcama kalemine sahiptir.

GSYH içindeki toplam sağlık harcamalarının payları içerisinde en çok benzerlik gösteren iki ülke, Danimarka ve Kanada'dır, en az benzerlik gösteren iki ülke ABD ve Çek Cumhuriyeti'dir. Türkiye ile en benzer ülke ise Estonya'dır. OECD'ye üye olan ülkemizin sağlık harcaması göstergeleri ile diğer OECD ülkelerinin sağlık göstergeleri arasında var olan önemli farklılıkların azaltılması ve sağlık hizmetlerinin etkinliğinin ve verimliliğinin artırılması için; toplam sağlık harcamalarının GSYH içindeki oranı, kişi başına düşen sağlık harcaması ve toplam harcaması içerisinde ilaç harcaması oranının azaltılması önem taşımaktadır. Ayrıca uygun ekonomik politikalarının geliştirilmesi sağlanarak Türkiye'de sağlık sektörünün performansının iyileştirilmesi, kaynaklarının boşa harcanmaması için önlemlerin alınmasını gerektirmektedir.

İlaç harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki paylarına ilişkin olarak, ülkeler arasında tek başına küme oluşturan bir ülke bulunmamakta, ABD'nin diğer pek çok sağlık harcaması göstergesindeki gibi tek başına kümelenmediği, Japonya ve Kanada'nın ABD ile benzer ilaç harcamasına sahip olduğu görülmektedir. İlaç harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki paylarında birbirine en fazla benzerlik gösteren iki ülke Çek Cumhuriyeti ve Danimarka'dır. En az benzerlik gösteren ülkeler ise, ABD ve Avustralya'dır. İlaç Harcamalarının GSYH içindeki payıyla ilgili olarak, OECD ülkeleri arasında en fazla ayrılan ülke ABD'dir. 36 OECD ülkesi arasında tek bir şekilde kümelenerek ayrılmaktadır. En fazla benzerlik gösteren iki ülke, Çek Cumhuriyeti ve Danimarka'dır. En az benzerlik ise, ABD ve Avustralya arasında bulunmaktadır. Kişi başına düşen toplam sağlık harcamalarına ilişkin birbirine en çok benzerlik gösteren iki ülke Estonya ve Finlandiya'dır. Birbirine en az benzerlik gösteren ülkeler ise ABD ve Avustralya'dır. Satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen ilaç harcamalarında diğer ilaç harcaması göstergelerinde görüldüğü gibi ayırt edici olarak kümelenen ülke ABD'dir. Birbirine en fazla benzerlik gösteren ülkeler Danimarka ve Hollanda'dır. Birbirine en az benzerlik gösteren ülkeler ise ABD ve Avustralya'dır. İlaç harcamalarıyla ilgili analizlerde Türkiye ilaç harcaması verilerinin eksik olmasından dolayı dahil edilememiştir.

Özet olarak, bu çalışma Türkiye ve diğer OECD ülkelerinin sağlık harcamalarıyla ilgili değişkenlerini bakımından sınıflandırılmasını amaçlamakta ve mevcut durumunun ortaya konması amaçlanmıştır ve benzer ülkeler belirtilmiştir. Türkiye ise analiz sonucunda, ülkeler sağlık harcaması türlerine göre kümelenmiş ve Türkiye'nin çeşitli sağlık harcaması türlerinde en fazla benzerlik gösterdiği ülkeler; Estonya, Letonya, Meksika, Çek Cumhuriyeti, Lüksemburg, Belçika ve Avustralya olarak tespit edilmiştir. OECD ülkelerinin sosyoekonomik gelişmişliklerini gösteren sağlık harcaması verileri göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin GSYH içerisinde sağlık harcamalarına ayırmış olduğu pay ve kişi başına düşen sağlık harcaması bakımından diğer ülkelere kıyasla oldukça düşük bir seviyede olduğu görülmektedir. Analiz sonucunda, Türkiye'nin gelişmiş OECD ülkelere kıyasla düşük harcaması verilerine sahip olduğu belirlenmiştir.

Son olarak ise, Türkiye'nin sağlık ekonomisinde ülkeler arası karşılaştırmalara olanak sağlayabileceği bir veri tabanının oluşturulması gerekmektedir. Ülkelerin sahip oldukları ayırt edici dinamik özellikleri belirlenerek, uygun ekonomik politikalarının geliştirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aldenderfer, M. S. ve Blashfield, R. K. (1984). *Cluster analysis: Quantitative applications in the social sciences*. United Kingdom: Sage Publications.
- Alptekin, N. ve Yeşilaydın, G. (2015). OECD ülkelerinin sağlık göstergelerine göre bulanık kümeleme analizi ile sınıflandırılması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 137-155.
- Altıntaş, T. (2012). *Türkiye ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin sağlık göstergeleri açısından çok değişkenli istatistik yöntemlerle karşılaştırılması*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Barlin, S. F. (2010). *Türkiye'de sağlık harcamalarının ekonomik kalkınma üzerine etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Berié, H. ve Ulf, F. (2000). *Europas sozialmodell-die europäischen sozialssysteme im vergleich: eine volkswirtschaftliche analyse*. Berlin: WISO Institut für Wirtschaft und Soziales GmbH.
- Çakmak, Z. (1999). Kümeleme analizinde geçerlilik problemi ve kümeleme sonuçlarının değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(3), 187-205.

- Çelebi, A. ve Cura, S. (2013). Etkinlik göstergeleri açısından sağlık sistemleri: Karşılaştırmalı bir analiz. *Maliye Dergisi*, 164(Ocak-Haziran), 47-67.
- Çelik, Ş. (2013). Kümeleme analizi ile sağlık göstergelerine göre Türkiye'deki illerin sınıflandırılması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(2), 175-194.
- Ersöz, F. (2009). OECD'ye üye ülkelerin seçilmiş sağlık göstergelerinin kümeleme ve ayırma analizi ile karşılaştırılması. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 29(6), 1650-1659.
- Everitt, B. S., Landau, S., Leese, M. ve Stahl, D. (2011). *Cluster analysis (Wiley series probability and statistics)*. United Kingdom: John Wiley and Sons Publication.
- Feo, O. (2008). Neoliberal policies and their impact on public health education: Observations on the Venezuelan experience. *Social Medicine*, 3.
- Ferreira, L. ve Hitchcock, D. B. (2009). A comparison of hierarchical methods for cluster functional data. *Communications in Statistics-Simulation and Computation*, 38(9), 1925-1949.
- Girginer, N. (2013). Çok boyutlu ölçekleme ve kümeleme analizi ile sağlık göstergeleri bakımından Türkiye'nin AB üyesi ülkelerle karşılaştırılması. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 28(32), 55-72.
- Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın.
- Metin, B. (2017). Sağlık hakkı. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 4(1), 46-50.
- Mut, S. ve Akyürek, Ç. E. (2017). OECD ülkelerinin sağlık göstergelerine göre kümeleme analizi ile sınıflandırılması. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(12), 411-422.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2015). *Health at a glance 2015: OECD indicators*. Paris: OECD Publishing.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2017a). *OECD Work on health, OECD indicators*. Paris: OECD Publishing.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2017b). *Health at a glance 2017: OECD indicators*. Paris: OECD Publishing.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2018a). *Health at a glance 2018: OECD indicators*. Paris: OECD Publishing.
- Organization for Economic Co-Operation and Development. (2018b). *OECD Health Data 2018*. Erişim adresi: https://stats.oecd.org/index.aspx?Data_SetCode=HEALTH_STAT, (01.06.2018).
- Özdamar, K. (2010). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi 2*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Sığırlı, D., Ediz, B., Cangür, Ş., Ercan, İ. ve Kan, İ. (2006). Türkiye ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin sağlık düzeyi ölçütlerinin çok boyutlu ölçekleme analizi ile incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 13(2), 81-85.
- Songur, C. (2016). Sağlık göstergelerine göre Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü ülkelerinin kümeleme analizi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 6(1), 197-224.
- Şahin, M. ve Hamarat, B. (2002). G10 – Avrupa Birliği ve OECD ülkelerinin sosyoekonomik benzerliklerinin fuzzy kümeleme analizi ile belirlenmesi. *ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi VI*, Ankara, Türkiye, 1-20.
- Tekin, B. (2015). Temel sağlık göstergeleri açısından Türkiye'deki illerin gruplandırılması: Bir kümeleme analizi uygulaması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 389-416.
- World Health Organization. (2000). *World health report, healths system: Improving performance*. Switzerland-Geneva: WHO Publication.
- World Health Organization. (2001). *The world health report 2001 - Mental health: New understanding, new hope*, Switzerland-Geneva: WHO Publication.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

EKONOMİK KRİZLERİN TOPLUMSAL İZDÜŞÜMÜ: TÜRKİYE’DE YAŞANAN EKONOMİK KRİZLERİN İŞSİZLİK, SUÇ VE İNTİHARA YANSIMALARI*

SOCIAL PROJECTION OF ECONOMIC CRISES: REFLECTIONS OF ECONOMIC CRISES ON UNEMPLOYMENT, CRIME AND SUICIDE IN TURKEY

Muhammet ATILA¹

Dr. Öğr. Üyesi Süha ÇELİKKAYA²

ÖZ

Ekonomik krizler tarih boyunca sadece ekonomik sistemleri etkisi altına almakla kalmamış aynı zamanda toplumun her kesimine etki etmiştir. İşçilerden öğrencilere, suç oranlarından yoksulluğa, aile hayatından gelir dağılımına kadar birçok sosyoekonomik olgu krizlerden etkilenmiştir. Bu çalışmada; tüm bu sosyoekonomik etkileri tek tek incelemek mümkün olmasa da, krizlerin işsizlik, suç ve intihar kavramları üzerine etkisi incelenmiştir. Granger nedensellik analizi yardımıyla yapılmış olan çalışma sonucunda, ekonomik kriz ve işsizlik arasında negatif yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Literatürde bulunan birçok çalışmayı destekleyen bu bulgu, istihdamsız büyüme olgusu ile bağdaştırılmıştır. İşsizlik değişkeni, intihar değişkeninin Granger nedenidir hipotezi ise yapılan analiz ile doğrulanmıştır. Suç olgusunun, işsizlik üzerinden yansiyarak etki ettiği yönündeki hipotez doğrulanamamış olsa da, ekonomik krizler ile pozitif yönlü bir nedensellik ilişkisi ortaya çıkmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından sağlanan verilerin yetersizliği ve yapılan diğer çalışmaların güncel olmamasından kaynaklı olarak yoksulluk verisine ulaşılamamıştır. Bu durum çalışma kısıdı olarak kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kriz, İşsizlik, Suç, İntihar, Granger Nedensellik Analizi.

JEL Sınıflandırma Kodları: B22, C22, A14, G01.

ABSTRACT

Throughout history, economic crises have not only affected economic systems but also affected all sections of society. Many socioeconomic phenomena, from workers to students, from crime rates to poverty, from family life to income distribution, have been affected by crises. In the study, although it is not possible to examine all these socioeconomic effects individually, the impact of crises on the concepts of unemployment, crime and suicide is examined. As a result of the study conducted with the help of Granger Causality Analysis, a negative causality relationship is found between economic crisis and unemployment. This finding, which supports many studies in the literature, has been associated with the phenomenon of jobless growth. The hypothesis that the unemployment variable is the Granger cause of the suicide variable is confirmed by the analysis. Although the hypothesis that the phenomenon of crime is reflected through unemployment is not confirmed, a positive causality relationship emerges with the economic crises. Due to the lack of data provided by the Turkish Statistical Institute and the fact

* Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında sunulmuş olan “Ekonomik Krizlerin Toplumsal İzdüşümü: Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin İşsizlik, Suç ve İntihara Yansımaları” isimli yüksek lisans tezinden uyarlanmıştır.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, atila.muhammet@gmail.com

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, suhacelikaya@sdu.edu.tr

that other studies are not up to date, poverty data could not be reached. This, in turn, is accepted as the constraint of the study.

Keywords: Economic Crisis, Unemployment, Crime, Suicide, Granger Causality Analysis.

JEL Classification Codes: B22, C22, A14, G01.

1. GİRİŞ

Ekonomik kriz olgusu, incelenen literatüre dayanarak, en popüler ekonomi araştırmaları arasında yer almaktadır. Özellikle küreselleşme olgusunun hayatımıza girmeye başladığı 1970'ler sonrasında bu kavram ile daha sık karşılaşmaya başlanmıştır. Literatürde bulunan birçok eser, meydana gelen bu olumsuzluğu açıklamak için, çeşitli kuramlar ve tartışmalar ortaya koymuştur (Keskin, 2004:1).

Çalışmada, ekonomik krizlerin toplumsal yansımaları tartışılmaktadır. Ekonomik krizlerle ilgili genel olarak yapılan çalışmaların piyasalar ekseninde araştırmalara yer veriyorum oluşu kabul edilebilir olmasına rağmen, bu piyasaların arka planında yer alan mekanizmalarla ilgili araştırmalar eksik görülmüştür. Eksik görülen alanla ilgili yapılacak olan bu çalışma, aynı zamanda disiplinler arası bağlantılar kullanılmasından dolayı önemli olarak görülmektedir. Ekonomik krizlerin salt iktisadi bir olgu ve olay olmadığını vurgulandığı bu çalışmada, ekonomik krizler; işsizlik, suç ve intihar gibi hem sosyolojik hem de psikolojik ve felsefi temelli olgular ile bütünleştirilmeye çalışılmıştır.

1988 ve 2012 yılları arasını kapsayan bu çalışmada; yaşanan ekonomik krizlerin, bireyler üzerine yansıyan bazı olumsuzlukları ele alınmıştır. Çalışma kapsamında ekonomik krizlerin işsizlik, işsizliğin ise bireyleri illegallığe yönlteceği hipoteziyle yola çıkılmıştır. Bu hipotez doğrultusunda çalışmanın sınırlılığını; toplumsal, ahlaki ve dini boyutları bakımından illegal olarak intihar, hukuki boyutuyla illegal olarak ise suç olgusu oluşturmaktadır. Çalışmaya ait bir diğer sınırlılık ise yoksulluk değişkenidir. Ekonomik krizlerin işsizliğe yansıması sonucu bireylerin yoksullaşacağı hipotezi, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından sağlanan verilerin yetersizliğinden ve yoksulluk üzerine yapılan çalışmaların güncel olmasından dolayı çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Çalışmaya ait analiz kısmında ise, elde edilen ve çalışmada kullanılacak olan verilerin yıllık veriler olmasından kaynaklı olarak serbestlik derecesi ile ilgili problemler oluşmuş olup, Granger Nedensellik Analizinin yapı taşlarından olan gecikme değerleri 1, 2 ve 3 olarak belirlenmiştir. Bu durum da karşımıza bir çalışma kısıtı olarak çıkmaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Ekonomik krizler; mal, hizmet, üretim faktörleri ve döviz piyasalarında kabul edilebilir olan sınırların dışında meydana gelen şiddetli fiyat veya miktar dalgalanmalarıdır (Kibritçioğlu, 2001: 1). Bir başka tanımda ise ekonomik krizler: bir ekonomide ani ve beklenmedik bir şekilde meydana gelen olayların mikro açıdan firmaları, makro açıdan ise ülke ekonomisini ciddi bir şekilde etkilemesi olarak tanımlanmaktadır (Aktan ve Şen, 2001: 1225).

Ekonomik krizler ve türleri için literatürde birçok sınıflandırma bulunmaktadır. Para ve finans krizlerinin ayrı ayrı değerlendirildiği çalışmalar olduğu gibi, bu iki tür krizin birleştirilerek ikiz kriz olarak anıldığı kaynaklarda bulunmaktadır (Özatay, 2010: 17). Bu çalışmada genel olarak kabul gören finansal ve reel krizler sınıflandırılması ele alınacaktır. Reel krizler olarak adlandırdığımız kriz türü, üretimde ve/veya istihdamda ciddi daralmalar şeklinde karşımıza çıkan krizler iken finansal krizler ise, piyasaların etkinliğini bozabilecek güce sahip olan ve reel kesimi tahrip edici etkilere sahip olan krizlerdir. (Delice, 2003: 58).

Çalışmanın temelini oluşturan ekonomik krizlerin en büyük etkisi emek faktörü üzerinedir. Ekonomik krizlerde emek faktörünün karşılaştığı sorunlardan biri olan işsizlik problemi, yeni döngüler meydana getirmektedir. Keynesyen akım öncesi, mikro temellere ve analizlere dayanan klasik teoriye göre işsizlik; piyasaya devlet müdahalesinin ve kısa dönemli dalgalanmaların bir sonucu olarak karşımıza çıkar (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007: 18). Klasik iktisadın işsizlik hakkındaki otomatik denge görüşünün kaynağı hiç şüphesiz Mahreçler yasasıdır. Jean-Baptiste Say tarafından ortaya atılan her arz kendi talebini yaratır ilkesinden hareket eden klasik görüş; her malın satılacağını, talep yetersizliğinin olmayacağını ve talep yetersizliğine bağlı olarak herhangi bir işsizliğin yaşanmayacağını savunmaktadır (Lordoğlu, Özkaplan ve Törüner, 1999: 278). Tüm Klasik okul

savunucularının, Say Kanunu'nu ya da başka bir ifadeyle Mahreçler Kanunu'nu da savunduklarını söylemek doğru olmayacaktır. Thomas Robert Malthus' u bu konuda ayrı tutmak gerekecektir. Malthus istihdam sorununa değinmiş olmasına rağmen işsizlik sorununu detaylı ve kapsamlı olarak ele almamıştır (Aren, 2008: 47).

Mal ve emek piyasalarında fiyatların ve ücretlerin tam esnek olduğunu savunan klasik iktisatçıların aksine Keynes, bu iki piyasada fiyat ve ücretler tam esnek olsalar bile birbiri ile etkileşimde olduğu için işsizliğin olabileceğini savunmuştur (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007: 22).

1950 sonrası dönemde, talep yetersizliğine bağlı olarak gerçekleştiği düşünülen işsizlik olgusu, bu haliyle gelişmiş ülkelerdeki işsizlik sorununu tanımlamaya dahi yetmemiştir (Lordoğlu vd., 1999: 281). Bu dönemde uygulanmakta olan Keynesyen politikalar, işsizliği azaltmakta etkili olsalar da enflasyon oranlarında artış eğilimi yaratmışlardır. Phillips, 1958 yılında yaptığı çalışma ile enflasyon ve işsizlik arasında ters bir ilişki olduğunu savunarak, bugün Phillips Eğrisi olarak iktisat literatürüne giren çalışmayı oluşturmuştur (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007: 24). Phillips Eğrisi, 1960'lı yılların sonuna kadar, Keynes'in önerdiği, toplam talebi artırıcı maliye politikalarının sonuçlarında ulaşılacak olan farklı enflasyon ve işsizlik bileşimlerini tahmin etmek için kullanılmıştır (Akkuş, 2012: 101).

Çalışma kapsamında ele alınan ve ekonomik krizlerin topluma yansımalarının belirlenmesinde önemli değişkenlerden biri olan işsizlik konusunun ardından, işsizlik üzerinden yansıyarak topluma etki eden bazı değişkenler ele alınacaktır. İşsizliğin topluma yansıyan çok sayıda olumsuzluğu olmasına rağmen bu çalışmada suç ve intihar değişkenleri ele alınmıştır. İşsiz kalan bireyin illegal seçimler yapmasının daha kolay olacağı düşünülmüş ve bu bağlamda illegal olgusu iki yönden ele alınmıştır. Bunlardan ilki; hukuki, toplumsal ve dini olarak illegal sayılabilecek suç olgusudur. Kriz dönemleriyle, birlikte işsiz kalan bireyin hayatını idame ettirebileceği düzeyde geçimini sağlaması gerektiği düşünüldüğünde, bireyin suç işleyerek hayatını idame ettirmesi zor bir ihtimal olarak görülmemektedir. İçine girdiği bu illegal durum dolayısıyla ceza alan birey, hem toplumdan hem de üretimden soyutlanacaktır.

Sadece suç değil, suç kavramının tanımlanmasına ilişkin çabalar da çok eskiye dayanmaktadır. Platon *Kanunlar* adlı eserinde suç olgusunu ruhsal bir hastalık olarak görmüş, suçun kaynağı olarak ise zevk arayışı, ihtiras ve cehalet üçlüsünü kullanmıştır (İçli, 2013: 46). Platon aynı eserinde, her yurttaşın yasalara boyun eğmesi gerektiğini, boyun eğmedikleri zaman ise düzenin bozulacağına inandığı için her yasa bölümünün başına inandırıcılığı ve güvenilirliği artırıcı girişler eklemiştir. Bunu yapmasının sebebi ise bu yasaların gerekçelerini açıklayarak bireyleri suç işledikten sonra cezalandırmak yerine, suçun önüne geçilmesinin sağlanmasıdır (Platon, 2007: 40-41). Bu durum, ceza olgusu üzerine yoğunlaşmanın daha erken dönemde başladığını, suçun önlenmesine yönelik atılan adımların ise daha sonraki dönemlerde ön plana çıktığını işaretidir. Suçun nedenlerinin ve çözüm önerilerinin daha sonraki dönemde ön plana çıkmasından, daha önceki dönemlerde hiç var olmadığı anlamı çıkartılmamalıdır. Sokrates binlerce yıl öncesinde suç ve suçluluk ile ilgili gözlemler yapmıştır. Buna ilaveten suçun öğrenme, akıl, içgüdü ile ilişkisi kriminoloji biliminin ortaya çıkışından 2500 yıl önce gözlemlenmiştir. Tüm bu biriken bilgiler ile oluşan kriminoloji bilimi başlarda suçun nedenini; vücut yapısı, fiziksel veya zihinsel anormallikler ve yoksulluk gibi tek maddelik sebeplerle açıklamaya çalışmıştır. Modern teorilerde ise suç kavramı, çok boyutlu ve nedensellik ilişkilerinin ön planda olduğu sosyal teorilerden oluşmaktadır (Dolu, 2015: 67).

Suç kavramının olumsuz olarak algılanmasına ilave olarak suçu pozitif olarak yorumlayan görüşler de vardır. Durkheim 1933 ve 1938'de yaptığı çalışmalarda suçun toplum için olumlu, zorunlu ve normal bir olgu olduğunu, meydana gelen suç aktivitelerinin toplumun ve ahlakın sınırlarını belirleyerek bu sınırları kuvvetlendirdiğini söylemiştir (Liska ve Warner, 1991: 1442). Durkheim' e göre suç normaldir çünkü suç işlenmeyen toplumu hayal etmek zordur. Suç zorunludur çünkü suçlarla birlikte ihlal edilmekte olan duygular, toplumun tüm bireyleri için ortaktır. Eğer bu duyguların ortak bir kitleye hitap etmediğini varsayarsak, ortak bir vicdan ve ahlaki temel yaratmak olanaksızdır. Bu ortak vicdan ve ahlaki olmanın olmadığı toplumlarda ise sadece suç şekli değiştiği, önüne geçilmez bir olgu olmaya devam edecektir. Suç yararlıdır çünkü suçun olmadığı toplumda mutlak bir durgunluk hüküm sürer. Örneğin siyasi olarak işlenen suçlar sosyal gelişme için yararlıdır. Hem toplum ahlakının hem hukukun insan davranışlarındaki sapmalar suçunu geliştirdiğini ve ilerlediğini düşündüğümüz zaman suçun, toplumların ve ahlakın varlığı için olması gerektiği sonucuna ulaşabiliriz (Dönmezer, 1994: 50).

Şikago Üniversitesi bünyesinde 1892 yılında kurulan ve 20. yüzyılın ortalarına kadar kriminoloji bilimine çok önemli katkılarda bulunan Şikago Üniversitesi Sosyoloji bölümü, suçun belirlenmesinde temel olarak 2 metot kullanmıştır. Bunlardan birincisi resmi istatistiklerin kullanıldığı ve kente ait olan coğrafi durumlar

karşılaştırılarak yüksek suç oranlarının ve yoksulluğun olduğu bölgelerin belirlenmeye çalışıldığı yöntemdir. Bu verilerin belirli zaman aralıklarında incelenip karşılaştırmaların yenilenmesi neticesinde önemli sonuçlar bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar suç ile ilgili yapılan çalışmalarda devrim niteliği taşımaktadır. Çalışma sonuçlarına göre farklı etnik gruplardan oluşan bireylerin kente gelip sonra da gitmelerine rağmen, kentten bazı bölgelerinin suça daha eğilimli olduğu tespit edilmiştir (Sokullu-Akıncı, 2016: 138-142).

Suçun, toplumsal bir olgu olduğunu savunan görüşlerden biri ise çatışma teorisidir. Çatışma, bir başka deyişle uyumsuzluk teorileri, toplumu oluşturan bazı gruplar arasında meydana gelen uyumsuzlukları ele almakta ve oluşan bu çatışmaların kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır (Abanoz, 2012: 30-31). Bu teori suç kavramını toplumsal bir olgu olarak incelemesinden dolayı olumlu olarak görülmektedir. Aynı zamanda suç işleyenler bireysel değil, buldukları toplum içerisinde incelenmektedir. Eleştirilere maruz kalan olumsuz tarafı ise, burjuva olarak tanımlayabileceğimiz, toplumun üst kesimini oluşturan bireylerin ve grupların işledikleri suçlar konusunda yetersiz kalmasıdır. Bu tek taraflılık ve her ne kadar olumlu olarak yorumlanmasına rağmen tamamen toplumsal etmenlere yönelerek bireysel faktörlerin göz ardı edilmesinden dolayı model ciddi eleştirilere maruz kalmaktadır (Sokullu- Akıncı, 2016: 189). Toplumun üst tabakasının suç işlemesine bir neden görülmemesi durumu Maslow tarafından 1943 yılında geliştirilen ihtiyaçlar hiyerarşisi ile anlaşılır hale gelebilir. Tüm ihtiyaçlarının tatmini halinde dahi bireyler kendilerini ispat etme ihtiyacı hissetmektedir (Maslow, 1943: 382). Bu hissin bireyi suça götüreceği düşünülebilir. Öğrenme teorileri olarak isimlendirilmiş olan teoriler ise bireylerin sahip oldukları biyolojik ya da psikolojik özellikler ve eksikliklerden kaynaklı olarak suç işledikleri düşüncesini reddetmektedir. Bu teoriye göre suç, normal insanlar tarafından gerçekleştirilen bir eylem olarak görülmektedir. Buna ilave olarak suç, bireylerin varlıklarını sürdürdükleri ortam tarafından bireye öğretilen bir olgudur. Bu teoriler genel itibarıyla suç davranışının nasıl ve hangi şartlar altında öğrenildiğini araştırmaya yoğunlaşmıştır (Dolu, 2015: 256). J. Gabriel Tarde *Taklit Yasaları* isimli eserinde “Toplum taklittir” (Tarde, 1903: 74) diyerek taklit hususuna sosyolojik bir boyut kazandırmakta ve suç kavramının taklit yolu ile öğrenildiğini, suçlu davranışın akranlardan ve sosyal ortamdan etkilenerek şekillendiğini belirtmiştir. Bu görüş Şikago ekolü tarafından da doğrulanmıştır. Bu görüşe katkı yapmış olan Şikago ekolüne göre ise, bireylerin suç işleme davranışına etki eden en önemli etken bireylerin, suç davranışının olumsuzluklarını savunan ve bireyi haksız çıkaracak gerekçelerden daha çok bireyi haklı çıkaracak olumlu gerekçelere maruz kalmaları olarak belirtilmiştir (Dolu, 2015: 256).

İllegal olgusunun bir diğer boyutu olarak ise intihar kavramı ele alınmıştır. İntihar kavramı da dini ve toplumsal olarak bulunduğu konumdan ve işsizlik üzerinden yansımaları muhtemel bir olumsuzluk olduğu için çalışmaya dâhil edilmiştir. Suç işleyen birey, aldığı ceza sona erene kadar toplumdan soyutlanacaktır. İntihar olgusunda ise bireyin tamamen kaybedilmesi söz konusudur. Ayrıca bu illegal olgular, toplumun yapı taşı oluşturan aile kurumlarına da zarar verecektir. Olumsuzluklar döngüsü içerisinde devam eden bu sürecin maliyetine katlanmak yerine, bu durumu önlemek için yapılacak tüm maliyetlere katlanmak daha rasyonel olacaktır.

Birçok toplum, farklı şekil ve sıklıkta meydana gelen intihar vakalarını anlamlandırmaya çalışmıştır. İntihara sebep olduğu düşünülen birçok faktör ortaya atılmıştır. Bu faktörlerin en önemlisi ise psikolojik nedenler olarak görülmüştür. İntihar olgusunun altında yatan sebepleri sadece psikoloji ile bağdaştırmak doğru olmayacaktır. Bu sebepler psikolojik olduğu kadar aynı zamanda sosyolojik, ekonomik ve kültürelidir. Hayatta kalma içgüdüsüne aykırı olan kavram, ilkel toplumlarda dahi görülebilmekte, hatta bazı toplum ve gruplarda yaşlı ve güçsüz bireyin intihar yolunu seçmesi olağan kabul edilmekteydi (Deniz, Ersöz, İldeş ve Türkarlan, 2001).

Farklı toplum ve kültürlerde, farklı zaman ve şekillerde olağan olarak görülse de intihar, emek faktörünü tamamen kaybetmeye sebep olacağından dolayı olumsuzdur. İntiharın daha önce anlatılmış olan işsizlik, yoksulluk ve suç kavramlarından ayrıldığı bir nokta da budur. Daha önce anlatılmış olan konularda emek kaybı geçici olabilmektedir. Bu geçicilik piyasaların düzene girmesi, indirimsiz bir şekilde müebbet ile suçlanan bireyler hariç, suçlu davranışa sahip bireylerin ceza sürelerinin bitmesi ya da affedilmesinden kaynaklanmaktadır. Fakat intihar olgusu ile birlikte sadece emek kaybedilmekle kalmamakta, bireyi yetiştirmek için yapılmış olan harcamalar da bu husustan dolayı değerini yitirmektedir. Kaybedilen emek sahibi, toplumun diğer bireyleri üzerinde de olumsuz etki bırakmakta ve bireyleri hem korkutmakta hem de moral olarak etkilemektedir.

İntihar isimli ünlü eserinde Durkheim, bireyin kendisi tarafından harekete geçirilen, olumlu ya da olumsuz bir davranışın, dolaylı ya da doğrudan, sonucu olarak, ortaya çıkan ölüm durumunu intihar olarak tanımlamaktadır (Durkheim, 2013: 3). Fakat Durkheim bu tanımlamanın bir şekilde eksik kaldığını, birbirinden bağımsız ve farklı olan 2 ölüm türünü birbirinden ayırt edilemeyeceğini düşünmekteydi. Bu tanımlamayı geliştirmek için, ölüm ile sonuçlanacağı umularak yapılan davranış varsa mı intihardan bahsedilir ya da birey kararı verdiği zaman istediği

şey ölmek miydi yoksa başka amacı mı vardı bilinemeyeceğini belirten Durkheim, bireyin buradaki niyetinin mahremiyetinden dolayı, olayın ancak dışarıdan yorumlanabileceğini söylemiştir (Durkheim, 2013: 3-4).

3. SEÇİLMİŞ LİTERATÜRE AİT ÇALIŞMALAR

Suç ve işsizlik bağlantısının araştırılması için Papps ve Winkelmann (2000) tarafından panel veri yöntemi kullanarak Yeni Zelanda üzerine bir inceleme yapılmıştır. 1984-1996 yılları arasında kapsayan çalışmada 16 bölge ele alınmıştır. Çalışmada işsizliğin hem suç konusunda hem de suçun alt kategorileri konusunda etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ekici, Savaş, ve Çıtak (2001) tarafından yapılan çalışmada ise intihar olgusuna etki etmekte olan psikososyal faktörler belirlenmiştir. 1996 ve 1997 yıllarına ait olan polis kayıtları incelenerek elde edilen intihar verilerinden yararlanılmıştır. Bu çalışma intihar girişimlerinden ziyade tamamlanmış ve kliniksel bir boyuta erişmiş intiharları ele alması yönünden önemli olarak görülebilir. Çalışmaya dâhil edilen 48 kişiden 35' inin (%72.9) hiçbir sağlık güvencesine sahip olmayan bireyler tarafından oluşturulması dikkat çekici bir unsurdur. Sağlık güvencesinin olmaması işsizliği ve kayıt dışı istihdamı akla getirmektedir.

Topbaş (2007) tarafından işsizlik ve suç ile ilgili olarak yapılan ve 1975-2005 yılları arasında kapsayan çalışmada, intihar olgusunun erkek ve kadınlar üzerinde farklı yansımaları sahip olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda erkek ve kadınlar üzerine 2 ayrı model kurulmuştur. İntihar olgusu ise çalışmada geçim sıkıntısına, ailevi sebeplere, ticari başarısızlığa bağlı olarak analiz edilmiştir. İntihar olgusunun ekonomik yönünün tam olarak ortaya konulabilmesi için ticari başarısızlık ve geçim sıkıntısına bağlı intihar oranlarının toplamı kullanılmıştır. Yapılan VAR analizi sonucunda ise, erkek intihar oranından işsizliğe doğru, işsizlikten ekonomik sebeplere bağlı intihara doğru ve işsizlikten geçim sıkıntılarına bağlı olarak gerçekleşen intihar sayılara doğru bir nedensellik saptanmıştır.

Yaprak (2009) tarafından kriz, istihdam üzerinden incelenmiştir. Ulaşılan sonuçlardan birisi istihdam ve büyüme arasında meydana gelen doğrusal yönlü ilerlemenin sadece gelişmiş ülkelerde geçerli olduğu yönündedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, yaşanan sermaye kıtlığı ve genç nüfusun niteliksiz işgücü olması gibi olumsuzluklar nedeni ile büyüme dönemlerinde dahi işsizlik aşağı yönlü bir hareket izlememektedir. Yaprak tarafından ulaşılmış olan bir diğer sonuç ise, özellikle kriz dönemlerinde meydana gelen işsizlik artışının, kapanan ve açılan işyeri sayıları ile bağlantısıdır. Küresel kriz dönemlerinde açılan işyeri sayısında meydana gelen azalmaya karşılık olarak, kapanan şirket sayısındaki ciddi artış dikkat çekicidir.

Uysal ve Alptekin (2009) tarafından, 1980 ile 2007 yıllarını kapsayan büyüme ve işsizlik üzerine yapılmış olan VAR analizinde de benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Özellikle ekonomik büyümede meydana gelen artış ve azalışlarda etkilenmesi beklenen en önemli değişkenin istihdam olduğunun vurgulandığı çalışmada, belirlenen yıllarda meydana gelen yüksek büyüme rakamlarında dahi işsizliğin azalmadığı hatta bazı dönemlerde arttığı belirlenmiştir. İşsizlik ve büyüme arasında yapılmış olan Granger nedensellik ilişkisi sonuçlarında ise; beklenen ilişki olan büyümeden işsizliğe doğru bir ilişki değil, işsizlikten büyümeye doğru bir nedensellik bulunmuştur. Sonuç olarak ise, ekonomik olarak meydana gelen krizlerin işsizlik üzerinde bir etkiye sahip olmadığı belirlenmiş ve istihdamsız büyüme olgusunun altı çizilmiştir.

Barışık, Çevik ve Çevik, (2010) tarafından yapılan istihdam yaratmayan büyüme çalışmasında da literatürü destekler sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmada azaltılamayan işsizliğin nedeni olarak verimlilikte meydana gelen artış, tarım sektöründe yaşanan çözümlerle birlikte bu sektörde istihdam sağlayan bireylerin de işgücüne katılma çabası, kadın işgücünde meydana gelen artışlar, asimetrik bilginin varlığında meydana gelen artışlar ve ara eleman yetiştirme problemleri gösterilmektedir. Çalışmada işsizliğin azaltılamaması ile ilgili olarak dikkat çeken bir diğer bulgu ise yapısal dönüşümlerdir. Türkiye'nin önemli üretim ve ihracat sektörlerinden olan tekstil sektörünün emeğe dayalı yapısı, Çin'in teknoloji temelli yapılanması ile rekabet edememektedir. Teknoloji temelli tekstil sektörünün fiyat ve maliyetleri ile rekabet edemeyen Türk tekstil sektörü zamanla küçülmüş ve işsizlik artmıştır. Bir diğer husus ise, açılan süper marketlerin etkisiyle küçük esnafın rekabetten Son dönemlerde enflasyon hedeflemesi için kullanılmakta olan yöntem, tüm makroekonomik göstergelerin enflasyona göre yapılandırılmasına sebep olduğu gerekçesiyle çalışma tarafından eleştirilmiş ve bu durumun istihdam artışının önüne geçtiği belirtilmiştir.

Aksu ve Akkuş (2010) tarafından yapılmış olan çalışmada, özellikle ekonomik yapıda meydana gelmekte olan değişimlerin, mala karşı işlenen suçlar ile ilişkisi ele alınmıştır. 1970 ile 2007 yılları arasında mala karşı işlenen

suçların sosyoekonomik nedenleri üzerinde yapılmış olan çalışmada sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Çalışma sonucunda sosyoekonomik değişimler ile mala karşı işlenen suçlar arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiş ve mala karşı işlenen suçlar ile enflasyon, işsizlik ve okullaşma oranları arasında pozitif, reel kişi başı gelir ile ise negatif yönlü bir ilişki saptanmıştır. Reel kişi başına gelir ile bulunan ters yönlü ilişkiden dolayı, mala karşı işlenen suçların azaltılması için reel kişi başına hasılanın kullanılması önerilmiştir. Ekonomik problemlerin giderilmesi ve iyileştirilmesini amaçlayan bu uygulama ile birlikte hem toplumsal hem de bireysel refah düzeylerinde de iyileşme beklenmektedir. Yıldız, Öcal ve Yıldırım (2010) tarafından yapılan ve suç olgusunun sosyoekonomik belirleyicilerini Kayseri ili üzerinden araştıran çalışmada ise, 2002 ve 2008 yılları arası referans alınmıştır. Panel regresyona dayalı kurulan modelde nüfus ve işsizlik değişkenlerinin suç pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sonucunda ulaşılan bir diğer sonuç ise, gelir ve polis sayılarının suç değişkeni ile negatif ilişkisidir. Bu negatif ilişkinin gelir ve polis sayıları ile sınırlı kalmayıp, lise mezunlarını da kapsıyor olması dikkat çekicidir.

Murat ve Yılmaz-Eser (2013) tarafından yapılan çalışma, büyüme ve işsizlik arasında ilişkinin olmadığı yılları tespit etmesi bakımından önem arz etmektedir. 1971 ve 2011 dönemlerini kapsayan istihdam esnekliği yardımı ile yapılan analizde, yıllar itibarıyla meydana gelen değişimlerin dengesizliğinin altı çizilmiştir. Bazı yıllar için pozitif, bazı yıllar için ise negatif ilişkinin olduğunu belirten çalışmada; 1993, 2000, 2002, 2003 ve 2004 yıllarında meydana gelmiş olan ekonomik büyümelerin istihdama yansımadağı belirtilmiştir. Bulguları istihdamsız büyüme olarak adlandırmak yerine beraberinde istihdam artışı getirmeyen büyüme olarak tanımlayan çalışma, işsizlikte herhangi bir azalma olmamasını ise; işgücünde meydana gelen verimlilik artışı, mal ve hizmet ithalatında meydana gelen artışa ve sabit sermaye yatırımlarındaki azalmaya bağlamaktadır. Özeti yapılan çalışmalardan da görüleceği üzere Türkiye’de istihdamsız büyüme olgusunun geçerli olduğu görülmektedir. Literatürde bu düşüncüyü destekler nitelikte olan çalışmaların sayısı dikkat çekicidir. Bu durum, çalışma hipotezlerinden birisi olan ekonomik krizlerin işsizlik üzerine yansıdığı önermesinin kabul edilmeyebileceğine işaret olarak görülmüştür.

Fallahi ve Rodriguez (2014) tarafından, Amerika temelli olarak yapılan ve işsizlik ile suç arasındaki var olan bağlantıların ortaya çıkarılması için yapılmış olan çalışma da Türkiye harici bir ülkedeki bağlantıların belirlenmesi bağlamında önemli olarak görülmüştür. 1997 yılının 2. dönemi ile 2004 yılının 4. çeyreği arasında kapsayan çalışmada 2 amaca odaklanılmıştır. Bu amaçlardan ilki mülke karşı işlenen farklı suç türlerinin davranışsal temellerini incelemektir. Çalışmanın ikinci amacı ise ABD ekonomisinde mevcut olan işsizlik oranları ile mülke karşı işlenen suçlar arasındaki bağlantının ortaya konulmasıdır. Korelasyon temelli olarak yapılan analizlerin sonucunda, işsizlik ve hırsızlık arasında eş zamanlı bir ilişki bulunamasa da, ekonomik olarak daha durgun geçen zamanlarda motorlu araç hırsızlığında bir azalma görülmüştür.

Tunalı ve Özkaya (2016) tarafından hazırlanan işsizlik ve intihar ilişkisini inceleyen çalışmada, VAR analizi yardımı ile 1980- 2014 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. İntihar ile işsizlik arasında nedensellik olduğu hipotezini öne süren çalışmada, işsizlik ve intihar arasında çift yönlü bir nedenselliğe ulaşılmıştır. Burada işsizlik ve intihar arasında var olan ilişki normal karşılanırken, intihar değişkeninden işsizlik değişkenine doğru olan nedenselliği sorgulama ihtiyacı duyulmaktadır. Bu beklenmedik durumun açıklayıcısı olarak çalışma yine intihar verilerini göstermiştir. Özellikle kriz dönemlerinin ve ticari başarısızlığa bağlı intihar vakalarının altını çizen çalışma, TÜİK verilerine dayanarak, buhran dönemlerinde intihar vakalarının %26’sının ticari başarısızlığa bağlı olarak gerçekleştiğini belirtmektedir. Ticari başarısızlığa bağlı olarak intihar eden bir işverenin hem işyeri kapanmakta hem de işletmede çalışmakta olan bireyler işsiz kalmaktadırlar.

Ayla, Karış ve Kızıltan (2018) tarafından yapılmış olan çalışmada 1980-2016 dönemlerine ait intihar, boşanma ve evlilik konuları ekonomik kriz çerçevesinde tartışılmıştır. En küçük kareler yöntemine dayanan çalışmada, değişkenlerin hem anlık olarak hem de kriz sonrası değişimleri incelenmiştir. Boşanma sayıları ile ilgili olarak, hem krizlerin meydana geldiği dönemde (t) hem de 3 yıl sonra artışların meydana geldiği vurgulanmıştır. Boşanma sayılarında bir artışın kriz ile aynı dönem içinde gerçekleşiyor olmasına rağmen, evlenme değişkenine anlık olarak herhangi bir etki yansımamaktadır. Evlilik üzerine yansıma ise 2 yıl önce gerçekleşen bir ekonomik kriz ile ilişkilendirilirken, 3 yıl sonra bu negatif etki tamamen kaybolmaktadır. Bu durum, yazar tarafından, evliliklerin kriz yıllarında değil krizden çıkış dönemlerinde yapıldığına bir işaret olarak kabul edilmiştir. İntihar ile ilgili olarak ise 3 ve 4 yıl önce gerçekleşen bir krizin bugün intiharı arttırıyor oluşu dikkat çekmektedir. Bu bulgular krize yönelik atılacak olan tüm adımların kriz öncesini ve sonrasını da kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiği gerçeğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

4. VERİ VE YÖNTEM

1988-2012 yılları arasını kapsayan yıllık veriler, Türkiye İstatistik Kurumu ve Dünya Bankası aracılığı ile elde edilmiş ve bir takım oranlamalar ile modellenmiştir. Modelde kullanılacak olan veriler ve açıklamaları aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Model Verileri

VERİ	AÇIKLAMA
gsyih	Ekonomide meydana gelen krizlerin saptanması için kullanılacaktır. Dünya Bankası veri tabanı kullanılarak elde edilmiştir. (\$)
issiz_nufus	Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan işsiz bireylerin, toplam nüfusa oranlanmasıyla elde edilmiştir. Buradaki amaç nüfus değişimlerinin yanıltıcı olabileceğini düşündüğümüz etkisinden kurtulmaktır.
intihar_nufus	Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan hayati istatistiklerden elde edilmiştir. İntihar sayıları nedenlerine göre spesifik olarak kategorize edilmiş olmasına rağmen bu çalışmada toplam intihar sayısı kullanılacaktır. İşsizlik değişkeninde de belirtildiği üzere, artan nüfusunu etkisini analizden kaldırmak adına intihar ve nüfus arasında yüzdelik bir oran kullanılmıştır.
suc_nufus	Bu değişken Türkiye İstatistik Kurumu Adalet İstatistikleri kullanılarak derlenmiştir. Belirtilen yıllarda cezaevine giren hükümlü sayılarının nüfusa oranı olarak belirlenmiştir.
dummy_94 dummy_01 dummy_08	Ekonomik kriz yıllarının tespiti için modele 3 adet dummy (gölge/kukla) değişken ilave edilmiştir. Bu değişkenler kriz dönemlerine kadar 0 (sıfır), Kriz sonrası dönemlerde ise 1 (bir) değerini almıştır.

Tablo 1’ de gösterilen veriler Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik analizi ile işlenecektir. Granger nedensellik analizinin de temeline dayandığı zaman serileri analizinde verilerin durağanlığı önem arz etmektedir. Durağanlık ile anlatılmak istenen ortalama ile varyansın zaman içinde değişmeyen yani sabit olmasıdır. Durağanlık sınavından geçememiş veriler trend içerecektir ve bu veriler ile çalışılması durumunda ise sahte regresyon problemleri ile karşılaşılabilir (Çapık, 2014: 89). Durağanlığın sağlanmasında bilinen ve en yaygın olarak kullanılmakta olan yöntem birim kök testleridir. Durağanlığın nasıl formüle edileceği üzerine Dickey ve Fuller tarafından 1979 ve 1981 yıllarında geliştirilen bir yöntem ise durağanlığı test etmekte yaygın bir biçimde kullanılmaktadır (Akyüz, 2018: 184). David A. Dickey ve Wayne A. Fuller tarafından 1979 yılında *Journal of American Statistical Association* dergisinde yayınlanan çalışma ile ortaya konulmuş olan yöntemde, birim köklerin varlığı ve durağanlığı test edilebilmektedir. Basit bir otogresif modelde;

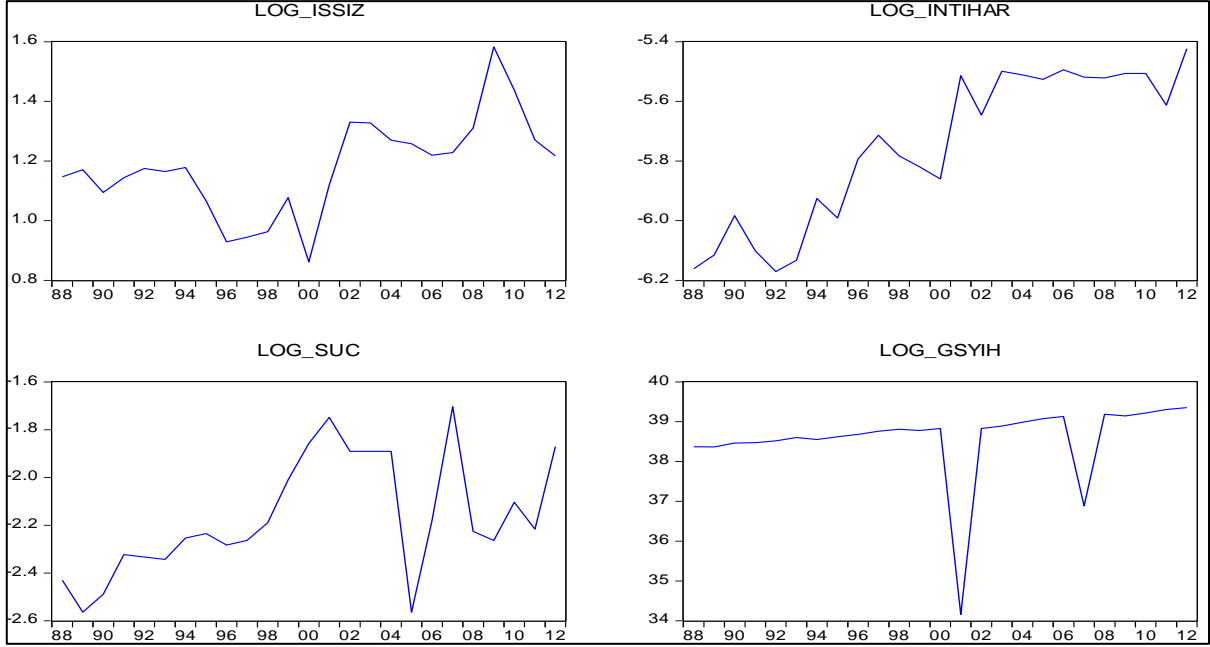
$Y_t = \rho Y_{t-1} + e_t$ Eşitliğinde Y_t gözlenen değeri, t ise zaman endeksini göstermek üzere; $|\rho| \geq 1$ olduğu gösterilebiliyorsa birim kökün varlığından söz edilebilmektedir. Burada e_t ise sıfır ortalamalı ve varyanslı bağımsız ve normal dağılımlı rasgele değişkenlerin bir dizisini temsil etmektedir (Dickey ve Fuller, 1979: 427). Dickey ve Fuller tarafından belirtilen hipotezler şu şekildedir; (Gujarati, 2006: 718-719).

$H_0: |\rho| \geq 1$: Birim kök mevcuttur. Seri durağan değildir.

$H_1: |\rho| < 1$: Birim kök yoktur. Seri durağandır.

ADF Birim kök testine göre sıfır hipotezi (H_0) birim kök varlığını yani değişkenlerin durağan olmadığını ifade ederken, alternatif hipotez (H_1) ise birim kökün olmadığı yani durağan durumu ifade eder. Bu durumda ADF testinin istatistik sonuçları, kritik değerden daha küçükse H_0 hipotezi reddedilip, H_1 hipotezi kabul edilmektedir (Çapık, 2014: 90). Dickey-Fuller testine, kullanılmakta olan değişkenin gecikmeli değerlerinin de eklenmesi ile birlikte oluşturulan Genişletilmiş Dickey-Fuller testi (ADF) ile, hata terimlerindeki korelasyon sorununun çözümü amaçlanmaktadır (Sancar ve Polat, 2015: 422). Bu çalışmada verilerin durağanlığının sınavmasında genişletilmiş Dickey-Fuller testi (ADF) kullanılacaktır.

Durağanlaştırma işlemine geçmeden önce verilerde durağanlık probleminin olup olmadığını incelemek faydalı olacaktır. Meydana gelen artış ve azalışları daha net görebilmek için doğal logaritmaları alınmış serilerin seviye durağanlığı, Şekil 1’ de gösterilmiştir.

Şekil 1. Durağanlık Öncesi Verilerin Grafiği

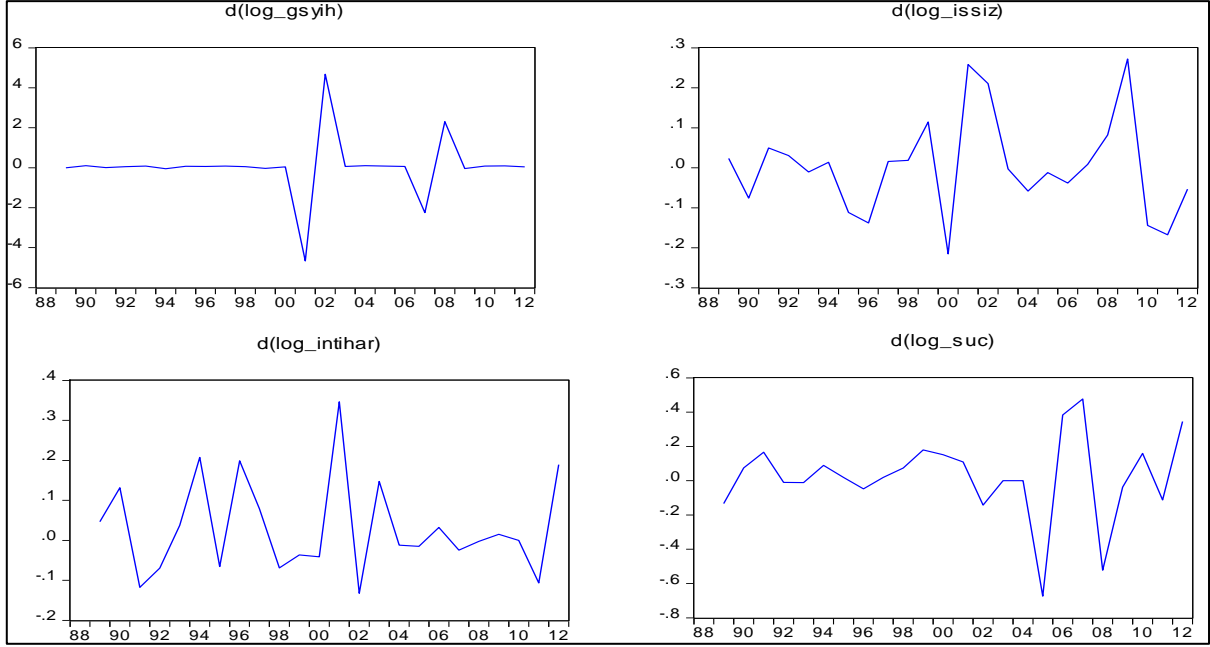
Tablo 2. Genişletilmiş Dickey- Fuller (ADF) Test Sonuçları

SEVİYE				BİRİNCİ FARK			
Değişkenler	ADF test İstatistiği	Gecikme Uzunluğu	%1 Kritik değer	Değişkenler	ADF test İstatistiği	Gecikme Uzunluğu	%1 Kritik değer
log_gsyih	0.167	1	-2.693	d(log_gsyih)	-8.142*	0	-2.669
log_issiz	-0.128	0	-2.664	d(log_issiz)	-4.661*	0	-2.669
log_suc	-1.047	2	-2.674	d(log_suc)	-6.115*	1	-2.674
log_intihar	-1.712	1	-2.669	d(log_intihar)	-6.416*	0	-2.666

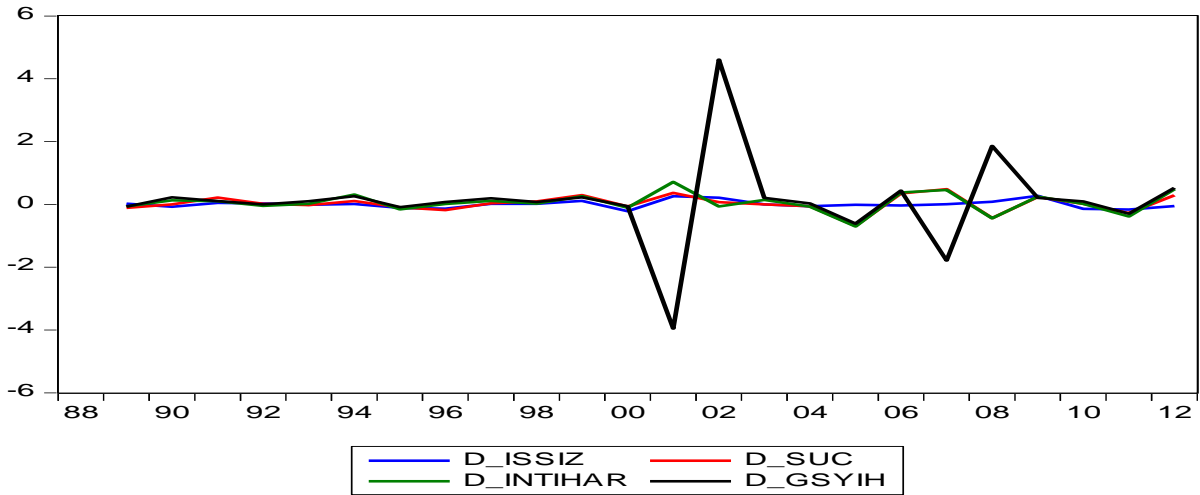
*Test istatistiğinin %1 önem düzeyinde anlamlılığını temsil etmektedir.

Not: Gecikme Uzunlukları Schwarz Bilgi Kriteri 'ne göre otomatik belirlenmiştir.

Yukarıda verilmiş olan tabloda, modelde kullanılan değişkenlere ait durağanlık testleri verilmiştir. Bu verilerin durağanlıkları sınanmadan önce doğal logaritmik dönüşümleri yapılmıştır. ADF test istatistiğinin, %1 kritik değerinden küçük olması durumunda gerçekleşecek olan durağanlık, seviye düzeyinde sağlanamamıştır. Modelde kullanılmakta olan değişkenlere doğal logaritmik dönüşüm uygulandıktan sonra birinci farklarında durağanlık sağlanmıştır. “d” sembolü ile gösterilen ve farkları alınmış olan serilerde, Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistik değeri %1 kritik değerden küçüktür. Bu durumda H_0 kabul edilemez, H_1 kabul edilir. Yani, kullanılacak değişkenler birinci derecelerde durağandır.

Şekil 2. Durağanlık Sınaması Sonrası Verilerin Grafikleri

Şekil 3. Modele Ait Durağan Değişkenlerin Birlikte Gösterimi

Şekil 2 ve Şekil 3' te de görüleceği üzere serilerin durağanlığı sağlanmıştır. Serilerin durağanlığının sağlanması aynı zamanda Granger Nedensellik Analizi için de gerekli koşulun sağlandığı anlamına gelmektedir.

Değişkenler arasında bir nedenselliğin varlığının araştırılması ve var olan nedenselliklerin yönü ile ilgili olarak bir takım sonuçlara ulaşmak için bir çok ampirik çalışmada Granger yöntemi kullanılmaktadır. Bu test bir takım eşitlikleri sınavarak nedenselliği araştırmaktadır. Bu eşitlikler şunlardır; (Granger, 1969: 431).

$$X_t = \sum_{i=1}^m a_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^m b_i Y_{t-i} + \varepsilon_{t1} \quad (1)$$

$$Y_t = \sum_{i=1}^m c_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^m d_i Y_{t-i} + \varepsilon_{t2} \quad (2)$$

Verilen denklemlerde a_i, b_i, c_i ve d_i gecikme katsayılarını ifade ederken, m ifadesi bütün değişkenler için ortak olan gecikme derecesini, ε_{t1} ve ε_{t2} ise korelasyona sahip olmayan süreçleri ifade etmektedir (Uzunöz ve Akçay, 2012: 8). Verilen bu denklemlerden yola çıkılarak basit olarak X ve Y değişkenlerinin bulunduğu bir model ele alındığında, eğer X değişkenine ait olan veriler modele eklenmesi, Y değişkeninin öngörüsüne katkıda

bulunuyorsa X değişkeni Y değişkeninin Granger Nedeni olarak ifade edilmektedir. Burada nedenselliğin yönü ise X değişkeninden Y değişkenine doğrudur. Burada H_0 hipotezi değişkenler arasında Granger nedenselliğinin olmadığını, H_1 ise bu iki değişken arasında nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir (Çapık, 2014: 94).

Granger nedensellik analizinin gecikme uzunluklarına duyarlı olduğu bilinmektedir. Belirli bir gecikme sayısı şartı olmadığı için, çalışma verilerinin yıllık olmasından ve gözlem sayısındaki azlığın serbestlik derecesi ile ilgili problemler yaratmasından dolayı, gecikme uzunlukları 1, 2 ve 3 olarak seçilmiştir. Seçilen gecikme uzunluklarından en uygunu belirlenmeye çalışılmıştır. Uygunluk için Akaike, Schwarz ve Hannan-Quinn Bilgi kriterleri dikkate alınmıştır.

Tablo 3. Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme Uzunluğu	AIC	SC	HQ
0	1.880629	2.676456	2.053344
1	1.863181	3.454834	2.208610
2	1.621924	4.009403	2.140068
3	-3.542579*	-0.359273*	-2.851720*

AIC: Akaike, SC: Schwarz, HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriterlerini Temsil Etmektedir.

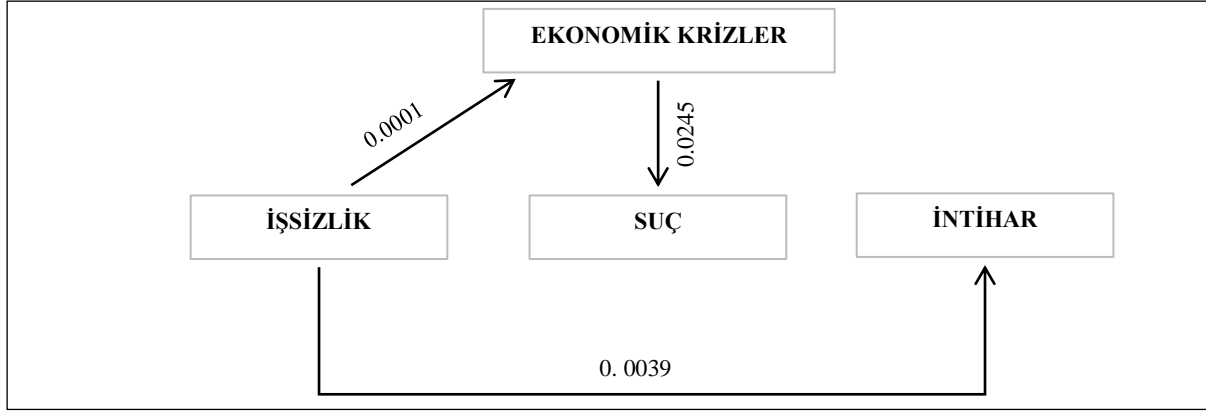
Uygun gecikme uzunluğu (*) sembolü ile ifade edilmiştir.

Uygun gecikme uzunluğunun 3 olarak belirlenmesinin ardından Granger Nedensellik Testi uygulanacaktır. Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi kriz yıllarını temsil eden ve kriz yıllarına kadar 0, kriz yıllarından sonra ise 1 değerini alan üç adet kukla (dummy) değişken modele dışsal olarak katılmıştır. Buradaki amacımız, ekonomik krizlerin modele dahil edilerek, krizin etkilerinin ortaya çıkarılmasıdır. Yapılan Granger nedensellik analizine ait sonuçlar Tablo 4' te gösterilmiştir.

Tablo 4. Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	Gecikme Uzunluğu	Ki-Kare	Prob. Değeri	SONUÇ
d(log_gsyih)	d(log_issiz)	3	21.78680	0.0001	H₁ KABUL
	d(log_suc)	3	5.148650	0.1612	H₀ Reddedilemez
	d(log_intihar)	3	5.425049	0.1432	H₀ Reddedilemez
d(log_issiz)	d(log_gsyih)	3	0.540360	0.9099	H₀ Reddedilemez
	d(log_suc)	3	5.651392	0.1299	H₀ Reddedilemez
	d(log_intihar)	3	0.614503	0.8931	H₀ Reddedilemez
d(log_suc)	d(log_gsyih)	3	9.394968	0.0245	H₁ KABUL
	d(log_issiz)	3	3.996835	0.2618	H₀ Reddedilemez
	d(log_intihar)	3	4.305771	0.2303	H₀ Reddedilemez
d(log_intihar)	d(log_gsyih)	3	4.712083	0.1941	H₀ Reddedilemez
	d(log_issiz)	3	13.38382	0.0039	H₁ KABUL
	d(log_suc)	3	3.263843	0.3527	H₀ Reddedilemez

Granger Nedensellik Testinin sonuçlarına göre; durağanlaştırılmış GSYİH verisi ile durağanlaştırılmış işsizlik verisi arasındaki ilişkinin olasılık değerinin (0.0001), 0.05'ten küçük olması sebebiyle nedensellik kabul edilmiştir (H_1 kabul edilmiştir). Sonuç olarak işsizlikten GSYİH' a doğru bir Granger Nedensellik vardır. Buna ilaveten işsizlik verisi bağımlı hale getirildiğinde ise krizler dahil olmak üzere hiçbir değişken ile arasında Granger nedenselliği bulunamamıştır. Suç değişkeni bağımlı olarak alındığında ise ekonomik krizleri tanımlamak adına kullanmış olduğumuz GSYİH verisi ile arasındaki olasılık değerinin (0.0245), 0.05'ten küçük olması sebebiyle H_1 kabul edilmiştir. Bu ilişkideki yön ise, GSYİH değişkeninden Suç değişkenine doğrudur. İntihar verisi bağımlı değişken olarak alındığında ise İşsizlik değişkeni ile arasındaki olasılık değerinin (0.0039), 0.05 değerinden küçük olması sebebiyle H_1 kabul edilmiştir. Bu Granger nedenselliğinin yönü ise işsizlik değişkeninden İntihar değişkenine doğrudur.

Şekil 4. Nedensellik Analizinin Sonuçlarının Şekilsel Gösterimi

Yukarıdaki şekilde, yapılan analiz sonucunda ulaşılmış olan Granger nedensellikleri ve bu nedenselliklerin yönü ok işaretleri ile gösterilmiştir. Ok işaretlerinin yanında yer alan değerler ise, Granger nedenselliğinin olasılık değerleridir.

Aralarında nedensellik ilişkisi bulunan değişkenlerin uzun dönemli ilişkilerinin incelenmesi için ise Engle Granger eşbütünlük testi uygulanmıştır. İki aşamadan oluşan bu yöntemde; aynı seviyede durağanlaşmış serilerin seviye değerleri ile kurulan regresyon modelinden elde edilmiş olan kalıntıların durağanlığı incelenmektedir. Eğer bu kalıntılar seviye değerlerinde durağan iseler, uzun dönemde birlikte hareket ederler, yani seriler eşbütünlüktür (Yıldıztan, 2011: 265). Aralarında Granger nedenselliği bulunmuş olan değişkenlere ait eşbütünlük testi sonuçları Tablo 5' te gösterilmiştir.

Tablo 5: Engle- Granger Eşbütünlük Testi

	SEVİYE					
	Sabitli		Sabitli ve Trendli		Sabitli ve Trendsiz	
	t	P	t	P	t	P
MODEL 1 (İşsizlik-İntihar)	-4.425866	0.0022*	-4.317895	0,0123*	-4.532504	0,0001*
MODEL 2 (Gsyih – Suç)	-5.532238	0.0002*	-5.356554	0,0016*	-5.681705	0,0000*
MODEL 3 (Gsyih- İşsizlik)	-4.496899	0,0018*	-4.388589	0,0106*	-4.604213	0,0001*

* %1 anlamlılık düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Verilen şekilden de anlaşılacağı üzere modellere ait hata terimlerinin p olasılık değeri 0.05' ten küçüktür, yani değişkenler eşbütünlüktür.

5. SONUÇ

Türkiye hem bulunduğu konum itibarıyla hem de küreselleşme hareketlerine ayak uydurmaya çalışan yapısı ile çok sayıda faktörün etkisine maruz kalmaktadır. Dış kaynaklı olayların ülke üzerine olumsuz etkisi olduğu kadar iç kaynaklı hadiselerinde bu durum üzerinde payı vardır. Yaşanan siyasi gelişmeler de bunlardan birisidir. Bunun en net örneği, Kara Çarşamba olarak bilinen 2001 krizinin fitilini ateşleyen, dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile dönemin Başbakanı Bülent Ecevit arasındaki Anayasa kitapçığı fırlatma olayıdır. Gelişmekte olan bir ülke olmanın verdiği kırılabilirlik ile birlikte yaşanan iç ve dış olumsuzluklar, başta üretim olmak üzere birçok faktörü etkisi altına almaktadır. Üretimde gelişen bu olumsuzlukların devam etmesi ise piyasaları kriz olarak tanımladığımız istenmeyen durumların içerisine sürüklemektedir.

Ekonomi kriz genellikle piyasa üzerine etki eden bir kavram olarak incelenmekle birlikte, esasen çok daha kapsamlıdır. Ekonomik krizler makro açıdan toplumun bütünü tarafından hissedilmekle beraber bu çalışmada mikro bazda bireyler üzerindeki etkisi ele alınmaya çalışılmıştır. Krizlerin zincirleme bir şekilde ilerleyerek bireyi etkisi altına aldığı hipoteziyle yola çıkılan çalışmada, bu hipotez tam olarak doğrulanamasa da, yakın ve önemli bulgulara ulaşılmıştır.

Ekonomik krizlerin işsizlik üzerine yansıdığı varsayımı, çalışmada yapılan analiz sonuçlarında ters yönlü olarak bulunmuştur. Bu durumun açıklanması için yapılan araştırmalarda karşılaşılan temel unsurlardan birisi istihdamsız büyüme kavramıdır (Uysal ve Alptekin, 2009: 77). Tüketim toplumlarında karşılaşılan bu olgu, üretim olmadan gerçekleşen büyümenin sonucunda işsizliğin değişmemesine neden olabilmektedir. Ekonomilerin farklı dönemlerinde işsizlik kavramının kriz ile ilişkilendirilmemiş olmasında ana sebep istihdamsız büyüme olarak görülmektedir. Üretim yapısı güçlü ekonomilerde, büyüme zamanlarında yeni iş alanlarının yaratılması ve var olan alanların desteklenmesi ile birlikte istihdam artışı gözlemlenebilmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde ise genellikle tüketim yoğun olduğu için gerek büyüme gerekse de ekonomik kriz dönemlerinde işsizlik oranları belirgin bir şekilde değişim göstermemektedir.

Mahkumiyet sayılarının nüfusun artış ve azalış etkilerinden etkilenmemesi maksatlı nüfusa oranlanma ile elde edilmiş olan veriler, ekonomik kriz ile Granger nedenselliği içerisindedir. Ekonomik krizlerden etkilenen hayat kalitesi, artan psikolojik ve maddi baskılar ile temel ihtiyaçların dahi karşılanmasında yaşanılacak zorluklar, bireyin illegal yöntemlere başvurmasında etkili olacaktır. Bu etkilerin işsizlik üzerinden yansiyarak gerçekleştiği varsayımı doğrulanmamış olsa da, bu durumun doğrudan kriz ile ilişkilendirilebilir olması da önemli bir bulgu olarak çalışma sonuçlarına yansımıştır. Suç konusu, bireyin hem toplumdaki hem de üretim mekanizmasından uzak kalarak emeğin kaybedilmesi anlamına gelmektedir. İşsizliğin azaltılması, istihdamsız büyüme gibi birçok kavram kullanarak önemini vurgulamaya çalıştığımız istihdam olgusunun, bu gibi olumsuz durumlar ile kaybedilmesi hiçbir otorite tarafından olumlu olarak görülmemektedir. Bu yüzden yasa yapıcılar ve diğer otoriteler tarafından üzerinde durulması gereken asıl konu, suçun cezalandırılması değil suçun önlenmesi olmalıdır.

Çalışma amaçlarından olan ve aralarında ilişki olduğu düşünülen işsizlik ve intihar arasında, bir nedensellik bulunmuş ve hipotez doğrulanmıştır. Burada da veriler, nüfusta meydana gelen dalgalanmaların etkisini azaltabilmek adına, nüfus ile oranlanmıştır. İşsizlik verilerinden intihar sayılarına doğru meydana gelen Granger nedenselliği, işsiz kalan bireyin de illegale kolayca sürüklenebileceğini göstermektedir. İşsizlik sonrası, gelirden yoksun kalan bireyin hayatını idame ettirmede yaşayacağı zorluklar, sosyal hayatının zarar görmesi, psikolojik ve psikiyatrik buhran ve depresyonlar emeğin kaybedilmesine dahi sebep olabilir.

Küreselleşmenin yoğunlaşması, iletişim teknolojilerinin gelişimi ve mecazi olarak ülkeler arasında sınırların kalkması, üretim toplumlarına geçiş için fırsat olarak görülebilir. Bu hareketlilik, sahip olduğu avantajın yanında bazı dezavantajları da bünyesinde barındırmaktadır. İletişim teknolojilerinin gelişimi sosyalleşme ihtiyacı duymayan bireylerin yalnızlaşarak toplumdaki izole olmasına yol açacaktır. Bireyler bir taraftan gelişen teknolojiye dolayı işsiz kalacaklarını ve makinelerin insan gücünün yerini alacağından endişesiyle yaşarken, diğer taraftan teknoloji üretmek bu durumu kendi yararına çevirmek yerine var olan teknolojilerin bağımlılığına girmekte ve hem toplumdaki hem üretimden soyutlanmaktadır. Bu durumu Weber tarafından ortaya konulmuş olan “*Demir Kafes Metaforu*” (Weber, 1999: 155-157)³ ile bağdaştırmak mümkündür. Bu çalışma için demir kafes metaforuna benzetilebilecek olgu ise, bireylerin teknoloji üretmeleri ve daha sonraki aşamalarda ise bu teknolojiye bağımlı hale gelmeleridir. Bu durum çalışma kapsamında kurmuş olduğumuz işsizlik ve illegal bağlantısının başlangıcı kabul edilebilir. Teknolojiyi üretmek ya da teknolojiye adapte olmak yerine bağımlı olmayı seçen bireyin karşılaşacağı sorunlardan birisi yapısal işsizliktir. İşsizlik sonucunda emeğin illegal bir döngüye gireceği düşüncesi, bu noktadan itibaren de geçerli olabilir. İlegal olarak belirtilmiş olan suç ve intihar olgusu, bireyin sadece kendisine değil hem topluma hem üretime hem de bağlı olduğu aile kurumuna etki etmektedir. Özellikle intihar konusunda da bahsettiğimiz üzere, ailede intihar eden bireylerin bulunması, daha sonraki kuşaklar açısından da tehlike oluşturmaktadır.

Çalışmada ulaşılmış olan tüm sonuçlar değerlendirildiğinde, politika yapıcı otoriteler için önerilebilecek ilk konu emeğin korunmasına yönelik çabaların artırılması ve üretime dayalı ekonomilere geçiş için gerekli yapısal reformların yapılmasıdır. Emeğin korunmasına yönelik etkileşime girilmesi sadece devletin üzerine düşen bir görev olmamakla birlikte; işçi, işveren ve devlet arasındaki iletişimin sağlanması konusunda köprü görevi görmekte olan sendikaların da vazifesidir. Bireylerin yaşam standartları belirli bir düzeyin üzerinde tutularak, tasarruflarının artışı sağlanmalıdır. Artan bu tasarruflar ile birlikte hem üretime dayalı ekonomilere geçiş için gereken yatırım harcamalarına bir kaynak sağlanacak hem de bireyin kriz dönemleri için güvendiği bir birikimi olacaktır. Bireylerin

³ Weber demir kafes metaforu için bürokrasiyi temel almıştır. Bireylerin kendileri tarafından yaratılmış bir olgu olan bürokrasinin, zaman içerisinde parçalanamaz, sızdırmaz ve bir defa toplum ile entegre olduğunda yıkılması en zor kurum olacağını belirtmektedir. Bu durum ise bireylerin özgürlüğünü tehdit edecektir. Detaylı bilgi için bk. Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji kuramları*. H. Külür (Çev.), Ankara: De Ki Basım Yayım.

birlikleri için yapılacak olan devlet teşvikleri ve hibeleri ile bireyin hem birikim yapmasına zemin hazırlanmalı hem de bireye destek verilmelidir. Bireyin herhangi bir iş yapması konusunda bürokratik işlemler olabildiğince azaltılmalı ve bireyin kendi işini kurmasına yardım edilmelidir. Özellikle bu tedbir ve önlemlerin kriz zamanlarında alınmasının daha güç olacağı düşünüldüğünde ise, tüm bu önlemlerin kriz öncesi dönemlerde alınması daha rasyonel olacaktır. Çünkü kriz sonrası alınan tedbirler ile kriz öncesi alınan tedbirlerin maliyetleri farklı olacaktır. Bireyin, başka bir deyişle emeğin toplumdaki soyutlanması ya da kaybedilmesi daha ciddi maliyetlere neden olabilecektir.

Emeğin ekonomik durumu haricinde korunması gereken bir diğer husus ise ruhsal durumudur. Günümüzde kalabalık şehirlerin sunduğu stresli ve zorlu hayat şartları insanlarda ruhsal çöküntülere sebep olabilmektedir. Depresyon ve stres gibi yaşam kalitesini aşağıya çeken durumlarda profesyonel bir destek almaktan kaçınan bireyin karşılaşacağı olumsuzluklar da artmaktadır. Bu durumun önüne geçilmesi için bireylerin bilgilendirilmesi ve profesyonel yardımlar konusunda teşvik edilmesi gerekmektedir. Bireylerin topluma kazandırılması, sosyalleşmesi ve daha kaliteli yaşayabilmesi için atılacak her türlü adım bir yandan işsizliğe, diğer yandan ise suç ve intihar konusunda azalmalara zemin hazırlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abanoz, İ. N. (2012). *Ekonomik kriz, kapitalizm ve suç*. İstanbul, Legal Yayıncılık.
- Akkuş, G. E. (2012). Phillips eğrisi: enflasyon-işsizlik değiş-tokuşu teorik bir inceleme. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(2), 99-151.
- Aksu, H. ve Akkuş, Y. (2010). Türkiye’de mala karşı suçların sosyoekonomik belirleyicileri üzerine bir deneme: Sınır testi yaklaşımı (1970- 2007). *Sosyoekonomi*, 191- 214.
- Aktan, C. C. ve Şen, H. (2001). Ekonomik kriz: nedenler ve çözüm önerileri. *Yeni Türkiye Dergisi*, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, 2(42), 1225-1230.
- Akyüz, E. H. (2018). Vektör otoregresyon (VAR) modeli ile iklimsel değişkenlerin istatistiksel analizi. *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 10(2), 183-192.
- Aren, S. (2008). *İstihdam para ve iktisadi politika*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Barışık, S., Çevik, E. İ. ve Çevik, N. K. (2010). Türkiye’de okun yasası, asimetri ilişkisi ve istihdam yaratmayan büyüme: Markov-Switching yaklaşımı. *Maliye Dergisi*, 2(159), 88-102.
- Ayla, D., Karış, Ç. ve Kızıltan, A. (2019). Ekonomik krizlerin sosyal etkileri: Türkiye üzerine bir uygulama (1980-2016). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(2), 415-434.
- Çapık, E. (2014). *Türkiye’de dış borç-büyüme ilişkisi: 1979-2012 dönemi üzerine bir inceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Delice, G. (2003). Finansal krizler: teorik ve tarihsel bir perspektif. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 20, 57-81.
- Deniz, İ., Ersöz, A. G., İldeş, N. ve Türkarlan, N. (2001). 1995-2000 Yılları resmi kayıtlarından Batman’da gerçekleşen intihar ve intihar girişimleri üzerine bir inceleme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 4(4).
- Dickey, D. A. and Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431.
- Dolu, O. (2015). *Suç teorileri: Teori, araştırma ve uygulamada kriminoloji*. Ankara: Global Politika ve Strateji Yayınları.
- Dönmezer, S. (1994). *Kriminoloji*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar*. Z. Z. İlgelen (Çev.), İstanbul: Pozitif Yayıncılık.
- Ekici, G., Savaş, A. H. ve Çıtak, S. (2001). İntihar riskini artıran psikososyal etmenler (sosyal güvence yokluğu, göç ve diğer stresörler). *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2(4), 204-212.
- Fallahi, F. ve Rodriguez, G. (2014). Link between unemployment and crime in the US: A Markov-Switching approach. *Social Science Research*, 45, 33-45.

- Granger, C. W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica Journal of the Econometric Society*, 424-438.
- Gujarati, D. N. (2006). *Temel ekonometri*. Ü. Şenesen, G.G. Şenesen (Çev.), İstanbul: Literatür Yayınları.
- Işığışık, Ö. (2014). *İstihdam ve işsizlik*. Bursa: Dora Basım-Yayın.
- İçli, T. G. (2013). *Kriminoloji*. Seçkin Yayıncılık.
- Keskin, Ü. H. (2004). *Ekonomik krizlerde küresel güçler: 2001 Türkiye ekonomik krizi*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kibritçiöğlü, A. (2001). Türkiye’de ekonomik krizler ve hükümetler, 1969-2001. *Yeni Türkiye Dergisi*, 1-2.
- Korkmaz, A. ve Mahiroğulları, A. (2007). *İşsizlikle mücadelede emek piyasası politikaları –Türkiye ve AB ülkeleri-*. Bursa: Ekin Basım Yayım Dağıtım.
- Liska, A. E. ve Warner, B. D. (1991). Functions of crime: A paradoxical process. *American Journal of Sociology*, 96(6), 1441-1463.
- Lordoğlu, K., Özkaplan, N. ve Törüner, M. (1999). *Çalışma iktisadı*. İstanbul: Bitá Basım Yayım.
- Maslow, A. H. (1943), *A theory of human motivation*. *Psychological Review*, 50(4), 370-396.
- Murat, S. ve Yılmaz-Eser, B. (2013). Türkiye’de ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisi: İstihdam yaratmayan büyüme olgusunun geçerliliği. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2(3), 92-123.
- Özatay, F. (2010). *Finansal krizler ve Türkiye*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık.
- Papps, K. L. ve Winkelmann, R. (2000). Unemployment and crime: New evidence for an old question. *New Zealand Economic Papers*, 34(1), 53-71.
- Platon. (2007). *Yasalar*. Şentuna, C. ve Babür, S. (Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji kuramları*. H. Külür (Çev.), Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Sancar, C. ve Polat, M. A. (2015). Türkiye’de ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve ithalat ilişkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 6(12), 416-432.
- Sokullu-Akıncı, F. R. (2016). *Kriminoloji*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Tarde, G. (1903). The laws of imitation. E. C. Parsons (Çev.), New York: *Henry Holt and Company*.
- Topbaş, F. (2007). İşsizlik ve intihar ilişkisi: 1975-2005 VAR analizi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2, 161-172.
- Tunalı, H. ve Özkaya, S. (2016). Türkiye’de işsizlik-intihar ilişkisinin analizi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(2), 56-70.
- Uysal, D. ve Alptekin, V. (2009). Türkiye ekonomisinde büyüme-işsizlik ilişkisinin VAR modeli yardımıyla sınanması (1980-2007). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 69-78.
- Weber, M. (1999). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu*. Z. Gürata (Çev.), Ayraç Yayınevi.
- Yaprak, Ş. (2009). Ekonomik krizlerin istihdama yansımaları. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 1(2), 41-54.
- Yavuz, A. (2012). İşgücü, istihdam ve kriz olgusu, İstanbul Ticaret Odası. (İTO) Yayınları, *Sektörel Etütler ve Araştırmalar*, Yayın No: 2010-122.
- Yıldız, R., Öcal, O. ve Yıldırım, E. (2010). Suçun sosyoekonomik belirleyicileri: Kayseri üzerine bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36, 15-31.
- Yıldırta, D. Ç. (2011). *E-Views uygulamalı temel ekonometri: Makro ekonomik verilerle*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

SAĞLIK ÇALIŞANLARININ ÖRGÜTSEL DEĞİŞİM SÜRECİNDEKİ ALGILARI*

THE PERCEPTIONS OF HEALTHCARE PROFESSIONALS IN THE ORGANIZATIONAL CHANGE PROCESS

Mürüvvet TUĞLACI YILMAZ¹

Dr. Öğr. Üyesi Sezai ÖZTOP²

ÖZ

Gelişen teknolojilere uyum sağlayabilmek, değişen ve artan müşteri beklentilerine yanıt verebilmek ve küreselleşen rekabet sarmalı içinde varlığını sürdürmek isteyen örgütler, örgütsel değişim sürecini iyi yönetmek durumundadırlar. Gelişen teknolojiye uyum sağlamak ve sağlık hizmeti alanların artan kalite beklentilerini karşılayabilmek için sağlık sektöründe de önemli değişimler yaşanmaktadır. Türkiye’de sağlık sektöründeki en güncel değişimler, 2003-2009 ve 2009-2014 yılları arasında gerçekleştirilen ve iki aşamadan oluşan Sağlıkta Dönüşüm Programı vasıtasıyla olmuştur. Bu çalışmanın amacı, sağlık çalışanlarının sağlıkta dönüşüm programı içinde yaşadıkları örgütsel değişim sürecine yönelik algılarını tespit etmektir. Bu amaçla, Burdur Devlet Hastanesinde anket tekniğine dayalı bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Anketlerden elde edilen verilerin SPSS yazılımı ile analizi sonucu ulaşılan bulgulara göre, yaşanan değişimin daha çok iş yapma yöntemlerinde, hastane prosedürlerinde, insan kaynağı ve teknolojik alanlarda gerçekleştiği görülmüştür. Hastanede yaşanan örgütsel değişimdeki temel amacın hasta ve yakınlarının memnuniyet düzeyinin artırılması olduğu ve çalışanların değişim süreci içinde bilgilendirildikleri tespit edilmiştir. Örgütsel değişime yönelik en önemli direncin ise mevcut alışkanların değişecek olmasından kaynaklandığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Değişim, Sağlıkta Dönüşüm Programı, Burdur Devlet Hastanesi.

JEL Sınıflandırma Kodları: M12, I18, D23, D73.

ABSTRACT

The organizations desiring to adapt the developing technologies and to meet continuously changing and increasing customer demands, and to survive in a competitive environment should be able to manage the process of their organizational change. Extensive changes have been carried out in the health sector in order to keep up with the developing technologies and to meet increasing qualified service demands of the people. The most current changes in the health sector in Turkey have been accomplished by means of the Health Transformation Program that was realized in the periods of 2003-2009 and 2009-2014, and is composed of two-phases. The aim of the study is to determine the perceptions of healthcare personnel toward the organizational change process during the Health

* Bu çalışma, Dr. Öğr. Üyesi Sezai ÖZTOP danışmanlığında Mürüvvet TUĞLACI (YILMAZ) tarafından 2018 yılında tamamlanan “Sağlık Çalışanlarının Örgütsel Değişim Sürecindeki Algılarına Yönelik Bir Araştırma: Burdur Devlet Hastanesi Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Bu çalışma için, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan GO2017/16 sayılı ve 03.01.2018 tarihli “Etik Kurul Onayı” alınmıştır.

¹ Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Bilim Uzmanı, muruvvettuglaci@hotmail.com

² Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, sezaioztop@mehmetakif.edu.tr

Transformation Program. For this purpose, a research is carried out by means of questionnaire technique in the Burdur State Hospital. According to the findings of the questionnaire that is analyzed with the SPSS software, it is found that the organizational change in the hospital is composed of service-providing methods, hospital procedures, human resources and technological fields. It is determined that the primary objective of the organizational change process in the hospital is to increase the customer satisfaction level of patients and their relatives, and that the healthcare professionals are informed during the process. It is also determined also that the most important cause of the resistance against the organizational change is the possibility of change in present routines after the change process.

Keywords: Organizational Change, Health Transformation Program, Burdur Public Hospital.

JEL Classification Codes: M12, I18, D23, D73.

1. GİRİŞ

Değişim, herhangi bir şeyin başlangıçtaki halinden farklı bir duruma gelmesi, günümüz örgütleri açısından bir zorunluluk halini alan örgütsel değişim ise örgütsel amaçları daha etkin şekilde başarmak, kaynakları daha verimli kullanmak ve daha yüksek hedeflere ulaşabilmek amacıyla uygulanan planlı ve sistemli bir dönüşümdür. Biyolojik sistemlerin çevresel koşullara uyum sağlaması veya değişimi doğal yollarla gerçekleştirebilen bir durum olmasına rağmen, örgütlerin çevresel koşullardaki değişimlere göre kendini adapte etme başarısı yönetsel bir çabanın sonucu gerçekleşmektedir. Örgüt yönetimlerinin en önemli faaliyetlerinden birisi, örgütlerin varlığının devamı için çevresel faktörlerdeki değişimleri takip etmek ve buna uygun değişim süreçlerini planlamak ve uygulamaktır.

Örgütlerdeki değişimin başlıca dış kaynaklı nedenleri; teknolojik gelişmeler, sosyal ve kültürel koşullar, rekabet piyasası, ekonomik koşullar, hukuki çevre koşulları olarak gösterilebilir. İç kaynaklı nedenler arasında ise çalışanlar arası çatışmalar ve iletişim sorunları, maliyet artışları, satışların düşmesi ve personel beklentilerinin yükselmesi sayılabilir. Örgütsel değişimdeki başarı, değişime kaynaklık eden iç ve dış faktörleri iyi tespit ederek, değişim sürecini çok yönlü ama esnek bir vektörel projeksiyon ekseninde planlamak ve uygulamakta saklıdır.

Günümüzün çevresel koşullarında sağlığa yönelik olumsuz etkenlerin çoğalması, artan ve yaşlanan nüfusun da etkisiyle sağlık sektöründe daha etkin ve verimli uygulamalara duyulan ihtiyaç dünyada sağlık sektöründe köklü değişimleri doğurmuştur. Türkiye’de de değişimin en yoğun olarak yaşandığı sektörlerden birisi sağlık sektörüdür. Sağlık alanında 2000’li yıllarla birlikte yoğunlaşan değişim süreci, Sağlıkta Dönüşüm Programı altında gerçekleştirilmiştir. Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın ilk aşaması (2003-2009) altı bileşenden, ikinci aşaması (2009-2014) ise üç bileşenden oluşmuştur. Uygulamaları ve etkileri halen devam eden sağlıkta dönüşüm süreci, birçok sağlık kurumunda ciddi güçlükler içinde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu çalışma, Burdur Devlet Hastanesi örneğinde sağlık çalışanlarının değişim sürecindeki uygulamalara yönelik algılarını tespit ederek, sonraki değişim süreçlerine yönelik katkı sunma amacına yöneliktir.

Çalışmada, öncelikle örgütsel değişim kavramı, değişimin nedenleri, türlerine ve modellerine değinilmekte, sonra Türkiye’de tarihsel süreçte sağlık sektöründeki değişim ve dönüşümler ile en güncel ve en kapsamlı değişimin gerçekleştirildiği Sağlıkta Dönüşüm Programına ilişkin bilgiler aktarılmaktadır. Araştırma başlığı altında ise Sağlıkta Dönüşüm Programı çerçevesinde Burdur Devlet Hastanesinde gerçekleştirilen örgütsel değişime yönelik olarak sağlık çalışanlarının algılarını belirlemeye yönelik araştırmanın bilgi ve bulguları sunulmaktadır.

2. ÖRGÜTSEL DEĞİŞİM

Değişim kavramı; “herhangi bir şeyi bir düzeyden başka bir düzeye getirmeyi ifade ederken, nesnelerin yerlerinin değiştirilmesinden kişisel bilgi ve yeteneklerin mevcut durumdan farklı bir konuma getirilmesine kadar olan her türlü farklılığı da içine almaktadır” (Koçel, 2014: 784). Van de Ven ve Poole (1995: 512) ise değişimi “Bir örgüt varlığının zamanla form, yapı veya kalitesindeki farklılığın görgül incelemesi” olarak tanımlamaktadır. Örgütlerdeki değişimleri ifade eden örgütsel değişim kavramı ise “var olan amaçları daha etkili bir şekilde başarmak veya yeni amaçlara erişmek için örgüte katkıda bulunan planlı, alışılmışın dışında, önceden düşünülmüş özgün çabalar bütünü” olarak tarif edilmektedir (Owens, 1987: 243).

Örgütsel değişimdeki temel amaç, verimliliği artırmak ve örgüt potansiyelini geliştirmektir (Harvey & Brown, 1988: 3). Her ne kadar değişim kaçınılmaz olsa da örgütler zorunlu ya da gönüllü olarak değişime pek yatkın değildirler. Örgütlerdeki değişimin dış kaynaklı nedenleri; ekonomik şartlardaki değişimler, teknolojik gelişmeler, piyasa koşullarındaki değişimler, hukuki koşullardaki değişimler, sosyal ve politik faktörler ve tüketicilere ilişkin değişimlerken, iç kaynaklı nedenleri ise başarısızlık ve verimsizlikler, hatalı yönetim uygulamaları, finansal sorunlar, ortaklık yapısındaki değişimler, iş yapma tekniklerinin değişimi, büyüme, insan kaynağı sorunları ve inovasyonlar olarak sıralanmaktadır (Koçel, 2014:792-793).

Örgütsel değişim türleri dönüşümsel, gelişimsel, geçişsel, yakınsak, otoriter, devrimsel, evrimsel ve katılımcı olarak sınıflandırılmaktadır. Örgütsel çevredeki değişim büyük değilse bazı küçük değişiklikler yeterli olacaktır. Değişim büyükse radikal değişimler gereklidir. Örgüt stratejilerinde ve süreçlerinde yapılacak küçük çaplı değişimler geçişsel veya gelişimsel olarak sınıflandırılırken, köklü değişimler ise dönüşümsel olarak sınıflandırılmaktadır (Öztop, 2014: 23).

Örgütlerde değişimin yürütülmesine yönelik olarak, sayısı 40'ün üzerindeki modeller arasında ilk ve en kısa model olan Kurt Lewin'in (1947) Üç Aşamalı Değişim modeli; çözülme, değişme ve dondurma şeklinde üç adımdan oluşmaktadır.

Şekil 1. Kurt Lewin'in Üç Aşamalı Değişim Modeli

Kaynak: (Koçel, 2014: 796).

Lewin'in modelinin *çözülme* evresinde çalışanlar değişim ihtiyacının farkına varmaları ve kabullenmeleri amaçlanmaktadır. İkinci aşama olan *değişme* evresinde ise eski durumdan yeni duruma geçiş gerçekleşmektedir. Son aşama olan *donma* evresinde de yeni davranışların devamlı kılınması ve geriye dönüşün olmaması amaçlanmıştır (Burns, 2004: 986).

Sekiz aşamadan oluşan ve en geniş kapsamlı değişim modelinin sahibi olan Kotter (2012: 23, 25) ise örgütlerde yaşanacak değişim süreci için sekiz adım belirlemiş ve adımların sırasına vurgu yapmıştır. Kotter'in Lewin'in modeline göre daha geliştirilmiş olan modelinde yer alan adımlar:

- 1) Aciliyet duygusunu yaratmak,
- 2) Rehberlik koalisyonu inşa etmek,
- 3) Stratejik vizyon ve girişimler oluşturmak,
- 4) Gönüllü bir grup olmak,
- 5) Engelleri kaldırarak eylemi etkinleştirmek,
- 6) Kısa vadeli kazançlar elde etmek,
- 7) Hızlanmayı devam ettirmek,
- 8) Değişikliği kurumsallaştırmak.

3. TÜRK SAĞLIK SEKTÖRÜNDEKİ DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM

Kamu yönetimindeki değişimler, belirlenen politikalar doğrultusunda kanunlar, yönetmelikler ve yönergeler çıkarılması yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Sağlık kurumlarındaki değişim süreçleri de belirlenen politikalar doğrultusunda ortaya çıkan mevzuatlar vasıtasıyla biçimlendirilmiştir. Geçmiş dönemde sağlık politikaları ile biçimlendirilmeye çalışılan dönüşümler, 2000'li yıllardan sonra Sağlıkta Dönüşüm Programı ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde, Sağlıkta Dönüşüm Programı'na geçmeden önce, sağlık hizmetlerine ilişkin tanım ve açıklamalara ve ardından Türkiye'de sağlık sektörünün geçirdiği dönüşüm sürecine ilişkin olarak sağlık politikalarındaki dönemselliklere yer verilmektedir.

Kişilerin ve toplumların sağlığının korunması ve geliştirilmesi, hastalandıklarında teşhis ederek tedavilerini gerçekleştirmek ve rehabilitasyon sağlamak, sakat kalanların başkalarına bağlı kalmadan yaşamlarını

sürdürebilmelerini sağlamak ve toplumun sağlık kalitesini yükseltmek için yapılan tüm faaliyetler sağlık hizmetleri olarak tanımlanmaktadır (Kol, 2014: 38). Sağlık hizmetlerinin özellikleri arasında kamusal olma, dışsallık yayma, bilgi asimetrisinin olması ve sağlık hizmetlerinin toplumsallığı gibi özellikler (Memişoğlu, 2011: 46) yanında, ikamesinin olmaması ve bu hizmete yönelik talebin belirsiz olması da vardır (Kol, 2014: 44-46).

Sağlık hizmetleri; koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetleri ile rehabilitasyon hizmeti şeklinde üçe ayrılmaktadır. Koruyucu sağlık hizmetleri sayesinde toplumdaki sağlık koşulları iyileştirilir ve önceden tedbir alınarak toplum ve bireylere sağlık sorunları ortaya çıkmadan koruma sağlanmış olur. Tedavi edici sağlık hizmetleri ise sağlık hizmetleri talebinin ortaya çıkmasıyla uygulanan tedaviyi kapsar. Tedavi edici sağlık hizmetleri dört basamak halinde sunulmaktadır. Rehabilitasyon hizmeti; fiziksel veya duygusal açıdan sakat kalmış olanların başkalarına bağımlı olmadan hayatlarını sürdürebilmeleri ve tekrar eski yaşamlarına geri dönebilmeleri için verilen hizmettir (Çetin, 2011: 5-10). Sağlık hizmetleri, sağlık harcamalarının hızlı artışıyla birlikte özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren önem kazanmış ve sağlık hizmetlerine ayrılan kaynakların kullanımını ve sonuçlarını sorgulayan yaklaşımlar ortaya çıkmış ve çeşitli düzenlemeler vasıtasıyla etkinlik ve verimlilik arayışı başlamıştır (Ateş ve Kırılmaz, 2015: 98).

3.1. Türkiye’de Sağlık Politikalarında Dönemsel Özellikler

Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren sağlık alanında çeşitli dönemlerde güçlü politikalar ortaya konulmuştur. Bu dönemler; 1920-1923 arası, 1923-1946 arası, 1946-1960 arası, 1960-1980 arası ve 1980-2002 yılları arası sağlık politikaları ve 2003-2014 yılları arasında Sağlıkta Dönüşüm Programıdır (Akdağ, 2008: 11-20).

3.1.1. 1920-1923 Yılları Arası Sağlık Politikaları

Sağlık hizmetlerinin yetersiz kalması nedeniyle sağlık hizmetleri ve sağlık hizmet sunucularının artırılması, salgın hastalıkların önlenmesi ve daha sağlıklı bireyler yetiştirilmesi gerektiği görüldü (Soyer, 2004: 65). TBMM’nin açılışından sonra sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi ve ayrı bir bakanlık tarafından yerine getirilmesi için 3 Mayıs 1920 tarihinde 3 sayılı kanunu kabul ederek Sağlık Bakanlığı kurulmuştur. İlk Sağlık Bakanı Adnan Adıvar, daha çok savaş yaralarının sarılmasına ve mevzuatı geliştirmeye yönelik çalışmalarda bulunmuştur (Önder, 2013: 67).

3.1.2. 1923-1946 Yılları Arası Sağlık Politikaları

Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte mevzuat çalışmaları başlatılmış olmasına rağmen sağlık sistemine ilişkin kayıtlar oluşturulamamış, ancak savaş yıllarının ortaya çıkardığı sorunlar ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde merkezi idare önleyici sağlık hizmetlerine yönelik çalışmalarda bulunurken yerel yönetimler, tedavi edici hizmetleri yerine getirmiştir (Fedai, 2019: 2028).

Cumhuriyet’in ilanından sonraki Sağlık Bakanı Dr. Refik Saydam dönemindeki sağlık politikaları sağlık hizmetleri yönetiminin merkezi idareden yürütülmesi esas alınarak oluşturulmuştur. Bu dönemde bulaşıcı hastalıklarla mücadele programları başlatılmıştır (Akdağ, 2008: 13-14). Merkezi yönetim, koruyucu sağlık hizmetlerini yerine getirirken; yerel yönetimler, tedavi edici sağlık hizmetlerini sunmaktaydı. Yerel yönetimlerin takibi ve organize edilmesi hükümetin sorumluluğundaydı. Bu dönemde sağlık hizmeti sunucu sayısını arttırmak ve tıp eğitimine teşvik için burs verilmiş, yatılı yurtlar açılarak ücretsiz kalabilmeleri sağlanmış, tıp eğitimini tamamlayanlara mecburi hizmet konulmuş ve yüksek ücret ödemeleri yapılmıştır (Savaş, Karahan ve Saka, 2002: 13-14).

3.1.3. 1946-1960 Yılları Arası Sağlık Politikaları

İkinci Dünya Savaşı sonrasında sağlık hizmetlerinde gerilemeler yaşanmış ve salgın hastalıkların yayılmasıyla birlikte ölüm oranlarında artış yaşanmıştır (Savaş vd., 2002: 14). 1946 yılındaki Yüksek Sağlık Şurası, Sağlık Bakanı Dr. Behçet Uz tarafından açıklanan “Birinci On Yıllık Sağlık Planını” kabul etmiştir (Soyer, 2004: 88). Bu planın uygulanması için Türkiye’de yedi sağlık bölgesi belirlenmiş ve her bölge için özel bir örgütlenme hedeflenmişti. Kanunlaşmayan bu plan, yanlış anlamalar sonucunda maliyeti çok yüksek ancak verimi düşük sağlık kurumları ortaya çıkarmıştır (Dirican, 2018: 189). 1946 yılında işçilere sağlık hizmeti sunabilmek amacıyla Sosyal Sigortalar Kurumu kurulmuş ve 1952 yılından itibaren sigortalı işçilere hizmet sağlayabilmek için hastaneler ve sağlık kuruluşları kurulmuştur. 1954 yılında Dr. Behçet Uz tarafından açıklanan “Milli Sağlık Programı ve Sağlık Bankası Hakkında Etütler” planı ile Türkiye 16 bölgeye ayrılarak sağlık hizmetleri planlanmıştır (Akdağ, 2008: 15).

1955 yılında, sağlık hizmeti sunucularının sayısını arttırabilmek için İstanbul ve Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne ilave olarak Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi açılmıştır. Hemşire ihtiyacını karşılayabilmek için İstanbul, Erzurum, Sivas, Diyarbakır, İzmir ve Trabzon'da okullar açılmıştır. 1952 yılında Ankara'da ebelik okulu ve 1952 yılı ile 1954 yılı arasında İzmir, Erzurum ve Malatya'da ise köy ebe okulları açılmıştır. Sağlık hizmeti sunucuları sayısında yaşanan artış nedeniyle devlet bu konuda düzenleme yapmak için 1953 yılında Türk Tabipleri Birliği Kanunu'nu ve 1954 yılında da Hemşirelik Kanunu'nu çıkarmıştır (Soyer, 2004: 90-91). Bu dönemlerde sağlıkta yaşanan olumlu gelişmeler nedeniyle, veremden ölen sayısında, bebek ölüm hızında ve tüberküloza bağlı ölüm hızında düşüş yaşanmıştır. 1947 yılında Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı bünyesinde Biyolojik Kontrol Laboratuvarı kurulmuş ve bir aşı istasyonu hizmete açılmıştır. Bu yıldan itibaren BCG aşısı ve 1948 yılında boğmaca aşısı üretimine başlanmıştır (Akdağ, 2008: 17).

3.1.4. 1960-1980 Yılları Arası Sağlık Politikaları

Bu dönemde sosyalizasyon amaçlanmıştır. 1961 yılında Prof. Dr. Nusret Fişek'in de önderliğinde hazırlanan 224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun, Milli Birlik Komitesi tarafından kabul edilmiştir (Şen, 2013: 34). Bu kanundan dolayı bu döneme Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Dönemi denilmiştir (Önder, 2013: 71). Bu dönemde bulaşıcı hastalıklar ile mücadele edilmiştir. 7402 sayılı "Sıtmanın İmhası Hakkında Kanun" kabul edilerek sıtma ile mücadeleye yönelik uygulamalara yer verilmiştir. Verem ile mücadelede ise 1960 yılında Verem Savaşı Genel Müdürlüğü ve Gezici Röntgen Verem Tarama Ekipleri kurulmuştur. Tüm bu bulaşıcı hastalıklarla mücadeleye merkez olan kurum Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü olmuştur. Bu dönemde kanserle mücadeleye de yer verilmiş olup, 1960 öncesinde Türk Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu kurulmuş fakat ilk kanser hastanesi 1960 sonrasında açılmıştır (Soyer, 2004: 93-94).

1965 yılında çıkarılan 554 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun ile nüfus arttırıcı politikadan nüfus hızını sınırlayıcı politikaya geçiş yapıldı. Geniş bölgede tek yönlü hizmet anlayışının karşısı olan dar bölgede çok yönlü hizmet anlayışı oluşturuldu. 1878 yılında çıkarılan Sağlık Personelinin Tam Süre Çalışma Esaslarına Dair Kanun ile doktorların muayenehane açması yasaklanmış olsa da 1980 yılında çıkarılan Sağlık Personelinin Tazminat ve Çalışma Esaslarına Dair Kanun ile geriye dönüldü (Akdağ, 2008: 17-18).

3.1.5. 1980-2002 Yılları Arası Sağlık Politikaları

IMF desteğiyle oluşturulan 24 Ocak 1980 kararları ile Neoliberal politika devlet politikası olarak kabul edildi (Acar, 2017: 5). Neoliberal politika benimsendikten sonra sağlık hizmetlerinde "Aktif Özelleştirme Dönemi" olarak nitelendirebileceğimiz döneme geçilmiş ve T.C. Anayasası yeniden düzenlenmiştir (Akdur, 2008: 5). 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde yer alan "Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir." maddeler ile ilk defa sağlık hizmeti sunumunda özelleştirmeden bahsedilerek değişen ekonomik politikaların sağlık hizmet sunumunu da etkilediği anlaşılmaktadır (Şen, 2013: 28). 60. maddede ise "Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar" ifadesine yer verilmiştir. 1961 Anayasası'nda sağlık hizmetlerinin devlet tarafından yerine getirilmesi vurgulanırken, 1982 Anayasası'nda ise devletin görevi sağlık hizmetlerini denetlemek ve düzenlemek olarak tanımlanmıştır (Sapmaz, 2017: 72).

1987 yılında 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Genel Kanununu çıkarılmışsa da bazı maddeleri Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildiği için uygulanamamıştır (Atasever, 2014: 31). Sağlıkta Neoliberal dönüşüm olarak adlandırılan bu dönemdeki politikaların temel nedeni; sağlık harcamalarının kamu tarafından karşılanması zor bir seviyeye ulaşması, sağlık hizmetlerinin katı ve merkezîyetçi bir özeliğe sahip olması, farklı kaynaklardan finanse edilen sağlık harcamalarının sonucunda ciddi adaletsizliklerin ortaya çıkması ve sağlık sisteminin kaynaklarının etkili ve verimli kullanılmaması olarak görülmektedir (Görmüş, 2013: 127-128).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1985-1989); sağlık seviyesini yükseltmek için sağlık hizmetlerinin tüm ülkeye hakkaniyetli, devamlı, etkili ve kolay erişilebilir bir şekilde herkesin faydalanması, halkın beden ve ruh sağlığının korunması temel ilkeleri yer almaktadır. Bir başka politika ise özel sağlık kuruluşları ve hastaneler teşvik edilerek bunların sağladıkları hizmetlerin bedeli olan ücretler serbest bırakılacaktır. Devlet, üniversite ve diğer hastanelerin işbirliği içinde çalışması için politikalar geliştirilecek ve kullanılmayan imkânların gerekli olan taraflara aktarımı sağlanacaktır (DPT, 2018: 151-152). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ise Sağlık Bakanlığı

tarafından hazırlanan 1996 ve 2000 yılları arasını kapsayan Sağlık Reformu yer almıştır. Fakat hedeflerin hiçbirini gerçekleştirilememiş sadece geçici olarak düşünülen, Yeşil Kart uygulamasına geçilmiştir.

Sağlık hizmetlerinde tek merkezden yönetim, kullanılan kaynaklarda ve hizmet sunumunda verimsizliğe neden olmuştur. Yaşanan sorunu çözmek ve kalıcılığını sağlamak için 1990 yılında DPT tarafından "Sağlık Sektörü Master Plan Etüdü" hazırlatılarak sağlık reformları stratejileri belirlenmiştir. 1990'lı yıllarda sağlıkta reform önerilerini içeren Ulusal Sağlık Politikası Dokümanı yayınlanmıştır (Tengilimoğlu, Işık ve Akbolat, 2009: 98).

3.2. Sağlıkta Dönüşüm Programı (2003-2014)

Geçmişte sağlık alanında yapılan birçok reform hareketi olmuştur. Bu tarihe kadar reform adı altında yapılan birçok projenin uygulanamayışının yarattığı güvensizlik nedeniyle, "Dönüşüm Programı" adıyla bir eylem dizisi belirlenmiştir. 2002 yılı genel seçimlerden sonra göreve başlayan 58. Hükümet, 3 Ocak 2003 tarihinde "Acil Eylem Planı (AEP)" adı altında sağlık hizmetlerinde yapacakları değişiklikleri belirtirken, 59. Hükümet bu plana sadık kalarak Kamu Yönetimi Reformu kapsamında; "Herkesin Sağlık" başlığı altında sağlık sektöründeki temel hedefleri belirlemiştir (Pekşen, 2012: 63). Bu temel hedeflerden yola çıkılarak Sağlık Bakanlığı, "Sağlıkta Dönüşüm Programı Taslağı" ve bu kapsamda "Genel Sağlık Sigortası (GSS) Yasa Tasarısı" hazırlanmıştır. Genel Sağlık Sigortası ile sosyal güvenlik sisteminin tek bir merkezde toplanılması amaçlanmıştır (Genç, 2013: 34).

Sağlıkta Dönüşüm Programı sağlık hizmetlerinin etkili, verimli ve hakkaniyetli bir şekilde yürütülmesini, finansmanının sağlanmasını ve sunulmasını amaçlamıştır. Etkililik; uygulanacak politikaların halkın sağlık düzeyini artırıcı nitelikte olması gerektiğini ifade etmektedir. Verimlilik; kaynakların doğru bir şekilde kullanımını sağlayarak maliyeti düşürüp kaynağın daha fazla hizmet üretmesini sağlamaktır. Hakkaniyet ise kişilerin sağlık hizmetlerine ihtiyaçları doğrultusunda ulaşmalarını ve sağlık hizmetlerinin maliyetine ekonomik güçleri oranında katkıda bulunmalarını ifade eder. Sağlıkta Dönüşüm Programı'nda sekiz bileşen belirlenmiştir. Bunlar: (Sağlık Bakanlığı, 2018: 24-25).

- 1) Planlayıcı ve Denetleyici Bir Sağlık Bakanlığı,
- 2) Herkesi Tek Çatı Altında Toplayan Genel Sağlık Sigortası,
- 3) Yaygın, Erişimi Kolay ve Güler Yüzlü Sağlık Hizmet Sistemi,
- 4) Bilgi ve Beceri ile Donanmış, Yüksek Motivasyonla Çalışan Sağlık İnsan Gücü,
- 5) Sistemi Destekleyecek Eğitim ve Bilim Kurumları,
- 6) Nitelikli ve Etkili Sağlık Hizmetleri için Kalite ve Akreditasyon,
- 7) Akılcı İlaç ve Malzeme Yönetiminde Kurumsal Yapılanma,
- 8) Karar Sürecinde Etkili Bilgiye Erişim; Sağlık Bilgi Sistemidir.

Sağlık Dönüşüm Programının ilk aşamasında 21 Nisan 2004 yılında Dünya Bankası ve Sağlık Bakanlığı arasında ikraz anlaşması yapıldıktan sonra bu anlaşma 28 Temmuz 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 30 Haziran 2009 tarihinde projenin son bulmasıyla birlikte ikraz anlaşması da sona ermiştir (Eke, 2014: 145). 2003 ve 2009 yılları arasında uygulamada olan I. Faz, altı bileşen ve bunların alt bileşenlerinden oluşmaktadır. 2003-2009 yılları arasında gerçekleştirilen I. Faz Sağlıkta Dönüşüm Programı sonrası dönüşüm süreci II. Faz olan Sağlıkta Dönüşüm ve Sosyal Güvenlik Reformu Projesi şeklinde devam etmiştir.

2009-2014 yılları arasında uygulanan ikinci faz dönüşüm ile hedeflenen Sağlıkta Dönüşüm ve Sosyal Güvenlik Reformu Projesidir. Projenin finansmanı için Türkiye Cumhuriyeti ve Dünya Bankası arasında 30 Haziran 2009 tarihinde yeni bir ikraz anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma 29 Eylül 2009 tarihinde aktif hale gelmiştir. Bu projenin bileşenleri; Sağlık Bakanlığı'nın Stratejik Planına Destek Verilmesi (2010-2014), Koruyucu Sağlık Hizmetleri için Çıktı-Bazlı Finansmanın Pilot Çalışmasının Yapılması ve Sosyal Güvenlik Kurumu'nun Kapasitesinin Geliştirilmesi şeklinde sayılmaktadır.

Sağlık Dönüşüm Programı (SDP) ile sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılması ve eşit, etkili ve verimli şekilde yürütülmesi, finansmanın sağlanması hedeflenmiştir. Sağlıkta Dönüşüm Programı ile Sağlıklı Toplum amacıyla gerekli görülen reform hareketleri belirlenmiş ve uygulamaya konulmaya başlanmıştır. İsa Gül'e (2014: 55-63) göre Sağlıkta Dönüşüm Programı vasıtasıyla, açık sistem özelliğine sahip olan sağlık sektörü, değişen çevre koşullarına uyum sağlayarak yenilik ve değişim hedeflenmiştir. Zira sürekli değişen hasta beklentileri, devamlı gelişme gösteren teknolojiler ve tedavi yöntemleri, artan rekabet koşulları, çok fazla sayıda ve farklı alanlardaki

uzman çalışanlara ihtiyaç nedeniyle sağlık sektörünün sunduğu hizmetlerde değişime gidilmesi ciddi bir gereklilik halini almıştı. Gül'e göre, Sağlıkta Dönüşüm Programı Türkiye'de sağlık hizmetlerinde en kapsamlı değişim hareketidir. Bu süreç içinde sağlık hizmetlerinde yaşanan değişimler, sağlık kurumlarının çalışmasında, çalışma koşullarında ve ortamlarında önemli değişikliklere yol açmıştır. Değişim sürecinde yaşanan zorluklar, sağlık çalışanlarının da değişime karşı olumsuz tavır sergilemesine neden olmuştur.

Ayhan Görmüş'e (2013: 2245-249) göre Sağlıkta Dönüşüm Programı; sağlık hizmetlerinde kamunun ağırlığını azaltan, özel sektöre ve bireysel sorumluluğa daha fazla önem veren, sağlık hizmetlerini rekabet ve sözleşme gibi piyasa araçlarına sokan ve DB tarafından kredi finansmanı sağlanan Neoliberal bir sağlık reformu niteliğindedir. SDP'nin uygulamaya konulmasıyla birlikte kamudaki sözleşmeli personel sayısında yüksek oranda artış yaşanmıştır. Şeyda Çavmak ve Doğançan Çavmak (2017: 55) Sağlıkta Dönüşüm Programı sonrasında kişilere sunulan sağlık hizmetlerinde çeşitli gelişmeler sağlanmış olsa da sağlık hizmetlerinin arzı açısından bölgeler arasında hekim ve yatak sayılarının nüfus ile orantılı bir şekilde dağılımının gerçekleşmediğini belirtmişlerdir.

Sağlıkta Dönüşüm Programı öncesi her ne kadar sağlık sektöründe bir değişim ve dönüşüm ihtiyacı olduğu herkes tarafından kabul edilmiş olsa da söz konusu programın uygulama sürecinde özellikle sağlık çalışanları tarafından ciddi tepkiler ve dirençler olduğu görülmektedir. Bu durum, değişim ve dönüşüm süreçlerinde etkili bir süreç yönetimi ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

4. ARAŞTIRMA

Buraya kadar olan kısımlarda, Türkiye'de kısaca sağlık politikalarındaki tarihsel değişim ve dönüşüm sürecini müteakip Sağlıkta Dönüşüm Programı ele alınmıştır. Bu araştırma kapsamında Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın hastanelerdeki dönüşüm uygulamalarına ilişkin olarak Burdur Devlet Hastanesi incelenmiştir.

Burdur'da ilk olarak 1921 yılında 25-30 yataklı olarak kurulan hastane, 1940 yılında yeni binasına taşınmış ve 1949 yılından itibaren ek tesislerle genişletilmiş ve 1952 yılında 100 yatak kapasitesine, 1966 yılında ise 300 yatak kapasitesine ulaşmıştır. 1971 yılındaki depremde binaların hasar görmesi nedeniyle geçici yerlerde hizmetini sürdüren devlet hastanesi 1970'lerin sonunda tekrar 300 yatak kapasitesine ulaşmış ve 1991 yılında yeni bina kullanıma açılmıştır. Burdur Devlet Hastanesi ek binalarla güçlendirilerek 2010 tarihinden itibaren 320 yatak kapasiteli olarak sağlık hizmetlerini sürdürmektedir (Burdur Devlet Hastanesi, 2019).

Burdur Devlet Hastanesi özellikle 2000'li yıllardan itibaren Sağlıkta Dönüşüm Programının etkisiyle, teknik, tıbbi ve personel bakımından, Türkiye'deki diğer hastaneler gibi yeni imkanlara sahip olmuş, vatandaşlara daha kaliteli ve hizmet sunulmasına yönelik olarak çeşitli yapısal ve örgütsel değişimlere uğramıştır. Bu süreçte bilgi teknolojilerinin kullanımı artırılmış, hasta memnuniyeti temelli uygulamalara daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Hasta memnuniyet düzeylerini tespit amaçlı olarak anketler düzenlenmiş, bu sayede hasta ve hasta yakını önerilerine daha fazla önem verilir hale gelmiştir. Hasta sayısının fazla olduğu servislerdeki sağlık personeli sayısı artırılmış ve servis kapasiteleri hasta istatistiklerine bağlı olarak yeniden düzenlenmiştir. Tıbbi araç/gereçler zenginleştirilmiş, hijyen tedbirleri güçlendirilmiş, hastane binaları, hastaların sağlığı ve konforu doğrultusunda restorasyona tabi tutulmuş, teknik ve tıbbi personelin eğitim seviyeleri meslek içi eğitimler yoluyla yükseltilmiştir.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Araştırmanın amacı, Sağlıkta Dönüşüm Programı sonucu gerçekleşen örgütsel değişim sürecinin sağlık çalışanları tarafından nasıl algılandığını belirlemektir. Araştırma, zaman ve maliyet sorunlarından dolayı Burdur Devlet Hastanesi ile sınırlandırılmıştır. Araştırmanın bulguları vasıtasıyla, Sağlıkta Dönüşüm Programı ile yaşanan örgütsel değişime ilişkin hastane çalışanlarının algılarının belirlenmesi ve değişim sürecinde çalışanlar üzerinde etkili olan unsurların ortaya konulması hedeflenmiştir. Örgütsel değişimin başarılı bir şekilde gerçekleşmesinde rol oynayan etkenler arasında; çalışanların değişime ilişkin tutumları ve üst yönetimin değişim yönetimindeki uygulamaları önemli etkilendir.

Tablo 1. Araştırmanın Hipotezleri

No	Hipotez
1	Katılımcıların hastanedeki değişimlerin, kaynakların etkin ve verimli kullanılması için gerçekleştirildiğine dair görüşleriyle değişimin sonucunda hastanedeki kaynakların daha etkin ve verimli kullanıldığına dair görüşleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır.
2	Katılımcıların hastanedeki değişimlerin hasta ve hasta yakınlarının memnuniyet düzeylerinin arttırmak için gerçekleşmekte olduğuna dair görüşleri ile değişim sonucunda hasta ve hasta yakınlarının memnuniyetinin arttığına dair görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.
3	Katılımcıların planlanan değişimle ilgili yeterli bilgiye sahip olmamasının değişime direnç göstermelerine neden olduğu konusundaki görüşleriyle hastanedeki yönetim biçimine ilişkin görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.
4	Katılımcıların hastanede yapılan değişimlerin yeniliklere uyum sağlamak için gerçekleştirildiği konusundaki görüşleri ile teknolojik gelişmeler ve yeniliklerin hastanede değişime neden olduğu konusundaki görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.
5	Katılımcıların ekonomik koşullarda yaşanan değişimlerin hastanede değişime neden olduğu konusundaki görüşleriyle sağlık çalışanlarının, çalışma koşullarının değişeceği, ekonomik menfaatlerinde kayıp olacağı ve işlerini kaybetme endişesi nedeniyle değişime direnç göstereceklerine dair görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.
6	Katılımcıların hastanedeki değişimlerin sağlık hizmetlerinin daha hızlı yapılması için gerçekleştirildiğine dair görüşleri ile değişim sonucunda hastanedeki hizmet kalitesinde ve verimliliğinde artış olduğuna dair görüşleri arasında istatistiksel, anlamlı bir ilişki vardır.
7	Katılımcıların örgüt içi nedenlerin (eğitim ihtiyacı, verimliliğin düşmesi, hedeflerin değişmesi, krizler, vb.) değişime neden olduğuna dair görüşleri ile değişim süreci sonunda örgüt içi sorunların azaldığına dair görüşleri arasında istatistiksel, anlamlı bir ilişki vardır.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada yöntem olarak, alan araştırması uygulanırken; veri toplama aracı olarak ise anket tekniğinden yararlanılmıştır. Hastaneye ziyaretler gerçekleştirilerek katılımcılara açıklamalarda bulunulmuş ve ankete katılım sağlanmıştır. Burdur Devlet Hastanesinde gerçekleştirilen bu araştırma 05.03.2018 ile 30.03.2018 tarihleri arasında yapılmıştır.

Araştırmanın planlama safhasında literatür araştırması yapılmış, örneklem belirlenmiş ve anket formu oluşturulmuştur. Anket soruları; birinci bölümde yer alan örgütsel değişim literatüründen faydalanılarak hastanede görevli hekim, hemşire, tıbbi sekreter, idari personel, sağlık memuru, sözleşmeli firma çalışanlarına yönelik olarak hazırlanmıştır. Anket uygulaması öncesinde, anket formu ve araştırma alanı bilgileri, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Etik Kurulu'na sunulmuş ve Kurul'un 03.01.2018 tarih ve GO2017/16 sayılı yazıyla araştırma için etik onayı alınmıştır.

Anket formunun başlangıç kısmında araştırmanın yapılaş amacı ve kimlik bilgilerinin korunacağı belirtilmiştir. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin yedi soru yöneltilmiş, katılımcıların kimlik bilgilerine yönelik türdeki sorulara yer verilmemiştir. Anketin ikinci bölümü; örgütsel değişimin nedenleri, amaçları ve sonuçlarını, değişimin planlanmasını ve uygulanmasını, çalışanların değişime yönelik ilgilerini/meraklarını belirleyecek türden beşli Likert tipi sorular içermektedir. Bu kısımdaki sorular vasıtasıyla, hastanedeki yaşanan değişim alanları, değişime direnç türleri ve hastane yönetimine ilişkin algıların tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Bu çalışmanın evreni, Burdur Devlet Hastanesindeki hekim, hemşire, tıbbi sekreter, idari personel, sağlık memuru, sözleşmeli firma çalışanları ve diğer çalışanlardan oluşan 751 kişidir. Örneklem grubu ise 265 kişiden oluşmuştur. Örneklem seçiminde kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

4.3. Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin analizi için SPSS 22 programından yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirlik düzeyi (Cronbach's Alpha) 0,82'dir. Katılımcıların ölçek sorularına verdikleri yanıtlar demografik değişkenlere göre analiz edilmeden önce verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Yapılan One Sample Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testlerinin her ikisinde de verilerin normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Bu nedenle demografik sorularla ölçek sorularını karşılaştırmak için non-parametrik testler kullanılmıştır.

Katılımcıların cinsiyetlerine göre ölçek verilerini karşılaştırmak için Mann Whitney U testi kullanılırken, yaş grupları, eğitim durumları, mevcut kurumlarındaki çalışma süreleri ve kurumlarındaki görevlerine göre ölçek

verilerini karşılaştırmak için Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Kruskal Wallis H testi sonucunda grupların arasında anlamlı farklılık olması durumunda farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için ikili karşılaştırmalarda Mann Whitney U testi kullanılmıştır.

Yapılan bu analizlerde anlamlılık düzeyi $p \leq 0,05$ olarak kabul edilmiştir. Katılımcıların demografik bilgileri ile çoktan seçmeli sorulara verdikleri yanıtlar ve kurum yönetimine ilişkin algıların belirlenmesinde frekans analizinden yararlanılmıştır. Ölçek sorularına ilişkin ortalama ve standart sapmaların belirlenmesinde ise tanımlayıcı istatistik analizi yapılmıştır. İlişkili sorular arasında korelasyon analizi yapılmıştır.

4.4. Araştırmanın Bulguları

4.4.1. Demografik Bilgilere İlişkin İstatistik Bilgiler

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Bilgilerine İlişkin Frekans Analizi

Değişkenler	Alt değişkenler	F	%
Yaş grubu	18-24	7	2,6
	25-31	53	20,0
	32-38	94	35,1
	39-45	86	32,8
	46-52	19	7,2
	53+	6	2,3
	Toplam	265	100,0
Cinsiyet	Erkek	76	28,7
	Kadın	189	71,3
	Toplam	265	100,0
Medeni durum	Evli	219	82,6
	Bekar	46	17,4
	Toplam	265	100,0
Eğitim durumu	Lise	21	7,9
	Ön Lisans	69	26,0
	Lisans	166	62,6
	Yüksek Lisans	9	3,4
	Toplam	265	100,0
Çalışma statüsü	657	198	74,7
	Sözleşmeli	65	24,5
	Diğer	2	0,8
	Toplam	265	100,0
Kurumdaki Görev Süresi	1-5	68	26,0
	6-10	103	38,5
	11-15	59	22,3
	16-20	21	7,9
	21+	14	5,3
	Toplam	265	100,0
Kurumdaki Görev	Hekim	4	1,5
	Hemşire	153	57,7
	Tıbbi Sekreter	35	13,2
	İdari Personel	14	5,3
	Sağlık Memuru	37	14,0
	Sözleşmeli Firma Çalışanları	3	1,1
	Diğer	19	7,2
Toplam	265	100,0	

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun 32 yaş ve üzerinde olduğu, %28,7'sinin erkek, %71,3'ünün kadın ve %82,6'sının evli olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun lisans ve daha yüksek eğitim seviyesine sahip olduğu, %74,7'sinin 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununa bağlı, %24,5'inin ise sözleşmeli olarak çalıştığı tespit edilmiştir. Katılımcıların %26,0'sı 1-5 yıl arası, %38,5'i 6-10 yıl,

%22,3'ü 11-15 yıl, %7,9'u 16-20 yıl ve %5,3'ü 21 yıldan fazla kurumsal deneyime sahiptir. Dolayısıyla araştırmanın uygulandığı sağlık personeli, büyük oranda 32 yaş üzerinde, evli, yüksek eğitilmiş ve kurumda altı ve daha fazla yıl deneyime sahiptir. Bu demografik özellikler, araştırma verilerinin güvenilirliğini güçlendirmektedir.

4.4.2. Hastane Yönetime İlişkin İstatistiksel Bilgiler

Tablo 3. Hastane Yönetim Biçimine Yönelik Görüşler

Yönetim Biçimi	F	%
Otokratik	110	41,5
Yardımsız	44	16,6
Katılımcı	63	23,8
Demokratik	41	15,5
Dönüşümcü	7	2,6
Toplam	265	100,0

Tablo 3'teki bulgulara göre, katılımcıların %41,5'i yönetimin emir veren, iş merkezli ve astlarına güvenmeyen bir yapıya sahip olduğunu belirtirken %23,8' i ise astların kendilerini yeteri kadar serbest hissettiklerini ve yönetimin astların fikirlerini aldığını belirtmiştir. Yönetimin değişim sürecinde astlara yardımcı olduğu, astların fikrini aldığı ve motive ettiği yapıya sahip dönüşümcü yönetim biçimine katılım çok düşük olmuştur.

4.4.3. Hastanedeki Değişime İlişkin İstatistiksel Bilgiler

Tablo 4. Hastanedeki Değişim Alanlarına İlişkin Görüşler

Değişim türü	F	%
İşlerin yapılma şekillerinde değişim	160	19,7
Hastane içi prosedür değişimleri	128	15,7
Hastane personelinde değişim	131	16,1
Teknolojik değişim	126	15,5
Görev tanımlarında değişim	97	11,9
Hastanenin fiziki değişimi	71	8,7
Kurum politikalarında değişim	64	7,9
Çalışma saatlerinde değişim	36	4,4
Toplam	813	100,0

Katılımcıların çalıştıkları kurumlarda en fazla meydana gelen değişimler; işlerin yapılma şekillerinde görülürken (%19,7), daha sonra hastane personelindeki değişimler (%16,1) ile hastane içi prosedür değişimi (%15,7) şeklinde görülmektedir (Bkz. Tablo 4).

4.4.4. Hastanedeki Değişim Sürecine İlişkin Bulgular

Tablo 5. Hastanedeki Değişime Direnç Türlerine İlişkin Görüşler

Direnç türü	F	%
Değişimi istemediğini sözlü olarak belirtme	162	20,4
İşi yavaşlatma	132	16,6
İş ortamında huzursuzluk çıkarma	106	13,3
Hastane içinde çalışılan birimi değiştirmek	97	12,2
Devamsızlık yapma (rapor, izin alma)	97	12,2
İşi eksik yapma	60	7,5
Yöneticilerle iletişimi kesme	58	7,3
İşten / Kurumdan ayrılma	46	5,8
İşe geç gelme	26	3,3
Diğer	10	1,3
Toplam	794	100,0

Katılımcıların çalıştıkları kurumlarda değişime karşı en fazla gösterilen direnç türleri; değişimin istenmediğinin sözlü olarak açıkça belirtilmesi (%20,4), işi yavaşlatma (%16,6), iş ortamında huzursuzluk çıkarma (%13,3) şeklinde sıralanmıştır (Bkz. Tablo 5). Değişime direnç göstermeyi engelleyebilmek için astları motive eden, astların fikrini önemseyen dönüşümcü yönetim biçimi tercih edilmelidir.

Tablo 6. Değişimin Amaçlarına İlişkin İstatistikî Bilgiler

Maddeler	Ortalama (X)	Standart Sapma (Ss)
S1 (Hastanemizdeki değişimler hasta ve hasta yakınlarının memnuniyet düzeylerini arttırmak için gerçekleştirilmektedir)	3,63	1,175
S16 (Hastanemizdeki değişimler monotonluğu gidermek ve çalışanların motivasyonunu arttırmak için gerçekleştirilmektedir)	2,31	1,125
S18 (Hastanemizdeki değişimler sağlık hizmetlerinin daha hızlı yapılması için gerçekleştirilmektedir)	3,22	,958
S27 (Hastanemizde yapılan değişimler yeniliklere uyum sağlamak için gerçekleştirilmektedir)	3,09	1,126
S34 (Hastanemizdeki değişimler kaynakların daha etkin ve verimli kullanılması için gerçekleştirilmektedir)	2,87	1,002
S36 (Hastanemizdeki değişimler hizmet binalarının ve gerekli donanımlarının yenilenmesi için gerçekleştirilmektedir)	3,08	1,095
S37 (Hastanemizdeki değişimler çalışanlar arasındaki ekip ve takım çalışmalarını sağlayabilmek için gerçekleştirilmektedir)	2,65	,936

Tablo 6 incelendiğinde, katılımcıların “Hastanemizdeki değişimler monotonluğu gidermek ve çalışanların motivasyonunu arttırmak için gerçekleştirilmektedir” görüşüne katılımın orta düzeyin altında olduğu, “Hastanemizdeki değişimler hasta ve hasta yakınlarının memnuniyet düzeylerini arttırmak için gerçekleştirilmektedir” görüşüne orta düzeyin üzerinde katıldığı ve diğer görüşlere ise orta düzeyde katıldığı görülmektedir. Katılımcıların vermiş oldukları cevaplar dikkate alındığında değişimin yapılma amaçları genellikle daha iyi hizmet kalitesi ve hızlı hizmet sunumu sağlayabilmek, hasta ve hasta yakınlarının memnuniyet düzeylerini arttırabilmek için gerçekleştirilirken, monotonluğu giderici ve motivasyonu artırıcı nitelikte değişim yapılmadığı anlaşılmaktadır.

Burdur Devlet Hastanesindeki çalışanlar değişimin hasta ve hasta yakınlarının memnuniyet düzeylerini arttırmak için yapıldığını belirtirken, Erdal Eke'nin doktora tezinde hastalara yöneltilen ölçekte ise Sağlıkta Dönüşüm Programı sonucunda hastaların hastane hizmetlerindeki memnuniyet düzeylerinin arttığını belirtmişlerdir (Eke, 2014: 253). Dilek Memişoğlu'nun yaptığı çalışmada ise sağlık hizmetlerinin kaliteli bir şekilde sunulması ilk amaç olarak belirlenmişken sağlık hizmetlerinin daha hızlı sunulması bir diğer amaç olarak sıralanmıştır (Memişoğlu, 2011: 209). Bu çalışmada ise sağlık hizmetlerinin daha hızlı yapılması amacıyla orta düzeyde katılım sağlanmıştır.

Tablo 7. Değişimden Haberdar Olma Durumlarına İlişkin İstatistikî Bilgiler

Maddeler	Ortalama (X)	Standart Sapma (Ss)
S6 (Hastanemizde yapılacak değişimleri çalışanlar hizmet içi eğitimler aracılığıyla öğrenirler)	3,18	1,043
S8 (Hastanemizde yapılacak değişimleri çalışanlar resmi yazılar aracılığıyla öğrenirler)	2,98	1,095
S17 (Hastanemizde yapılacak değişimleri çalışanlar bireysel çabaları ile öğrenirler)	2,98	1,092
S31 (Hastanemizde yapılacak değişimleri çalışanlar ilan ve broşürler ile öğrenirler)	2,78	1,090
S35 (Hastanemizde yapılacak değişimleri çalışanlar toplantılar yoluyla öğrenirler)	3,03	1,069

Tablo 7'de, katılımcıların değişimden haberdar olma konusundaki tüm görüşlere orta düzeyde katıldığı görülmektedir. Hizmet içi eğitim ve toplantılar yoluyla birebir iletişim sağlanarak değişim süreci daha kolay bir şekilde çalışanlara kabullendirilebilir.

Tablo 8. Değişimin Nedenlerine İlişkin İstatistik Bilgiler

Maddeler	Ortalama (X)	Standart Sapma (Ss)
S3 (Ekonomik koşullarda yaşanan değişimler hastanemizde değişime neden olur)	3,09	1,147
S7 (Değişen hukuki çevre koşullarına uyum sağlamak için hastanemizde değişim yapılır)	3,11	,962
S9 (Sosyal faktörler (demografik yapı, toplumsal ve kültürel sorunlar vb.) ve politik faktörler (iş kanunları, teşvikler vb.) hastanemizde değişime neden olur)	3,39	1,166
S14 (Değişen hasta tercihleri hastanemizde değişime neden olmaktadır)	3,64	1,035
S24 (Örgüt içi nedenler (eğitim ihtiyacı, verimliliğin düşmesi, hedeflerin değişmesi, krizler vb.) hastanemizde değişime neden olur)	3,23	1,121
S26 (Teknolojik gelişmeler ve yenilikler hastanemizde değişime neden olmaktadır)	3,43	1,207

Tablo 8 incelendiğinde, katılımcıların değişimin nedenleri hakkındaki görüşlerden “Değişen hasta tercihleri hastanemizde değişime neden olmaktadır” ve “Teknolojik gelişmeler ve yenilikler hastanemizde değişime neden olmaktadır” görüşlerine orta düzeyin üzerinde katıldığı görülürken diğer görüşlere ise orta düzeyde katıldıkları görülmektedir. Burdur Devlet Hastanesindeki değişimlerin en önemli nedeni teknolojik gelişmeler ve yenilikler olarak belirtilmiştir. İsa Gül’ün çalışmasında değişim nedeni devlet hastanesinde hastane içi nedenlere bağlıyken, özel hastanede ise ekonomik nedenlere bağlı olduğu belirtilmiştir (Gül, 2014: 85).

Tablo 9. Değişime Direnç Faktörlerine İlişkin Görüşler

Maddeler	Ortalama (X)	Standart Sapma (Ss)
S5 (Hastanemizde çalışanlar sosyal ilişkilerinin sarsılacağı ve çalışma arkadaşlarının değişeceği endişesi ile değişime direnir)	2,78	1,077
S12 (Çalışanlar yeterli ekip çalışmasının olmayışından değişime direnç gösterirler)	3,21	1,024
S15 (Çalışanın içinde bulunduğu grubun değişime direnç göstermesi, kendisinin de değişime direnmesine neden olur)	3,24	1,179
S19 (Mevcut yetenek ve tecrübelerinin değişim sonucu yetersiz kalacağı endişesi direnç göstermelerine neden olur)	2,56	1,139
S22 (Çalışanlar yönetime güven duymadıkları için değişime direnç gösterirler)	2,96	1,129
S25 (Çalışanlar, mevcut alışkanlıklarından dolayı değişime direnirler)	3,49	1,022
S29 (Sağlık çalışanları, çalışma koşullarının değişeceği, ekonomik menfaatlerinde kayıp olacağı ve işlerini kaybetme endişesi nedeniyle değişime direnç gösterirler)	3,01	1,056
S33 (Çalışanlar değişime gerek olmadığını düşündükleri için değişime direnç gösterirler)	3,04	1,105
S38 (Çalışanların planlanan değişimle ilgili yeterli bilgiye sahip olmaması değişime direnç göstermelerine neden olur)	3,18	1,135

Tablo 9’da, katılımcıların “Mevcut yetenek ve tecrübelerinin değişim sonucu yetersiz kalacağı endişesi direnç göstermelerine neden olur” görüşüne orta düzeyin altında katıldığı, “Çalışanlar, mevcut alışkanlıklarından dolayı değişime direnirler” görüşüne orta düzeyin üzerinde katıldığı ve diğer görüşlere ise orta düzeyde katıldığı görülmektedir. Kişilerin alışmış olduğu davranışları değiştirmek çok zor ve uzun zaman alan bir süreç olduğu için çalışanların bu konuda değişime karşı direnmeleri kaçınılmazdır. Değişimde dirence neden olan faktörleri belirlemek için sorulan ölçeklerde, mevcut yetenek ve tecrübelerinin değişim sonucu yetersiz kalacağı endişesine katılmadıklarını belirtirlerken, Sezai Öztop’un doktora tezinde ise değişimde dirence neden olan faktörler sıralamasında üçüncü ve dördüncü sırada yer almaktadır. Sezai Öztop’un tez çalışmasında en önemli değişime direnç nedenleri arasında; planlanan değişime ilişkin yeterli bilgiye sahip olmamak ve yönetime güvenmemek işaretlenmişken, bu araştırmada ise bu nedenlere orta düzeyde katılım sağlanmış ve en önemli neden olarak görülmediği anlaşılmıştır (Öztop, 2014: 153).

Tablo 10. Değişimin Planlanması ve Uygulanmasına Yönelik İstatistik Bilgiler

Maddeler	Ortalama (X)	Standart Sapma (Ss)
S10 (Hastanemizde ulaşılmak istenen amaç ve performans hedeflerinin yönetim tarafından açıkça ifade edildiğini düşünüyorum)	3,11	1,088
S21 (Değişimi uygulayacak ve değişimden etkilenecek personelin değişim yapılacak konu ile ilgili görüşü alınmaktadır)	2,31	,960
S28 (Hastanemizde gerçekleşecek değişimden etkilenecekler için eğitim programları düzenlenir)	3,21	1,082
S30 (Hastanemizde yapılan değişimlerin planlı ve kontrollü bir biçimde gerçekleştiğini düşünüyorum)	2,73	1,223

Tablo 10 incelendiğinde, katılımcıların “Değişimi uygulayacak ve değişimden etkilenecek personelin değişim yapılacak konu ile ilgili görüşü alınmaktadır” görüşüne orta düzeyin altında katıldığı ve diğer görüşlere ise orta düzeyde katıldığı görülmektedir. Bu çalışmada, hastanede değişimi uygulayacak ve değişimden etkilenecek personelin değişim yapılacak konu ile ilgili görüşü alınmamaktadır. Atak’ın tezinde de çalışanlar, değişimi uygulayacak ve değişimden etkilenecek kişilerin görüşünün alınmadığını belirtmiştir (Atak, 2001: 127-128). Dağ’ın hemşirelere uyguladığı çalışmasında ise değişimle görevlendirilen ve değişimden etkilenecek kişilerin görüşlerinin alındığı, değişimden etkilenecekler için eğitim programlarının düzenlendiği tespit edilmiştir (Dağ, 2010: 160).

Tablo 11. Değişimin Sonuçlarına Yönelik İstatistik Bilgiler

Maddeler	Ortalama (X)	Standart Sapma (Ss)
S2 (Değişim süreci sonunda örgüt içi sorunların azaldığını düşünüyorum)	2,85	,824
S11 (Değişim sonucunda hastanedeki kaynakların daha etkin ve verimli kullanıldığına inanıyorum)	2,91	1,031
S13 (Değişim sonucunda hastanemizin hizmet kalitesinde ve verimliliğinde artış olduğunu düşünüyorum)	2,93	,996
S23 (Değişim sonucunda hasta ve hasta yakınlarının memnuniyetinin arttığını düşünüyorum)	3,29	1,129

Tablo 11 incelendiğinde, katılımcıların değişimin sonuçları hakkındaki tüm görüşlere orta düzeyde katıldığı görülmektedir. Hastanedeki değişimlerin genelinde hasta ve hasta yakınlarının memnuniyet düzeylerinin ve hastanenin hizmet kalitesinin ve verimliliğin artırılması için yapıldığı belirtilmiştir ve bu nedenlere bağlı olarak yapılan değişimin amacına ulaşıldığı anlaşılmıştır.

Tablo 12. Değişime Yönelik İlgi/Meraka İlişkin İstatistik Bilgiler

Maddeler	Ortalama (X)	Standart Sapma (Ss)
S4 (Değişim konusunda oluşturulan gruplara katılmanın faydalı olduğunu düşünüyorum)	3,34	,960
S20 (Meslektaşlarım ile değişimler hakkında konuşmaktan hoşlanırım)	3,17	1,135
S32 (Yaşanan değişimler hakkında bilgi almaktan ve değişimleri takip etmektan hoşlanırım)	3,03	1,145

Tablo 12 incelendiğinde, katılımcıların değişime olan merakları ile ilgili olan tüm görüşlere orta düzeyde katıldığı görülmektedir. Arzu Uzun’un tez çalışmasında hemşirelerin meslektaşları ile değişimler hakkında konuşmaktan keyif aldıklarını, yaşanan değişimler hakkında bilgi almaktan hoşlandıklarını ve değişim ile ilgili kaynakları takip ettiklerini yüksek oranda “evet” olarak belirtmişlerdir (Uzun, 2008: 51-52).

Tablo 13. Değişimin Amacı ve Sonucu Arasındaki İlişki

		Değişim sonucunda hastanedeki kaynakların daha etkin ve verimli kullanıldığına inanıyorum.	Hastanemizdeki değişimler kaynakların daha etkin ve verimli kullanılması için gerçekleşmektedir.
Değişim sonucunda hastanedeki kaynakların daha etkin ve verimli kullanıldığına inanıyorum.	Correlation Coefficient	1,000	,179**
	Sig. (2-tailed)	.	,004
	N	265	265
Hastanemizdeki değişimler kaynakların daha etkin ve verimli kullanılması için gerçekleşmektedir.	Correlation Coefficient	1,000	,179**
	Sig. (2-tailed)	.	,004
	N	265	265

Tablo 13 incelendiğinde, katılımcıların “Hastanemizdeki değişimler kaynakların etkin ve verimli kullanılması için gerçekleşmektedir” konusundaki görüşleri ile “Değişimin sonucunda hastanedeki kaynakların daha etkin ve verimli kullanıldığına inanıyorum” konusundaki görüşleri arasında Korelasyon değeri 0,179 ve anlamlılık değeri 0,004 olduğu için pozitif düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=,179$; $p<0,05$). Bu sonuç, çalışanların değişimin etkin ve verimli kaynak kullanımına yönelik olduğu konusunda bazı çekinceleri olduğunu işaret etmektedir.

Tablo 14. Değişimin Amacı ve Sonucu Arasındaki İlişki

		Değişim sonucunda hasta ve hasta yakınlarının memnuniyetinin arttığını düşünüyorum	Hastanemizdeki değişimler hasta ve hasta yakınlarının memnuniyet düzeylerini arttırmak için gerçekleşmektedir
Değişim sonucunda hasta ve hasta yakınlarının memnuniyetinin arttığını düşünüyorum	Correlation Coefficient	1,000	,160**
	Sig. (2-tailed)	.	,009
	N	265	265
Hastanemizdeki değişimler hasta ve hasta yakınlarının memnuniyet düzeylerini arttırmak için gerçekleşmektedir	Correlation Coefficient	,160**	1,000
	Sig. (2-tailed)	,009	.
	N	265	265

Tablo 14 incelendiğinde, katılımcıların “Hastanemizdeki değişimler hasta ve hasta yakınlarının memnuniyet düzeylerinin arttırmak için gerçekleşmektedir” konusundaki görüşleri ile “Değişimin sonucunda hasta ve hasta yakınlarının memnuniyetinin arttığını düşünüyorum” konusundaki görüşleri arasında Korelasyon değeri 0,160 ve anlamlılık değeri 0,009 olduğu için pozitif düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=,160$; $p<0,05$). Bu veriler, sağlık çalışanlarının değişim sürecinin hasta ve yakınlarına yönelik olduğu ve olumlu sonuçlar elde edildiğine inandığına işaret etmektedir.

Tablo 15. Değişimin Amacı ve Sonucu Arasındaki İlişki

		Değişim sonucunda hastanemizin hizmet kalitesinde ve verimliliğinde artış olduğunu düşünüyorum.	Hastanemizdeki değişimler sağlık hizmetlerinin daha hızlı yapılması için gerçekleşmektedir.
Değişim sonucunda hastanemizin hizmet kalitesinde ve verimliliğinde artış olduğunu düşünüyorum.	Correlation Coefficient	1,000	,149*
	Sig. (2-tailed)	.	,015
	N	265	265
Hastanemizdeki değişimler sağlık hizmetlerinin daha hızlı yapılması için gerçekleşmektedir.	Correlation Coefficient	,149*	1,000
	Sig. (2-tailed)	,015	.
	N	265	265

Tablo 15 incelendiğinde, katılımcıların “Hastanemizdeki değişimler sağlık hizmetlerinin daha hızlı yapılması için gerçekleşmektedir” konusundaki görüşleri ile “Değişim sonucunda hastanemizin hizmet kalitesinde ve verimliliğinde artış olduğunu düşünüyorum” konusundaki görüşleri arasında Korelasyon değeri 0,149 ve anlamlılık değeri 0,015 olduğu için pozitif düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=,149$; $p<0,05$). Bu veriler, sağlık çalışanlarının değişimlerin daha hızlı ve kaliteli sağlık hizmeti sunumu hedefli olduğuna ve değişim sonucunda kalite ve hizmet artışı elde edildiğine dair inançlarının düşük olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 16. Değişimin Nedeni ve Sonucu Arasındaki İlişki

		Örgüt içi nedenler (eğitim ihtiyacı, verimliliğin düşmesi, hedeflerin değişmesi, krizler vb.) hastanemizde değişime neden olur	Değişim süreci sonunda örgüt içi sorunların azaldığını düşünüyorum
Örgüt içi nedenler (eğitim ihtiyacı, verimliliğin düşmesi, hedeflerin değişmesi, krizler vb.) hastanemizde değişime neden olur	Correlation Coefficient	1,000	,023
	Sig. (2-tailed)	.	,713
	N	265	265
Değişim süreci sonunda örgüt içi sorunların azaldığını düşünüyorum	Correlation Coefficient	,023	1,000
	Sig. (2-tailed)	,713	.
	N	265	265

Tablo 16’da, katılımcıların “Örgüt içi nedenler (eğitim ihtiyacı, verimliliğin düşmesi, hedeflerin değişmesi, krizler vb.) hastanemizde değişime neden olur” konusundaki görüşleri ile “Değişim süreci sonunda örgüt içi sorunların azaldığını düşünüyorum” konusundaki görüşleri arasında Korelasyon değeri 0,023 ve anlamlılık değeri 0,713 olduğu için pozitif düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir ($r=,023$; $p<0,05$). Bu veriler, sağlık çalışanlarının değişimin örgüt içi kaynaklı nedenleri olduğuna ve değişim sonucunda örgütsel sorunların azaldığına dair tutumlarının anlamlı olmadığına işaret etmektedir.

Tablo 17. Değişimin Amacı ve Nedeni Arasındaki İlişki

		Hastanemizde yapılan değişimler yeniliklere uyum sağlamak için gerçekleşmektedir	Teknolojik gelişmeler ve yenilikler hastanemizde değişime neden olmaktadır
Hastanemizde yapılan değişimler yeniliklere uyum sağlamak için gerçekleşmektedir	Correlation Coefficient	1,000	,234**
	Sig. (2-tailed)	.	,000
	N	265	265
Teknolojik gelişmeler ve yenilikler hastanemizde değişime neden olmaktadır	Correlation Coefficient	,234**	1,000
	Sig. (2-tailed)	,000	.
	N	265	265

Tablo 17 incelendiğinde, katılımcıların “Hastanemizde yapılan değişimler yeniliklere uyum sağlamak için gerçekleşmektedir” konusundaki görüşleri ile “Teknolojik gelişmeler ve yenilikler hastanemizde değişime neden olmaktadır” konusundaki görüşleri arasında korelasyon değeri 0,234 ve anlamlılık değeri 0,000 olduğu için pozitif orta düzey altında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=,234$; $p<0,05$). Bu veriler, sağlık çalışanlarının hastanede gerçekleşen değişimlerde yenilikler ve teknolojik gelişmelerin etkisi olduğuna dair tutumlarının olumlu olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 18. Değişimin Nedeni ve Değişime Direnç Nedeni Arasındaki İlişki

		Ekonomik koşullarda yaşanan değişimler hastanemizde değişime neden olur	Sağlık çalışanları, çalışma koşullarının değişeceği, ekonomik menfaatlerinde kayıp olacağı ve işlerini kaybetme endişesi nedeniyle değişime direnç gösterirler
Ekonomik koşullarda yaşanan değişimler hastanemizde değişime neden olur	Correlation Coefficient	1,000	,155*
	Sig. (2-tailed)	.	,011
	N	265	265
Sağlık çalışanları, çalışma koşullarının değişeceği, ekonomik menfaatlerinde kayıp olacağı ve işlerini kaybetme endişesi nedeniyle değişime direnç gösterirler	Correlation Coefficient	,155*	1,000
	Sig. (2-tailed)	,011	.
	N	265	265

Tablo 18 incelendiğinde, katılımcıların “Ekonomik koşullarda yaşanan değişimler hastanemizde değişime neden olur” konusundaki görüşleri ile “Sağlık çalışanları, çalışma koşullarının değişeceği, ekonomik menfaatlerinde kayıp olacağı ve işlerini kaybetme endişesi nedeniyle değişime direnç gösterirler” konusundaki görüşleri arasında korelasyon değeri 0,155 ve anlamlılık değeri 0,011 olduğu için pozitif düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=,155$; $p<0,05$). Bu veriler, sağlık çalışanlarının değişimin kaynağı olarak ekonomik koşulları gördüğü ve değişim sonucunda çalışma koşullarının olumsuz yönde gelişeceği konusundaki tutumlarının güçlü olmadığını işaret etmektedir.

Tablo 19. Hastanenin Yönetim Biçimi ve Değişime Direnç Nedeni Arasındaki İlişki

		Çalışanların planlanan değişimle ilgili yeterli bilgiye sahip olmaması değişime direnç göstermelerine neden olur	Hastanenin yönetim biçimi
Çalışanların planlanan değişimle ilgili yeterli bilgiye sahip olmaması değişime direnç göstermelerine neden olur	Correlation Coefficient	1,000	,122*
	Sig. (2-tailed)	.	,047
	N	265	265
Hastanenin yönetim biçimi	Correlation Coefficient	,122*	1,000
	Sig. (2-tailed)	,047	.
	N	265	265

Tablo 19 incelendiğinde, katılımcıların “Çalışanların planlanan değişimle ilgili yeterli bilgiye sahip olmaması değişime direnç göstermelerine neden olur” konusundaki görüşleri ile “Hastanedeki yönetim biçimi” konusundaki görüşleri arasındaki korelasyon 0,122 ve anlamlılık ise 0,047 olduğu için pozitif düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=,122$; $p<0,05$). Dolayısıyla çalışanların değişim sürecindeki dirençlerinin azaltılabilmesi için süreç öncesinde kendilerine verilecek bilgilerin önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın uygulandığı kurum yönetiminin, çalışanları sürece yönelik bilgilendirme açısından eksik kaldığı değerlendirilmektedir.

4.5. Araştırma Hipotezlerinin Sonuçları

Tablo 20. Hipotez Sonuçları

No	Hipotez	Sonuç
1.	Katılımcıların hastanedeki değişimlerin, kaynakların etkin ve verimli kullanılması için gerçekleştiğine dair görüşleriyle değişimin sonucunda hastanedeki kaynakların daha etkin ve verimli kullanıldığına dair görüşleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
2.	Katılımcıların hastanedeki değişimlerin hasta ve hasta yakınlarının memnuniyet düzeylerinin arttırmak için gerçekleşmekte olduğuna dair görüşleri ile değişim sonucunda hasta ve hasta yakınlarının memnuniyetinin arttığına dair görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
3.	Katılımcıların planlanan değişimle ilgili yeterli bilgiye sahip olmamasının değişime direnç göstermelerine neden olduğu konusundaki görüşleriyle hastanedeki yönetim biçimine ilişkin görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
4.	Katılımcıların hastanede yapılan değişimlerin yeniliklere uyum sağlamak için gerçekleştiği konusundaki görüşleri ile teknolojik gelişmeler ve yeniliklerin hastanede değişime neden olduğu konusundaki görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
5.	Katılımcıların ekonomik koşullarda yaşanan değişimlerin hastanede değişime neden olduğu konusundaki görüşleriyle sağlık çalışanlarının, çalışma koşullarının değişeceği, ekonomik menfaatlerinde kayıp olacağı ve işlerini kaybetme endişesi nedeniyle değişime direnç göstereceklerine dair görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
6.	Katılımcıların hastanedeki değişimlerin sağlık hizmetlerinin daha hızlı yapılması için gerçekleştirildiğine dair görüşleri ile değişim sonucunda hastanedeki hizmet kalitesinde ve verimliliğinde artış olduğuna dair görüşleri arasında istatistiksel, anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
7.	Katılımcıların örgüt içi nedenlerin (eğitim ihtiyacı, verimliliğin düşmesi, hedeflerin değişmesi, krizler, vb.) değişime neden olduğuna dair görüşleri ile değişim süreci sonunda örgüt içi sorunların azaldığına dair görüşleri arasında istatistiksel, anlamlı bir ilişki vardır.	Ret

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Örgütlerin hızla değişen rekabet koşullarını takip edebilmesi, gelişen teknolojiye, değişen ekonomik ve hukuki çevre koşullarına uyum sağlayabilmesi için değişim gerçekleştirmeleri zorunludur. Örgütsel değişim sonucunda işletmenin verimliliğinde, etkinliğinde ve hizmet kalitesinde bir artış beklenmektedir. Özel ve kamu alanında faaliyet gösteren bütün örgütlerin varlığını ve gelişimini sürdürebilmesi için güçlü ve zayıf yönlerini belirleyerek, çevresindeki fırsat ve tehditleri değerlendirerek örgütsel değişim sürecini yönetmesi gereklidir.

Değişen hasta tercihlerini karşılayabilmek, hizmet sunumunu hızlı, eşit, etkin ve kaliteli bir şekilde gerçekleştirebilmek, gelişen teknolojiye uyum sağlayabilmek için sağlık sektöründe de tarihsel süreçte çeşitli değişim/dönüşüm süreçleri görülmektedir. 1920'de TBMM'nin açılmasından hemen sonra kurulan Sağlık Bakanlığı, ilk olarak Osmanlı Devleti'nden kalan sağlık hizmetlerini düzenlemeye çalışmış, ardından 1923'te Cumhuriyet'in kuruluşundan hemen sonra ve 1946 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yeni politikalar belirlemiş ve uygulamaya koymaya çalışmış ve sosyalleşme dönemi olarak görülen 1960-1980 yılları ve yeniden yapılanma dönemi olan 1980-2002 yılları arasında çeşitli reformlar gerçekleştirmiştir. En güncel ve kapsamlı yeniden yapılanma dönemi ise 2003 sonrasında başlatılan Sağlıkta Dönüşüm Programı vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada, 2003-2014 yılları arasında gerçekleştirilen Sağlıkta Dönüşüm Programı sonucunda yaşanan örgütsel değişimin sağlık çalışanları tarafından nasıl algılandığını tespit etmek amacıyla Burdur Devlet Hastanesi'ndeki hekim, hemşire, tıbbi sekreter, sağlık memuru, sözleşmeli firma çalışanları ve idari personeline uygulanan anket tekniğine dayalı araştırmanın bulguları ortaya konulmaktadır. Literatürden yola çıkarak hazırlanan anket formu vasıtasıyla değişimin nedenleri, değişimin amaçları, çalışanların değişimden haberdar olma durumları, değişime direnç neden olan faktörler, değişimin planlanması ve uygulanmasına yönelik süreçler, değişimin sonuçları ve sağlık çalışanlarının değişime karşı ilgilerinin tespit edilmesine çalışılmıştır.

Araştırma bulgularına göre hastanedeki değişim; iş yapma şekillerinde, hastane içi prosedürlerde, insan kaynağında ve teknoloji alanlarında gerçekleşmiştir. Çalışanların değişime yönelik direncinin; değişim istemediğini sözlü olarak açıkça belirtme, iş yavaşlatma, iş ortamında huzursuzluk çıkarma, hastane içinde çalışılan birimi değiştirme ve devamsızlık yapma (rapor, izin alma) şeklinde ortaya çıktığı görülmüştür.

Katılımcıların %41,5'i değişim süreci içinde hastane yönetiminin iş merkezli ve astlarına güven duymayan bir yönetim uyguladığını belirtmesine rağmen %23,8'i ise yönetimin çalışanları yeteri kadar serbest hissettirdiği, fikirlerini önemseydiğini ve katılımcı bir yönetim anlayışı uyguladığını belirtmiştir. Özellikle kamu kurumlarının üst yönetimlerinin, hızla değişen hukuki düzenlemelere uyum sağlama çabası içindeyken çalışanları sürece dahil etmeyi ihmal edebildikleri ve katılımcı yönetim anlayışından uzaklaşabildikleri bilinmektedir. Ancak çalışanların değişime karşı direnmesine neden olan en önemli etkenlerden birisi, üst yönetimin tek taraflı hareket etmesidir. Bunun ortadan kaldırılması için değişimin başlamasından önce sürece ilişkin çalışanlara bilgi verilmeli, soruları cevaplanmalı ve önerilerine önem verildiği gösterilmelidir. Bu sayede, çalışanların idareye olan güveni artacak ve değişim sürecine verilen destek de güçlenecektir. Çalışanların bilgilendirilmemesi ve güven verilmemesi, belirsizliklere yol açacağından çalışanların değişime karşı direnmesine yol açabilecektir. Ayrıca, çalışanlara motivasyon kazandırmak amacıyla, süreç sonunda özellikle çalışanlar açısından ortaya çıkabilecek olumlu sonuçlar ön plana çıkarılabilir ve değişime yönelik ilgi uyandırılabilirse, değişime yönelik istek de güçlenecektir.

Kamu kurumlarında değişime yönelik çabaların, mevzuat değişiklikleri yoluyla hayata geçirilebileceğine inanılmasına rağmen, aslında kalıcı bir örgütsel değişimin gerçekleştirilebilmesi için tek başına mevzuat değişikliğinin yeterli olmayacağı ifade edilmektedir. Temel prensipleri yasal mevzuat ile belirtilen değişiklikleri kurumsal ölçekte hayata geçirmek için örgüt kültüründe ve çalışanların davranışlarında da değişime ihtiyaç vardır. Kalıcı, etkin ve verimli bir değişim sağlanması için örgütün özelliklerine ve örgütsel değişimin türü ve boyutuna göre, kamu çalışanlarına yönelik yöntem ve uygulamalar belirlenmesi ve bunların sistematik bir şekilde yürürlüğe konması gereklidir (Kerman ve Öztop, 2014: 16).

Hastanedeki değişimin temel amacının, Sağlıkta Dönüşüm Programında da belirlendiği üzere, hasta ve yakınlarının memnuniyet düzeyini arttırmak olduğu ve bu amaca ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Ancak çalışanların yaptığı rutin işlerdeki monotonluğun giderilemediği görülmüştür. Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın bileşenlerinden biri olan "yüksek motivasyonla çalışan sağlık insan gücü" hedefinin gerçekleşme oranının düşük kaldığı görülmektedir. Ayrıca, Sağlıkta Dönüşüm Programı yoluyla elde edilen ve olumlu sonuçlar veren uygulamalardan geriye dönüş olmaması için de gerekli tedbirlerin alınması, değişim sürecinin uzun vadedeki başarısı açısından önemli bir husustur. Bu araştırmanın önerilerinin de dikkate alınması ve çalışanlarda olumsuz algıya yol açan uygulamaların kaldırılması halinde sonraki örgütsel değişim süreçlerinin daha başarılı sonuçlar vereceği öngörülmektedir.

Bu araştırma, Türkiye'de sağlık kurumlarında çalışan personel için ciddi bir değişim sürecine yol açan Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın, mevzuat boyutunda dikkatle planlanmış olmasına rağmen, değişim süreci içindeki bazı uygulamaların sağlık çalışanları üzerinde olumsuz algıya yol açtığını da göstermiştir. Zaman ve maliyet kısıtları nedeniyle, sadece Burdur Devlet Hastanesi'nde gerçekleştirilmiş olan bu araştırmanın daha geniş ölçekte de uygulanabilmesi halinde daha sağlıklı veriler elde edilebileceği ve ilerideki değişim süreçlerine yönelik kullanılacak uygulamalara ışık tutacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, E. (2017). Neo-liberalizm ve sosyal refah devleti ekseninde üçüncü yol yaklaşımı. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), ICEBSS 2017 Özel Sayı.
- Akdağ, R. (2008). *İlerleme raporu: sağlıkta dönüşüm programı* (Rapor No:749), Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Yayını.
- Akdur, R. (2008). *Cumhuriyetten günümüze Türkiye'de sağlık*. Erişim adresi: http://www.recepakdur.com/upload/CUMHUR%C4%B0YETTEN_G%C3%9CN%C3%9CM%C3%9CZE__T%C3%9CRK%C4%B0YE.pdf, (28 Mart 2018).
- Atak, M. (2001). *Örgütsel değişim ve değişime direnç (bir örgüt ortamının değişim açısından değerlendirilmesi)*. Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Eskişehir.
- Atasever, M. (2014). *Türkiye sağlık hizmetlerinin finansmanı ve sağlık harcamalarının analizi (2002-2013 Dönemi)*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayını (983).

- Ateş, H. ve Kırılmaz, H. (2015). Sağlık personelinin performans yönetimine ilişkin görüşleri üzerinde kişisel faktörlerin etkileri. *Amme İdaresi Dergisi*, 48(4), 97-128.
- Burdur Devlet Hastanesi (2019). *Tarihçe*, Erişim adresi: <https://burdurdh.saglik.gov.tr/TR,35526/tarihce.html> (19 Aralık 2019).
- Burns, B. (2004). Kurt Lewin and the planned approach to change: a re-appraisal. *Journal of Management Studies*, 41(6).
- Çavmak, Ş. ve Çavmak, D. (2017). Türkiye’de sağlık hizmetlerinin tarihsel gelişimi ve sağlıkta dönüşüm programı. *Sağlık Yönetimi Dergisi*, 1(1), 48-57.
- Çetin, S. (2011). *Türkiye’de sağlık hizmetlerinin sunumunda etkinlik sağlanması açısından sağlık dönüşüm programının analizi ve OECD ülkeleriyle kıyaslanması*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Dağ, S. (2010). *Hemşirelerin değişim yönetimi ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (2018). Erişim adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/>, (30 Mart 2018).
- Dirican, M. R. (2018). Erişim adresi: <http://fbe.atauni.edu.tr/eajm/Makaleler%5C1970%5C1970-2%5C7.pdf>, (27 Mart 2018).
- Eke, E. (2014). *Neoliberal devlet döneminde sağlıkta dönüşüm programı uygulamalarına yönelik sektördeki paydaşların algısı*. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Fedai, R. (2019). Sağlıkta dönüşüm programının öncesi: Türkiye’de sağlık hizmetlerinin gelişimi (1923-2003). *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 2010-2032.
- Genç, Ö. (2005). *Yataklı tedavi kurumları sektör araştırması*. Erişim adresi: http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/SA/2005-SA/SA-05-07-24_Yatakli_Tedavi_Kurumlari_Sektoru.pdf, (19 Nisan 2018).
- Görmüş, A. (2013). *Sağlık sisteminde dönüşüm ve sağlık insan gücü üzerindeki etkileri*, Ankara: Siyasal Kit.
- Gül, İ. (2014). *Hastane çalışanlarının örgütsel değişime bakış açılarının incelenmesi: Afyonkarahisar ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Harvey D. F. ve Brown, D. R. (1988). *An experimental approach to organization development*. 3rd Edition, New Jersey: Prentice Hall.
- Kerman, U. ve Öztöp, S. (2014). Kamu çalışanlarının örgütsel değişim direncini etkileyen uygulamalar. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10), 1-20.
- Koçel, T. (2014). *İşletme yöneticiliği: yönetim ve organizasyon, organizasyonlarda davranış, klasik-modern-çağdaş ve güncel yaklaşımlar*. 15. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kol, E. (2014). *Türkiye’de sağlık hizmetlerinde yaşanan dönüşüm: Eskişehir’de alt gelir grupları üzerine bir inceleme*. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kotter, J. P. (2012). *Leading change*. Boston-Massachusetts: Harvard Business Review Press.
- Lewin, K. (1947). Frontiers in group dynamics. *Human Relations*, 143-153.
- Memişoğlu, D. (2011). *Sağlık hizmetlerinde yaşanan dönüşüm ve etkileri: Batı Akdeniz bölgesi il merkezleri örneği*. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Owens, R. G. (1987). *Organizational behavior in education*. 2nd Edition, New Jersey: Prentice-Hall International Inc.
- Önder, B. (2013). *Türk sağlık reformları kapsamında sağlıkta dönüşüm programının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Öztöp, S. (2014). *Kamu çalışanlarının örgütsel değişim yönetimi uygulamalarına yönelik algısı*. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- Pekşen, E. (2012). *Kamu yönetimi reformu bağlamında sağlıkta dönüşüm programı*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Sağlık Bakanlığı (2003). *Sağlıkta dönüşüm*. Erişim adresi: <https://www.saglik.gov.tr/TR,11415/saglikta-donusum-programi.html>, (20 Nisan 2018).
- Sağlık Bakanlığı Proje Yönetim Destek Birimi. (2017). Erişim adresi: <http://pydb.saglik.gov.tr/index.php/2014-09-04-11-16-56/sdp-i-faz-tamamland.html>, (09 Mayıs 2017).
- Sağlık Bakanlığı Proje Yönetim Destek Birimi.(2017). Erişim adresi: <http://www.pydb.saglik.gov.tr/index.php/2014-09-04-11-16-56/sdsgrp-ii-faz.html>, (09 Mayıs 2017).
- Sapmaz, H. (2017). *Yeni kamu yönetimi anlayışı ve Türkiye’de sağlık politikaları açısından değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Savaş, S.B., Karahan, Ö. ve Saka, Ö.R., (2002). Sağlık sistemlerinde dönüşüm süreci. *Avrupa Sağlık Sistemleri Gözlemcisi*, 4(4), Ankara.
- Soyer, A, (2004). *Sanayi devriminden küreselleşmeye darbeden AK Partiye sağlığın öyküsü*. İstanbul: Sorun Yayınları.
- Şen, H. (2013). *Türkiye’de sağlıkta dönüşüm programı bağlamında toplam kalite yönetimi ile insan kaynakları yönetimi ilişkisi (kamu ve özel hastane uygulamaları)*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Ankara.
- Tengilimoğlu, D., Işık, O. ve Akbolat, M., (2009). *Sağlık işletmeleri yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Uzun, A. (2008). *Üniversite ve kamu kuruluşlarında çalışan hemşirelerin değişime karşı tutumlarının belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Van De Ven A. H. ve Poole, M. S. (1995). Explaining development and change in organizations. *Academy of Management Review*, 20(3).

İRAN NÜKLEER KRİZİ VE ZORLAYICI DİPLOMASİ*

İRAN NUCLEAR CRISIS AND COERCIVE DIPLOMACY

Doç. Dr. Murat GÜL¹

Emrah KARAPINAR²

ÖZ

Diplomasi, başta devletler olmak üzere, uluslararası aktörlerin birbiriyle ilişki kurmasını sağlayan araçların başında gelmektedir. Bu çerçevede literatürde geniş anlamıyla diplomasi, devletlerin dış politika araçlarından biri olarak tanımlanmakta ve devletlerin tüm dış ilişkilerini nitelendirir. Zamanla iletişim ve ulaşım olanaklarının gelişmesi ile dünyanın stratejik rekabetin ön plana çıktığı bir oyun sahasına dönüşmesi ve başta kitle imha silahlarının geliştirilmesi ve yayılması ile tehdit boyutunun daha da artması sonucunda özellikle barışçıl diplomasi günümüzde eskisinden daha fazla önemli hâle gelmiştir. Barışçıl diplomasi en önemli ve başarılı türlerinden biri ise zorlayıcı diplomasi. Zorlayıcı diplomasi, 2002 yılında ortaya çıkan ve uzun yıllar dünya gündeminin ilk sıralarında yer alan, İran nükleer krizini özellikle askeri ve toplumsal bir yıkıma mahal vermeden çözüm aşamasına getirmesindeki başarısı zorlayıcı diplomasi en önemini uluslararası topluma bir kez daha göstermiştir. Bu başarının barış ve istikrara sağladığı katkıdan hareketle, bu çalışmada İran nükleer krizi ve zorlayıcı diplomasi ele alınmıştır. Zorluk derecesine bakılmaksızın herhangi bir uluslararası kriz karşısında barışçıl ve zorlayıcı diplomasi seçeneğinin kriz yönetimi ve çözümü konusunda en etkili ve en rasyonel seçenek olduğu savunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nükleer Kriz, Barışçıl Diplomasi, Zorlayıcı Diplomasi, İran, KOEP.

JEL Sınıflandırma Kodları: K33, K42, I10.

ABSTRACT

Diplomacy is the primary instrument to enable international actors, mainly states, to get into inter-action. Within this context, diplomacy is defined as one of the basic instruments of the foreign policy of the states in the literature and diplomacy characterizes the external interactions of states. Throughout time, with the developments in telecommunication and transportation technologies, the world has turned out to be an area within which the strategic rivalry has come to the forefront and with the proliferation of weapons of mass destruction, the dimension of threat has extended to a level that has increased the importance of peaceful diplomacy. Thus, one of the most important and successful forms of peaceful diplomacy is the coercive diplomacy. The success of the coercive diplomacy has been tested in Iranian nuclear crisis that ranked among the primary issues of the international community, since it could be resolved without a military and social damage. In line with the contribution of coercive diplomacy to peace and stability, the study focuses on Iranian nuclear crisis and coercive diplomacy. It

* Bu çalışma, Doç. Dr. Murat GÜL danışmanlığında Emrah KARAPINAR tarafından hazırlanan “İran Dış Politikasında Nükleer Program ve Nükleer Müzakereler: Diplomasinin Zaferi Mi?” başlıklı tezden üretilmiştir.

¹ Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, murat_gul@email.com

² Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doktora Öğrencisi, emrah_19-88@hotmail.com

is argued in the study that whatever is the degree of difficulty of an international crisis, peaceful and coercive diplomacy are the most effective and rational options for crisis management and the resolution of crises.

Keywords: Nuclear Crisis, Peaceful Diplomacy, Coercive Diplomacy, Iran, KOEP.

JEL Classification Codes: K33, K42, I10.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca çeşitli şekillerde ortaya çıkan siyasi, iktisadi ve güvenlik alanındaki krizler dünyada barış ve istikrarı bozan gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Kaybolan barış ve istikrar ortamını düzeltmek adına da diplomasi işletilerek sistemin yeniden inşa edilmesi veya yeni bir sistem inşa edilmesi arayışları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Orta Doğu da gerek krizlerin ortaya çıkması gerek çatışma ve istikrarsızlığın diplomasiyi sekteye uğratması bağlamında uluslararası sistemde özel öneme sahip bölgelerden biridir. 21. yüzyılda da özellikle İran nükleer krizi bağlamında ortaya çıkan durum ve gelişmeler özel bir önem taşımaktadır. Bu noktadan hareketle, 2002 yılında İran'ın gizli nükleer tesislerinin açığa çıkmasıyla birlikte İran ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasında, dünya gündeminin ilk sıralarında yer alacak olan, *nükleer kriz* ortaya çıkmıştır.³ Bu süreçte ABD, müttefiki İsrail ile birlikte, krizin çözümüne yönelik askeri müdahale seçeneğini gündeme getirmiş ve cezai yaptırımların uygulanabilmesi için İran'ın nükleer dosyasının Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'ne taşınmasını talep etmiştir. Ancak, uluslararası arenanın önemli aktörlerinden Avrupa Birliği (AB), Rusya ve Çin özellikle ekonomik ve siyasi çıkarları/kaygıları nedeniyle krizin *barışçıl diplomasi* yöntemiyle çözülmeye çalışılmasını, dolayısıyla da krize yönelik *yumuşak politika* (*soft policy*) izlenmesini savunmuşlardır. Ayrıca, krizin bu sürecinde konunun BM Güvenlik Konseyi'ne taşınmasına ve dolayısıyla ABD tarafından askeri müdahale seçeneğinin masada tutulması konusuna sıcak bakmamışlardır.⁴ Bu aktörlerin nükleer krizin çözümüne yönelik yaklaşımı Soğuk Savaş sonrası kriz yönetimi ve çözümünde etkisi/başarısı tam olarak gösterilemeyen barışçıl diplomasinin, etkisinin/başarısının gösterilmesi için yeni ve son derece önemli bir fırsat sunmuştur.

2. İRAN NÜKLEER KRİZİNİN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK İLK GİRİŞİMLER: ZORLAYICI DİPLOMASİ YÖNTEMİNE GİDEN SÜREÇ

Nükleer krizin çözümüne yönelik savunulan yumuşak politika kapsamında AB üyesi devletlerden İngiltere, Fransa ve Almanya (AB Üçlüsü olarak adlandırılmıştır) 2003 yılında İran ile nükleer müzakerelere başlamışlardır.⁵ Nihayetinde de, İran'ın da müzakerelere yönelik ılımlı politika izlemesiyle⁶, taraflar arasında 21 Ekim 2003 tarihinde imzalanan *Tahran Deklarasyonu* ile krizde detant dönemine girilmiştir.⁷ İran, Tahran Deklarasyonu ile uranyum zenginleştirme faaliyetlerini geçici olarak askıya almış ve nükleer tesislerine izinsiz denetimlere izin

³ ABD, açığa çıkan gizli tesislerden biri olan Natanz'daki uranyum zenginleştirme tesisini İran'ın nükleer silah üretme konusundaki gizli niyetinin bir işareti olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla, ABD'ye göre İran'ın çalışmaları NPT'nin (*Non-Proliferation Treaty* - Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması) ruhunun ve 2. maddesinin ihlali anlamına geliyordu. Bu nedenle de ABD, İran'dan uranyum zenginleştirme faaliyetlerini kalıcı olarak sona erdirmesini talep etmiştir. İran tarafı ise ABD'nin bu iddialarının aksine, gizli bir planlarının olmadığını ve NPT'yi ihlal etmediklerini savunmuştur. Çünkü İran'a göre, NPT'nin 4. maddesi bu çalışmalar konusunda kendilerine meşru zemini sağlamaktaydı. Bu nedenle de İran, ABD'nin talebini reddetmiştir (Kibaröğlü, 2006:209-210). Ayrıca, NPT'nin ilgili maddeleri için bkz. International Atomic Energy Agency, (1974).

⁴ Uluslararası toplumun önemli bir kısmı, ABD'nin Irak işgalinden sonra İran'ı hedeflediğini ve bu müdahaleyi haklı kılmak için de konunun BM Güvenlik Konseyi'ne taşınmasını istediğini düşünüyordu. Oysa krizin bu sürecinde ne AB ne de Rusya ve Çin değil İran'a yönelik askeri müdahalede bulunulmasına İran'a yönelik ekonomik yaptırımların uygulanmasına bile sıcak bakmıyorlardı.

⁵ AB Üçlüsü ve AB'nin nükleer krize müdahil olmasında siyasi, ekonomi ve güvenlik ile ilgili önemli nedenler vardır. Bu nedenlerden çalışma konusu için en önemli olanı nükleer krizin, *tehditler karşısında barışçıl diplomasinin etkisinin gösterilmesine* oldukça uygun bir zemin sunmasıydı. AB, Avrupa Birliği Dış Politika Yüksek Temsilcisi Javier Solana'nın İran ile AB Üçlüsü arasında gerçekleştirilen müzakerelere katılımıyla (AB Üçlüsü tarafında) krize doğrudan müdahil olmuştur.

⁶ Muhammed Hatemi (1997-2005) yönetimindeki İran'ın nükleer krize yönelik izlediği resmi dış politika, sahip olunan nükleer program konusunda kısmi şeffaflık sağlanarak ve nükleer haklarından (barışçıl nükleer enerjiye sahip olma) taviz verilmeden uluslararası toplum ile iyi ilişkiler kurarak krizi barışçıl yollarla çözüme seklendeydi. Bu politika kapsamında atılan adımlarla sorun çıkarılan uluslararası toplumdan kaçınılmış, kuşkular azaltılmaya çalışılmış ve uluslararası toplumdan izole edilmenin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

⁷ Tahran Deklarasyonu için bkz. Statement by the Iranian Government and Visiting EU Foreign Ministers, 2003.

veren *Ek Protokol*'ü⁸ imzalamayı kabul etmişti.⁹ Ancak çok geçmeden Tahran Deklarasyonu'nun içeriği konusunda çıkan anlaşmazlık nedeniyle İran, uranyum zenginleştirme faaliyetlerine yeniden başlamıştır. Böylece söz konusu detant dönemi de sona ermiştir. Bu durum AB'yi hayal kırıklığına uğratmış ve krizin çözümüne yönelik izlediği mevcut politikada ton değişikliğine giderek, yine bir barışçıl diplomasi türü olan, *zorlayıcı diplomasi / coercive diplomacy* yöntemine sıcak bakmasına neden olmuştur. Öyle ki AB üçlüsü, verilen süre içerisinde nükleer faaliyetlerini askıya almaması ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) ile tam bir işbirliği içinde olmaması durumunda yeni adımların¹⁰ atılmasıyla İran'ı tehdit eden 18 Eylül 2004 tarihli UAEA Yönetim Kurulu kararının taslağını hazırlamıştır (International Atomic Energy Agency, 2004a). Tüm bu gelişmelerin ardından gerçekleştirilen yeni müzakereler sonucunda ve verilen süre içerisinde, 15 Kasım 2004 tarihinde, imzalanan *Paris Anlaşması* ile krizde ikinci detant dönemine girilmiştir. İran, Paris Anlaşması ile uranyum zenginleştirme faaliyetleri dâhil birçok alandaki nükleer faaliyetlerini geçici olarak askıya almış ve Ek Protokol'ün hükümlerini yerine getirmeyi kabul etmiştir (International Atomic Energy Agency, 2004b). Söz konusu detant döneminde taraflar krizi sona erdirecek uzun soluklu nihai bir anlaşmanın sağlanması için birbirlerine öneri paketleri sunmuşlardır. Ancak 2005 yılının Ağustos ayında, neo-radikal kesimi temsil eden Mahmud Ahmedinejad'ın İran Cumhurbaşkanlığı görevini devralmasıyla birlikte İran'ın krize yönelik izlemiş olduğu politika değişmiş/sertleşmiştir. Ahmedinejad yönetiminin nükleer faaliyetlere yeniden başlamasıyla da ikinci detant dönemi sona ermiştir.¹¹ Ayrıca Ahmedinejad yönetimi bu süreçte, müzakereleri etkileyecek şekilde ve özellikle İsrail aleyhine¹², agresif bir dış politika izleyerek uluslararası ortamı/toplumu geren açıklamalarda da bulunmuştur.¹³ Krizin seyrine yönelik yaşanan bu olumsuz gelişmeler AB'nin¹⁴, konunun Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'ne taşınmasına sıcak bakmasına neden olmuştur. Bu süreçte Rusya devreye girerek İran'a nükleer programı konusunda yeni bir öneri paketi sunmuştur. Ancak 31 Ocak 2006 tarihinde Londra'da gerçekleştirilen toplantıda konunun BM Güvenlik Konseyi'ne taşınması konusunda Rusya ve Çin de ikna edilmiştir.¹⁵ Nihayetinde de UAEA Yönetim Kurulu 4 Şubat 2006 tarihinde, konunun BM Güvenlik Konseyi'ne taşınmasını oy çokluğuyla kabul etmiştir.¹⁶ Konunun BM Güvenlik Konseyi'ne taşınmasıyla İran ile nükleer müzakereleri BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri ve Almanya'dan oluşan P5+1 Grubu gerçekleştirmeye başlamıştır. Krizin çözümüne yönelik ise zorlayıcı diplomasi yöntemi uygulamaya konulmuştur. Yani, UAEA Başkanı Muhammed ElBaradei'in deyişiyle *diplomasinin yeni evresine* geçilmiştir.

3. ZORLAYICI DİPLOMASİ

Ele alındığı üzere krizin çözümüne yönelik izlenen politika ile her ne kadar krizde detant dönemine girilmesini sağlayan *kısmi başarılar* elde edilse de, bütün çabalara rağmen krizi sona erdirecek nihai bir anlaşmaya varılamamıştı. Üstelik Ahmedinejad yönetiminin izlediği gerek krize yönelik politika gerekse uluslararası ortamı/toplumu geren agresif dış politika nedeniyle artık kısmi başarıların elde edilmesi de çok zorlaşmıştı. Bu nedenle de mevcut politika tonuna devam etmek ve bu konuda ortak tutum takınamamak ancak nükleer programını daha da ilerletmesi, dolayısıyla da nükleer silah üretme kabiliyetine ulaşması için İran'a zaman kazandırılması

⁸ 1998 yılında imzaya açılan Ek Protokol, UAEA denetçilerinin NPT üyesi ülkelerde izinsiz olarak denetim yapmasına, topraktan, havadan, sudan numuneler almasına ve uygun gördükleri kişilerle görüşmeler yapmasına olanak sağlamaktadır. Böylece söz konusu ülkenin beyan ettiği barışçıl nükleer faaliyetler dışında başka/gizli faaliyetler yürütüp yürütmediği tespit edilmektedir.

⁹ İran, 18 Aralık 2003 tarihinde Ek Protokol'ü imzalamıştır.

¹⁰ Söz konusu "yeni adımlar" ile kastedilen konunun BM Güvenlik Konseyi'ne gönderilebilecek olunmasıydı. Bu da İran'a *sopa* gösterilmesi anlamına geliyordu.

¹¹ Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanlığı görevini devralmasından yalnızca bir hafta sonra İran tarafından, Paris Anlaşması ile oluşan ikinci detant dönemini sona erdirecek olan, İsfahan Nükleer Tesislerinde uranyum dönüşüm faaliyetlerine yeniden başladığını bildiren açıklama yapılmıştır. İran 10 Ocak 2006 tarihinde ise bazı tesislerde nükleer araştırma faaliyetlerine yeniden başlamıştır.

¹² Öyle ki; Ahmedinejad, İsrail'in dünya haritasından silinmesi gerektiğinden bile bahsediyordu (Fathi, 2005).

¹³ Ahmedinejad yönetimi krize yönelik sertleşen politikasına rağmen konu hakkında İran'ın meşrutiyetini kaybetmemesi için UAEA ile her ne kadar tam olmasa da, işbirliği içerisinde olmayı sürdürmüştü ve müzakerelere açık kapı bırakmıştır.

¹⁴ AB Üçlüsü'ne göre, Paris Anlaşması ile askıya alınan uranyum zenginleştirme faaliyetlerine yeniden başlanması İran'ın müzakere sürecinin reddetmesi anlamına geliyordu.

¹⁵ Aslında konunun tam da bu süreçte BM Güvenlik Konseyi'ne taşınması Rusya tarafından sunulan öneri paketinin kabulü için İran'a baskı uygulanması anlamına da geliyordu. Ancak taraflar arasında gerçekleştirilen müzakerelerde olumlu bir sonuç çıkmamış, dolayısıyla da bu baskı işe yaramamıştır.

¹⁶ Ret oyu kullanan ülkeler: Küba, Suriye, Venezüella; çekimser oy kullanan ülkeler: Libya, Endonezya, Cezayir, Güney Afrika ve Belarus.

anlamına geliyordu. Tüm bunların sonucunda konu BM Güvenlik Konseyi'ne taşınmış ve krizin çözümüne yönelik P5+1 Grubu tarafından *zorlayıcı diplomasi* yöntemi uygulamaya konulmuştur. Peki, zorlayıcı diplomasi nedir? Bazı çevrelerin talep ettiği gibi İran'a yönelik geniş kapsamlı askeri müdahaleye meşru zemin hazırlayan bir strateji midir?

Genel anlamıyla zorlayıcı diplomasi, bir talebi karşı tarafa kuvvet kullanma tehdidi dâhil geçerli bir yaptırım ile desteklenmiş bir şekilde sunmak ve karşı tarafın bu talebe uymaması durumunda cezalandırılacağına inanmasını sağlamaktır (George, 1991: 4). Buradaki amaç karşı tarafın gerçekleştirmiş olduğu fiili bir ihlali durdurmasını ve/veya geri adım atmasını sağlamaktır. Fakat tanımda geçen *kuvvet kullanma tehdidi* ve *cezalandırma* kelimelerini karşı tarafa direkt ve geniş kapsamlı askeri müdahalede bulunma olarak anlamamak gerekir. Eğer talep kuvvet kullanma tehdidi ile sunuluyorsa bile burada karşı tarafa sadece, kuvvet kullanımı durumunda uğrayacağı zarar algı düzeyinde gösterilir ve değinildiği gibi karşı tarafın gerçekleştirmiş olduğu fiili bir ihlali durdurması ve/veya geri adım atması sağlanmaya çalışılır. Eğer kuvvet kullanımı algı düzeyinden çıkıp zorunluluk haline geliyorsa kuvvet kullanımının sınırlı olması, yani *ölçülü* ve *ibret verici olması* gerekmektedir (George, 1991:4). Zorlayıcı diplomasi bu niteliğiyle tahripkâr bir topyekûn savaşın yerine diplomatik savaşın yaratacağı yıkıma işaret ederek rakibin, girişmiş olduğu eylemin yarattığı tehlikeyi dikkate alarak eyleminden vazgeçmesini sağlamaya çalışır. Dolayısıyla zorlayıcı diplomaside kuvvet kullanma tehdidinin *ikna* etkisinden yararlanır (Aksu, 2010:479). Kuvvet kullanımında sınırlılık sağlanamayıp taraflar arasında topyekûn bir savaş meydana gelmişse bu zorlayıcı diplomasinin başarısız olduğunu gösterir. Çünkü zorlayıcı diplomasi stratejisi savaşa neden olma değil, savaşa barışçıl bir alternatif sağlama arayışıdır. Bunun en güzel örneği de zorlayıcı diplomasinin ayırıcı özelliklerinden birinin, saldırgan değil *savunmacı* bir anlayışa dayalı olmasıdır. Savunmacı anlayışa dayalı olması ayrıca zorlayıcı diplomasiye meşruiyet de kazandırmaktadır. Zorlayıcı diplomasi çalışmalarına önemli katkılar sunan Alexander I. George de zorlayıcı diplomasinin savunmacı anlayışa dayalı olması nedeniyle kendisi gibi zorlama esasına dayanan *şantaj* (blackmail) ve *caydırma* (deterrence) stratejilerden farkına dikkat çekmektedir (George, 1991: 4-5).

Alexander I. George zorlayıcı diplomasi stratejilerini dörde ayırmaktadır. (George, 1991: 4). Bunlar:

- 1) Ültimat - Ultimatum
- 2) Zımni Ültimat - Tacit Ultimatum
- 3) Dene ve Gör - Try and See
- 4) Baskıyı Aşamalı Olarak Arttırma - Gradual Turning of the Screw

Zorlayıcı diplomasiyi ön plana çıkaran en önemli husus başta askeri ve toplumsal olmak üzere ekonomik ve siyasi bir felaket getirmemesi, hatta bunun önüne geçmesidir. Fakat bunun için tehdit edenin karşı tarafça dikkate alınması gerekmektedir. Dikkate alınması için de tehdit edenin tehdidinin inandırıcılığını sağlayacak *söylem* ve *eylem* tutarlılığı içerisinde olması gerekmektedir (George, 1991: 10). Ayrıca tehdidin inandırıcı olmasını sağlamak için tehdit edenin *tehdidi yerine getirme arzusu*'na da sahip olması gerekmektedir. Zorlayıcı diplomasi uygulanırken *söylem* ve *güç* tutarlılığı da gerekir. Tehdit edenin karşı tarafı gücü ile ters orantılı tehditlerle ikna etmeye çalışması karşı tarafta bir etki yaratmayacağı gibi tehdit eden tarafta yıkıma yol açabilecektir.

Zorlayıcı diplomaside tehdidin genel anlamda üç türü vardır (Tocha, 2009: 5-6). Bunlar:

- 1) Siyasi veya diplomatik tehdit - Zorlayıcı tehditlerin en hafifidir.
- 2) Ekonomik tehdit - Zorlayıcı etkisi oldukça güçlüdür.
- 3) Güç kullanma tehdidi - Zorlayıcı tehditlerin en güçlüsü ve en aşırısidir.

Alexander I. George zorlayıcı diplomasiyi belirli durumlarda içi politika yapıcıları tarafından doldurulması gereken boş kutulara benzetmektedir. Alexander I. George'e göre, politika yapıcıları burada dört temel değişikene karar vermelidir (1991: 7). Bunlar:

- 1) Karşı taraftan ne talep edileceğine
- 2) Talebin yerine getirilmesi için aciliyet hissi yaratılmasının gerekli olup olmadığına
- 3) Talebin karşı tarafça yerine getirilmemesi durumunda ne tür ceza uygulanacağına
- 4) Taleplerin karşı tarafça kabul edilmesi için sadece tehdit yöntemine mi başvurulacağı yoksa teşviklerin de mi sunulacağına (Havuç ve sopa)

Ele alındığı üzere zorlayıcı diplomasi karşı tarafı imha etme üzerine değil ikna etme üzerine kuruludur. Öyle ki kimilerince zorlayıcı diplomasi, *zorlayıcı ikna / coercive persuasion* olarak da adlandırılmaktadır. Bu bağlamda zorlayıcı diplomasi'nin askeri strateji olmaktan ziyade diplomatik strateji olduğu söylenebilir (Aksu, 2010: 479). Yani zorlayıcı diplomasi bir savaş stratejisi değil, bir kriz pazarlığıdır. Bu nedenle zorlayıcı diplomasi her ne kadar en uç aşamada *kısmi* bir askeri müdahaleyi içerse de bu İran'a yönelik geniş kapsamlı bir askeri müdahaleyi meşru kılmamaktadır. Özetle, nükleer krizin çözümüne yönelik zorlayıcı diplomasi'nin uygulamaya konulmasındaki temel amaç İran'a geniş kapsamlı askeri müdahaleye meşru zemin hazırlamak değil, *havuç-sopa* yöntemi ile nükleer programı konusunda geri adım attırmaktır.¹⁷

4. İRAN'A YÖNELİK YAPTIRIM KARARLARI

Krizin çözümüne yönelik uygulamaya konulan *zorlayıcı diplomasi* çerçevesinde, İran'a nükleer faaliyetlerini askıya alması için belirli süreler verilmiş ve nükleer programı konusunda anlaşmaya varması için de *havuç* olarak öneri paketleri sunulmuştur. İran'dan istenilen yanıt alınmadığında ise *sopa* olarak BM Güvenlik Konseyi'nden yaptırım kararları alınmıştır. Ancak etkili yaptırım kararlarının alınmasında/sopanın güçlendirilmesinde İran'ın stratejik ortaklarından ve BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinden Rusya ve Çin önemli bir engel oluşturmıştır. Bu nedenle başta ABD ve AB olmak üzere bazı devletler kendileri tek taraflı ek yaptırım kararları alma yoluna giderek sopayı daha etkili hale getirmeye çalışmışlardır.¹⁸ Aşağıda BM Güvenlik Konseyi ve ABD ile AB tarafından İran'a yönelik alınan yaptırım kararları süreçle beraber ayrı başlıklar altında ana hatlarıyla ele alınacaktır.

4.1. BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a Yönelik Yaptırım Kararları

Aslında konu her ne kadar BM Güvenlik Konseyi'ne taşınmış olsa da İran'ın stratejik ortaklarından ve BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinden Rusya ve Çin, İran'a yönelik doğrudan yaptırım kararları alınmasına sıcak bakmıyordu. Bu nedenle BM Güvenlik Konseyi direkt olarak yaptırım kararı almak yerine 29 Mart 2006 tarihinde oybirliğiyle bir Başkanlık Açıklaması yayınlamıştır. Bu açıklamada özetle, İran'ın nükleer programına yeniden başlamasından ciddi kaygı duyulduğu belirtilmiş ve İran'a otuz gün içerisinde AR-GE dâhil uranyum zenginleştirme ve geri dönüşüm ile ilgili tüm faaliyetlerini askıya alarak bu kaygıları giderme çağrısında bulunulmuştur (United Nations Security Council, 2006a). Ancak İran yönetimi kaygıları gidermek yerine %3,5 oranında uranyum zenginleştirmeyi başardıklarını açıklamış ve İran'ı *nükleer devlet* ilan etmiştir. Bununla da kalmayarak, uranyum zenginleştirme faaliyetlerine devam edileceği de belirtilmiştir.¹⁹

Başkanlık Açıklaması sonrası krizin seyrine yönelik yaşanan tüm bu olumsuz gelişmelerin ardından 6 Haziran 2006 tarihinde P5+1 Grubu adına İran'a havuç olarak bir öneri paketi sunulmuştur. Ancak İran söz konusu öneri paketine istenilen sürede cevap vermemiştir. Bunun üzerine Rusya ve Çin'in de ikna edilmesiyle 31 Temmuz 2006 tarihinde BM Güvenlik Konseyi, yaptırım/sopa tehdidinde bulunan uyarı niteliğindeki 1696 sayılı kararı oy çokluğuyla almıştır. Kararda İran'a 31 Ağustos 2006 tarihine kadar AR-GE dâhil uranyum zenginleştirme ve geri dönüşüm ile ilgili tüm faaliyetlerini askıya alma; tüm devletlere ise ulusal ve uluslararası hukuka uygun olarak, İran'ın uranyum zenginleştirme, geri dönüşüm ve balistik füze programlarına katkıda bulunabilecek her türlü teknoloji ve materyallerin nakline karşı ihtiyatlı olma ve bu transferlerin engellenmesi konusunda çalışma yapma çağrısında bulunulmuştur. Ayrıca İran'ın bahsi geçen faaliyetlerini belirtilen tarihe kadar askıya almadığı takdirde tedbirlerin alınacağı da vurgulanmıştır (United Nations Security Council, 2006b). Böylece BM Güvenlik Konseyi tarafından İran'a sopa açık bir şekilde gösterilmiştir.

Söz konusu bu uyarıya rağmen İran ne BM Güvenlik Konseyi'nin çağrılarını dikkate almış ne de sunulan söz konusu öneri paketine P5+1 Grubu'nun tüm üyelerini tatmin edecek bir cevap vermiştir. Üstelik bir de nükleer faaliyetleri ile ilgili olarak *Arak Ağır Su Üretim Tesisini* açmıştır. Bu gelişmelerin üzerine 23 Aralık 2006 tarihinde BM Güvenlik Konseyi oybirliğiyle 1737 sayılı yaptırım kararını almıştır. Bu karar ile BM Güvenlik Konseyi ilk kez nükleer faaliyetleri nedeniyle İran'a yönelik yaptırım uygulama yoluna gitmiştir. Böylece zorlayıcı diplomasi çerçevesinde İran'a ilk sopa kullanılmıştır. Kararda İran'a altmış gün içerisinde AR-GE dâhil uranyum

¹⁷ Zorlayıcı diplomasi yönteminde genellikle havuç sopa yöntemi kullanılmaktadır.

¹⁸ Avustralya, Kanada, Norveç, Güney Kore ve Japonya da İran'a yönelik ek yaptırım kararları almıştır (Bowen ve Brewer, 2011: 935).

¹⁹ Ayrıca, İran'a bir saldırı gerçekleştirilmesi halinde saldırganların ellerinin kesileceği de belirtilmiştir. ABD Başkanı G. W. Bush ise İran'ın nükleer silah geliştirmesini önlemek için askeri müdahale dâhil her türlü seçeneğin masada olduğunu açıklamıştır (CNN, 2006; Fickling, 2006; BBC News, 2006).

zenginleştirme, geri dönüşüm ve ağır su üretimi gibi tüm hassas nükleer faaliyetlerini askıya alma ve gecikmeksizin nükleer programı konusunda güven arttırıcı adımlar atma çağrısında bulunulmuştur. Yine bu kararlar uranyum zenginleştirme, geri dönüşüm, ağır su üretimi ve nükleer silah sisteminin geliştirilmesi ile ilgili malzemelerin, teknolojinin İran'a direkt veya dolaylı olarak satışı, transferi ve finansmanı yasaklanmıştır. Ayrıca tüm devletlere kendi toprakları üzerinde İran'ın nükleer programı ile ilgili olduğu belirtilen ve kararın ekinde sunulan kara listedeki kişi ve kurumlara ait fonların, finansal ve ekonomik kaynakların dondurulması ve seyahatlerinin kısıtlanması çağrısında bulunulmuştur (United Nations Security Council, 2006c).

Bu çağrılar Rusya ve Çin engeli nedeniyle oldukça etkisiz kalmıştır. Dolayısıyla da nükleer programını *frensiz ve geri vitessiz bir tren'e* benzeten İran yönetimi üzerinde etkili olmamış (BBC News, 2007); İran, BM Güvenlik Konseyi'nin çağrılarını dikkate almamaya devam etmiştir. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi, sopayı daha etkili hale getirebilmek için 24 Mart 2007 tarihinde oybirliğiyle 1747 sayılı ikinci yaptırım kararını almıştır. Bu karar ile İran'a daha önceki kararlarda yapılan çağrılar yinelenmiş ve bu çağrılara uyması için altmış günlük süre verilmiştir. Ayrıca 1737 sayılı yaptırım kararının kapsadığı alana silah ticareti eklenmiş ve yine 1737 sayılı kararda yer alan kara listedeki kişi ve kuruluşların sayısı artırılmıştır.²⁰ Tüm devletlere ve uluslararası finansal kuruluşlara da insani ve kalkınmaya yönelik amaçlar dışında İran'a mali yardımda bulunma ve ayrıcalıklı kredi verme gibi yeni taahhütlerden sakınmaları çağrısında bulunulmuştur. Kararda ayrıca krizin çözümü konusunda İran ile müzakerelere devam edilmesinin ve Haziran 2006 tarihli öneri paketinin desteklediği de belirtilmiştir (United Nations Security Council, 2007).

Bahse konu bu yaptırımlar, Uluslararası İlişkiler'deki tanımıyla bu sopa da, yine Rusya ve Çin engeli nedeniyle oldukça etkisiz kalmıştır. Dolayısıyla da İran yönetimi üzerinde etkili olmamış ve İran, BM Güvenlik Konseyi'nin çağrılarını dikkate almamaya devam etmiştir. Üstelik Ahmedinejad 9 Nisan 2007²¹ tarihinde yaptığı açıklamada sanayi ölçeğinde uranyum²² zenginleştirmeyi başardıklarını ve İran'ın da artık nükleer kulüpte yer aldığını belirtmiştir (BBC Turkish, 2007). Bu gelişmelerin üzerine BM Güvenlik Konseyi 3 Mart 2008 tarihinde oy çokluğuyla 1803 sayılı yeni bir yaptırım kararı olarak sopanın etkisini biraz daha arttırmıştır. Kararda İran'a daha önceki çağrılar yinelenmiş ve bu çağrılara uyması için de doksan günlük süre verilmiştir. Tüm devletlere ise İran'a girmesi yasaklanmış yük taşıdıkları konusunda makul şüphe olması durumunda havaalanlarında ve limanlarında deniz hukuku ve uluslararası sivil havacılık kurallarına uygun olarak İran Hava Kargosu ve İran Deniz Yolları'na ait olan veya bunlar tarafından işletilen uçak ve gemilerdeki kargoların denetlenmesi çağrısında bulunulmuştur. Ayrıca 1737, 1747 sayılı kararlarda yer alan kara listedeki kişi sayısı da artırılmıştır (United Nations Security Council, 2008).

Bu süreçte P5+1 Grubu, krizin çözümüne yönelik İran'a 2006 yılında sunulan öneri paketine benzer ama daha kapsamlı yeni bir öneri paketi sunmuştur. Böylece İran'a sunulan havuç büyütülerek daha etkili hale getirilmeye çalışılmıştır.²³ Fakat taraflar arasında bu öneri paketi üzerinde de anlaşma sağlanamamıştır. Dolayısıyla da İran'a sunulan bu havuç da işe yaramamıştır. Ayrıca İran, BM Güvenlik Konseyi'nin çağrılarını dikkate almamaya da devam etmiştir. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi 27 Eylül 2008 tarihinde, yeni yaptırımlar içermeyen, ama daha önce alınan yaptırım kararlarını teyit eden ve İran'a çağrılarını yineleyen 1835 sayılı karar oybirliğiyle almıştır (United Nations Security Council, 2008b). Kararın yeni yaptırımlar içermemesinin nedeni ise yine Rusya ve Çin (Rusya bu süreçte *Gürcistan Krizi* ile meşguldü) engeliydi.

Bu süreçte krizin seyri açısından ABD'de oldukça önemli bir gelişme yaşanmış, Barack Obama ABD Başkanı seçilerek ABD yönetimini devralmıştır.²⁴ Obama, George W. Bush yönetiminin izlediği politikanın aksine İran'ın nükleer hakları konusunda ılımlı mesajlar vermiş ve askeri müdahale seçeneğini arka plana atarak söz konusu

²⁰ İran devlet bankalarından biri olan *Bank Sepah* da kara listeye eklenmiştir.

²¹ İran, 9 Nisan'ı *İran Nükleer Teknoloji Günü* ilan etmiştir.

²² Bu, müzakerelerde artık İran'ın elinde büyük bir koz bulunduracağı anlamına geliyordu.

²³ Söz konusu öneri paketi; İran'ın nükleer programını kalıcı olarak durdurması karşılığında '*nükleer enerji*', '*siyasi, ekonomik, enerji ortaklığı*', '*sivil havacılık*' ve son olarak da '*ekonomik, sosyal ve insani kalkınma/insani meseleler*' konusunda işbirliği öngörüyordu (Kaussler, 2014: 66-67).

²⁴ 7 Kasım 2006 tarihinde gerçekleştirilen ara seçimde de Obama'nın mensubu olduğu Demokratlar, Senato ve Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğu ele geçirmişti. Böylece Obama'nın izleyeceği politika önündeki olası Kongre engelini bir sonraki ara seçime kadar olmaması bekleniyordu.

krizin barışçıl yollarla çözümünü savunmuştur.²⁵ Böylece krizin barışçıl diplomasi yöntemiyle çözülmesine daha fazla ağırlık verilmiştir. Bu bağlamda İran'a yeni bir havuç olarak, nükleer faaliyetlerinin kalıcı olarak durdurulmasını talep etmeyen, ama nükleer faaliyetlerini önemli ölçüde sınırlayan bir öneri paketi sunulmuştur. Her ne kadar gerçekleştirilen müzakereler sonucunda söz konusu öneri paketi üzerinde uzlaşmaya varılsa da İran daha sonra, ülke içerisindeki bazı çevrelerin tepkileri nedeniyle, varılan uzlaşmada revizyona gidilmesini talep etmiştir. Ancak İran'ın bu talebi reddedilmiştir.

Taraflar arasında anlaşmaya varılamadığı gibi İran tarafından BM Güvenlik Konseyi çağrıları da dikkate alınmamaya devam ediyordu. Bunun üzerine ABD sopolanını daha da etkili hale getirilmesi için, İran'a yönelik BM Güvenlik Konseyi'nden yeni bir yaptırım kararı alınması teklifinde bulunmuştur.²⁶ ABD alınacak yaptırım kararının İran'ın can damarı olan petrol ihracatını ve enerji sektörünü hedef almasını istemiştir. Ancak, bu konuda özellikle Çin yönetimini ikna etmede başarılı olamamış ve bu isteğinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Nihayetinde BM Güvenlik Konseyi 9 Haziran 2010 tarihinde, İran'a yönelik diğer yaptırım kararlarına göre nispeten daha sert ve kapsamlı yaptırımlar öngören 1929 sayılı yaptırım kararını oy çokluğuyla almıştır. Bu karar ile İran'a daha önceki kararlarda yapılan çağrılar yinelenmiş ve bu çağrılara uyması için doksan günlük süre verilmiştir. Tüm devletlere ise İran'ın nükleer faaliyetlerine ya da nükleer silah sistemlerinin geliştirilmesine katkıda bulunabileceği konusunda bilgilere sahip olmaları durumunda kendi topraklarında İran bankalarını temsil eden yeni şube, ofis veya bağlı kuruluşların açılmasına izin verilmemesi çağrısında bulunulmuştur. Yine tüm devletlere İran'ın nükleer faaliyetlerine ya da nükleer silah sistemlerinin geliştirilmesine katkıda bulunabileceği konusunda bilgilere sahip olmaları durumunda kendi topraklarında İran ile ilgili sigortacılık konularında finansal hizmet sağlanmasının engellenmesi çağrısında da bulunulmuştur. Alınan bu karar ile hali hazırda var olan silah ambargosu da genişletilmiştir.²⁷ Ayrıca İran'ın nükleer programı ile ilgisi bulunan kırk şirket ve İran Atom Enerjisi Kurumu'na bağlı İsfahan Nükleer Teknoloji Merkezi Başkanı Cevad Rakihi de kara listeye eklenmiştir (United Nations Security Council, 2010).

4.2. ABD ve AB'nin İran'a Yönelik Ek Yaptırım Kararları

Yukarıda da ele alındığı üzere Rusya ve Çin engeli nedeniyle BM Güvenlik Konseyi, İran'a yönelik kapsamlı ve sert yaptırım kararları alamamıştır. Dolayısıyla da sopa, İran'ı ikna etmede yeterli sertlikte olamamıştır. Bu nedenle ABD ve AB, kendileri ek yaptırım kararları alma yoluna giderek sopayı daha etkili hale getirmeye çalışmışlardır. Bu kapsamda 24 Haziran 2010 tarihinde ABD Kongresi, İran'a yönelik şimdiye kadarki en sert tek taraflı yaptırımları öngören yasayı (*Comprehensive Iran Sanctions, Accountability, and Divestment - CISADA*) kabul etmiştir (U.S. Department of the Treasury, 2010). ABD vatandaşı olan ve olmayan şahıslar ile birlikte, ABD dışındaki yabancı firmaları ve bu firmaların temsilcilerini de kapsayan söz konusu yasa 1 Temmuz 2010 tarihinde Obama tarafından imzalanmıştır. Bu yasa ile 1996 yılında İran'a karşı çıkartılmış olan yaptırım yasası (*Iran Libya Sanctions Act - İLSA*) daha da genişletilmiştir.²⁸ Yasaya göre, İran'a rafine edilmiş petrol ürünü satan şirketlerin ABD pazarlarına girmesi yasaklanmıştır. Ayrıca bazı İran kurumları ve İran Devrim Muhafızları'yla iş yapan mali kuruluşların da ABD'deki finans sistemine erişimleri yasaklanmıştır.

AB de 26 Temmuz 2010 tarihinde İran'a yönelik ek yaptırım kararı olarak mevcut yaptırımları güçlendirme yoluna gitmiştir.²⁹ Bu kararla İran'a petrol ve doğal gaz sektöründe kullanılacak olan teknolojinin satışı ve ikmalî yasaklanmıştır. Ayrıca İran'ın bu sektörlerine teknik ve finansal yardımın yanı sıra yatırım yapılması da yasaklanmıştır (Official Journal of the European Union, 2010).

İran ile gerçekleştirilen müzakerelerde krizin çözümü konusunda istenilen sonuca varılamaması üzerine AB, 23 Ocak 2012 tarihinde İran'a yönelik yeni bir ek yaptırım kararı almıştır. Bu yaptırım kararı ile İran Merkez Bankası'nın AB içerisindeki aktifleri dondurulmuş ve üye devletlere İran ile ham petrol ithalatı konusunda yeni sözleşmeler yapılmaması

²⁵ Bush yönetimi uzun bir süre, İran ile nükleer müzakerelere oturmak için ön şart olarak İran'ın nükleer faaliyetlerine askıya almasını talep etmiştir. Bu talep krizin çözülememesinde önemli bir rol oynamıştır.

²⁶ Obama Yönetimi her ne kadar askeri müdahale seçeneğini arka plana atsa da, krizin çözümüne yönelik zorlayıcı diplomasi çerçevesinde gerektiğinde yaptırım kararlarının alınmasını savunuyordu.

²⁷ Rusya'nın İran ile 2007 yılında imzalamış olduğu S-300 Hava Savunma Sistemi satışını öngören 800 milyon dolar değerinde bir anlaşması vardı. Yaptırım kararının ertesi günü Rusya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü söz konusu anlaşmanın yaptırım kararından etkilenmeyeceğini söylese de daha sonra, alınan yaptırım kararı kapsamında anlaşmanın dondurulduğu açıklanmıştır.

²⁸ İLSA yalnızca İran'a yönelik yaptırımları değil, aynı zamanda Libya'ya yönelik yaptırımları da içermiştir.

²⁹ AB daha önce de, 27 Şubat 2007 tarihinde, İran'a yönelik ek yaptırım kararı almıştı. Alınan söz konusu karar ile İran'ın nükleer faaliyetlerine katkı sağlayan satış, teknik yardım, eğitim ve yatırımlar yasaklanmış, İranlı şirket ve uzmanlara mali ve seyahat kısıtlaması getirilmiştir (Official Journal of the European Union, 2007).

çağrısında bulunulmuştur. Mevcut sözleşmelerin ise 1 Temmuz 2012 tarihinde sona erdirilmesi öngörülmüştür (Official Journal of the European Union, 2012).³⁰ İran ile gerçekleştirilen müzakerelerde krizin çözümüne yönelik istenilen sonucun çıkmaması üzerine 1 Temmuz 2012 tarihinde AB, İran'dan petrol ithalatını tamamen durdurmuştur.

ABD yönetimi ise, 12 Temmuz 2012 tarihinde İran'a yönelik yeni bir ek yaptırım kararı almıştır. Bu yaptırım kararı ile İran Savunma Bakanlığı, İran Devrim Muhafızları ve İran Nakliye Hattı ile ilişkili on bir şirket ve dört kişi yaptırım listesine eklenmiştir. Söz konusu şirket ve bireylerin ABD'nin yetki alanı içerisine girebilecek tüm mal varlıkları dondurulmuş ve ABD vatandaşlarının bunlarla iş yapması yasaklanmıştır (U.S. Department of the Treasury, 2012).

AB, 15 Ekim 2012 tarihinde İran'a yönelik finansal, enerji, ticaret ve taşımacılık sektörünü içeren geniş kapsamlı yeni bir ek yaptırım kararı daha almıştır. Bu karar ile nükleer faaliyetlerde ve balistik füzelerde kullanılan grafit, alüminyum ve çelik gibi metallerin ve endüstriyel yazılımların İran'a satışı ve bunlarla ilgili teknik ve finansal yardım yasaklanmıştır. AB vatandaşlarına ve şirketlerine ait gemilerin İran petrol ve petrokimya ürünlerini taşıması ve depolamasının yanı sıra AB şirketlerinin gemi inşa sektöründe İran ile iş yapmaları yasaklanmıştır. İran ile ticareti destekleyen kısa süreli ihracat kredisi, garantisi ve sigortası durdurulmuştur. İran hükümetine finansal destek sağlayan otuz dört kuruluşun ve İran nükleer programına katılan bir kişinin AB'deki mal varlıkları dondurulmuş ve bu kişiye seyahat yasağı getirilmiştir. Ayrıca bu karar ile İran'dan doğal gaz ithalatı da yasaklanmıştır (Council of the European Union, 2012).³¹

5. YAPTIRIMLARIN İRAN EKONOMİSİNE ETKİSİ

Zorlayıcı diplomasi kapsamında İran'a yönelik alınan yaptırım kararları hedeflendiği gibi İran ekonomisini oldukça olumsuz etkilemiştir. Aslında BM Güvenlik Konseyi'nin, İran'ın en önemli gelir kaynağı olan petrolü doğrudan hedef alan yaptırım kararları alamaması ve yüksek seyreden petrol fiyatları uygulanan yaptırımların etkisini 2012 yılına kadar bir nebze hafifletmişti. Fakat daha sonra, özellikle, İran petrol ihracatında yaklaşık %23'lük paya sahip olan AB'nin İran petrol sanayini ve ticaretini hedef alan ek yaptırım kararı İran ekonomisinde etkisini ciddi bir şekilde göstermiştir.³² Aşağıda sunulan veriler yaptırım kararlarının İran ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisini ortaya koymaktadır.

İran, uzun yıllar günde ortalama 2,3 milyon varil ham petrol ihraç ederken bu sayı alınan yaptırım kararları nedeniyle 2012 yılında 2,102 milyon varile; 2013 yılında 1,215 milyon varile düşmüştür (OPEC Annual Statistical Bulletin: 2016:52). İran'ın petrol ihracatından elde ettiği gelir 2011 yılında 114,7 milyar dolarken; 2012 yılında 101,4 milyar dolara; 2013 yılında ise 61,9 milyar dolara kadar gerilemiştir. Üstelik bu gelir 2015 yılında 27,3 milyar dolara kadar gerileyecekti (OPEC Annual Statistical Bulletin: 2016:17).

2010 yılında çıkarılan CISADA yasası ile düşüşe geçen Gayri Safi Milli Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ise 2012 yılında %-7,4; 2013 yılında ise %-0,19 büyümüştür. Böylece İran'ın GSYİH'si 1994 yılından sonra ilk defa negatif seviyede olmuştur (The World Bank, 2019).

İran'da uzun yıllar ortalama %10-15 arası seyreden enflasyon oranı yine alınan yaptırım kararları nedeniyle 2011 yılında %21,4; 2012 yılında %30,53 ve 2013 yılında %34,72 seviyesine kadar çıkmıştır. Üstelik gerçek enflasyon oranının daha yüksek olduğu ve bu oranın 2011-2013 yılları arasında %50-70 seviyelerine ulaştığı tahmin edilmektedir (Katzman, 2017:56). Ayrıca 2012 yılının başında 1 dolar, 16,000 İran riyaline değerindeyken; bu değer 2013 yılının Nisan ayına kadar %125 artarak 36,000 İran riyaline kadar çıkmıştır (Klimasinska ve Katz, 2013). Asgari ücret ise 2010 yılında 3 milyon İran riyalik (275 dolar) 2013 yılında 4,87 milyon İran riyaline çıkmıştır. Fakat artan enflasyon ve İran riyalinin değer kaybetmesi nedeniyle bu rakam ortalama 134 dolara denk gelmiştir (BBC News, 2013). Ekonomide yaşanan bu durum doğal olarak İran halkının alım gücünü olumsuz etkilemiştir.

³⁰ AB ülkeleri geleneksel olarak İran petrolünün önemli bir ithalatçısı olmuştur. Öyle ki, İran'ın 2011 yılındaki petrol ihracatının yaklaşık %23'ü AB ülkelerineydi (EU Sanctions on Iran Come into Force, 2012).

³¹ Doğal gaz ambargosu İran ekonomisine ciddi bir hasar vermemiştir. Çünkü İran her ne kadar dünya üzerinde kanıtlanmış en büyük doğal gaz rezervlerine sahip ikinci ülke konumunda olsa da çok az miktarda doğal gaz ihraç ediyordu. Örneğin, İran doğal gazda 2011 yılının Temmuz ayından 2012 yılının Haziran ayına kadar günde ortalama 10,5 milyon dolarlık ihracat gelirine sahipken; bu rakam petrolde 231 milyon dolardı (U.S. Energy Information Administration, 2012). Yani doğal gaz ihracat geliri petrol gelirinin yaklaşık %5'i kadardı. AB'ye doğal gaz ihracı ise bunun çok küçük bir kısmını oluşturuyordu.

³² Petrol ihracatı, İran'ın ihracat gelirinin %80'ini; devlet gelirinin ise yaklaşık %50-60'ını oluşturuyordu (The World Bank, 2015).

6. İRAN'DA YÖNETİM DEĞİŞİKLİĞİ VE NÜKLEER ANLAŞMA: KOEP

2013 yılının Haziran ayında İran'da olağan Cumhurbaşkanlığı seçimine gidilmiştir. Zorlayıcı diplomasının İran ekonomisi, dolayısıyla da İran halkı üzerindeki olumsuz etkisi ise söz konusu seçime yansımıştır. Nitekim Hatemi döneminde Ulusal Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği ve nükleer müzakerelerde Başmüzakerecilik görevlerini üstlenmiş olan Hasan Ruhani ile aynı görevleri Ahmedinejad döneminde üstlenmiş olan Sait Celili'nin de yarıştığı bu seçimi Ruhani kazanmıştır.³³ İlimli kimliğiyle tanınan Ruhani, Başmüzakerecilik görevinde izlediği politika nedeniyle ülkesinde *diplomat şeyh* olarak anılıyordu. Sait Celili'nin bu görevdeyken izlediği politika ise sonuçlarıyla beraber ortadaydı.³⁴ Görüldüğü üzere bu seçim aslında İran halkının “krize yönelik izlenecek politika” seçimiydi. Fakat önemle belirtmek gerekir ki krizin çözümüne yönelik askeri müdahale seçeneği hâlâ gündemde olsaydı belki de İran halkı içerisinde bulunduğu tüm olumsuz şartlara rağmen savunma refleksi olarak, ılımlı bir dış politika izleyecek bir lidere değil de agresif ve daha savunmacı bir dış politika izleyecek bir lidere yönelebilirdi. Ancak ele alındığı üzere Obama'nın ABD yönetimini devralmasıyla birlikte krizin çözümüne yönelik askeri müdahale seçeneği arka plana atılmış ve barışçıl diplomasi üzerinde yoğunlaşmıştır. Böylece İran halkının bu konuda Cumhurbaşkanlığı seçimine yansiyacak kaygısı da azalmıştır.

Ruhani, dış politikadaki önceliği ülkesi üzerindeki yaptırımların kaldırılmasına, dolayısıyla nükleer krize, vermiş ve mevcut dış politika görevlilerinde değişikliğe gitmiştir.³⁵ Ruhani ayrıca uluslararası topluma ılımlı mesajlar da göndermiştir. Böylece uluslararası toplumun krizin barışçıl çözümü konusundaki beklentileri artmıştır. Nitekim bu olumlu atmosfer içerisinde krizin çözümüne yönelik gerçekleştirilen müzakereler sonucunda 24 Kasım 2013 tarihinde geçici anlaşma olan *Müşterek Eylem Planı* üzerinde anlaşmaya varılmış³⁶, 14 Haziran 2015 tarihinde ise nihai anlaşma olan *Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP)* üzerinde anlaşmaya varılmıştır.³⁷ KOEP'in 16 Ocak 2016 tarihinde uygulamaya konulmasıyla da İran üzerindeki yaptırımlar kaldırılmaya başlanmış ve İran gerek ekonomik gerekse politik açıdan nefes almaya başlamıştır.

7. KOEP NE ANLAM İFADE ETMEKTEDİR?

KOEP; İran'ın nükleer faaliyetlerini UAEA denetimine açması ve belirli bir süreliğine sınırlandırması karşılığında, uluslararası toplumun İran'ın nükleer haklarını tanımamasına imkân veren bir anlaşmadır. Böylece İran'ın nükleer faaliyetlerine sıkı bir denetim getirilerek ve nükleer faaliyetleri sınırlandırılarak İran'ın nükleer silah elde etmesinin önüne geçilmiş, İran'ın nükleer hakları tanınarak da İran'a nükleer faaliyetleri konusunda izin verilmiştir. Görüldüğü üzere KOEP, tarafların kaygılarının mümkün mertebe giderildiği bir anlaşmadır.

KOEP, verilen karşılıklı tavizler³⁸ nedeniyle taraflar açısından (ABD ve İran açısından) tam anlamıyla bir zaferi ifade etmese de zorlayıcı diplomasi, dolayısıyla da barışçıl diplomasi açısından oldukça önemli ve üzerinde durulması gereken bir zaferdir. Çünkü; zorlayıcı diplomasi söz konusu krizin, özellikle askeri ve toplumsal bir yıkıma mahal vermeden ve tarafların kaygılarının mümkün mertebe giderildiği bir şekilde, çözüm aşamasına gelmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Böylece zorluk derecesine bakılmaksızın herhangi bir uluslararası kriz karşısında barışçıl diplomasi seçeneğinin kriz yönetimi ve çözümünü konusunda etkili ve en rasyonel bir seçenek olduğu da uzun bir aradan sonra tekrar uluslararası topluma gösterilmiştir.

Önemle belirtmek gerekir ki tarafların birbirilerine olan güven eksikliği nedeniyle KOEP, krizi direkt olarak erdirmek yerine belirli bir süre sonra sona erdirmek üzere dondurmuştur. Bu nedenle kriz, canlanma riski taşımaktadır. Nitekim Obama'dan yönetimi devralan Donald Trump'ın anlaşma aleyhine politika izlemesi ve

³³ Ruhani, Rafsancani gibi reformcu elitlerin de desteğini almıştır.

³⁴ Sait Celili, nükleer krize yönelik Ahmedinejad'a nazaran daha ılımlı bir politika izliyordu.

³⁵ Dışişleri Bakanlığı görevine yirmi yıl boyunca ABD'de yaşayan ve 2002-2007 yılları arasında İran'ın BM Büyükelçiliğini yapmış olan Muhammed Cevad Zarif getirilmiştir. Ruhani'nin bu tercihi Batılı çevreler tarafından takdirle karşılanmıştır (Sinkaya, 2015).

³⁶ Müşterek Eylem Planı için bkz. Joint Plan of Action, 2013.

³⁷ KOEP metni için bkz. Joint Comprehensive Plan of Action, 2015.

³⁸ KOEP ile İran nükleer faaliyetlerini sınırlandırarak, ABD ise İran'ın nükleer faaliyetlerini tanıyarak taviz vermiştir. Özellikle İran açısından verdiği taviz oldukça önemlidir. Çünkü İran'ın, her ne kadar her defasında nükleer silah elde etmeyeceğini açıklasa da konuya ilişkin olası fikir değişikliğinde, uygulanacak olan sıkı denetimler nedeniyle nükleer silaha ulaşması artık çok zorlaşmıştır. Bu da anlaşma varlığını koruduğu sürece İran'ın nükleer silaha sahip olmanın uluslararası arenada kendisine vereceği caydırıcılık avantajından mahrum kalacağı anlamına gelmektedir.

nihayetinde de ABD'yi anlaşmadan çekmesi üzerine nükleer anlaşma zayıflamış ve krizin canlanmasına yönelik kaygılar önemli derecede artmıştır. Öyle ki İran, ABD'nin anlaşma aleyhine politika izlemesi ve İran'a yönelik yeni yaptırım kararı alması üzerine, KOEP ile üstlendiği yükümlülüklerin aksine %20'den fazla uranyum zenginleştirme kapasitesine sahip gelişmiş santrifüjler kullanacaklarını açıklamıştır.³⁹ Ancak yaşanan tüm bu gelişmeler ve hatta ileride krizin olası canlanması bile barışçıl diplomasinin söz konusu zaferini gölgelememelidir. Çünkü barışçıl diplomasi ile herhangi bir yıkıma mahal verilmeden tarafların kaygıları olabildiğince mümkün mertebede giderilmiştir. Görülüyor ki ABD'nin KOEP'e yönelik izlediği olumsuz politika da anlaşmanın başarısızlığından değil, Trump'ın ABD yönetimini devralmasıyla ABD'nin değişen beklentilerinden kaynaklıdır. Nitekim anlaşmanın diğer tüm tarafları da anlaşmanın olumlu sonuç verdiğini sık sık dile getirmişlerdir. Bu nedenle denilebilir ki anlaşma ortadan kalkacak olursa bu anlaşmanın eksikliği veya barışçıl diplomasinin başarısızlığı nedeniyle değil, ABD'nin değişen politikası nedeniyle olacaktır.

8. SONUÇ

Zorlayıcı diplomasi, dolayısıyla da barışçıl diplomasi, İran nükleer krizinin çözüm aşamasına gelmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Aslında zorlayıcı diplomasi kapsamında ne sopa olarak kullanılan yaptırım kararları ne de havuç olarak sunulan öneri paketleri Ahmedijad yönetimini krizi sona erdirecek istenilen/taviz verilen bir anlaşmaya ikna etmede başarılı olmamıştır. Ancak yaptırım kararlarının İran ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisi, İran halkının 'anlaşma arayışını izlenecek dış politikada ilk sıraya koyacak' yeni bir Cumhurbaşkanı seçmesini sağlamıştır. Fakat belirtmek gerekir ki krizin çözüm aşamasına gelmesini yalnız ve yalnızca zorlayıcı diplomasiye bağlamak eksik bir çıkarım olacaktır. Çünkü krizin çözüm aşamasına gelmesinde, zorlayıcı diplomasinin başarısını gölgelemekle birlikte, altı çizilmesi gereken iki etken daha vardır. Bu etkenlerden ilki; Obama yönetiminin İran'ın nükleer haklarına ve krizin çözümüne yönelik yaklaşımıdır. Obama yönetimi Bush yönetiminin aksine İran'ın nükleer haklarına ılımlı yaklaşmış ve krizin çözümüne yönelik barışçıl diplomasi seçeneğini öne çıkararak askeri müdahale seçeneğini arka plana atmıştır. Bu da, ABD'nin ve İran halkıyla birlikte İran yönetiminin (Ruhani yönetimi) taviz verilecek bir anlaşmaya sıcak bakmasını sağlamıştır. İkinci etken ise; İran'ın kriz sürecinde, nükleer silah sahibi olma konusunda son derece önemli ilerleme sağlamasıdır. Bu ilerleme; P5+1 Grubunu, nükleer silah sahibi olmasına daha fazla zaman tanınmadan İran ile anlaşma sağlanmasına itmiştir.

Zorlayıcı diplomasinin, dolayısıyla da barışçıl diplomasinin, İran nükleer krizini çözüm aşamasına getirmesindeki başarısı mevcut ve olası uluslararası krizlerin çözümü konusunda hafızalardan çıkmaması gereken son derece önemli bir örnek teşkil etmelidir. Çünkü bu başarı güncel olarak göstermiştir ki barışçıl diplomasi, İran ve ABD gibi birbirlerine son derece düşman devletleri bile üstelik en hassas konuda ve özellikle askeri ve toplumsal bir yıkıma mahal vermeden ortak bir noktada buluşturma gücüne sahiptir. Bu bağlamda denilebilir ki barışçıl diplomasi kriz yönetimi ve çözümü konusunda belki en etkili olmasa da en rasyonel seçenektir. Bu nedenle zorluk derecesine bakılmaksızın herhangi bir uluslararası kriz karşısında ilk önce barışçıl diplomasi seçeneği tercih edilmeli ve bu seçenekte en makul noktaya kadar ısrar edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aksu, F. (2010). Kuvvet kullanma tehdidine dayalı dış politika krizlerinde güvenlik kavramı. E. Balta Paker ve İ. Akça, (Der.) *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti* içinde (475-502), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- BBC News. (2006). *Bush keeps Iran military option*. Erişim adresi: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4919804.stm, (15 Ağustos 2019).
- BBC News. (2007). *Iran defiant on nuclear programme*, Erişim adresi: http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/04/070409_iran_nuclear.shtml, (15 Ağustos 2019).
- BBC Turkish. (2007). *İran nükleer kültüpte*. Erişim adresi: http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/04/070409_iran_nuclear.shtml, (20 Ağustos 2019).

³⁹ KOEP, İran'ın on beş yıl boyunca maksimum %3,7 oranında uranyum zenginleştirmesini ve daha fazla oranda uranyum zenginleştirmesini sağlayacak gelişmiş santrifüjleri depoya kaldırmasını öngörmüştür.

- BBC News. (2013). *Iran in numbers: how cost of living has soared under sanctions*, Erişim adresi: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-22765716>, (30 Ağustos 2019).
- Bowen, W. Q. ve Brewer, J. (2011). Iran's nuclear challenge: Nine years and counting, *International Affairs*, 87(4), 923-943.
- CNN, (2006). *Iran says it joins 'countries with nuclear technology'*, Erişim adresi: <http://edition.cnn.com/2006/WORLD/meast/04/11/iran.nuclear/>, (20 Ağustos 2019).
- Council of the European Union. (2012). *Iran: EU strengthens sanctions over lack of progress in nuclear talks*. 14803/12, Erişim adresi: <https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/>, (25 Eylül 2019).
- EU Sanctions on Iran Come into Force. (2012). Erişim adresi: <https://www.gov.uk/government/news/eu-sanctions-on-iran-come-into-force>, (29 Ağustos 2019).
- Fathi, N. (2005). *Wipe Israel 'off the map' Iranian says*, Erişim adresi: <https://www.nytimes.com/2005/10/27/world/africa/wipe-israel-off-the-map-iranian-says.html>, (20 Ağustos 2019).
- Fickling D. (2006). *Iran 'will cut off hands of aggressors'*, Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/world/2006/apr/18/iran.davidfickling>, (20 Ağustos 2019).
- George, A. I. (1991). *Forceful persuasion: Coercive diplomacy as an alternative to war*. Washington D.C.: United States Institute of Peace Preace.
- Independent Statistics&Analysis-U.S. Energy Information Administration. (2012). *Natural gas exports from Iran: A report required by section 505 (a) of the Iran threat reduction and Syria human rights act of 2012*. Erişim adresi: <https://www.eia.gov/>, (26 Eylül 2019).
- International Atomic Energy Agency. (1974). *The text of the agreement between Iran and the agency for the application of safeguards in connection with the treaty on the non-proliferation of nuclear weapons*. Information Circular-INFCIRC/214, Erişim adresi: <https://www.iaea.org/resources/legal/treaties>, (24 Ağustos 2019).
- International Atomic Energy Agency. (2004a). *Implementation of the NPT safeguards agreement in the Islamic Republic of Iran: Resolution adopted by the board*. GOV/2004/79, Erişim adresi: <https://www.iaea.org/resources/legal/treaties.pdf>, (24 Ağustos 2019).
- International Atomic Energy Agency. (2004b). *Communication dated 26 November 2004 received from the permanent representatives of France, Germany, the Islamic Republic of Iran and the United Kingdom concerning the agreement signed in Paris on 15 November 2004*. INFCIRC/637, Erişim adresi: <https://www.iaea.org/resources/legal/treaties>, (24 Ağustos 2019).
- Joint Plan of Action. (2013). Cenevre, 24 Kasım 2013, Erişim adresi: http://eeas.europa.eu/archives/docs/statements/docs/2013/131124_03_en.pdf, (22 Eylül 2019).
- Joint Comprehensive Plan of Action. (2015). Vienna, 14 Temmuz 2015, Erişim adresi: <https://assets.documentcloud.org/documents/2165399/full-text-of-the-iran-nuclear-deal.pdf>, (22 Eylül 2019).
- Katzman, K. (2017). *Iran sanctions, çalışma metni*. Congressional Research Service.
- Kaussler, B. (2014). *Iran's nuclear diplomacy: Power politics and conflict resolution*. New York: Routledge Taylor&Francis Group.
- Kibaroglu, M. (2006). Good for the shah, banned for the mullahs: The West and Iran's quest for nuclear power. *Middle East Journal*, 60(2), 207-232.
- Klimasinska, K. ve Katz, I. (2013). *Useless rial is U.S. goal in New Iran sanctions, treasury says*. Erişim adresi: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2013-06-06/useless-rial-is-u-s-goal-in-new-iran-sanctions-treasury-says>, (10 Eylül 2019).

- Official Journal of the European Union. (2007). *Council common position 2007/140/CFSP of 27 February 2007 concerning restrictive measures against Iran*. Erişim adresi: <https://eur-lex.europa.eu/oj/2007/direct-access-search-result.html?ojSeries=ALL&ojYearSearch=2007&ojSeriesSearch=ALL>, (15 Eylül 2019).
- Official Journal of the European Union. (2012). *Council decision 2012/35/CFSP of 23 January 2012 amending decision 2010/413/CFSP concerning restrictive measures against Iran*. Erişim adresi: <https://eur-lex.europa.eu/oj/2012/direct-access-search-result.html?ojSeries=ALL&ojYearSearch=2012&ojSeriesSearch=ALL>, (15 Eylül 2019).
- Organization of the Petroleum Exporting Countries. (2016). *OPEC annual statistical bulletin*, Vienna.
- Sinkaya, B. (2015). Cevad Zarif ve değişen İran dış politikası, Erişim adresi: <http://orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/4485?s=orsam|turkish>, (17 Ocak 2017).
- Statement by the Iranian Government and Visiting EU Foreign Ministers. (2003). 21 Ekim 2003, Erişim adresi: <https://eur-lex.europa.eu/oj/direct-access.html>, (9 Ağustos 2019).
- The World Bank. (2015). Who gains and who loses from plunging oil prices in the Middle East and North Africa Region. Erişim adresi: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2015/01/29/who-gains-and-who-loses-from-plunging-oil-prices-in-the-middle-east-and-north-africa-region>, (1 Eylül 2019).
- The World Bank. (2019). *GDP growth (annual %) - Iran, Islamic Rep.* Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=IR>, (20 Eylül 2019).
- Tocha, M. (1/2009). *The EU and Iran's nuclear programme: Testing the limits of coercive diplomacy*. Çalışma Metni, Department of EU International Relations and Diplomacy Studies, EU Diplomacy Papers.
- United Nations Security Council. (2006a). *Statement by the president of the security council, S/PRST/2006/15*, Erişim adresi: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions>, (25 Ağustos 2019).
- United Nations Security Council. (2006b). *Resolution 1696 (2006): Resolution 1696 (2006) adopted by the Security Council at Its 5500th meeting, on 31 July 2006*. S/RES/1696, Erişim adresi: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions>, (25 Ağustos 2019).
- United Nations Security Council. (2006c). *Resolution 1737 (2006): Adopted by the Security Council at Its 5612th meeting, on 23 December 2006*. S/RES/1737, Erişim adresi: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions>, (Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2019).
- United Nations Security Council. (2007). *Resolution 1747 (2007): Adopted by the Security Council at Its 5647th Meeting on 24 March 2007*, S/RES/1747, <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions>, (25 Ağustos 2019).
- United Nations Security Council. (2008a). *Resolution 1803 (2008): Adopted by the Security Council at Its 5848th meeting, on 3 March 2008*. S/RES/1803, Erişim adresi: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions>, (25 Ağustos 2019).
- United Nations Security Council. (2008b). *Resolution 1835 (2008): Adopted by the Security Council at Its 5984th meeting, on 27 September 2008*. S/RES/1835, Erişim adresi: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions>, (25 Ağustos 2019).
- United Nations Security Council. (2010). *Resolution 1929 (2010): Adopted by the Security Council at Its 6335th meeting, on 9 June 2010*. S/RES/1929, Erişim adresi: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions>, (25 Ağustos 2019).
- U.S. Department of the Treasury. (2010). *Comprehensive Iran sanctions, accountability, and investment act of 2010*. Public Law 111-195, Erişim adresi: <https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/hr2194.pdf>, (27 Ağustos 2019).
- U.S. Department of the Treasury. (2012). *United States increases sanctions against the government of Iran and its proliferation networks*. Erişim adresi: <https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/tg1634.aspx>, (15 Eylül 2019).

DERLEME MAKALESİ / REVIEW ARTICLE

DIŞSAL MOTİVASYON, İÇSEL MOTİVASYON VE PERFORMANS ETKİLEŞİMİNE KURAMSAL BİR BAKIŞ

A THEORETICAL VIEW OF EXTRINSIC MOTIVATION, INTRINSIC MOTIVATION AND PERFORMANCE INTERACTION

Dr. Öğr. Üyesi Mecbure ASLAN¹

Prof. Dr. Selen DOĞAN²

ÖZ

Bu çalışma kapsamında dışsal motivasyon, içsel motivasyon ve performans arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle dışsal motivasyon ve içsel motivasyon kavramları ele alınmıştır. Dışsal ve içsel motivasyon faktörlerine yer verilmiştir. Motivasyon kuramları ile dışsal ve içsel motivasyon kuramları anlatılmaya çalışılmıştır. Performans kavramı ve performans boyutlarından (görev performansı ve bağlamsal performans) bahsedilmiştir. Performans artışında dışsal ve içsel motivasyon faktörlerinin önemli olduğu görülmektedir. Konu ile ilgili önceki çalışmalar da bunu göstermektedir. Ancak bu çalışmada dışsal ve içsel motivasyon ile performans etkileşimi kuramlarla ele alınmıştır. Dışsal motivasyonun, içsel motivasyonu ve performansını pozitif yönde etkilediği kuramsal bakış açısıyla incelenmiştir. Yine benzer bakış açısıyla içsel motivasyonun da performansını pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca dışsal motivasyonun performansı hem doğrudan artıracak hem de içsel motivasyon aracılığıyla artıracak ortaya konulmuştur. Literatürde benzer çalışma sayısının az olması araştırmayı değerli hale getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dışsal Motivasyon, İçsel Motivasyon, Performans.

JEL Sınıflandırma Kodları: D23, M12, M54.

ABSTRACT

In the study, the relationships among extrinsic motivation, intrinsic motivation, and performance are discussed. Firstly, the concepts of extrinsic motivation and intrinsic motivation are discussed. External and internal motivation factors are included. Motivation theories and extrinsic and intrinsic motivation theories are tried to be explained. Performance concept and performance dimensions (task performance and contextual performance) are mentioned. Extrinsic and intrinsic motivation factors are important in performance improvement. This is proven by previous studies. However, in the study, the interaction among extrinsic motivation, and intrinsic motivation, and performance are discussed with theories. It is examined from the theoretical point of view that extrinsic motivation positively affects internal motivation and performance. Intrinsic motivation also positively affects performance. In addition, it is demonstrated that extrinsic motivation will improve performance both directly and through intrinsic motivation. The limited number of similar studies in the literature makes the research valuable.

Keywords: Extrinsic Motivation, Intrinsic Motivation, Performance.

JEL Classification Codes: D23, M12, M54.

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Pazarcık Meslek Yüksekokulu, mecbureaslan@ksu.edu.tr

² Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, selendogan@gmail.com

1. GİRİŞ

İş görenlerin başarısı birçok faktöre bağlı olmakla birlikte motivasyon en önemli faktörler arasında yer almaktadır. Motivasyon, bireylerin belli bir yönde davranmasına yol açan, onu böyle bir davranışa iten, bir işi yapmaya istekli kılan iç durumunun harekete geçirilmesidir. Bireylerin belli bir işi yapabilmesi için gerekli olan çabanın ve enerjinin yaratılması işlemi, bireyleri istenilen nitelikte ve nicelikte görevini yapması için etkileme işlemi de motivasyon olarak tanımlanmaktadır (Güney, 2013: 353). Motive olan iş görenler işlerinden daha çok tatmin olacak ve işleri için daha çok çaba sarfedebileceklerdir.

Motivasyon yöntemleri doğru kullanıldığında bireyin motivasyonsuzluğu giderilerek harekete geçmesi sağlanabilir. Motivasyonsuzluk, bir davranışı gerçekleştirmeye yönelik ne içsel ne de dışsal herhangi bir isteğin olmaması durumu olarak tanımlanmaktadır (Ryan ve Deci, 2000b). Motivasyonsuzluk, bireyin davranışa değer vermemesi, davranışı gerçekleştirmek için dışsal bir baskı hissetmemesi ve davranışın sonucuyla ilgili bir beklentisi olmaması durumunda gerçekleşmektedir. Birey motivasyonsuzlukta kendini yetersiz hissetmekte ve davranışları üzerinde çok az kontrolü olduğu ya da hiç kontrolü olmadığını hissetmekte, motivasyonsuzluk içeren davranışları bir süre sonra sergilememeye başlamaktadır (Vallerand ve Ratelle, 2004; Gündül, 2015: 27). Motivasyonsuzluk istenmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmakta, motivasyonsuzluğun giderilmesi ve iş görenlerin motivasyonunun sağlanması dışsal bir etki veya içsel bir etkiyle sağlanabilmektedir.

İşgörenlerin motive olmaları, işlerinden tatmin olmaları, daha verimli çalışmaları ve daha çok performans göstermeleri için çeşitli motivasyon araçları farklı zamanlarda kullanılmaktadır. İş görenlerin işin niteliği, kişilik özellikleri gibi nedenlerle içsel olarak motive olabilecekleri gibi ücret, ödül, ekstra imkanlar gibi faktörlerle dışsal olarak da motive olabilirler. İş görenlerin performansını artırmak için hem içsel hem de dışsal motivasyon faktörlerinden faydalanmak gerekmektedir. Farklı iş ve farklı durumlarda iş görenler üzerinde etkili olan motivasyon faktörleri de farklılık gösterebilmektedir.

İş görenlerin dışsal ve içsel olarak motive olmaları tatmin düzeylerini ve performanslarını arttırmaktadır. Bu çalışma ile iş görenlerin dışsal ve içsel motivasyon faktörleri ile performanslarının artacağı, içsel motivasyonun artmasında dışsal motivasyonun etkili olduğu, içsel motivasyonun artmasıyla performansın da artacağı kuramlarla ele alınmıştır. Dışsal motivasyon, içsel motivasyon ve performans arasındaki etkileşim kuramlarla ortaya konulmuştur.

2. DIŞSAL MOTİVASYON

Motivasyon kavramı, kişilerin bekleyiş ve ihtiyaçları, amaçları, davranışları, kişilere kendi performansları hakkında bilgi verilmesi konularını kapsamaktadır (Koçel, 2010: 619). Ayrıca motivasyon belli bir amaca yönelik etki, enerji ve bir faaliyetin devamı (Atkinson, 1964) şeklinde ifade edilmektedir. Dışsal motivasyon, davranışın bir sonuç için gerçekleştirildiği motivasyon çeşididir. Birey bir davranışı, davranıştan ziyade davranışın sonuçları için sergilemektedir (Deci, Vallerand, Pelletier ve Ryan, 1991: 328).

Birey, çocukluk yıllarında daha çok içsel motivasyonla davranışlarını gerçekleştirmektedir. Fakat ilerleyen zamanlarda çevresindeki ilişkilerle beraber sosyal kuralları anlamakta, bireyin içsel motivasyonla gerçekleştirdiği davranışları azalış göstermekte ve bu kurallara uygun davranışlar sergilemek zorunda kalmaktadır. Böylece birey, içsel doyum elde etmek için değil, ödül elde etmek ya da ceza almamak için davranışlar gösterir ki bunlar da dışsal motivasyonla ilişkilidir (Deci ve Ryan, 2000).

Öz Belirleme Kuramı, bireyin motivasyonuna ve kişilik özelliklerine ilişkin bir yaklaşım olup kişilik gelişimi ve davranış düzenleme için bireyin iç kaynaklarının önemini vurgulamaktadır. Dışsal motivasyon kontrollü motivasyondur, çünkü birey davranışı sergilemek için baskı hissetmektedir. Ancak Öz Belirleme Kuramı'nda, içselleştirme ve bütünleşme süreçleri ile dışsal nedenlerin içselleştirilebileceği ve kontrollü motivasyonun özerk motivasyona dönüşebileceği vurgulanmıştır. Çünkü bu yaklaşım, insanların doğuştan kendilerine ilginç gelmeyen, fakat sosyal yaşamda etkili işlevleri olan etkinlikleri düzenleyerek kendileri ile içselleştirme ve bütünleşmeye motive olduğunu ve bu süreçlerin de sosyal yaşamda önemli fonksiyonları olduğunu vurgulamaktadır (Deci vd., 1991: 328-329). İçselleştirme süreci, gelişimsel açıdan büyük bir öneme sahiptir. Çünkü bu içselleştirme süreci ise yaşam boyu sürekli olarak sosyal değerlerin ve düzenlemelerin içselleştirilmesini sağlamaktadır (Ryan ve Deci, 2000a).

3. İÇSEL MOTİVASYON

İçsel motivasyon bir faaliyeti ya da bir işi yapan bireyin faaliyetin kendisini ilgi çekici bulması ya da faaliyetin kendisinden haz duyması, doyum almasıdır. Oysa bireyin yapmakta olduğu işi ve bu işten doyum sağlaması arasında bir aracıyı ifade eden durum ise dışsal motivasyondur. İçsel motivasyonda tatmin işin kendisinden kaynaklanmakta iken dışsal motivasyonda tatmin, maddi ve sözlü ödüller gibi dışsal bir araçla olmaktadır (Gagne ve Deci, 2005: 331).

İçsel motivasyon, bireyin bir faaliyeti yaparken doğal bir şekilde doyum elde ettiği için yapması şeklinde ifade edilmektedir. İçsel motive olan bir birey için dıştan ödül ya da baskılardan ziyade yapılan faaliyetin ilgi çekici ve eğlenceli olması önemlidir. İnsanlar doğuştan itibaren merak ve keşfetme duyguları ile dışsal teşviklere ihtiyaç duymadan davranışlar sergilerler. Bu doğal motivasyonel eğilim insanın zihinsel, sosyal ve psikolojik gelişiminde oldukça önemlidir. Bireyin bilgi ve yetenekleri, varolan doğal ilgilerine paralel olarak yaptığı faaliyetler aracılığıyla da gelişmektedir. Yeniliklerle ilgilenmek, aktiviteleri özümsemek ve yaratıcılık sadece yaşamın ilk yılları ile sınırlı değildir. Fakat performans, kalıcılık ve hayatın genel dönemlerinin iyi oluşu için insan doğasının önemli bir belirleyicisidir (Ryan ve Deci, 2000a: 56). İçsel olarak motive olan birey, ödüllere veya baskıya ihtiyaç duymadan, özgürce ve kendi iradesiyle faaliyetleri gerçekleştirmektedir (Deci vd., 1991: 328).

Bireyler farklı davranışlar için içsel motivasyona ihtiyaç duyabilir. Hangi davranışlar için içsel motivasyona daha çok ihtiyaç duyacağını bilmek zor olabilir. Çünkü içsel motivasyon, birey ve etkinlik arasında gerçekleşmektedir. Bir birey için bir davranış içsel motivasyona bağlı olarak sergilenirken diğer birey için içsel motivasyona bağlı olarak gerçekleştirilmeyebilir (Ryan ve Deci, 2000a: 56). Bilişsel Değerlendirme Teorisi çerçevesinde içsel motivasyonun önemli belirleyicisi olan sosyal çevrenin, bireyin temel psikolojik ihtiyaç doyumunun desteklenmesi ya da engellenmesi ile içsel motivasyonu artıracığı ya da azaltacağı öne sürülmektedir (Ryan ve Deci, 2000b: 71).

4. MOTİVASYON FAKTÖRLERİ

İş görenler bazen içsel bazen dışsal olarak motive olmaktadır. Yöneticilerin iş görenleri hangi araçlarla ve nasıl motive edeceklerini bilmesi ve buna göre politikalar izlemesi gerekmektedir. Her kişiye, her topluma ve her örgüte uygun bir motivasyon modeli geliştirmek zor bir durum olsa da (Şimşek, Akçemci ve Çelik, 2001: 117), motivasyon faktörlerinin neler olacağını ve nasıl kullanılacağını doğru tespit edilmesi, iş görenlerin iş tatmin düzeyleri ve performanslarının olumlu olarak etkilenmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda motivasyon faktörleri iki boyutta ele alınmıştır.

4.1. Dışsal Motivasyon Faktörleri

Dışsal motivasyon faktörleri Herzberg'in Çift Faktör Kuramı'na (1959) göre; örgüt politikası ve yönetim, maaş, statü, denetim, kişilerarası ilişkiler, iş güvenliği, çalışma koşulları gibi (hijyen) faktörler olup tatminsizliği önlemektedir (Herzberg, 1968). İş görenin tatminsizliği, dışsal motivasyon faktörleriyle önlenerek içsel motivasyonun harekete geçmesi sağlanabilmektedir.

Dışsal motivasyon faktörleri iki boyutta incelenmektedir (Motaz, 1985: 366; Dündar, Özutku ve Taşpınar, 2007: 108). Birinci boyut sosyal motivasyon faktörleri ile ilgiliyken, ikinci boyut örgütsel faktörlerle ilgilidir. Sosyal motivasyon boyutu; arkadaşlık, yardımseverlik, iş arkadaşlarının ve amirin desteği gibi faktörleri içermekte ve kişiler arası ilişkilerin niteliğine dayanmaktadır. Dışsal motivasyon faktörlerinin örgütsel boyutu ise iş performansını artırmak için örgüt tarafından sunulan olanaklarla ilgilidir. Bu araçlar somuttur ve çalışma ortamındaki kaynakların yeterliliği, ücret eşitliği, yükselme fırsatı, ek yararlar ve iş güvencesi gibi faktörleri içermektedir. Bu faktörlere, enstrümantal motivasyon faktörleri de denilmektedir.

4.2. İçsel Motivasyon Faktörleri

İçsel motivasyon araçları, doğrudan işin doğasıyla ve işin içeriğiyle ilgilidir. İlgi çekici ve zorlayıcı iş, işte bağımsızlık, işin çalışan açısından önemi, işe katılım, sorumluluk, çeşitlilik, yaratıcılık, kişinin yeteneklerini ve becerilerini kullanma fırsatları, kişinin performansı ile ilgili tatmin edici geri bildirim gibi faktörlerden oluşmaktadır (Mottaz, 1985: 366; Ağca ve Ertan, 2008: 140).

Herzberg'in Çift Faktör Kuramı'na (1959) göre; içsel (motivasyonel) faktörler tatmin sağlarken, dışsal (hijyen) faktörler ise tatminsizliği önlemektedir. İçsel (motivasyonel) faktörler; tanınma, başarı, ilerleme olanakları, sorumluluk, işin kendisi gibi faktörler olup iş görenlerin tatminini sağlamaktadır (Herzberg, 1968).

5. DIŞSAL MOTİVASYON VE İÇSEL MOTİVASYONA KURAMLARLA BAKIŞ

Örgütlerin ve yöneticilerin en önemli hedefleri arasında iş gören davranışlarının istenilen düzeyde olması yer almaktadır. Yöneticiler, çeşitli teşvik programları ya da diğer yönetim politikaları ile iş gören davranışlarını yönlendirmek için uğraşmaktadır (Tietjen ve Myers, 1998: 226). Yöneticiler, dışsal motivasyon faktörlerini kullanarak iş görenlerini motive edebilirler. Ayrıca iş görenler farklı ihtiyaç ve koşullarda içsel olarak da motive olabilirler.

Maslow'a (1970) göre bireylerin güdülenmesinin temelinde yatan güç "bireysel ihtiyaçlar"dır. Bireyler ihtiyaçlarını giderebilmek amacıyla harekete geçmekte, eğer ihtiyaç tatmin edilmiş ise bu ihtiyaç artık bireyi harekete geçirmede etkisiz hale gelmektedir.

Bu kurama göre ihtiyaçlar beş gruba ayrılmaktadır (Maslow, 1970; Luthans, 1992). Hiyerarşik basamakların en alt sırasında fizyolojik ihtiyaçlar gelmektedir. Daha sonra güvenlik ihtiyacı, sosyal ihtiyaçlar, saygı ve statü ihtiyacı ile kendini gerçekleştirme ihtiyacı yer almaktadır. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı'na göre motivasyon kaynakları bireyin ihtiyaçlarıyla ilgili olup içsel kaynaklardır. Bu ihtiyaçlar bireyin içsel motivasyonunu sağlayabilecektir.

Herzberg'in Çift Faktör Kuramı'na (1959) göre içsel (motivasyonel) faktörler tatmin sağlarken, dışsal (hijyen) faktörler ise tatminsizliği önlemektedir. Herzberg, işte tatmin sağlamanın en geçerli yolunun başarılı olmak ve sorumluluk üstlenmek olduğunu belirtmektedir. İş görenleri daha etkin motive edebilmek için içsel faktörler harekete geçirilmeli, ancak dışsal faktörlerin de devreden çıkarılmaması gerekmektedir (Akat, Budak. ve Budak, 1994: 212-213). Dışsal motive edici faktörlerle dışsal motivasyon sağlanarak, iş görenlerin tatminsizliği önlediği için işine karşı olumlu tutum geliştirmesi ve içsel motivasyonu sağlanabilir.

Mc Clelland Başarı İhtiyacı Kuramı'nda üç çeşit ihtiyaç üzerinde durmuştur. Bunlar; başarı ihtiyacı, güç kazanma ihtiyacı ve ilişki kurma ihtiyacıdır (Güney, 2007: 299-300):

- Başarı İhtiyacı: Bir şeyi daha önce yapıldığından daha iyi ve etkili bir şekilde yapma ihtiyacıdır.
- Güç Kazanma İhtiyacı: Başka insanlardan sorumlu olma, onları etkileme ve kontrol etme ihtiyacıdır.
- İlişki Kurma (Bağlanma) İhtiyacı: Sosyal ilişkiler, arkadaşlık ilişkileri kurma ihtiyacıdır.

Bu noktadan hareketle başarı, güç kazanma ve ilişki kurma ihtiyacı bireyin içsel kaynakları olup ihtiyacın şiddeti ile bireylerin içsel motivasyonları da daha çok artabilecektir.

Alderfer'in ERG Kuramı, Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı'na dayanarak görgül araştırmalar sonucunda ortaya konulan bir kuramdır. Bu kuramda ihtiyaçlar üç grup altında toplanmıştır. Bunlar (Onaran, 1981:39):

Var olma İhtiyacı: Açlık, susuzluk, güvenlik vb., fizyolojik-maddi ihtiyaçlar bu grupta yer almaktadır.

İlişki İhtiyacı: Bireyin, kendisi için önemli olan diğer bireylerle ilişkide bulunma isteğidir. Bu ihtiyaçlarda karşılıklılık bulunmaktadır. Birey düşüncelerini diğer insanlarla paylaşarak tatmin olmaktadır.

Gelişme İhtiyacı: Bireyin kendisi ya da çevresi üstünde yaratıcı, üretici etkiler yapmak, yeteneklerini kullanmak, yeni yetenekler geliştirmek isteklerini içermektedir.

Bu kurama göre var olma ihtiyacı, ilişki ihtiyacı ve gelişme ihtiyacı içsel kaynaklar olup, bireyin bu kaynaklarla içsel motivasyonunun sağlanacağı söylenebilir.

Mc Gregor, bireylere ilişkin X ve Y Kuramı olmak üzere iki farklı görüş öne sürmüştür. Mc Gregor'a göre yöneticiler iş görenlere karşı davranışlarını bu iki ayrı sınıflandırmaya göre belirlemektedir. Bir başka ifadeyle yöneticiler iş görenlere karşı davranışlarını onların iş görenler hakkındaki düşünceleri ile ilişkilendirmektedir.

X Kuramı'na göre yöneticilerin iş görenler için varsayımları şunlardır (Sığı ve Gürbüz, 2013: 145):

- Çalışmayı sevmezler ve işten kaytarma eğilimindedir.

- Amaçlara ulaşmak için yönlendirilmeli, denetlenmeli ve zorlanmalıdırlar.
- Sorumluluk almak istemezler, emir verilmesini beklerler.
- Çoğu iş güvenliğini bütün diğer etmenlerin üzerinde tutar ve çok az hırs sergilerler.

Y Kuramına göre yöneticilerin çalışanlar için varsayımları şöyledir :

- İşlerini oyun ve dinleme faaliyeti gibi görürler.
- Ulaşılabilecek amaçları benimserlerse kendi kendilerine yön verebilir ve kontrol edebilirler.
- Sorumluluk alabilirler, sorumluluk almak isteyebilirler ve uğraşabilirler.
- Yaratıcılık becerisine sahip olabilirler.

Bu noktadan hareketle X kuramında bahsedilen özelliklere sahip iş görenlerin daha çok dışsal araçlarla motive olabileceği, Y kuramında bahsedilen özelliklere sahip olan iş görenlerin ise daha çok içsel araçlarla motive olabileceği beklenebilir.

Vroom'un Beklenti Kuramı'nda bireyin bir eylem için harekete geçme enerjisi (motivasyonu) bireyin amaca yönelik beklentisi ile o amaca ilişkin bireyin verdiği değerlerin bileşimi olarak ifade edilmektedir (Şimşek vd., 2001:130-131). Bu noktadan hareketle, iş görenin işe yönelik çaba gösterdiğinde performansının yüksek olacağına dair beklentisinin olması ve gösterdiği performanstan dolayı ücret, prim, ek imkanlar, iyileştirilmiş çalışma koşulları ile ödüllendirileceğine dair bir değer biçmesi iş görenleri daha çok motive edebilir. Bu döngünün devam etmesi içsel motivasyonu artırabilir.

Lawler-Porter'in Beklenti Kuramı'nda içsel ve dışsal ödüllerden bahsedilmektedir. Dışsal ödüller daha çok örgüt tarafından verilen ödüllerdir. Burada önemli olan ve Vroom'un Kuramına ek olarak algılanan eşit ödül değişkenidir (Koçel, 2010: 635). İş görenler göstermiş oldukları çaba karşılığında aldıkları ödüllerini diğer iş arkadaşlarının çaba ve ödülleriyle karşılaştırmaktadırlar. Eğer ödüllerin eşit olarak verildiğini düşünürlerse iş görenlerin motivasyon düzeylerinin daha yüksek olması beklenmektedir. Dışsal motivasyonun yüksek olması ve sürekliliği iş görenlerin yaptıkları işe karşı olumlu bir tutum içerisinde olmasını sağlayarak içsel olarak da motivasyonlarını artırmaktadır.

Adams, Eşitlik Kuramı ile bireyin iş ortamında kendi çabası ve bu çabanın karşılığında elde ettiği çıktıyı aynı iş yerinde kendisi ile aynı seviyede başka bir meslektaşının çabası ve elde ettiği çıktı ile karşılaştırdığını söylemektedir. Birey bu karşılaştırma ile eşitlik olup olmadığını karşılaştırmaktadır. Şayet eşitsiz bir durum varsa birey bu eşitsizliği giderici davranış sergileyecektir (Koçel, 2010: 636-637). Eşitlik Kuramı Lawler-Porter Modeli ile ilişkilidir. Performans, içsel ödül, dışsal ödül ve tatmin arasındaki ilişki eşitlik kuramıyla benzerlik göstermektedir. Eşitlik kuramı bu ilişkileri motivasyonun temeli olarak görmekte olup motivasyonu bu ilişki üzerinde değerlendirmektedir (Koçel, 2010: 637). Bu bağlamda iş görenler ödüllerin beklenen düzeyde ve eşit olarak dağıtıldığını düşünürlerse dışsal motivasyonu artırmaya çalışabilir, bu döngü devam ettikçe iş gören yaptığı işi daha bilinçli yapacak içsel olarak da motive olabileceği söylenebilir.

Edwin Locke tarafından geliştirilen Amaç Kuramı'na göre bireylerin amaçları, örgütlerdeki motivasyonlarını sağlayan en önemli belirleyici olarak kabul edilmektedir. Amaçların belirlenmesi ve bireylerin belirli amaçlar çerçevesinde hareket etmesi, bireylerin neyi, nasıl ve ne şekilde yapacaklarını gösterecek olup aynı zamanda hedefler de ortaya koymasını sağlamaktadır. Yöneticiler açısından en önemli nokta, hedeflerin nitelikli olmasıdır. Zor hedeflerle ilgili geri bildirim yeterli düzeyde olmalıdır. Böylece iş görenler daha çok desteklenmiş olmaktadır (Sığı ve Gürbüz, 2013: 155). Örgütsel amaçların belirlendiği bir iş ortamı, iş görenin işi ile ilgili kendine ait amaç ve hedeflerinin olması ve yaptığı işe ilişkin geri bildirim alması, iş görenin içsel olarak motive olmasını sağlayabilir.

Edimsel Koşullanma Kuramı, bireylerin olumlu pekiştirildiğinde arzulanan davranışlar gerçekleştireceklerini ileri sürmektedir. Arzulanan davranışlar gerçekleştiğinde hemen ödül verilmesi, davranışların tekrar edilmesinde daha etkili olmaktadır. Davranış ödüllendirilmez ya da cezalandırılır ise tekrarlanma olasılığı azalma eğilimindedir (Robbins ve Judge, 2013: 218-219). Bu kuramı bir motivasyon aracı olarak kullanmak isteyen yöneticiler için örgüt açısından arzu edilen ve edilmeyen davranışlar açık ve net bir şekilde ortaya konulmalıdır. Arzu edilen bu davranışlar iş görenlere bildirilmelidir (Koçel, 2010: 632). İş görenlerin başarıları ödüllendirilirse daha çok motive olabilirler. Dışsal olarak motive olan iş görenler işlerini daha istekli yapabilir ve işlerine karşı olumlu bir tutum göstererek içsel motivasyonlarını da artabilir.

Bilişsel Değerlendirme Kuramı'nda ise içsel ve dışsal güdülenmeden bahsedilmektedir. DeCharms özgünlük kavramını (Onaran, 1981: 235) içsel olarak güdülenmiş davranışla, piyon kavramını da dışsal olarak güdülenmiş davranışla ilişkilendirmiştir. Bu bağlamda özgün olanlar kendilerini daha özgür hissetmekte, daha güç işlere girişmek istemekte, daha atılgan olmakta, piyon olanlar ise davranışlarını sınırlamakta, çevrelerini tehlikelerle dolu görmekte, kendilerinin güçsüz olduğunu hissetmektedir.

DeCharms'ın bu yaklaşımı, Deci ve arkadaşları tarafından ele alınmış ve geliştirilmiştir. Böylece içsel - dışsal güdülenme ayırımını ele alan Deci (1971, 1972), para gibi dıştan verilen ödüllerin dışsal güdülenmeye, yaratıcılık gerektiren bir işin başarılmasının da içsel güdülenmeye yol açacağını belirtmiştir (Onaran, 1981: 235). Bu kuramdan hareketle iş görenlerin bazılarının daha çok dışsal bazılarının da daha çok içsel motive olabilecekleri söylenebilir. Örgütün ve iş görenlerin içinde buldukları şartlar da dışsal veya içsel olarak motivasyonlarını etkileyebilmektedir.

Sosyal Öğrenme Kuramı (Bandura,1997), bireyin çevre ile etkileşim içerisinde gözlem yaparak ve model alarak öğrenme halinde olmasından bahsetmektedir. Öz yeterlilik, sosyal öğrenmenin temel kavramı olup bireyin kendisini tanımasıdır. Bireyin bir davranışı yapabileceğine olan inancı ve başarılı olabileceğine dair beklentileri o davranışı gerçekleştirmesini etkilemektedir. Öz yeterliliği yüksek olan bireyler daha fazla başarı göstermekte, öz yeterliliği düşük olan bireyler ise kapasiteleri yüksek olsa dahi düşük başarı göstermektedirler. Bireyin öz yeterlilik seviyesinin artması, deneyimine, başkalarının deneyimine, sözel ikna ve olumlu psikolojik durumuna bağlı olmaktadır.

Bu noktadan hareketle, dışsal motivasyon faktörleri ödül, ücret, çalışma koşulları vb. birey için olumlu deneyim olabilir. İş görenlerin performanslarından dolayı ücretinin artması, ödüllendirilmesi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi vb. olumlu bir deneyim olabileceği için iş görenler performanslarını sürekli artırmak eğiliminde olabilir. Ayrıca dışsal motive edici faktörler, iş görenlerin daha olumlu bir ruh haline sahip olmasını ve öz yeterliliklerinin artmasını sağlayabilir. Öz yeterliliği yüksek olan iş görenler işlerini daha kolay yapabilir, işini daha rahat yapabilmeyen hazzıyla içsel olarak daha çok motive olabilir.

Dışsal motivasyon ve içsel motivasyon birbiriyle ilişki halindedir. İş görenler dışsal olarak motive olabildiği gibi içsel olarak da motive olabilirler, dışsal motivasyonu içsel motivasyonu artırabilir.

6. PERFORMANS

Performans, belirli bir işin önceden belirlenmiş standartlara göre yapılması, amaca ulaşma ve belirli bir iş sonucunda elde edilen başarı ölçütü olarak tanımlanabilir. İş gören performansı ile ilgili olarak yapılan pek çok tanımın ortak noktası, performansın bireysel beklenti ile örgütsel amaç arasında kurulan ilişki ile ifade ediliyor olmasıdır. Performans, bir iş görenin bir grubun veya bir örgütün amaca ulaşmada gösterdiği etkinliğin nicel ve nitel ölçütü şeklinde de ifade edilmektedir (Tutar ve Altınöz, 2010: 202). Yöneticilerin temel görevlerinden biri de içinde buldukları örgütün stratejik amaç ve hedeflerine ulaşmasını sağlamaktır. Örgütlerin temel amaçları ya da misyonları ile stratejik plan ve politikalarının gerçekleştirilmesi ise, genel olarak, performanslarının belirlenmesiyle ilgilidir. Bununla birlikte, örgüt birimlerinin ya da iş görenlerinin içinde buldukları örgütün amaçlarına katkıları da doğrudan birim ya da iş görenlerin performanslarının belirlenmesi ile ortaya konulabilmektedir (Grady, 1991: 49).

6.1. Performans Boyutları

Borman ve Motovidlo (1993) tarafından iş performansı, görev ve bağlamsal performans olarak iki boyutta değerlendirilmiştir. Hem görev hem de bağlamsal performans, bireylerin belirli davranışlarını tanımlamaktadır (Motovidlo, Borman ve Schmit, 1997; Griffin, Neal, A. ve Neale, 2000: 519).

6.2. Görev Performansı

Görev performansı (task performance), örgütün temel teknik süreçlerine dolaylı katkı sağlayan, mal ve hizmet üretimi ve örgütsel faaliyetlerle doğrudan ilgili davranış kalıplarını içeren bir performans boyutudur (Van Scotter vd., 2000: 526). Görev performansı karşılıklı şartların yerine getirildiği işveren ve iş gören arasındaki sözleşmenin bir parçasıdır. Görev performansı kendi içinde çok boyutlu bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Campbell (1990) sekiz performans faktörlü hiyerarşik bir model önermiştir. Bu modeldeki beş faktör görev performansı ile ilgilidir (Sonnentag vd., 2010: 428):

- İş-özel görev yeterliliği.

- İşle ilgili olmayan-özel görev yeterliliği.
- Yazılı ve sözlü iletişimde yeterlilik.
- Denetim, liderlik durumu.
- Yönetim /idare.

Görev performansının iki temel özelliği bulunmaktadır (Rotundo ve Sackett, 2002: 67): Birincisi, işin teknik temeline katkı sağlayan aktiviteleri gerektirmektedir. İkincisi ise işin resmi bir parçası olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca teknik temele katkı, bu performans boyutunun diğerlerinden ayırt edilmesini sağlamaktadır. Ancak işin resmi bir parçası olma özelliği görevi farklı görevlerle karşılaştırmada zor olmaktadır.

Görev performansı, atanmış bir kişi (ya da bir çalışma grubunun kişileri) tarafından bir görev planının gerçekleştirilmesi ile oluşan çalışma sürecidir. Bir görev, ona ilişkin planın ana unsurlarına bağlıdır. Bu unsurlar; görevin hedefleri, bu hedeflere ulaşmak için eylemlerin planı, bu çabaların etkinliğini değerlendirmek için belirli başarı ölçüsüdür. Bir görevin ve göreve ilişkin planın uygulanabilmesi için işi yapabilecek doğru çalışanların belirlenmesi gerekir. Görev performansının başarısı (uygulamalı işin uygun bir şekilde tamamlanması) belirtilen konulara dayanmaktadır (www.TaskManagementGuide.com, 25.05.2016):

- Görev faaliyetlerinin belirlenmesi (görevin mümkün olan en iyi şekilde tamamlanacağına dair plan yapılması).
- Görev sınırlarının belirlenmesi (görev bütçesinin, kalitesinin ve görev süresinin gereklilikleri).
- Sonuçların belirlenmesi (işin tamamlanmasıyla ne tür çıktılar beklediği).
- Rollerin belirlenmesi (görev performansına ilişkin her kişinin görevleriyle ilgili rollerinin belirlenmesi).

Çalışanların görev performansının yüksek olmasının örgütsel performansı da artıracığı beklenmektedir.

6.3. Bağlamsal Performans

Bağlamsal performans, ana görev faaliyetleri ile ilgili değildir. Bağlamsal performans örgütsel, sosyal ve psikolojik bağlamda destek veren ve ana görevlerin yerine getirilmesinde kritik bir şekilde katalizör görevi gören davranışları içermektedir (Borman, 2004: 238). Bağlamsal performans gönüllülük, isteğe bağlı faaliyetler, katılım, motivasyon gibi psikolojik koşulları içinde barındırmaktadır (Van Scotter ve Motowidlo, 1996: 525). Bir başka ifadeyle, iş görenlerin görev tanımı içerisinde yer almayan ancak görev performansını etkileyen davranışlar olarak da ifade edilebilir.

Borman ve Motowidlo'ya (1993) göre bağlamsal performans beş farklı kategoriden oluşmaktadır:

- İşin resmi bir parçası olmasa dahi farklı görev aktivitelerinin yerine getirilmesi için gönüllü olmak.
- İş başarıları bir şekilde yapmak için görev aktivitelerini üstün bir çabıyla sürdürmek.
- Diğer çalışanlara yardımcı olmak ve onlarla iş birliği yapmak.
- Örgütün kurallarını ve prosedürlerini takip etmek ve bunlara uymak.
- Örgütsel hedefleri savunmak, desteklemek ve onaylamak.

Bağlamsal performansın ekstra-rol davranışları ile ilgili diğer yapılarla da örtüştüğü görülmektedir. Borman ve Motowidlo'nun (1993) dikkat çektiği gibi bağlamsal performans, örgütsel vatandaşlık davranışı (Organ, 1988, 1997), prososyal örgütsel davranış (Brief ve Motowidlo, 1986), asker etkinlik modeli (Campbell, 1990) ve yönetim etkinliği modelleri ile kullanılmaktadır. İş görenin örgütte sergilediği tüm davranışlar, örgüt içindeki iş birliği ve diğerlerine yardım etmeyi içeren bağlamsal performansla örtüşme halindedir. Ayrıca, duygusal değişkenler (iş tatmini, stres gibi) iş birliği ve diğerlerine yardım etmeyi etkileyebilir (Bess, 2001:6).

Bağlamsal performans da kendi içerisinde iki boyuta ayrılmaktadır (Jawahar ve Carr, 2007: 332): Birinci boyut işe adanma ya da örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilgili boyuttur. Kuralları takip etme, sıkı çalışma, inisiyatif alma ve örgütün itibarını artıracak yöntemlerle ilişkili faaliyetlerde bulunma gibi davranışlar bu boyut içerisinde yer almaktadır. İkinci boyut ise iş arkadaşları, örgüte yeni gelenler ve yöneticiler gibi örgüt üyelerine yönelik vatandaşlık davranışlarıdır. Yardım etme, işbirliği ve gönüllülük bu davranışlar arasındadır. Görev performansında olduğu gibi çalışanların bağlamsal performansının yüksek olmasının örgütsel performansı artıracığı da beklenen bir sonuçtur.

7. DIŞSAL MOTİVASYON, İÇSEL MOTİVASYON VE PERFORMANS ETKİLEŞİMİ

İşin doğası dışındaki ödüller olarak dışsal motive edici faktörlerin, işin doğası ile ilgili içsel motivasyonu etkileyeceği, doğru kullanıldığında bireyin içsel motivasyonunu artıracakı söylenebilir. Motivasyon kuramlarıyla dışsal motivasyon ve içsel motivasyon ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmış olup dışsal motive edici faktörler (ücret, kara katılma, ödül vb.) iş görenlerin kendilerini daha iyi hissetmelerini ve içsel olarak motive olmalarını sağlayabilir. Dışsal motive edici faktörlerin ve içsel motive edici faktörlerin performansı arttırdığı bilinmekle birlikte bu değişkenler arasındaki etkileşiminde varolduğu kuramsal çerçeveye göz önünde bulunarak öngörülmektedir.

Dışsal motivasyon faktörlerinin kullanılması, iş görenlerin performanslarının artmasını sağlamaktadır. Bu durum Skinner'ın da Davranışsal Şartlandırma Teorisi ile açıklanabilir. İnsanın karşılaştığı sonuçları yorumlayarak davranışlarına yön vermesi, Thorndike'in "Etki Kanunu" ile açıklanabilir. Bu kanuna göre, insan kendine mutluluk veren davranışları tekrarlar fakat acı veren davranışlardan kaçınma eğilimi gösterir. Yönetim psikolojisinde olumlu davranışları göstermek ve onları alışkanlık haline getirmek için olumlu pekiştirme, olumsuz pekiştirme, ortadan kaldırma ve cezalandırma şeklinde dört yöntem uygulanabilir. Olumlu pekiştirmede içsel ve dışsal ödüllerden söz edilir ki dışsal ödüller ücret artışı, prim, terfi gibi ödüllerdir. İşte tam da bu noktada denilebilir ki bu ödüller aynı zamanda dışsal motive edici faktörlerdir. İş görenler bu ödüller sayesinde olumlu davranışlar gösterebilir, bunlardan biri de iş görenin performansının artmasıdır. Ödüller ile daha fazla motive olacak iş görenlerin daha yüksek performans göstermesi beklenmektedir.

Yapılan bazı araştırmalarda dışsal ve içsel motivasyonun performansı arttırdığı, dışsal motivasyonun hem içsel motivasyonu arttırdığı hem de performansı arttırdığı söylenebilir. Aşağıda bu konudaki bazı çalışmalara yer verilmiştir.

Eisenberger ve Shanock (2003), performans için verilen ödüllerin içsel motivasyonu ve yaratıcılığı arttırdığını belirtmektedir. Neshat ve Fakhri (2011) tarafından İranda'daki IOOC çalışanları ile yapılan araştırmada, içsel motivasyon ve dışsal motivasyon arasında yüksek bir korelasyon bulunmuştur.

Kuvaas (2006) tarafından yapılan araştırma, Norveç'te 64 tasarruf bankasının 593 çalışanı ile gerçekleştirilmiştir. Performans değerlendirme memnuniyeti ve performans arasındaki ilişkide içsel motivasyonun hem aracılık hem de düzenleyicilik etkisi olduğu belirtilmiştir.

Ölçer (2005) tarafından departmanlı bir mağazada yapılan araştırmaya göre; iş güvencesi, amir ile iyi ilişkiler, performansa dayalı adil ücret ve takdir sistemi, iş arkadaşlarıyla işbirliğine ve güvene dayanan ilişkiler, uygun çalışma ortamı, ekip çalışması yapılması, bireye yeteneğine uygun önemli/çekici işler verilmesi ve iş rotasyonunun hizmet personelinin motivasyon düzeyini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca, motivasyon düzeyi ile performans düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu ortaya konulmuştur.

Chaudhry (2008), satış elemanlarının motivasyon ve iş performansını artırmada yöneticilerin pozitif başarı odaklı motivasyon davranışları ve otoritenin etkisini araştırmıştır. Araştırma, iki perakende işletmesinin 105 satış elemanından toplanan verilerle gerçekleştirilmiştir. Pozitif davranışlar sergileyen yöneticilerin, satış elemanlarının içsel motivasyonlarını ve performanslarını artırdığı bulunmuştur. İçsel motivasyonun satış elemanlarının performansı üzerinde daha büyük etkisi olduğu bulunmuştur.

Muogbo (2013), Nijerya'nın Anambra Eyaleti'nde 21 üretici firmadan 63 katılımcıyla gerçekleştirdiği araştırmada, dışsal ve içsel motivasyonun performansa etkisini incelemiştir. Dışsal motivasyonun işletme çalışanları üzerinde önemli bir etkisi olduğu bulunmuştur. Bu durumun Eşitlik Teorisi ile uyumlu olduğu, ücretlendirmede adalet olduğunda, çalışanların daha yüksek performans gösterme eğiliminde olacağı vurgulanmıştır.

Korkmaz'ın (2008) 120 sağlık çalışanı üzerinde yaptığı çalışmada, çalışanların gelir düzeylerinin, maddi ve manevi ödül almanın, kara katılmanın, sosyal yardım almanın, statü ve yetki sahibi olmanın, emeklilik güvencesinin, bağımsız çalışma, öneri sistemlerinin, yükselme olanaklarının, işin çekici olmasının, fiziksel çalışma şartlarının, adaletli ve sürekli disiplin sisteminin performansı etkilediği belirtilmiştir.

William (2010) yaptığı çalışmada, örgütlerde yüksek performansa ulaşmak için iş görenlerin en iyi nasıl motive edileceğini araştırmıştır. Araştırma sorusunu açıklamada Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi, Herzberg'in Çift Faktör Teorisi, John Adair Fifty-Fifty Teorisi (Yüzde Elli Yüzde Elli Teorisi) ve Vroom'un Beklenti Teorisi dikkate alınmıştır. Araştırmada paranın bir motivatör özelliği olduğu fakat yüksek performans için bir işletmede tek başına yeterli olmadığı belirtilmiştir.

Markova ve Ford (2011), verileri Fortune 500 şirketlerinin araştırma ve geliştirme çalışanları ve onların yöneticilerinden topladıkları araştırmada, çeşitli ödüllerin bilgi işçilerinin performansı üzerinde göreceli etkisini tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırma sonuçları göstermiştir ki grup ya da bireysel parasal ödüllere göre parasal olmayan ödüller, içsel motivasyonun yordayıcısıdır. Ayrıca, içsel motivasyonun parasal olmayan ödüller, performans ve yenilik arasında aracılık ettiği bulunmuştur.

Köroğlu (2011) yaptığı araştırmada motivasyon faktörleri ile performans arasındaki ilişkiler incelendiğinde; ekonomik araçlar ile performans, psiko-sosyal araçlar ile performans ve örgütsel-yönetimsel araçlar ile performans arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Performans ile ilişkinin en fazla olduğu motivasyon aracının ise örgütsel-yönetimsel araçlar olduğu ortaya konulmuştur.

İçsel motivasyonun iş performansı üzerine yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu, çalışanların içsel motivasyonları arttıkça iş performanslarının da arttığı Ayan (2015)'in yaptığı çalışmada da tespit edilmiştir.

İş görenlerin görev ve bağlamsal performansı ile içsel ve dışsal motivasyon arasındaki ilişkiler Yousaf ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan çalışmada ele alınmıştır. Dışsal motivasyonun hem görev performansı hem de bağlamsal performans ile ilişkili olduğu ve bu ilişkiye de duygusal örgütsel bağlılığın aracılık ettiği ortaya konulmuştur.

8. SONUÇ

İş görenlerin yaptıkları işte performans göstermelerinin ve performans artışlarının hem dışsal hem de içsel olarak motive olmalarına bağlı olduğu görülmektedir. Örgütlerin karmaşık yapısı, belirsizlikler, çalışma yaşamının zorlukları ve ekonomik sıkıntılar, iş görenlerin performansı için içsel motive edici faktörler gibi dışsal motive edici faktörlerin de önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca değişen çevre koşulları ve karmaşık örgütsel yapılar ile birlikte işgörenler ve yöneticiler nelerin motive edebileceğini işgörenler kendileri ilgi alanları, yetenekleri kişilik özelliklerini ve hatta çevresel faktörleri de dikkate alarak ortaya koymalıdır. Yöneticiler kendi motivasyonunu sağlayacak faktörleri ortaya koyarken aynı zamanda bu konuda işgörenlere de destek olabilmelidir. Bu noktadan hareketle motive edici faktörler ayırımına dikkat ederek içsel ve dışsal motive edici faktörler üzerinde daha çok durulması gerektiği söylenebilir.

İşin niteliğinin artırılmasının, iş görenin yaptığı işe saygı duyulmasının, iş görene yetki ve sorumluluk verilmesinin, iyi ilişkilerin kurulduğu bir örgüt ortamının yaratılmasının, iş görenlerin içsel motivasyonlarını, tatmin düzeylerini ve performanslarını artırabileceği söylenebilir. Ayrıca ücret, primler, ekstra imkanlar, çalışma koşullarının iyi olması vb. dışsal motive edici faktörlerin içsel motivasyon aracılığıyla da performans üzerinde olumlu etki yapacağı söylenebilir.

Örgütlerin iş görenlere sunduğu dışsal motive edici faktörlerin neler olduğu ve nasıl sunulduğu da önemlidir. Ücret ve ödüllerin yeterli olması, adil olması, güvenilir olması, doğru zamanda verilmesi, iş görenlerin iş güvencesinin sağlanması, fiziksel koşulların iyileştirilmesi ve yeterli araç-gereç olması iş görenlerin kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlayabilir. Dışsal olarak motive olan iş görenlerin içsel motivasyonun da artması sağlanabilir. Bu noktadan hareketle iş görenlerin yaptıkları işteki verimliliği ve performansı da artış gösterecektir.

Dışsal ve içsel motivasyon ve performans ilişkileri farklı örneklerde ve farklı kültürlerde ele alınabilir. Hangi durum ve koşullarda hangi dışsal ve içsel motive edici faktörlerin etkili olduğu alan araştırmalarıyla boylamsal çalışmalarla ortaya konulabilir. Dışsal ve içsel motivasyon ve performans arasındaki etkileşimde farklı değişkenlerin rollerinin neler olduğu tespit edilip hem uygulayıcılara hem literatüre katkı sağlanabilir. Farklı araştırma sonuçları karşılaştırılarak iş görenler ve yöneticilere dışsal motivasyon aracılığıyla içsel motivasyonu ve performansı artıracak öneriler geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

Ağca, V. ve Ertan, H. (2008). Duygusal bağlılık içsel motivasyon ilişkisi: Antalya'da beş yıldızlı otellerde bir inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, X(II), 135-156.

Akat, İ., Budak, G. ve Budak, G. (1994). *İşletme yönetimi*. İstanbul: Beta Basım Yayım.

- Atkinson, J. W. (1964). Introduction to motivation. *Princeton, NJ: Van Nostrand.*
- Ayan, A. (2015). Etik liderlik tarzının iş performansı, içsel motivasyon ve duyarsızlaşma üzerine etkisi: Kamu kuruluşunda bir uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(3), 117-141.
- Bess, T. L. (2001). *Exploring the dimensionality of situational judgment: task and contextual knowledge*. A Thesis of Master, The Faculty of Virginia Polytechnic Institute and State University, ABD.
- Borman, W. C. (2004). The concept of organizational citizenship. *Current Directions In Psychological Science*, 13(6), 238-240.
- Borman, W. C. ve Motowidlo, S. J. (1993). Expanding the criterion domain to include elements of contextual performance. N. Schmitt, W.C. Borman ve Associates (Eds.) *Personnel selection in organizations* içinde (71-98). San Francisco: Jossey-Bass Inc.
- Brief, A. P. ve Motowidlo, S. J. (1986). Prosocial organizational behaviors. *Academy of Management Review*, 11, 710-725
- Chaudhry, S M. (2008). Enhancing motivation and work performance of the salespeople. *The International Journal of Applied Management and Technology*, 6(1), 161-181.
- Deci, E. L., Vallerand, R. J., Pelletier, L. G. ve Ryan, R. M. (1991). Motivation and education: The self-determination perspective. *Educational Psychologist*, 26(3-4), 325-346.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268.
- Deci, E. L. (1971). The effects of externally mediated rewards on intrinsic motivation. *Journal of Personality And Social Psychology*, 18, 105-115.
- Deci, E .L. (1972). The effect of contingent and noncontingent rewards and control on intrinsic motivation. *Organizational Behavior and Human Performance*, 8, 217-229.
- Dündar, S., Özutku, H. ve Taşpınar, F.(2007). İçsel ve dışsal motivasyon araçlarının işgörenlerin motivasyonu üzerindeki etkisi: Ampirik bir inceleme. *Gazi Üniversitesi Ticaret Ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 105-119.
- Eisenberger, R. ve Shanock, L. (2003). Rewards, intrinsic motivation and creativity: A case study of conceptual and methodological isolation. *Creativity Research Journal*, 15(2/3), 121-130.
- Gagne, M. ve Deci, E. L. (2005). Self-determination theory and work motivation. *Journal of Organizational Behavior*, 26(4), 331-362.
- Griffin, M. A., Neal, A. ve Neale, M. (2000). The contribution of task performance and contextual performance to effectiveness: Investigating the role of situational constraints. *Applied Psychology: An International Review*, 49(3), 517-533.
- Güdül, D. M. (2015). *Üniversite öğrencilerinin akademik motivasyon profillerinin psikolojik ihtiyaç doyumu, akademik erteleme ve yaşam doyumu ile ilişkisi*. Doktora Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Güney, S. (2013). *Davranış bilimleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Herzberg, F. (1968). One more time: how do you motivate employees? *Harvard Business Review*, January–February, 46 (1):53–62.
- Jawahar, I.M. ve Dean, C. (2007). Conscientiousness and contextual performance. *Journal of Managerial Psychology*, 22(4), 330-349.
- Koçel, T. (2010). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Basım.
- Korkmaz, S. (2008). *Hastahanelerde doktor, hemşire ve ebelerin motivasyonunu etkileyen faktörler: bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Çığ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

- Köroğlu, Ö. (2011). *İş doyumunu ve motivasyon düzeylerini etkileyen faktörlerin performansla ilişkisi: Turist rehberleri üzerine bir araştırma*. Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Kuvaas, B. (2006). Work performance, affective commitment and work motivation: The roles of pay administration and pay level. *Journal of Organizational Behavior*, 27(3), 365-385.
- Luthans, F. (1992). *Organizational behavior*. 6. Edition, New York: Mc Graw Hill.
- Markova, G. ve Ford, C. (2011). Is money panacea? rewards for knowledge workers. *International Journal Of Productivity and Performance Management*, 60(8), 813-823.
- Maslow, A., (1970). *Motivation and personality*. New york: Harper.
- Motowidlo, S. J., Borman, W. C ve Schmit, M. J. (1997). A theory of individual differences in task and contextual performance. *Human Performance*, 10(2), 71-83.
- Mottaz, J. C. (1985). The relative importance of intrinsic and extrinsic rewards as determinants of work satisfaction. *The Sociological Quarterly*, 26 (3).
- Muogbo, U. S. (2013). The influence of motivation on employees' performance: A study of some selected firms in Anambra State. *An International Journal of Arts and Humanities*, 2(3), 134-151.
- Neshat, Y. A. ve Fakhri, S. L. (2011). Designing the work motivation model staff employee of offshore oil company. *International Conference On Social Science And Humanity*, IACSIT Press, 5, 437-441.
- Organ, D. W. (1997). Organizational citizenship behavior: Its construct clean-up time. *Human Performance*, 10, 85-98.
- Organ, D. W. (1988). A restatement of the satisfaction-performance hypothesis. *Journal of Management*, 14, 547-557.
- Rotundo, M. ve Sackett, P. R. (2002). The relative importance of task, citizenship, and counterproductive performance to global ratings of job performance: A policy capturing approach. *Journal of Applied Psychology*, 87(1), 66-80.
- Ryan, R. M., ve Deci, E. L. (2000b). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68-78.
- Ryan, R. M., ve Deci, E. L. (2000a). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 54-67.
- Şimşek, Ş. M., Akgemci, T. ve Çelik A. (2001). *Davranış bilimlerine giriş ve örgütlerde davranış*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tietjen, M. A. ve Myers, R. M. (1998). Motivation and job satisfaction. *Management Decision*, 36(4), 226-231.
- Vallerand, R. J. ve Ratelle, C. F. (2004). Intrinsic and extrinsic motivation: A hierarchical model. E. L. Deci ve R. M. Ryan (Eds.), *Handbook of self-determination* içinde (37-65), Rochester: University of Rochester Press.
- Van Scotter, J. R. ve Motowidlo, S. J. (1996). Interpersonal facilitation and job dedication as separate facets of contextual performance. *Journal Of Applied Psychology*, 81(5), 525-531.
- William, A. N. (2010). *Employee motivation and performance*. Bachelor's Thesis Business Management, Mikkeli University And Applied Sciences.
- www.TaskManagementGuide.com, (25 Mayıs 2016)
- Yousaf, A., Yang H. ve Sanders, K. (2015). Effects of intrinsic and extrinsic motivation on task and contextual performance of pakistani professionals: The mediating role of commitment foci. *Journal of Managerial Psychology*, 30(2), 133-150.

DERLEME MAKALESİ / REVIEW ARTICLE

RİSK ODAKLI İÇ DENETİMİN STRATEJİK YÖNETİM ANLAYIŞI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF RISK BASED INTERNAL AUDIT IN TERMS OF STRATEGIC MANAGEMENT

Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÇARIKÇI¹

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YILDIRIM²

ÖZ

Günümüz iş dünyasında işletmeler değişim hızından her zamankinden daha fazla etkilenmektedir. Bir yönetim tekniği ve tercihi olarak değerlendirilen stratejik yönetim anlayışı bu süreçte, işletmeler açısından geleceği kurgulayabilmek için etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Stratejik yönetim, işletmelerin yönetsel açıdan olduğu kadar denetim süreçlerinin yapılandırılmasında da etkin rol oynamaktadır. Küreselleşmeyle birlikte artan iş yoğunluğu, işletmelerin geleneksel denetim uygulamalarını yetersiz hale getirmiştir. İşletmeler için riskli faaliyetlerin artması ile birlikte iç denetim uygulamalarından, risk odaklı iç denetim uygulamalarına geçiş gerçekleşmiştir. İşletmelerin gelecekte karşılaşma ihtimali bulunan riskli alanlara yönelmesi, işletmelerin en az kayıpla en fazla kazancı elde etmesi açısından önem taşımaktadır. Söz konusu avantaj ancak, işletmelerin risk barındıran faaliyetleri önceden tespit etmesi ile mümkün olabilecektir. Bu çalışmanın amacı örgütlerde geleceğe yönelik planlanan hedefler ve alınması gereken kararların sağlıklı ve güvenilir bir şekilde gerçekleştirilmesi için risk odaklı iç denetim anlayışına yönelik uygulamamalarından ne düzeyde faydalanılması gerektiğine dair tespitler yapılmasıdır. Bu bağlamda çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Çalışmada iç denetim, risk odaklı denetim, risk yönetimi, stratejik yönetim açısından risk odaklı iç denetim konuları ve ilişkileri incelenmiştir. Çalışma sonucunda özellikle dinamik bir yapı barındıran bazı sektörlerde risk odaklı iç denetim anlayışına dönük bir yönetim kültürünün örgütlere ciddi katkı sağlayabileceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Risk Odaklı İç Denetim, İç Denetim, Risk Yönetimi, Stratejik Yönetim.

JEL Sınıflandırma Kodları: M49, M19.

ABSTRACT

In today's business world, organizations are affected much more than ever from the pace of change. Strategic management approach, which is evaluated as a management technique and preference, is used effectively by enterprises in this process for building the future. Strategic management plays an active role in structuring the audit processes of the enterprises as well as the managerial aspects. The increasing workload with globalization has turned traditional auditing practices of organizations to be insufficient. For organizations, the increased risky activities provided a transition from internal audit practices to risk focused internal audit practices. The orientation of enterprises to risky areas that they are likely to encounter in the future is quite important for them to attain maximum income with minimum loss. The advantage in question can only be attained if the organizations determine the risk-bearing activities in advance. The aim of the study is to determine to what extent the risk

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, oguzhancarikci@sdu.edu.tr

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, ahmet.yildirim@sdu.edu.tr

oriented internal audit approaches should be utilised for the realisation of future objectives and the decisions to be taken in organizations in a healthy and reliable manner. In this context, one of the qualitative research methods, namely document analysis technique, is used in the study. Risk-oriented internal audit subjects and relations are examined in terms of internal audit, risk-oriented audit, risk management and strategic management in the study. As the result of the study, it is foreseen that a management culture towards risk-oriented internal audit concept would yield serious contributions to the organizations, particularly for those in certain sectors having a dynamic structure.

Keywords: Risk Based Internal Audit, Internal Audit, Risk Management, Strategic Management.

JEL Classification Codes: M49, M19.

1. GİRİŞ

Genel manada örgüt, ortak amaçlar için birlikte çalışan bireylerin oluşturdukları büyük çaplı ve sistemli sosyal yapılarıdır. Yönetim ise, insan kaynağı, sermaye, teknik donanım gibi örgütsel kaynakların, örgütsel düzeydeki amaçları yerine getirebilmek üzere koordine edilmesidir.

Henry Fayol yönetim fonksiyonları içerisinde denetim unsurunu da dâhil etmekte, bu unsurla örgütlerin işleyişlerindeki hata, eksik ya da yanlış giden durumlar tespit edilebilmektedir.

Stratejik yönetim geleceği öngörülen şekilde biçimlendirerek, bir gelecek vizyonu etrafında konumlandırabilmektedir. Dolayısıyla günümüzde örgütlerin başarılı olabilmeleri, stratejik olarak yönetilebilmelerine bağlıdır. Bir yönetim tekniği ve tercihi olan stratejik yönetim sürecinde Fayol'un işaret ettiği yönetim fonksiyonları değişmemekte bilakis dış çevre üzerine odaklanmaktadır.

Yönetim bir strateji tercihi ve karar verme sürecidir. Yöneticiler karar aşamasından yönetsel süreçlerden elde ettiği verilere göre karar verirler. Bu bağlamda iç denetim ve iç kontrole dair boyutlar stratejik bir planlama unsuru olarak değerlendirilebilir. Bir yönetim fonksiyonu olarak iç kontrol, yönetimin desteği ve sahipliliği olmadan kurulamaz ve geliştirilemez. Stratejik yönetim sürecinde iç kontrol uygulamaları örgütsel hedeflerin ve yönetim işlevlerinin gerçekleştirilmesinde yöneticilere objektif bir veri sağlamakta, böylelikle kurumların etkin bir şekilde yönetilmelerinde önemli rol oynamaktadır.

Denetim fonksiyonunun ne derece önemli olduğunu geçmişte karşımıza çıkan Enron, Parmalat, Worldcom, Xerox, Waste Management, Sunbeam, Cendant, Ahold, Kanebo, Tyco gibi denetim skandalları göstermektedir. Özellikle büyük ölçekli işletmelerde bilanço makyajlama, kazanç yönetimi uygulamalarında yasal olmayan uygulamalar, hileli raporlama işlemleri, gider/gelir yükümlülüklerini gizleme, ciro farklılaştırmaları gibi yapılan yanlış uygulamaları tespit etmenin, hatta meydana gelmeden engellemenin yollarından birisi iç denetim uygulamalarıdır. Bahsi geçen bu skandallar ticari faaliyetlerde riskli olan durumların denetimlerinde dikkat derecesini de göstermektedir.

İç denetim uygulamaları işletmelerin amaç ve hedeflerine ulaşmada stratejik yönetim sürecinde kullandıkları önemli rehberlerden birisidir. Risk yönetimi teorilerinin gelişimi ile birlikte işletmeler denetim yapılarının değiştirilmesi gerektiğine inanmışlar ve hareket planlarını risk temelli denetime doğru yöneltmişlerdir. Risk odaklı denetim işletmeye karlılığın sağlanması, sosyal imaj kazandırma, yapılan net tahminler ile ilerleyen dönemlerde karşılaşılabilecek risk faktörlerine hazırlıklı olma, etkin işletme yönetimi gibi çok geniş bir fayda alanı sağlayan iç denetim uygulamalarındandır. Bu şekilde işletmeler risk miktarını belirleyerek, risk kontrollerini tespit eder ve değerlendirmelerde bulunur.

Bu çalışmada, günümüz dünyasında işletmeler açısından sürdürülebilir rekabetin sağlanabilmesinde risk odaklı bir denetim anlayışının benimsenmesinin stratejik yönetim açısından önemi üzerinde durulmaktadır.

2. YÖNETİM, STRATEJİK YÖNETİM İLİŞKİSİ

Yönetim, örgütsel amaçların gerçekleştirilebilmesi için, ortak amaç ekseninde bir araya gelmiş insan sermayesinin planlanması, örgütlenmesi yönlendirilmesi ve kontrol edilmesiyle ilgili tüm süreçleri kapsamaktadır (Dinçer ve Fidan, 1996: 152). Diğer bir ifade ile planlama, örgütlenme ve denetim süreçleri yoluyla kaynakların senkronize

edilmesi çabasıdır. Eren'e (2009) göre yönetim, amaçlara ulaşmak için başta insan kaynağı olmak üzere mali kaynakları, donanımı, demirbaşları, hammaddeleri, yardımcı malzemeleri ve zamanı, birbiriyle uyumlu, verimli ve etkin kullanabilecek karar alma ve uygulama süreçlerinin toplamıdır (Eren,2009: 3-4). XX. yüzyılın başlarında yönetim biliminin doğuşuna öncülük eden Henri Fayol'a göre ise (2005: 6) yönetim, "öngörmek, planlamak, organize etmek, eşgüdüm ve kontrol etmek" anlamına gelmektedir.

Belirlenmiş amaçların etkili ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi amacıyla işbirliği ve koordinasyon sağlamaya yönelik faaliyetlerin bütünüdür. Ancak kökleri insanlık tarihine dayanan "yönetim" üzerine bilimsel çalışmalar 18.y.y.'in ikinci yarısından itibaren artmıştır. Harold Koontz'un (1961) tabiriyle yönetim bilimi düşüncesi endüstrileşme ile başlayan bir tarihsel sürecin sonucu olarak görülmelidir (Koontz, 1961: 87). Yönetime dair ilginin artması ve bilimsel bir bakış açısının kazandırılmasının gerekçelerinin başında Sanayileşme sonrası çevrenin değişim ve gelişimi ve bu değişim ve gelişimlere ayak uydurma zorunluluğu olmuştur.

Bir veya birden çoklu amaca ulaşmak için işbirliği geliştirmek üzere faaliyet ve etkinliklerin toplamından oluşan yönetim bazı özellikleri barındırmaktadır.

Bu özellikler (Tuan, 1979: 2):

- Yönetim belli bir amaca yönelmiştir,
- Yönetim bir grup etkinliğidir
- Yönetim bir işbirliği sürecidir
- Yönetim bir uyumlaştırma durumudur
- Yönetim bir otorite ve emir - komuta sürecidir
- Yönetim bir rasyonelleştirme sürecidir
- Yönetim bir işbölümü ve uzmanlaşma sürecidir

Bu bağlamda 80'li yıllar itibariyle örgüt-çevre diyagramında belirsizliklerin konsolide edilebilmesi amacıyla, örgütlerin kapasiteleri ve zaafı bağlamında değerlendirmeler yaparak rekabet şartlarını yeniden düşünceleri, etkili ve sürdürülebilir bir rekabet gücü elde edebilmeleri için ontolojik dinamiklerini yeniden üretebilecek stratejik önlemlerin alınabilmesi için alanyazında stratejik yönetim kavramı kullanılmaya başlamıştır. Günümüz rekabet şartları örgütler için stratejik yönetimin önemini arttırmıştır. Örgütler, mal ve hizmetlerine kurumsal bir kimlik kazandırabilmek, paydaşlarını örgütün amaç ve hedefleri doğrultusunda yönlendirebilmek için stratejik yönetim aşamasına geçmektedirler.

Latince de yol, çizgi anlamlarına gelen "strateji" terimi "sevketme, yöneltme, gönderme, götürme ve gütmeye" olarak tanımlanabilir (Güçlü, 2003: 66). Yönetim bilimi disiplini içerisinde rakiplerin faaliyetini dikkate alarak uzun dönemli projeksiyonlar içeren bir karar kümesi olarak tanımlanabilir. Genel yönetim açısından strateji, örgütün fonksiyonları arasında ortaya çıkan kaotik durumu çözümlen ve amaçları belirleyen özellikleri düzenleyen ve örgütün hedeflere ulaşması için tercih edilen kararların bütünüdür (Eren, 2000: 552). Ansoff, (1979), stratejiyi; risk ve belirsizlik halinde yetersiz bilgi ile karar alma yöntemi, M. Porter (1980) ise, kavramı rakiplere üstünlük sağlayacak karar ve faaliyetler olarak tanımlamıştır. Alanyazında strateji kavramı uzun vadede, örgütlerin çevresi ile olan ilişkilerini düzenleyen ve rakiplere üstünlük sağlamak amacı ile örgütün kaynaklarını harekete geçiren bir anlamsal içeriğe sahip olmuştur. Strateji ve yönetim kavramlarının birleştirilmesi ile oluşturulmuş olan stratejik yönetim ise, bir bakıma yönetsel olarak stratejiler geliştirmek ve bunları uygulayarak sonuçlarını kontrol etme sürecidir. Farklı bir açıdan stratejik yönetim, örgütün hedefleri bağlamında başarılı olması için çevresel değişimlerin baskısını dengeleyebilmek amacıyla, örgütün amaçları doğrultusunda planlanan, geliştirilen stratejilerin, örgüt içinde her türlü önlem alınarak uygulanması ve kontrol edilmesi süreci" olarak da tanımlanabilir (Dinçer, 1998: 35).

Stratejik yönetim bir paradigma tercihi olduğu kadar bir yönetim tekniği olarak da değerlendirilebilir. Bu açıdan stratejik yönetim bir örgütün gelecek tasavvurundaki hedefleri ve bu hedefe dair ortaya koyduğu iradenin tasvir edildiği bir analiz tekniğidir (Barry, 1986: 10). Dolayısıyla örgütlerin gelecek kurgusu içerisinde karşılaşılabilecek sorunlara dair üretecekleri ya da tercih edecekleri hamlelerin kapsamı da stratejik yönetim anlayışı içerisinde değerlendirilmelidir. Öte yandan stratejik yönetim, niteliksel ve niceliksel epistemolojinin düzenlenip, belirsiz şartlar altında etkili karar verebilme yaklaşımı olduğuna göre, yöneticiye yaratıcı ve sezgisel düşünce yollarına dair alternatifler sunar (Akgemci, 2007: 9).

Stratejik yönetim, yönetimin stratejik bir bakış açısıyla dizayn edilmesi vakasıdır. Dolayısıyla stratejik yönetim anlayışı ile orta ve uzun vadeli amaçların belirlenmesi, bu amaçlara ulaşmayı sağlayacak uygun politikaların seçilmesi ve örgütün bu amaçların gerçekleştirilmesi yönünde hareket edilmesi sağlanır (İşcan, 2000: 232). Stratejik yönetim anlayışı ile geleceği etkisiz ve eylemsiz bir şekilde karşılamak yerine, onu bir vizyon dahilinde şekillendirerek kendi geleceğine sahip çıkmak bütün örgütün hedefi olur” (Güçlü, 2003: 71).

Stratejik yönetim, kurgusu doğru oluşturulmuş bir vizyon ve misyon dahilinde tanımlanmış ve mutabakat sağlanmış hedeflere götüren bir yönetim tarzıdır. Dolayısıyla stratejik yönetim proaktif bir yönetim anlayışıdır. Statükodan arınmış, sürekli çevresel etkenlere karşı güncellenen, çevresel şartlara uyum sağlamaktan ziyade çevresel şartları değiştirme çabası içinde olan ve geleceği kurgu aşamasından inşa aşamasına taşıyan bir yönetim anlayışıdır.

Stratejik yönetim anlayışını yönetim biliminin kapsamı dışında ayrı bir boyutta değerlendiremeyiz. Çünkü stratejik yönetim paradigması, yönetim biliminin problem alanlarının içerisinde yer alan örgütlerin dış çevresi ile ilgili sorunlara dair tespitler yapar ve çözüm önerisi getirerek uzun vadede örgütlerin ne /nerede/nasıl olacağına dair cevapları verir (Dinçer, 2007: 35). Stratejik yönetim stratejilerin uygulanmasını, performansının ölçülmesini, yönelimlerin ve ortaya çıkan yeni sorunların sürekli olarak değerlendirilmesini gerektirir (Poister ve Streib, 1999: 310).

Ancak stratejik yönetim uzun soluklu, geleceği bağlayan salt bir plan hazırlama faaliyeti olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü örgütün varolduğu çevrenin günümüzde hızlı bir değişim içerisinde olduğu düşünüldüğünde, geleceğe yönelik planlar yapmak ve bunları uygulamak çok da olası değildir.

Stratejik yönetim düşüncesine uzak örgütler, mali ve insani sermayelerini etkin/verimli bir şekilde kullanamamakta, karar ve tercihlerini bir vizyon kapsamı yerine, günlük kararlar üzerinde temellendirmekte ve konjonktürel dalgalanmalardan olumsuz yönde etkilenmektedirler (Başar, 1997: 90).

Stratejik yönetim anlayışı öncelikle örgütlerin üst yönetimi tarafından benimsenmesi gereken bir durumdur. Çünkü açık bir sistem olan örgütün uzun vadeli amaçları gelecek yönelimlidir. Örgütün amaçlarıyla toplumun menfaatlerini bütünlük içinde ele alan stratejik yönetim, örgütsel hiyerarşide orta ve alt kademe yöneticilerine rehberlik eder, örgütün kaynaklarının en etkili ve optimal şekilde kullanımı ile ilgili politikalar üretir (Dinçer, 1998: 36-38).

Stratejik yönetim paradigmasının örgütler ve kişiler açısından ortaya çıkardığı faydaları genel olarak özetlersek;

- Örgütlere ve bireylere uzun vadeli bir perspektif kazandırır,
- Örgütlere stratejik öneme sahip olgu ve olayların neler olduğunun anlaşılmasını sağlar ve bu unsurlara odaklanma imkânı verir,
- Değişen çevre koşullarına ayak uydurma fırsatı yaratırken, doğru zamanda değişimi gerçekleştirmek üzere esnek davranma imkânı sunar.

Öte yandan Jauch ve Glueck stratejik yönetimin yönetim süreçlerine sağlayacağı katkıları şöyle açıklamaktadır;

Stratejik yönetim, örgütlere değişen çevresel şartları durumları önceden kestirme imkanı verir, örgütlere açık amaçlar ve yönelimler sağlar, yönetim sürecinde yöneticilere yardım edebilmesi için ilerleme sağlar. Stratejik yönetim örgütte kararlarını sistematize eder, temel problemlerinin bilinmesi, açıklanması ve yorumlanmasında yöneticilere yardımcıdır (Yılmaz, 2009: 165). Stratejik yönetim örgütlerin iletişimine, projelerin eşgüdümüne, kaynakların verimli tahsisine ve bütçe gibi kısa süreli planlamanın gelişmesine de yardım eder. Bu bağlamda stratejik yönetim genel olarak “amaca dayalı yönetim” olarak tanımlanabilir. Ancak stratejik yönetim amaca yönelik olduğu kadar plana dayalı bir yönetim sürecidir. Yazılı bir plana indirgenen yönetim tekniği olarak stratejik yönetim anlayışının ortaya koyduğu planlar stratejik plan olarak adlandırılır. Stratejik yönetim aşamasında geleceğe dair kurgunun yazılı hale gelmesi olarak değerlendirebileceğimiz stratejik planlamada kısa ve uzun vadede eylemler ve bu eylemlere yönelik stratejiler net olarak belirlenir. Stratejik planlama, günümüzde teknoloji ve artan rekabetin örgüt çevresini daha az durağan ve daha az öngörülebilir kılması nedeniyle daha önemli bir hal almıştır (Safranski ve Kwon, 1991: 17). Stratejik planlama aşaması aynı zamanda yönetimi de katılımlı hale getirir. Çünkü stratejik yönetim sürecinin önemli bir aşamasını teşkil eden planlama sürecinde örgütün tüm paydaşlarının öngörülerini ve tekliflerini değerlendirilerek strateji haline dönüştürülür. Dolayısıyla planlama süreciyle beraber paydaşlar ve çalışanlar yönetime katılım sağlarlar. Fikri düzeyde yönetime katılan çalışanlar, yetkinin paylaşımı ve sorumlulukların belirlenmesi aşamasında da görüş zikrederler. Özellikle örgütün bir sistem yaklaşımı dâhilinde kurgulandığı stratejik yönetim sürecinde geleceğe yönelik planlama boyutuyla yetkinin devri de gerçekleştirilmektedir. Yetkinin

paylaşıldığı yönetim süreçleri çalışanlar açısından teşvik edici bir rol oynamaktadır. Yetki devri ve yetki paylaşımı yönetim basamaklarını da azaltılmasına imkan tanımaktadır. Dolayısıyla stratejik yönetim süreci yetki devri ve personel güçlendirme ilkelerini barındıran bir yönetim tekniği olarak değerlendirilmelidir.

Stratejik yönetim; örgütlerin hedef ve amaçlarını gerçekleştirmek üzere kararların açık net olarak paylaşılması, bütünlüğün tamamlanması ve değerlendirilmesinin bilimsel bir perspektifi olarak değerlendirilebilir.

Dolayısıyla stratejik yönetimin üç ana noktaya odaklanarak yönetim sürecini şekillendirir. Bu noktalardan ilki örgütün “hal’ini” anlamaya dönük stratejik analizdir. Stratejik analiz çeşitli tekniklerle örgütün bir bakıma röntgenini çekmektir. Diğer boyut ise örgütsel hedefler dâhilinde olan faaliyetlerin belirlenmesi, değerlendirilmesi ve aralarından en doğru olanının seçilmesi sürecini kapsayan strateji seçimidir. Bu boyutta eylem planları ve faaliyet raporları belirleyici bir şekilde rol oynar. Son aşama ise belirlenmiş stratejinin nasıl uygulanması gerektiğinin planlanması ve gereken değişimin yönetilmesini kapsayan uygulama aşamasıdır.

Stratejik yönetim; örgütsel hedeflere varmak üzere yönetim, pazarlama, finansman/muhasebe, denetim/iç kontrol üretim faaliyetleri, araştırma-geliştirme ve bilgi-işlem sistemleri arasındaki entegrasyona odaklanmıştır. Bu bağlamda iç kontrol sürecinde stratejik analiz ve strateji seçimi stratejik yönetimin kullandığı önemli bir enstrüman haline gelmektedir.

2.1. Stratejik Yönetim Süreci Aşamaları

Genel manada stratejik yönetim sürecinde, örgütün belirlenmiş hedeflerine ulaşabilmesi için yazılı bir mutabakat olan stratejik plan yapılmasını, bu plana dair belirlenmiş strateji ve politikaların uygulanmasını ve tüm bu strateji ve politikaların uygulanmasına dönük olarak yönetimin amaçları ile uygunluğunun stratejik denetimi şeklinde olmak üzere üç ana aşamadan oluşmaktadır (Söyler, 2007).

Stratejik yönetimde planlama ve uygulama boyutlarından sonraki son ve belki de en kritik aşama denetim aşamasıdır. Denetim fonksiyonu yönetimin bir unsuru olduğu kadar stratejik yönetim sürecinde toparlayıcı ve değerlendirmeye imkân veren bir görev üstlenir. Çünkü denetim aşamasında, örgütsel hedeflere dair gerçekçi verilere ulaşabileceği gibi yeniden planlama ve uygulama için bir fırsat da yakalanabilir. Stratejik yönetimin son aşamasında stratejik düzeyde planlanmış ve uygulamaya sokulmuş hedef ve politikalar periyodik aralıklarla değerlendirilerek raporlanır. Stratejik yönetim sürecinde denetim geriye yönelik, inceleme mantığı ile hukuka uygunluk şeklinde değil, stratejik amaç ve hedeflerin (performans) düzeyinin ölçülmesi şeklinde gerçekleştirilir (Güner, 2004: 61). Stratejik yönetim sürecinde denetim aşamasının son halkası olan performans denetiminin gerçekleştirilebilmesi için planlama aşamasında performans değerlendirme ölçütlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Stratejik yönetim merhalesinde her uygulamanın hedefleri, standartlar ve bunlarla ilgili ölçütlere doğru bütünleşik, planlama sistemini etkin bir şekilde kontrol edecek ve yönetecek nitelikli personele ihtiyaç bulunmaktadır. Bu düzeyde yetkilendirilmiş personel aynı zamanda doğrudan kontrol misyonunu da yüklenecektir.

Stratejik yönetim sürecinde faaliyet dönemi sonu itibarıyla sürekli izleme, toplam kalite uygulamaları muhtemel hataları öngörüp meydana gelmeden gidermek ön plandadır (Eren, 2005: 463). Faaliyetlerin yapılması kadar, faaliyetleri yapılması sırasında kullanılan kaynakların örgüte maliyetinin de belirtilmesi gerekir. Bunun için performans kriterleri kullanılarak yapılan denetime performans denetimi denir (Güner, 2004: 61).

Bu bağlamda değerlendirilecek bir diğer yönetimde denetim boyutu iç kontrol süreçleridir. İç kontrol son dönemlerde yönetimin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. İç kontrol anlayışı ile stratejik yönetime dayalı oluşturulmuş faaliyetlerin etkinlik ve verimlilik, bütçe ve harcamalar, finansal tablolar ve muhasebe raporları dahil olmak üzere yürürlükteki yasalara göre gözlenmesidir.

İç denetim, stratejik yönetim sürecinde planlama, örgütlenme, yürütme, koordinasyon boyutlarında özellikle üst yönetim birimlerine amaçlara yönelik faaliyetlerin performansları açısından oldukça sağlıklı bilgiler sağlayan yönetimin önemli bir parçasıdır.

3. DENETİM KAVRAMI

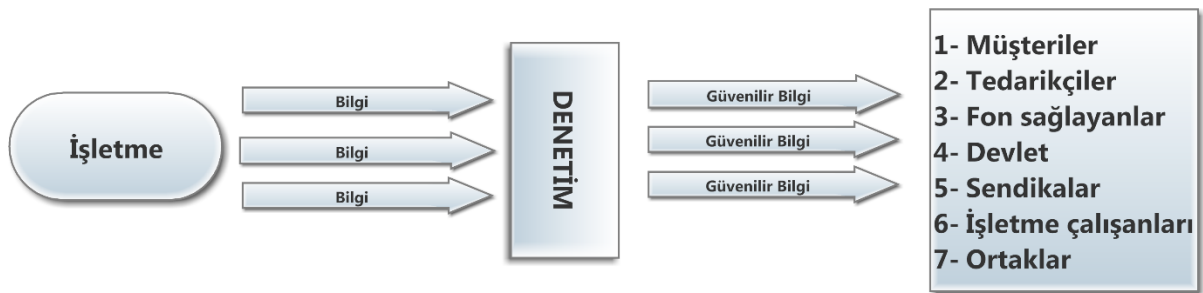
Tarihi, milattan çok öncelere dayanan denetim kavramının ticaretin ortaya çıkması ve gelişmesi ile paralel bir süreci bulunmaktadır. Ticaret ile birlikte yapılan faaliyetlerin ya da işlemlerin bir başkası tarafından da doğrulanma işlemine tabi tutulması, denetim yani kontrol kavramından başka bir şey değildir (Önder, 2008: 3). Türkçe bir

kelime olmayan kontrol kelimesi, Latince'den dilimize geçmiş ve içinde revizyon, teftiş, denetleme, murakabe gibi kelimelerin anlamlarının hepsini kendi içinde barındıran bir kavramdır. Kontrol en geniş anlamı ile “arzulanan bir amaca varılıp varılmadığını veya hangi ölçülerde varılmış olduğunu tahkik etmektir” şeklinde tanımlanmaktadır. Kontrol sonuç olarak bir kıyaslama işi olup, fiili durum ile olması gerekeni karşılaştırmaktadır (Aktuğlu, 1996: 7). Dolayısıyla kontrol kavramı denetlemede olduğu gibi iyi bir organizasyonun oluşumu, koordinasyon sağlanması ve sürekli sağlıklı işleyen bir planlama yapılabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Denetimin tarihçesine bakıldığında özellikle sanayi devriminden sonra resmi bir hale geldiğini söylemek mümkün olmaktadır. Sanayi devrimi ile birlikte 1900'lü yıllara kadar geçen zaman içinde anonim şirket şeklinde büyük işletmeler kurulmuştur. Bu durum beraberinde daha karmaşık ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkmasına sebep olmuş ve oluşan ortam ile birlikte sermaye sahipleri işletmelerin yönetimini profesyonel yönetimlere bırakmak zorunda kalmışlardır. Bu dönemde işletme sahipleri, gerçekleştirilen faaliyetleri bağımsız denetçiler vasıtasıyla denetlemede, profesyonel yöneticiler ise işletmeleri yönetmektedir (Karacan ve Uygun, 2012: 30).

Öte yandan denetim uygulamaları bir süreçten oluşmakla birlikte kendi içinde belli bir amacı olan, süreç sonunda kararlar almaya yönelik yapısal bir yaklaşım disiplini üzerine kurulu bir sistemdir. İlgili süreç konu ya da amaç ile ilgili delil elde etmeye ve değerlendirmeye yöneliktir. Bu kanıtlar denetçilere rehberlik etmektedir. Yapılan denetim faaliyetleri amaç, kapsam, denetimi gerçekleştiren denetçinin unvanı, denetimin kapsadığı dönem gibi başlıklarla farklı şekillerde sınıflandırılmıştır (Güredin, 2008: 18). Bu bağlamda Amerikan Muhasebe Komitesi (American Accounting Association) denetimi “iktisadi faaliyet ve olaylarla ilgili iddiaların önceden saptanmış ölçütlere uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçları ilgilene bilgi kullanıcılarına bildirmek amacıyla tarafsızca kanıt toplayan ve bu kanıtları değerleyen sistematik bir süreçtir” olarak tanımlamıştır (Robertson, 1990: 5). Bu genel denetim tanımı altında amaçları itibarıyla 4 farklı denetim türü karşımıza çıkmaktadır. Bunlar muhasebe yani finansal denetim, uygunluk denetimi, faaliyet denetimi ve iç denetimdir (Yereli ve Susmuş, 2009: 15).

Denetlenmiş finansal bilgiler işletmelerin ekonomik performansına olumlu katkı yapmaktadır. Finansal bilgilerin doğru ve güvenilir olmaması veya şirket yöneticilerinin bilinçli olarak manipüle edilmesi durumunda bilgi kullanıcıları söz konusu durumdan olumsuz etkilenerek çeşitli yanlış tercihlerde bulunabilmektedir. Bu hem şirketlere hem de dolaylı olarak ülke ekonomisine zarar verebilecek bir sonuçları ortaya çıkarmaktadır (Karacan ve Uygun, 2012: 22). Şekil 1’de denetim fonksiyonunun işletme/örgütler ile denetim bilgisine ihtiyaç duyan bilgi kullanıcıları arasında bir köprü konumunda olduğu görülmektedir. Bu durum söz konusu bilgi kullanıcılarının güvenli ve doğru bilgiye ulaşmalarının sağlanmasında denetim uygulamalarının önemli bir unsur olduğunu göstermektedir.

Şekil 1. İşletme - Denetim İlişkisi

Kaynak: (Karacan ve Uygun, 2008: 23).

Muhasebe sistemi tarafından üretilen bilgiler denetim işlevi sayesinde bilgi kullanıcılarına sağlıklı ve güvenilir bilgi olarak aktarılmaktadır. İşletme yönetimi tarafından amaç ve hedeflere ulaşmada stratejik yönetim çok önemli bir kavramdır. Organizasyonların başarılı olması, rekabetçi üstünlüğü elinde bulundurmaları yönetimlerin ciddi stratejik planlama yapmalarına bağlıdır. Dolayısıyla stratejik yönetim süreci içinde yapılması gereken işlemlerin değerlendirilmesi ve kontrolü aşamaları parçanın önemli bir bütünüdür.

3.1. İç Denetim

İç denetimin tarihsel olarak çok eskilere dayandığı ve tarihte ilk olarak 13. yüzyılda Venedik, Milano, Floransa gibi çok büyük İtalyan Ticaret Merkezlerinde ortaya çıktığı söylenmekle birlikte, Kıta Avrupası ülkelerinde

kavram ilk olarak 1900'lu yıllarda ele alınmaya başlamıştır. Özellikle iç denetim mesleğinin gelişmesi ve örgütlenmesi açısından düşünüldüğünde 1942 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde kurulan Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsünün (IIA) büyük rolü bulunmaktadır (Yılancı, 2006: 8).

İç denetim faaliyetlerinin zamanla değişen yapısı incelendiğinde 1940'lı yıllarda mali kontrol, 1950'li yıllarda varlıkların korunması hedefli, 1970'lerde hukuki denetim amacı güdülen, 1990'lı yıllarda işletmelerin amaçlarına ulaşma aracı olarak görülen, 2000'li yıllarda ise işletmelere değer katan bir faaliyet olarak kullanıldığı kabul edilmektedir (Özgül ve Mengi, 2016:16). İç denetim 2002 yılında ABD'de yürürlüğe giren "Sarbanes Oxley" kuralları ile yasal bir zemine oturmuştur. Özellikle borsada işlem gören şirketler için uygulanması ve rapora bağlanması şartı getirilmiştir (Çalgan, Mentеше, Işıloğlu ve Toroslu, 2008: 59).

İç denetim; Avrupa Birliği (AB) Komisyonu, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler (BM), NATO, OECD, Avrupa Merkez Bankası gibi uluslararası kuruluşlar tarafından gerek uygulanan, gerekse üye ülkelere referans olarak gösterilen bir denetim sistemidir (Doğmuş, 2010: 8). Dolayısıyla iç denetim işletme için gerçekleştirilen inceleme ve değerlendirme faaliyetlerinden oluşmaktadır. İç denetim uygulamada zorunluluk arz eden dış denetimler gibi zorlayıcı ve kesin bir süre kapsamında olmadığı için sürekli denetim benzeri bir yapıdadır. İç denetim, "işletme varlıklarının her türlü zarara karşı korunup korunmadığı, mali raporların güvenilir olup olmadığı, faaliyetlerin politika ve yasal düzenlemelere uyum içinde ekonomik, etkin ve verimli yürütülüp yürütülmediğinin araştırılmasıdır". İç denetimde işletmenin faaliyetleri bir bütün içinde ele alınmaktadır (Aksoy, 2018: 5). ABD'deki İç Denetim Enstitüsü "iç denetim kavramını", "iç denetim bir kuruluşun faaliyetlerini geliştirmek ve faaliyetlere katkıda bulunmak üzere tasarlanmış bağımsız, tarafsız güvence ve danışma sağlayan faaliyetidir" şeklinde tanımlamıştır (Cengiz, 2013: 420).

Türkiye'de denetim ile ilgili olabilecek düzenlemeler arasında; 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, Sermaye Piyasası Kurumu tarafından yayımlanan (SPK) Kurumsal Yönetim İlkeleri, 2005 yılında yayımlanan Bankacılık Kanunu, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu ve Yeni Türk Ticaret Kanunu ile getirilen hükümler finans ve kamu sektöründe iç denetimi zorunlu hale getirmiş ve denetim alt yapısının oluşumuna zemin hazırlamıştır (Özgül ve Mengi 2016: 16). Türkiye'de ise IIA'nın temsilcisi Türkiye İç Denetim Enstitüsüdür (TİDE).

Buna mukabil etkili bir iç denetim faaliyetinin organizasyonlarda yürütülmesi ve yönetilmesi için iç denetim yöneticisinin, iç denetim faaliyetlerinin sorumluluklarını yerine getirmesine imkân sağlayacak bir yönetim seviyesine bağlı olmasını gerektirmektedir. İç denetçilerin çalışma sürecinin tamamında oluşabilecek sıkıntılara karşı üst yönetimin denetçilere sağladığı imkânların onaylı ve iç denetim yönetmeliğinde de açıkça belirtilmiş olması gerekmektedir. Ayrıca iç denetimin etkinliğini belirleyen bir diğer hususta denetçilerin hem yeterli bilgi ve donanıma sahip olması hem de gerekli mesleki dikkat ve özeni göstermiş olmalarına bağlıdır (Uzun, 2009: 63).

İç denetim birimlerinin, işletme yönetimlerine önceden belirlenmiş hedef ve amaçlar doğrultusunda dünya genelinde meydana gelen ekonomik, siyasi, yasal, dijital ve benzeri değişimler bağlamında rehberlik edebilecek bir yapıda olması gerekmektedir. Kısacası günümüzde iç denetim birimlerinin ya da iç denetçilerin söz konusu iç denetim plan ve programlarını, işletmenin stratejik planları ile uyumlu şekilde tasarlaması gerekmektedir.

3.1.1. Risk Odaklı İç Denetim

İşletmelerin risk barındıran kararlara ve faaliyetlere ilişkin bakış açıları eski dönemlerle kıyaslandığında günümüzde çok daha farklı bir yere gelmiştir. Geleneksel işletme yönetiminde içinde risk barındıran politikalardan uzak durulması, işletme yönetimlerinin stratejik olarak yaptıkları davranış türlerinden biri olarak kabul ediliyordu. Ancak bazı risklerin mevcut durumu olumsuzluğa götürmesinden çok, makul ve mantıklı bir yönetsel politika izlendiğinde işletmelere daha fazla rekabet gücü kazandırabileceği ihtimalinin de var olduğu unutulmamalıdır. Bu durum işletmelerin mevcut riski ne kadar anladıkları ve söz konusu risklerin ne kadar iyi yönetildiği ile farklı sonuçlar doğurabilecektir. Özellikle günümüzde işletme yönetimi anlayışında meydana gelen değişim ile birlikte uygulanan denetim yöntemlerinde de değişiklikler görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla bu durumda geleneksel iç denetim anlayışında bazı uygulamaya dönük farklılıklardan bahsedilmesi mümkündür. Bu farklılıklar özellikle iç kontrol ve risk temelli karar alma yönelimlerinde görülmektedir. Tablo 1' de söz konusu farklılıklar görülmektedir.

Tüm işletmelerin mevcut varlıklarının değerini korumak ve geleceğe yönelik değer yaratmak gibi bazı temel amaçları bulunmaktadır. İşletmelerin bu amaçlara ulaşmak için önceden belirlediği strateji ve hedefler doğrultusunda hareket etmesi sürecinde karşılaştığı belirsizlik veya olumsuzluk yaratma ihtimali olan durumlara risk adı verilmektedir. İşletmelerin karşılaşma ihtimali olan risk türleri işletmenin yapısına ve içinde bulunduğu

sektöre göre değişebilmektedir. Literatürde en çok kabul gören risk sınıflandırmasında finansal riskler, operasyonel riskler, stratejik riskler, piyasa(dış çevre) riskleri, yasal riskler, likitide riskleri gibi risk türleri bulunmaktadır (Kıral, 2014: 160).

Risk yönetimi, riskin tümüyle engellenmesi değil sorunlara sistematik ve dikkatli bir bakış açısı ile yaklaşmaktır. Bu şekilde alınan kararlar ile işletme ilerde karşılaşma ihtimali olan gereksiz kayıplardan kurtulmaktadır. Başarılı bir risk yönetimi için, işletmelerin, kuruluşların, birimlerin ve benzeri tüm organizasyonların varlıklarına ve hedeflerine yönelik riskleri belirleyerek, analiz etmesi, denetim altında tutması ve izlemesi gerekmektedir. Başarılı bir risk yönetimi ile işletmelerde riskli durumlara ilişkin hareket ve davranış biçimi oluşumu sağlanırken, örgütsel yeteneklerinde artması sağlanmaktadır (Özer, 2010: 215).

Risklere dair yaşanan bu gelişme risk yönetiminin bir sonucu olarak işletmeler tarafından yüklenen risklerin tam anlamıyla denetlenmesini gereklilik haline getirmiştir. İşletmelerde meydana gelen hızlı değişim ve dönüşüm ile denetim yapılırken bazı risklerin hangi yapıda olduğunun tespitine yönelik bir denetim yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Kavram olarak risk temelli denetim kavramı 1992 yılında COSO tarafından yayınlanan “İç Kontrol Çerçevesi” adlı raporda kullanılmıştır (Pehlivanlı, 2011: 15). 1995 yılında ABD’de bu süreç için “Risk Odaklı İç Denetim” ifadesini kullanılmaya başlanmıştır (Kışlalı ve Pehlivanlı, 2006:79). Risk odaklı iç denetim, risk yönetimi süreçlerinin çıktılarını kullanmak sureti ile denetimde odak noktası olarak yüksek risk barındıran alanları seçmektedir. Bu durum beraberinde işletme için maliyet ve zaman tasarrufu sağlamakla birlikte, denetim etkinliğinin artmasına neden olmaktadır(Toroslu, 2014: 171). Risk odaklı iç denetim tanım olarak; denetimin etkinliğini artırmak amacıyla, işletmelerin risk profillerinin belirlenmesi, denetim sürecinin işletmenin risk profiline göre şekillendirilmesi ve denetim kaynaklarının bu profile göre tahsis edilmesi esasına dayanan ve bir denetim yaklaşımıdır (Çankaya, Dinç ve Kara, 2012: 240).

Tablo 1. Geleneksel İç Denetim-Risk Odaklı İç Denetim Karşılaştırması

Geleneksel İç Denetim	Risk Odaklı İç Denetim	Özellikler
İç Kontrol	Risk	İç Denetim Odağı
Reaktif, Olaylardan sonra harekete geçer ve Aralıklı gözetim	Proaktif, Gerçek Zamanlı, Sürekli Gözetim	İç Denetim
Risk Faktörleri	Senaryo Planlaması	Risk Değerleme
Kontrol Odaklı	Risk Odaklı	İç Denetim Testleri
Kontrol testlerindeki detayların eksiksiz olması önemlidir	İş risklerinin çerçevesinin geniş çizilmiş olması önemli	İç Denetim Metotları
İç Kontrole Yönelik; titiz, fayda – maliyet etkinliği sağlanmış mı?	Risk Yönetimine Yönelik: Risk Çeşitlendirilmiş mi? Riskten Sakınılmış mı? Risk Paylaşılmış mı? Risk Transfer edilmiş mi?	İç Denetim Tavsiyeleri
Bağımsız Denetim Pozisyonunda	Risk Yönetimi ve Üst Yönetimle Tümlenmiştir	Organizasyonda İç Denetimin Rolü

Kaynak: (Kışlalı ve Pehlivanlı, 2006: 82).

İşletmeler muhtemel riskleri belirledikten sonra kendileri için riske katlanma sınırlarını tespit ederek iç denetimin kapsamını oluşturmaktadırlar. Bu durumda iç denetim ve iç kontrol işletme yönetimi için karar almada etkili bir sistem içinde yer almaya başlamaktadır. Böylece iç denetim birimi kendi faaliyetlerini sürdüren ve yerine getiren bir birimden çok işletme stratejilerinin belirlenmesinde aktif rol oynayan bir birim haline gelmektedir (Demirbaş, 2005: 186).

İç denetim faaliyetleri işletmelere katma değer sağlarken, iş süreçlerinin etkinliğinin artması ile mali raporlama sisteminin güvenilirliği de iyi ve sağlıklı seviyelere gelmektedir. Risklerin, varlıkların, hata ve hilelerin azalması etkin iç denetim ile gerçekleşmektedir. İşletmelerin riskleri önceden tespit edip, ona uygun hareket etmesi ile işletmenin yönetsel başarı puanını da artırmaktadır (Cengiz, 2013: 420). Kısacası uygun bir risk odaklı denetim politikası ile stratejik yönetim bağlamında etkinliği yüksek olan bir yönetim anlayışı ile işletmeler hem içeride hem dışarıda güven telkin edecek bir yapıya bürünecektir.

Şekil 2. Kurumsal Yönetim-Risk Odaklı İç Denetim İlişkisi

Kaymak: (Cengiz, 2013: 420).

Bu yüzden risk odaklı iç denetim işletmeler için geleneksel iç denetim faaliyetlerinden çok daha farklı bir yere sahip olmaktadır. Burada en önemli unsurlardan biri risk odaklı bir denetim anlayışı ile işletmeye değer katma bakış açısı olmasıdır. Risk yönetimi ile işletme hedeften uzaklaştıran konuları bulup yönetmeyi, beraberinde ise riskleri tespit edip analiz yaparak fırsat oluşturmayı amaçlamaktadır. İşletmeler iç kontrol ve kurumsal risk yönetim yapılarının tasarımını yeniden şekillendirerek işletme amaçlarına uygun hale getirmekte, risk odaklı iç denetime uygun denetim programlarını şekillendirerek fayda sağlamaya çalışmaktadır (Türedi, Zor ve Gürbüz, 2015: 12).

Risk odaklı iç denetim de yukarıda bahsedilen faydalara ulaşılmasında bazı engellerden bahsetmek mümkündür. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Kışhalı ve Pehlivanlı, 2006: 81);

- İç denetçinin risk yönetim sistemleri hakkında yeteri kadar bilgi ve tecrübeye sahip olmaması,
- Çok uluslu şirketler gibi belli bir merkezi yapısı olmayan yapılara ilişkin denetimlerde karşılaşılan zorluklar,
- İncelemeler, tüm sektörü etkileyen risklerin belirlenmesinde ve değerlendirilmesinde yetersiz kalabilmektedir,
- İşletmeler tarafından üretilen bilgi ve analizlerin yoğun kullanımı, işletmenin risk yönetim sistemine yüksek düzeyde bağlılığa neden olabilir,
- İşletmenin sahip olduğu risklerin tümünün ölçülemez sorunu şeklindedir.

Bir işletmenin risk odaklı iç denetim uygulamasında öncede belirlenmiş bazı aşamaları yerine getirmesi gerekmektedir. Bunlardan birincisi; finansal tablolardaki önem arz eden yanlışlık risklerini belirlemek ve değerlendirmek için denetimin planlanarak risk değerlendirme prosedürlerinin uygulandığı “risk değerlendirme” aşamasıdır. İkinci aşama ise “risklere karşılık verilmesi” aşamasıdır. Bu aşamada, finansal tablolar ve yönetim beyanları düzeyinde belirlenmiş ve değerlendirilmiş risklere karşılık gelen müteakip denetim ilkelerinin tasarlanması ve uygulanması işlemleri yerine getirilmektedir. Son aşama ise “raporlama” aşamasıdır. Bu aşamada değerlendirilmesi yapılan denetim kanıtlarına göre rapor oluşturulmaktadır (Acar, 2016: 61).

3.2. Risk Odaklı İç Denetim Alan Yazını

İç denetim ile ilgili kuramsal ve uygulamaya dönük birçok çalışma ve araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalar, genel olarak kurumların iç denetime bakışı ve mevcut durumlarının denetim altyapısına uygunluğunun analizi ile ilgilidir. 1990 yıllardan sonra akademik olarak alan yazında görülmeye başlayan ve son yıllarda önemi daha da artan risk odaklı iç denetim uygulaması ile ilgili yapılan çalışmalar ve araştırmacılar tarafından elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Akkaya (2011), yapmış olduğu tez çalışmasında teorik olarak anlatılan risk odaklı iç denetim sürecinin uygulamada nasıl işlediğini tespit etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Balıkesir Altınoluk’da faaliyet gösteren bir otel işletmesi mali işler bölümü uygulama alanı olarak belirlenmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen bulgulara göre; mali işler bölümünde en yüksek risk unsuru olarak vergi muhasebesi ve tahsilat yönetimi konularının görüldüğü tespit edilmiştir. En düşük risk unsurları ise katılımcılara göre raporlama ve nakit yönetimi uygulamalarıdır. Dolayısıyla risk odaklı iç denetim yaklaşımına uygun hareket edilmesi için yüksek risk barındıran konulara öncelik verilmesinden bahsedilmiştir.

Kara ve Sakarya (2012), çalışmasında İMKB-İmalat Sanayi Endeksine kayıtlı işletmelerde, risk odaklı iç denetim uygulamalarında iç denetimin rolünü içeren risk faktörlerinin etkisini ölçmek için ilgili işletmelere anket uygulaması gerçekleştirmiştir. İşletmeler büyük çoğunlukla, risk yönetimi uygulamasını kullanma nedeni olarak finansal risklerden korunma odaklı olduklarını belirtmişlerdir. Başka risk faktörlerinin düşünülmediği sonucuna

varılmıştır. Yüksek sayılabilecek bir oranda işletmelerin %40 oranında risk yönetim standardı kullanmadıklarına dair tespittir. Son olarak işletmelerin %65 lik kısmı kendi işletmelerinde ROİD'in uygulandığını belirtmişlerdir.

Köse ve Döş (2014), risk tabanlı denetim türünü, mevcut kullanılan denetim türlerine ek bir denetim olarak kullanılıp kullanılamayacağı yönünde bir görüş elde etmek amacıyla okul idarecileri ve öğretmenlerle görüşmeler yapmıştır. Araştırma sonuçlarına bakıldığında katılımcıların çalıştıkları kurumlarda risk haritalarının belirlenerek, risk tabanlı denetim altyapısının oluşturulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Söz konusu uygulamanın gelmesi durumunda daha etkin ve verimli bir rehberlik ve denetim çalışması yürütülebileceği vurgulanmıştır. Ayrıca risk tabanlı iç denetimin israfı önemli derece azaltacağı belirtilmiştir.

Karacıoğlu ve Kurnaz (2017), çalışmasında Türkiye'de kamu sektöründe risk odaklı iç denetim yaklaşımının uygulamada ne düzeyde olduğunu belirlemeye çalışmıştır. Bu nedenle kamu iç denetçilerine bir anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bulgularına bakıldığında; kamu idarelerinde ilgili yaklaşımın planlama ve yürütülme aşamalarının uygulama düzeyinin iyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak risk odaklı iç denetimin tümünden uygulanmasında sıkıntılar görülmektedir. Diğer bulgular; risk odaklı iç denetimin yönetimin sorumluluğu olan kısımda etkin olmazken, iç denetim birimlerinin altında olan kısımda etkin olduğu tespit edilmiştir. Son olarak kamusal faaliyetlerini geleceğe yönelik planlayan kurumlarda ROİD uygulamalarının uygulanma düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Karakelleoğlu, Gönen ve Rasgen (2017), risk odaklı iç denetimin özelliklerini ve riskleri kontrol etmek için gerekli olan süreçlerin tespit edilmesine yönelik olarak bir bankanın pratik risk matrisinden faydalanmıştır. Uygulamada yüksek riskli kalemler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Uysal (2018), çalışmasında 116 denetçi ile görüşmüş, Türkiye'de kamu kurumlarında çalışan iç denetçilerin kurumsal risk yönetimi ve risk odaklı iç denetim uygulaması konusunda ne düşündüklerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Araştırma sonucunda kamuda görev yapan iç denetçilerin iç denetim faaliyetlerini risk esası olarak yürüttükleri, risk yönetimi konusunda görevleri hakkında yeterli bilgi düzeyine sahip oldukları anlaşılmıştır.

Çetin ve Pamukçu (2019), iç denetçilere ait demografik ve sosyo- ekonomik faktörlerin, işletmelerde kurumsal sürdürülebilirliği ve risk odaklı iç denetim uygulamalarını farklılaştırıp farklılaştırmadığını ortaya koymaya yönelik bir araştırma yapmışlardır. Araştırma kapsamında 176 anketten elde edilen sonuçlara bakıldığında; finansal tablo denetimi uzmanlığına sahip iç denetçilerin fayda değişkenine ait algıları daha anlamlı, hile denetimi uzmanlığına sahip iç denetçilerin risk odaklı iç denetim boyutunun süreç değişkenine olan algısı daha anlamlı, lisansüstü eğitime sahip denetçilerin fayda değişken algıları daha anlamlı olarak tespit edilmiştir.

Gökçen ve Yelken (2019), tarihli yayınlanan çalışmasında; holding yapısı bulunan işletmelerde risk odaklı iç denetim sistemini açıklamaya çalışmış ve yapılan çalışmanın etkinliğini değerlendirmek için holdinglerin iç denetim yapısı ve uygulamalarının anket yoluyla analizi yapılmaya çalışılmıştır. Katılımcılar risk odaklı bir denetim yapısı oluşturulması konusunda büyük oranda hemfikirdir. Katılımcı holdinglerin tamamında iç denetim biriminden bağımsız çalışan bir risk yönetimi birimi bulunmaktadır. Son olarak araştırma destek veren katılımcıların büyük çoğunluğunda iç denetim birimleri, iç kontrol ortamının ve risk bilincinin oluşturulmasına yönelik analizler ve çalışmalar yapmaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada stratejik yönetim sürecinde risk temelli iç denetim anlayışının etkisi değerlendirilmiştir. Gittikçe karmaşıklaşan ve kaotik bir hal almaya başlayan günümüz çevre şartlarında işletmeler, sürdürülebilir rekabet şartlarına uyum sağlayabilmek amacıyla güncel yönetim anlayışlarından faydalanmaktadır. Stratejik yönetim anlayışını da bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Bir yönetim fonksiyonu olan denetim mekanizması şirketler açısından kritik düzeyde önem arz etmektedir. Ancak denetim fonksiyonunun risk temelli bir yaklaşımla yeni bir anlamla kurgulanması son dönemlerde gündeme gelmiştir. Özellikle işletmeler açısından başarının anahtarı olarak değerlendirilen stratejik yönetim aşamasında, risk temelli iç denetim anlayışı daha kabul gören bir anlayış olmuştur. İşletmeler stratejik açıdan yönetilmektedirler ancak yönetsel süreçlerde birçok riski de barındırmaktadırlar. Bu bağlamda işletmelerin yönetim anlayışlarında risk temelli denetim anlayışına mutlaka yer vermek durumundadırlar.

Risk odaklı iç denetim anlayışı geleneksel iç denetim faaliyetlerine göre çok daha farklı bir anlayışa sahiptir. Öncelikle risk odaklı bir denetim anlayışı ile işletmeye değer katma arayışı içerisindedir. Risk odaklı iç denetim

anlayışı ile işletmeleri stratejik yönetim ile belirledikleri hedeften uzaklaştıran sorun basamaklarını tespit ederek yönetmeyi, beraberinde ise fırsatları değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Günümüzde işletmeler iç kontrol ve kurumsal risk yönetim anlayışlarını stratejik yönetim bakış açısıyla işletme amaçlarına uygun hale getirmekte, risk odaklı iç denetime uygun denetim programlarını şekillendirerek fayda sağlamaya çalışmaktadır. Konu ile ilgili yapılan çalışmaların sonuçlarına ait değerlendirmeler yapıldığında da tüm kademeler dahil çalışanların hepsi büyük oranda yönetimden ayrı bir risk değerlendirme ve planlama biriminin olması gerektiği hususunda birleşmektedir. Ayrıca özel sektörde özellikle de bankacılık sektöründe risk odaklı denetim uygulamalarının işletme başarısına önemli derecede katkı sağladığı belirtilmiştir. Bankalar yüksek risk barındıran faaliyetleri önceden planlayarak kontrollü bir şekilde sürdürmekte ve bu kontrol mekanizması sayesinde rekabetçi kalabilmektedirler.

Ancak risk odaklı denetimden işletmelerin faydalanabilmesi için ilgili denetim altyapısının oluşturulması, İşletme yönetimlerinin denetim faaliyetlerine gerekli özeni ve desteği vermeleri gerekmektedir. Aksi takdirde etkin ve verimli bir rehberlik ve denetim faaliyetleri bütünü sağlanamayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, A. (2016). Risk odaklı denetim. *Muhasebe ve Denetim Dünyası Dergisi*, 1(1), 55-66.
- Ansoff, I. (1979). *Strategic management*. New York: John Wiley & Sons.
- Akğemci, T. (2007). *Stratejik yönetim*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Akkaya, G. (2011). *Risk odaklı iç denetim ve risk odaklı iç denetim planlamasında risk matrisinin oluşturulmasına yönelik bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Aksoy, T. (2018). Risk odaklı iç denetim sürecinde operasyonel risklerin belirlenip ölçülmesine yönelik uygulamalı bir 3*5 risk matrisi ve risk analiz anket formu önerisi. *Mali Çözüm Dergisi*, (28), 37-77.
- Aktuğlu, M. A. (1996). *Denetleme ve revizyon*. İzmir: Barış Yayınları.
- Başar, H. (1997). *İşletmelerde stratejik planlama ve yönetim, yönetim ve organizasyon seminer notları*. Konya: KTO Yönetici Eğitim Merkezi Yayınları, Konya.
- Cengiz, S. (2013). İşletmelerde kurumsal yönetim kapsamında iç denetimin yeri ve önemi: Borsa İstanbul'da bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(11), 403-448.
- Çalgan, E., Menteşe, E., Işıloğlu, F. ve Toroslu, M. V. (2008). *Muhasebe denetimi*, İstanbul: İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayınları.
- Çankaya, F., Dinç, E. ve Kara, M. (2012). Etik ilkeler ve raporlama zamanlılığının risk odaklı iç denetimin başarısına etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 239-264.
- Çetin, A. A. ve Pamukçu A. (2019). İç denetçilere ait demografik ve sosyo-ekonomik faktörlerin işletmelerde kurumsal sürdürülebilirlik ve risk odaklı iç denetime etkisi. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 2(1), 20-32.
- Demirbaş, M. (2005). İç kontrol ve iç denetim faaliyetlerinin kapsamında meydana gelen değişimler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 167-188.
- Dinçer, Ö. ve Fidan, Y. (1996). *İşletme yönetimine giriş*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Doğmuş, D. M. (2010). *Avrupa Birliği'nde iç denetim sistemi*. Ankara: Maliye Bakanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı Araştırma Serisi.
- Eren, E. (2009). *Yönetim ve organizasyon (çağdaş ve küresel yaklaşımlar)*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Fayol, H. (2008). *Genel ve endüstriyel yönetim*. 2. Baskı, M. A. Çalikoğlu (Çev.), Ankara: Adres Yayınları.
- Gökçen, A. B. ve Yelken, R. (2019). Holdinglerde risk odaklı iç denetim yapısı ve bir araştırma. *İda Academia*, 2(2), 155-177.
- Güçlü, N. (2003). Stratejik yönetim. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 61-85.

- Güredin, E. (2008). *Denetim ve güvence hizmetleri*. İstanbul: Arıkan Yayınları.
- İşcan, Ö. F. (2000). Stratejik yönetim ve işgören eğitimi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 231-242.
- Kara, S. ve Sakarya, Ş. (2012). Kurumsal risk yönetimi çerçevesinde risk odaklı iç denetim ve İMKB uygulaması, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 5(1), 69-96.
- Karacan, S. ve Uygun, R. (2012). *Denetim ve raporlama*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Karakelleoğlu, İ. M., Gönen, S. ve Rasgen, M. (2017). Determination of risks based internal auditing approach and a sample case study. *The Journal of Academic Social Science*, 5(51), 380-393.
- Karcıoğlu, R., Kurnaz, E. (2017). Türkiye’de kamu sektöründe risk odaklı iç denetim yaklaşımı: Kamu iç denetçilerine yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 31, (5), 1087-1104.
- Kıral, H. (2014). *İç Denetim, Yönetime Değer Katmak*. Ankara: İç Denetim Koordinasyon Kurulu Yayınları.
- Kışhalı, Y. ve Pehlivanlı D. (2006). Risk odaklı iç denetim ve İMKB uygulaması, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (30), 75-87.
- Koontz, H. (1961). The management theory jungle. *The Academy Of Management Journal*, 4(3), 174-87.
- Köse A. ve Döş İ. (2014). Risk tabanlı denetimin eğitim alanında uygulanabilirliğinin maarif müfettişlerinin görüşlerine göre incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 45-64.
- Önder, F. (2008). *Türk hukukunda iç denetim ve uluslararası standartlara uyumu*. Ankara: Asil Yayınları.
- Özer, M. A. (2010). *İç denetime yönelik, etkin kontrol ve yönetim sistemi için-kuruluşlarda süreç, performans ve risk analizi/yönetimi*. Ankara: Adalet Yayınları.
- Özgül, B. ve Mengi, T. B. (2016). *Kurumsal sürdürülebilirlik ve güvencesi iç denetim*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Pehlivanlı, D. (2011). Denetim yaklaşımlarından butik denetime. *Denetişim*, (8), 14-17.
- Porter, M. E. (1980). *Competitive strategy*. New York: The Free Press.
- Poister, T. H.ve Streib, G. D. (1999). Strategic management in the public sector; concepts, models and processes. *Public Productivity And Management Review*, 22(3), 308- 325.
- Robertson, J.C. (1990). *Auditing*. Boston: BPI-IRWIN
- Safranski, S. ve Kwon, W. (1991). *How to write a business plan?*. Boston: Linda Pinson And Jerry Kinnet Pres.
- Söyler, İ. (2007). Kamu sektöründe stratejik yönetim uygulanabilir mi? (engeller/güçlükler). *Maliye Dergisi* (152).
- Toroslu, V. M. (2014). *TTK kapsamında iç kontrol ve iç denetim*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Türedi, H., Zor, Ü. ve Gürbüz, F. (2015). Risk odaklı iç denetim. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (1-17).
- Uysal, C. M. (2018). Kamu kurumlarında kurumsal risk yönetimi ve risk odaklı iç denetim: iç denetçiler üzerine bir araştırma. *Denetişim*, 8(18), 35-44.
- Uzun, K. A. (2009). Kamu yönetiminde iç kontrol ve iç denetim yaklaşımı. *Denetişim*, 59-65.
- Yereli A. N. ve Susmuş T. (2009). *Globalleşme sürecinde YMM’lik mesleği ve YMM’lerin yeni TTK tasarısının muhasebe ve denetim alanına bakış açılarının analizi: İzmir ili örneği*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Matbaası.
- Yılcı, M. F. (2006). *İç denetim, Türkiye’nin 500 büyük sanayi işletmesi üzerine bir araştırma*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yılmaz, M. L. (2009). İlk 500’de faaliyet gösteren Konya’daki işletmelerin stratejik yönetime bakış açıları, sorunları ve çözüm önerileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (8)16.

DERLEME MAKALESİ / REVIEW ARTICLE

SİNİR BİLİMİN PAZARLAMA DÜNYASINA ARMAĞANI: NÖROPAZARLAMA DENEYSSEL ARAŞTIRMALARI*

THE GIFT OF NEUROSCIENCE TO THE WORLD OF MARKETING: THE EXPERIMENTAL RESEARCHES ON NEUROMARKETING

Turgay OYMAN¹

Dr. Gör. Üyesi Nurcan YÜCEL²

Doç. Dr. Ömer Kürşad TÜFEKÇİ³

ÖZ

Tüketicileri daha iyi tanımayı ve anlamayı amaçlayan pazarlama akademisyenleri, tüketiciler ne düşünüyor ya da ne hissediyor sorusuna geleneksel araştırma yöntemlerinin yanında beynin metabolik aktivitelerinin, elektrik sinyallerinin görüntülenmesi ve fizyolojik tepkilerin ölçülmesiyle elde edilebilecek verileri kullanarak da cevap aramaktadırlar. Nöropazarlama olarak tanımlanan/bilinen bu yöntemin pazar araştırması, ambalaj tasarımı, mağaza tasarımı, reklam araştırmaları, siyasal iletişim gibi konularda oldukça yaygın uygulama alanları bulunmaktadır. Bilinçaltı çalışmalarla karıştırılarak tüketim robotuna dönüştüreceği yanılısı nöropazarlama çalışmalarının önündeki önemli engellerden biri olsa da bilinirliğinin artması ve klasik araştırma yöntemlerinin eksiklerini tamamlayabilme potansiyeli bu alandaki çalışmaların artmasını sağlamaktadır. Literatür incelendiğinde nöropazarlama çalışmalarında çeşitli yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Genellikle bu yöntemlerin birkaçı bir arada kullanılmaktadır fakat beyindeki metabolik aktiviteleri ölçen yöntemlerden fMRI, elektriksel aktiviteleri ölçen yöntemlerden EEG, beyin aktivitelerini ölçmeyen yöntemlerden göz izleme en çok kullanılan yöntemler olarak göze çarpmaktadır. Bu çalışmada nöropazarlama, pazarlamanın gelişim süreci içerisinde ele alınarak avantajları ve kısıtları incelenmiştir. Nöropazarlamada kullanılan yöntemler ve bu yöntemleri kullanarak nelerin ölçülebileceği yapılabilecek deneysel çalışmaların tasarlanmasına yardımcı olacak temel bilgileri içerecek şekilde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama, Nöropazarlama, Nöropazarlama Yöntemleri, Tüketici Nörobilimi, Deneysel Araştırma.

JEL Sınıflandırma Kodları: M30, D87.

ABSTRACT

The purposes of marketing academicians are to describe consumers better and to understand what consumers think and feel. They are looking for the answer to these questions by using traditional research methods as well as data obtained by measuring brain imaging techniques and physiological responses. This method, which is called as neuromarketing,

* Bu çalışma Turgay OYMAN'ın Doç. Dr. Ömer Kürşad TÜFEKÇİ ve Dr. Öğr. Üyesi Nurcan YÜCEL danışmanlığında tamamladığı ve Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından SDK-2018-5779 No'lu doktora projesi ile desteklenen "Televizyon Reklamlarının Tüketicilerde Oluşturduğu Davranışsal Tepkilerin Elektroensefalografi (EEG) Aracılığı ile Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, turgayoyman@hotmail.com

² Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, nyucel@firat.edu.tr

³ Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, omertufekci@isparta.edu.tr

has many common application areas such as market research, packaging design, store design and advertising research. Although the misconception that it will be transformed into a consumption robot by being mixed with subconscious studies is one of the major obstacles to neuromarketing studies, the increase in awareness and the potential to complete the deficiencies of classical research methods increase the studies in the field. When the literature is examined, it is seen that various methods are used in neuromarketing studies. A few of these methods are often used together. fMRI (is one of the methods that measure metabolic activities in the brain), EEG (is one of the methods that measure the electrical activities), eye tracking (is one of the methods that do not measure the brain activity) are the most widely used methods. In the study, neuromarketing is discussed in the development process of marketing and its advantages and limitations are examined. The methods used in neuromarketing and what they can be measured by using these methods are discussed in a way that includes basic information to help design experimental studies.

Keywords: Marketing, Neuromarketing, Neuromarketing Methods, Consumer Neuroscience, Experimental Research.

JEL Classification Codes: M30, D87.

1. GİRİŞ

Sanayi devriminden günümüze insan hayatında hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişime paralel olarak değişen pazarlama tanımı, artık sadece ürünü satmak ya da tanıtmak gibi dar bir anlamdan çok daha fazlasını ifade eder hale gelmiştir. Bu süreç üretim öncesinden satış sonrasına kadar uzanmaktadır. Üretim öncesinde müşteri ihtiyaç ve isteklerini karşılayabilmek amacıyla yapılan araştırmalar, ürünün tanıtılması, satış sonrası müşteri memnuniyetlerinin değerlendirilmesi gibi işletmeler tarafından daha da önem verilerek yürütülen süreçler olarak ortaya çıkmıştır. Tüketiciyi daha iyi anlama, tanıma çabalarında geleneksel yöntemlerin yanına nöropazarlama yöntemleri de eklenmiştir. Tüketicilerin sözel olarak verdiği cevapların hata payını en aza indirmek amacıyla beyin görüntüleme ya da fizyolojik tepkilerin ölçülmesi gibi tekniklerin kullanarak disiplinlerarası yürütülen bir çalışma olan nöropazarlama satın alma davranışının nörolojik temellerini keşfetmeye çalışmaktadır.

Nöropazarlamada kullanılan teknik donanımın ulaşmanın zorlukları, bu cihazlarla elde edilen verilerin analizlerinin uzmanlık istemesinden dolayı disiplinlerarası çalışma gerektirmesi ve teorik alt yapının yeterli düzeyde olmaması gibi nedenlerle başlangıçta mesafeyle yaklaşılmıştır. Ancak, nöropazarlamanın teknolojinin gelişmesi ile birlikte yaygınlaşması ve maliyetinin düşmesi, geliştirilen yazılım çözümleri ile analiz sürecinin daha etkin gerçekleştirilebilmesi ve artan teorik ve deneysel çalışmalarla gerek akademik çevreler gerekse işletmeler tarafından pazarlama araştırmaları, ambalaj, logo, ürün ve raf tasarımı, reklam araştırmaları alanlarında yaygın şekilde kullanıldığı gözlenmiştir.

Nöropazarlama insan vücudundan elde edilen verilerden yararlanılmasından dolayı bu verileri elde edebilecek araçlar açısından geniş imkanlar sunmaktadır. Literatürde bu araçların veriyi elde etme şekline göre kullanılan teknikler değişik sınıflamalara tabi tutulabilmektedir.

Bu çalışmada; nöropazarlamanın gelişim süreci, nöropazarlamanın tanımı, nöropazarlamaya getirilen eleştiriler, nöropazarlamanın sağlayabileceği avantajlar ile nöropazarlamada kullanılan yöntemlerin neler olduğuna ilişkin literatür taraması yapılmıştır.

2. PAZARLAMA 1.0'DAN NÖROPAZARLAMAYA

İnsanlık tarihi incelendiğinde ilk çağlardan günümüze muazzam bir gelişme ve ilerleme içerisinde olduğu görülmektedir. Antik Mısır, Babil, Yunan ve Roma kalıntılarında ilk örneklerine rastlanan pazarlama faaliyetlerinin (Kocabaş ve Elden, 2005: 17) sanayi devrimi ile birlikte arzın talepten fazla olduğu, ne üretirsem onu satarım anlayışının hâkim olduğu klasik pazarlama 1.0'dan (Hollander, Rassuli, Jones ve Dix, 2005: 39; Yücel ve Yılmaz, 2016: 708) müşteriler için değer yaratarak işletmelerin ve paydaşlarının yararına olarak müşteri ilişkilerini yönetmeyi hedefleyen pazarlama 3.0'a (Mucuk, 2012:4) oradan da tüketicilere izinli pazarlamanın yapıldığı tüketicinin pazarlama mesajlarına maruz kalmadığı, bu mesajları kabul ettiği dijital pazarlama dönemi olan pazarlama 4.0'a evrildiği görülmektedir (Sak, 2017: 449-450). Artık odak noktasının üretimden müşteriye kaydığı anlaşılmaktadır (Alabay, 2010: 214). Bu gelişmeler işletmeleri müşterilerinin bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçlarıyla ilgili pazar

bilgilerinin toplanması, bu bilginin bölümler arasında yayılması ve tüm organizasyonun bu bilgiler doğrultusunda faaliyet göstermesini sağlayacak pazar yönlü bir yapıya büründürmektedir (Varınlı, 2008: 2-5).

Çok sayıda firmanın birbirinin ikamesi sayısız ürünü tüketiciye sunduğu yoğun rekabet ortamında tüketicilerin ne istediklerini anlayabilmeleri işletmelerin mevcudiyetlerini sürdürebilmeleri için oldukça önemli olabilmektedir. Klasik araştırma yöntemlerinde bunun en kısa yolu tüketiciye ne istediğini sormaktır. Bunun için kullanılan anket ve odak grup görüşmelerinde rasyonel hesaplar yapan bilinçli tüketicileri analiz etmenin en iyi yolu olarak onlara ne düşündükleri sorulmaktadır fakat ünlü reklamcı David Ogilvy'nin "İnsanlar, hissettiklerini düşünemiyorlar düşündüklerini ifade edemiyorlar ve söylediklerini yapmıyorlar" (Erdemir ve Yavuz, 2016: 13-25) şeklinde ifade ettiği gibi insanların neyi bildiğini, istediğini, hissettiğini tam olarak bilmemesi birçok araştırmanın ortak sonucudur. Tüketiciler ne hissettiklerini kendileri de tam anlamıyla anlamlandıramayabilecekleri gibi ayıplanma korkusu ya da mahalle baskısı gibi nedenlerle ifade etmekten çekine bilirler bu noktada tüketicinin gerçekte ne düşündüğünü anlayabilmek için nöropazarlama tekniklerinden yararlanılabilir (Ural, 2008: 426-428).

3. NÖROPAZARLAMA VE KULLANILAN YÖNTEMLER

Beyin görüntüleme yöntemlerinin gelişmesi ve yaygınlaşması bunların sosyal bilimlere uygulanarak disiplinlerarası çalışmaların gelişmesine olanak sağlamıştır (Özüpek ve Özer, 2018). Reklam verimliliği, marka sadakati, logo tasarımı, ürün geliştirme, fiyatlandırma, eğlence, mimari (Yücel ve Coşkun, 2018: 161-162), nöropolitik (siyaset) gibi alanlarda artan uygulamalar göze çarpmaktadır (Yücel vd., 2015). Nöropazarlama ise, tüketicilerin pazar davranışını anlamak amacıyla nörobilimde kullanılan tekniklerin tüketicilere uygulanmasıdır (Ural, 2008: 23). Nöropazarlamacılar, beş duyu organının gönderdiği veriler doğrultusunda beynin satın alma karar sürecini incelemektedir (Yücel ve Cubuk, 2014: 134).

Nöropazarlamayı daha iyi anlayabilmek için nöropazarlamanın dayandığı nörobilim ve psikofizyoloji kavramlarını anlamak faydalı olacaktır. Nörobilim, sinir sisteminin anatomisi, fizyolojisi, biyokimyası veya moleküler biyolojisi ile ilgili sinir ve sinir dokularının davranış ve öğrenme ile ilişkisini inceleyen bilim dalıdır. Genel olarak psikofizyoloji insan beyni ile bedeni arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Psikofizyoloji, tüketicilerin zihinsel ve bedensel süreçleri arasında ne tür bir ilişki olduğunu daha iyi anlamak için, fizyolojik kontroller ile bu kontrollerin sonucu ortaya çıkan fizyolojik tepkilerin ölçülme sürecidir. Psikofizyolojide duygusal tepkileri (korku, kızgınlık) ve bilişsel süreçleri (problem çözme ve karar verme) içeren psikolojik süreçler yer almaktadır.

Pazarlama uyarıcılarının beyin içindeki ve insan vücudundaki tepkilerini belirlemede psikofizyolojiden yararlanılmaktadır. Nörobilim ve psikofizyoloji tanımından hareketle nöropazarlamayı nörobilim ve psikofizyoloji bulgularının pazarlama alanına uygulanma süreci biçiminde tanımlamak mümkündür (Ustaahmetoğlu, 2015: 156-157).

Nöropazarlama araştırmalarının geleneksel anket ve odak grup görüşmeleri yöntemlerine göre en önemli üstünlüğü, tüketicinin sözel olarak verdiği cevap ile gerçekte ne düşündüğü arasındaki farkı ortadan kaldırmasıdır (Ural, 2008: 422). Nöropazarlama tüketicinin satın alma kararı verirken "rasyonel olmayan", "irrasyonel olan kararlarını" inceleyen bir alandır. Bu irrasyonel kararları; duygusal, dürtüsel ve beş duyu organının algıladığı uyarıcılara göre vermektedir (Yücel ve Çubuk, 2014: 173).

Tüketici davranışları söz konusu olduğunda tüketicinin dikkat düzeyinin, duygusal bağlılığının/zorlanmanın ve akılda kalıcılığının belirlenmesi için kullanılan nöropazarlamadan tüketicinin nereye odaklandığının, nelerden korktuğunun, neleri sevdiğinin belirlenmesinde faydalanılmaktadır (Yücel ve Coşkun, 2018: 158).

Nöropazarlamanın tarihsel gelişimine bakıldığında; Sussex Üniversitesinin deneysel psikoloji laboratuvarında yapmış olduğu "biogeridönüş etkili seanslarını" (biofeedback) geliştirmeye odaklı çalışmaları ile David Lewis'in nöropazarlama çalışmalarında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. 1984 yılında yayınlanan "Brain wave analysis" adlı makalede geleneksel pazarlama araştırmaları sırasında deneklerin sosyal, kültürel ve kişisel faktörlerin etkisi altında olduğu açıklanarak, beyin faaliyetlerinin kayıt edilmesi yoluyla gerçekleştirilen araştırmaların üstünlüğü ortaya konmuştur (Bayassova ve Kazan, 2016: 74). Harvard Üniversitesinden Gerry Zaltman' ın beyin görüntüleme yöntemini (fMRI) pazarlama alanında kullandığını duyurduğu 1999 yılında gün yüzüne çıkan nöropazarlama henüz yeni bir kavram olmasına rağmen akademisyenlerin, işletmelerin, pazarlamacıların, reklamcılarının dikkatini çekmeyi başarmıştır (Yücel ve Cubuk, 2013: 174). Nöropazarlama kavramını literatüre ilk kazandıran bilim insanı 2002 yılında Erasmus Üniversitesinden Profesör Ale Smidts olmuştur, 2004 yılına gelindiğinde ise Nöropazarlama alanına odaklanan ilk pazarlama konferansı Houston (ABD)

şehirindeki Baylor Tıp Koleji'nde gerçekleştirilmiştir (Bayassova ve Kazan, 2016: 74). Günümüzde ise nöropazarlama çalışmalarının artarak devam ettiği görülmektedir.

3.1. Nöropazarlamanın Üstün ve Zayıf Yönleri

Araştırma yöntemlerinin tümünde olduğu gibi nöropazarlamanın da bize sağlamış olduğu birçok avantaj ve üstünlük bulunmasının yanında getirmiş olduğu kısıtlılıklarda mevcuttur. Nöropazarlama çalışmalarında kullanılan tekniklere göre de farklılık gösterebilen bu durumun deneysel tasarım aşamasında dikkate alınması yapılacak çalışmaların amacına ulaşabilmesine katkı sağlayabilecektir.

3.1.1. Nöropazarlamanın Avantajları ve Üstün Yönleri

Nöropazarlamada kullanılan yöntemler ile dikkat, hafıza, zihinsel etki ve tercihler ile bu süreçlerin öncesi ve sonrası ölçülebilmektedir. Burada amaç zihnin bilinmeyenlerine ulaşmaktır.

Yapılan çalışmaların geçerliğinin test edilmesinde, ulaşılan bilginin saf hale getirilmesi, mevcut kuramların geliştirilmesi ve test edilmesinde kullanılır. Nöropazarlama çalışmalarından beklenen tüketici davranışlarının altında yatan nedenleri ortaya çıkarmasıdır (Ustaahmetoğlu, 2015: 160). Geleneksel araştırma yöntemlerinde katılımcıların mahalle baskısı, ayıplanma korkusu, genelin dışına çıkmama eğilimi ya da gerçekten ne hissettiğini kendisinin de tam ve doğru tanımlayamaması gibi nedenlerle gerçeği sakladıkları, ifade edemedikleri gibi durumlarda gerçekte ne düşündüğünü ortaya çıkarabilmektedir.

Pazarlama iletişiminin her aşamasında güven çok önemlidir. Nöropazarlama, güvene neden olan faktörlerin neler olduklarının saptanması ve pazarlamacıların müşterilerle güvenli ilişkiler geliştirilmesine yardımcı olur. Tüketicilerin fiyat hakkındaki düşünceleri ve uygun fiyat ile doğru konumlandırmanın sağlanmasına yardımcı olur. Nöropazarlamadan perakendecilikte de faydalanılabilir. Mağazanın ışıklandırılması, müzik, renk gibi müşteri duygularına hitap edilecek düzenlemelerin yapılmasında faydalanılabilir.

Yüksek maliyetli reklamların amaçlarına ulaşabilmesi, reklamlarda tüketicinin dikkatini çeken, onları sıkı tutan noktaların tespit edilerek özellikle yüksek maliyetli TV reklamlarında gereksiz kısımların çıkarılarak tasarruf sağlanması ve daha etkili reklamlar oluşturulmasına yardımcı olur (Ural, 2008: 426-428).

3.1.2. Nöropazarlamaya Getirilen Eleştiriler ve Zayıf Yönleri

Nöropazarlamanın avantajlarına karşı yöneltilen eleştiriler, etik konular, kısıtları, deneklerin özellikleri, tüketici davranışlarını tahmin etme yeteneği, yetersiz literatür ve maliyetler noktalarına odaklanmaktadır (Ustaahmetoğlu, 2015: 161-162). Tüketiciler hakkında edinilen bilgilerin şirketlerin karlılığını artırmak için kullanılacak olmasından doğan ahlaki kaygılar, elde edilen veriler kullanılarak oluşturulan pazarlama stratejilerinin insanları daha kolay ikna edebilme kabiliyeti kazanması sonucu "özgür iradenin sonu" eleştirileri etik anlamda kaygı duyulan konuların başında gelmektedir.

Nöropazarlama çalışmalarının insan bedeni genellikle de beyni ile ilgilenmesi nedeniyle insan beyninin istismar edilmesi ve zarar görmesi riski de endişe kaynakları arasında yer almaktadır. Tüketicilerin beyninin incelenmesi sonucu elde edilen verilerin tüketicileri istismar ederek onlara zarar verecek şekilde kullanılması, mahremiyetinin ihlal edileceği ve kararlarının manipüle edileceği sorgulanmaktadır (Akın ve Sütütemiz, 2014: 71-73).

Çalışmaların deneklerin yapay bir çevrede ve izledikleri bilinciyle yapılmasının doğal tepkiler verilmesini engelleyebileceği, beyin sinyallerinin ölçülmesi sürecinin çok hassas yürütülmesi gerekliliği, toplanan verilerin analizinin zorluğu, bu yöntemle tüketicinin manipüle edilebileceği endişesi, tüketicinin mahremine girilecek olması ve insan beyninin gizeminin tam olarak çözülmemiş olmasından dolayı değerlendirmede tahminlerde bulunulduğu gibi konular yapılan eleştirilerin başlıcalarıdır (Ustaahmetoğlu, 2015: 163; Aytekin ve Kahraman, 2014: 52).

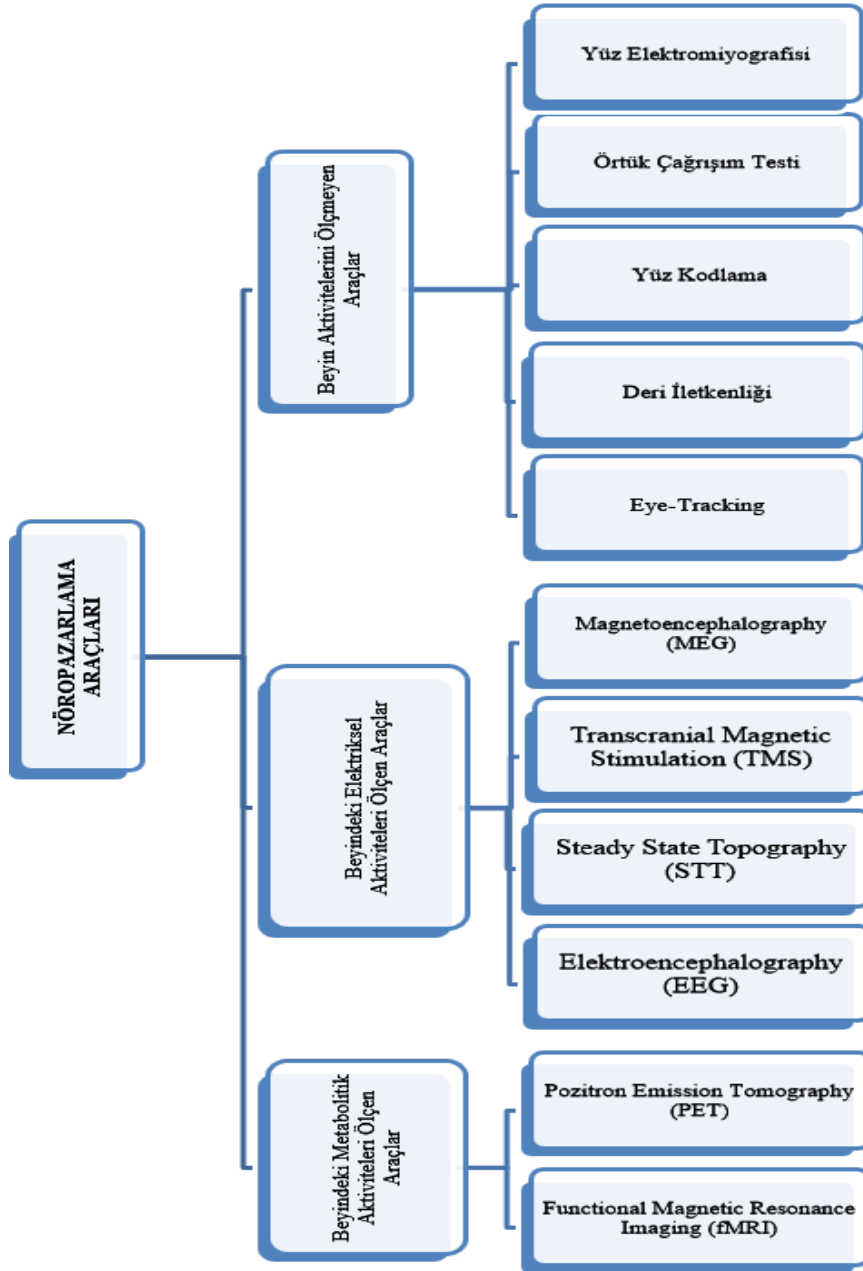
Bilinçaltı reklamlar/çalışmalarla karıştırılan nöropazarlamanın, insanları bir alışveriş robotuna dönüştürerek istemedikleri, ihtiyaçları olmayan ürünleri almaya zorlayacağı düşüncesi nöropazarlama çalışmalarının yaygınlaşmasını ve yapılan çalışmaların kamuoyuna açıklanmasını özellikle siyasal reklamcılık alanında uygulandığında engellenmektedir.

Nöropazarlamada kullanılan ileri teknoloji ürünlerinin pahalı olması ve bunları kullanacak, sonuçlarını değerlendirecek uzmanlara gereksinim duyulması, disiplinlerarası çalışma gerektirmesi ve ek maliyet ortaya çıkarması özellikle çalışma yapmak isteyen akademisyenleri engellemektedir. Nöropazarlama Bilim ve İş Birliği

(NPBİB) tarafında oluşturulan nöropazarlama çalışmalarının etik standartlarına uyulması bu konuda yapılan eleştirileri büyük oranda engelleyecektir.

3.2. Nöropazarlamada Kullanılan Yöntemler

Nöropazarlama araştırmalarında kullanılan teknikler nörometrik, biyometrik ve psikometrik ölçüm teknikleri ya da beyindeki metabolitik aktiviteleri ölçen araçlar, beyindeki elektriksel aktiviteleri ölçen araçlar ve beyin aktivitelerini ölçmeyen araçlar olarak sınıflandırılabilir (Yücel, 2016: 25).

Şekil 1. Nöropazarlama Araştırmalarında Kullanılan Yöntemler

Kaynak: (Olteanu (Bercea), 2012: 2).

3.2.1. Psikometrik Ölçümler

Bu ölçüm tekniklerinde beyin aktiviteleri dolaylı yoldan ölçülmektedir. Psikometrik ölçüm teknikleri arasında en çok kullanılanın örtük çağrım testi (ÖTÇ) olduğu göze çarpmaktadır (Yücel, 2016: 39). İnsanlar her zaman için öznel tutumlarını başkaları ile paylaşmak istemeyebilirler ve bazen kendi tutumlarının farkında dahi olmayabilirler ÖTÇ sonuçları bu iki unsuru da içinde barındırmaktadır (<https://implicit.harvard.edu>).

ÖTÇ sizden iki kavramı eşleştirmenizi istemektedir (örneğin genç ve iyi, ya da ihtiyar ve iyi). Bu kavramları birbirine ne kadar yakın görüyorsanız onlara aynı tuşa basarak cevap vermeniz o kadar kolay olmaktadır. Yani genç ve iyiyi birbiriyle bağdaştırıyorsanız, her ikisi için aynı tuşa basmak (örneğin 'E' ya da 'I' tuşu) nispeten daha kolay olacaktır. Eğer ihtiyar ve iyi arasındaki çağrışım kuvvetli değilse, bunlara aynı tuşa basarak cevap vermek daha zordur. Bu bize kavramların ne derecede birbirini çağrıştırdığının bir ölçüsünü vermektedir. Kavramlar ne kadar birbirini çağrıştıırıyorsa cevaplarınız o kadar hızlı olacaktır (<https://implicit.harvard.edu>).

ÖTÇ'nin neleri ölçtüğü, zayıf ve güçlü yönleri Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1. ÖTÇ'ye Genel Bakış

Ölçümlenenler	Kullanım Alanları
<ul style="list-style-type: none">- Tepki süresi- Temel alınan tutum/ değerlendirmeler	<ul style="list-style-type: none">- Reklamlarda ünlü kullanımı (doğru seçeneğin seçilmesi)- Kategori bölümlendirme- Marka konumlandırma- Çarpıcı ambalaj özellikleri
Avantajları	Kısıtlılıkları
<ul style="list-style-type: none">- Bireysel davranış ve deneyimler ile ilgili daha bütünsel veriler sunmaktadır- Ürün hiyerarşilerinin tanımlanmasına imkân tanır- Tutumu gizlemeye yönelik kasıtlı çabalardan daha az etkilenir	<ul style="list-style-type: none">- Deneklerin odaklanması gerektiğinden sonuçlar, deneklerin işbirliğine bağlıdır

Kaynak: (Olteanu (Bercea), 2012: 10).

ÖTÇ tüketicilerin tutumlarını gizlemeye yönelik çabalarından az etkilenirken odaklanma gerektirdiğinden katılımcıların istekli olmaları ve işbirliği yapmaları gerekmektedir.

3.2.2. Biyometrik Ölçümler

Çevresel sinir sistemi vasıtasıyla oluşan bedensel tepkiler dâhili veya harici olabilir. Bu fizyolojik tepkilerin zihnimizle direkt bağlantısı bulunur ve fizyolojik tepkiler daha bilinç seviyesinde farkındalığımız oluşmadan ortaya çıktığından pazarlama uyarıcılarının yarattığı bilinçdışı reaksiyonlar çok önemli rol oynamaktadır (Erdemir ve Yavuz, 2016: 23).

Beyin görüntüleme ve diğer teknolojileri kullanan yüksek profilli araştırmalardaki artışa rağmen biyometrik ölçümler yapan çalışmalarda artış daha yavaş olmuştur (Marci, 2006: 381). Biyometrik ölçüm tekniklerinden Göz İzleme Tekniği yapılan çalışma sayısının fazlalığıyla diğer yöntemlerden ayrılmaktadır. Bunu dışında yüz kodlama (facial coding), deri iletkenliği (galvanic skin response – GSR), kalp ritmi (heart rate) gibi psikometrik ölçüm teknikleri de bulunmaktadır.

3.2.2.1. Yüz Kodlama (Facial Coding)

Yüzler çok önemli bir bilgi kaynağıdır. Yüzdeki reaksiyonlar bir kişinin bir uyarıya cevabı hakkında zengin bilgiler içerir. Tüketicilerin verdikleri cevapların analiz edilebilmesinde yüz ifadeleri önemli miktarda potansiyel veri sağlamaktadır (Pearce ve Arnold, 2013: 835; McDuff ve Kaliouby, 2017: 148). Yüz kodlama bilinçdışı reaksiyonları 43 yüz kası ve 23 hareket ünitesi ile 6 temel duygu (öfke, hoşlanmama, kıskançlık, korku, üzüntü, sürpriz, gülme-sosyal veya doğal) üzerinden inceleyebilmektedir (Demirtürk, 2016: 53).

Yüz Kodlamanın neleri ölçtüğü, zayıf ve güçlü yönleri Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2. Yüz Kodlama'ya Genel Bakış

Ölçümlenenler	Kullanım Alanları
<ul style="list-style-type: none">- Bilinçsiz tepkiler- 43 Yüz kası- 23 Hareket ünitesi- Temel altı duyu (öfke, hoşlanmama, kıskançlık, korku, üzüntü, sürpriz, gülümseme-sosyal ve ya doğal)	<ul style="list-style-type: none">- Reklamların test edilmesi- Film fragmanlarının test edilmesi
Avantajları	Kısıtlılıkları
<ul style="list-style-type: none">- Yüz ifadeleri kendiliğinden oluşur- Gerçek zamanlı veri sağlar	<ul style="list-style-type: none">- Kodlama için minimum gerekliliklerin karşılanıp karşılanmadığı ve gerçekleşme zamanı konularında özeldir

Kaynak: (Olteanu (Bercea), 2012: 11).

Yüz kodlama kendiliğinden oluşan yüz ifadelerini analiz ederek gerçek zamanlı veri sağlarken yüz hareketinin süresini, frekansını ve yoğunluğunu değerlendirmesinde minimum gerekliliklerin sağlanabilmesi zorluklar barındırmaktadır (Kassam, 2010: 4-6).

3.2.2.2. Deri İletkenliği Tekniği (Galvanic Skin Response GSR)

Derimiz tüm vücudumuzu kaplayan ve kapladığı bu alan nedeniyle en büyük organımızdır. Vücudumuzda yoğunlukla yanaklarımız, avuç içlerimiz, el ve ayaklarımızda bulunan 3 milyon ter bezi mevcuttur. Terleme beynimizin otonom sinir sistemi vasıtasıyla oluşturduğu bir reaksiyondur. Anatomik yapımız gereği ter bezlerimizin çalışması kendi bilinçli tercihimiz sonucu kendi isteğimizle sağlanamamaktadır. Yüksek aktivasyon veya stres gibi emosyonel durumlarda ter bezi aktivitesinin arttığı bilinmektedir. Kişinin emosyonel durumunun değişmesi emosyonel terlemeyi etkiler. Ekrin ter bezlerinin fizik ve termal uyarılara cevabı bölgesel farklılık gösterir. El ve ayak yüzeyinde olanlar, emosyonel strese cevap verirler, termal uyarılara cevap eşliğinin daha yüksek olmasından dolayı araştırmalarda el ve ayak bölgeleri kullanılmaktadır (Kula ve Süer, 2006: 108). Ter cilde verilen küçük voltajlardaki elektrik aktivitesinin daha kolay yayılımını ve iletkenliğini sağlar (Çakar, 2009: 32). Deri iletkenliği teknolojisi bu elektriksel yayılımın büyüklüğüne dayanarak duygusal uyarıcının bizde oluşturduğu şiddeti gösterir (Erdemir ve Yavuz, 2016: 111-112).

Deri iletkenliği tekniğinin neleri ölçtüğü, zayıf ve güçlü yönleri Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3. Deri İletkenliği 'ne Genel Bakış

Ölçümlenenler	Kullanım Alanları
<ul style="list-style-type: none">- Uyarılma	<ul style="list-style-type: none">- Pazar performansını öngörme
Avantajları	Kısıtlılıkları
<ul style="list-style-type: none">- Yazılı gerçek uyarıcı ile paraziti ayırmamıza izin verir- Uyarılma derecesi ölçülebilir- Pazar performansı öz-raporlamadan daha iyi öngörülebilir	<ul style="list-style-type: none">- Duygusal tepkinin değerliliğini belirleyemez (örneğin heyecan ve stres benzer görünür)

Kaynak: (Olteanu (Bercea), 2012: 11-12).

Kolay ve ucuz bir şekilde uygulanarak analiz edilebilmesi, taşınabilmesi, sempatik etkinliğe ve güvenliğe duyarlı olması bu yöntemin avantajları arasında sayılabilir.

Bu yöntemin en önemli dezavantajı ise sebebi ne olursa olsun sadece uyarılmanın ölçülebilmesidir. Bu yüzden istenmeyen uyarıları ez aza indirebilmek için deney düzeneği çok dikkatli bir şekilde tasarlanmalı ve tamamen hakim olunarak çalıştırılmalıdır (Çakar, 2009: 36-37).

3.2.2.3. Kalp Ritmi (Heart Rate)

İnsanların yaşadıkları duygusal değişiklikler kalp atış hızında da değişikliğe neden olmaktadır. Bizler de hissettiğimiz korku, heyecan gibi duygular sonucunda kalp atışlarımızdaki değişiklikleri gözlemlemiş "kalbimiz yuvasından çıkacak gibi atıyordu" gibi tanımlamalarla bunu ifade etmeye çalışmışızdır. Uyarıcıya bir yanıt ortaya çıktığında, organizma duyu reseptörlerini (örneğin gözler, kulaklar) cevabı ortaya çıkaran uyarıya çevirerek, beyne kan akışını artırır ve çevreye kan akışını azaltır, deride iletkenlik kısmen yükselirken, Elektroensefalogram (EEG)

alfa frekansı azalırken kalp atış hızında kısa süreli (veya fazik) bir yavaşlama oluşmaktadır (Lang, Borse, Wise ve David, 2002: 218). Kalp atış hızındaki bu değişimi EKG ile izlenebilir.

EKG; kalp kasının kasılması ile ilişkili elektrik deşarjlarını kaydederek kalp atış hızını izlememizi sağlar (Wiles ve Cornwell, 1991: 265). EKG her atımda okuma sağlar ve oran, birim periyot başına atım sayısı sayılarak belirlenir (genellikle bir dakika) (Watson ve Gatchel, 1979: 20).

Yapılan çalışmalar rahatsız edici bir uyarı ile karşılaşıldığında kalp atış hızında artış olduğu, hoş duygular uyandıran uyarıcılarla karşılaşıldığında kalp atış hızının yavaşladığını (Watson ve Gatchel, 1979:20) dikkatin reklam gibi harici bir uyarıcıya yöneltildiğini göstermiştir (Bolls, Muehling ve Yoon, 2003: 22).

3.2.2.4. Göz İzleme Tekniği (Eye Tracking)

Nöropazarlama çalışmalarında kullanılan en yaygın yöntemlerden biri olan göz izleme tekniği 1936 yılında Mowrer tarafından geliştirilmiştir (Özdoğan, 2008: 135). Göz hareketlerinin nereye, ne kadar süre odaklandığını, gözün nasıl bir rota izlediğini takip etmemizi sağlar. Tek bir kullanıcıya ait verileri takip edebileceğimiz gibi bir gruba ait verilerin takibini sağlayan donanım ve yazılım birlikteliği ile izleyici/izleyicilerin aslında ne gördüğü, nelere odaklandığı ile ilgili çıkarımlar yapma imkanı sunmaktadır (Baş ve Tüzün, 2014: 221).

Göz hareketleri takibinde kullanılan başlıca üç yöntem mevcuttur (Özdoğan, 2008: 137):

- Gözbebeği tepkilerinin, genellikle kızıl ötesi ışınların göze yöneltilerek kaydedilmesi.
- Göz çevresini kapsayan derideki elektriğin ölçülmesi.
- Göze takılan özel lenslerle hareketin izlenmesi.

Bu yöntemler içinde en yaygın olarak kullanılanı hem kişiye zarar vermeyen hem de çevresel ışık kaynaklarından etkilenmeyen kızıl ötesi ışınlarla göz bebeğinin takip edilmesidir.

Göz izleme tekniğinin neleri ölçtüğü, zayıf ve güçlü yönleri Tablo 4'te verilmektedir

Tablo 4. Göz İzleme Tekniğine Genel Bakış

Ölçümlenenler	Kullanım Alanları
<ul style="list-style-type: none">- Görsel Odaklanma- Arama- Göz Hareketleri- Uzaysal Çözünürlük- Heyecan- Dikkat- Gözbebeği genişlemesi	<ul style="list-style-type: none">- Web sitesi ve kullanıcı arabirimi etkinliği testleri (kullanılabilirlik araştırması)- Mağaza hareket testi- Ambalaj tasarımı- Reklam ve video testi- Baskı ve resim tasarım testi- Önce algılanan öğelerin tespit edilmesi- Raf düzeni testi- Ürün yerleştirme testi
Avantajları	Kısıtlılıkları
<ul style="list-style-type: none">- Gözbebeği genişlemesi ve göz kırpma hızındaki değişiklikler imge işleme ve heyecan konusunda sağlıklı veriler sağlar- Portatif, hafif ve kolay kullanılabilirliği sayesinde mekân sınırlaması olmadan kullanılabilme- Uzaysal dikkati tespit edebilme- Non-invazif bir tekniktir	<ul style="list-style-type: none">- Yüksek maliyet- Güvenilir olmadığı düşünülmektedir- Sonuçlar katılımcıların göz koşullarına bağlıdır

Kaynak: (Olteanu (Bercea), 2012: 9).

İzleyicinin nereye baktığı neleri gördüğünün öğrenilmesinde oldukça etkili bir yöntem olarak kullanılabilirken maliyetinin yüksek olması bu çalışmadan yeterince yararlanılmasını engelleyebilmektedir.

3.2.3. Nörometrik Ölçümler

Nörometrik ölçümler beynin kognitif tepkilerini gözlemek amacıyla kullanılmaktadır. Kognitif kavramı duyularımız tarafından algılanan uyarıların işlenmesi, algılanması ve anlaşılmasına ilişkin işlevlerin tamamını ifade etmektedir (Karakaş, 2002:139). Burada en yaygın kullanılan yöntemlere değinilmektedir.

3.2.3.1. Pozitron Emisyon Tomografi

Pozitron Emisyon Tomografisi (PET) tıp alanında tümörlerin ve metastazların görüntülenmesi amacıyla kullanılan bir nükleer görüntüleme yöntemidir. Bu yöntemde vücuda zayıf bir radyoaktif madde damardan verilir bu maddeyi emen tümörlü hücre sinyal vermeye başlar ve bu sinyaller PET – scanner denilen özel bir kamerayla tespit edilerek bütün vücudu gösteren bir haritaya dönüşür (Lang vd., 2002: 39).

PET tekniğinin neleri ölçtüğü, zayıf ve güçlü yönleri Tablo 5’te verilmektedir

Tablo 5. Göz İzleme Tekniğine Genel Bakış

Ölçümlenenler	Kullanım Alanları
<ul style="list-style-type: none">- Duyusal algı- Duyusal değerlilik	<ul style="list-style-type: none">- Yeni ürün testi- Reklam testi- Ambalaj tasarım testi
Avantajları	Kısıtlılıkları
<ul style="list-style-type: none">- Yüksek mekânsal çözünürlük- Bilişsel ve duygusal tepkiler için geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edilmektedir.- Beyindeki sıvı akışındaki ya da kimyasal bileşimindeki değişimleri tespit edebilir.- Beyindeki metabolik aktiviteyi tespit edebilir	<ul style="list-style-type: none">- Radyoaktif madde kullanılmaktadır- Zayıf zamansal çözünürlüğe sahiptir- Maliyeti yüksektir- Uygulaması zordur ve özel kuralları vardır

Kaynak: (Olteanu (Bercea), 2012: 5).

PET yönteminde radyoaktif madde kullanımı çalışmalarda yer alacak gönüllülerin çekinmelerine ve isteksiz davranmalarına neden olabilmekte ve bu durumun maliyetin yüksekliği ile birleşmesi PET yönteminin nöropazarlama çalışmalarında kullanılmasını sınırlandırabilmektedir.

3.2.3.2. Manyetik Beyin Grafisi

Manyetoensefalografi (MEG) insan beyninin aktivitesini araştırmak için kullanılan invaziv olmayan bir tekniktir. Devam eden beyin aktivitesinin milisaniye-milisaniye bazında ölçülmesine izin verir ve beyin aktivitesinin nerelerde üretildiğini gösterir.

Hüresel seviyede, beyindeki tek tek nöronlar, bir hücreden elektrik yüklü iyonların akışına neden olan elektrokimyasal özelliklere sahiptir. Elektromanyetik alanlar, bu yavaş iyonik akım akışının net etkisiyle üretilir. Tek bir nöron ile ilişkili alanların büyüklüğü önemsiz iken, belirli bir bölgede birlikte uyarılmış 50.000 – 100.000 nöronun etkisiyle başın dışında ölçülebilir bir manyetik alan oluşur. Beynin oluşturduğu bu nevrastirik sinyaller, dünyanın manyetik alanının milyarda biri kadar, son derece küçük kalmaktadır bu sebeple MEG tarayıcıları manyetik olarak korumalı bir oda ve süper iletken sensörleri (SQUID, süper iletken kuantum girişim cihazı) gerektirir. MEG'in fMRI ve EEG'ye göre avantajları vardır. Teknolojiler birbirini tamamlar, ancak yalnızca MEG beyin aktivitesi hakkında zamansal ve mekansal bilgi sağlamaktadır (<http://ilabs.washington.edu/what-magnetoencephalography-meg>).

MEG'in neleri ölçtüğü, zayıf ve güçlü yönleri Tablo 6’da verilmektedir.

Tablo 6. Manyetik Beyin Grafisi Tekniğine Genel Bakış

Ölçümlenenler	Kullanım Alanları
<ul style="list-style-type: none">- Dikkat- Algı- Hafıza / Hatırlama	<ul style="list-style-type: none">- Yeni ürün testi- Reklam testi- Ambalaj tasarım testi- İhtiyaçların tespiti- Duyusal test
Avantajları	Kısıtlılıkları
<ul style="list-style-type: none">- Yüksek zamansal çözünürlük- Non-invazif bir tekniktir- Bilişsel ve duygusal tepkiler için geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edilmektedir.- Beyindeki sıvı akışındaki ya da kimyasal bileşimindeki değişimleri tespit edebilir.- Beyindeki metabolik aktiviteyi tespit edebilir	<ul style="list-style-type: none">- Dünyanın manyetik alanından etkilenmeyecek bir odaya ihtiyaç vardır- EEG'den daha iyi olmasına rağmen mekansal çözünürlüğü sınırlıdır.- Ölçeklenebilir değildir- Pahalı bir yöntemdir- Nispeten karmaşık veri analizi sunmaktadır

Kaynak: (Olteanu (Bercea), 2012: 7).

Nöropazarlama çalışmalarında MEG'in kullanımı getirdiği avantajların yanında pahalı ve ulaşılabilirliğinin zorluğundan ve uygulama aşamasında gönüllülere cihazın içerisinde reklam filmi gibi bir gösterim yapmanın zorluğundan dolayı yaygın olarak kullanılamamaktadır.

3.2.3.3. Fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme

Fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) yöntemiyle hastaya/deneğe gösterilen resim, video, dinletilen müziğin algılanması veya verilen fiziksel bir görevi yaparken beynin ilgili bölümlerde gerçekleşen aktivasyonları gözlemlememize imkan sunar (Aşkın, 2011). Fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme, yüksek uzaysal çözünürlüğü, yani tüketici beyнинin derinliklerini gözleme yeteneği nedeniyle, son on yıldaki nöromarketing araştırmasında popüler olmuştur (Agarwal ve Xavier, 2015: 28) ve bu sayede diğer teknikler içerisinde önemli bir konuma sahiptir.

fMRI manyetik alan ile radyo dalgalarını birleştirerek beyin yapılarını ayrıntılı bir şekilde görüntülemeye izin veren bir sinyal üretir (Özkaya, 2015: 36) ve kandaki oksijen seviyesini (BOLD - Blood Oxygen Level Dependent) gözlemlememize olanak sağlar.

fMRI tekniğinin neleri ölçtüğü, zayıf ve güçlü yönleri Tablo 7'de verilmektedir.

Tablo 7. Fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme Tekniğine Genel Bakış

Ölçümlenenler	Kullanım Alanları
<ul style="list-style-type: none"> - Bellek kodlama - Duyusal algı - Duygusal değerlilik - Arzu - Güven - Marka sadakati - Marka tercihi - Marka hatırlama 	<ul style="list-style-type: none"> - Yeni ürün testi - Kampanya testi - Reklam geliştirme ve testi - Bir film ya da reklamın çarpıcı anlarının belirlenmesi - Ambalaj tasarımı - Fiyat testi - Marka konumlandırma - Seçimlerin tahmini - İhtiyaçların tespiti - Duyusal test - Reklamlarda ünlü kullanımı ve ya ünlülere sponsorluğun test edilmesi
Avantajları	Kısıtlılıkları
<ul style="list-style-type: none"> - Yüksek uzaysal çözünürlük - Beyindeki aktivite değişikliklerini 1-10 mm'lik uzaysal çözünürlük içinde lokalize ettiği için sadece yüzeysel değil beynin derinliklerini detaylı inceleme imkanı sunar - Beyinde meydana gelen psikolojik süreçler incelenebilir - Tüketici tercihleri ve deneyimleri ile ilgili nöral işlemler lokalize edilebilir - Non-invazif bir tekniktir - Bilişsel ve duygusal tepkiler için geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edilmektedir. - Beyindeki sıvı akışındaki ya da kimyasal bileşimindeki değişimleri tespit edebilir. - Beyindeki metabolik aktiviteyi tespit edebilir 	<ul style="list-style-type: none"> - İşlem sırasında denekler sabit kalmalı ve kafa hareket ettirilmemelidir. - 1-10 saniyelik bir zamansal çözünürlükle dinamik değişiklikleri yakalaması nedeniyle düşük zamansal çözünürlük - Ölçeklenemez - Beyin aktivasyonundan beyin fonksiyonuna ters çıkarım kullanır - Pahalı bir yöntemdir - Karmaşık veri analizi sunmaktadır

Kaynak: (Olteanu (Bercea), 2012: 4).

Nöropazarlama çalışmalarında beyin metabolik aktivitesini ölçen araçlar içinde en çok kullanılanının fMRI olduğu gözlenmektedir. Pahalı bir yöntem olması ve uygulamada getirdikleri zorluklar kullanımını kısıtlasa da EEG ile ölçülemeyen beyin bölgeleri hakkında veri sağlaması ve MEG'den daha ulaşılabilir olması bu yöntemi nöropazarlama çalışmaları için önemli kılmaktadır.

3.2.3.4. Elektroensefalografi

Nörolojide kullanımı oldukça geçmişe uzanan elektroensefalografi (EEG), beyin aktivitesini ölçmek için iyi bir yol olarak kabul edilmektedir (Morin, 2011: 133). Beyin fonksiyonlarını ve nörolojik hastalıkları incelemek için

yaygın olarak kullanılan (Indira, Vasanthakumari ve Sugumaran, 2012: 1) EEG'nin kişilerin duygu durumlarının tespiti için kullanıldığı çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. (Polat ve Özerdem, 2016: 4). İnsan duygularının beyin sinyalleri ile anlaşılabilir olması pazarlamacıların dikkatini çekerek EEG'nin bu alanda kullanımını yaygınlaştırmış, özellikle TV reklamlarının test edilmesinde tüketicinin deneyimlediği etkinin tespit edilmesinde şüpheyle yaklaşılan sözel anlatım yerine kullanılabilirliğine ilişkin çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Ohme, Reykowska, Wiener ve Choromanska, 2010: 785).

Bilişsel tepkimizin temelini oluşturan 100 milyarın üzerinde nöron ve trilyon sinaptik bağlantıdan oluşan sinirsel devremiz bir reklam parçası gibi belirli bir uyarı tarafından uyarıldığında nöronlar ateşlenir ve güçlendirilebilen küçük bir elektrik akımı üretir (Morin, 2011:133). Yakalanan sinyaller EEG ile güçlendirilir ve daha sonra grafik gösterime (eğrisine) dönüştürülür. Eğrilerin şekli ve karakteri beynin mevcut aktivitesine bağlıdır. Yakalanan sinyalden faydalı bilgileri çıkararak, araştırılan hastanın beyin durumunu tahmin edebilir veya sınıflandırabiliriz (Rabcan ve Kvassay). Kafa derisi yüzeyinden kaydedilen elektroensefalografik okuma, hastalara, normal yetişkinlere ve neredeyse hiç risk veya kısıtlama içermediğinden çocuklara defalarca uygulanabilen tamamen invaziv olmayan bir yöntemdir (Teplan, 2002: 1-4).

fMRI tekniğinin neleri ölçtüğü, zayıf ve güçlü yönleri Tablo 8'de verilmektedir.

Tablo 8. EEG Tekniğine Genel Bakış

Ölçümlenenler	Kullanım Alanları
<ul style="list-style-type: none"> - Dikkat - Bağlılık / sıkıntı - Heyecan - Duygusal değerlilik - Biliş - Bellek kodlama - Tanıma - Yaklaşma / Uzaklaşma 	<ul style="list-style-type: none"> - Reklamların önemli anlarının belirlenmesi - Kampanya testi - Reklam geliştirme ve testi - Film fragmanı testi - Web sitesi tasarım ve kullanılabilirliğin test edilmesi - Mağaza içi deneyim testi - Slogan testi
Avantajları	Kısıtlılıkları
<ul style="list-style-type: none"> - Kullanımı fMRI'den daha kolaydır. - Beyindeki aktivite değişikliklerini inceleme imkanı sunar - Yüksek zamansal çözünürlük - Sağ ve sol yarı küreleri karşılaştırma imkanı - Nispeten ucuz bir yöntem - Non-invazif bir tekniktir - Bilişsel tepkiler için geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edilmektedir. 	<ul style="list-style-type: none"> - Elektrik iletkenliği kişiden kişiye değişebilir. Her kaydedilen sinyalin birebir aynı noktaya erişmiş olması zordur - Düşük uzamsal çözünürlük, sadece korteks yüzeyindeki aktiviteleri ölçer - Ölçeklenebilir olmaması - Sadece duygunun negatif veya pozitif olup olmadığını ölçebilir - Yüksek karmaşıklığı alelade hale getirir - Araştırmacının yaptığı her türlü deneysel ayarlamalar sonucu etkiler

Kaynak: (Olteanu (Bercea), 2012: 6).

Beynin hem metabolik hem de elektriksel aktivitelerini ölçen araçları içinde diğer yöntemlerden daha ucuz, kullanımının daha kolay olması, teknolojinin gelişmesiyle kablosuz veri aktarabilen taşınabilir modellerin bulunması bu yöntemi nöropazarlama çalışmalarının en yaygın kullanılan aracı haline getirmektedir.

5. SONUÇ

Kitle iletişimin araçlarının gelişmesi TV, internet ve cep telefonlarıyla her an her yere ulaşılabilir ve ulaşılabilir insanların daha önce haberdar olmadıkları şeylerden haberdar olmalarını ve bundan neredeyse anında haberdar olmalarını sağlayabilecek hıza ulaşmıştır. Bu durum insanların düşünce ve fikir yapılarını buna bağlı olarak istek ve ihtiyaçlarını da değiştirmiştir. Bu değişim, işi insanların istek ve ihtiyaçlarını karşılamak olan işletmelerin müşterilerini anlayabilmek için yoğun bir çaba içerisine girmelerini zorunlu kılmaktadır. İnsanın duygusal yönü ihmal edilerek rasyonel karar veren bir varlık olarak düşünülerek yapılan tanımlamalar yeterli olmamaktadır ve artık insanı anlamak eskisi kadar kolay da değildir. Günümüzde bunun için sosyoloji, psikoloji, antropoloji vb. birçok bilim dalından yararlanılarak disiplinlerarası çalışmalar yürütülmektedir. İnsanın rasyonel davranışları

dışında duygularını ve hissettiklerini anlamak isteyen araştırmacıların odak noktası ise keşfedilmeyi bekleyen birçok yönü ile insan beyni olmaktadır. Duygu ve düşüncelerimizin çok azının bilinç düzeyinde gerçekleştiği ve ne kadar iyi tasarlanırsa tasarlanırsa bir çalışmada insanların gerçek duygu ve düşüncelerini saklama eğilimi içerisinde olabilecekleri gerçeği tüketici karar alma sürecinin nasıl işlediği, bu süreç üzerinde etkili olan unsurlar neler olabileceği, bir tüketicinin neden daha pahalı ürünü satın alabildiği ya da tüketicinin bir ürünü, markayı, reklamı beğenip beğenmediğini sözel ifadeleri dışında anlayabilme çabası içine itmiştir. Araştırmacılar insanların çoğunlukla kendilerinin de bilmedikleri ya da farkında olmadıkları davranışlarının altında yatan nedenleri öğrenme çabası içindedirler. Bu sorulara cevap bulmanın yolu olarak nöropazarlama yöntemlerinden faydalanmaktadır.

Nöropazarlama reklam gibi bir uyarana maruz kalan tüketicinin beyninde neler olduğunu anlamamızı yardımcı olabilecek yöntemlerden faydalanır. Bu durum tüketicilerde bilinçaltı çalışmaları çağrıştırdığı, isteğim dışında tüketime zorlanır mıyım korkusu oluşturduğu için tepkiyle karşılanabilmekte hatta bu yöntemlerin kullanılması ile yapılan araştırmalar kamudan saklanabilmektedir. Yeterli teorik alt yapının oluşmamış olması, disiplinlerarası çalışma gerektirmesi ve maliyetinin yüksek olması gibi nedenler nöropazarlama çalışmalarının önündeki önemli engeller olarak görülmektedir. Teknolojik gelişmeler neticesinde EEG, fMRI gibi cihazlara ulaşmanın kolaylaşması ve maliyetinin düşmesi, geliştirilen yazılımlarla analiz sürecinin daha etkili yapılabilmesi ve ulaşılan başarılı sonuçlar nöropazarlamaya olan önyargıların aşılmasını sağlamakla beraber nöropazarlama çalışmalarının önemli ölçüde artışına da katkı sunmaktadır.

Nöropazarlama kelimesi bizi insan beynine yönlendirse de, beynin de bir parçası olduğu sinir sistemi nöropazarlamanın asıl ilgi alanına girmektedir. Bu sebeple nöropazarlama yalnızca insan beynini inceleyen ve buralardan veri toplayan yöntemleri değil aynı zamanda sinir sisteminin diğer tepkisel yanıtlarını da veri olarak kullanabilecek yöntemlerden faydalanabilmektedir. Bu yöntemleri incelediğimizde beynin metabolik ve elektriksel aktivitelerini ölçen yöntemler ile beyin aktivitelerini ölçmeyen yöntemler olarak sınıflandırılabilirliğini görmekteyiz. Kullanılabilir yöntemlerin çokluğu araştırmacılara insan fizyolojisinin farklı noktalarından veri toplama imkanı sunmaktadır. Uygulamada bu araçların birkaçının bir arada kullanılmasının yaygın olduğu gözlemlenmektedir. Sağladığı veri zenginliği, uygulama kolaylığı ve maliyeti düşünüldüğünde bu araçlardan en yaygın kullanılanlarının göz izleme ve EEG oldukları bunun yapılan çalışmalarda da kendini gösterdiği fark edilmektedir.

Nöropazarlama çalışmalarının tüketicilerin o andaki tepkilerini belirleyebildiği, onların ne yapacağına müdahale ederek buna karar veremeyeceği ve beynin sınırlarını çözmede henüz yeteri kadar başarılı olmadığı unutulmamalıdır. Elbette pazarlama ile ilişkili olarak kullanılabilir beğenme ya da beğenmeme, dikkat ve stres düzeyi ile ilişkili beyin bölgelerinin ve sinir sistemi tepkilerinin belirlenmesi gibi konularda küçümsenmeyecek başarılarla elde edilmiştir.

Bu çalışmada pazarlamanın gelişim süreci içerisinde ele alınan nöropazarlamanın müşteri istek ve ihtiyaçlarının öğrenilmesi, tüketici duygularının anlaşılmasında pazarlama akademisyenlerine ve işletmelere sağlayabilecekleri incelenmiştir. Diğer pazarlama araştırmalarından farklı olarak deneysel çalışma gerektirmesi ve yüksek maliyet içerdiği yapılacak nöropazarlama çalışmalarında deneysel tasarımı oldukça önemli hale getirmektedir, tasarım aşamasında faydalı olabilecek nöropazarlama yöntemlerinin sınıflandırılmaları, ölçümlenebilecekleri, kullanım alanları, avantaj ve kısıtları çalışmada ele alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Agarwal, S. ve Xavier, M. J. (2015). Innovations in consumer science: applications of neuro-scientific research tools. A. Brem ve É. Viardot, (Ed.), *Adoption of Innovation: Balancing Internal and External Stakeholders in the Marketing of Innovation* içinde (25-42), Springer, Cham.
- Akın, M. S. ve Sütütemiz, N. (2014). Nöropazarlama ve uygulamacıların perspektifinden etik yönü, *Uluslararası İşletme ve Yönetim Dergisi*, 2(1), 67-83.
- Alabay, M. N. (2010). Geleneksel pazarlamadan yeni pazarlama yaklaşımlarına geçiş süreci, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 213-235.
- Aşkın, N. C., Fırat, Z., Türe, U. ve Kılıçkesmez, Ö. (2011). *Fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme yöntemi ile el hareketlerinin tümörlü beyindeki kesin aktivasyon noktalarının FSL ile analizi*. Erişim adresi: http://www.esinozturkisik.com/Site/Publications_files/Biyomot2011_Bildiri_fmri.pdf, (08 Temmuz 2018).

- Aytekin, P. ve Kahraman, A. (2014). Pazarlamada yeni bir araştırma yaklaşımı: Nöropazarlama. *Journal of Management, Marketing and Logistics*, 1(1), 48-62.
- Baş, T. ve Tüzün, H. (2014). Tüketicileri (Kullanıcıları) ve Ürün Kullanımlarını Analiz Etmek İçin Göz İzleme Yönteminin Kullanılması, *Tüketici Yazıları*, IV(Ocak), 217-234.
- Bayassova, A. ve Kazan, H. (2016). Gerçek eylem olarak nöropazarlama: Tüketici davranışları uygulaması. *International Journal of Social and Educational Sciences*, 3(5), 71-86.
- Bolls, P. D. Muehling, D. D. ve Yoon, K. (2003). The effects of television commercial pacing on viewers' attention and memory. *Journal of Marketing Communications*, 9(1), 17-28.
- Çakar, T. (2009). *Detecting emotions during the application of skin conductance and heart rate measurement techniques*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demirtürk, H. (2016). *Nöropazarlama açısından bilgilendirilmiş kullanıcıların karar süreci üzerinde koku etkisinin ölçülmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erdemir, K. O. ve Yavuz, Ö. (2016). *Nöropazarlama'ya giriş*, İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş.
- Hollander S.C., Rassuli, K.M., Jones, D.B. ve Dix, L.F. (2005). Periodization in marketing History, *Journal of Macromarketing*, 25(1), 32-41.
- <https://implicit.harvard.edu/implicit/turkey/background/faqs.html#faq02>, (11 Aralık 2017)
- <https://implicit.harvard.edu/implicit/turkey/background/posttestinfo.html>, (11 Aralık 2017)
- Indira, V., Vasanthakumari, R. ve Sugumaran, V. (2012). Sample size determination for classification of EEG signals using power analysis in machine learning approach. *National Journal of Advanced Research in Engineering and Technology (IJARET)*, 3(1), 1-9.
- Karakaş, H. M. (2002). Kognitif fonksiyonel manyetik rezonans görüntülemenin teori ve uygulaması. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 5(3), 139-144.
- Kassam, K. S. (2010). *Assessment of emotional experience through facial expression*, Doktora Tezi, Harvard Üniversitesi, Cambridge, Massachusetts.
- Kocabaş, F. ve Elden, M. (2005). *Reklamcılık kavramlar, kararlar, kurumlar*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Kula, H. ve Süer, C. (2006). Kısa süreli egzersizin antrene sporcularda deri iletkenliğine etkisi, *Sağlık Bilimleri Dergisi (Journal of Health Sciences)*, 15(2), 107-115.
- Lang, A. Borse, J., Wise, K. ve David, P. (2002). Captured by the world wide web orienting to structural and content features of computer-presented information, *Communication Research*, 29(3), 215-245.
- Marci, C. D. (2006). A biologically based measure of emotional engagement: Context matters, *Journal of Advertising Research*, 46(4), 381-387.
- McDuff, D. ve Kaliouby, R. (2017). Applications of automated facial coding in media measurement. *IEEE Transactions on Affective Computing*, 8(2), 148-160.
- Morin, C. (2011). Neuromarketing: The new science of consumer behavior. *Consumer Culture in Global Perspective*, Society 48(2), 131-135.
- Mucuk, İ. (2012). *Pazarlama ilkeleri*. İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Ohme, R., Reykowska, D., Wiener, D. ve Choromanska, A. (2010), Application of frontal EEG asymmetry to advertising research, *Journal of Economic Psychology*, 31(5), 785-793.
- Olteanu (Bercea), M. D. (2012). Anatomy of methodologies for measuring consumer behavior in neuromarketing research. *In Proceedings of the LCBR European Marketing Conference*, 1-14.
- Özdoğan, F. B. (2008). Göz izleme ve pazarlamada kullanılması üzerine kavramsal bir çalışma, *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2), 134-147.

- Özkaya, B. (2015). Marka yönetiminde araştırma: Fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme tekniği, *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 24-47.
- Özüpek, M. N. ve Özer, D. (2018). Sigara karşıtı kamu spotlarının bireyler üzerindeki etkisinin nörogörüntüleme yöntemiyle tespit edilmesi, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 183-215.
- Pearce, S. L. ve Arnold, D. H. (2013). Facial coding is disrupted at equiluminance. *Perception*, 42(8), 835 – 848.
- Polat, H. ve Özerdem, M. S. (2016). Görsel - işitsel uyaranlar kaynaklı oluşan duyguların EEG işaretleri ile sınıflandırılması, *Mühendislik Dergisi*, 7(1), 33-40.
- Rabcan, J. ve Kvassay, M. *Electroencephalogram Signals Classification by Ordered Fuzzy Decision Tree*. In ICTERI, 72-87.
- Sak, F. (2018). Pazarlama 4.0, *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*, 13(1), 447-456.
- Teplan, M. (2002). Fundamentals of EEG Measurement, *Measurement Science Review*, 2(2), 1-11.
- Ural, T. (2008). Pazarlamada yeni yaklaşım: Nöropazarlama üzerine kuramsal bir değerlendirme, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 421-432.
- Ustaahmetoğlu, E. (2015). Nöropazarlama üzerine bir değerlendirme, *Business & Management Studies: An International Journal*, 3(2), 154-168.
- Varınlı, İ. (2008). *Pazarlamada yeni yaklaşımlar*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Watson, P. J. ve Gatchel, R. J. (1979). Autonomic measures of advertising, *Journal of Advertising Research*, 19(3), 15-26.
- What is Magnetoencephalography (MEG)?, <http://ilabs.washington.edu/what-magnetoencephalography-meg/>, (07 Şubat 2018)
- Wiles, J. A. ve Cornwell, T. B. (1991). A review of methods utilized in measuring affect, feelings, and emotion in advertising, *Current Issues and Research in Advertising*, 13(1-2), 241-275.
- Yücel, A. ve Coşkun, P. (2018). Nöropazarlama literatür incelemesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, The Journal of International Social Sciences*, 28(2), 157-177.
- Yücel, A. ve Çubuk, F. (2013). Nöropazarlama ve bilinçaltı reklamcılık yaklaşımlarının karşılaştırılması, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 172-183.
- Yücel, A. ve Çubuk, F. (2014). Bir nöropazarlama araştırmasının deneysel yolculuğu ve araştırmanın ilk ipuçları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 133-149.
- Yücel, A. ve Yılmaz, A. S. (2016). *Sosyal ve beşeri bilimlere küresel yaklaşımlar (sosyal bilimlerde deneysel çalışma aracı olarak nöromarketing ve EEG kullanımı)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yücel, A., Orhan, E. B, Yücel, N., Yılmaz, A. S., Şimşek, A. İ. ve Çubuk, F. (2015). A neuropolitic experiment on state leaders on the grounds of power, charisma, trust and peaceability, *The WEI International Academic Conference*, 8-10 Haziran 2015 Harvard, USA, Cambridge, Massachusetts, 22-28.
- Yücel, N. (2016), *Pazarlamada yeni bir trend: Nöropazarlama örnek uygulamaları*, İstanbul: Paradigma Akademi.
- Yücel, N., Yücel, A., Yılmaz, A.S., Çubuk, F., Orhan, E.B. ve Şimşek, A.İ. (2015). Coffee tasting experiment from the neuromarketing perspective, The 2015 WEI International Academic Conference, Harvard, USA